
ALMANAK TÜRKİYE 2006-2008

GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE DEMOKRATİK GÖZETİM

Editörler: Ali Bayramoğlu, Ahmet İnel

TESEV

Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı

*Turkish Economic and
Social Studies Foundation*

ALMANAK TÜRKİYE 2006-2008
GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE
DEMOKRATİK GÖZETİM

ALMANAK TÜRKİYE 2006-2008: GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE DEMOKRATİK GÖZETİM

ISBN 978-605-5832-21-6

TESEV YAYINLARI

Editörler: Ali Bayramoğlu, Ahmet İnel

Yayın Koordinatörü: Hale Akay

Yayın Kimliği Tasarımı: Rauf Kösemen, Myra

Basıma Hazırlayan: Myra

TESEV

**Türkiye Ekonomik ve
Sosyal Etüdler Vakfı**

Demokratikleşme Programı

Bankalar Cad. Minerva Han No: 2 Kat: 3

Karaköy 34420, İstanbul

Tel: +90 212 292 89 03 PBX

Fax: +90 212 292 90 46

info@tesev.org.tr

www.tesev.org.tr

Copyright © Temmuz 2009

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Yayının hiçbir bölümü Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı'nın (TESEV) izni olmadan elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt veya bilgi depolama, vb.) yollarla çoğaltılamaz.

Kitapta yer alan analiz ve görüşler TESEV'in resmi görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir ve yazarların kurumlarını da bağlamamaktadır. Bu kitabın hazırlanıp yayımlanmasındaki katkılarından ötürü Avrupa Birliği'ne, Açık Toplum Enstitüsü-Türkiye'ye ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu'na teşekkür ederiz. Bu kitap, Avrupa Birliği Komisyonu tarafından finanse edilmekte olan "Güvenlik ve İnsan Hakları Alanlarında Sivil Kapasite Oluşturma ve Demokratik Bilinci Yükseltme Projesi" adlı proje çerçevesinde hazırlanmıştır. Ancak proje ve kitap içeriğinin sorumluluğu TESEV'e aittir ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin resmi görüşlerini yansıtmamaktadır.

ALMANAK TÜRKİYE 2006-2008
GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE
DEMOKRATİK GÖZETİM

EDİTÖRLER

ALİ BAYRAMOĞLU, AHMET İNSEL

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

HALE AKAY

TEMMUZ 2009

TESEV
YAYINLARI

İçindekiler

SUNUŞ, vii

INTRODUCTION, ix

Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel

GİRİŞ, 1

Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel

ÇERÇEVE KURUMLAR, 7

Demokratik Gözetim: Kuramsal Değerlendirme, 9

Hale Akay

Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi, 13

Nezir Akyeşilmen

Ek: İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Raporları, 21

Yürütme, 23

Meryem Erdal

Ek 1: Grev Hakkına Milli Güvenlik Örtüsü, 30

Aziz Çelik

Ek 2: Yüksek Askeri Şura, 32

Anayasalarda Milli Güvenlik, 34

Meryem Erdal

Mevzuatta Milli Güvenlik, 43

Meryem Erdal

Ek: Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması

Yönetmeliği, 63

Askeri Yargı, 66

Ümit Kardeş

YÖNLENDİRİCİ KURUMLAR, 73

Türkiye Güvenliği Açısından NATO, 75

Beril Dedeoğlu

Avrupa Birliği: Güvenlik ve Sivil-Asker ilişkileri, 82

Hale Akay

MİLLİ GÜVENLİK KURULU, 97

Milli Güvenlik Kurulu, 99

Zeynep Şarlak

Ek: MGK Gündemi: 2006-2008, 110

GÜVENLİK KURUMLARI, 115

Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askeri Boyut, 117

Hale Akay

Cumhuriyet ve Demokrasinin Ordu İçindeki

Konumu, 134

Umur Talu

Ek 1: Askeri Yasak Bölgeler, 167

Ek 2: Sahil Güvenlik Komutanlığı, 168

Hale Akay

Ek 3: Harita Genel Komutanlığı, 170

Hale Akay

Türkiye'nin Savunma Harcamaları: 2000'li Yıllar, 172

Gülay Günlük-Şenesen

Askeri Harcamaların ve Askeri Malların Parlamenteler
ve Yargısal (Sayıştay) Denetimi, 176

Eser Karakaş

OYAK: Kimin Ekonomik Güvenliği, 179

İsmet Akça

Savunma Sanayii, 181

Lale Sarıbrahimoğlu

Askerin Siyasete Müdahaleleri ve Ordu İç

Siyasallaşma, 185

Ferda Balancar, Esra Elmas

Sorunların Anası Asker Sorunu, 188

Hasan Cemal

Askerin Kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve

EMASYA, 200

Ahmet Faruk Güneş

EMASYA: Üç Anlam, Üç İşlev, 204

Ali Bayramoğlu

Ek 1: Bir İptal İstemi, 211

Jandarma, 213

Murat Aksoy

JİTEM'in Öyküsü, 220

Ecevit Kılıç

Polis Teşkilatı, 230

Biriz Berksoy

Genel Bilgi Toplama, 238

Haluk İnancı

Milli İstihbarat Teşkilatı, 243

Ecevit Kılıç

Ek: Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, 248

DİĞER KURUMLAR, 251

Bir 'Güvenlik' Politikası Olarak Koruculuk Sistemi, 253

Dilek Kurban

Özel Güvenlik, 260

Mehmet Atılgan

MEDYA, SİVİL TOPLUM VE EĞİTİM, 269

Medya: Polise Karşı Şahin, Orduya Karşı Güvercin, 271

Alper Görmüş

Medya, Demokrasi ve Yasaklar, 272

Derya Sazak

Güvenlik Sektörünün Demokratik Denetiminde

Sivil Toplum Kuruluşları, 281

Yılmaz Ensaroğlu

Ders Kitaplarında Militarizm, 291

Ayşe Gül Altınay

KAYNAKÇA, 295

YAZARLAR HAKKINDA, 309

Sunuş

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Demokratikleşme Programı, Güvenlik Sektörü Reformu Projeleri kapsamında, Silahlı Kuvvetler'den Emniyet Teşkilatı'na, istihbarat teşkilatlarından Savunma Bakanlığı'na, özel güvenlikten koruculara kadar bütün güvenlik sektörü kurumlarının sivil ve demokratik gözetim ve denetime tabi olması gerekliliğini savunmaktadır. TESEV bu amaçla, 2004'ten bu yana, güvenlik sektörü kurumlarını, siyaset yapıcılarını, sivil toplum ve medyayı bilgilendirme, sorun tespiti ve çözüme yönelik öneriler geliştirme, güvenlik sektörünün gözetimi konusunda demokratik bilinç ve sivil kapasite inşa etme gibi etkinliklerde bulunmakta, bu çerçevede yayınlar yapmaktadır.

TESEV'in Türkiye'de savunuculuğunu üstlendiği "güvenlik sektörü reformu" kavramını, kamuoyunda ve akademik dünyada çok sık tartışılan sivil-asker ilişkilerinin ve bu ilişkinin yarattığı askeri vesayet sisteminin çıkmazlarının ötesine geçen bir konu. Güvenlik sektörü reformu, politika oluşturma düzeyinde, iç güvenlik kurumlarının sivil denetim ve gözetimini sağlayacak demokratik mekanizmaların kurulmasını ve bu mekanizmaların etkin bir şekilde işlenmesini ifade ediyor.

TESEV, güvenlik sektörü alanında yaptığı çalışmalarda, bir yurttaşlık hakkı olarak ele aldığı güvenlik kavramını, Türkiye'ye özgü koşulların dayattığı varsayılan 'ulusal güvenlik' odaklı bir yaklaşımdan, 'yurttaş' odaklı bir yaklaşıma dönüştürmenin yollarını aramaktadır. Güvenlik Sektörü Reformu Projeleri, tartışılması ve demokratik standartlarla uyumlu hale getirilmesi oldukça zor olan sivil denetim, şeffaflık ve hesapverebilirlik gibi konulara, evrensel ilkeler doğrultusunda, bilimsel ve nesnel bir yaklaşım getirmeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Türkiye'de çoğu zaman siyasi polemikler, doğrudan ideolojik müdahaleler ve tarafların çatışması etrafında şekillenen sivil-asker ilişkilerinin tartışılmasının normalleşmesinin zeminini hazırlamaktadır.

Türkiye'de asker (ve yargı) ile parlamento arasında doğan siyasi krizler ve karar alma mekanizması içindeki kurum ve süreçlerin demokratik prensiplere uygun şekilde işleyememe halleri, reform düzeyinde çözülmesi gereken birçok konunun önünü tıkayan engeller olarak karşımıza çıkıyor. Siyasi gücün kamuoyundan parlamen-

toya, parlamentodan yürütmeye ve idari kurumlara aktığı demokrasi modelinde, idari kurumların kazandığı güç ve bağımsızlık, demokratik, 'yurttaş' merkezli ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir 'insan güvenliği' kavramının gerçekleştirilmesine ilişkin adımların atılmasını engelliyor. Silahlı Kuvvetler, polis, jandarma ve istihbarat gibi güvenlik sektörü kurumlarının demokratikleşmesi için meclisin, hükümetin, yargı mercilerinin, sivil toplumun ve medyanın güvenlik kurumlarının bütçe, politika, uygulama ve kararlarının gözetimi sürecine etkin olarak müdahil olması ve bu kurumların güvenlik hizmetlerini yerine getirirken sivil toplumun taleplerini temel almaları gereklidir. Bu doğrultuda 'ulusal güvenlik' anlayışının da yurttaş güvenliğini merkeze alacak şekilde net olarak yeniden tanımlanması ve iinin doldurulması büyük önem taşımaktadır.

Öte yandan, sivil aktörlerin denetim ve gözetim sürecinde etkin rol almaları verili bilgilerin eleştirel analizini mümkün kılacak bilgi birikimi, deneyim ve uzmanlık gerektirir. Bu anlamda yapılacak demokratik bir açılım için sivil aktörlerin, güvenlik ve savunma konularında yerleşmiş olan askeri bilgi tekeli kırması ve konuyla ilgili kamusal bilgi oluşturmaları şarttır.

TESEV öncelikle, güvenlik sektörü kurumlarının şeffaf ve hesapverebilir hale getirilmesi ve sivil denetimin gerekliliğini siyaset yapıcılarının, medyanın, sivil toplumun ve kamuoyunun gündemine taşımak ve bu konudaki bilgi eksikliğini doldurmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda TESEV, Türkiye Cumhuriyeti'nin 20 Kasım 2003'ten beri kurucu üyesi olduğu Cenevre Silahlı Kuvvetlerin Demokratik Denetimi Merkezi (Geneva Center for Democratic Control of the Armed Forces-DCAF) ile yakın işbirliği içerisinde, dünyada ve Avrupa'da güvenlik sektörü reformu ve yönetişimi deneyimlerini karşılaştıran, güvenlik sektörü gözetiminde parlamenterlere yol gösteren ve istihbarat servislerinin hesapverebilir hale getirilmesi için önerilerden oluşan el kitaplarının yanı sıra, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan Polis Etiği Kuralları'nın Türkçe çevirisini yayımlamıştır. TESEV, 2007'den bu yana, Avrupa Komisyonu'nun da desteğiyle, güvenlik sektörünün demokratik gözetimi konusunda sivil toplum kuruluşları ile medya mensuplarına yönelik bilgilendirici ve sorun tespiti ve çözümüne yönelik çalışmalar yapmaktadır.

TESEV'in bilgi ve analiz eksikliğini doldurmak amacıyla yaptığı en özgün çalışma olan *Almanak Türkiye: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* serisinin ilki, Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Ümit Cizre editörlüğünde 2006 yılında yayımlandı. 2005 yılını temel alan *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* adlı bu yayında, güvenlik sektörü içinde yer alan birimlerin örgütlenme biçimleri, faaliyetleri, yasal çerçeveleri ile benimsedikleri ilke ve anlayışlar, ve Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi beklenen reformlar, nesnel bir çerçevede sunuldu.

Askeri ve sivil bazı çevrelerin tepkiyle karşıladığı bu çalışmanın yayımlanmasının ardından, *Almanak* yazarları ile TESEV hakkında yasal soruşturmalar ve karalama kampanyalarının gerçekleştiği bir dönem yaşandı. Öte yandan, tüm bu olumsuzlukların yanı sıra, bizlere *Almanak*'ın ikinci sayısını hazırlamakta güç veren olumlu gelişmeler de yaşandı. Türkiye'de güvenlik sektörü ile ilgili tek referans kitabı olma özelliğini taşıyan *Almanak 2005*, Türkiye ve dünya kamuoyunda büyük ilgi çekerek, çeşitli akademik çalışma ve araştırmalara, üniversite ders müfredatlarına ve yazılı ve görsel basındaki konu ile ilgili tartışmalara kaynak oldu. Geçen zaman içerisinde, Türkiye'de ağır aksak ilerleyen demokratikleşme ve sivilleşme sürecinde, sayıları gün geçtikçe artan ve çeşitlenen hak temelli sivil toplum örgütleri ile eleştirel basının güvenlik kurumları tarafından yapılan hak ihlalleri ve yetkinin kötüye kullanımı davalarına ciddiyet ve sorumlulukla eğilmesi olumlu bir gelişme oldu. Bunun yanı sıra, Türkiye'de uzun yıllardır süregelen çatışma halinin sona ermemesi, güvenlik sorunlarıyla başa çıkmada sivil insiyatifin rolünü her geçen gün daha fazla ön plana çıkardı.

Öte yandan, ilk *Almanak*'tan bugüne geçen zamanda, hükümet iç güvenliğin sivil denetimi konusundaki kararlılığını gösteren önemli adımlar da attı. AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin 2008 yılı Ulusal Programı'nda "sivil-asker ilişkilerinin düzenlenmesi" ilk kez ayrı bir başlık altında gündeme alındı. Programda yer alan taahhütler arasında ulusal güvenlik stratejisinin hükümetin sorumluluğunda oluşturulması ve yürütülmesi; askerî harcamaların denetiminin Sayıştay tarafından yapılmaya ve bu konudaki uygulamayla ilgili eksiklerin yerine getirilmesine devam edilmesi; iç güvenlik hizmetinin, hükümetin belirleyeceği politikalar doğrultusunda ve hükümetin denetim ve gözetiminde yerine getirilmesi; sivil idarenin iç güvenlikle ilgili görev, yetki ve sorumluluklarını etkin olarak yerine getirmesini

güçleştiren mevzuat ve uygulamaların değiştirilmesi; ve askeri mahkemelerin görev ve yetkilerinin tanımlanmasıyla ilgili düzenlemelere devam edilmesi yer alıyor. Ne var ki, ana hatlarıyla yazıya dökülen bu maddelerle ilgili yapılması gereken düzenlemeler konusunda ve mevzuat ve uygulamaya ilişkin eksiklikleri tespit etme yolunda ayrıntılı bir strateji planı henüz kamuoyuna sunulmadı.

TESEV, tüm bu gelişmeleri ve imkanları göz önünde bulundurarak *Almanak* serisinin ikinci kitabı olan *Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*'i hazırladı. Elinizdeki *Almanak*, 2006-2008 yılları arasında, yer yer 2009'un ilk aylarını içerek şekilde gelişen olayları, sorun alanlarını ve onları sorgulamayı sağlayan nesnel verileri içermektedir. Alanında uzman iki akademisyen olan Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Ahmet İnel ile Kültür Üniversitesi öğretim üyesi Ali Bayramoğlu editörlüğünde uzun bir çalışmanın ardından titizlikle hazırlanan bu kitabın demokratikleşme ve yurttaş odaklı bir güvenlik anlayışı oluşturmada faydalı olmasını temenni ediyoruz. Savunma ve güvenlik konularındaki yasal sorunlar ve eksikliklerin birçoğunu ortaya çıkaran *Almanak*'ın, kamusal bilgi ve uzmanlık sunmak anlamında siyaset yapıcılara yol gösterici olmasını umuyoruz.

Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin AB standartları ve evrenselleşen demokratik kurallar ile uyumlu hale getirilmesi, sivil toplum, hükümet ve parlamento ile güvenlik bürokrasisi ve kurumları arasında sağlıklı bir ilişki inşa edilmesi ve esaslı bir güvenlik sektörü, yargı ve bürokrasi reformunun yapılması, demokrasiyi güçlendirecektir. Güvenlik sektörü reformu, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesinin yerleştiği, insan haklarının korunduğu ve kamu kaynaklarının verimli ve şeffaf bir şekilde kullanıldığı bütünleştirilmiş bir süreç içerisinde mümkün olacaktır.

Bu çalışmada emeği geçen editörler Ahmet İnel ile Ali Bayramoğlu'na, yayının koordinatörlüğünü üstlenen Hale Akay'a, TESEV Demokratikleşme Programı'ndan projeyi koordine eden Koray Özdil'e, çalışmanın yayıma hazırlanmasında büyük emeği geçen Özge Genç'e ve Duygu Güner'e, projeye destek veren Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu'na, Açık Toplum Enstitüsü Türkiye'ye ve TESEV Yüksek Danışma Kurulu üyelerine teşekkürü borç biliriz.

CAN PAKER

TESEV YÖNETİM KURULU BAŞKANI

Introduction

Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel

The first edition of the *Almanac Turkey: Security Sector and Democratic Oversight* was published in May of 2006. This *Almanac*, which essentially covered the year 2005, was prepared under the direction of the editor, Ümit Cizre, and is the first of its kind in the history of the Turkish Republic. In the introduction to the *Almanac 2005*, Ümit Cizre described the purpose of the study as “a presentation of objective and reliable information and analysis of the ways in which the units within the security sector are organized, their acknowledged and secret operating principles and activities, the civilian authority to which they are subject, the legal framework and basic philosophy they have adopted (...), as well as the changes and roadblocks that have occurred along the path to full membership in the European Union.”

Ümit Cizre describes how ensuring that the public is made aware of this information and analysis increases public interest and appreciation for the issues of security, threats, defense and insecurity, which is one of the most crucial dimensions of the process of democratization. She reminds the reader that “security is neither a purely military concern nor a need met only by uniformed units carrying weapons and military paraphernalia.” Indeed, developments subsequent to the Cold War have demonstrated the need to view security problems in the democratic political arena from a “humanitarian security perspective” and not just as a military consideration. This has, in turn, led to a broader interpretation of security. Furthermore, the conception of insecurity has also broadened from the former, narrow perspective focused solely on threats to life to one that includes considerations of quality of life, protection of freedoms, protection from poverty and deprivation, and protection from violence.

Today, this humanitarian view of security has been adopted by organizations operating under the umbrella of the United Nations and has also led to a redefinition of the security sector. By definition the security sector comprises all units with the legal authority to use force,

give orders for the use of force and threaten the use of force. In a democratic society, civilian political actors have the authority to oversee the activities of actors in this sector, and thus actors in the security sector must comply with the requirements of regular accountability realized according to the principles of transparency.

The development of the modern state was made possible by bringing the security sector under state supervision and by the complete monopolization over the use of force by the state. Within the framework of the free market doctrine dominant following the 1980s, the state monopoly over the security sector began to dissolve, and security services began to be offered in accordance with market conditions. During the last quarter of the 20th century up until today, market actors have on occasion replaced state actors in the security sector. More generally, state and market actors have begun to form an integrated whole. However, partial privatization of the security sector has not led to the transparent and democratic oversight that was expected. On the contrary, the new security sector, consisting of a combination of the state and the market, has become less transparent than the old system because of the organizational flexibility it has achieved. Two striking examples of this are how the security sector intervened in the decision-making process that led to the US invasion of Iraq and the practices implemented in Iraq after the attack.

Today it is vitally important that citizens examine the security sector with an aim towards democratization. In order to make such an examination more than just an empty exercise, it must be informed by objective data. Therefore, studies like the *Almanac* are an indispensable part of examining, debating and researching alternatives to the policies that public and private security actors impose on society, the instruments related to these policies and the solutions that these policies are aimed at.

This second *Almanac* covers the three-year period from the beginning of 2006, when the first study was concluded, to the end of 2008. It also gives some

information regarding the first half of 2009. In addition to examining the developments which occurred in the Turkish security sector during this time, the *Almanac* also focuses on the discussions surrounding the position of security actors in political and social life. It attempts to summarize the historical background that triggered these developments and thus to elucidate both the continuities and the various divergences from historical patterns and trends in Turkish security sector policy.

The most crucial debates in the history of the Republic regarding the political and social position of the security forces in Turkey took place between 2006 and 2008. The debates which followed the discovery of diaries belonging to retired admiral, Özden Örnek, gained new significance with the discovery in 2007 of weapons and ammunition that some retired and active-duty officers had hidden in their houses or buried. A clandestine network of relations between retired and active-duty military officers, police officers and civilians is at the center of the legal proceedings that have become known as the Ergenekon case, which remains on-going. The plans for a coup evidenced by other diaries and documents that came to light after the Özden Örnek diaries and during the Ergenekon investigation, as well as preparation for actions aimed at creating a general sense of insecurity in society, have demonstrated with amazing clarity just how important it is that security sector actors in Turkey be under the supervision of civilian political powers and, most importantly, the parliament.

* * *

The issue of security is one of the most pressing problems in the Turkish political system. The problem of security is not limited to the role and organization of the security sector. Rather, it is also related to the guiding function and autonomous role that the security sector plays in the political structure as a whole.

We see the guiding function of the security sector and security institutions on three different levels. The first one can be referred to as historical and conceptual. The operations and perceptions of different parts of the system (state, political parties, institutions, society) and the different sectors (education, business, and foreign policy) are all security-centered. In this regard, security as a concept is broad and all-encompassing and must be considered carefully from two perspectives. On the one hand, security is the principle lying at the foundation of all the other elements of the system and is expected to serve as the guiding force for these elements. The

regulatory and governing characteristics of security, and national security in particular, have penetrated the entire legal framework, from the Constitution and statutes to regulations and protocol. On the other hand, security has been defined by the constitution and statutes with generalizations such as “the peace and prosperity of society” or ambiguous and subjective expressions such as “the Turkish nation, national interest, national benefit, national strength and organization.” The concept of security’s ambiguity is clarified, or to put it more aptly, “taken advantage of” by the regulatory power of the administration. Accordingly, regulations, directives, memorandums and protocols, some of which are secret, prioritize “the aspect of public order and the military” in actual practice. In addition, political and social knowledge filtered through these two aspects is monopolized by the state. The monopolization of information also has consequences related to the second level guiding function of the security sector and institutions in the Turkish political system.

The way the upside-down hierarchy that exists between the constitution, statutes, regulations, memorandums and protocol operates is very similar to the way that the security field is organized. The relationship between military bureaucratic structures as it relates to political authority and security is inverted. Firstly, there is no differentiation in power/authority between the law-maker and the law-enforcer. Additionally, the security structures serve a law-making as well as regulatory function that, in Turkey, is as broad, regulatory and governing as the concept of security itself. Ever since the foundation of the Turkish political system, a clear distinction has been made between the sphere of the state and the sphere of politics, and thus a hierarchy of control of the former over the latter has been carefully organized and protected. Using the justification of security or national security, issues can be confined to the sphere of the state and thus closed off from political debate. The Kurdish problem, the definition of secularism, foreign policy and education are among the issues that fall within this category.

The third level encompasses security institutions and their relationship to political structures. In spite of all the attempts at improvements, military authority continues to play a dominant role in the civilian and political arenas as an integral part of the Turkish political structure. The dominance of the military is based on two primary pillars. The first pillar is the autonomous role that the Armed Forces play in the mechanism of state.

This autonomy is fostered by the governing role the military plays in formulating military as well as domestic and foreign policy and by the fact that it plays this role directly, without any intermediary political institution. Even though the constitution recognizes in principle the fact that military authority is subject to political authority, on the institutional level and in practice the relationship between these two authorities operates in reverse. Therefore, the military element has come to dominate the political element, and the principle that an authorized body is responsible for its own authority, in other words the balance of authority vs. responsibility, has been disrupted. The second fundamental pillar is the extreme centralization of the Turkish army. This second pillar of centralization refers to a military structure and policy in which authority is concentrated in the hands of a few. In this regard, centralization is the accumulation of powers related to the sphere of national defense into a single authority and the creation of hierarchy within the military around and in proportion to this concentrated authority. From another perspective, centralization implies that accumulation of power defines and guides the relations between military authority and civilian authority.

The *Almanac* addresses the structures that result from these three functional levels and seeks answers to questions regarding their implications.

* * *

The articles in the *Almanac* are organized under six headings. First, the *Almanac* examines the institutions that provide the legal framework for and oversee the activities of security structures and actors. The primary organization in this regard is the Turkish Grand National Assembly, which exercises legislative authority. Nezir Akyeşilmen scrutinizes the legal regulations that were important for democratic control over the security sector in Turkey during the three-year period between October 2005 and January 2009. He additionally looks at oversight mechanisms, budget negotiations, the structure and function of the National Defense Commission, which handles a significant portion of the legal regulation, the role of the parliament in the preparation of the National Security Policy Document, and parliamentary questions related to security. Unlike the period that was examined in the previous *Almanac*, from the end of 2005 until today not only has there been no noteworthy progress on the path to ensuring civilian control over the security sector, but in fact there has been an increase in the number of

setbacks. This can be observed in developments in the relations between the military and civilian authorities and in the sphere of internal affairs. Examples of these setbacks include an expansion of police authority that works against human rights, an increase in incidents of torture and ill-treatment and new practices that have emerged for eavesdropping.

The relationship of the executive branch with the security sector is complicated by the dual executive system, a deep-rooted tradition in Turkey. As Meryem Erdal indicates in her section on the executive branch, a common perspective in Turkish society that conceives of security only on a military level makes civilian control of security activities more difficult. However, an understanding of security management that includes non-military dimensions can be a sign that there is a shift towards consideration of civilian concerns in the security challenge. That the popular understanding of security encompasses a very broad sphere also serves to make intervention by security forces into the executive sphere seemingly more natural. Even though the scope of this type of institutional intervention in the period being examined is narrower than it used to be, the military bureaucracy continues to be an actor that produces and debates policy in many areas that actually belong to the executive branch. The second article, by Meryem Erdal, examines how the issue of national security has, over time, occupied an increasingly large role in Turkey's constitutions. National security is not even mentioned in the Constitution of 1924, was first introduced with amendments to the constitution in 1971 and finally, in the Constitution of 1982, was comprehensively addressed. Even though almost one-third of the articles in the current constitution have been amended over time, we continue to see that the military has had a lasting and deep-rooted effect on the approach to security and other areas and institutions in the founding philosophy of the constitution.

The issue of national security is widely addressed not only in the constitution and more comprehensive laws but also in law and regulations for more specific purposes. The legal review in this almanac includes a list of measures and practices related to national security in the Turkish Citizenship Law, the Law Regarding Regulation of Privatization Practices, the Title Deed Law, the Penal Code and the Criminal Procedure Law, the Political Parties Law, the regulations of internet publication, the Turkish Radio and Television Law, professional organizations that are in essence public institutions,

independent regulatory boards, especially the Radio and Television Supreme Council, the National Education Council and the Instruction and Education Board, as well as in secondary school text books, and institutions of higher education. As can be seen from this review, the politics of national security in Turkey encompass a very broad area that exceeds military considerations.

Duality, as it exists in the executive system, is also present in the judiciary system. As can be clearly seen in the article by Ümit Kardaş, which examines the structure of military justice, military justice in Turkey has an autonomous nature that is not present in democratic parliamentary regimes. Furthermore, in addition to a military court structure that is subject to the chain of command, the fact that military jurisdiction is not limited to crimes that violate military and discipline requirements that can only be committed by soldiers compromises the right to a fair trial. The extensive autonomy and comprehensiveness given to military justice strengthens the military security forces' penetration into the political arena.*

Individual actors in the security sector, the Armed Forces and security organizations are subject to the direction of international institutions to which Turkey belongs. The most prominent of these institutions are NATO and the EU. Beril Dedeoğlu draws attention to the fact that NATO is still perceived by decision-makers in Turkey as an organization that only encompasses military measures (what is known as "hard security") and the "soft security" element of the organization is not taken seriously.

The situation is slightly different with the EU because, as Hale Akay's collection demonstrates, the process of candidacy for the EU lays out an unambiguous roadmap with regard to altering the security structure in Turkey. This roadmap includes demands to make the gendarmerie subject to the Ministry of Internal Affairs and to make the General Staff subject to the Ministry of National Defense. At the same time, an assessment of high-ranking military officials demonstrates that membership in the EU is

perceived as a matter of security. Furthermore, Turkish Armed Forces gives the impression that it seeks balance between NATO and the EU for its own purposes. This can be explained by both the military's claim that the EU creates duplication in the area of defense, and their resentment that the process of EU membership is not progressing in the desired fashion

It is natural that attention should be focused on the National Security Council (NSC) when the issue of security is raised in Turkey. This council is a product of the Constitution of 1961, but with the Constitution of 1982 it became the central body regarding the role of military authority in politics. Even though this position has been weakened somewhat by the recent changes made to the NSC law, Zeynep Şarlak's review indicates that the NSC's influence/authority cannot yet be said to have receded to the level of similar institutions in democratic parliamentary regimes. When the details of the NSC meeting agendas and memos are examined for the period from 2006-2008, it is obvious that this council still operates with an extremely broad understanding of what constitutes national security. In addition, the continued existence of the National Security Policy Document, which is drafted by military authorities without any input from the parliament and largely outside of the initiative of the executive branch, indicates that security state politics act as an instrument for restricting the legislative and executive branches.

In the section of the *Almanac* that discusses security institutions, Hale Akay gives a valuable panoramic view as well as a detailed examination of the institutional and military dimensions of the Turkish Armed Forces (TAF). In spite of the challenges encountered in accessing certain information and the inevitable gaps in knowledge, this article is a collection of accessible data in a comprehensive area that ranges from the personnel policies of TAF, weapons procurement policies, and political communication mechanisms to practices that seem to distinguish the military as an autonomous social class, and education and indoctrination policies, making it clear why TAF activities must be subject to mechanisms of democratic oversight. We are able to see from diverse points of view the political, financial and social results of perceiving security from a primarily military perspective.

The political front of the TAF becomes important how we read the interventions by the army into politics and soldier-civilian relations within the context of the political tensions within the TAF itself. The article by

* During *Almanac's* preparation for publication, a discussion of the political role of the military has led to two important changes with regard to the military jurisdiction. On 27 June 2009, Turkish parliament passed a regulation in line with the process of EU harmonization annulling the trial of civilians in the military courts upon any terms except from the cases of war or martial law. Additionally, the soldiers who are accused of "infractions on the state security, a violation against the Constitution, violations on the constitutional order, crimes against the government, a preventive action on attempting eliminate the government and for trying fulfilling it's work" were subjected to be charged in the civil courts. A provisional article also provided that this new regulation would be applied to the ongoing cases and investigations.

Ferda Balancar and Esra Elmas shows how the Armed Forces are both the subject and the object of change in the reform policies realized in the process of EU accession. Furthermore, it examines the TAF's attempt to preserve their role within this process and to control the process of change as the army sallied out of the barracks, retreated to the barracks and experienced tension within the barracks. Balancar and Elmas present what is essentially the story of the process of change in the security sector.

An important regulation that made it possible for military authority in Turkey to dominate civilian authority is the Security and Public Order Assistance protocol (EMASYA). There are known to be two justifications for the protocol. The first justification was the need for organization in light of the mistrust felt towards the Islamic segment. The second justification was the quest for a legal framework that could replace the state of emergency when it was lifted. The protocol appears to regulate the use of military units as a police force, but in actuality some parts of Turkey's domestic security system were militarized as a result and those left unaffected still face the threat of militarization.

Gülay Günlük-Şenesen addresses the financial aspect of TAF and observes that there has been a relative decrease in the amount of resources that Turkey has devoted to defense since 2000. However, it is also clear that public institutions are still not sharing information with the public in a detailed and regular fashion, which would be fundamental to assessments of defense expenditures and components. Even though there has been a certain amount of improvement in this area compared with the past, it cannot be said that the principles of transparency and accountability have been sufficiently implemented. The clearest indication of this is the fact that Court of Auditors' oversight of military expenditures continues to exist only on paper.

A lack of transparency exists not only for expenditures but also for defense industry practices, an area where it can hardly be said that sufficient civilian, democratic control has been achieved. As Lale Sariibrahimoğlu stresses in her article on the Office of the Defense Industry Undersecretary, there is the continuing problem of basing weapons procurement primarily on the threat perceptions specified by the military bureaucracy.

With regard to domestic security, authority is shared between the police and the gendarmerie. The role of the gendarmerie has been the most important and serious

issue of recent years with regard to both the military characteristic of the security organization and the political intervention and influence of military authority. The article by Murat Aksoy examines the legal and political nature of the issue and highlights its problems. The police-gendarmerie conflict, the militarization of the public-order sphere through the gendarmerie, the confusion resulting from the existence of multiple and separate intelligence organizations, and the debate on Gendarmerie Intelligence and Counterterrorism unit (JITEM) have all taken place within this framework.

The article by Biriz Berksoy, which examines the structural transformation of the police organization and its subculture, explains the new understanding of security that has undergirded police restructuring and the expansion of its authority since 1980. The Special Operation Units play a unique role in the new restructuring, which includes an element of partial militarization. Additionally, the authority and discretion of the police, including the use of weapons, was expanded with the changes made in 2006 to the Law on Police Duties and Powers. Berksoy's article contains a list of rights violations due to use of violence by the police between 2006 and 2008, and thus demonstrates that this problem persists in spite of democratic reforms. It is also evident that police accountability and oversight mechanisms do not function at levels befitting a democratic society.

The National Intelligence Organization (MIT) has a unique position among security institutions. It is evident that this institution, which is dominated by the principle of secrecy due to the nature of its function, has to a significant degree distanced itself from the oversight of the military bureaucracy as a result of efforts which began in the 1990s aimed at increasing civilian control. As Ecevit Kılıç notes in his article, this move towards civilian control has also caused the National Intelligence Organization to work more closely with the government, and the government was even given early warning with regard to the coup preparations which are said to have been underway between 2003 and 2004. However, the increasingly civilian nature of MIT and the limitation on the authority of the NSC by virtue of a move towards partial civilian control was met by the military with the creation of new and autonomous intelligence units within military institutions or the strengthening of existing ones, thus only exacerbating the problem of multi-headed or competing official intelligence institutions in Turkey.

In addition to the official security institutions and forces, there are two less formal developments that should be

carefully considered: one is a situation unique to Turkey and the other is a universal development experienced as a result of policies based on the expansion of market relations. The element of the problem that is unique to Turkey is the village guards. The system, examined by Dilek Kurban, was implemented starting in 1985 as “temporary village guardianship” and is the most striking indication of the state’s security-focused approach to the Kurdish problem. The system could be described as a state security measure that aims to divide those living in the region into “those who support the state” and “those who oppose the state” instead of as a security measure for the people. This has served to transform the guard system into part of a policy of punishment, oppression and intimidation directed at civilians. The fact that the guard system in the security state has occasionally turned into an element of insecurity is thought-provoking in terms of an approach to security.

Across the globe, on the other hand, market forces have led to the privatization of security services, and the operation of private security institutions is a rapidly growing market. In his article, Mehmet Atılğan addresses the development of these private security institutions, the regulations they are subject to in Turkey, and problems of their oversight. What is remarkable is how the private security services have developed as a market segment with a heavy state existence. This also makes the regulation by the official security apparatus that is responsible for regulating this sector problematic, and makes the need for civilian oversight in this sector even more urgent.

Security is not only a sector but also a concept. The media, civil society organizations and education institutions play a role in the definition of this concept that is just as determinative as that of security institutions. Alper Görmüş points out how the media in Turkey has an interestingly double-minded attitude. The media is relatively sensitive to rights violations by the police and in this regard has a “hawkish” attitude, but when it comes to military institutions and personnel it is extremely cautious and even adopts a tolerant “dovish” attitude. To this attitude must be added the fact that the dominant sectors in the media in Turkey feel closer to the state than they do to society. It is clearly understood how remote the possibility of success would be for indirect or direct political intervention without support from the media, and this has brought a new dimension to the recent debate about the media in Turkey. The conflicting attitudes displayed by different media channels in the

Ergenekon case, for example, indicate how security perceptions play a role that does not befit how security is perceived in a democratic society.

In addition to the media, civil society is also insufficiently involved with regard to democratic control and oversight of the security sector. Among the reasons for this listed by Yılmaz Ensaroğlu are the fact that NGOs do not have the necessary experience and knowledge, the fact that a significant number of them are influenced by the security perception that prevails throughout society as a whole, the fact that they are not accustomed to utilizing the Turkish Grand National Assembly, the fact that the law and regulations make control even more difficult and the fact that rights-based organizations neglect monitoring violations by armed political organizations. However, Ensaroğlu notes that NGOs are aware of the importance of this oversight and of their inadequacy in the situation. When the list of efforts conducted recently by NGOs in this regard is reviewed, it is possible to say that attempts to correct this situation are beginning to be seen even if they are still quite weak.

Apart from the media and civil society, we know that the issue of national security is one that is frequently addressed through different channels in our education system, from primary and secondary all the way through higher education. In her article summarizing the results of a review of textbooks in 2007-2008, Ayşegül Altınay demonstrates how education is the conveyor of the army-nation myth and the fiction of the essentialist military identity, the normalization, exaltation and legitimization of war and violence, as well as the of the understanding of militarized citizenship. We can predict what kind of security state the security perceptions held by citizens produced by this education system might demand.

* * *

The perception of security in Turkey is still largely determined by the perception of the national security state. Changing this perception by giving civilian political forces the authority to discuss, assess and propose security issues is one of the most significant steps in the process of democratization. However, in order for this to occur, civilians need political actors who will not simply refer security issues to experts but will act on the awareness that this is a common problem for all of society. We hope that this *Almanac* and similar efforts will prepare the foundation for just such a development and will encourage similar initiatives.

Giriş

Ali Bayramoğlu, Ahmet İnsel

Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim başlıklı *Almanak*'ın birincisi Mayıs 2006'da yayımlandı. Ümit Cizre'nin editörlüğünde hazırlanan ve esas olarak 2005 yılını kapsayan bu almanak, Türkiye'de cumhuriyet tarihinde kendi türünde bir ilkti. Ümit Cizre, 2005 *Almanak*'ının giriş yazısında, çalışmanın amacını "güvenlik sektörü içinde yer alan birimlerin örgütlenme biçimlerini, bilinen ve bilinmeyen çalışma ilke ve faaliyetlerini, bağlı oldukları sivil otoriteyi, yasal çerçeve ve benimsedikleri temel anlayışları, (...) Avrupa Birliğine tam üyelik kapsamında geçirilen değişimler ve darboğazları objektif ve güvenilir bir bilgi ve analiz formatında sunmak" olarak tanımlıyordu.

Bu bilgi ve analizin kamusal bir bilgiye dönüşmesini sağlayarak, tehdit, savunma, güvenlik ve güvensizlik konularına ilişkin duyarlılığı yükseltmenin demokratikleşme sürecinin can alıcı boyutlarından birini oluşturduğunu belirten Ümit Cizre, "güvenliğin yalnızca askeri nitelikte ve üniforma, silah ve askeri araç-gereç taşıyan birimlerce karşılanan bir ihtiyaç ve süreç olmadığını" hatırlatıyordu. Gerçekten de, Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler, demokratik bir siyasal alanda güvenlik sorununun sadece askerî mülahazalarla değil, "insani güvenlik bakış açısıyla" da ele alınması gereğini gündeme getirdi. Bu da, güvenliğin daha geniş biçimde yorumlamasına yol açtı. Güvenliğin yanında, güvensizlik de eski ve dar can güvenliği anlayışından, yaşam kalitesinin ve özgürlüğün korunması, yoksulluk, yoksunluk ve şiddetten korunma anlayışına doğru genişledi.

Günümüzde Birleşmiş Milletler çatısı altında faaliyet gösteren kuruluşların desteklediği bu insani güvenlik anlayışı, aynı zamanda güvenlik sektörünün de yeniden tanımlanmasına yol açtı. Güvenlik sektörünün aktörleri, kuvvet kullanmaya, kuvvet kullanımı için emir vermeye veya kuvvet kullanımı tehdidinde bulunmaya yasal olarak yetkili birimleri içerir. Demokratik bir toplumda bu sektörün aktörlerinin faaliyetleri sivil siyasal aktörlerin

denetimine tabidir. Bu ise, güvenlik sektörü aktörlerinin düzenli olarak hesap verme gereğine uymalarını ve bunun şeffaflık ilkeleri çerçevesinde gerçekleşmesini kapsar.

Modern devletin gelişimi, güvenlik sektörü aktörlerinin devlet denetimi altına alınması ve bu alanın neredeyse bütünüyle devlet tekeline girmesiyle birlikte gerçekleşti. 1980'lerden sonra yaşanan piyasalaştırma politikaları çerçevesinde, güvenlik sektöründe oluşmuş devlet tekel kalkmaya, güvenlik hizmetleri de piyasa koşullarında üretilmeye başlandı. XX. yüzyılın son çeyreğinden günümüze uzanan zaman diliminde, güvenlik sektöründe piyasa aktörleri devlet aktörlerine yer yer ikame oldu. Daha genel olarak, devlet ve piyasa aktörleri bir bütünlük arz etmeye başladı. Güvenlik sektörünün bu kısmi özelleşmesi, bu gelişmeden beklenen şeffaflık ve demokratik denetimi kendiliğinden sağlamadı. Hatta tersine, devlet ve piyasa karışımından oluşan yeni güvenlik sektörü, kazandığı organizasyon esnekliği sayesinde, eskisinden daha az saydam hale bile gelebildi. Bunun en çarpıcı örneklerini ABD'nin Irak'ı işgal etmesine giden karar alma sürecine güvenlik sektöründen yapılan müdahaleler ve saldırı sonrasında Irak'taki uygulamalar oluşturuyor.

Günümüzde demokratikleşme hedefi ile güvenlik sektörünün yurttaşlar tarafından sorgulanması daha da büyük önem kazanmakta. Bu sorgulamayı kağıt üzerinde kalan bir formalite olmaktan kurtarmanın önemli bir aracı nesnel verilerle beslenmesi, bu tür verilere dayanmasıdır. Böylece kamu ve özel güvenlik personelinin topluma empoze edebileceği politikaları, bu politikalarla ilişkili araçları ve bu politikaların hedeflediği çözümleri sorgulama, tartışma ve bunların alternatiflerini araştırma pratiğinin oluşması için *Güvenlik Almanak*'ı türünden çalışmalar olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

İkinci *Almanak*, birinci çalışmanın bittiği 2006 başından 2008 sonuna kadar devam eden, üç yıllık dönemi kapsıyor. Bazı konularda 2009'un ilk yarısındaki gelişmelere

de yer veriyor. Bu zaman diliminde Türkiye’de güvenlik sektöründe yaşanan gelişmelerin yanında, güvenlik aktörlerinin siyasal ve toplumsal yaşamdaki konumlarının etrafında oluşan tartışmalara ağırlıklı olarak yer veriyor. Bu gelişmelerin beslendiği tarihi arka planı özetleyerek, bu arka planın oluşturduğu süreklilik çizgilerini ve bu çizgilerde ortaya çıkan bazı kopmaları daha iyi ortaya çıkarmaya çalışıyor.

2006-2008 arasında, Türkiye’de güvenlik güçlerinin siyasal ve toplumsal konumları konusunda, Cumhuriyet döneminin en can alıcı tartışmaları yaşandı. Emekli Oranmiral Özden Örnek’in günlüklerinin ortaya çıkmasını izleyen bu tartışmalar, bazı muvazzaf ve emekli subayların evlerinde sakladıkları veya gömdükleri silah ve mühimmatın keşfedilmesiyle yeni bir boyut kazandı. Ergenekon davası adıyla tanınan hukuki sürecin merkezinde muvazzaf ve emekli subayların, polis memurlarının ve sivil kişilerin bulunduğu bir ilişki ağı yer alıyordu. Dava ve soruşturmalar halen devam ediyor. Özden Örnek günlükleri ve Ergenekon soruşturması sırasında ortaya çıkan başka günlük ve dokümanların işaret ettiği darbe planları ve toplumda genel bir güvensizlik hissi yaratma amaçlı eylem hazırlıkları Türkiye’de güvenlik sektörü aktörlerinin sivil siyasal güçler tarafından ve her şeyden önce parlamento merkezli denetiminin ne denli büyük bir gereklilik olduğunu çok daha açık biçimde gösterdi.

* * *

Güvenlik teması Türk siyasal sisteminin önde gelen sorunlarından biridir. Bu sorun, güvenlik sektörünün yapısı ve örgütlenmesiyle sınırlı değildir. Aynı zamanda siyasal yapı içinde sahip olduğu özerk konum ve yönlendirici işlevle de ilgilidir.

Güvenlik sektörü ve güvenlik kurumlarının bu işlevi üç katmanda karşımıza çıkar. Birincisi tanımlarla ilgili tarihsel ve kavramsal olarak adlandırılabilir bir katmandır. Sistemin farklı parçalarının (devlet, siyasi partiler, kurumlar, toplum) ya da farklı sektörlerinin (eğitim, ekonomi, dış politika) işleyiş ve algısı güvenlik merkezlidir. Bu çerçevede doğal olarak güvenlik konsepti geniş ve kapsayıcıdır. Kapsayıcılık, iki noktada dikkatle izlenmesi gereken bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan, içeriği itibarıyla tüm diğer sistem unsurlarının kurucu zeminini oluşturan ve bu unsurların düzenleyici gücü olarak görev yapması beklenen bir nitelikte düzenlenmiştir. Anayasadan yasalara, yönetmeliklerden protokollere uzanan tüm mevzuat bu güvenlik, özellikle milli güvenlik kavramının denetleyici ve düzenleyici özellikleri tarafından kuşatılmıştır. Öte yandan anayasa ve yasalar tarafından “toplumun huzur ve refahı gibi” genellemeler ya da “Türk mille-

ti, milli çıkar, milli fayda, milli güç ve organizasyonu” gibi muğlak ve subjektif ifadelerle tanımlanmıştır. Bu muğlak nitelik, idarenin düzenleme gücü tarafından giderilmekte ya da daha doğru ifadeyle kullanılmaktadır. Buna göre bir kısmı gizli olan yönetmelikler, yönergeler, genelge ve protokoller, uygulamada “asayiş ve askeri niteliği” öne çıkarır. Diğer taraftan siyasal ve toplumsal bilgi bu iki niteliğin süzgecinden geçirilerek devlet tekelinde tutulur. Bilgi tekeli, aynı zamanda bu tekelin organizasyonu ile ilgili de sonuçlar içerir. Bu sonuçlar, güvenlik sektörünün ve kurumlarının Türk siyasal sistemindeki ikinci işlevine gönderme yapar.

Anayasa, yasa, yönetmelik, genelge, protokol arasındaki ters yüz edilmiş hiyerarşi, güvenlik sahasının örgütlenmesinde de aynı biçimde işler. Siyasi otorite ile güvenliğe ilişkin askeri bürokratik yapı arasındaki ilişki terstir. Kural koyan ve kuralı uygulayan arasında bir farklılaşma yoktur. Güvenlik kavramı geniş, düzenleyici ve denetleyici olduğu ölçüde, uygulama kadar kural koyma işlevini güvenlik yapıları da yerine getirirler. Türk siyasal sistemi kuruluşundan bu yana bunu dikkatle örgütlemiş ve hassasiyetle korumuştur. Buna göre devlet alanı ve siyasal alan arasında keskin bir ayırım yapılmış ve birinciden ikinciye doğru bir bağlılık ve denetim hiyerarşisi kurulmuştur. Devlet alanına giren konular ya da kimi sorunlar siyasete kapalı konulardır ve devlet alanında yer almalarının temel gerekçesi güvenlik ve milli güvenlik nedenleridir. Kürt sorunu, laiklik tanımı, dış politika, eğitim bunlar arasında yer alır.

Üçüncü katman, güvenlik kurumlarının siyasal yapılarla ilişkisini kuşatır. Tüm iyileştirmeler ve düzenlemelere rağmen askerî otoritenin sivil ve siyasal alan üzerindeki hakimiyeti Türk siyasal yapısının belirleyici bir özelliği olmayı sürdürmektedir. Bu hakimiyetin yapılanması önemlidir ve iki temel direk üzerine kuruludur. İlk direk Silahlı Kuvvetlerin devlet mekanizması içindeki özerk yeridir. Bu özerk alan hem askerî otoritenin askerî politika, iç ve dış siyaset konusundaki belirleyici rolünden hem bu rolü aracı bir siyasî kurum olmadan doğrudan oynayabilmesinden beslenir. Her ne kadar anayasal düzeyde askerî otoritenin siyasî otoriteye bağlılığı ilke olarak kabul edilmiş ise de, kurumsal ve fiili düzeyde bu iki otorite arasındaki ilişkide bağımlılık mekanizması tersine işlemiştir. Böylelikle askerî kimlik siyasî kimlik üzerinde egemen olmuş, yetkili organın bu yetkilerinden dolayı sorumluluk taşıması ilkesi, diğer deyişle yetki-sorumluluk bütünlüğü bozulmuştur. İkinci temel direk, Türk ordu yapısının benzer ordulara oranla aşırı merkezî olmasıdır. Merkezileşme hali olarak adlandırılabilir bu

ikinci temel direk, yetkilerin tek elde toplandığı askerî bir yapı ve politikaya işaret eder. Merkezileşme, bir yönüyle, millî savunma alanına ilişkin yetkilerin tek bir makamda toplanması, askerî bünyedeki hiyerarşinin bu toplulaşma etrafında ve bu toplulaşmaya oranla oluşmasıdır. Diğer yönüyle ise bu yetki toplulaşmasının askerî otorite-sivil otorite arasındaki ilişkileri tanımlayan, yönlendiren bir nitelik taşımasıdır.

Almanak temel olarak bu üç katman etrafında ortaya çıkan yapıları ele almakta, sorulara yanıt aramaktadır.

* * *

Almanak'ta yer alan yazılar altı başlık altında toplandı. İlk olarak, güvenlik yapı ve aktörlerinin faaliyetlerinin yasal çerçevesini çizen ve bu faaliyetleri denetleyen kurumlar ele alınıyor. Bu kurumların başında yasama yetkisini kullanan TBMM gelmektedir. Nezir Akyeşilmen, Ekim 2005 ve Ocak 2009 arasındaki üç yıllık dönemde Türkiye'de güvenlik sektörü üzerinde demokratik denetim açısından önemli sayılan yasal düzenlemeler, kullanılan denetim yolları, bütçe görüşmeleri, yasal düzenlemelerin önemli bir kısmını yerine getiren Milli Savunma Komisyonunun yapısı ve işlevi, parlamentonun Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin hazırlamasındaki rolü ve güvenlik ile alakalı meclis soru önermelerini inceliyor. Bir önceki *Almanak*'ta incelenen dönemin tersine, 2005 sonundan günümüze güvenlik sektörünün sivil denetimi yolunda kayda değer bir gelişme sağlanmadığı gibi, bunun tersi yönde gelişmelerin arttığını söylemek mümkün. Bu gelişme sadece asker sivil ilişkilerinde değil, içişleri alanı içinde de gözlemleniyor. Kolluk güçlerinin yetkilerinin insan hakları aleyhine genişlemesi, kötü muamele ve işkence vakalarının yeniden artması, dinleme konusunda ortaya çıkan yeni pratikler bu gerilemelere örnek oluşturuyor.

Güvenlik sektörüyle yürütme gücünün ilişkisi, Türkiye'de artık geleneksel olarak nitelemek lazım gelen iki başlı yürütme sistemi nedeniyle daha da sorunlu olmaktadır. Meryem Erdal'ın yürütme ile ilgili hazırladığı bölümde belirttiği gibi, güvenliğin sadece veya esas olarak askeri boyutta ele alınması anlayışı, güvenlik faaliyetlerinin sivil denetimini zorlaştırmaktadır. Tersine, askeri olmayan boyutları da içeren bir güvenlik yönetimi algısı aynı zamanda güvenlik sorununda sivilleşmeye doğru bir kayışın işaretidir. Güvenlik algısının çok geniş bir alanı kapsamasını sağlamak, aynı zamanda güvenlik güçlerinin yürütme alanına müdahalelerini doğallaştırma işlevi görmektedir. İncelenen dönemde kurumsal olarak bu tür müdahale alanı eskisine göre daha daralmış olsa da, askeri bürokrasi yürütmeyi ilgilendiren birçok alanda politikalar üreten ve tartışan bir aktör olmaya devam etmektedir. Türkiye Cumhuriyetinin üç anayasasında milli

güvenlik konusunu inceleyen Meryem Erdal'ın ikinci yazısı, milli güvenlik temasının zaman içinde anayasalarımızda giderek daha fazla yer işgal ettiğini gösteriyor. 1924 Anayasasında hiç söz edilmeyen milli güvenlik, önce 1971 anayasa değişiklikleriyle, ardından 1982 Anayasası ile son derece kapsayıcı bir içerikle donatılmıştır. Yürürlükteki anayasanın her ne kadar üçte birine yakın maddesi zaman içinde değiştirilmişse de, bugün dahi anayasanın kuruluş felsefesinde yer alan askeri gücün güvenlik yaklaşımının, güvenlik dışı alan ve kurumlar üzerinde köklü ve kalıcı bir etki bıraktığı gözlemlenmeye devam edilmektedir.

Milli güvenlik konusu sadece anayasa ve genel kapsamlı yasalarda değil, özel amaçlı yasalar ve yönetmeliklerde de yaygın biçimde yer almaktadır. Bu almanakta yer alan mevzuat taraması, yükseköğretim kurumlarında, ortaöğretim ders kitaplarında, Talim ve Terbiye Kurulu ve Milli Eğitim Şurasında, başta RTÜK olmak üzere bağımsız düzenleyici kurullarda, kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarında, TRT yasasında, internet yayıncılığının denetlenmesinde, Siyasi Partiler Kanununda, Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanununda, Tapu Kanununda, Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine Dair Kanunda, Türk Vatandaşlığı Kanununda yer alan milli güvenlik temalı önlem ve uygulamaların dökümünü vermektedir. Bu taramadan da görüleceği gibi, Türkiye'de milli güvenlik siyaseti, askeri mülahazaları aşan çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Yürütme konusundaki iki başlılık, yargı alanında da devam etmektedir. Ümit Kardaş'ın askeri yargı yapılanmasını incelediği yazıda açıkça görüldüğü gibi, Türkiye'de askeri yargı Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesiyle parlamenter demokratik rejimlerde rastlanmayan bir özerk bütünlüğe sahiptir. Bunun yanında, askeri mahkemelerin emir-komuta düzenine bağlı yapısının yanında, görev alanlarının sadece askerlerin işleyebilecekleri, disiplini ve askerî gerekleri ihlal eden suçlarla sınırlandırılmamış olması da adil yargılanma hakkını zedelemektedir. Askeri yargının bu geniş özerkliği ve kapsayıcılığı askeri güvenlik gücünün siyasal alandaki kuşatıcı konumunu pekiştirmektedir.*

* *Almanak*'ın baskıya hazırlandığı sırada yeniden alevlenen askerin siyasi rolü tartışmaları askeri yargıya ilişkin iki önemli değişikliğe yol açtı. 27 Haziran 2009'da TBMM'de AB'ye uyum kapsamında ilk düzenlemeyle, savaş ve sıkıyönetim dışında sivilin askeri mahkemede yargılanması her şartta kaldırıldı. Ayrıca yapılan bir değişiklikle, "devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasa'yı ihlal, anayasal düzene karşı suçlar, hükümete karşı suçlar, hükümeti ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs, silahlı örgüt kurma" suçlamasıyla karşılaşan görevdeki askerlerin de, sıkıyönetim ve savaş dışında, kesin olarak sivil mahkemede yargılanacakları hüküm altına alındı. Geçici bir maddeyle halen devam eden soruşturma ve davalarda da yeni düzenlemenin uygulanacağı hükme bağlandı.

Güvenlik sektörünün aktörleri, Silahlı Kuvvetler ve Emniyet teşkilatları Türkiye'nin içinde yer aldığı uluslararası kurumların da yönlendirmesine tabidir. Bu kurumlar içinde en belirgin olanları NATO ve AB'dir. Beril Dedeoğlu, Türkiye'deki karar alıcılar tarafından NATO'nun hâlâ sadece "sert güvenlik" adı verilen ve salt askeri önlemleri kapsayan bir örgüt olarak değerlendirildiğine, örgütün "yumuşak güvenlik" ayağının ciddiye alınmadığına dikkat çekiyor.

AB konusunda ise durum biraz farklı. Çünkü Hale Akay'ın derlemesinin gösterdiği gibi, AB'ye adaylık süreci Türkiye'de güvenlik yapılanmasının değişimi konusunda açık bir yol haritası çiziyor. Bunun içinde jandarmanın tüm yönleriyle İçişleri Bakanlığına bağlanması, Genelkurmay Başkanlığının Milli Savunma Bakanlığına sorumlu kılması gibi talepler var. Bunun yanında AB'ye üyeliğin bir güvenlik sorunu olarak algılandığı da en üst askeri yetkililerin değerlendirmelerinden ortaya çıkıyor. Ayrıca TSK, AB ile NATO arasında kendi anlayışına göre bir denge götüğü izlenimi veriyor. Bunda AB'nin savunma alanında bir duplikasyon yarattığı iddiasının yanında, AB üyelik sürecinin de istenen biçimde devam etmemesinin rolü olduğu kuşkusuz.

Türkiye'de güvenlik konusu gündeme gelince, dikkatlerin Milli Güvenlik Kurulu'nda toplanması doğaldır. 1961 Anayasasının ürünü olan bu kurul, 1982 Anayasası ile Türkiye'de askeri otoritenin siyasetteki rolünün merkez organı konumuna geldi. Son dönemde MGK yasasında yapılan değişikliklerle bu konum kısmen zayıflamış olmasına rağmen, Zeynep Şarлак'ın incelemesinin de gösterdiği gibi, gelişmiş demokratik parlamenter rejimlerdeki düzeye çekildiği henüz söylenemez. 2006-2008 yıllarını kapsayan dönemde MGK toplantı gündemleri ve bildirimlerinin dökümü incelendiğinde, bu kurulun halen çok geniş bir milli güvenlik anlayışı ile hareket etmeye devam ettiği görülüyor. Bunun yanında meclisin tamamen ve yürütmenin büyük ölçüde inisiyatif dışında, askeri otoritenin tehdit algıları çerçevesinde hazırlanan ve hükümetlere eylem sınırlarını hatırlatan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nin varlığını sürdürmesi de, güvenlik devleti siyasetinin yasama ve yürütmeyi kuşatma aracı olarak tasarlandığına işaret etmektedir.

Almanakta, güvenlik kurumlarının yer aldığı bölümde TSK'nın kurumsal ve askeri boyutunu detaylı biçimde inceleyen Hale Akay değerli bir panorama çiziyor. Bu konuda kimi bilgilere ulaşma zorluklarına ve kaçınılmaz bilgi eksiklerine rağmen TSK'nın personel politikasından silah tedarik politikasına, siyasal iletişim mekanizmalarından

özerk bir sosyal zümre görünümü sunan pratiklerine, eğitim ve doktrin politikalarına kadar uzanan geniş bir alanda ulaşılabilecek bilgilerin derlendiği bu yazıda TSK'nın faaliyetlerinin neden demokratik gözetim mekanizmalarına tabi olması gerektiği çok daha açık biçimde anlaşılıyor. Güvenliğin ağırlıklı olarak askeri güvenlik olarak algılanmasının siyasal, mali ve sosyal sonuçlarını çok farklı yönleriyle görebiliyoruz.

TSK'nın politik cephesi, ordunun siyasete müdahaleleri ve kendi içinde yaşadığı siyasi gerginlikler asker-sivil ilişkilerinin okunması açısından önem kazanıyor. Bu dönemde, AB üyelik sürecinde gerçekleştirilen reform politikalarında Silahlı Kuvvetlerin değişimin hem öznesi hem nesnesi olması, bu çerçevede rolünü koruma ve değişimi kontrol altında tutma çabası, ordunun kışlasından çıkışları, kışlasına çekilişleri, kışla içi gerginlikleri Ferda Balancar ve Esra Elmas'ın yazısında bir günce gibi izlenebilir. Bu günce güvenlik sektöründe değişim sürecinin öyküsü olarak ele alınabilecek bir nitelik taşıyor.

Türkiye'de askeri otoritenin mülki otorite üzerinde hakimiyet kurmasına olanak veren önemli bir düzenleme, 1997'de imzalanan Emniyet Asayiş Yardımlaşma (EMASYA) protokolüdür. Protokolün iki gerekçesi olduğu biliniyor. Birinci gerekçe İslami kesime duyulan güvensizlik karşısında örgütlenme ihtiyacıdır. İkinci gerekçe ise, OHAL'in kaldırılmasıyla bunu ikame edecek bir hukuki düzenleme arayışıdır. Askeri birliklerin kolluk gücü olarak kullanılmalarını düzenler görünümünde olan protokol, aslında Türkiye iç güvenlik sisteminin bazı bölümlerini askerileştirmiş, kalanlarını da askerleştirilme baskısı altında bırakmıştır.

TSK'nın mali boyutunu ele alan Gülay Günlük-Şenesen, 2000'li yıllarda Türkiye'nin savunmaya ayırdığı kaynaklarda görece bir azalma olduğunu gözlemliyor. Buna karşılık, savunma harcamalarına ve bileşenlerine ilişkin değerlendirmelere temel olacak bilgileri kamu kurumlarının düzenli ve ayrıntılı olarak kamuoyuyla paylaşmamaya devam ettiği görülüyor. Bu konuda geçmiş döneme nazaran belli bir iyileşme gerçekleşmiş olsa da, saydamlık ve hesap verilebilirlik ilkelerinin yeterince hayata geçirildiğinden söz etmek halen mümkün değil. Askeri harcamalar üzerindeki Sayıştay denetiminin kağıt üzerinde kalmaya devam etmesi bunun en açık göstergelerinden biri.

Sadece harcama boyutunda değil, savunma sanayii politikaları konusunda da yeterli sivil demokratik denetimin sağlanmış olduğu söylenemez. Lale Sarıbrahimoğlu'nun Savunma Sanayii Müsteşarlığı ile ilgili yazısında vurgulandığı gibi, silah alımlarının ağırlıklı olarak askeri

bürokrasinin belirlediği tehdit algılamalarına dayandırılmasının sakıncaları devam ediyor.

İç güvenlik konusunda yetki polis ve jandarma arasında paylaşılmaktadır. Jandarmanın konumu, hem güvenlik organizasyonunun askeri niteliği hem askeri otoritenin siyasi müdahaleleri ve ağırlığı açısından son yılların en önemli konusu olarak karşımıza çıkıyor. Murat Aksoy'un yazısı bu konudaki hukuki ve siyasi sorunların altını çiziyor. Emniyet-jandarma çekişmesi, jandarma üzerinden asayiş alanının askerileşmesi, istihbarat kargaşası, Jİ-TEM tartışmaları bu çerçevede ele alınıyor.

Biriz Berksoy, polis teşkilatının yapısal dönüşümünü ve alt kültürünü incelediği yazısında, 1980 sonrasında polisin yeni yapılanması ve yetkilerinin genişletilmesinin arkasında yatan yeni güvenlik anlayışını gösteriyor. Kısmen militarizasyon boyutu da içeren bu yeni yapılanmada, Özel Harekat Timleri özel bir konuma sahiptir. Bunun yanında özellikle Polis Vazife ve Salahiyetler Kanununda 2006'da yapılan değişikliklerle, silah kullanmak dâhil, polisin yetki ve takdir alanı genişletilmiştir. Yazıda yer alan ve 2006-2008 yıllarını kapsayan polisin şiddet kullanması nedeniyle oluşan hak ihlalleri listesi, demokratikleşme reformlarına rağmen bu sorunun devam ettiğini gösteriyor. Aynı şekilde polisin hesap verebilirlik ve denetim mekanizmalarının da demokratik bir topluma denk düşen seviyede çalışmadığı görülmektedir.

Milli İstihbarat Teşkilatı güvenlik kurumları içinde ayrı bir yere sahiptir. Görevi gereği gizlilik ilkesinin hâkim olduğu bu kuruluşun, 1990'larda başlayan sivilleşme girişimleri sonucunda hissedilir ölçüde askeri bürokrasinin vesayetinden çıktığı gözleniyor. Ecevit Kılıç'ın yazısında da belirttiği gibi, bu sivilleşme, aynı zamanda MİT'in hükümetle daha yakın çalışmasını da beraberinde getirmiş ve özellikle 2003-2004 arasında hazırlandığı iddia edilen darbe girişimleri konusunda bu kez hükümet erken bilgilendirilmiştir. MİT'in sivilleşmesinin ve MGK'nın kısmen sivilleşerek, yetkilerinin daraltılmasının askeri kurumlar içinde yeni ve özerk istihbarat birimleri yaratılmasına veya var olanların güçlendirilmesine yol açması, Türkiye'de çok başlı veya birbirine rakip resmi istihbarat kurumları sorununu daha da büyütüştür.

Güvenlik konusunda, resmi güvenlik kurum ve güçlerinin yanında biri Türkiye'ye özel olan bir durum, diğeri ise piyasa ilişkilerinin genişlemesine dayalı politikalar sonucunda yaşanan evrensel bir gelişme de dikkatle ele alınmalıdır. Sorunun Türkiye'ye özel olan yanı, koruculardır. Dilek Kurban'ın incelediği ve 1985'den itibaren "geçici köy koruculuğu" adı altında hayata geçirilen sistem, devletin

Kürt sorununa yönelik güvenlik eksenli yaklaşımının en çarpıcı göstergelerinden biridir. Bu sistemin halka yönelik bir güvenlik tedbiri olmaktan önce, bölgede yaşayanları "devleti destekleyenler" ve "devlet karşıtları" olarak bölmeyi amaçlayan bir devlet güvenlik tedbiri olduğu savunulabilir. Bu ise, koruculuğu aynı zamanda sivillere yönelik bir cezalandırma, baskı ve yıldırma politikasının bir parçası haline dönüştürebilmektedir. Güvenlik devletinde koruculuk sisteminin zaman zaman güvensizlik unsuruna dönüşmesi de, bu güvenlik anlayışı açısından düşündürücüdür.

Evrensel olan gelişme ise, güvenlik hizmetlerinin özelleşmesi ve özel güvenlik kurumlarının hızla büyüyen bir pazarda faaliyet göstermesidir. Mehmet Atılğan yazısında bu özel güvenlik kurumlarının gelişimini, Türkiye'de tabi oldukları mevzuat ve denetim sorunlarını ele alıyor. Dikkat çekici olan özel güvenlik hizmetlerinin devletin yoğun biçimde var olduğu bir piyasa alanı olarak gelişmesidir. Bu da bu sektörü denetlemeye memur resmi güvenlik aygıtlarının yapacağı denetlemeyi sorunlu kılmakta, sektörün sivil denetimine olan ihtiyacı daha acil hale getirmektedir.

Güvenlik sadece bir sektör değil aynı zamanda bir algıdır. Bu algının oluşmasında güvenlik kurumları kadar medya, sivil toplum kuruluşları ve eğitim kurumları da belirleyici bir rol oynar. Alper Görmüş, Türkiye'de medyanın ilginç bir ikili tavrına dikkat çekiyor. Medya polisin hak ihlallerine karşı görece duyarlıdır. Polis söz konusu olduğunda bir "şahin" tavrı takınmakta, buna karşılık askeri kurum ve personel konusunda ise son derece temkinli, hatta müsamahakâr bir güvercin" tavrını benimsemektedir. Bu tavra, Türkiye'de medyanın egemen sektörlerinin kendini toplumdaki çok devlete yakın hissetmesini de ilave etmek gerekir. Siyasete müdahalenin yumuşak veya sert biçimlerinin medya desteği olmaksızın başarıya ulaşmasının çok zayıf bir ihtimal olduğunun anlaşılması, son dönemde Türkiye'de medya üzerine sürdürülen tartışmalara yeni bir boyut kattı. Ergenekon davasında farklı medya kanallarının takındıkları birbirine zıt tavırlar, Türkiye'de güvenlik algısının demokratik bir toplumun güvenlik algısına denk düşmeyen biçimde gerçekleşmesindeki rolünü gösteriyor.

Medyanın yanında, sivil toplum da Türkiye'de güvenlik sektörünün demokratik denetim ve gözetimi konusunda yetersiz kalmaktadır. Yılmaz Ensaroğlu bunun nedenleri arasında STK'ların bu konuda yeterli deneyim ve birikime sahip olmamalarını, içlerinden önemli bir bölümünün toplumun geneline hâkim olan güvenlikçi bakışın

etkisinde kalmalarını, TBMM'yi kullanma alışkanlıklarının olmamasını, mevzuatın denetimi zorlaştırmasını ve yoğun hak ihlalleri nedeniyle hak temelli örgütlerin silahlı politik örgütleri güvenlikle ilgili takip etmeyi ihmal etmelerini sayıyor. Buna karşılık, STK'ların bu denetimin önemi ve haldeki yetersizliği konusunda bir farkındalığa sahip olduklarını belirtiyor. STK'ların bu konuda yaptıkları çalışmaların son dönemdeki dökümüne bakınca, bu farkındalığın sonuçlarının, daha cılız da olsa, görülmeye başlandığını söylemek mümkün.

Medya ve sivil toplumun yanında, ilk ve orta eğitimden yükseköğretime kadar milli güvenlik temasının eğitim sistemimizde çok sık ve çok farklı mecralarda işlendiğini biliyoruz. Ayşegül Altınay, 2007-2008 yılında ders kitapları üzerinde yapılan bir taramanın sonuçlarını özetlediği yazısında, eğitimin nasıl ordu-millet mitinin ve özcü askeri kimlik kurgusunun, savaşların/şiddetin sıradanlaşmasının, olumlanmasının ve yüceltilmesinin ve askerleşmiş

vatandaşlık anlayışının taşıyıcısı olabileceğini gösteriyor. Bu eğitim sisteminin ürettiği yurttaşların güvenlik algısının ne tür bir güvenlik devleti talebinde bulunabileceğini tahmin edebiliriz.

* * *

Türkiye'de güvenlik algısının hâlâ ve büyük ölçüde milli güvenlik devleti algısıyla belirleniyor. Bu algının değişmesi, güvenlik konularının da sivil siyasal güçlerin serbest ve eşit tartışma, değerlendirme ve önerme yetkisi altına girmesi demokratikleşmenin önemli ayaklarından birini oluşturuyor. Ancak bu ayağın oluşması için sivil siyasal güçlerin, toplumsal hareketlerin güvenlik konusunu sadece uzmanlara havale etmeyip, bunun kamunun ortak sorunu olduğu bilinciyle hareket eden siyasal aktörlere ihtiyaç var. Bu *Almanak* ve benzeri çalışmaların böyle bir gelişmenin altyapısını hazırlayacağını ve benzeri girişimleri özendireceğini ümit ediyoruz.

ÇERÇEVE KURUMLAR

Demokratik Gözetim: Kuramsal Değerlendirme

Hale Akay

Sivil-asker ilişkilerinde temelinde yatan sorun toplumu korumak amacıyla yaratılmış bir kurumun, yeterince güç sahibi olduğunda aynı toplum için bir tehdit haline dönüşebilme ihtimalidir. Bu sorunun çözümüne hayati önem taşıyan ve birbiriyle çelişmesi muhtemel iki toplumsal amaç arasında bir dengenin kurulabilmesini gerektirir. Toplumlar bir taraftan kendi güvenliklerini tehlikeye düşürmeyecek kadar güçlü ve etkili güvenlik güçlerine, diğer taraftan bu gücün kendi arzularını topluma dayatamayacak şekilde sınırlandırılmasına ihtiyaç duyarlar.¹ Bu denge ancak silahlı kuvvetlerin ve güç kullanma yetkisine sahip diğer tüm örgütlenmelerin etkin ve etkili denetimini sağlayacak demokratik kapasitenin oluşturulması ile sağlanabilir.

Teorik açıdan demokratik denetim barışta ve savaşta ulusal güvenliğe ilişkin tüm kararların askerlerce değil, halk tarafından seçilen vekiller ve o vekiller tarafından görevlendirilen hükümetler tarafından alınması anlamına gelir.² Pratikte ise bu, siviller ile askerler arasında uzun dönemli mücadelelere neden olan, değişen şartlara göre evrilen bir sürece işaret eder.

Günümüzde demokratik denetim üzerinde uzlaşmış bir ilke olsa da, bu denetimin nasıl gerçekleştirileceği konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ulus devletlerin genişleme olanaklarının önemli ölçüde daraldığı ve mevcut silahlı kuvvetlerin misyonlarının yeniden tanımlandığı Soğuk Savaş döneminde geniş biçimde tartışılmaya başlanılan bu kavram, zaman içinde dünyadaki güç dengesi ile güvelik tehditlerinde yaşanan değişimler ve literatürdeki tartışmalarla gelişmiş ve derinleşmiştir.

Silahlı kuvvetlerin demokratik denetimi konusunda en çok atıfta bulunulan isim, siviller ve askerler arasında profesyonelleşmeye dayanan bir iş bölümü üzerinden hareket eden nesnel denetim kavramını ortaya atan Huntington'dır.³ Nesnel denetim, sivil denetimin ancak askerlikte en yüksek düzeyde profesyonelleşmeyi

sağlamakla mümkün olacağı varsayımına dayanır. Bu görüş, "eğitim kariyerleri bu rol için tasarlanmadığından siyasete katkı yapacak kadar donanıma sahip olmayan"⁴ silahlı kuvvetlerin siyasi kararlara müdahalesine karşı çıktığı kadar, siyasetçilerin de silahlı kuvvetlerin uzmanlık alanından uzak durmalarını savunur. Bunun alternatifi sivillerin kontrolünü en üst düzeye çıkaran ve askerlerin özerk mesleki alanlarını ortadan kaldıran öznel kontroldür. Öznel kontrole ise bu yaklaşım çerçevesinde silahlı kuvvetlerin politizasyonuna yol açacağı gerekçesi ile karşı çıkılır.

Nesnel denetim yaklaşımı birçok açıdan eleştirilmiştir. Örneğin toplum ile silahlı kuvvetler arasındaki ilişkilerin sosyolojik analizine dayanan bir literatürün de başlangıcını sağlayan Janowitz⁵, askerlikte profesyonelleşmenin farklı teknolojik ve siyasi bağlamlarda farklı anlamlar taşıyacağına dikkat çekmiştir. Sivillerin denetimi her şart altında olmazsa olmaz bir ilke iken, bu ancak siviller ve askerlerin değerleri arasında bir yakınlaşma ile mümkündür. Gerekli olan askerlerin sivillerin değerlerine uyum sağlamalarıdır.

Sivil-asker ilişkileri ayrıca işbölümüne dayanan tam bir ayrışmayı karmaşıklaştıran özellikler de içerir. Sivillerin otoritesini kabul etse bile, silahlı kuvvetler, özellikle savunma politikalarının belirlenmesinde temel bilgilendirmeyi sağlayan kurum olarak siyasi sürecin içine girmekte, "bir anlamda askerlerin bu siyasi rolü kendi profesyonelliklerini zayıflatmaktadır".⁶ Silahlı kuvvetlere

- 1 Peter D. Feaver, "Civil-Military Relations," *Annual Review of Political Science*, 1999, s. 214.
- 2 Kohn, Richard H, "How Democracies Control the Military," *Journal of Democracy*, 1997, s. 143.
- 3 P. Samuel Huntington, *The soldier and the state*.
- 4 Richard Hooker, "Soldiers of the State: Reconsidering American civil-military relations," *Parameters*, 2003.
- 5 Morris Janowitz, *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait*; ayrıca bkz. Feaver, Peter D., a.g.e.
- 6 Gene M Lyons, "The New Civil Military Relations," *American Political Science Review*, 1961, s. 54.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) 2002 yılı Kalkınma Raporunda bir ülkenin güvenlikle alakalı aktörleri şöyle sıralanmıştır:

- Güç kullanma yetkisine sahip örgütler: silahlı kuvvetler, polis, paramiliter kuvvetler, jandarma, istihbarat servisleri, sahil güvenlik, sınır güvenlik, gümrük yetkilileri ile ihtiyati ve yerel güvenlik birimleri.
- Sivil idare ve denetim kurumları: cumhurbaşkanı ve başbakan, ulusal güvenlik danışmanlık kurumları, yasama ve yasama içindeki komiteler, savunma, içişleri ve dışişleri bakanlıkları, gümrüklerden sorumlu kurumlar, finansal idari kurumlar, sivil toplum örgütleri.
- Adalet ve yargı kurumları: yargı, adalet bakanlıkları, ceza ve tevkif evleri, adli soruşturma ve kovuşturma hizmetleri, insan hakları kurul ve komisyonları ile obdusmanlar, islahevleri.
- Diğer (zorunlu/kanuni olmayan) güvenlik güçleri: özel koruma birimleri, özel güvenlik şirketleri.
- Sivil toplum grupları – meslek örgütleri, medya, araştırma kurumları, sivil toplum kuruluşları.

Aynı rapora göre güvenlik sektörünün demokratik yönetim ilkeleri şunlardır:

- Temel güvenlik meselelerinde en üst otorite seçilmiş temsilcilere aittir.
- Güvenlik kurumları uluslararası hukuka ve anayasaya uygun şekilde hareket etmeli ve insan haklarına saygı göstermelidir.

- Güvenlik planlaması ve kaynakları hakkındaki bilgiler hem hükümet hem de kamu içinde yaygın şekilde erişebilir olmalıdır. Güvenlik, geniş kapsamlı ve disipline edilmiş bir yaklaşımla idare edilmelidir. Bunun anlamı, güvenlik güçlerinin ulusal güvenliğin gerektirdiği gizliliğe uygun ufak çaplı küçük düzenlemeler haricinde, hükümetin diğer bölümleri ile aynı kamu yönetimi ilkelerine tabi olmalarıdır.
- Sivil-asker ilişkileri, sivil otoriteler ve savunma güçleri arasında açıkça belirtilmiş bir yetki hiyerarşisi, sivil otoriteler ve savunma güçlerinin karşılıklı hakları ve yükümlülükleri ile şeffaflık ve insan haklarına saygı temelindeki ilişkilere dayanmalıdır.
- Sivil otoriteler güvenlik güçlerinin operasyonları ve finansmanları üzerinde siyasi kontrol sağlayacak kapasiteye sahip olmalıdırlar.
- Sivil toplum, güvenlik güçlerini denetleyecek araçlara ve kapasiteye sahip olmalı ve kamuoyuna güvenlik politikası hakkında yapılan tartışmalara yapıcı katkı sağlamalıdır.
- Güvenlik personeli görevlerini profesyonelliğe uygun şekilde yerine getirmek üzere eğitilmeli ve -kadınlar ile azınlıklar dâhil- kendi toplumlarındaki çeşitliliği yansıtmalıdır.
- Siyasetçiler bölgesel ve yerel barışı teşvik etmeye yüksek öncelik vermelidirler.

Kaynak: UNDP Development Report, 2002, s. 87 ve 90.

tanınan özerklik ne kadar geniş ise, siyasi sürece katılım ve müdahalecilik eğilimi de o kadar güçlü olacaktır. Bu ise, askerlerin doğrudan olmasa bile dolaylı olarak sivil-lerin kararlarını şekillendirme olanağına sahip olmalarına yol açabilir.

Profesyonelleşmeye dayanan denetim yaklaşımının gözardı ettiği çok önemli başka bir unsur da askeri operasyonların sadece teknik meseleler değil, yaratacağı sonuçlar açısından özünde siyasi nitelikte kararlar olduğudur. Gerçek bir demokratik denetim altında sivil-ler siyasi hedefleri belirler, askerler ise sivil-lerin hedeflerini hayata geçirir.⁷ Askerler meslekleri gereği bir tehdidi ve o

tehdide yönelik uygun cevapların risklerini tanımlayacak uzmanlığa sahip olabilirler; ancak bir toplum için hangi düzeyde riskin kabul edilebilir olduğuna ilişkin karar tamamen sivil otoritelere ait olmalıdır.⁸

Son olarak, idare içerisindeki diğer örgütlenmelere benzer şekilde silahlı kuvvetler ve diğer güvenlik güçleri de birer çıkar grubu oluştururlar. Özellikle silahlı kuvvetler muhafazakâr eğilimlere sahip siyasi ve aktif bir çıkar grubudur; ülke güvenliği kadar kendi yetki alanını, özerkliğini korumak ve genişletmek ister. Bu yüzden demokratik denetim ancak silahlı kuvvetlerin siyasi bu niteliğinin kabulü ve buna uygun mekanizmaların tesisi ile mümkündür.⁹

Soğuk Savaşın bitişi, küreselleşme, özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası değişen tehdit algısı, başta eski Doğu Bloku ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelerde yaşanan demokratikleşme süreçlerinden edinilen tecrü-

7 Noboru Yamaguchi, ve David A. Welch, "Soldiers, Civilians and Scholars: Making Sense of the Relationship Between Civil-Military Relations and Foreign Policy," *Asian Perspective*, 2005, s. 227.

8 Peter D. Feaver, *a.g.e.*, s. 215

9 Bengt Abrahamsson, *Military Professionalization and Political Power*, s. 160.

Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) Güvenliğin Siyasi-Askeri Yönleri Hakkında Davranış İlkeleri Rehberi (1994) (İlgili Maddeler)

20. Katılımcı Devletler, askeri, paramiliter ve iç güvenlik kuvvetleri ile istihbarat servisleri ve polisi istikrar ve güvenliğin zaruri bir unsuru olarak sayar. Demokrasinin önemli bir ifadesi olarak, bu kuvvetler ile sivil toplum arasındaki bütünleşmenin ilerlemesini sağlar.

21. Katılımcı her Devlet her zaman için, askeri, paramiliter ve kolluk kuvvetlerinin demokratik meşruiyete sahip anayasal otoriteler tarafından etkin yönlendirme ve kontrolünü sağlar. Katılımcı her Devlet, bu otoritelerin anayasal ve yasal sorumluluklarını yerine getirmelerine yönelik kontrolü sağlayacaktır. Bu tür güçlerin rolleri ve misyonları ile sadece anayasal çerçeve içinde hareket etme yükümlülüklerini açıkça tanımlayacaktır.

22. Katılımcı her Devlet savunma harcamalarının yasal olarak onaylanmasını sağlayacaktır. Katılımcı her Devlet kendi ulusal güvenlik ihtiyaçlarına uygun şekilde askeri harcamalarını kısıtlayacak ve silahlı kuvvetler ile ilgili bilginin şeffaflığını ve erişilebilirliğini sağlayacaktır.

23. Katılımcı her Devlet kamu görevlilerinin sivil haklarından faydalanabilmelerini sağlarken, silahlı kuvvetlerinin siyasi açıdan tarafsızlığını temin edecektir.

24. Katılımcı her Devlet askeri araçların kazaen veya yetkisiz kullanımına karşı önlem olarak tedbirler alacak ve bunların devamlılığını sağlayacaktır.

25. Katılımcı Devletler anayasal otoritelere hesap verebilir olmayan ve bu otoritelerce kontrol edilmeyen güçlere müsamaha göstermeyecek veya destek vermeyecektir. Eğer katılımcı bir Devlet bu tür kuvvetler üzerinde otorite kuramıyorsa, atılacak adımlar konusunda AGİT'e istişare için başvurabilir.

belir, bilgi toplumuna geçiş ile teknolojik yenilikler ve özellikle gelişmiş ülkelerde zorunlu askerlik uygulamasının kaldırılmasıyla birlikte militarist kültürde yaşanan değişim, sivil- asker ilişkilerine yönelik yaklaşımlarda da bir değişime yol açmıştır. Güvenlik artık askeri olmayan unsurları da dikkate alan çok daha geniş bir kavram olarak düşünülmektedir. Askeri nitelik taşımayan siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel riskler de güvenlik kavramının unsurları arasında sayılmakta, geleneksel ulusal ve ulus-

lararası güvenlik anlayışı yerini *insani güvenlik* kavramına bırakmaktadır. Hem iç ve dış tehditler arasındaki, hem askeri nitelik taşıyan ve taşımayan güvenlik arasındaki sınırlar nesnel denetimin şart koştuğu profesyonelleşmeye imkân tanımayacak şekilde bulanıklaşmaktadır. Özellikle demokratik denetimin zayıf olması durumunda bu, güvenlikten sorumlu kurumların kendi alanlarını yeni güvenlik tehditlerini içerecek şekilde genişletme çabasına yol açabilir.

Çevresel koşullardaki bu değişimle birlikte, bugün artık sadece demokratik denetimden değil, güvenlik sektörünün demokratik yönetiminden bahsetmekteyiz. Kurumsal açıdan bu kavram modern ulus-devletin temel özelliği olan güç kullanma yetkisini uygulamaya yönelik tüm kamu kesimi kurumlarını kapsar. Güvenlik perspektifinden ise sadece askeri alanı değil, geniş anlamıyla ulusal güvenliği içerir.¹⁰ Güvenlik sektörünün denetimi güvenlikle ilişkili tüm kararları ve bunların uygulanışını şekillendiren yapıları, süreçleri ve davranışları içerir. Hänggi güvenlik sektörünün demokratik yönetimine ilişkin kurumsal yapıları şu şekilde sıralamıştır.

- 1. Yasal Çerçeve:** Erkler ayrımının temelini oluşturan ve kurumsal denetim içerisinde güvenlik sektörünün görevlerini, haklarını ve ödevlerini açıkça tanımlayan anayasal ve yasal düzenlemeler.
- 2. Yürütme:** Güvenlik sektörünün hükümet tarafından sivil denetimi ve idaresi (siviller ve askeri yetkililer arasında profesyonel sorumluluklar arasında açık bir ayrımla birlikte savunma bakanlığı, güvenlikle ilişkili diğer bakanlıklar ve silahlı kuvvetlerin tamamı, kilit öneme sahip siyasi ve idari görevlerdeki bürokratlar üzerindeki sivil denetim).
- 3. Yasama:** Güvenlik sektörünün parlamenter kontrolü ve denetimi (savunma ve diğer ilgili bütçeler, savunma ile ilgili yasalar, güvenlik stratejisi ve planlaması, güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılması, silah alımları, iç güvenlik ve yurtdışı görevlere dair asker konuşlandırma kararları ile güvenlikle alakalı uluslararası anlaşmaların onaylanmasına ilişkin yetkiler; güvenliğe ilişkin konularda kurulan komiteler ile gerçekleştirilen toplantı, araştırma ve soruşturmalar, raporlamalar gibi şeffaflığı sağlamaya yönelik araçlar).
- 4. Yargı:** Güvenlik sektörünün sivil yargı sistemi içinde yer aldığı ve sivil mahkemeler dışında özel mahkemelerin bulunmadığı bir yargı denetimi.

¹⁰ Hänggi, Heiner, "Making Sense of Security Sector Governance," Heiner Hänggi ve Theodor H. Winkler (ed.) *Challenges of Security Sector Governance* içinde.

5. Kamu: Sivil toplumu temsil eden güvenlikle ilgili örgütlenmelerin (siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, bağımsız medya, uzmanlaşmış düşünce kuruluşları ile üniversiteler) varlığına dayanan ve güvenlik sektörüne ilişkin konuların kamuoyunda tartışılmasına imkân veren kamusal denetim.¹¹

Andrew Cottey, demokratik ve sivil denetimin birbiri ile ilintili ama birbirinden farklı üç unsurunu askerin iç siyasete müdahil olmaması, savunma politikalarının demokratik ve sivil denetimi ile askerlerin dış politika üzerindeki etkisinin sınırlandırılması olarak sıralamıştır.¹² Bunu sağlamaya yönelik denetim yöntemleri ise kabaca iki gruba ayrılabilir: Silahlı kuvvetlerin denetimi engelleme becerisini etkileyen yöntemler ve silahlı kuvvetlerin sivillere itaat eğilimini etkileyen yöntemler. Bunlardan ilki sivil denetimin temelini oluşturan yasal çerçeveyi sağlarken¹³, ikinci grup yöntemler, stratejik karar alma ve özellikle savunma politikaları için bilgilendirmeyi sağlayan pozisyonların sivilleşmesi dâhil, bu yasal çerçevenin etkin ve etkili kullanımına yönelik mekanizmaları içerir. Sivil-asker ilişkileri arasında denge ikinci türden yöntemlerin uygulamasına yönelik kapasitenin hem idari, hem de toplumsal düzeyde oluşturulmasına dayanır. Demokratikleşme sadece kurumsal yapılardan

ve bunları düzenleyen yasal çerçeveden ibaret değildir; gündelik hayatta bu yapıların işleyişinin ve yasaların uygulanışının demokratik kalitesine de bağlıdır.¹⁴

Diğer bir deyişle güvenlik sektörünün yönetişimini mümkün ve sürdürülebilir kılan sivillerin bu alandaki çabaları ve ısrarlarıdır. Bu konuda en büyük sorumluluk, devletin demokratik kapasitesini belirleyen yasama, yürütme ve yargıya düşmektedir. Bu erkler tüm yasal sorumluluklarını etkili biçimde yerine getirmek kadar, bir sivil denetim geleneği oluşturmak, güvenlik denetimine ilişkin prosedür ve mekanizmaları geliştirmek ve işletmek, sadece makro değil mikro düzeyde de devletin bürokratik yapılarının demokratik denetime uygun bir şekilde çalışmasını gözetmekten de mesuldürler. Yasal yetkilerin yeterince kullanılmaması, etkin mekanizmaların yokluğu veya çalıştırılmaması, sivil yetkililerin askeri konulara ilişkin kayıtsızlığı, çekimsizliği ve beceri eksikliği, gerekli olduğu durumlarda itaatsizlik yaratan davranışların etkili biçimde soruşturulmaması ve cezalandırmadan kaçınılması, sivillerin etkisini zayıflatan iç güvenlik tehditlerini¹⁵ yaratan çatışmalar konusunda çözüm geliştirilmemesi ve bu türden çatışmaların çözümünün askerlere devredilmesi gibi davranışlar güvenlik sektörünün denetiminin önündeki en büyük engellerdir.

¹¹ *ag.e.*, s. 17.

¹² Andrew Cottey, "A Framework For Understanding Democratic Control of Armed Forces in Post-Communist Europe" ESRC "One Europe or Several?" *Programme Working Papers*, 2000.

¹³ Peter D. Feaver, *ag.e.*, s. 225

¹⁴ Andrew Cottey, Timothy Edmunds ve Anthony Forster, "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations, *Armed Forces & Security*, 2002, s. 32-35.

¹⁵ Desch, Michael C., 1999, *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment*, Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 121-122.

Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi

Nezir Akyeşilmen

KURAMSAL ARKA PLAN

İşleyen bir demokrasi, siyasi istikrar, savunma ve güvenlik politikaları, iyi yönetim ve uluslararası işbirliği açısından sivil-asker ilişkileri hayati bir önem taşır. Günümüzde demokrasinin seçimler gibi kurumsal boyutunun yanı sıra insan hakları, hukukun üstünlüğü, azınlık hakları ve demokratik denetim gibi değerler boyutu da çok önemli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Kısacası çağdaş demokrasilerin ayırt edici özelliklerinden bir tanesi, belki de en önemlisi, güvenlik sektörünün sivil ve demokratik denetimidir.

Silahlı kuvvetlerin sivil denetimi insan hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Demokraside hâkimiyet halkın temsilcilerine aittir ve devletin hiçbir sektörü onların kontrolü dışında kalmaz. Güvenlik sektörünün parlamentere denetim dışında kaldığı bir devlet, en iyi ifadeyle henüz tamamlanmamış veya yapım aşamasında bir demokrasidir; böyle toplumlarda bireyin temel hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması oldukça zordur.²

Sivil-asker ilişkilerinde evrensel düzeyde kabul görmüş tek bir model olmamasına karşın, demokratik bir sistemde güvenlik sektörünün sivil denetimi için aşağıdaki temel ilkelerin uygulanması gerekir:

- Parlamento egemen güçtür; dolayısıyla savunma ve güvenlik politikalarında son sözü söyleyen kurumdur.
- Parlamento savunma ve güvenlik siyasetinin veya stratejilerinin oluşturulmasından, geliştirilmesinden ve uygulanmasından hükümeti sorumlu tutar.
- Savunma ve güvenlik harcamalarının belirlenmesi ve denetimi, olağanüstü hal ve savaş ilanı gibi konularda parlamento anayasal role sahip yegâne kurumdur.
- Toplumda güç kullanma tekeline sahip tek meşru kurum devlettir. Devlet bu gücünü kullanırken demokratik meşru yönetimin denetiminde olmalıdır.

- Güvenlik sektörü dâhil, devletin bütün kurum ve kuruluşları iyi yönetim ve hukukun üstünlüğü ilkesine tabi olmalıdır.
- Silahlı Kuvvetler milli savunma ve güvenlik politikalarının bir aracıdır.
- Toplumun daha fazla silaha ihtiyaç duyup duymadığına karar verebilecek aktörler sadece meşru demokratik kurumlardır.³

Parlamento, güvenlik sektörünün demokratik denetimi görevini yerine getirirken çeşitli mekanizmaları kullanır. Bunların başında sektörün demokratik denetimini sağlayacak yasal düzenlemeleri yapmak gelir. İkincisi, idareyi her türlü faaliyetinde olduğu gibi güvenlik sektöründe yaptıkları eylemlerinden dolayı da denetlemektir. Bu kapsamda parlamentonun savunma ve güvenlik politikalarının belirlenmesinde, savunma ve güvenlik siyasetinin veya stratejilerinin oluşturulması ve geliştirilmesinde, güvenlik sektörünün bütçesine ve toplumun güvenliği için gerekli silah alımına karar verilmesinde nihai belirleyici kurum olması gerekir. Parlamento denetimin etkin bir şekilde gerçekleşmesi için gerekli bir unsur, silahlı kuvvetler ile kolluk kuvvetlerinin devlet kurumlarına ve uluslararası hukukun kabul ettiği temel hak ve özgürlükler dâhil demokratik sürece saygı göstermesi ve itaat etmesidir.

TÜRKİYE'DE PARLAMENTER DENETİM

Bu çalışmada, 22. dönem 4. Yasama Yılından (1 Ekim 2005), 23. Dönem 3. Yasama Yılına (Ocak 2009) kadar olan üç yıllık dönemde Türkiye'de güvenlik sektörü üzerinde demokratik denetim açısından önemli sayılan yasal

- 1 Hans Born ve Philipp Fluri, "Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for Security Sector Reform," *Geneva Center For the Democratic Control of Armed Forces Working Paper*, sayı 111, s. 7.
- 2 Michael F. Cairo, "Civilian Control of the Military," *Democracy Papers*.
- 3 Hans Born, "Representative Democracy and the Role of Parliaments: An Inventory of Democracy Assistance Programmes".

düzenlemeler, kullanılan denetim yolları, bütçe görüşmeleri, yasal düzenlemelerin önemli bir kısmını yerine getiren Milli Savunma Komisyonunun yapısı ve işlevi, parlamentonun Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin hazırlamasındaki rolü ve güvenlik ile alakalı Meclis soru önergeleleri incelenecektir.

DEMOKRATİKLEŞME SÜRECİNDE DURAKLAMA DÖNEMİ

Türkiye’de güvenlik sektörünün demokratik denetimi irdelendiğinde, ağırlıklı olarak güvenlik güçlerinin denetimden kaçındığı veya denetim altına alınma konusunda pek istekli olmadığı görülür. Türkiye’de demokratik yönetimi zorlaştıran bu geleneksel durum, Avrupa Birliği (AB) üyelik sürecinde değişimi tetikleyen bir takım reformlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Aralık 1999 Helsinki Zirvesinden sonra, Türkiye yoğun bir reform sürecinden geçerek AB kriterlerine uyum amacıyla çok sayıda yasal düzenleme gerçekleştirmiştir. Uyum süreci 2002 yılında parlamentoda tek başına büyük bir çoğunluk sağlayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ile hız kazanmış ve iki yıllık bir süreçte demokratikleşme alanında büyük mesafeler alınmıştır. Bu süreçte gerçekleştirilen yasal değişiklikler *Almanak 2005*’te Ahmet Yıldız tarafından aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

- Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ve Devlet Güvenlik Mahkemelerine (DGM) asker üye atanması uygulamasına son verildi.
- Çoğunluk usulüyle karar alan MGK’da sivil üye sayısı asker sayısının üzerine çıkarıldı.
- MGK Genel Sekreteri ilk kez asker olmayanlar arasından atandı.
- 28 Şubat sürecinde aktif bir psikolojik savaş planlaması ortaya koyan MGK Psikolojik Harekât Başkanlığı tasfiye edilerek işlevleri Başbakanlığa aktarıldı.
- Askerî malların denetimi Sayıştay denetimi kapsamına alındı.
- Bazı askerî hastanelerin atıl kapasitesinin değerlendirilmesi amacıyla belli oranda sivil hasta kabul etmesine ilişkin yasal düzenleme yapıldı.
- Gülhane Askerî Tıp Akademisi ile ilişkisi kesilen öğrencilerin diğer tıp fakültelerine geçiş yapabilmelerine imkân sağlandı.

- Askerî yasak bölgelerin, Genelkurmay Başkanlığının tenzibiyle turistik amaçlı kullanımı mümkün hale getirildi.
- Özel güvenlik hizmetleri yeniden düzenlendi.
- 5201 sayılı Harp Araç ve Gereçleri ile Silah, Mühimmat ve Patlayıcı Madde Üreten Sanayi Kuruluşlarının Denetimi Hakkında Kanun’la, özel ve kamu sektöründe harp silah ve mühimmatı yapımıyla uğraşan tüm sanayi kuruluşlarını kapsayan ve bunların denetime tabi tutulmasını sağlayan yeni bir düzenleme getirildi.
- Belki de Cumhuriyet tarihinde ilk defa, 2004 yılında savunma harcamalarına ayrılan pay en büyük bütçe kalemi olmaktan çıkarak Milli Eğitim Bakanlığının (MEB) bütçesinin altında yer aldı. Bu durum 2005 bütçesi için de geçerlidir.⁴

Demokratikleşme sürecinde AKP iktidarının ilk yıllarında sağlanan bu ilerlemenin daha sonraları yavaşladığı ve Kasım 2005’te yaşanan Şemdinli olaylarından günümüze kadar bir duraklama hatta gerileme dönemine girildiği iddia edilebilir.

Bu olaylardan bu yana güvenlik sektörünün sivil denetimi yolunda kayda değer bir gelişme sağlanmadığı gibi, tersi yönde gelişmeler artmış ve askerin siyasal alandaki etkinliği gözle görünür bir şekilde yeniden ortaya çıkmıştır. Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde 27 Nisan 2007’de Genelkurmay Başkanlığınca yayımlanan e-muhtıra, basına yansıyan darbe günlükleri ile sonrasında Nokta dergisinin kapatılmasına yolaçan gelişmeler, Silahlı Kuvvetlerin sivil ve siyasal alandaki görünürliğini arttıran başlıca olaylardır. Demokratik toplumlarda tasavvur dahi edilemeyecek bu tür girişimler, parlamento tarafından herhangi bir demokratik denetim veya takibe tabi tutulmamıştır. Özetle, 2001–2004 döneminde gerçekleştirilen reformlarla askerin devlet içindeki özerk konumunun kısmen sınırlandırılmasına rağmen, 2005 yılı sonunda başlayan Şemdinli olaylarını izleyen uygulamada söz konusu reformların etki alanı daraltılmıştır.

Aynı saptama içişleri alanı için de yapılabilir. Benzer nedenlerden kaynaklanmasa da, Polis Vazife ve Selahiyet Kanunundaki değişiklikler ile kolluk güçlerinin yetkilerinin insan hakları aleyhine genişletilmesi, 2005’e kadar gerileme yaşanan kötü muamele ve işkence vakalarının artışı, toplu gösterilere yönelik polis müdahalelerindeki sertlik ile dinleme konusundaki tartışmalar bu dönemde yaşanan gerilemelere örnek gösterilebilir.

4 Ahmet Yıldız, “Türkiye Büyük Millet Meclisi,” Ümit Cizre (ed.), *Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s.12-13.

SAVUNMA VE GÜVENLİK POLİTİKALARININ BELİRLENMESİNDE PARLAMENTONUN ROLÜ

Güvenlik sektörünün sivil denetimini zorlaştıran ve sürecin demokratikleşmesini engelleyen nedenlerin başında Türkiye'deki (millî) güvenlik geleneği ve ona atfedilen kutsiyet gelir. Geleneksel anlayışın hâkim olduğu bu güvenlik bakışında, devletin güvenliği, ulusal güvenlik veya millî güvenlik toplumun değerleri arasında en üst değer olarak kabul edilir. Bu nedenle, AB üyelik sürecinde yapılan bir dizi demokratik reformlara rağmen, ulusal güvenlik algısı henüz çağdaş, demokratik ve sivil bir yaklaşım olan insani güvenliğe dönüşmemektedir. Yine bu nedenle, ülkemizde asker sadece dış değil, iç tehditlere karşı rejimin, bazı kurumların ve değerlerin seçilmiş savunucusu olarak algılanmakta, bu görevlerin yasal düzenlemelerle kendilerine verildiği iddiası sorgulanmaktadır.

Bu çerçevede yapılmış olan yasal düzenlemeler AB Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporlarında da eleştiri konusu olmaktadır. 2007 Yılı İlerleme Raporunda Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) İç Hizmet Kanunu ve Millî Güvenlik Kuruluna ilişkin yasaların millî güvenliği geniş anlamda tanımladığı ve orduya geniş hareket sahası tanıdığı vurgulanmaktadır. MGK Kanununda belirtildiği şekliyle, millî güvenlik iç ve dış tehditlerden, millî varlığın ve bütünlüğün sağlanmasına, siyasi ve sosyal alandan kültürel ve ekonomik alana hayatın tüm safha ve veçhelerini kapsar. TSK'nın İç Hizmetler Kanununun 35. maddesine dayandırılan geniş yetkileri Türkiye'de siyasi liderler tarafından içselleştirilmiş durumdadır ve bu konuda iktidar ile muhalefet arasında tam bir mutabakat mevcuttur. Bu uyumu ileriki bölümlerde yasama faaliyetleri ve bütçe tartışmalarında daha net görebiliyoruz.

ASKERİ HARCAMALARIN PARLAMENTER DENETİMİ

Anayasanın 160. Maddesi, Sayıştayın merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli olduğunu belirtmektedir.⁵ Silahlı Kuvvetler de merkezi yönetim bütçesi kapsamında bir kamu kurumu olarak bundan muaf değildir. Fakat 1967 tarihli Sayıştay Kanununda 12 Mart 1971 askerî müdahalesinden sonra yapılan anayasa değişikliğiyle, Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının aleni şekilde denetlenmesi sona erdirilmiş ve bu denetlemenin usullerinin "millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik

esaslarına uygun olarak kanunla düzenlenmesi" öngörülmüştür. 1985 yılında ise, yine aynı kanunda yapılan değişiklik ile askerî harcamalar olarak bilinen askerî alımlar ve bunların sözleşmeleri denetim dışı bırakılmıştır.

Sayıştay Kanununa 2003'te eklenen Ek-12. madde hem denetimin hem de denetime ilişkin yönetmeliğin "gizli" olmasına hükmetmektedir. Kanunda ilgili kısım şöyledir: "Silâhlı Kuvvetlerin elinde bulunan Devlet mallarının denetlenmesi, millî savunma hizmetlerinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılır. Bu denetimin yapılmasına ilişkin esas ve usuller, Genelkurmay Başkanlığının ve Sayıştayın görüşü alınmak suretiyle Millî Savunma Bakanlığı tarafından hazırlanarak Bakanlar Kurulunca kabul edilen gizli gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenlenir." Gizli bir yönetmelikle gizli bir şekilde yapılan denetimin demokratik bir denetim olup olmadığı tartışmaya açıktır.

GÜVENLİK SEKTÖRÜ İLE İLGİLİ YASAMA FAALİYETLERİ VE SAVUNMA BÜTÇESİ TARTIŞMALARI

Meclis Genel Kurulunda güvenlik kurumlarını ilgilendiren yasalar, diğer yasalara kıyasla çok daha az tartışılmaktadır. Daha doğrusu hem iktidar hem de muhalefet cephesi birkaç methiye ile yetinmekte, düzenlemeler aleyhine konuşan olmamaktadır. Örneğin, 30 Nisan 2008'de kabul edilen 5759 sayılı Türk Ceza Kanununda (TCK) Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla, ifade özgürlüğünü kısıtladığı gerekçesiyle Kanunun 301. maddesinde birkaç kelime değiştirildi. Kimi yorumlara göre aslında bu bir değişiklik değildi; çünkü yapılan değişiklik özden yoksun olup tamamen şekilseldi. Buna rağmen, 301'deki değişiklik Komisyonunda 15 saat ve Meclis Genel Kurulunda ise iki gün tartışılmıştır. Oysa 22. Dönem 5. Yasama Yılında 70. Bileşimde TSK ile ilgili dört kanun (5589 -Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun-⁶, 5590 - Uçuş, Paraşüt, Denizaltı, Dalgıç ve Kurbağa Adam Hizmetleri Tazminat Kanunu, 5591 -Askerlik Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun- ve 5592 -Er ve Erbaş Harçlıkları Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun-) 1 Mart 2007 tarihinde TBMM Genel Kurulunda herhangi bir tartışmaya açılmaksızın ve sadece 20 dakikada görüşülerek yasalaştırılmıştır. Görüşmeler saat 19.30'da başlamış ve saat 19.50'de bitmiştir. Şahıs adına yapılan iki konuşma dışında parti

5 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Mad.160.

6 Söz konusu değişiklikle TSK personelinin çocuklarına yapılan aile yardımlarında erkek çocuklar için 19 olan yaş sınırı 25'e yükseltilmiş, kız çocuklarında ise yaş sınırı kaldırılarak evleninceye kadar yardım ödenmesi kabul edilmiştir.

grupları adına kimse söz almamıştır.⁷ İstisnalar olmakla birlikte, genelde güvenlik sektörü, özelde TSK ile ilgili yasal düzenlemeler çok daha kolay ve tartışmasız yasalaşmaktadır.

Aynı şekilde, Meclis Genel Kurulu ile Plan ve Bütçe Komisyonu askeri bütçeyi sadece genel olarak gözden geçirmekte, programları ve projeleri incelememektedir. Hem Genel Kurul hem de Komisyon tutanakları incelendiğinde, gerek iktidar gerekse muhalefet temsilcilerinin her defasında iyi niyet dileklerini ilettikleri ve aslında TSK bütçesinin daha büyük olması gerektiğini ifade ettikleri görülür. Milli Savunma Bakanlığı bütçesi ile ilgili yapılan konuşmalardan muhalefet ve iktidarı birbirinden ayırt edebilmek zordur. 2 Kasım 2007'de Plan ve Bütçe Komisyonunda Milli Savunma Bakanlığı 2008 bütçesi görüşülürken yapılan konuşmalardan aşağıda yapılan alıntılarda bu görüntü net olarak ortaya çıkmaktadır. Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül, 11 Aralık 2007'de yapmış olduğu konuşmasında herkesin savunma bütçesine özel bir önem verdiğinin ve silahlanmamız gerektiğinin altını çizmiştir:

“Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; konuşmama başlamadan evvel gerek Bütçe Komisyonunda gerekse Genel Kurulda Millî Savunma Bakanlığı bütçesine özel ilgi gösteren arkadaşlarımıza, konuşma yaparak bizi destekleyen, tenkit eden, fikir veren değerli milletvekillerimizin hepsine teşekkür ediyorum... Silahlanan bir dünyada silahsızlanma ancak bir ideal olarak kalabilir. Dünyada trilyonlar sarf edilerek silahlanılıyor ve Türkiye, bu silahlanmanın dışında kalamaz. Özellikle bazı araştırmalar göstermiştir ki, dünya üzerinde 18 çatışma bölgesi vardır. Bu 18 çatışma bölgesinin 13'ü Türkiye'nin etrafındadır. Ecdadımız ne demiştir? “Hazır ol harbe ister isen sulh-u salah.” Türkiye, eğer Balkanlar gibi, Kafkaslar gibi, Orta Doğu gibi çatışmaların en yoğun olduğu ve bütün dünyanın dikkatinin toplandığı bir bölgede bir istikrar ve barış adasıysa, bir demokrasi örneği teşkil ediyorsa, bunda sizlerin savunmaya ayırdığı paraların büyük rolü vardır.”⁸

Mustafa Özyürek (CHP- İstanbul) de iktidar partisine savunma bütçesine verdikleri önemden dolayı teşekkür etmiş ve Silahlı Kuvvetlerin önemini ifade etmiştir:

“Ben, Millî Savunma Bakanlığı bütçesinin hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum ve çok kritik bir dönemde

Türkiye'nin ulusal güvenliğinde çok büyük görevi olan, sorumluluğu olan Türk Silahlı Kuvvetlerine sizin şahsınızda başarılar diliyorum. Türk Silahlı Kuvvetleri ne kadar güçlü olursa, Türkiye'nin bu bölgedeki etkisi, bu bölgedeki gücü o kadar önemli olur. Çünkü, bizim diğer pek çok ülkeden farkımız Türk Silahlı Kuvvetleri gibi modern, çağdaş, güçlü bir orduya sahip olmamızdır. Bunun devam etmesi, bunun güçlenerek devam ettirilmesi son derece önemlidir. Bu açıdan, gerek Komisyonumuzun gerek Meclisimizin Türk Silahlı Kuvvetlerinin etkinliğini, gücünü koruması açısından ihtiyaç duyulan ödenekleri vermekte herhangi bir tereddüt etmeyeceğine inanıyorum.”⁹

Emin Haluk Ayhan (MHP- Denizli) da diğer milletvekilleri gibi güçlü bir savunma için büyük bir bütçeye duyulan gerekliliği vurgulayarak sözlerine başlamış ve *“Türkiye'nin jeostratejik konumu, tarihî ve kültürel mirasından doğan yükümlülükleri, bölge ve dünya barışına katkısı güçlü bir savunma sistemini zaruri kılmaktadır.”* demiştir. İsmail Göksel (AKP- Niğde) de savunmayla yetinmemekte ve savaşa hazır olunması gerektiğinin altını çizmektedir: *“(…) bizim Meclis olarak işimiz, Silahlı Kuvvetlerimizi ve Milli Savunma Bakanlığımızı eliyle onu harbe hazırlamaktır... Biz, bugün barışı yaşayabiliyorsak, bizden önceki görev alan komutanlarımızın ve idaremizin harbe hazırlık hususundaki verdikleri gayretlerden dolayıdır... Dünyada eşi, emsali olmamış bir eğitime, bilgiye ve beceriye de sahiptirler. Onların bizden istedikleri sadece moral destektir.”* Onur Öymen (CHP- Bursa) ise görüşlerini *“Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin ülkemize hayırlı olmasını diliyoruz ve Sayın Bakana bu zor dönemde, başarılı bir çalışma yapması konusunda en iyi dileklerimizi, başarı dileklerimizi bir kere daha sunmak istiyoruz”¹⁰* sözleriyle ifade etmiştir.

Eski Savunma Bakanlarından Zeki Yavuztürk Radikal Gazetesinde Neşe Düzel'e verdiği bir röportajda *“Savunma bakanı olarak imza yetkiniz vardır ama hangi paranın hangi maksatla nereye gittiğini bilemezsiniz. Bu harcama niye bu kadar diye sorduğunuzda gerekçeyi getirirler. Sizin o gerekçeyi anlayabilmeniz için askerlerle beraber çalışacak sivil uzman kadronuzun olması gerekir. Oysa Savunma Bakanlığında bakanın kendi atadığı böyle bir kadrosu yok. Uzmanların hepsi asker. Şimdi güvenlikten sorumlu olan kuruluş ‘Benim ihtiyacım budur’ diyor. Ben bakan olarak tek başıma ‘Senin istediğin niye bu kadar fazla’ diyemem ki. Bilmiyorum ki. Bilmediğim bir şeyi nasıl söylerim”¹¹* demektedir. Halen Savunma Bakanlığı görevini sürdürmekte olan Vecdi Gönül ise Taraf gazetesinin yaptığı mülakatta askeri harcamaların Sayıştayın yanı sıra Meclis denetimine tabi olduğunu vurgulayarak *“TBMM'nin işlevi sadece kârun yapmak değil, aynı zamanda bütçe hakkını kullanmaktır. Maalesef bu hak yerinde kullanılmıyor”* demiştir. Gö-

7 TBMM Tutanak Dergisi, B:70, s.49-54.

8 TBMM Tutanakları, 23. Dönem, 2. Yasama Yılı'nın 36. Bileşimi.

9 Plan ve Bütçe Komisyonu'nun ilgili tutanağı için bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/butce/htm/pbko2112007.htm>.

10 a.g.e.

11 Neşe Düzel, “Bakan Askeri Harcamayı Bilmez,” *Radikal*, 20 Haziran 2005.

nül'e göre, milletvekillerinin savunma bütçesinin incelenmesinde daha aktif davranması, askeri harcamaların Avrupa standartlarında şeffaf ve denetimli olmasına hizmet edecektir.¹²

Savunma Bakanlığı bütçe tartışmalarında iktidar ve muhalefet partilerine mensup milletvekilleri tarafından birbirlerine gösterilen hassasiyet, saygı ve ihmal derecesine varılan sorgusuz konuşmalar, İçişleri ve ona bağlı güvenlik birimlerinin bütçe tartışmalarında yerini olması gerektiği gibi derin analizlere ve detaylı sorgulamalara bırakmaktadır. Savunma Bakanlığı bütçesi hakkında konuşma yapan bütün hatipler, savunma bütçesini hazırlayanlara teşekkürlerini ve takdirlerini iletirken, İçişleri ve ona bağlı güvenlik birimleri hakkındaki bütçe konuşmalarında bu tür karşılıklı hitap cümlelerini görmek imkânsızdır. Aynı şekilde Savunma Bakanlığı bütçe konuşmaları yuvarlak ifadelerle geçiştirilirken, Genel Kurulda bulunan milletvekillerinden hatibe sataşan da olmaz. Öte yandan İçişleri ve bağlı güvenlik birimleri bütçe konuşmaları daha detaylı tartışılmakta, bazen hatip ve milletvekilleri arasında sert diyaloglara sahne olabilmektedir.¹³

MİLLÎ SAVUMA KOMİSYONUNUN YAPISI, YETKİSİ VE GÖREVLERİ

Milli Savunma Komisyonu (MSK), TBMM İç Tüzüğü'nün 20. maddesinde belirtilen daimi ihtisas komisyonlarından biridir. Mevcut komisyon 16'si AKP, 5'i CHP, 3'ü MHP ve biri de DTP'den olmak üzere toplam 25 milletvekilinden oluşmaktadır.¹⁴

TBMM İç Tüzüğü gereği, ilgi alanına giren konularda TBMM Başkanlığına sunulan kanun tasarısı ve teklifleri komisyona havale edilir.¹⁵ Tasarılar burada görüşüldükten sonra TBMM Genel Kuruluna gönderilir. Komisyonun TBMM Başkanlığı tarafından kendisine gönderilen yasa tasarılarını inceleme dışında güvenlik bütçesi, silah alımları, MGSB başta olmak üzere güvenlik politikalarının belirlenmesinde herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır.

Parlamento geleneğinde komisyonların çalışmaları İç Tüzüğü'nün 33. Maddesi gereğince tutanaklara bağlanıp, ilgili kanun tasarısı ve teklifin dosyasına konarak daha sonra ortaya çıkabilecek hukuki bir sorunda başvurmak veya araştırmacıların hizmetine sunmak için arşivlenir. Fakat MSK Parlatonun bu kuralına uymamakta ve faaliyetlerini tutanağa bağlamamaktadır. Bu durumu daha ilginç kılan ise, muhalefet veya iktidardan kimsenin bu duruma müdahale etmemesidir.

SON ÜÇ YILDA GÜVENLİK SEKTÖRÜNE İLİŞKİN YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

Ekim 2005 - Ocak 2008 arasındaki dönemde, güvenlik sektörünün demokratik denetimi kapsamında kayda değer yalnızca iki yasa değişikliğinden bahsedilebilir.

Bunlardan birincisi, 5503 sayılı ve 29 Haziran 2006 tarihli Askerî Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundur. Bu Kanunla, askeri mahkemelerin sivilleri yargılama yetkisi bağlamında ilerleme sağlanmıştır. Kanunun 4. maddesine göre, askeri personel ile sivillerin birlikte suç işlemleri hariç, barış zamanında siviller askeri mahkemelerde yargılanamayacaklardır. Bu kanun aynı zamanda askeri mahkemelerde yeniden yargılama hakkını da hükme bağlamaktadır. Adı geçen kanunun 55. maddesine göre, askeri mahkemelerde yargılanmış askeri veya sivil kişiler lehine bir AİHM kararı varsa, bu kişiler yeniden yargılama talebinde bulunabilirler.

İkinci yasa ise, 5768 sayılı ve 11 Haziran 2008 tarihli Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanundur. Bu kanun, akademisyenlerin 35 yaşına, (A) Milli Takım kadrolarında yer alan ve uluslararası yarışmalarda ilk 3 dereceye giren sporcuların ise 38 yaşına dek askerliklerini tecil edebilmelerini öngörmektedir.

12 "Gönül: 'Meclis, savunma bütçesini yeterince denetlemiyor'," *Taraf*, 23 Haziran 2007.

13 2009 bütçe görüşmelerinde Milli Savunma Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı bütçeleri aynı gün görüşülmüştür. Bu görüşmeler sonunda gelen sorulara bakıldığında, milletvekillerinin bu iki alana yönelik tutum farklılıkları daha da açık bir şekilde görülmektedir. TBMM, "2009 Bütçe Tartışmaları," *TBMM Tutanak Dergisi*, 31. Bkz. Birleşim, 19 Aralık 2008.

14 23. dönem Milli Savunma Komisyonu üyeleri: Hasan Kemal Yarımcı, Memet Yılmaz Helvacıoğlu, Nurettin Akman, İsmail Gökse, Şevket Gürsoy, Mehmet Hanifi Alır, Mehmet Erdem, Mehmet Alp, M. İhsan Arslan, Yahya Doğan, Fuat Bol, Reha Çamuroğlu, Erdal Kalkan, Ahmet Büyükkakşar, Fuat Ölmeztoprak, Sabahattin Cevheri, Zekeriya Akıncı, Osman Kaptan, Ensar Öğüt, Deriş Günday, Erol Tınastepe, Bengi Yıldız, Yıldırım Tuğrul Türkes, Kamil Erdal Sipahi, Sabahattin Çakmakçoğlu.

15 23. dönemde Milli Savunma Komisyonuna sunulan ve hâlâ Komisyonunda olan iki teklif dikkat çekicidir. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi (15. Mayıs 2008) ilgili Kanunun 2. maddesinin "Askerlik Türkiye Cumhuriyetinin ulusal sınırlarını dış tehdit ve tehlikelere karşı korumak için harp sanatını öğretmek ve yapmak yükümlülüğüdür." 35. maddesinin "Silahlı Kuvvetlerin görevi ulusal sınırları dış tehdit ve tehlikelere karşı korumaktır." şeklinde değiştirilmesini önermektedir. 1111 Sayılı Askerlik Kanunu, 1632 Sayılı Askeri Ceza Kanunu ve 5237 Sayılı Türk Ceza Kanununun Kimi Maddelerinin Değiştirilmesi ve Kaldırılmasına Dair Kanun Teklifi ise vicdani ret hakkının tanınmasına ilişkindir.

SON ÜÇ YILDA GÜVENLİK SEKTÖRÜNÜN DEMOKRATİK DENETİMİNE İLİŞKİN YASAMA FAALİYETLERİ

22. dönem 4. Yasama Yılından (1 Ekim 2005), 23. Dönem 2. Yasama Yılına (Haziran 2008) kadar olan üç yıllık dönemde, parlamenterlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi İç Tüzüğüne dayanarak kullanabildikleri denetim yollarından (sözlü ve yazılı) soru, genel görüşme, meclis araştırması, gensoru ve meclis soruşturması gibi araçlardan sadece soruyu kullandıkları ve soru içinde de yazılı soruya ağırlık verdikleri görülmektedir. Fakat 13 Mayıs 2008 tarihinde ÖDP Genel Başkanı ve İstanbul Milletvekili Ufuk Uras tarafından TBMM Başkanlığına verilen önerge ile kamuoyunda “darbe günlükleri” olarak bilinen dokümanların ve 2003-2005 yılları arasındaki darbe teşebbüslerinin araştırılması talebiyle, bir araştırma komisyonunun kurulması istenmiştir. Meclis araştırma komisyonunun kurulması için milletvekillerinden destek talep eden Uras’a 11 Temmuz 2008 tarihine kadar sadece DTP milletvekilleri, Hakkâri bağımsız milletvekili Hamit Geylani ve BBP Sivas milletvekili Muhsin Yazıcıoğlu destek vermiştir. Uras’ın Meclis Araştırması önergesi halen Genel Kurula sevk edilmemiştir.

Bu dönemde, soru önergeleri ile gerçekleşen denetim sürecinin bazı ortak özellikleri vardır. Son üç yılda (2008 Haziran ayı sonuna kadar) güvenlik sektörü ile ilgili 44 yazılı ve 4 tane de sözlü olmak üzere toplam 48 soru önergesi verilmiştir. 44 yazılı soru önergesinden sadece 5 tane silahlı kuvvetler ile ilgili iken, polislerle ilgili 23, istihbarat teşkilatı ile ilgili 8 ve özel güvenlik hakkında 8 yazılı soru önergesi verilmiştir. Sözlü soruların ikisi silahlı kuvvetler, ikisi de polislerle ilgilidir. Soru önergelerinden sadece 20 tanesine cevap verilmiş olup, cevap verilenlerin çoğu personelin özlük hakları, kurum sınavları, çalışma şartları, tesis inşaatı, hizmet yükümlülüğü ve emeklilik gibi güvenlik açısından hassasiyet arz etmeyen konularla ilgilidir. Fakat “Şemdinli olayları nedeniyle tutuklanan TSK personeline ilişkin”, “Çevik Kuvvet polislerinin bazı olumsuz tutum ve davranışları”, “Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörünün evine yapılan polis baskını”, “Erzurum-Aşkale İlçesi polis karakolunda yaşandığı iddia edilen olaylar” “basında çıkan bazı polis memurları hakkındaki soruşturma” ve polis müdahalesi sonucu meydana gelen bazı olumsuz gelişmelere ilişkin soru önergeleri cevapsız kalmış ve TBMM’nin internet sitesinde “Süresi içinde cevaplandırılmadığından gelen kağıtlar listesinde yayımlandı” denilmiştir.

SİLAHLI KUVVETLERE İLİŞKİN SORU ÖNERGELERİ

Son üç yılda silahlı kuvvetlerin demokratik denetimi konusunda parlamentoya ANAP İstanbul Milletvekili Emin Şirin tarafından sunulan iki soru önergesinden biri, 7/12050 Esas Numaralı ve 23 Ocak 2006 tarihli olandır. Önerge ile sivil-asker ilişkilerinin AB ülkeleri normları ile uyumlaştırılması, güvenlik alanında şeffaflık ve hesap verebilirlik hususunda daha çok mesafe kat edilmesi, askeri harcamalar konusunda parlamento denetiminin tam olarak sağlanması, milli güvenlik stratejilerinin belirlenmesinde (örneğin Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin hazırlanmasında) ve uygulanmasında sivil makamların asker üzerindeki denetiminin AB standartları düzeyine çıkarılması, TSK İç Hizmet Kanununun değiştirilmesi, iç güvenlik politikalarında sivil denetimin tam olarak sağlanması, askerler tarafından yapılan açıklamaların sadece askeri ve güvenlik konuları ile sınırlandırılması ve hükümetin verdiği yetki ile yapılması gibi hususlarda başbakanın hükümetin görüşü sorulmuştur. Bu soru önergesi “Süresi içinde cevaplandırılmadığından gelen kağıtlar” listesinde yayımlanmıştır.

İkinci önerge, Şemdinli olayları ile ilgili olarak yine ANAP İstanbul Milletvekili Emin Şirin tarafından verilen 7/11459 Esas Numaralı ve 1 Aralık 2005 tarihli soru önergesidir. Soru önergesinde Şemdinli olayları ile ilgili basında çıkan haberlere dayanarak bazı bilgiler verildikten sonra, TCK’nın ilgili maddelerine ve Terörle Mücadele Kanununa atıfta bulunarak söz konusu olaylara karışan kişiler hakkında yapılan işlemler sorulmaktadır: “1) Bu konuda Şemdinli’de olan hadiselerle ilgili TSK’nın kendi idari araştırması tamamlanmış mıdır? Savcılığın yapmış olduğu araştırmaya paralel olarak bir araştırma yapılmış ise bulgular nelerdir? 2) Sadece iki astsubayın anayasal düzeni değiştirmek üzere silahlı isyana teşebbüs etmeleri makul ve mümkün müdür? Böyle bir isyan teşebbüsü var ise, bunun uzantıları neler ve kimlerdir? Ortada içinde bu iki astsubayın da yer aldığı fiili bir cunta organizasyonu mevcut mudur? 3) Bu iki astsubayın kendi ifadelerine göre, böyle bir teşebbüs mevcut olmadığı gibi bilakis kendileri görevde bulunmaktaydı. Suç sabit olana kadar masumiyet karinesi ve bu iki astsubayın söylediklerinin doğru olma ihtimali çerçevesinde, iki astsubayın savunmasında TSK kendilerine yardımcı olmakta mıdır? 4) TSK davaya müdahil olmayı düşünmekte midir?”

Söz konusu dönemde askerler ile ilgili sadece beş tane yazılı soru önergesi verilmiştir. Yukarıda bahsi geçen sivil-asker ilişkileriyle ilgili önerge dışında kalan diğer üç soru önergesi Irak’a asker gönderme ve ABD ile ilişkiler hakkındadır. 22 Temmuz seçimlerinden sonraki bir yıl

içerisinde Silahlı Kuvvetler ile ilgili iki tane sözlü soru önergesi verilmiş olup, ikisi de Irak'a asker göndermeyle ilgilidir. Kısacası, son üç yılda askerler üzerindeki demokratik denetimle ilgili yapılan iki yasama faaliyeti ANAP İstanbul Milletvekilinin 7/12050 ve 7/11459 Esas Numaralı yazılı soru önergeleri ile sınırlı kalmıştır.

Haziran 2008 ile Ocak 2009 arasındaki dönemde ise, DTP Diyarbakır Milletvekili Akın Birdal tarafından verilen ve İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın cevaplama istenen 4848 Esas Numaralı ve 7 Ağustos 2008 tarihli bir soru önergesi mevcuttur. Önergede, iç güvenlikle ilgilenen bir kurum tarafından 1999-2000 yıllarında 914 kişinin fişlendiği iddiaları ile ilgili şu sorular sorulmuştur: “ 1) İç güvenlikten sorumlu birimlerin kişi ve kurumları siyasal değerlendirmeye tabi tutarak fişleme yaptığı doğru mudur? 2) Bu fişleme hangi kurum tarafından yapılmıştır? 3) Bu fişleme sadece 1999-2000 yıllarını mı kapsamaktadır? Yoksa bugüne kadar gelen fişleme var mıdır? 4) Resmi mevzuat açısından kişi ve kurumların herhangi bir kurum tarafından fişlenmesi yasal mıdır? Yasal ise hangi kuruluşlar fişleme yapabilir? Fişleme işleminin amacı nedir? 5) Bu fişlemeden Bakanlığınızın haberi var mıdır? 4) Bu fişlemeden dolayı, fişlemeyi yapan kişi ve kuruluş hakkında yapılmış bir soruşturma var mıdır? Varsa nasıl sonuçlanmıştır? 6) Bu fişlemeyi siyasal değerlendirmeye tabi tutan kişi ve kuruluşlardan bu fişleme ile ilintili olarak hakkında idari ya da adli soruşturma açılmış olan var mıdır? 7) Bu fişlemenin başta yaşam hakkı olmak üzere insan hak ve özgürlükleri ile kişi güvenliği ve özgürlüğü açısından açıklanabilir olduğunu düşünüyor musunuz? 8) İnsan hakları ve demokrasiye aykırı bu hukuk dışı uygulamanın açığa çıkarılması ve yinelenmemesi için bu konuda bir meclis araştırması yapılmasını düşünmekte misiniz?”

Söz konusu önerge süresi içinde cevaplandırılmadığından gelen kağıtlarda yayımlanmıştır.

POLİS MÜDAHALESİ SONUCU MEYDANA GELEN ÖLÜMLERE İLİŞKİN SORU ÖNERGELERİ

İlk önerge CHP Aydın Milletvekili Özlem Çerçioğlu tarafından “bir kişinin polis müdahalesi sonucu ölümüne ilişkin” verilen önerge dir. 7/996 esas numaralı ve 23 Kasım 2007 tarihli önergede İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın cevaplama talebiyle şu sorular yer almaktadır: “1) Ölen Feyzullah ETE ile yanında bulunan Ali OTURAKÇI'nın kimlik sorulmasına neden olan davranışları nelerdir? 2) Polis memurları şüpheli gördükleri birisine şiddet uygulayarak ölümüne sebep verdikleri halde neden serbest bırakılmıştır? 3) Bu davranış kamuoyu nezdinde polise olan güveni sarstığı gibi polislik mesleğinin itibarını de zedelememiş midir? Sorumlular hakkında bir cezai yaptırım yapılacak mıdır? 4) Po-

lis memuru A.M. tarafından kalbine aldığı tekme darbesiyle hayatını kaybeden Feyzullah ETE'nin ailesine bir tazminat ödenecek mi? 5) Polis memurlarının vatandaşa kimlik sorarken daha saygılı davranmalarını sağlayacak bir genelge yayınlayacak mısınız?”

İkinci soru önergesi CHP İstanbul Milletvekili Mehmet Ali Özpolat tarafından 26. Kasım 2007 tarihinde 7/998 esas numarası ile “bir kişinin polis müdahalesi sonucu ölümüne ilişkin” verilmiştir. Özpolat da önergesinde İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın cevaplama talebiyle sorduğu sorular şunlardır: “1) Olayın gerçekleşmesi biçimi, kayıtlarda ne şekilde yer almıştır? Polis memurları hangi gerekçeyle, Feyzullah ETE ve arkadaşlarını uyarma gereği duymuş ve bundan sonra olay nasıl gelişmiştir? 2) Polise göre, gençlerin içki içiyor olmaları, onların ölümcül darbe hak ettiği anlamına mı gelmektedir? Polisin, çevreyi rahatsız edenlerle ilgili başka yöntemleri yok mudur? 3) ‘Karakolda bitti’ denen işkence, artık halka açık alanlara mı taşmıştır? Halka açık bir parkta bile yurttasına işkence eden bir yapının karakollarda neler yapabileceği konusunda kafalarda haklı soru işaretleri oluşmayacak mıdır? 4) Bir dönem büyük sözlerle gündeme getirilen İnsan Hakları derslerine ne olmuştur? Polis memurlarının, halkla veya zanlıyla doğru iletişim kurmaları konusunda, bugüne kadar hiçbir gelişme sağlanamamış mıdır? 5) Son beş yılda, İstanbul'da polisin neden olduğu benzer ölüm olaylarının sayısı kaçtır? 6) Yurttasının can güvenliğinden birinci dereceden sorumlu olan polisin, sık sık bu tür olaylarla gündeme gelmesi Emniyet Teşkilatının güvenilirliğini tartışmalı hale getirmiyor mu? 7) Gerek suçla mücadele konusundaki yetersizliği, gerekse yersiz güç kullanımı sonucu ölüme sebebiyet verme nedeniyle sık sık gündeme gelen ve polis teşkilatının imajına zarar veren İstanbul Emniyetinin, başta Emniyet Müdürü olmak üzere gözden geçirilmesi düşünülmekte midir?”

Üçüncü soru önergesi CHP İzmir Milletvekili Bülent Baratalı tarafından 7/997 esas no'lu ve 26 Kasım 2007 tarihinde “İstanbul'da polis tekmesiyle öldürülen vatandaş” ile “İzmir'de 20 yaşındaki üniversite öğrencisi Baran Turşun'un, dur ihtarına uymaması gerekçesiyle başından vurularak öldürülmesi hakkında” verilmiştir. Baratalı Önergesinde İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın cevaplama talebiyle şu sorulara yer vermiştir: “1) Eşkâli ve plakası belli olan bir aracı durdurmak için yapılması gereken ilk iş sürücünün kafasına ateş etmek midir? 2) Her iki olaya adı karışan ve ölümlerden sorumlu olan polisler hangi yetki ve talimatla bu kadar rahat cana kast edebilmektedirler? 3) Bu iki olayda bir eğitim zafiyeti olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu durumda bakanlık olarak kendinizi ne kadar sorumlu hissediyorsunuz? 4) Emniyet güçlerinin sıradan olaylar kar-

sısında bile bu kadar ölçsüz ve aşırı şiddet kullanımını neye bağlıyorsunuz? Yeni ölümlerin meydana gelmemesi için neler yapmayı düşünüyorsunuz? 5) Her iki olaya adı karışan polisler hakkında bakanlık olarak ne yapacaksınız?”

“Polis müdahalesi sonucu ölüm olaylarına ilişkin” dördüncü önerge DSP İstanbul Milletvekili Ayşe Jale Ağırbaş tarafından verilmiştir. 7/999 esas numaralı ve 27 Kasım 2006 tarihli önergede Nijerya vatandaşı Festus Okey’in Beyoğlu Emniyet Müdürlüğünde ölmesi ile ilgili İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın cevaplama talebiyle sorular şöyledir: “1) Ağır şartlar altında görev yaptığı bilinen polislerimizi hata yapmaya iten nedenlerin neler olduğu konusunda bir araştırma yapılmış mıdır? 2) Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu’nda yapılan değişikliklerin bu olayların yaşanmasında bir etkisi olduğunu düşünüyor musunuz? 3) Polis memurlarının disiplin suçlarında yoğun artış yaşandığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Disiplin suçlarında son yıllarda yaşanan artış karşısında ne gibi tedbirler alınmıştır? 4) Emniyet teşkilatında rutin psikolojik tarama yapılmakta mıdır? Eğer yapılmıyorsa bunun sebebi nedir?”

Bu dört soru önergesi TBMM İç Tüzüğünde öngörülen 15 günlük süreden sonraki 10 gün zarfında cevaplanmadığı için “gelen kağıtlar listesinde” yayımlanmıştır.

6/261 esas no’lu ve 27 Kasım 2007 tarihli son önergede Tunceli bağımsız Milletvekili Kamer Genç’in “polis müdahalesi sonucu meydana gelen ölümler hakkında” İçişleri Bakanı Beşir Atalay’ın sözlü olarak cevaplama istediği sorular şöyledir: “1) Son zamanlarda Bakanlığınıza bağlı kurumlarda meydana gelen bu ölümler hakkında ne gibi işlemler yapılmıştır? 2) Bu olaylarda sorumlu olması gereken üst düzey yöneticiler hakkında herhangi bir ceza uygulanmış mıdır?”

Sorunun yöneltildiği İçişleri Bakanı Beşir Atalay Genel Kurulda 29.01.2008’de 23. Dönem, 2. Yasama Yılı’nın 55. Bileşiminde verdiği cevabında şunları söylemektedir:

“...şunu ifade etmek isterim ki bu olayların tamamı hakkında adli ve idari soruşturma süreci zamanında başlatılmış, bir kısmı tamamlanmış, bir kısmı da hâlen devam etmektedir. ...Bahsi geçen olayların hepsi can kaybıyla sonuçlanan üzücü olaylardır. Bu olayların hiçbir şekilde tasvip edilmesi söz konusu değildir. Can kaybı olduğunda orada bütün mazaretler durur. Ülkemiz bir hukuk devletidir ve hukuk kuralları her şeyin üstündedir. Kamu görevlilerinin görev tanımları da mevzuatla belirlenmiştir. Kamu görevine talip olan herkes bu mevzuatı bilmek ve uymakla sorumludur. Suçu işle-

yen kim olursa olsun meri mevzuat çerçevesinde adli ve idari olarak cezalandırılmaktadır ve bundan bir kaçış da yoktur. (...) Bütün dikkat ve özene rağmen, zaman zaman, bizim de, sizin de, kamuoyunun da tasvip etmediği tabii üzücü olaylar da meydana gelebiliyor. Ancak hiçbir zaman bunlarla ilgili korumacı bir mantıkla “Böyle şeyler olur, mazur görmek gerekir.” demiyoruz, demedik ve demeyeceğiz. Kamuoyuna yansısın veya yansımaysın, vatandaşlarımızın güvenlik personeliyle yaşadığı ve mağdur olduğu konulara anında müdahale edilmektedir. Bu konuda hiçbir tereddüt olmasın. Bu konuda çok duyarlıyız. Hukuk devleti ilkeleri içinde, insan hak ve özgürlüklerini esas alarak bütün güvenlikle ilgili tedbirlerimizi bu çerçevede almak durumundayız. Daha önce de yüksek kuruluza ifade etmişim. Hükümet olarak ve Bakanlık olarak güvenlik ve özgürlük dengesini çok önemli görüyoruz, bunların birbirini ezmemesini çok önemli görüyoruz ve hukuk devleti ve kuralları içinde kalmayı önemli görüyoruz. Bütün bu olaylarla ilgili, mülkiye müfettişleri hemen görevlendirilmiştir, denetimler yapılmıştır ve idari işlemler, disiplin işlemleri de yapılmıştır ve özel olarak şunu da ifade edeyim: Teftiş Kurulumuz bünyesinde ‘İnsan Hakları İhlal İddialarını İnceleme Bürosu’ adı altında da özel bir büromuz vardır, bunlar orada da değerlendirilmektedir.”¹⁶

SONUÇ

Çağdaş demokrasilerde güvenlik sektörünün sivil demokratik denetiminin en belirgin özelliklerinden birisi parlamentonun üstlendiği gözetim ve denetim fonksiyonudur. AB ile tam üyelik müzakereleri sürecinde olan ülkemizde, bütün kurum ve kurallarıyla işleyen bir demokrasi, azınlık ve insan haklarının AB standartlarını yakalamasının önündeki en büyük engellerden birisi sivil-asker ilişkilerinin demokratik zemine oturtulamamasıdır. Başka bir ifade ile güvenlik sektörünün gözetim ve denetiminden sorumlu parlamentonun rolünü hakıyla oynayamamasıdır.

Son üç yıllık dönem incelendiğinde güvenlik politikaları ve stratejilerinin belirlenmesinde, askeri harcamaların denetiminde, yasama faaliyetlerinin ve denetim araçlarının etkin bir şekilde kullanılmasında, üst düzey güvenlik bürokratlarının atamalarında parlamentonun sorumluluklarını sağlıklı bir şekilde yerine getirdiği söylenemez. Hükümeti denetlemekle görevli parlamento, güvenlik sektörünü ilgilendiren konularda sessiz kalmayı tercih etmektedir. Şemdinli olayları, Ulus ve Diyarbakır bombalamaları, darbe girişimleri ve Ergenekon davası gibi toplumsal dokuyu sarsıcı olaylarda bile, iktidar ve muhalefet partilerinin milletvekilleri parlamentoyu göreve çağırma yönelik bir araştırma veya bir soru önergesi vermemişlerdir.

16 TBMM Tutanak Dergisi, No.77, Cilt.13, 23. Dönem, 2. Yasama Yılı’nın 55. Bileşimi.

Çağdaş dünyada şeffaflık, iyi yönetişimin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, ekonomi ile ilgili kurumlar başta olmak üzere, birçok kurum kamuoyuna yönelik olarak periyodik bilgilendirme yaparken, güvenlik sektörü bu sorumluluktan kaçınmaktadır. Güvenlik sektörünün hesap verilebilirliği ve şeffaflığı bir sorumluluk ve gereklilik olarak görmediği, hatta bunu bir güvenlik zafiyeti olarak algıladığı bilinmektedir. Şeffaflık ve demokratik denetim ile ilgili eleştirileri dahi çoğu zaman saldırı olarak algılamakta ve bu tür taleplere sert tepki verebilmektedir.

Halkın temsilcilerinden oluşan ve “halk adına halk için” karar verme ve halkın vergilerinin nereye harcandığını denetleme ile görevli parlamentonun demokratik işlevleri 12 Eylül Anayasası ile önemli bir ölçüde kısıtlanmıştır. AB üyelik süreci bile bu aksaklığı tamir etmekte yetersiz kalmıştır. Bürokratik direnç halkın temsilcilerini bir şekilde süreç dışında tutmayı hep başarmıştır. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu (İHİK) tarafından oluşturulan bir Alt Komisyon, Şemdinli olaylarını incelemek üzere bölgeye gittiğinde olay ile ilgili bilgi ve belgelere bile ulaşamamıştır. Komisyon raporunda “*Olayla ilgili olduğu iddia edilen 30 AK 933 plakalı araçta çıkan silah, bomba, evraklar ve krokiler savcılıkça tespit edilip emanete alındığından ve diğer bütün olayla ilgili bilgi ve belgeler savcılık dosyasında bulunduğundan ve hazırlık soruşturmaları gizli olduğundan bu bilgi ve belgeleri Komisyonumuzun inceleme imkânı olmamıştır*” denmektedir.¹⁷ Hrant Dink cinayetinde önceden haberdar olduğu iddia edilen dönemin Trabzon İl Jandarma Komutanı Albay Ali Öz, cinayeti aydınlatmakla görevli araştırma komisyonuna ifade vermeyi reddetmiştir.

Yukarıda yapılan analizler çerçevesinde, TBMM’nin güvenlik birimleri üzerindeki denetleme görevini yerini getirirken birimler arasında ayrımcı davrandığı ileri sürülebilir. Zira TBMM Silahlı Kuvvetleri denetlemekte pek istekli görünmezken, İçişlerine bağlı diğer güvenlik birimlerini denetlemede buna kıyasla daha etkin bir rol oynamaktadır. Bu farka rağmen, her iki birim için de demokratik denetimin kabul edilebilir ölçülerde olmadığını belirtmek gerekir.

Vurgulanması gereken son bir nokta da Türk Silahlı Kuvvetlerinin TBMM’ye yönelik tutumudur. Genelkurmay Başkanlığının Demokratik Toplum Partisi milletvekillerini verdiği resepsiyonların davetli listesinin dışında tutması, Temmuz 2007 seçimleri sonrasında Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının TBMM’yi boykot ederek resmi törenlere katılmaması gibi gelişmeler ile eski

Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın 16 Mart 2007 tarihli “*Teröristler arasında TBMM ile irtibatı hâlâ devam edenlerin bulunması yüce Meclisin itibar ve saygınlığı ile katiyen bağdaşmıyor*”¹⁸ şeklindeki kamuoyuna yansıyan açıklamaları sivil-asker ilişkilerindeki dengesizliğin başka bir boyutunu yansıtmaktadır.

İK: İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU RAPORLARI

TBMM’deki ihtisas komisyonlarından biri olan İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun görev alanı 3686 sayılı kanunun 2. Maddesi uyarınca “T.C. Anayasası ile İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi çok taraflı uluslararası belgelerde belirlenmiş bulunan insan hak ve hürriyetleri ile uluslararası alanda genel kabul gören insan haklarını” kapsar. Komisyon, görevleri ile ilgili olarak Bakanlıklardan, Genel ve Katma Bütçeli Dairelerden, mahalli idarelerden, muhtarlıklardan, üniversitelerden ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlardan bilgi isteme, buralarda inceleme yapma ve ilgililerini çağırıp bilgi alma, gerekli gördüğünde uzman kişilerin görüşlerine başvurabilme, kendiliğinden hareket etme, alt komisyonlar kurarak inceleme yapma ve suç unsuruna rastladığı hallerde Cumhuriyet Başsavcılıklarına suç duyurusunda bulunma yetkilerine sahiptir.¹⁹

Komisyonun 2005 yılından itibaren kurduğu alt komisyonlar ve hazırladığı raporlar, güvenlik sektörünün denetimi açısından yetersiz de olsa bir hareketlenme yaratmıştır. Burada Komisyonun 2005 yılındaki Şemdinli olayından bugüne hazırladığı raporlara kısaca değinilecektir.

9 Kasım 2005 günü Şemdinli’de bir kitapçının bombalanması ve sonrasında yaşananları araştırmak üzere, 23 Kasım 2005 tarihinde “Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli İlçelerinde Meydana Gelen Olayların Araştırılması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu” oluşturuldu. Komisyon, raporunu 2006 yılının Nisan ayında Meclis Başkanlığına sundu. Mecliste görüşülmeyen ve kayıtlarda hükümsüz olarak geçen nihai raporun tamamı açıklanmadı. TBMM’nin internet sayfası üzerinden sadece 19 sayfalık “Hakkâri Şemdinli İnceleme Raporu”na ulaşılabilmektedir. Bu raporun tespit ve önerilere ilişkin son bölümündeki ise şu ifadeler dikkat çekicidir:

17 İHİK, “Hakkâri Şemdinli İnceleme Raporu,” s.18.

18 Tarhan Erdem, “İrtibat,” *Radikal*, 2 Nisan 2007.

19 5 Aralık 1990 tarihli 3686 sayılı kanun, 8 Aralık 1990 tarih ve 20719 sayılı *Resmî Gazete*.

“1. İster güvenlik, isterse terörist saldırılar nedeniyle olsun köy boşaltmaları büyük bir hata olmuştur.

2. Devlet vatandaşının güvenliğini korumakla yükümlüdür. Devletin meşru güvenlik güçleri ise emniyet ve askeri güçlerdir. Bu itibarla koruculuk sistemi yanlış olmuştur. Zira koruculuk sistemi ile vatandaşlar devlet yanlısı veya devlete potansiyel tehlike olarak görülmeyle başlanmış veya en azından bölge halkı arasında böyle algılanır hale gelmiştir.

3. Bölgedeki olayları sadece güvenlik sorunu olarak görmek gerekir. Elbette ki güvenlik her şeyin önündedir ve çok önemlidir. Ancak sosyal, ekonomik ve kültürel politikalarla desteklenmeyen yalın güvenlik politikaları olayları önlemede yetersiz kalmaya mahkumdur. Bölgenin kalkınması için kısa, orta ve uzun vadeli kalkınma planları yapılmalı ve bu planlar da ciddi olarak tatbik edilmelidir.

4. Bölgede güvenlik konusunda koordinasyon eksikliği vardır. Sivil otorite ile askeri otorite; asker ile polis koordinasyonu yetersizdir. Mülki idarenin başı olan vali ve kaymakamların asker ve jandarma üzerinde etkileri ve kontrol yetkileri bulunmamaktadır. Bölgede vali ve kaymakamlar güvenlik konusunda adeta devre dışındadırlar. Bu durum adeta zafiyet doğurmaktadır.”²⁰

Agos gazetesi genel yayın yönetmeni Hrant Dink’in 19 Ocak 2007’de öldürülmesi sonrasında, 22 Temmuz 2007 seçimlerinin ardından göreve gelen Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu bu cinayeti re’sen inceleme kararı almıştır. Komisyonun Temmuz 2008’de açıklanan raporunda Emniyet ve Jandarma teşkilatlarının faaliyetleri hakkında aşağıdaki sorunlar sıralanmıştır:

- Kolluk güçleri ile mülki amirler arasındaki ilgi paylaşımı yetersizlikleri.
- Mülki amirlerin kolluk kuvvetlerinin hukuka aykırı ve eş güdüme dışına çıkan hareketlerine yönelik denetim mekanizmalarını çalıştırmamaları.
- Mülki teşkilata tabi jandarmanın mülki görevleriyle ilgili eylemlerinin sadece İçişleri Bakanlığı ve Valiler tarafından denetlenmesi, kaymakamlarca bu denetlemenin yürütülmemesi nedeniyle jandarmanın fiilen denetim dışında kalması. Ayrıca Jandarma merkez teşkilatında yer alan

mülki görevlerle ilgili iş ve işlem yürüten birimlerin Mülki Makamlarca nasıl denetleneceğinin belli olmaması.

- İstihbarat birimleri arasındaki yardımcı istihbarat elemanlarına ilişkin bilgi akışı eksikliği.
- Kolluk kuvvetlerinin sorumluluk sahalarının birbirine karışmasından dolayı ortaya çıkan sıkıntılar ve kargaşa.
- Mülki İdari Amirlerin kolluk kuvvetlerinin üzerindeki yetki farkları.
- Kolluk kuvvetlerine ilişkin şikâyetlerden dolayı yapılacak soruşturmalara ilişkin hukuki eksiklikler.²¹

Komisyonun “Engin Çeber’in Metris Ceza İnfaz Kurumunda Gördüğü Şiddet Nedeniyle Öldürüldüğü İddialarını Araştırma ve Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme” Raporunun sonuç bölümünde ise “bir jandarma görevlisinin Engin Çeber’in bulunduğu odaya sopyala girmesinin” dikkat çektiği ve Engin Çeber’in cezaevine girişi öncesinde de kötü muameleye maruz kaldığına ilişkin izlenimin olduğu belirtilmiş, kurumların kendi mensuplarına dönük müdafaa içerikli sahiplenme girişimleri eleştirilmiştir.²²

Komisyonun 23. Dönemin başından 2009 yılının Nisan ayına kadar hazırladığı diğer raporlar arasında güvenlik denetimi ile alakalı olanlar şunlardır: Beşagaç Raporu, Sincan 1 No’lu ve Sincan Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu, Tekirdağ 1 ve 2 no’lu Ceza İnfaz Kurumları ve Edirne F Tipi Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, İstanbul Emniyet Müdürlüğü Yabancılar Şube Müdürlüğü Kaçak Göçmenler Barınağı İnceleme Raporu, Kalecik Açık Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, İletişimin Tespiti, Dinlenmesi, Kayda Alınması ve Haberleşme Özgürlüğünün İhlali İddialarının Araştırılması Raporu, 2008 Yılı Van, Siirt ve Hakkâri İlleri ile Hakkâri İli Yüksekova İlçesinde Meydana Gelen Nevruz Olayları Hakkında Rapor, İstanbul İlindeki Karakollarda Yapılan İnceleme Sonucunda Hazırlanan Rapor, Bandırma M Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu, Diyarbakır E ve D Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu, Silivri L Tipi Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu ve Erzurum E ve H Tipi Ceza İnfaz Kurumları İnceleme Raporu.

20 İHİK, “Hakkari Şemdinli İnceleme Raporu”, Nisan 2006.

21 İHİK, “Hrant Dink Alt Komisyonu Raporu,” 22 Temmuz 2008, s. 188-184.

22 İHİK, “Engin Çeber’in Metris Ceza İnfaz Kurumunda Gördüğü Şiddet Nedeniyle Öldürüldüğü İddialarını Araştırma ve Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu,” 4 Aralık 2008, s. 21-23.

Yürütme

Meryem Erdal

Türkiye’de yürütme organının yapılanmasında, iki başlı yürütme sistemi benimsenmiştir. Bu sisteme göre yürütme, cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulundan oluşur. 1982 Anayasası 8. maddesindeki, “yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasa ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” hükmüyle yürütmenin çerçevesini çizer.

Cumhurbaşkanı yürütmenin başıdır. Her üç erk üzerindeki belirleyici ve denetleyici yetkileri, Cumhurbaşkanını siyasi iktidarın paydaşlarından biri haline getirmiştir. Cumhurbaşkanı TSK da dâhil olmak üzere yürütme ve yargı başlığı altında toplanan tüm kurum ve kuruluşların üyelerinin atanmasında başat ve etkin bir konumdadır.

Yürütme içinde siyasi sorumluluk hükümete aittir. En üst karar ve icra organı hükümettir. Konumu ve işlevi bakımından hükümet, yürütme yetkisini fiilen kullanan, bağlayıcı siyasi kararların alınmasından ve uygulamasından sorumlu, belli uzmanlık ya da niteliklerine dayanarak atanan veya seçim yoluyla görevlendirilen yürütme organıdır. Anayasaya göre yürütme organının hükümet ayağını, Başbakan ve bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu oluşturur. Hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinden Bakanlar Kurulu birlikte sorumludur. Bakanlar ise ayrıca kendi yetkileri içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerin bireysel sorumluluğunu taşır¹.

CUMHURBAŞKANI VE GÜVENLİK

1982 Anayasası güvenlik ve milli güvenlik konularında cumhurbaşkanına önemli bir yer ve yetkiler vermiştir. Anayasanın 104. Maddesine göre milli güvenlik konusu ve güvenlik kurumlarıyla ilgili olarak Cumhurbaşkanının görevleri arasında şu hususlar bulunur: “Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek, Genelkurmay Başkanını atamak, Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırarak, Millî Güvenlik

Kuruluna Başkanlık etmek, başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak...”

117. madde ise Cumhurbaşkanına Başkomutanlık görevini verir: “Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir...”

Bunlar dışında Cumhurbaşkanına bağlı Devlet Denetleme Kurulu güvenlik alanına temas eden noktalar içerir. İdari işlemlerin hukuka uygunluğunu Cumhurbaşkanının isteği üzerine denetlemek amacıyla kurulan Devlet Denetleme Kurulunun² yetkileri ise TSK’yı ve yargı organlarını kapsamamaktadır. Ordu ve bağlı kuruluşların, dernekler ve vakıfların yaptığı faaliyetlerin denetimi Cumhurbaşkanlığı adına da olsa askeri alanın özerkliği anlayışına uygun olarak engellenmiştir.

HÜKÜMET VE GÜVENLİK³

Başbakanın hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetme görevi ve Bakanlar Kurulunun bunun siyasi sorumluluğunu taşıması dikkate alındığında, hükümetin, ülkenin iç ve dış siyasetini belirleme ve uygulama yetkisine sahip olduğu açıktır.

Buna göre Bakanlar Kurulunun belirlediği “hükümetin genel siyaseti”, ülkenin iç ve dış siyasetiyle ilgili yürütülecek faaliyetlerin, izlenecek politikaların genel çerçevesini çizer ve bu konuda hükümetin tasarrufta bulacağı tüm faaliyet alanlarını kapsar. Ne var ki anayasa ve

1 1982 Anayasası, madde 104.

2 1 Nisan 1981 tarihli 2443 sayılı kanun, 3 Nisan 1981 tarih ve 17299 sayılı Resmi Gazete.

3 Zühtü Arslan, “Hükümet,” Ümit Cizre (ed.), *Almanak 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 22-31

bakanlıkların teşkilat kanunları, hükümetin genel siyaseti içinde yer alması gereken milli güvenlik konusunu oldukça geniş, özerk ve istisnai bir alan olarak düzenlemiştir. Anayasa ve teşkilat kanunları “milli güvenlik siyaseti”ni, hükümetin genel siyasetinin içinde ve onun parçası olarak değil, ayrı ve bağımsız bir politika olarak ele almış, onun dışında ve üstünde bir rol yüklemiştir. Kırmızı Kitap ya da Gizli Anayasa olarak bilinen, milli güvenlik konusu yanında siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel diğer konuların güvenlik boyutuyla ilgili olarak hükümetlerin hareket alanını belirleyen, diğer bir ifadeyle yürütmenin önüne konmuş bir yönergeyi andıran Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB) bu açıdan belirleyici bir rol oynar.

MGK VE YÜRÜTME⁴

MGK milli güvenlik alanının özerk olarak düzenlenmesinin en önemli dayanağını oluşturur. Nitekim milli güvenlik siyasetinin, hükümetin genel politikasının dışında, hatta onu yönlendiren bağımsız bir politika olarak tanımlanması MGK kanununda en somut şeklini bulur. Kanunun 2. Maddesinde, “Milli Güvenlik; Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması; devletin Milli Güvenlik Siyaseti (ise); milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit

Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi

Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi (MGSB) 2945 sayılı MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanununun 2/b. Maddesinde şöyle tanımlanmaktadır: “Devletin Milli Güvenlik Siyaseti; milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaset[tir].” MGK internet sitesinde “sıkça sorulan sorular” bölümünde, “MGSB gizli dereceli bir devlet belgesi olarak değerlendirildiği için mi TBMM’nin üyelerine sunulmamaktadır?” şeklindeki soruya verilen cevapta, bunun nedeninin “kuvvetler ayrılığı prensibi” olduğu ileri sürülmüştür: “Parlamentar sistemimizdeki kuvvetler ayrılığı prensibi gereği, yürütme organı olan Bakanlar Kuruluna ait Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin hazırlanmasında, yasama görevini yürüten TBMM ya da ilgili komisyonların herhangi bir katkısı ve sorumluluğu bulunmamaktadır.” Bu nedenle, milli güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan Bakanlar Kurulunun adeta kendi yol haritası konumundaki Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi, TBMM’de tartışılmamaktadır.⁵ Bu cevabı kabullenen bir kurumun demokrasilerde ve Anayasada mevcut olan parlamentonun yürütmeyi denetleme vazifesini göz ardı ettiği iddia edilebilir. Demokratik ülkelerde bu tür belgeler parlamento sunulmakla yetinilmemekte, bizzat parlamentonun onayından geçmektedir. Çünkü demokrasilerde denetlemenin doğası gereği yürütmenin

parlamentodan gizli eylemleri olamaz. Daha da önemlisi, Anayasa’nın 87. Maddesi Meclis’in görev ve yetkileri arasında Bakanlar Kurulunu denetlemeyi de saymaktadır. MGSB’nin Parlamentonun bilgisi dışında olması denetlemeyi imkânsız hale getirmektedir.

MGK internet sitesinde MGSB’nin gizlilik dereceli bir belge olmanın gerekçesi de sorulmuş ve cevaben “güvenliğin doğası ve Türkiye Cumhuriyeti’nin milli menfaatleri” neden olarak ileri sürüldükten sonra, “Türkiye Cumhuriyeti’nin bekası ile milletin refahına yönelik tehdit ve risklere karşı izlenmesi öngörülen siyasetin açık olmasının, gerek iç, gerekse dış kamuoyunda yaratacağı sakıncalar, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin gizli gizlilik dereceli olmasını gerekli kılmaktadır” denmiştir. Demokrasileri otoriter rejimlerden ayıran özelliklerin başında devletin eylemlerinin şeffaf ve hesap verebilir olması gelir. Demokrasilerde başta güvenlik olmak üzere hiçbir konu parlamentodan gizlenemez.

MGSB’nin temel iç ve dış tehditleri belirlemesi ve bu tehditlere yönelik politikaları tanımlayarak temelde parlamentonun görevi olan siyaset alanını belirleyici özelliğe sahip olması, Ahmet Yıldız’ın belirttiği gibi, “belgenin sıradan bir Bakanlar Kurulu Kararı niteliğini taşımanın ötesinde bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.”⁶ MGSB’nin parlamento üyelerinin bilgisi ve denetimi dışında olmasının güvenlik sektörünün demokratik denetimi ile bağdaşmadığı ortadadır.

4 Milli Güvenlik Kurulu’nun önemi ve sistemdeki yerine ilişkin ayrıntılı analiz MGK makalesinde yapılmıştır.

5 “Sıkça Sorulan Sorular,” Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği internet sitesi.

6 Ahmet Yıldız, a.g.e., s.14.

edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaseti ifade eder...” olarak tanımlanmıştır. MGSB de bu çerçevede meşruiyet bulur ve hazırlanır.

BAKANLAR KURULU

Yetkilerindeki anayasa ve yasalardan kaynaklanan kimi ciddi sınırlara rağmen, Bakanlar Kurulu 1982 Anayasanın 117. maddesine göre “milli güvenliğin sağlanması ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanması” konularında TBMM’ye karşı sorumludur. Ancak bu sorumluluk verili politikaların yürütülmesi ve güvenlik konusunda ortaya çıkacak sonuçları kuşatmakta, yetki-sorumluluk bütünlüğünde hasar yaratmaktadır.

Anayasa, 112. maddesinde Başbakanın görevini “bakanlıklar arasında işbirliğini sağlamak ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetlemek” şeklinde açıklar. Görevleri arasında “milli güvenlik siyaseti” ile ilgili bir tanımlama yapılmamıştır. Bu konu başbakan ile bakanların görevlerine ilişkin mevzuattaki hükümlerce düzenlenir. Anayasanın 113. maddesi de, bakanlıkların kuruluş ve görevleri konusunda bakanlıkların teşkilat kanunlarına referans verir.

Anayasanın yollama yaptığı teşkilat kanunlarında başbakan ve bakanlardan hizmetlerini, “milli güvenlik siyasetine” ve “hükümetin genel siyasetine” uygun biçimde yürütmeleri istenmektedir. Görüleceği gibi Anayasa ve teşkilat kanunlarında “milli güvenlik siyaseti” ile “hükümetin genel siyaseti” eşit ve ayrı parçalardır. Bu, başbakanlığa bağlı kurum ve kuruluşlara ilişkin mevzuatı da kapsar. Başbakanlığa bağlı müsteşarlıklardan Devlet Planlama Teşkilatı hariç, Hazine, Dış Ticaret, Denizcilik, Gümrük, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlıklarının görev tanımlarında “milli güvenlik siyasetinin gereklerini yerine getirmek” ibaresi yer alır. Yine Başbakanlığa bağlı Basın Yayın ve Enformasyon, Vakıflar, Gençlik ve Spor, Orman, Köy Hizmetleri, Milli Piyango İdaresi, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüklerinin kuruluş kanunlarında da genel müdürler, idari hizmetlerini mevzuat ve yönetim kurulu kararlarına ve “milli güvenlik politikasına” uygun yürütmekle yükümlüdür.

BAŞBAKANLIK

3056 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükümünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun⁷, başbakanın güvenlik dâhil yönetim siyasetiyle ilgili görevlerini asıl olarak, başbakanlık teşkilatı üzerinden açıklar. Kanun başbakanı bakanlar kurulunun Başkanı, bakanlıkların ve başbakanlık teşkilatının en

üst amiri olarak tanımlar. Bu tanım çerçevesinde başbakan, “Türkiye Cumhuriyetinin yüksek hak ve menfaatlerini korumak ve gözetmek, milletin huzur ve güvenini sağlayıcı önlemleri almak, genel ahlakı ve kamu düzenini muhafaza etmek, (...) Hükümetin genel siyasetini yürütmek ve diğer maksatlarla bakanlıklar arasında uyum ve işbirliğini temin eder”. Başbakanlık teşkilatının görevleri arasında ise “iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda görevli kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak bulunur. Bu düzenleme biçimiyle, iç ve dış güvenliği ilgilendiren kritik konularda hükümetin daha ziyade ikincil rollere itildiği sonucu çıkmaktadır. Nitekim hükümet üyesi bakanların görev tanımlarında ve başbakanlığa bağlı kurumların yönetiminde hizmetlerin milli güvenlik siyasetine uygun biçimde yürütülmesinin öngörülmesi ve milli güvenlik siyasetinin belirlenme yöntemi de bu durumu doğrulamaktadır.

Başbakanlığın iç ve dış güvenlikle ilgili görevleri, başbakanlığın ana hizmet birimleri arasında yer alan Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilir. Daha önce başkanlık şeklindeki bu örgütlenme, 2006 yılında yapılan mevzuat değişikliğiyle genel müdürlük düzeyine getirilmiştir. Genel Müdürlük, başbakanlığın, iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda görevli kuruluşlarla ilişkilerini yürütmek, gerektiğinde bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak, inceleme, araştırma ve toplantılar yapmak, yaptırmak, bunları değerlendirmek ve tekliflerde bulunmak, sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilan edilen bölgelerde, sıkıyönetim veya olağanüstü hâl ilanına esas olan konularda bilgileri derlemek, değerlendirmek ve bu hususlarda koordinasyonu sağlamak, bu görevlerle ilgili kamuoyunu bilgilendirici çalışmalar yapmak ve bu konuda kurulan kurulların sekreterlik işlerini yürütmekle görevlidir.⁸

Başbakanlığın iç güvenlikle ilgili yetkilerini düzenleyen bir ayrı unsur 28 Şubat ortamında 9 Ocak 1997 tarihinde çıkartılan Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği’dir (BKMY).

7 10 Ekim 1984 tarihli 3056 sayılı kanun, 19 Ekim 1984 tarih ve 18550 sayılı Resmi Gazete.

8 Madde 12, 24 Mayıs 2006 tarihli 5508 sayılı kanun, 3. madde ile eklenmiştir.

Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliği⁹

BKMY yürütmeye ve yürütme üzerinden askeri otoriteye iç güvenlik konusunda olağan ötesi yetkiler verir. Darbe kuvvetinde olarak tanımlanabilecek bu yönetmelik bir başbakanlık genelgesiyle uygulamaya konduğu andan itibaren MGK üzerinden devlet işleyişini hiçbir istisnaya yer olmayacak ve açık bir şekilde askere teslim edecek bir mantık içermektedir.¹⁰

1. Yönetmelik genelge gücüne bağlanarak TBMM'den geçmeyecek yeni ve yaygın bir olağanüstü hal uygulamasını öngörmektedir.
2. Yerini aldığı 1976 tarihli Buhran Değerlendirme Kurulu Yönetmeliği'nin afet, seferberlik, savaş gibi gerekçelerinden farklı olarak, kriz gerekçeleri arasında anayasal ve yasal referansları muğlak ve tespiti subjektif olan toplumsal hareketleri yerleştirmektedir.
3. Tüm kamu kurum ve kuruluşlarını haber ve istihbarat üretmek ve bunları kriz yönetim merkezine aktarmakla yükümlü kılarak, gerek kamu idaresinin fonksiyonu gerekse temel hak ve özgürlükler sahasında hukuk ötesi fiilî otoriter bir durum yaratmaktadır.
4. Kriz koordinasyon kuruluna "politik direktif esaslarını belirleme, mevcut politik direktifte

veya milli güvenlik siyaset belgelerinde ihtiyaç duyulan değişikliklere ait kararlar alma yetkisi" verilmekte, başbakanın ve MGK'nın sivil üyelerinin "bu gizli devlet anayasası" üzerindeki sınırlı yetkileri de kaldırmakta, devletin siyaset üzerindeki egemenliği mutlaklaştırılmaktadır.

5. Kriz tanımı, uygulama, koordinasyon ve inisiyatif konusunda başbakan yetkilerini MGK genel sekreterine devrederek, karar alma ve icra konusunda askeri otoriteye kilit rol vermektedir.
6. Bu çerçevede askeri otoritenin denetimi ve yönetimi altındaki MGK'nın tüm kamu kurum ve kuruluşlarını kapsayan faaliyetleri, yönlendirme eyleminden yönetim eylemine dönüşecektir.
7. Yönetmelik MGK Genel Sekreterine verdiği siyasi inisiyatifle yetinmemekte, Genelkurmay Başkanlığı'na da "gerekli göreceği il ve ilçelerde kriz merkezleri kurma" yetkisi vererek askeri karargâhın kamu kurum ve kuruluşlarıyla doğrudan yönetim ilişkisi kurmasının önünü açmakta ve bu otoritenin bağımsız eylem alanını tüm devleti formel olarak kuşatacak noktaya iterek biraz daha güçlendirmektedir.

Özetle bu yönetmelikle yasal ve toplumsal hareketler kriz tanımı içine sokulmuş, hangi hareketlerin ne zaman krize işaret ettiğinin tespitini askere bırakmış, kriz halinde denetimi ve idareyi tümüyle askere devretmiştir.¹¹

Başbakanın milli güvenlikle ilgili yetki alanı içinde sivil istihbarat kurumu da bulunmaktadır. Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Başbakanlığa bağlı bir kuruluştur¹² ve kurumun müsteşarı sadece başbakana karşı sorumludur.¹³ Ancak başbakana karşı sorumluluk 1980'lerle kadar kağıt üzerinde kalmış, kurum Türk Silahlı Kuvvetlerinin etkisi ve egemenliğinde askeri alanın bir parçası olmuştur. Son yıllarda bu konuda sivilleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki başbaka-

nın istihbarat alanındaki denetimi hala tam değildir.¹⁴ Bu alan bugün jandarma, emniyet, MİT ve askeri istihbarat olmak üzere dört ayrı parça olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir.

MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI

Milli Savunma Bakanlığı Kuruluş Kanunu¹⁵ bakanın görevleri arasında, "milli savunma görevlerinin siyasi, hukuki, sosyal, mali ve bütçe hizmetlerini yürütme" ve "Silahlı Kuvvetlerin Bakanlar Kurulunca kararlaştırılacak savunma politikası çerçevesinde, Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve ana programlarına göre; barışta ve savaşta asker alma, silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddelerinin tedariki, savaş sanayi [...] hizmetlerini yürütme"yi sayar. Milli savunma politikalarının ilkelerini, önceliklerini ve programını belirleme yetkisinin Genelkurmay Başkanlığına teslim edildiği bu görev tanımına göre bakanlık, milli savunma hizmetleriyle ilgili konularda Genelkurmay Başkanlığı ile hükü-

9 Bu bölüm şu makaleden alınmıştır: Ali Bayramoğlu, *Asker ve Siyaset*, 103-104. Ahmet İnel, Ali Bayramoğlu, *Türkiye'de Ordu*, 2002.

10 Yönetmelik metni için bkz. *Resmî Gazete*, 9.1.1997.

11 1 Eylül 1997 tarihinde, RP Hükümetinin devrilmesinden birkaç ay sonra, B.02.PPG.o.12383/20062 sayılı genelgeyle Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi uygulamaya girmiştir.

12 2937 sayılı MİT kanunu, madde 3.

13 2937 sayılı MİT kanunu, madde 7.

14 Bu konuda bkz Ecevit Kılıç, "MİT" *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Gözetim* içinde.

15 31 Temmuz 1970 tarihli 1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığının Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun, madde 2/a ve b bendi, 7 Ağustos 1970 tarih ve 13572 sayılı *Resmî Gazete*.

met arasında mali kaynak sağlanmasında aracı, yardımcı bir konuma sahiptir. Bunu, “Silahlı Kuvvetler hizmetlerinin tam bir bütünlük ve beraberlik içinde yürütülmesi amacıyla MSB, Genelkurmay Başkanlığı ile sıkı bir işbirliği ve beraberliği içinde çalışır” hükmü de doğrulamaktadır. Bu düzenlemeye göre milli savunma konularının asıl sahibi, siyasi sorumluluğu taşıyan bakanlık değil, Genelkurmay Başkanlığıdır.

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

İç güvenlik ve iç tehdit konusunda yetkili ve sorumlu makam İçişleri Bakanlığıdır. İlgili Kanunun verdiği tanım şöyledir: “Bakanlığa bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakı, Anayasada yazılı hak ve hürriyetleri korumak, sınır, kıyı ve karasularımızın muhafaza ve emniyetini sağlamak, karayollarında trafik düzenini sağlamak ve denetlemek, suç işlenmesini önlemek, suçluları takip etmek ve yakalamak, her türlü kaçakçılığı men ve takip etmek, yurt sathında sivil savunma hizmetlerini yürütmek ve koordinasyonu sağlamak...”¹⁶

İçişleri Bakanı, “bakanlık hizmetlerini mevzuata, hükümetin genel siyasetine, milli güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekle” görevlidir.¹⁷ Kanunun 29. maddesine göre İçişleri Bakanlığı görevlerini ve sayılan hizmetleri şu kuruluşları vasıtasıyla yürütür: Emniyet Genel Müdürlüğü¹⁸, Jandarma Genel Komutanlığı¹⁹, Sahil Güvenlik Komutanlığı.

İç tehdit ve iç güvenlik konusunda İçişleri Bakanlığı ile Türk Silahlı Kuvvetleri arasında zaman zaman gerginlikler ve yetki karmaşası yaşanmaktadır. Bunun dışında askeri görevleri bakımından Türk Silahlı Kuvvetlerine, mülki işler bakımından İçişleri Bakanlığına karşı sorumlu jandarma teşkilatı, asker güçler ile emniyet güçleri arasındaki yardımlaşma ilkelerini belirleyen EMASYA yapılanması, yetki dağılımı açısından son dönemlerin en önemli tartışma konularıdır.

DİĞER BAKANLIKLAR

Milli Savunma Bakanlığı (MSB) dışındaki bakanlıklar, başbakan yardımcıları ve devlet bakanlıklarını düzenleyen 3046 sayılı kanun²⁰, “*milli güvenlik siyasetine*” ayrı ve özel bir vurgu yapmış ve birçok bakanlığın teşkilat kanununu belirlemiştir. Kanuna göre, “Bakanlar, bakanlık hizmetlerini mevzuata, *hükümetin genel siyasetine, milli güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına ve yıllık programlara uygun olarak yürütmekten*” sorumludur (m. 21).

Bu ifade, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunlarda aynen tekrarlanmıştır. Birbirinden farklı uzmanlık gerektiren hizmet alanlarıyla ilgili faaliyetlerin çerçevesini çizmesi ve milli güvenlik siyasetinin kurumlara ve hayatın her alanına nüfuz ettirilmesi bakımından bu tekrar önem taşır. Hatta Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı gibi kilit öneme sahip bakanlıkların kuruluş kanunları kendilerine özgü ek ifadeler de içerir.

Milli Eğitim Bakanlığı kuruluş kanununun 2/a maddesinde bakanlığa “Atatürk İnkılâp ve İlkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, Türk Milletinin milli, ahlaki, manevi, tarihi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren, ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan, insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş vatandaş olarak yetiştirme” görevi verilmiştir. Bu hüküm yükseköğretim dâhil tüm eğitim kurumlarıyla ilgili mevzuat ve uygulamayı şekillendirmiştir.²¹

Ulaştırma Bakanlığının kuruluş kanunu da bakanlık birimlerinden olan Kara Ulaştırması Genel Müdürlüğünün görevleriyle ilgili hükümde, “Demiryolu taşımacılığı ile belediye sınırları dışındaki karayolları üzerinde yapılan karayolu taşımacılığının (...) *milli güvenlik ihtiyaç ve amaçlarına uygun olarak yapılmasını sağlama*” (madde 10/a), ve Haberleşme Genel Müdürlüğünün görevleriyle ilgili hükümde de, “Posta ve telekomünikasyon iş ve hizmetlerinin (...) kamu yararına ve *milli güvenlik amaçlarına uygun olarak kurulmasını ve geliştirilmesini sağlama*” (madde 13/a) görevleri yer alır. Bu düzenlemeler, ulaştırma alanının, milli güvenliğin en fazla gözetildiği ve baş-

16 İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun, No: 3152, tarih 14 Şubat 1985, 2. madde.

17 İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun, No: 3152, tarih 14 Şubat 1985, 5. Madde.

18 Bu konuda bkz. Biriz Berksoy, “Emniyet,” *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde.

19 Bu konuda bkz. Murat Aksoy, “Jandarma,” *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Gözetim* içinde.

20 27 Eylül 1984 tarihli ve 3046 sayılı Kanun, 9 Ekim 1984 tarih ve 18540 sayılı Resmi Gazete.

21 Bu konuda bkz. Ayşegül Altınay, “Ders Kitaplarında Milli Güvenlik,” *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Gözetim* içinde.

ta ordu olmak üzere güvenlik birimlerinin en fazla etkin olduğu alanlardan biri olması gerçeğine de uygun düşer.

Kültür ve Turizm Bakanlığının kuruluş kanununun 2/a maddesinde, bakanın “milli, manevi, tarihi, kültürel ve turistik değerleri araştırma, geliştirme, koruma, yaşatma, değerlendirme, yayma, tanıtmaya, benimsetme ve bu suretle *milli bütünlüğün güçlenmesine (...)* katkıda bulunma” görevine vurgu yapılır.

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının kuruluş kanununda da bakanlığın görevlerini “*kamu ihtiyacı, güvenlik ve yararına uygun olarak*” yerine getirmesi ifadesi kullanılmıştır.

Sonuç olarak, milli güvenlik konularında izlenecek politikayı da içermesi gereken hükümetin genel siyasetinin oluşumundan ve yürütülmesinden sorumlu olan bakanların görev tanımlarında ayrıca milli güvenlik siyasetine vurgu yapılması, hükümetin yürütme içindeki rolü ve konumuyla çelişmektedir.

OLAĞANÜSTÜ YÖNETİM USULLERİ

Esas olarak olağan yönetim usullerini içeren anayasa metinleri savaş, doğal afet, ayaklanma gibi hallerde olağanüstü yönetim usullerinin uygulanmasına izin verir ve bunların hukuksal çerçevesini belirler.

OLAĞANÜSTÜ HAL

1982 Anayasası olağanüstü hal ilan etme yetkisini “Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kuruluna” verilmiştir. Anayasada, olağanüstü hal sebepleri tek tek sayılmış ve bunlar, “doğal afet ve ağır ekonomik bunalım” (m. 119) ve “şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması” (m. 120) şeklinde ikiye ayrılmıştır. Anayasa şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin bozulması sebebiyle olağanüstü hal ilanında Milli Güvenlik Kurulunun görüşünün alınması gerekmektedir. Danışma niteliğinde görünse de bu gereklilik, uygulamada asli ve ağırlıklı role bürünmüştür. Olağanüstü halin süresi altı aydır. Bu süre, cumhurbaşkanının başkanlığındaki bakanlar kuru-

lunun talebiyle meclis tarafından dörder aylık sürelerle uzatılabilir. 1982 Anayasası bakanlar kuruluna, olağanüstü hal süresince, olağanüstü halin gerekli kıldığı konularla sınırlı olmak kaydıyla, kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarma yetkisi vermiştir. Daha önemlisi, olağanüstü yönetim usulleriyle ilgili düzenlemeler ve idari işlemler yargı denetiminden muaf tutularak dokunulmaz kılınmıştır. Anayasa, olağanüstü KHK’lerin anayasaya aykırılıkları iddiasıyla Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmasını yasaklamıştır (m. 148). Ayrıca, yargısal denetimden kaçırılan bu düzenlemelerin kendisi de, olağanüstü yönetimde sorumluluğu olanları dokunulmaz kılmıştır.²² Anayasanın 91. maddesine göre, temel hakları, kişi haklarını ve siyasi hakları sınırlandıracak, durduracak veya ortadan kaldıracak biçimde olağanüstü KHK çıkarılması mümkündür. Olağanüstü halin koordinasyonu başbakanlığa veya başbakanın görevlendireceği bakana bırakılmıştır. Olağanüstü halin uygulanması illerde vali, birden fazla ili kapsamı durumunda bölge valisinin, birden fazla bölge valiliğinin görev alanına giren illerde veya bütün yurttan ilan edilmesi halinde başbakanlığın koordinasyonunda bölge valilerinin görev ve yetkisindedir.

SIKIYÖNETİM

Sıkıyönetim, olağanüstü hale nazaran daha sert önlemlerle hak ve özgürlüklerin daha fazla sınırlandırıldığı, hatta durdurulduğu, kolluk yetkilerinin sivil makamlardan askeri makamlara geçtiği, tüm bu yetkilerin sıkıyönetim komutanlarının şahsında toplandığı ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununda gösterilen suçları işleyenlerin askeri mahkemelerde yargılandığı olağanüstü yönetim usullerindedir. “Güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak ve sağlamakla” görevli ve yetkili olan sıkıyönetim komutanları, Genelkurmay Başkanının önerisi, Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı kararnameyle atanır. Bütün ülkede veya birçok bölgede sıkıyönetim ilan edildiğinde komutanlar arasındaki koordinasyon Genelkurmay Başkanlığı tarafından sağlanır. Dolayısıyla Sıkıyönetim Komutanı, sıkıyönetimle ilgili konularda Genelkurmay Başkanına karşı sorumludur.

SEFERBERLİK VE SAVAŞ HALİ

Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu seferberliği, “devletin tüm güç ve kaynaklarının başta, askeri güç olmak üzere, savaşın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde hazırlanması, toplanması, düzenlenmesi ve kullanılmasına ilişkin bütün faaliyetlerin uygulandığı, hak ve özgürlüklerin kanunla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı hal” olarak, savaş

22 Sıkıyönetim Kanununun ek 3. maddesindeki, “kanunla sıkıyönetim komutanlarına tanınan yetkilerin kullanılmasyla ilgili idari işlemler hakkında iptal davası açılmaz” hükmüyle sıkıyönetim komutanlarına yargısal bağımsızlık tanınmıştır. Aynı biçimde, 285 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği İhdası Hakkında KHK’nin 7. maddesiyle olağanüstü hal bölge valisi, 430 sayılı Olağanüstü Hal Bölge Valiliği ve Olağanüstü Halin Devamı Süresince Alınacak İlave Tedbirler Hakkında KHK’nin 8. maddesiyle de, İçişleri Bakanı, olağanüstü hal bölge valisi ve olağanüstü hal bölgesindeki il valileri, kendilerine tanınan yetkilerin kullanılmasyla ilgili gerçekleştirdikleri karar ve tasarruflardan dolayı cezai, mali veya hukuki açıdan sorumlu tutulmamıştır. Bunlar hakkında herhangi bir yargı merciine dava açılması engellenmiştir.

halini ise “savaş ilanına karar verilmesinden, bu halin kaldırıldığına ilan edilmesine kadar devam eden süre içinde hak ve özgürlüklerin kanunla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı durum” olarak tanımlamıştır (m. 3). Seferberlikte Bakanlar Kurulu, Milli Güvenlik Kurulu

ve Genel Sekreterliği, Genelkurmay Başkanlığı, Bakanlar çeşitli görev, yetki ve sorumluluklara sahiptir. Gerçek ve tüzel kişilerin ise kendilerine verilen görev ve yükümlülükleri yerine getirmeleri, mülki ve askeri makamlarca istenen her türlü bilgiyi vermeleri zorunludur.

“60. Hükümet Programı”ndan Güvenlik

Milletimizin demokrasi ve güvenlik taleplerini eş zamanlı olarak ve birbirini tamamlar bir şekilde karşılamak ana hedefimizdir. Gerçek anlamda huzur ve güvenlik, özgürlüğün ve adaletin tam anlamı ile yaşandığı bir toplumda mümkündür.

Geçen beş yıllık dönemde güvenliğin gerek yasal altyapısı gerekse güvenlik güçlerinin etkinleştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştır.

(...)

Esas olan suçluların yakalanması değil, suçun işlenmesini önlemektir. Bu kapsamda, güçlü bir sosyal politika ile eş zamanlı olarak, önleyici kolluğa ağırlık verilecektir. Genel kolluğun önleyici kolluk yetkileri, yapılacak yasal düzenlemelerle yeniden tanımlanacak, polis ve jandarma, gerek insan kaynakları gerekse teknoloji, teçhizat ve malzeme bakımından daha da güçlendirilecektir.

(...)

Hükümetimiz, milletimizin birlik ve beraberliğini, ülkemizin bölünmez bütünlüğünü ve üniter yapımızı güçlendirecek politikaları esas almaktadır. Ulusal güvenliğimize kastedecek her türlü oluşuma karşı tavizsiz tutumumuz kararlılıkla sürecektir.

Ulusal güvenliğimize, ülkemizin bölünmez bütünlüğüne ve üniter devlet yapımıza kastedecek her türlü oluşuma karşı son derece tavizsiz tutumumuz kararlılıkla sürecektir. Türkiye'nin güvenliği için gösterdiğimiz azami dikkatin gereği olarak bütün politikalarımızın birbirini tamamlar nitelikte olmasını, istismar edilen zaaf alanlarına karşı toplumun bütün savunma mekanizmalarının güçlenmesini hayati derecede önemsiyoruz.

(...)

Ülkemizin uluslararası etkinliğini artırarak, terörizmle mücadelede dünya kamuoyuna ülkemizin tezlerini kabul ettiriyoruz.

Milli güvenliğimizi güçlendirmek, ulusal birliğimizi muhafaza etmek için verdiğimiz mücadeleyi, 60'ıncı hükümet döneminde de her türlü meşru aracı kullanarak devam ettireceğiz.

(...)

Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesine uygun olarak ve ülkemizin tarihi ve stratejik konumu gereği Türkiye'nin güçlü bir milli savunma sistemine sahip olması temel politikamız olmuştur.

Bu anlayışla hem milli savunma sanayimizi güçlendirme çalışmalarına ağırlık verilmiş, hem de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin her türlü ihtiyacının zamanında karşılanmasına öncelik verilmiştir.

Bu dönemde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin modernizasyonu kapsamında birçok yeni proje devreye konulmuştur.

Savunma sanayimizde yeni projelerle Türk sanayinin tasarım ve üretim payının artırılmış olması gurur kaynağımızdır.

İktidarımız döneminde yapılan çalışmalarla, 2002 yılında % 25 olan Silahlı Kuvvetlerimizin ihtiyaçlarının yurt içinden karşılanma payı bugün % 50'ye yaklaşmıştır.

Savunma sanayimizin uluslararası etkinliği de artırılmış, askeri hücum bot ve gemiler, silah, diğer savunma araç-gereçleri ile komuta kontrol ve elektronik harp sistemleri ihracatımız 350 milyon dolara çıkarılmıştır.

Türkiye bu dönemde, güçlü ordusu ve savunma sanayiiyle başta NATO, AB ve BM organizasyonları içinde birçok ülkede barışın korunması ve güvenliğin sağlanması misyonu çerçevesinde önemli roller üstlenmiştir.

Türkiye'nin gücünü her türlü şart ve coğrafyada hissettirecek, hem konvansiyonel hem de asimetrik muharebeleri icra edebilecek, caydırıcılığı, beka kabiliyeti ve muharebe gücü yüksek bir savunma sistemi ve gücünün oluşturulması ana hedefimiz olmuştur. Olmaya devam edecektir

Dünyadaki teknolojik gelişmeleri sürekli izleyerek, ülkemizin ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin öncelik ve ihtiyaçları doğrultusunda yerli savunma sanayimizi çağdaş yöntemlerle geliştireceğiz.

Böylece, ülkemizin dışa bağımlılığının azaltılmasını sağlayacağız.

Seferberlik ve savaş haline, cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu tarafından MGK'nın görüşü alındıktan sonra karar verilir. Karar, *Resmi Gazetede* yayınlanmasıyla birlikte yürürlüğe girer ve hemen meclisin onayına sunulur. Savaş halinin sona ermesine meclis karar verir. Seferberlik ilanı ile birlikte henüz sıkıyönetim ilan edilmemişse, seferberlik ilan edilen bölgelerde görevlendirilmek üzere, Genelkurmay Başkanının teklifi, Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın imzası ve Cumhurbaşkanının onayı ile hazırlanan kararnameyle komutanlar atanır. Bu komutanlar 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu çerçevesinde tedbir almaya ve uygulamaya yetkilidir. Komutanlar, yıkıcı faaliyetlerin önlenmesi, asayiş, genel güvenlik ve kamu düzeninin sağlanması, sınırların korunması, ajanların ve kaçakların bulunması için gerekli tedbirlerin uygulanmasında mülki makamlarla işbirliği yapar ve gerektiğinde kolluğu emrine alır.

GÜVENLİK POLİTİKASI VE HÜKÜMET-TSK İLİŞKİLERİ: 2006-2008²³

Geride bıraktığımız üç yıl siyasi iktidar asker ilişkilerinde büyük gerginliklerin yaşandığı, aynı zamanda bu ilişkilerin yoğun bir şekilde tartışıldığı bir dönemdi. Bu üç seneye ilişkin ayrıntılı bir inceleme "TSK Siyasal Boyutu" başlıklı makalede ayrıntılı biçimde yapılmıştır.

Bu dönemde hükümet ile ordu arasındaki ilişkiler açısından önem taşıyan bir başka konu da terör sorunu ve Kuzey Irak politikasıydı. Kuzey Irak'ta Kürdistan Özerk Bölgesinin oluşturulması, Irak'ta yeni anayasanın kabulü Cumhurbaşkanlığına Celal Talabani'nin seçilmesi ve ABD'nin askeri varlığı, Kuzey Irak'a yönelik operasyonları güçleştirdi. Türkiye içindeki bölünme kaygılarını, görüş ayrılıklarını ve gerginlikleri arttırdı.

Türkiye son üç yıllık dönemi PKK eylemleri, ve bunlara karşı güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri, Kuzey Irak'a yapılacak operasyonlar ve bu tür operasyonlar sonrası yaşanan tartışmalarla geçirdi. Türkiye'nin terörle mücadele ve Kuzey Irak politikasında dikkat çeken nokta, yürütme ile TSK arasındaki ilişkinin işbirliğinden çok rekabete dayalı bir görüntü vermesi oldu. Silahlı Kuvvetlerin askeri olmayan çözümlere karşı tepkili olduğu ve bunları kendisine karşı bir tavır olarak algıladığı yapılan birçok açıklamada görülebilmektedir.

²³ Bu bölüm editörler tarafından yazılmıştır.

²⁴ Bu konuyla ilgili olarak bkz. Murat Aksoy, "Jandarma," *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Gözetim* içinde.

²⁵ "Büyükkanıt: Ülkeyi Kimse Bölemez," *ntvmsnbc*, 15 Şubat 2007,

²⁶ Bu yazının kaynak ve belgeleri ile konunun daha kapsamlı bir değerlendirmesi için bakınız: Aziz Çelik, "Milli Güvenlik Gereçleri Grev Ertelemeleri," *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 18, 2008/3; *Internet edisyonu: www.calismatoplum.org.*

TSK açıklamalarında terörle mücadelenin güvenlik, ekonomi, eğitim ve sağlık dâhil sosyokültürel, psikolojik harekât ve uluslararası ilişkiler boyutlarına dikkat çekilirken, hükümetin özellikle Irak Özel Temsilciliği kanalı ile Kuzey Irak yönetimi lideri Barzani ile yaptığı görüşmelerin tartışma konusu yapılması buna örnektir.

Hükümet-TSK ilişkilerinde İlker Başbuğ'un göreve gelinden itibaren ve Aktütün saldırısı sonrasında yaşanan iki gelişme olmuştur. 27 Ekim 2008'de ilk kez bir Genelkurmay Başkanı Bakanlar Kurulu toplantısına katılmıştır. Yine aynı saldırı sonrasında Ekim ayı içerisinde iki kez "Terörle Mücadele Yüksek Kurulu" toplantısı gerçekleştirilmiş ve İçişleri Bakanlığı bünyesinde yeni bir yapılanmaya gidilmesi kararlaştırılmıştır.²⁴

Söz konusu dönemde TSK yürütme ve yasamanın alanına giren diğer konularda da *yönlendirici* eylem ve açıklamalarda bulunmuştur. Ermeni Soykırımına ilişkin iddialar bu konulardan bir tanesidir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin internet sitesinde Ermeni Sorununa ilişkin ayrı bir sayfa, bu sayfanın içinde ise arşiv belgeleri bulunmaktadır. Yaşar Büyükanıt'ın Şubat 2007 ABD ziyaretinde ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney ile görüştüğü konulardan biri Ermeni Soykırımı yasa tasarısıdır.²⁵ 2007 yılında ayrıca SAREM, Prof. Dr. Hikmet Özdemir tarafından hazırlanan "1915 Tartışılırken Gözden Kaçırılanlar" isimli bir kitap yayınlamıştır. "Sarı Gelin-Ermeni Sorununun İç Yüzü" konulu bir belgesel Genelkurmay Başkanlığı desteğiyle hazırlanmış ve 25 Haziran 2008 tarihinden itibaren Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda izletilmesinin mecburi tutulduğu öğrenilmiştir.

EK 1: GREV HAKKINA MİLLİ GÜVENLİK ÖRTÜSÜ²⁶

Aziz Çelik

Milli güvenlik gerekçesiyle grev erteleme, grev hakkının yasalaştığı 1963 yılından bu yana grev hakkının özünü ortadan kaldıran sistematik bir siyasi müdahale aracı olmuştur. Grev erteleme istisnai, sınırlı ve olağanüstü bir yöntem değil, olağan/sıradan bir yöntem olarak kullanılmıştır. Milli güvenlik kavramı ülkemizin hukuk düzenine 1961 Anayasası ile girmesine karşın, anayasa grev ertelemesine yer vermemiştir. Ancak 1963 tarihli ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu (TİSGLK) ile "milli güvenlik" ve "memleket sağlığı" nedeniyle grev ertelemesinin yolu açılmıştır. Bu düzenleme, ABD'nin Taft-Hartley Yasasından (1947) esinlenmiş olmakla birlikte, Türkiye'deki grev erteleme rejiminin kolektif haklara hayli uzak olan ABD'den de geri olduğunu söylemek mümkündür.

1963-1980 döneminde milli güvenlik gerekçeli grev erteleme yolu yaygın bir biçimde kullanılmış ve 200'ü aşkın milli güvenlik gerekçeli grev erteleme kararnamesi yayımlanmıştır. Grev erteleme rekoru 6. Demirel hükümeti dönemine aittir. Bu dönemde (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980) 24 Ocak kararlarının ardından yoğun grevlerin gündeme geldiğinin altını çizmek gerekir. Grevlerin yaygınlaşması beraberinde grev ertelemelerinin de artışını getirmiştir.

1982 Anayasası ile grev sınırlamaları yanında, grev ertelenmesi de anayasal bir statü kazandı. 2822 sayılı TİSGLK ile hükümete grev erteleme konusunda keyfi davranma imkânı verildi.

1983 sonrasında milli güvenlik gerekçeli 20 erteleme kararnamesi ile 500'ü aşkın işyerinde 300 bin civarında işçinin grevi ertelenmiştir. Grev ertelemelerinde 1995 yılına değin kamu kesiminin ağırlığı gözlenirken, 2000'li yılların ertelemelerinin neredeyse tümü özel sektöre aittir. Kuşkusuz bu değişimde özelleştirmelerin ve 1995 sonrasında kamu kesiminde grev eğiliminin düşmesinin payı büyüktür.

Ocak 1991 Körfez krizi sırasında 260 grev milli güvenlik gerekçesiyle ertelendi. Erteleme kapsamına giren işyerlerinin bir kısmında "tuvalet kağıdı", "kağıt mendil", "tül perde", "mobilya", "porselen tabak", "tuğla", "konserve kutusu", "döşemelik kumaş", "fitilli kadife" üretimi yapılmaktaydı. Milli güvenlik gerekçeli bir diğer yoğun grev erteleme dalgası Ekim 1995 tarihinde yaşandı. 1995 grev erteleme dalgasından sonra uzunca bir süre milli güvenlik gerekçeli grev ertelemesi yaşanmadı.

2000 yılında tekrar başlayan milli güvenlik gerekçeli grev ertelemeleri ise lastik ve cam sektöründe yoğunlaştı. Lastik sektöründe 2000, 2002 ve 2004 yıllarında, üst üste üç toplu iş sözleşmesi döneminde milli güvenlik gerekçeli grev ertelemesi gündeme geldi. Aynı şekilde cam sektöründe de 2001, 2003 ve 2004 yıllarında milli güvenlik gerekçeli grev ertelemeleri yaşandı. 2000'li yılların son grev erteleme kararı 2005 tarihinde bir kamu madencilik işyerinde uygulandı. 2005 yılından bu yana kritik sektörlerde grev de yaşanmadı, grev ertelemesi de.

Danıştay, milli güvenlik gerekçeli grev erteleme kararlarının neredeyse tümünde yürütmeyi durdurma ve iptal kararı vermiştir. Danıştay istikrarlı bir biçimde ekonomik gerekçelerin milli güvenlik ile bağlantılandırılmasına karşı çıkmıştır. Ancak neredeyse tüm hükümetler Danıştay kararlarına rağmen grev erteleme konusunda ısrarcı olmuştur. Hatta Danıştay kararını takiben aynı grev ikinci kez ertelenebilmiştir. Grev erteleme davaların-

da Danıştay savcılarının görüşleri de istikrarlı bir biçimde erteleme kararlarının hukuka uygun olmadığı yönündedir. Ancak 1995 yılında ertelenen Seka greviyle ilgili Danıştay savcısı tarafından yapılan milli güvenlik tarifi ve milli güvenlikle kağıt üretimi arasında kurulan bağlantı hukuk tarihine geçecek niteliktedir:

"Türkiye'de kağıt üretiminin aksaması basın yayın kuruluşlarının yanısıra ambalaj kağıdı gereksinimi dolayısıyla ihracat sektörünü, ülkeye döviz girişini, yoksun kalınan döviz dolayısıyla milli güvenliğe ilişkin malzemeler de dâhil ülkemiz için gerekli ihtiyaç maddelerinin dışalımını baltalamaktadır. İhracata dönük üretim yapan çiftçi ve sanayicinin dolayısıyla milli ekonominin göreceği zarar telafi edilemez boyutlara yaklaşmış milli güvenliği ve halkın genel sağlığını da etkilemiştir"

Bu çetrefil ve zorlama illiyet bağlantısının hukuksal olmadığı, tamamen iktisadi ve siyasal bir kavrayışa dayalı olduğu açıktır. Grev erteleme kararlarının "milli güvenlik" nedeniyle değil, ekonomik gerekçelerle ve hukuksal hiçbir dayanağı olmayan "soğutma" ve "caydırma" motifleriyle alındığı hükümetlerin açıklama ve savunmalarıyla ortaya çıkmaktadır. Bu savunmaların birinde grev-milli güvenlik bağlantısı şöyle kurulmuştur:

"Grev uygulanan işyerinin üretim kalemleri itibarıyla kendi sektöründe sanayinin ikmal kaynağı olduğu, grevin ihracat gelirlerinde önemli azalmaya neden olacağı bu durumun ise milli ekonomiye zarar vereceği, (...) "milli güvenlik" kavramının güçlü bir ekonomiyi gerektirdiği ve kapsadığı, milli ekonomiye zarar verecek her girişimin ise milli güvenliğe zarar verdiği..."

Bu yaklaşım ile hükümet, milli güvenlik kavramının sınırlarını -bu kavramında kendisinde var olan muğlâklığın da ötesinde- keyfi olarak "milli ekonomiye zarar verecek her girişim" olarak genişletmektedir. Hükümet gerekçesinin tamamen ekonomik olduğu dikkat çekmektedir. Öte yandan geleneksel olarak grevlerin milli güvenliği tehlikeye attığı yönünde hükümete görüş sunan Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 2003 yılı sonrasında görüş değiştirmesine karşın ironik bir biçimde siyasal iktidar grev ertelemelerinde ısrarcı olmuştur.

EK 2: YÜKSEK ASKERİ ŞURA

Verdiği kararlarla tartışmaların odağındaki idari kurumlardan biri de Yüksek Askeri Şura (YAŞ)'dır. Anayasal bir kurum olarak düzenlenmemekle birlikte, idarenin eylem ve işlemlerinin yargısal denetimiyle ilgili 125. madde hükmünde istisnalar arasında yer almıştır. Anayasa, YAŞ tarafından verilen kararların yargı denetimi dışında tutulduğunu hükme bağlamakla yetinmiştir.²⁷

YAŞ ile ilgili düzenlemeler asıl olarak 1972 tarihli Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanununda²⁸ yer almaktadır. YAŞ, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Savunma Bakanı, Kara, Deniz, Hava kuvvet komutanları, ordu komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Donanma Komutanı ve Silahlı Kuvvetler kadrolarında bulunan orgeneral ve oramirallerden oluşur. Başbakanın başkanlığında, yokluğunda ise Genelkurmay Başkanı başkanlığında toplanmaktadır.

YAŞ, kamuoyuna yansıdığı biçimiyle yalnızca askeri komuta kademesindeki terfi, emeklilik ve meslekten ihraç kararlarını almamaktadır. Görevlerinden başlıcaları Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan millî askeri stratejik konsepti (ana fikri) tespit etmek ve gerektiğinde gözden geçirilmesi konusunda ve TSK'nin esas program ve hedefleri ile TSK'yi ilgilendiren önemli kanun, tüzük, yönetmelik taslaklarını inceleyerek bu konularda görüş bildirmektir.

YAŞ, biri Ağustos ayında olmak, diğeri Genelkurmay Başkanınca belirlenmek üzere yılda iki kez olağan toplanmaktadır. Genelkurmay Başkanının istemiyle kurul yıl içinde ayrıca toplanabilir. YAŞ toplantılarının kamuya kapalı yapılır. Görüşmelerin ve kararların açıklanması ve yayınlanması yasaklanmıştır (m. 8). Ancak kurulun izin verdiği konular, izin verildiği kadarıyla yayınlanır.

Şuranın görevlerinin, askeri darbelere kaynaklık eden

27 Muhtemel bir Anayasa değişikliği sonrasında YAŞ kararlarının yargı denetimine açılması beklenmektedir. Nitekim, *Almanak* yayına hazırlanırken basında yer alan AKP'nin Anayasa değişikliği teklifine ilişkin haberlerde bu doğrultudadır.

28 17 Temmuz 1972 tarihli 1612 sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 26 Temmuz 1972 tarih ve 14257 sayılı *Resmî Gazete*.

29 "TSK'da İlk Kez 'İrtica' Vurgulu İhraç," *Hürriyet* (internet sitesi), 4 Ağustos 2006.

30 "YAŞ'ta 37 Askeri Personele İhraç Kararı," *Sabah* (internet sitesi), 30 Kasım 2006.

31 "Ağustos 2007 Yüksek Askeri Şura Toplantısı," TSK internet sitesi.

32 "YAŞ Kararları," *Star Gazetesi* (internet sitesi), 30 Kasım .2007.

33 "Ağustos 2008 Yüksek Askeri Şura Toplantısı," TSK internet sitesi.

TSK İç Hizmet Kanununun 35. maddesinde belirtilen "rejimin korunması ve kollanması" görevini tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir. Şura, dış güvenlikten ziyade iç güvenliğe odaklanmaktan vazgeçmeyen ordunun sivil alana müdahale araçlarından biridir. Bunu, Şura toplantılarında ele alınan konular, değerlendirmeler ve kararlar da doğrulamaktadır. Ordu mensuplarının ihraç kararlarında ileri sürülen gerekçeler ve iç tehdit algılamalarına dönük tespitler, ordunun bu ilgisini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

'Güvenlik Almanak'ının kapsadığı dönemde gerçekleşen Yüksek Askeri Şura toplantılarındaki terfi, emeklilik ve meslekten ihraç kararları aşağıda özetlenmiştir:

Ağustos 2006: Türk silahlı kuvvetlerinin üst komuta kademesi belirlendi (Tablo 1). "TSK'nın itibarını sarsacak şekilde ahlak dışı hareketlerde bulunan, hizmetin gerektirdiği şekilde tavır ve hareketlerini ikazlara rağmen düzenlemeyen veya irticai faaliyetlerde bulunduğu" gerekçesi ile 17 personelin görevine son verildi.²⁹

Kasım 2006: "Türk Silahlı Kuvvetlerinin itibarını sarsacak şekilde disiplin bozucu hareketlerde bulunan" 35 personel ile "irticai tutum ve davranışları nedeniyle" 2 personel olmak üzere, toplam 37 personelin görevine son verildi.³⁰

Ağustos 2007: 34 general ile amiralin bir üst rütbeye, 45 albayın ise general ve amiralliğe yükseltildiği toplantıda, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin itibarını sarsacak şekilde, disiplin bozucu hareketlerde bulunan" 13, "irticai tutum ve davranışları nedeniyle" 10 personel olmak üzere, toplam 23 personelin görevine son verildi.³¹

Kasım 2007: TSK'nın temel yapısını ve disiplinini bozacak şekilde, "uyuşturucu alışkanlığı veya ahlak dışı ilişkileri bulunan" 31, "irticai tutum ve davranışları tespit edilen" 7 olmak üzere, toplam 38 personelin görevine son verildi.³²

Ağustos 2008: 32 general ve amiral bir üst rütbeye, 46 albay ise general ve amiralliğe yükseltildi. 46 general ve amiralin görev süreleri bir yıl uzatıldı.³³ Bu YAŞ toplantısının en dikkat çekici yanı herhangi bir ihraç kararının alınmamasıydı.

Kasım 2008: "TSK'nın temel yapısını ve disiplinini bozacak şekilde, "uyuşturucu alışkanlığı ve ahlak dışı ilişkileri" bulunan 19, "irticai tutum ve davranışları" tespit edilen 5 olmak üzere toplam 24 personelin TSK'dan ayrılmasına "oy çokluğuyla" karar verildi.

AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından beri YAŞ toplantılarının sonuçları siyasi kavgaların malzemesi haline gelmeye ve kamuoyunda sivil-asker ilişkileri açısından bir tür test olarak görülmeye başlandı. Bu toplantılarda alınan ihraç kararları, bu kararların gerekçeleri ve konulan şehirler dikkat çekmeye başladı; hatta ihraç kararının olmaması bile tartışma yarattı. 2008 Ağustos YAŞ toplantısında ihraç kararı alınmaması üzerine, Cumhuriyet Halk partisi Grup Başkanvekili Kemal Kılıçdaroğlu "Hükümetle Genelkurmay arasında oldukça sıcak bir ilişkinin olduğu kanısındayım. Çünkü, tüm ordunun büyüklüğü dikkate alındığında laikliğe karşı hiçbir dosyanın YAŞ'a gelmemesi ilginçtir. Medyada bu konuda belli pazarlıklardan söz edilmektedir. Hatta Sayın Cumhurbaşkanının 'böyle bir dosya gelir-

se ben YAŞ kararlarını imzalamam' diye bir söylemi internet sitelerine düşmüş vaziyette. İşin ilginç tarafı, emekli olan bir Genelkurmay Başkanına olağanüstü boyutlara ulaşan bir fiyatla özel bir aracın alınmasıdır. Orduya karşı görünüp de ordu ile aynı süreci yaşayan garip bir yapıyla karşı karşıyayız"³⁴ sözleriyle, bu durumu eleştirdi. Diğer taraftan 2006 ve 2008 yıllarında yapılan Genelkurmay Başkanlığı atamaları da kamuoyunda tartışmalar yarattı. Bu tartışmaların bir sonucu Yaşar Büyükanıt'ın atamasının YAŞ toplantısı öncesinde gerçekleştirilmesi oldu. YAŞ kararlarının içeriğine ilişkin tartışmalar, aynı zamanda askeri meselelerin geçtiğimiz dönemde nasıl hızla siyaset malzemesi haline dönüşebildiğinin de bir örneğidir.

TABLO 1: 2006-2008 YAŞ KARARLARINA GÖRE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ ÜST KADEMESİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLER

	2006	2007	2008
Genelkurmay Başkanı	Orgeneral Yaşar Büyükanıt	-	Orgeneral İlker Başbuğ
Kara Kuvvetleri Komutanı	Orgeneral İlker Başbuğ	-	Orgeneral Sebahattin Işık Koşaner
Deniz Kuvvetleri Komutanı	Oramiral Yener Karahanoğlu	Oramiral Muzaffer Metin Ataç	-
Hava Kuvvetleri Komutanı	Orgeneral Faruk Cömert	Orgeneral Aydoğan Babaoğlu	-
Jandarma Genel Komutanı	Orgeneral Sebahattin Işık Koşaner	-	Orgeneral Avni Atilla Işık
1. Ordu Komutanı	Orgeneral Fethi Remzi Tuncel	Orgeneral İsmail Koçman	Orgeneral Ergin Saygun
2. Ordu Komutanı	Orgeneral Hasan İğsız	-	Orgeneral Necdet Özel
3. Ordu Komutanı	Orgeneral İsmail Koçman	Orgeneral Saldıray Berk	-
Ege Ordu Komutanı	Orgeneral Şükrü Sarıışık	Orgeneral Necdet Özel	Orgeneral Hayri Kıvrıkoğlu
Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanı	Orgeneral Avni Atilla Işık	-	Orgeneral Aslan Güner
Harp Akademileri Komutanı	Orgeneral Aydoğan Babaoğlu	Orgeneral Hasan Aksay	-
Genelkurmay İkinci Başkanı	Orgeneral Ergin Saygun	-	Orgeneral Hasan İğsız
Donanma Komutanı	Oramiral Muzaffer Metin Ataç	Oramiral Eşref Uğur Yiğit	-
Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanı	Orgeneral Orhan Yöney	Orgeneral Erdal Ceylanoğlu	-

34 "CHP'li Kılıçdaroğlu Gündemi Değerlendirdi, Meclis Haber, 5 Ağustos 2008.

Anayasalarda Milli Güvenlik

Meryem Erdal

1924 Anayasası'nda¹, "milli güvenlik" kavramı kullanılmamakla birlikte, bu kapsamda öngörülen seferberlik ve sıkıyönetim gibi olağanüstü yönetim halleriyle seyahat özgürlüğü (m. 78), güvenlik, edep töreleri gibi hallerde dini tören düzenleme özgürlüğü (m. 75) sınırlanmıştır. Keza savaş halinde veya savaşı gerektirecek bir durum baş gösterdiğinde veya ayaklanma olduğunda yahut vatan ve cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli kalkışma olduğunu gösterir kesin belirtiler görüldüğünde, Bakanlar Kurulu tarafından bir ayı aşmamak üzere sıkıyönetim ilan edilebileceği de düzenlenmiştir (m. 86). Ayrıca, Anayasanın, devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna ilişkin birinci maddesi, değiştirilmesi dahi teklif edilemeyecek hüküm olarak dokunulmaz kılınmıştır (m. 102).

27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ürünü olan 1961 Anayasası², 12 Mart 1971 askeri darbesiyle yapılan anayasa değişikliğine kadar yürürlükte kalan ilk metnin başlangıç bölümünde "bölünmez bir bütün halinde, milli şuur ve ülküler", "milli birlik ruhu", "Türk Milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak" gibi ifadelerle yer vermiştir. Ancak "kamu düzeni" ve "genel ahlak" gibi gerekçelere nazaran "milli güvenlik" gerekçesiyle sınırlamalara nadiren rastlanmaktadır. Hatta Anayasanın "temel hak ve hürriyetlerin özü, sınırlanması ve kötüye kullanılmaması" başlıklı 11. maddesi hükmüyle, "kamu yararı, kamu düzeni, genel ahlak, sosyal adalet ve milli güvenlik" gibi gerekçelerle temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunulmasının yasaklanması kayda değer bir özelliktir. Buna rağmen, basın ve haber alma hürriyeti (m. 22), konut dokunulmazlığı (m. 16), seyahat ve yerleşme hürriyetinin (m. 18) sınırlanacağı haller arasında "milli güvenlik" de sayılmıştır. Yine, 57. maddede düzenlenen siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetleriyle ilgili esaslar arasında da "demokratik ve

laik Cumhuriyet ilkelerine ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olma zorunluluğu" yer almıştır. Keza bu metinde, Milli Güvenlik Kurulu, anayasal kurum olarak düzenlenmiş ve kurulun görevi, "milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak ve gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirmek" olarak tanımlanmıştır. Ayrıca 153. maddede de "Türkiye Cumhuriyeti'nin laik niteliğini koruma amacını güden devrim kanunlarını" korumak üzere özel hüküm getirilmiştir.

Görevi, milli güvenlik siyasetinin tayin, tespit ve uygulanmasıyla ilgili kararlarını ve koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmek olarak tanımlanan Milli Güvenlik Kurulu, 1960 askeri darbesiyle ilk kez anayasal kurum haline getirilmiş, oluşumundaki asker sayısı arttırılmış ve görüşlerini bakanlar kuruluna "bildirme" işlevi yüklenmiştir.

1961 Anayasasının ilk metnindeki bu tablo, 12 Mart 1971 askeri darbesiyle gerçekleştirilen 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı kanunla yapılan anayasa değişikliğiyle yeni bir ivme kazanmıştır. Cumhuriyet tarihinin ikinci askeri darbesi, 1961 anayasasının getirdiği kısmi özgürlük ortamına son veren, mevcut anayasal sisteme ve kurumlara yön veren önemli bir dönüm noktasıdır. Bu dönem, hak ve özgürlüklerin ikincil konuma itildiği, milli güvenlik odaklı yönetim anlayışının mevzuatta ve kurumsal düzeyde görünür kılındığı ve yaygınlaştırıldığı bir dönem olmuştur. 1982 askeri darbesi, bu darbenin açtığı yolda yürüyerek, toplumsal yaşamda, devlet yapılanmasında ve işleyişinde, milli güvenlik odaklı yaklaşımın hâkimiyetini ilan etmiştir.

1961 Anayasasında Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Uyuşmazlık Mahkemesi yüksek mahkeme olarak, Anayasa Mahkemesi ise ayrıca düzenlenmiştir. 1971 anayasa değişikliği ile, Danıştayı düzenleyen 140. madde içinde ilk kez Askeri Yüksek İdare Mahkemeleri (AYİM) yer almıştır.

1 20.04.1340 tarihli 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu, beş değişiklik geçirmiş ve 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.

2 9 Temmuz 1961 tarihli 334 sayılı kanun, 20 Temmuz.1961 tarihli Resmi Gazete.

1971 anayasa değişikliğiyle ilk değişim, Milli Güvenlik Kurulunun yapısında yaşanmıştır. Genelkurmay başkanı ve başbakan kurulun anayasa ile belirlenen üyeleri olurken, kurulun görüşlerine “tavsiye etme” niteliği kazandırılmıştır. 1980 askeri darbesiyle kurul, askeri üyelerin çoğunlukta olduğu ve tüm üyelerin anayasayla belirlendiği, milli güvenlik siyasetine ilişkin kararlar alan ve kararları “öncelikle dikkate alınacak” etkin bir kuruluş haline getirilmiştir. Böylece kurul, hükümetin üzerinde bir güce ve konuma yükseltilmiştir.

Milli güvenlik anlayışı yaygınlaştırılmış ve genişletilmiştir. Anayasanın 11. maddesindeki temel hak ve özgürlüklerin özüne dokunma yasağı, hak ve özgürlüklerden hiçbirinin, “Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü” ortadan kaldırmak kastıyla kullanılmayacağı şeklinde tersine çevrilmiştir. Bu çerçevede Devlet Güvenlik Mahkemeleri kurulmuş, hak ve özgürlüklerin önemli bir bölümü, “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”, “devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukuki temel düzeni”, “milli güvenliğin gerekleri”, “milli, demokratik, laik ve sosyal Cumhuriyet ilkeleri”, “devlet güvenliğini ilgilendiren suçlar”, “hür demokratik düzen” gibi gerekçelerle sınırlanmıştır. Bunların başında, özel hayatın gizliliği (m. 15), seyahat ve yerleşme hürriyeti (m.18), vicdan ve din hürriyeti (m. 19), basın hürriyeti (m. 22), basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkı (m. 26), dernek kurma hakkı (m. 29), sendika kurma hakkı (m. 46), partilerin uyacakları esaslar (m. 57), TBMM üyelerinin ant içmeleri (m. 77), radyo ve televizyonun idaresi ve haber ajansları (m. 121), mahkemelerin kuruluşu (m. 136), askeri yargı (138) başlıklı konular gelmiştir. Anayasal düzeydeki bu değişiklik, mevzuatta da gözlenmiş, özellikle anayasal kurumların mevzuatı köklü değişikliklere uğramıştır. Bu değişimi, siyasi haklardan öğrenim özgürlüğüne, sendikal haklardan yayın ve iletişim özgürlüğüne, yürütmeden yargıya kadar geniş bir alanı ilgilendiren düzenlemelerde gözlemek mümkündür.

Her darbenin kendi hukukunu yaratma geleneğinin doruğa ulaştığı asıl dönemeç, 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yaşanmıştır. Hak ve özgürlükler alanının milli güvenlikle, kuralın istisnaya yer değiştirdiği ve askeri iktidarın buna uygun biçimde donatıldığı bu darbe, başta anayasa olmak üzere mevzuatta büyük tahribat yaratmıştır. “Kuralın özgürlük, sınırlamanın ise istisna” olduğu temel ilkedен sapma gösterilerek otoriter bir mevzuat yaratılmıştır. Genel, soyut ve belirsiz sınırlama hükümleriyle iyice daralan hak ve özgürlükler alanı, ağır ve sistematik insan hakları ihlallerinin yaşandığı “ihlaller alanına” dönüşmüştür. Milli güvenlik anlayışı, mevzuatın tümüne hâkim kılınmıştır. Bu düzenlemelerle, **1982**

Anayasasında askeri iktidarın güvenlik yaklaşımı, güvenlik dışı alan ve kurumlar üzerinde köklü ve kalıcı etkiler bırakmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi, iktidarı ele geçirir geçirmez, yasa ve yürütme erkini sınırsız biçimde kullanmış ve askeri rejimi korumaya dönük her türlü hukuksal tedbiri almıştır. Hem yeni anayasa hazırlıkları tamamlanmadan hem de anayasanın yürürlüğe girmesini takiben pek çok kanun ve düzenleme üretmiş ya da aynı doğrultuda mevcut düzenlemeleri değiştirmiştir. Aynı anlayışla yargı, radyo televizyon yayıncılığı, yükseköğretim ve benzeri alanları denetim altında tutmak üzere Devlet Denetleme Kurulu, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Radyo Televizyon Yüksek Kurulu, Yükseköğretim Kurulu, Yüksek Askeri Şura, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, Bölge İdare Mahkemeleri, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu gibi kurumlar oluşturulmuş, bu kurumlar ile yasa, yürütme ve yüksek yargı organlarının kuruluş, işleyiş ve faaliyetleri konusunda cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Kurulunun tasarruf ve yetkileri artırılmıştır. Ayrıca, 1982 Anayasasının³ geçici 15. madde hükmüyle, MGK ve hükümet üyelerinin yargılanmaları engellenmiş ve bu dönemde çıkarılan düzenlemelerin Anayasaya aykırılıklarının ileri sürülmesi yasaklanmıştır. Böylece askeri rejim sorumluları, kişisel, kurumsal ve hukuksal açıdan dokunulmaz kılınmıştır.

Anayasanın geçici 15. maddesiyle dokunulmaz kılınan ve 12 Eylül 1980 ile 06 Aralık 1983 döneminde çıkarılan kanunlar iki bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilk bölümü, 1982 Anayasasından önce yürürlük kazanan düzenlemelerdir. Atama ve denetim yetkilerini, aynı zamanda MGK başkanı olan devlet başkanında toplayan ve anayasal dayanakları sonradan oluşturulan kurumların kuruluşunu düzenleyen bu kanunlar arasında, 2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kanunu, 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu, 2461 sayılı Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu, 2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri Kanunu yer almıştır. MGK'nın mevzuat üretme çalışmaları kapsamında, anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra çıkarıldığı ve önemli bir kısmı halen yürürlükte olan bu kanunların başlıcaları ise, 2797 sayılı Yargıtay Kanunu, 2802 sayılı Hâkimler ve Savcılar Kanunu, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, 2845 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 2898 sayılı Dernekler Kanunu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 2941 sayılı Seferberlik ve

3 7 Kasım 1982 tarihli 2709 sayılı kanun, 9 Kasım 1982 tarih ve 17863 mükerrer Resmi Gazete.

Savaş Hali Kanunu, 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, 2954 sayılı TRT Kanunudur⁴.

Hazırlanışı ve yürürlüğe giriş biçimi itibarıyla hukuka aykırı olarak nitelenen 1982 Anayasası, milli güvenlik anlayışı bakımından, ifade biçiminin çeşitlendiği ve hakimiyetinin mutlaklaştırıldığı, devletin tüm kurum ve kuruluşlarıyla bu anlayış çerçevesinde yeniden şekillendirildiği ve yapılandırıldığı bir anayasa olmuştur. Bu anayasada, devletin temel amaç ve görevi, devletin bölünmezliğini ve bütünlüğünü sağlamak olarak formüle edilmiştir. Devletin kişilerle ve toplumla ilgili amaç ve görevi ise, insanın değeri ve insan hakları idealiyle hiçbir bağlantısı olmaksızın “refah, huzur ve mutluluğu sağlamak”tan ibarettir. Bireyin hak ve özgürlüklerinin korunması ve geliştirilmesi yerine devletin kendisi ve güvenliği anayasal güvenceye kavuşturulmuştur.

Anayasanın, “başlangıç”, “devletin şekli” (m.1), “cumhuriyetin nitelikleri” (m. 2), “devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı” (m.3), “Anayasanın değiştiremeyecek hükümleri” (m. 4), “devletin temel amaç ve görevleri” (m. 5) hükümlerinin, milli güvenlik anlayışının genel çerçevesini anayasaya yansıtan temel hükümler olduğunu söylemek olanaklıdır. Milli güvenliğin anayasal formunda geçen, “Yüce Türk Devleti”, “Türkiye Cumhuriyeti’nin ebedi varlığı”, “Türk varlığı”, “Türk milli menfaatleri”, “Türklüğün tarihi ve manevi değerleri”, “Atatürk ilke ve inkılapları”, “Atatürk milliyetçiliğine bağlılık”, “başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanma”, “Türkiye Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”, “Türk milletinin bağımsızlığı ve bütünlüğü”, “ülkenin bölünmezliği” şeklindeki ifadelerle somutlaştırıldığı söylenebilir. Anayasanın bütününde geçen bu ifadeler Tablo 1’de yer almıştır.

1982 Anayasasının baskıcı karakteri, demokratikleşme adımlarının öncelikleri arasında yer aldığından, pek çok değişikliğe uğramıştır. En kapsamlısı, 34 maddeyi değiştiren 03.10.2001 tarih ve 4709 sayılı kanun⁵ ile yapılan değişikliktir. Bu değişiklikte askeri darbe anayasasında milli güvenlik anlayışının belirlediği genel çerçeveden sapma olmamakla birlikte, üç nokta önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, Anayasanın geçici 15. maddesinin son fıkrasında yer alan, askeri rejim tarafından 12 Eylül 1980 ile 06 Aralık 1983 döneminde çıkarılan kanun, kanun hükümünde kararnamele ile diğer tasarrufların Anayasaya

aykırılığının iddia edilemeyeceğini öngören hükmün kaldırılmasıdır. Bu dönemde üretilen hukuki tasarrufların yargı denetimine açılması olumlu ancak eksik bir adım olarak kalmıştır. Maddenin tümüyle kaldırılmaması, askeri darbe sorumlularının dokunulmazlıklarını sürdürmelerine yol açmıştır. Zira söz konusu düzenlemelerle ilgili Anayasa Mahkemesine iptal davası açma süresi geçmiş olduğundan bu olanak fiilen kullanılmamaktadır.

İkincisi, Anayasada Milli Güvenlik Kurulunu düzenleyen 118. maddesinde yapılan değişikliktir. Kurulun kurumsal varlığını etkilemeyen bu değişiklikle, kurul kararlarının “tavsiye” niteliğinde olduğu, buna paralel biçimde eski metinde geçen “öncelikle dikkate alınır” ibaresi, “değerlendirilir” şeklinde değiştirilmiştir. Kurulu, milli güvenlik siyasetinin belirlenmesi, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda yardımcı organa dönüştürmeyi amaçlayan değişiklikle beklenen amacın gerçekleştirildiğini söylemek olanaksızdır.

Üçüncüsü, değişiklikle, temel hak ve özgürlüklere ilişkin genel sınırlama gerekçelerinin kaldırılmasıdır. “Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması” başlıklı 13. maddesinde “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, milli egemenlik, Cumhuriyet, milli güvenlik, kamu düzeni, genel asayiş, kamu yararı, genel ahlak ve genel sağlık” şeklinde ifade edilen genel sınırlama gerekçeleri yerine, temel hak ve özgürlüklerin, “özlerine dokunulmadan yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir” hükmü getirilmiştir. Buna paralel biçimde de, kaldırılan gerekçeler, “özel hayatın gizliliğin gizliliği” (m. 20), “konut dokunulmazlığı” (m. 21), “haberleşme hürriyeti” (m. 22), “düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti” (m. 26), “basın hürriyeti” (m. 28), “dernek kurma hürriyeti” (m. 33), “toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı” (m. 34), “sendika kurma hakkı” (m. 51) gibi temel hak ve özgürlükleri düzenleyen hükümlere eklenmiştir.

Görüldüğü üzere, değişiklik, genel sınırlama gerekçelerinin temel hak ve özgürlükleri düzenleyen özel hükümlere yerleştirilmesiyle sınırlı bir değişikliktir. Anayasa metninden çıkarılmayan bu gerekçelerle, güvenlik eksikli sınırlama tutumundan ödün verilmemiştir. Değişiklik bu yönüyle, askeri rejim üretimi güvenlik anlayışından kopuş niteliği taşımamıştır.

Cumhuriyet anayasalarının en fazla müdahale ettiği alanlardan biri de siyasi haklar olmuştur. Önceden izin almadan siyasi parti kurma ve serbestçe faaliyette bulunma özgürlüğünü tanıyan 1961 Anayasası bile siyasi partilerin uyacakları esasları, “demokratik ve laik Cumhuriyet ilke-

4 Bülent Tanör, *Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu*, s.. 315-316.

5 3 Ekim 2001 tarihli 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 17 Ekim 2001 tarih ve 24-556 mükerrer Resmi Gazete.

lerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği” temel hükmüne uygun olma zorunluluğuna bağlamıştır. Bu sınırlama, 1982 Anayasası ile yeni bir boyut kazanmıştır. Anayasanın 82. maddesi, siyasi partilerin tüzük, program ve faaliyetlerinin, “devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine” aykırı olamayacağını; “sınıf veya zümre diktatörlüğüne veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleşmeyi” amaçlayamayacaklarını hükme bağlamıştır. Böylece, siyasi partilerin faaliyetlerinin, milli güvenlik siyasetiyle örtüşmesi sağlanmıştır. Anayasa, milli güvenlik siyasetinin, yasama, yürütme ve yargı erklerini belirlemesine ve bunların üzerinde bir güç oluşturmaya izin vermektedir. Dolayısıyla milli güvenlik siyaseti, sivil alandaki örgütlenmelere doğru yayılmış ve etkinleştirilmiştir. Siyasi partilerin tüzük ve programının 68. maddede belirtilen yasağa aykırı olması, Anayasanın 69. maddesiyle kapatılma nedeni sayılmıştır. Faaliyetleri nedeniyle siyasi partilerin kapatılmaları içinse, söz konusu eylemlerin işlenmesinde “odak haline geldiğinin” Anayasa Mahkemesince tespiti koşulu aranmıştır. Siyasi partileri, milli güvenliğin sınırsız kapsamındaki yasaklara hapseden bu hükümler, darbe hukukunun önemli kanunlarından olan Siyasi Partiler Kanununun⁶ çerçevesini de belirlemiştir.

1982 Anayasasında “Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği” gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinin görev alanı da sınırlandırılmıştır. Anayasa Mahkemesinin göreviyle ilgili istediği bilgi, evrak ve belgeler, kural olarak, belirlenen sürede mahkemeye gönderilmek zorundadır. Bu zorunluluk, yasama, yürütme ve yargı organları dâhil, idari

makamlar, bütün gerçek ve tüzel kişiler için geçerlidir. Ancak, “Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere ilişkin sırlar” bu zorunluluğun kapsamı dışında bırakılmıştır. Kanun, “açıklanmasında devletin yüksek menfaatlerine zarar vermesi umulan ve sır halinde saklanması gereken bilgilerin verilmemesinden, evrak ve belgelerin gönderilmesinden ilgi makamların kaçındığı” durumda, mahkemenin bu konuda bir karar vermeden önce yetkili kişilerden sözlü açıklama isteyebileceğini ve bu konuda yapılan açıklamaların tutağa geçirilmeyeceğini hükme bağlanmıştır. Ancak mahkeme yukarıda belirtilen istisna dışındaki bilgi, evrak ve belgelerin istenmesinin zorunlu olduğuna üçte iki çoğunlukla karar alırsa, istenen bilgi, belge ve evrakın verilmesi zorunludur.

Aynı durum, mahkemenin tanık ve bilirkişi dinlemesiyle ilgili hükümde de tekrarlanmaktadır. Hükme göre, “Anayasa Mahkemesinde görülen dava ve işler dolayısıyla bilgisine başvurulacak bilirkişi veya tanığın dinlenmesinin usul kanunları gereğince resmi bir makamın iznine bağlı bulunduğu halde, devlet menfaatlerine zararlı olacağı gerekçesiyle buna izin verilmediği durumda, mahkeme, izin vermeyen yetkili kimsenin sözlü veya yazılı görüşünü aldıktan sonra izin vermemenin yersizliğine üçte iki çoğunlukla karar verirse, bilirkişi veya tanık saklama ödevini ileri süremez”. Bu durumda ilgili kişi beyanda bulunmaya zorunludur. Ancak izin vermeme sırrın “Türkiye Cumhuriyetinin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere ilişkin bulunması” sebebine dayanıyorsa, yetkili makamın bu husustaki kararı kesindir. Bu konuda mahkeme tanık veya bilirkişiyi dinleyemez.

6 22 Nisan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 24 Nisan 1983 tarih ve 18027 sayılı Resmi Gazete.

TABLO 1: 1982 ANAYASASINDA GÜVENLİK KAYNAKLI İSTİSNA VE VURGULAR

Madde	Madde başlığı	Güvenlik kaynaklı istisna ve vurgular
	Başlangıç	“Türk vatani ve milletinin ebedi varlığını ve Yüce Türk Devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen Anayasa...”, “...Atatürk’ün belirlediği milliyetçilik anlayışı...”, “...Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği...”, “Milli gurur ve iftiharlarda, milli sevinç ve kederlerde, milli varlığa karşı hak ve ödevlerde”, “Türk Milleti tarafından, demokrasiye âşik Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunur”
Madde 2	Cumhuriyetin nitelikleri	“Toplumun huzuru”, “Atatürk milliyetçiliğine bağlı”, “başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan”
Madde 3	Devletin bütünlüğü, resmi dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti	“Ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”
Madde 4	Değiştirilemeyecek hükümler	Madde 2 ve 3 hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez
Madde 5	Devletin temel amaç ve görevleri	“Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini”, “kişilerin ve toplumun huzurunu sağlamak”, “Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak”
Madde 13	Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması	“Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir”, “Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve laik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz”
Madde 14	Temel hak ve özgürlüklerin kötüye kullanılması	“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı”, “laik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler”
Madde 15	Temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasının durdurulması	“Savaş, seferberlik, sıkıyönetim, olağanüstü hallerde”, “durumun gerektirdiği ölçüde”, “Savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler”
Madde 17	Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı	“Meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararının yerine getirilmesi”, “bir tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi”, “Bir ayaklanma veya isyanın bastırılması, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde kanunun izin verdiği zorunlu durumlarda meydana gelen öldürme fiilleri”
Madde 18	Zorla çalıştırma yasağı	“Olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler”, “ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki çalışmalar”
Madde 19	Kişi özgürlüğü ve güvenliği	“Gecikmesinde sakınca bulunan haller”, “suçüstü hali”, “olağanüstü hal, savaş hali, sıkıyönetim halleri”
Madde 20	Özel hayatın gizliliği	“Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması”, “gecikmesinde sakınca bulunan haller”, “başkasının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya bir kaçı”
Madde 21	Konut dokunulmazlığı	“Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması”, “gecikmesinde sakınca bulunan haller”, “başkasının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçı”
Madde 22	Haberleşme özgürlüğü	“Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması”, “gecikmesinde sakınca bulunan haller”, “başkasının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçı”

TABLO 1: 1982 ANAYASASINDA GÜVENLİK KAYNAKLI İSTİSNA VE VURGULAR (DEVAM)

Madde	Madde başlığı	Güvenlik kaynaklı istisna ve vurgular
Madde 23	Yerleşme ve seyahat özgürlüğü	“Suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak”, “vatandaşlık ödevi”
Madde 24	Din ve vicdan özgürlüğü	“Anayasanın 14. maddesine aykırı olmama”, “Devletin sosyal, ekonomik, siyasi veya hukuki temel düzeni”
Madde 26	Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü	“Milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması”, “suçların önlenmesi”, “suçluların cezalandırılması”, “Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması”, “meslek sırlarının korunması”, “yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amacıyla”
Madde 27	Bilim ve sanat özgürlüğü	“Anayasanın 1, 2, 3. madde hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla”
Madde 28	Basın özgürlüğü	“Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin her türlü haber veya yazı...”, “gecikmesinde sakınca bulunan hallerde”, “Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlakın korunması”, “suçların önlenmesi”, “Devletin ülkesi ve milliyetle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, milli güvenliğe ve genel ahlaka aykırı yayımlardan mahkum olma halinde”
Madde 31	Kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı	“Milli güvenlik, kamu düzeni, genel ahlak ve sağlığın korunması”
Madde 33	Dernek kurma özgürlüğü	“Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak ile başkalarının hürriyetlerinin korunması”, “Milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde”, “gecikmesinde sakınca varsa”, “Silahlı Kuvvetler ve kolluk kuvvetleri”
Madde 34	Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı	“Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla”
Madde 38	Suç ve cezalara ilişkin esaslar	“Silahlı Kuvvetlerin iç düzeni bakımından”
Madde 39	İspat hakkı (kamu görevlilerine karşı göreviyle ilgili isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında)	“Kamu yararı bulunması”, “şikayetçinin ispata razı olması”
Madde 42	Eğitim ve öğrenim hakkı	“Anayasaya sadakat borcu”, “Türkçe’den başka hiçbir dil”
Madde 43	Kıyılardan yararlanma	“Kamu yararı gözetilir”
Madde 46	Kamulaştırma	“Kamu yararının gerektirdiği hallerde”
Madde 47	Devletleştirme ve özelleştirme	“Kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde”
Madde 51	Sendika kurma hakkı	“Milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlak”, “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması”, “Cumhuriyetin temel nitelikleri ve demokrasi esasları”
Madde 54	Grev hakkı ve lokavt	“İyi niyet kurallarına aykırı tarzda, toplum zararına ve milli serveti tahrip edecek şekilde”, “siyasi amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grev ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme ve diğer direnişler”

TABLO 1: 1982 ANAYASASINDA GÜVENLİK KAYNAKLI İSTİSNA VE VURGULAR (DEVAM)

Madde	Madde başlığı	Güvenlik kaynaklı istisna ve vurgular
Madde 58	Gençliğin korunması	“Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirler”
Madde 66	Türk vatandaşlığı	“Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk’tür”, “vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylem”
Madde 68	Parti kurma, partilere girme ve partilerden ayrılma	“Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, ... millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkeleri”, “suç işlenmesini teşvik”, “sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunma ve yerleştirme”, “Silahlı Kuvvetler mensupları”, “memurlar, işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri”
Madde 69	Siyasi partilerin uyacakları esaslar	“Devletin bağımsızlığı, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”, “demokratik ve laik Cumhuriyet ilkeleri”, “suç işlenmesini teşvik”, “sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir diktatörlüğü savunma ve yerleştirme”, “odak haline geldiği”
Madde 72	Vatan hizmeti	“Her Türk’ün hakkı ve ödevi”
Madde 76	Milletvekili seçilme yeterliliği	“Her Türk”, “askerlik hizmetini yapmamış olma”, “kamu hizmetlerinden yasaklılık”, “affa uğramış olsa bile, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olma, ağır hapis cezasına mahkûm olma”
Madde 81	Ant içme	“Devletin varlığı ve bağımsızlığı, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü”, “laik Cumhuriyet”, “Atatürk ilke ve inkılâpları”, “toplumun huzur ve refahı”
Madde 83	Yasama dokunulmazlığı	“Suçüstü hali”, “seçimden önce soruşturmasına başlanmış olmak kaydıyla 14. maddedeki durumlar”
Madde 84	Milletvekilliğinin düşmesi	“Kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde”
Madde 91	Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme	“Sıkıyönetim ve olağanüstü haller”
Madde 92	Savaş hali ilanı ve silah kuvvetlerin kullanılmasına izin verme	“Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanı”, “ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması”
Madde 103	Cumhurbaşkanının ant içmesi	“Devletin varlığı ve bağımsızlığı, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğü”, “laik Cumhuriyet”, “Atatürk ilke ve inkılâpları”, “toplumun huzur ve refahı”, “Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak”
Madde 104	Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri	“Türk milletinin birliğini temsil”, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil”, “Milli Güvenlik Kuruluna başkanlık etmek”, “sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan etmek”
Madde 108	Devlet Denetleme Kurulu	“Silahlı Kuvvetler ve yargı organları görev alanı dışındadır”
Madde 117	Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı	“Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından sorumlu”
Madde 118	Milli Güvenlik Kurulu	“...Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması...”, “...Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması...”
Madde 120	Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebebiyle olağanüstü hal ilanı	“Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini... ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtiler ortaya çıkması” “şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması”
Madde 121	Olağanüstü hallerle ilgili düzenleme	“Olağanüstü hal kanunu”, “olağanüstü hal ilanı”, “15. maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve özgürlüklerin nasıl sınırlandırılacağı”, “olağanüstü yönetim usulleri”, “olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarma”

TABLO 1: 1982 ANAYASASINDA GÜVENLİK KAYNAKLI İSTİSNA VE VURGULAR (DEVAM)

Madde	Madde başlığı	Güvenlik kaynaklı istisna ve vurgular
Madde 122	Sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali	“Anayasanın tanıdığı hür demokrasi düzenini ... ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması”, “savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi”, “ayaklanma”, “vatan veya Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın olması”, “ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması”, “sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarma”, “hürriyetlerin nasıl kısıtlanacağı veya durdurulacağı”, “vatandaşlar için getirilecek yükümlülükler”
Madde 125	Yargı yolu	“Yüksek Askeri Şura kararları”, “olağanüstü haller, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali”, “milli güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri”
Madde 129	Kamu hizmeti görevlilerinin görev ve sorumlulukları, disiplin kovuşturulmasında güvence	“Silahlı Kuvvetler mensupları ile hâkimler ve savcılar hakkındaki hükümler”, “işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, ... idari merciin iznine bağlıdır”
Madde 130	Yükseköğretim kurumları	“Devletin varlığı ve bağımsızlığı, milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunma”, “Devletin gözetimi ve denetimi altında olma”, “güvenlik hizmetleri Devletçe sağlanır”
Madde 131	Yükseköğretim üst kuruluşları	“Kurumların kanununda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda”
Madde 132	Yükseköğretim kurumlarından özel hükümlere tabi olanlar	“Türk Silahlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları”
Madde 135	Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları	“Milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde”, “gecikmede sakınca varsa”
Madde 136	Diyanet İşleri Başkanlığı	“Laiklik ilkesi doğrultusunda”, “milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek”
Madde 137	Kanunsuz emir	“Konusu suç teşkil eden emir”, “askeri hizmetlerin görülmesi ve acele hallerde kamu düzeni ve kamu güvenliğinin korunması için”
Madde 141	Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması	“Genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı haller”
Madde 145	Askeri yargı	“Asker kişiler”, “asker kişilerin askeri suçları ile bunların asker kişiler aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili işledikleri suçlar”, “asker olmayan kişilerin askeri suçları ile ... askeri mahallerde askerlere karşı işledikleri suçlar”, “savaş veya sıkıyönetim halleri”
Madde 146	(Anayasa Mahkemesi) kuruluşu	“...Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi... üyeleri arasından”
Madde 148	(Anayasa Mahkemesinin) görev ve yetkileri	“Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim ve savaş hallerinde çıkarılan kanun hükmünde kararname... Anayasaya aykırılığı iddiasıyla Anayasa Mahkemesine dava açılmaz”, “... Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Başkan ve üyelerinin görevleriyle ilgili işledikleri suçlardan Yüce Divan sıfatıyla yargılar”
Madde 156	Askeri Yargıtay	“Askeri mahkemelerce verilen karar ve hükümler”, “asker kişilerin kanunla gösterilen belli davaları”
Madde 157	Askeri Yüksek İdare Mahkemesi	“Askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve askeri hizmete ilişkin idari işlem ve eylemlerden doğan uyuşmazlıklar”, “askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olması şartı aranmaz”, “Genelkurmay Başkanlığınca ... gösterilecek üç aday içinden Cumhurbaşkanınca seçilir”

TABLO 1: 1982 ANAYASASINDA GÜVENLİK KAYNAKLI İSTİSNA VE VURGULAR (DEVAM)

Madde	Madde başlığı	Güvenlik kaynaklı istisna ve vurgular
Madde 159	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu	“Gecikmesinde sakınca bulunan haller”
Madde 169	Ormanların korunması ve geliştirilmesi	“Kamu yararı”
Madde 174	İnkılâp kanunlarının korunması	“Türkiye Cumhuriyetinin laik niteliği”, “Tevhidi Tedrisat kanunu, “Şapka İktisası Hakkında Kanun”, “Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Ünvanların Men ve İlgasına Dair Kanun”, “...Türk Medeni Kanunuyla kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medeni nikah esasları ile aynı kanunun 110. maddesi”, “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun”, “Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Ünvanların Kaldırıldığına Dair Kanun”, “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun”

Mevzuatta Milli Güvenlik

Meryem Erdal

Türk Hukuk Mevzuatında “milli güvenlik” ve “milli güvenlik siyaseti” ile ilgili tek kaynak, 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunudur.¹ Bu kanunun 2. maddesinde milli güvenlik, “devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dâhil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması” şeklinde tanımlanmıştır. Aynı biçimde milli güvenlik siyaseti “milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dâhilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaset” olarak ifade edilmiştir.

12 Eylül hukukunun ürünlerinden olan bu kanunda verilen tanımın unsurları dikkate alındığında, hiçbir alanın milli güvenlik kavramının dışında bırakılmadığı görülmektedir. Ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel çıkarlarla sınırlı olmaksızın bütün çıkarları ve her türlü iç ve dış tehdidi kapsayan bu çerçevenin, mevzuatı doğrudan etkileyeceği muhakkaktır. Öyle ki mevzuat “milli güvenlik” tanımındaki bu unsurların dışında da güvenlik kaynaklı söylemlerle donatılmıştır. “Devletin güvenliği, ülke güvenliği, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülke bütünlüğü, toprak bütünlüğü, devletin ve ülkenin bölünmez bütünlüğü, laik düzen, toplumun huzur ve güvenliği” gibi ifadeler, “gecikmesinde sakınca bulunan haller, kamu düzeni, kamu yararı, genel ahlak” gibi genel, soyut ifadelerle çeşitlendirilmiştir. Sınırları belli olmayan, soyut, güvenlik güçlerine ve organlarına geniş hareket olanağı sunan bu ve benzeri ifadelerle mevzuat, “güvenlik” eksenli bir çerçeveye oturtulmuştur.

Bunda, askeri darbelerin rolü büyüktür. Zira her darbe, milli güvenlik anlayışını yeniden şekillendirmiş, güçlendirmiş, kendi hukukunu yaratmış ve dayatmıştır. Kurumsallaşma, mevzuatta yarattığı tahribat oranında sağlanmıştır. Bu tahribat, yargısal dokunulmazlıklarla

kalıcılaştırılmıştır. Gelineen noktada, mevzuata nüfuz eden güvenlik kaynaklı ifade ve kavramların içeriklerinin yoruma açıklığı, subjektifliği, esnekliği uygulamadaki yansımalarıyla daha ağır sonuçlar yaratmaktadır. Bu, güvenliğin, hak ve özgürlüklerden bağımsız biçimde değerlendirilmesine, korunması gereken başat unsur olarak algılanmasına ve daha fazla işlev yüklenmesine yol açmaktadır.

ÖĞRETİM VE EĞİTİM KURUMLARI

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI

“Özerk kuruluşlar” başlıklı 1961 Anayasasınının 120. maddesi, üniversitelerin devlet tarafından kanunla kurulacağını, *bilimsel ve idari özerkliğe sahip* kamu tüzel kişileri olduğunu, kendileri tarafından seçilen öğretim üyelerinden oluşan kurullar tarafından yönetileceğini ve denetleneceğini, öğretim üyeleri, yardımcılarını ve organlarının, üniversite dışındaki makamlar tarafından görevden uzaklaştırılmayacağını, serbestçe araştırma ve yayında bulunabileceklerini hükme bağlamıştı, 1961 Anayasasındaki yönetsel ve bilimsel özerklik anlayışı, 1971 anayasa değişikliği çerçevesinde, güvenlik gerekçeleriyle müdahaleye uğradı ve tahrif edildi. Bu durum, üniversiteleri özerk bilim üreten yerler olmaktan çıkararak, milli güvenlik politikaları doğrultusunda yeniden yapılandırılan 1982 Anayasası ile daha vahim bir düzeye ulaştı. Buna uygun biçimde gerçekleştirilen mevzuat değişiklikleri ve oluşturulan yeni üst kurullar aracılığıyla yükseköğretim, yürütmenin ve ordunun müdahalesine açık hale getirildi. Yükseköğretim kurumları, anayasanın “yürütme” bölümünde “idare” başlığı altında düzenlenerek, bu durum pekiştirildi.

Anayasayla atılan adımlardan ilki, yükseköğretim kurumlarının tanımı, organlarının seçimi ve bilimsel özerkli-

¹ 9 Kasım 1983 tarihli 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu, 11 Kasım 1983 tarih ve 18218 sayılı Resmi Gazete.

ğın sınırlarıyla ilgilidir. Anayasanın 130. maddesiyle, yükseköğretim kurumları, “milletin ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun insan gücü yetiştirmek amacıyla” çeşitli birimlerden oluşan, “kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip”, devlet tarafından” ve “devletin gözetim ve denetimine tabi” olarak kanunla kurulan kuruluşlar” olarak tanımlanmıştır. 12 Eylül anayasasıyla getirilen yeni sisteme göre, üniversite rektörleri, yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı tarafından, dekanlar ise *Yükseköğretim Kurulu* tarafından seçilir ve atanır.

Üniversiteler ile öğretim üyeleri ve yardımcıları “devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunmama” kaydıyla bilimsel araştırma ve yayın yapabilirler. Böylece bilimsel faaliyette bulunma özgürlüğü, “milli güvenliğe” uygunluk koşuluna bağlanmıştır. Keza daha önce, öğretim üyelerini görevden uzaklaştırma yetkisi öğretim üyelerince seçilen üniversite organlarına verilmişken, 1982 Anayasasıyla bu yetki, yürütmenin atadığı YÖK’e bırakılmıştır. Özerklikle ilgili bir başka konu, daha önce yükseköğretim kurumlarına ait olan denetim yetkisinin, devlete verilmesidir. Anayasanın 130. maddesine göre, üniversiteler ve bunlara bağlı birimler, devletin gözetimi ve denetimi altındadır. Ayrıca, YÖK organlarından olan Denetleme Kurulu da yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerini “yükseköğretimin amaç ve ilkelerine” göre denetlemekle görevlidir. Kurulun, Genelkurmay, Milli Eğitim Bakanlığı, Sayıştay, Danıştay, Yargıtay ve YÖK tarafından seçilen üyelerden oluştuğu dikkate alındığında, yükseköğretim kurumları üzerindeki baskı mekanizmalarının gücü ve yaygınlığı daha iyi anlaşılacaktır. Bunlara ek olarak, güvenlik hizmetlerinin devlet tarafından sağlanması hükmüyle yükseköğretim kurumlarına güvenlik güçlerinin müdahale etmesine ve yerleşmesine olanak tanınmıştır.

Anayasa, vakıfların, kar amacı gütmemek kaydıyla yükseköğretim kurumları kurmalarına izin vermiştir. Ancak bu kurumlar da, mali ve idari konular dışındaki akademik çalışmaları, öğretim elemanlarının sağlanması ve güvenlik yönlerinden, devlet yükseköğretim kurumları için belirlenen kurallara tabi tutulmuştur. Vakıf üniversiteleriyle ilgili yasal dayanak, 1992 tarih ve 3785 sayılı kanunla oluşturulmuştur.

Anayasanın yükseköğretimle ilgili hükümleri, 12 Eylül askeri darbesinden sonra ve yeni anayasadan önce yürürlüğe giren Yükseköğretim Kanunu² ile belirlenen çer-

çeveyi yansıtmaktadır. 4 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, Anayasanın geçici 15. madde hükmü nedeniyle yargı denetiminden muaf tutulan, anayasal dokunulmazlığa sahip 12 Eylül yasalarından biridir. Kanunun başat özelliği, devlet veya vakıflara ait tüm yükseköğretim kurumları için yükseköğretimin amaç ve ilkelerini belirlemesi, yükseköğretimin yapılanmasını ve akademik faaliyetleri bunlar üzerinden şekillendirmesidir. Yükseköğretim, milli güvenlik ideolojisine uygun örgütlenme modeliyle devletin ve milletin bölünmez bütünlüğüne odaklanmıştır.

Kanunda yükseköğretimin amacı, öğrencileri, “Atatürk devrimleri ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine bağlı”; “Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan”; “ülke ve millet sevgisi ile dolu”; “Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren” vatandaşlar olarak yetiştirmek ve “Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütün olarak, refah ve mutluluğunu artırmak amacıyla; ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak ve hızlandıracak programlar uygulayarak, çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı ve seçkin bir ortağı haline gelmesini sağlamaktır”.

Yükseköğretimin planlanması ve programlanması sırasında göz önünde bulundurulması gereken “ana ilkelere” ilişkin düzenleme ile “öğrencilere, Atatürk devrimleri ve ilkeleri doğrultusunda Atatürk Milliyetçiliğine bağlı hizmet bilincinin kazandırılması”, “milli kültürümüzün; örf ve adetlerimize bağlı kendimize has şekil ve özellikleri ile evrensel kültür içinde korunarak geliştirilmesi ve öğrencilere, milli birlik ve beraberliği kuvvetlendirici ruh ve irade gücünün kazandırılması”, “eğitim ve öğretimde birlik ilkesinin sağlanması”, “Yükseköğretim kurumlarında Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Türk dilinin zorunlu derslerden olması” ilkeleri benimsenmiştir.

Bu hükümler, vakıf üniversiteleri dâhil tüm yükseköğretim kurumları için aynen geçerlidir. Keza Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliğinin³ “kuruluşta aranacak koşullar ve tüzel kişilik kazanma” başlıklı 9. maddesinin (g) bendinde, başvuruda aranacak belgeler arasında “Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunulması, Atatürk ilkeleri ve inkılapları ile özellikle laiklikle bağdaşmayan bir durumun uyarıya rağmen sürmesi hallerinde” yükseköğretim kurumuna tahsis edilen taşınır ve taşınmaz malların ve hakların vakfın belirlediği bir başka yükseköğretim kurumuna devrinin peşinen kabul edildiğini belirten bir taahhütname de yer almıştır. Yine “faaliyetten alıkoyma ve kapatma” başlıklı 26. mad-

2 4 Kasım 1981 tarihli 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4 Kasım 1981 tarih ve 17506 sayılı Resmi Gazete.

3 31 Aralık 2005 tarih ve 26040 sayılı Resmi Gazete.

desinde de “Eğitim-öğretimde Devletin varlığı ve bağımsızlığı ve milletin ve ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği aleyhinde faaliyette bulunulması Atatürk ilkeleri ve inkılâpları ile özellikle laiklikle bağdaşmayan bir tutumun tespit edilmesi ve/veya ırk, dil, din ayrımcılığı yapılması” faaliyetten alıkoyma ve kapatma nedeni sayılmıştır.

Başta Yükseköğretim Kurulu olmak üzere akademik organların ve birimlerin görevleriyle ilgili tanımlamalarda “yükseköğretimin amaç ve ilkeleri”ne gönderme yapılmıştır. Akademik özerkliğin yok sayıldığı bu yöntemle akademik birimlere güvenlik örgütü işlevi yüklenmiştir. Yükseköğretim kurumları görevlerini yerine getirirken yükseköğretimin amaç ve ilkelerini gözetmek zorundadır. Bu zorunluluğa, öğretim elemanları, öğretim görevlileri, öğretim yardımcıları ve öğrenciler de dâhil edilmiştir.

Yükseköğretim kurumlarında Devlet Memurları Kanunu’na tabi olarak çalışan akademisyen ve memurların görevleri sırasında veya görevleri nedeniyle işledikleri suçlar hakkında ceza soruşturmasının yürütülebilmesi için, kural olarak kanunda belirtilen idari amir veya organlar tarafından idari iznin verilmesi gerekir. Ancak “ideolojik amaçlarla Anayasada yer alan temel hak ve hürriyetleri, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü veya dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayrılığına dayanılarak nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyeti ortadan kaldırmak maksadıyla işlenen suçlarla, bunlarla irtibatlı suçlar öğrenme ve öğretme hürriyetini doğrudan veya dolaylı olarak kısıtlayan, kurumların sükûn, huzur ve çalışma düzenini bozan, boykot, işgal, engelleme, bunları teşvik ve tahrik, anarşik ve ideolojik olaylara ilişkin suçlar ile ağır cezayı gerektiren suçüstü hallerinde” idari izne bağlı olmaksızın Cumhuriyet Savcısı tarafından doğrudan doğruya soruşturma yapılır. Maddede oldukça geniş, Türk Ceza Kanununda bile tanımlanmayan yeni suçlar yaratılmıştır. Hangi suçların kastedildiği ise açık değildir. Benzer biçimde öğrenciler için de uyarma, kınama, uzaklaştırma ve çıkarma cezaları öngörülmüştür.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU (YÖK)

Her ne kadar kuruluşu 12 Eylül darbesiyle gerçekleşse de, YÖK’ün kuruluşu, ilk olarak 1750 sayılı Üniversiteler Kanununda öngörülmesi nedeniyle 1975 yılına rastlar. Ancak getirdiği hükümlerin birçoğu Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen bu kanunun öngördüğü YÖK çalıştırılmamıştır. Bu başarısız denemenin ardından yükseköğretim ve YÖK ile ilgili köklü değişiklikler, 12 Eylül askeri darbesiyle gerçekleştirilmiştir. Darbe kurumlaşmasının önde gelen kurumlarından biri olarak YÖK, askeri darbenin ilk elden çıkardığı ve anayasal yargı dene-

timinden muaf tuttuğu kanunlardan olan 2547 sayılı kanunla kurulmuştur. Böylece, getirilen yeni sistemin anayasal denetim yoluyla zaafa uğraması engellenmiştir. Bu kanundan sonra yürürlüğe giren 1982 Anayasası da, akademik, kurumsal ve yönetsel olarak yeniden yapılandırılan yükseköğretim kurumlarını Yükseköğretim Kurulu çatısı altında tek elden yönetmeyi ve denetlemeyi öngören sisteme anayasal kimlik kazandırmıştır. “Yükseköğretim üst kuruluşları” başlığını taşıyan 131. maddeye göre YÖK, “yükseköğretim kurumlarının öğretimini planlamak, düzenlemek, yönetmek, denetlemek, bu kurumlardaki eğitim-öğretim ve bilimsel araştırma faaliyetlerini yönlendirmek, bu kurumların kanunda belirtilen amaç ve ilkeler doğrultusunda kurulmasını, geliştirilmesini ve üniversitelere tahsis edilen kaynakların etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak ve öğretim elemanlarının yetiştirilmesi için planlama yapmak” amacıyla kurulmuştur.

Maddenin ilk metninde YÖK’ün, kanunda belirtilen koşulları taşıyan ve üniversiteler, Bakanlar Kurulu ve Genelkurmay Başkanlığınca seçilen ve sayıları, nitelikleri ve seçilme yöntemleri kanunla belirlenen adaylar arasından rektörler ve öğretim üyeliğinde başarılı hizmet yapmış profesörlere öncelik vermek suretiyle Cumhurbaşkanınca atanan üyeler ve Cumhurbaşkanınca doğrudan seçilen üyeler tarafından oluşacağı hükme bağlanmıştır.

Anayasanın 131. maddesi, YÖK’te ordunun temsili, demokratik, özerk üniversite tartışmalarının da öncelikli meselelerinden biri olmuştur. Genelkurmay Başkanlığının YÖK içinde yirmi üç yıl süren bu konumu, 7 Mayıs 2004 tarih ve 5170 sayılı kanunla yapılan değişiklikle anayasal dayanağını yitirmiştir. Değişikle, “Genelkurmay Başkanlığı” ibaresi 131. madde hükmünden çıkartılmıştır. Genelkurmay Başkanlığının YÖK üyelerinin seçiminde devre dışı bırakılması, yürütmenin ve milli güvenlik politikalarının yükseköğretim ortamına taşınmasını engellemeye yetmemiştir. YÖK sistemi ve kurumsallaşmasının, akademik özerkliği ortadan kaldıran yapı taşlarına dokunulmamıştır. Kaldı ki, Yükseköğretim Kanununda düzenlenen diğer organların oluşumunda Genelkurmay Başkanlığının varlığı devam ettirilmiştir.

Kanunun 6/a maddesinde YÖK’e bağlı organlar arasında sayılan Yükseköğretim Denetleme Kurulu özel bir öneme sahiptir. Kurul, YÖK adına üniversiteleri, bağlı birimleri, öğretim elemanlarını ve bunların faaliyetlerini “yükseköğretimin amaç ve ilkeleri” doğrultusunda denetlemek ve gözetlemekle görevlidir. Yükseköğretim Denetleme Kurulunun on üyesi arasında Genelkurmay Başkanlığınca seçilen bir üye bulunmaktadır.

ÜNİVERSİTELERARASI KURUL

Üniversitelerarası Kurul ilk kez⁴ 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı Üniversiteler Kanununda yapılan değişiklikle oluşturulmuştur. 1971 askeri darbesinden sonra yürürlüğe giren 1750 sayılı Üniversiteler Kanununun⁵ 9. maddesi uyarınca kurul, yükseköğretim planlaması içinde, üniversiteler arasında akademik yönden koordinasyonu sağlamak, üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacını karşılayacak tedbirler almak, üniversitelerin tümünü ilgilendiren kanun tasarılarını, tüzük tasarılarını ve aynı nitelikteki yönetmelikleri hazırlamakla görevli bir kuruluş haline dönüştürülmüştür. Bu yapı, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 11. maddesi uyarınca, benzeri görevlerle YÖK'ten ayrı bir organ olarak düzenlenmiştir.

Özerkliği veya tüzelkişiliği bulunmayan, YÖK ile arasında hiyerarşi ilişkisi de olmayan kurul, akademik çalışmaları düzenlemek ve planlamakla görevli ve yükseköğretimin amaç ve ilkeleri doğrultusunda faaliyette bulunmakla yükümlüdür. Kanunun 11. maddesine göre, üniversite rektörleri, Genelkurmay Başkanlığının Silahlı Kuvvetlerden dört yıl için seçeceği bir profesör ile her üniversite senatosunun o üniversiteden dört yıl için seçeceği birer profesörden oluşur.

Görüldüğü üzere, Yükseköğretim Denetleme Kurulu dışında Genelkurmay Başkanlığı temsilcisinin üye olarak yer aldığı organlardan biri de Üniversitelerarası Kuruldur. Kurulda TSK'nin kurumsal olarak temsili, milli güvenlik siyasetinin şekillendirdiği yükseköğretimin amaç ve ilkeleri üzerinden akademik alanı denetleme niyetiyle açıklanabilir.

GÜVENLİK OKUL VE AKADEMİLERİ

Gerek Anayasanın 132. maddesi, gerek 2547 sayılı kanunun 2. maddesi, güvenlik kurumlarına ait yükseköğretim kurumlarının kendi özel kanunlarına tabi olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Teşkilatına bağlı yükseköğretim kurumları, kanunun kapsamı dışında tutulmuştur. Polis akademileri, askeri akademiler gibi güvenlik birimlerine özgü yükseköğretim kurumlarının kuruluşuna, yönetimine ve işleyişine ilişkin kurallar özel kanunla düzenlenmiştir. Ayrıca askeri

ve emniyetle ilgili eğitim kurum veya birimlerinin vakıflar tarafından açılması 2547 sayılı kanunun ek 4. maddesiyle yasaklanmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde subay ve astsubay yetiştirmek üzere çeşitli öğretim kurumları bulunmaktadır. Subay yetiştirmek üzere harp okulları, kurmay subay yetiştirmek ve akademik çalışmalar yapmak üzere harp akademisi kurulmuştur. Her iki öğretim kurumu da Genelkurmay Başkanlığına bağlanmıştır.

Harp Akademileri Kanununa⁶ göre, harp akademileri, lisansüstü düzeyde akademik eğitim-öğretim yapan, komutanlık ve karargâh subaylığı niteliğine sahip kurmay yetiştiren, “Silahlı Kuvvetlerde, kamu yönetiminde ve gerektiğinde özel kesimde üst kademe yöneticilerine milli güvenlik konularında bilgi ve yetenek kazandıran, stratejik konularda bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan” bir bilim ve ihtisas kuruluşu olarak tanımlanmıştır. Milli güvenlikle ilgili misyonu akademinin görevlerinden sayılmıştır (m.4/c). Milli güvenlikle ilgili stratejik konularda yüklendiği işlevi nedeniyle harp akademileri bünyesinde “milli güvenlik akademisi” kurulmuştur (m. 3).

2006 yılında Harp Akademileri Yönetmeliğinde yapılan kapsamlı değişiklikle⁷ “Harp Akademilerinde ilgili bilim dallarında lisansüstü düzeyde eğitim ve öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama yapan ve bilimsel özerkliğe sahip olan” Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) kurulmuştur. Aynı yönetmelikte kuvvet harp akademilerinin (kara, deniz ve hava) görevleri “Atatürkçü görüşü tam olarak benimseyen, özellikle askerî faaliyet alanlarında, uygun hareket tarzı bulma, doğru karara ulaşma ve verilen kararı en etkin şekilde uygulama yeteneği olan, komutanlık ve karargâh subayı görevlerini yapabilecek, muhakeme ve plânlama becerisi gelişmiş lisansüstü düzeyde kurmay subay yetiştirmek; Komutanlık ve Karargâh Subaylığı (KOMKARSU) Öğrenimine tefrik edilen subayları, çağın dinamik eğitim yapısı içerisinde, güncel gelişmeler paralelinde komutanlık ve karargâh faaliyetleri konusunda öğrenime tâbi tutmak ve bünyesinde açılan kursları yönetmek” olarak belirlenmiştir. Yönetmelikte “müracaat eden subaylardan sadece hakkında olumsuz değerlendirme yapılacak personel için, sıralı üç sicil amiri tarafından “GİZLİ” gizlilik dereceli “Harp Akademisi Nitelik Belgesi” doldurulacağı belirtilmiştir. Millî Güvenlik Akademisine katılacak asker müdavimlerin kontenjanları Genelkurmay Başkanlığınca, sivil müdavimlerin kontenjanları ise Başbakanlığın onayı ile Devlet Personel Başkanlığı tarafından tespit edilmektedir.

4 13 Haziran 1946 tarihli 4936 sayılı Üniversiteler Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna Madde Eklenmesi Hakkındaki 115 Sayılı Kanunun 13. Maddesi.

5 7 Temmuz 1973 tarih ve 14587 sayılı Resmi Gazete.

6 24 Mayıs 1989 tarihli 3563 sayılı Harp Akademileri Kanunu, 31 Mayıs 1989 tarih ve 20181 sayılı Resmi Gazete.

7 Harp Akademileri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 18 Ocak 2006 tarih ve 26053 sayılı Resmi Gazete.

Söz konusu yönetmelik değişikliğinin TBMM Milli Savunma Komisyonunda görüşülmesi sırasında özellikle eşin tutum ve davranışlarına ilişkin niteliklerin bir ölçüt olarak varlığı ve belirsizliğiyle ilgili tartışma yaşanmıştır. Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül bu türden sınırlamaların sadece Türk Silahlı Kuvvetlerinde olmadığını belirterek, örnek olarak yabancı eş ile evlenme yasağını göstermiştir.⁸ Ancak tutum ve davranış şeklindeki sınırlamanın yabancı eş ile evlenme yasağıyla kıyaslanamayacak şekilde müphem ve tartışmaya açık olduğu ortadadır. Ayrıca başvuran adaylarla ilgili olumsuz değerlendirmenin “GİZLİ” gizlilik dereceli bir belge ile kayıt altına alınması, bu başvurulara ilişkin herhangi bir değerlendirme yapılmasını da olanaksız kılmaktadır.

11 Haziran 2008 tarih ve 5771 sayılı kanunla⁹ yapılan değişiklikle “Askeri Bilimler Araştırma Merkezi” ayrı bir birim olmaktan çıkartılarak enstitülerin bünyesine devredilmiştir. Enstitü bünyesinde kurulan Askerî Bilimler Araştırma Merkezi, “Türk Silâhlı Kuvvetlerinin bilimsel gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla, askerî ve millî güvenlik konularında, özellikle stratejik seviyede inceleme yapmak, yenilikleri araştırmak ve geliştirmek, elde edilecek sonuçlardan lüzumlu görülenleri ilgili komutanlık ve kuruluşlara duyurulmak üzere yayımlamak, akademik eğitim-öğretimin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunmak” görevini üstlenmiştir.

Harp akademilerinin milli güvenlikle ilgili görevi, ordu içindeki gereksinim ve çalışmalarla sınırlı tutulmamıştır. Akademilere, üst düzey yöneticileri aracılığıyla, kamu ve özel kesime de milli güvenlik konularında “danışmanlık” yapma görevi verilmiştir.

Harp Okulları Kanunu¹⁰, harp okullarının amacını, “TSK İç Hizmet Kanununun asker kişilerde aradığı niteliklere sahip, liderlik özellikleri gelişmiş, yeterli fiziki yeteneğe sahip, ilgili kuvvet komutanlığının ihtiyacına göre belirlenen bilim dallarında lisans eğitim ve öğretimini görmüş muvazzaf subay yetiştirmek ve ilgili kuvvet komutanlığının ihtiyaç duyması halinde lisansüstü eğitim ve öğretim sağlamak” olarak belirlemiştir (m. 4). 2547 sayılı kanunda öngörülen yükseköğretim ilkelerinden bir kısmı, harp okulları için de aynen tekrarlanmıştır. Buna göre, harp okullarında eğitim ve öğretimin ilkeleri arasında, “Öğrencilere Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Atatürk milliyetçiliği, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine bağlı hizmet bilincinin ve mesleki değerlerin kazandırılmasını sağlama” ve “öğrencilere milli birlik ve beraberliği güçlendirici ruh ve irade gücü kazandırma” ilkeleri de gözetilmiştir.

Diğer yükseköğretim kurumlarının her türlü faaliyet ve işlemi YÖK tarafından gözetilip denetlenirken, harp akademileri ve okullarının eğitim, öğretim, idari ve diğer faaliyetlerinin denetimi, ilgili kuvvet komutanlıkları ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından yapılmaktadır. Öğretim faaliyetlerinin bilimsel denetimi ise, harp okulu komutanı veya ilgili kuvvet komutanlığı tarafından görevlendirilen Harp Okulu Bilimsel Denetim Kurulu tarafından yerine getirilmektedir.

Emniyet teşkilatı eğitim öğretim kurumları, ilk olarak, 1937’de kurulmuş, 1984 yılında “polis akademisi” adını almış ve 25 Nisan 2001 tarih ve 4652 sayılı Polis Yüksek Öğretim Kanunu ile üniversite statüsü kazanmıştır. Akademiler bünyesinde Güvenlik Bilimleri Fakültesi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü ve Polis Meslek Yüksekokulu kurulmuştur.

Yükseköğretim için öngörülen ilkeler, harp okullarında olduğu gibi akademilerde yürütülen eğitim öğretim faaliyetleri için de aynen benimsenmiştir. Ancak kanun, akademi bünyesindeki polis yüksekokullarının amacını, 2547 sayılı YÖK kanunu ile çizilen genel çerçevenin ötesinde kapsamlı biçimde belirlemiştir. Buna göre polis yüksekokulları; “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne duyarlı”, “Türkiye Cumhuriyeti devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü bilincine sahip”, “Atatürk ilke ve inkılâplarına ve Atatürk milliyetçiliğine bağlı”, “Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren”, “Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şerefi ve sorumluluğunu duyan”, “toplum yararını şahsi menfaatlerinin üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisiyle dolu”, “hizmetin görülmesi sırasında karşılaşılabilecek sorunları Anayasada belirlenen Cumhuriyetin nitelikleri doğrultusunda çözme ve takip kabiliyeti gelişmiş” [...] meslek mensupları yetiştirmeyi amaçlamıştır.

Polis akademilerinin mesleki eğitim, idari ve mali denetimleri İçişleri Bakanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü denetim elemanları tarafından, yılda en az bir defa yapılır. Bilimsel denetim yönünden polis akademileri harp okullarından farklı biçimde YÖK’e bırakılmıştır (m. 28).

8 “Harp Akademileri Kanunu’nda “tartışılan” madde,” *milliyet.com.tr*, 15 Kasım 2006.

9 11 Haziran 2008 tarihli 5771 sayılı Harp Akademileri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 24 Haziran 2008 tarih ve 26916 sayılı *Resmî Gazete*.

10 11 Mayıs 2000 tarihli 4566 sayılı Harp Okulları Kanunu, 17 Mayıs 2000 tarih ve 24052 sayılı *Resmî Gazete*.

Sonuç itibariyle, güvenlik kurumlarına ait yükseköğretim kurumları, yükseköğretimin amaç ve ilkeleri bakımından, gerek anayasada belirtilen cumhuriyetin nitelikleri, gerek milli güvenlik siyasetinin içeriği ve YÖK kanunuyla çizilen çerçeveye sadık kalmıştır. Güvenlik kurumlarına personel alımında gözetilecek kriterlerin ağırlıklı bölümü bunlara aittir. Sayılan on altı kriterden yalnızca biri “insan haklarına saygı”yı, biri “meslek etik kurallarına bağlı” olmayı içermektedir.

TALİM VE TERBİYE KURULU

1920’de Milli Eğitim Bakanlığının kurulması ile başlayan eğitimin millileştirilmesi çabalarının bir adımı olarak 1926’da 789 sayılı Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun (MTHK) ile oluşturulan Milli Talim Terbiye Dairesi, 1992’de 3797 sayılı Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun¹¹ ile Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı adıyla görev ve teşkilatlanma bakımından bugünkü yapısına kavuşturulmuştur.

Gerek 3797 sayılı kanun, gerek Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yönetmeliği¹² Talim ve Terbiye Kurulu’nu (TTK), doğrudan doğruya bakana bağlı, *millî eğitimle ilgili konularda Bakanın en yakın bilimsel danışma ve karar organı* olarak tanımlar. Kurul, “Millî eğitimin amaçlarına, ilkelerine uygun bir şekilde ve çağdaş yöntemlerle millî eğitimin gerçekleştirilmesi yönünde gerekli tedbirleri almak”, “Millî eğitim sisteminin nasıl bir insan yetiştirmeyi hedeflediğini belirlemek”, “Eğitim yönetiminin yapısı ve işleyişi ile ilgili ilke ve esasları oluşturmak” ve “Gençleri Cumhuriyet esaslarına göre hazırlayacak ve okullarda *millî terbiyeyi kuvvetlendirecek* tedbirleri almak” gibi görevleri yönünden karar organıdır.¹³

MİLLÎ EĞİTİM ŞURASI

Millî Eğitim Şurası (MEŞ), Türk Tarih Kurumuna bağlı olarak çalışan, eğitim-öğretimle ilgili konularda Bakanlığa önerilerde bulunan en yüksek tavsiye kuruludur. Şura,

bakanlığın sürekli ve en yüksek danışma kurulu olarak, Türk Milli Eğitim sistemini geliştirmek, niteliğini yükseltmek için eğitim ve öğretimle ilgili gerekli görülen konuları incelemek ve öneri niteliğinde kararlar almakla görevli kılınmıştır.¹⁴

Şuranın önemli bir bölümünü oluşturan seçimle gelen üyeler, MEB, YÖK ve diğer kurum ve kuruluşlar tarafından belirlenmektedir. Bu kurum ve kuruluşlar arasında Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Genel Sekreterliği de bulunmaktadır. 2006 yılında yapılan yönetmelik değişikliğiyle Şura üyeleri arasında asker üye sayısı 2’den 5’e, rektör üye sayısı ise 10’dan 20’ye çıkarılmıştır.¹⁵ Genelkurmay Başkanlığı, dördü kuvvet komutanlıkları, biri harp akademileri komutanlığından olmak üzere beş, MGK Genel Sekreterliği ise bir temsilciyi Şuraya göndermektedir. Şura üyeleriyle ilgili hiçbir ölçüt getirilmemiş ve üyeler, belirlenme yöntemi ve temsil ettiği kurumlar itibariyle eğitimin millileştirilmesi politikasına uygun biçimde belirlenmiştir.

ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU

Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu, ilk kez 1982 Anayasası ile kurulmuştur. Kurumun kuruluş amacı, Anayasanın 134. maddesinde “Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak” olarak öngörülmüştür. Maddede “Atatürk’ün manevi himayesine” ve “Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğine” yapılan vurguya rağmen, Atatürk’ün vasiyetnamesinde belirtilen mali menfaatleri saklı tutularak kendisine tahsis edilmiştir.

Kurum ile ilgili konular asıl olarak Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanununda¹⁶ düzenlenmiştir. Yüksek kurum ve bağlı kuruluşların faaliyetlerinde gözetileceği ilkeler kanunun 5. maddesinde bentler halinde sayılmıştır. Bu ilkelerde, “*Millî mücadele ruhu ve bilinci içerisinde; Atatürkçü düşünceye, Atatürk ilke ve inkılâplarına, Türkiye Cumhuriyetinin sonsuza kadar var olma şuuruna, kişilerin ve milletin refahına, toplumun mutluluğu inancına, millî kültürümüzü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarma azim ve kararlılığına bağlı kalmak ve sahip olmak*”, “*Topluca Türk Vatandaşlarının millî gurur ve iftiharlarında, millî sevinç ve kaderlerde, ortak ve bölünmez bir bütün halinde, millî kültür ve ülkeler etrafında toplanmasını güçlendirecek doğrultuda hareket etmek*”, “*Millî dayanışma ve bütünleşmede Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâplarını, kültür, dil ve tarih değerlerini, birleştirici bir*

11 30 Nisan 1992 tarihli ve 3797 sayılı ‘13.12.1983 tarihli ve 179 sayılı, 08.06.1984 tarihli ve 208 sayılı, 23.10.1989 tarihli ve 385 sayılı, 09.04.1990 tarihli ve 419 sayılı, 28.08.1991 tarihli ve 454 sayılı Kanun Hükümünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun’, Madde 8, 12 Mayıs 1992 tarih ve 21226 sayılı Resmi Gazete, Düzeltme: 27 Mayıs 1992 tarih ve 21240 sayılı Resmi Gazete.

12 31 Ocak 1993 tarih ve 21482 sayılı Resmi Gazete.

13 3797 sayılı kanun Madde 8/a, b; TTK Başkanlığı Yönetmeliği madde 6/a, b, c, m ve s bendi.

14 3797 sayılı kanun Madde 48, Yönetmelik Madde 5.

15 “Millî Eğitim Şurası Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,” 3 Ağustos 2006, 26248 sayılı Resmi Gazete.

16 11 Ağustos 1983 tarihli 2876 sayılı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, 17 Ağustos 1983 tarih ve 18138 sayılı Resmi Gazete.

güç olarak göz önünde tutmak; bu değerlere karşı girişilecek her türlü yabancı ve bölücü akımların bilimsel yoldan çürütülmesini esas almak”, “Milli bütünlük ve güvenlik gereklerini, milli ahlak değerlerini ve milli gelenekleri koruyucu ve gözetici doğrultuda hareket etmek” gibi ifade ve vurguların öne çıktığı görülmektedir.

Türk kültürü, dili ve tarihi konusunda milli bütünlük ve güvenlik gereklerinin özellik kazandığı ilkeler, kurum bünyesindeki tüm kuruluşların ve idari organların çalışmalarını çerçevesini çizmektedir. Bu bağlamda kurum bünyesinde Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi, Atatürk Uluslararası Barış Ödülü oluşturulmuştur.

BAĞIMSIZ DÜZENLEYİCİ KURUMLAR

Bağımsız Düzenleme Kurumlarını (BDK), siyasi otoriteden ve piyasa aktörlerinden bağımsız, faaliyet gösterdikleri alanda düzenleme yapmak ve piyasa aktörlerinin düzenleme kurallarına uygun davranıp davranmadıklarını denetlemek, aykırı davranışları halinde yaptırım uygulamak, hakemlik rolü üstlenerek uyuşmazlıkları çözmek üzere kurulan, uzmanlığa sahip kamu otoriteleri şeklinde tanımlamak mümkündür.

RADYO TELEVİZYON ÜST KURULU (RTÜK)

1961 Anayasasının “Radyo ve televizyonun idaresi ve haber ajansları” başlıklı 121. maddesinin ilk metninde, radyo ve televizyon istasyonları, özerk kamu tüzel kişileri olarak nitelenmiş ve her türlü yayının tarafsızlık esasına göre yapılması kuralı getirilmiştir. Ancak 1971 anayasa değişikliğiyle¹⁷ özerklik kaldırılarak, radyo ve televizyon istasyonlarının devlet eliyle kurulacağı, idaresinin de tarafsız bir kamu tüzel kişiliği tarafından yapılacağı hükme bağlanmıştır. Daha önemlisi, şu anda yayın mevzuatına hâkim olan milli güvenlik kaynaklı sansürün ilk kez anayasal güvenceye kavuşturulmasıdır. Anayasanın 121. maddesiyle, “Haber ve programların seçilmesinde, işlenmesinde ve sunulmasında ve kültür ve eğitime yardımcı görevinin yerine getirilmesinde Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünün, insan haklarına dayanan milli, demokratik, laik ve sosyal Cumhuriyetin, milli güvenliğinin ve genel ahlakın gereklerine uyulması, haberlerin doğruluğunun sağlanması esasları ile organların seçimi, yetki, görev ve sorumlulukları” ifadesi üzerinden kanuna gönderme yapılmıştır.

Radyo televizyon yayıncılığı konusunda damgasını vuran asıl gelişme 1982 Anayasası ve buna dayanarak çıkarılan 11 Kasım 1983 tarih ve 2954 sayılı kanunla yaşanmış-

tır. 1982 Anayasasının “radyo ve televizyon idaresi ve kamuyla ilişkili haber ajansları” başlıklı 133. maddesi devlet tekelinin milli güvenlik tanımı doğrultusunda pekiştirildiği bir düzenleme olmuştur. Paralel olarak, anayasal sansürün kapsamı, milli güvenlik tanımının unsurları doğrultusunda genişletilmiş ve güçlendirilmiştir. Buna göre kanun, “Türk Devletinin varlık ve bağımsızlığını, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünü, toplumun huzurunu, genel ahlakı ve Anayasanın 2. maddesinde belirtilen Cumhuriyetin temel niteliklerini koruyacak tarzda yayın yapmasını” düzenler.

Fiilen yayın hayatına başlayan özel radyo ve televizyon kuruluşlarının önündeki mevzuat engeli, 8 Temmuz 1993 tarih ve 3913 sayılı kanunla yapılan Anayasa değişikliğiyle ortadan kaldırılmıştır. Anayasanın 133. maddesinde yapılan değişiklikle, “kanunda aranan koşullara uymak kaydıyla”, radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek serbest bırakılmıştır. Böylece yayın izni ve ilkelelerini içeren kanunla getirilen sansürün anayasal dayanağı oluşturulmuştur.

TRT aracılığıyla yayın tekelini elinde tutan devlet, özel sektörün sürece katıldığı dönem dâhil, hiçbir dönemde bu alanı zapturapt altına almaktan vazgeçmemiştir. Tersine, yayın esaslarıyla getirilen sansür, özel radyo ve televizyon kuruluşlarının yayın hayatına başlamasından sonra kurumsal kimlik kazanmıştır. 13 Nisan 1994 tarih ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun¹⁸ ile kurulan Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK) 2005’te yapılan değişiklikle anayasal kurum haline getirilmiştir.

Üst kurulun görev ve yetkilerinin önemli bir bölümünü, sansür niteliğindeki milli güvenlik siyasetinin biçimlendirdiği yayın ilkeleri ve yayın izni koşulları oluşturmaktadır. Anayasa, bu konuda hüküm içermemektedir. Bu konular 3984 sayılı kanunda ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. RTÜK mevzuatı, genel anlamda yayın ilkelerinde ifade edilen güvenlik kaynaklı sınırlamaların tekrarlandığı ve yeniden üretildiği metinler olmuştur.

3984 Sayılı Kanuna göre yayın kuruluşlarının her türlü yayın izni alması ve faaliyetleri 4. maddede yer alan “yayın ilkeleri”ne uymak zorundadır. Radyo ve televizyon yayınları öncelikle, “Hukukun üstünlüğüne, Anayasanın genel ilkelerine, temel hak ve özgürlüklere, milli güvenliğe ve genel ahlaka uygun kamu hizmeti anlayışı”na uygun olmalı

¹⁷ 20 Eylül 1971 tarihli 1488 sayılı kanun.

¹⁸ 13 Nisan 1994 tarihli 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, 20 Nisan 1994 tarih ve 21911 sayılı Resmi Gazete.

ve “Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne” aykırı olmamalıdır.

İkinci fıkrada bentler halinde sayılarak belirtilen yayın ilkeleri ise bu genel çerçevenin ayrıntılandırıldığı ve tekrarlandığı hükümler olmuştur. Bu ilkeler, konusu ne olursa olsun radyo ve televizyon yayınlarıyla ilgili tüm yönetmeliklerin de ana eksenini oluşturmuştur. Yayın kuruluşlarının mutlak biçimde uymakla yükümlü olduğu “yayın ilkeleri” şunlardır: “Türkiye Cumhuriyeti Devletinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılâplarına aykırı yayın yapılmaması”; “Toplumu şiddete, teröre, etnik ayrımcılığa sevk eden veya halkı sınıf, ırk, dil, din, mezhep ve bölge farkı gözeterek kin ve düşmanlığa tahrik eden veya toplumda nefret duyguları oluşturan yayınlara imkân verilmemesi”, “Yayınlara toplumun millî ve manevî değerlerine ve Türk aile yapısına aykırı olmaması”, “Türk millî eğitiminin genel amaçlarının, temel ilkelerinin ve millî kültürün geliştirilmesi”, “Türkçe’nin; özellikleri ve kuralları bozulmadan konuşma dili olarak kullanılması; millî birlik ve bütünlüğün temel unsurlarından biri olarak çağdaş kültür, eğitim ve bilim dili halinde gelişmesinin sağlanması”, “Saklı kalması kaydıyla verilen bilgilerin kamu yararı ciddî bir biçimde gerektirmedikçe yayınlanmaması”, “Suç örgütlerinin eylemlerini ve hedeflerini bunlara haksız çıkar sağlayacak şekilde ele alan veya örgütün korkutma, sindirme, yıldırma gücünü artıracak baskı, tehdit ve korku yaratarak kendi otoritelerini oluşturmalarına yol açacak nitelikte yayın yapılmaması”.

Yayınlara yasaklanmasıyla ilgili hükümde de bu kez, hükümete, güvenlik gerekçesiyle yayın durdurma yetkisi tanınmıştır. Hükümle, yayınlara önceden denetlenemeyeceği ve durdurulamayacağı kuralına yargı ve yürütme kararları istisnası getirilmiştir. Yürütmenin başı olan başbakan veya görevlendireceği bir bakan, “*millî güvenliğin açıkça gerekli kıldığı*” veya “*kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasının kuvvetle muhtemel olduğu*” durumlarda yayını durdurma yetkisine sahiptir. Yürütme bu yetkisini, 21 Ekim 2007 tarihinde Hakkâri Dağlıca’da askeri tabura PKK’nın gerçekleştirdiği ve 12 askerin öldürüldüğü, 8 askerin esir alındığı saldırıyla ilgili yapılan haber ve yayınlar konusunda kullanmıştır. 23 Ekim 2007 tarihinde Devlet Bakanı Cemil Çiçek tarafından RTÜK’e yapılan başvuruya kanunun 25. maddesine dayanarak radyo ve televizyon yayınlarının durdurulması istendi.¹⁹ RTÜK, hükümetin başvurusu üzerine “güvenlik güçlerinin moral değerlerinin

yüksek tutulması” adına “toplumsal psikolojiyi olumsuz etkilemesi ve çocukların ruh sağlığının korunmaması” gerekçesiyle medyaya yayın yasağı getirdi. Ancak karar, kapsamı ve sınırları belli olmadığı gerekçesiyle Danıştay tarafından 25 Ekim 2007 tarihinde kaldırıldı. Danıştay kararı, medyanın bu konuda yayın yapmaktan kaçınmasını ve “iç yasak” uygulamasını engelleyemedi.

3984 sayılı kanunun 25. maddesine dayanarak Devlet Bakanı Cemil Çiçek tarafından RTÜK’e yollanan yayın durdurma talebi şöyledir:

“21.10.2007 tarihinde Hakkâri’nin Dağlıca bölgesinde meydana gelen terörist saldırılarla ilgili olarak; kamu düzenini ve halkın moral değerlerini olumsuz etkileyen, güvenlik güçlerine dönük zaaf imajı yayan, toplumsal psikolojiyi olumsuz etkileyen radyo ve televizyon yayınlarının, toplumsal sorumluluğa ve duyarlılığa uygun yayın anlayışı temelinde, güvenlik güçlerinin moral değerlerinin yüksek tutulması, toplumsal psikolojinin olumsuz etkilenmemesi ve çocukların ruh sağlığının korunması amacıyla 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 25. maddesi gereğince durdurulması uygun görülmüştür”.

Cemil Çiçek

Kanuna göre ayrıca radyo ve televizyon kuruluşları, “millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın ve genel ahlakın gerekleriyle ilgili” Cumhurbaşkanına ve Hükümet bildirimlerini yayınlamaya zorludurlar. Yayın ilkelerine uymayan veya gerekli izin koşullarını yerine getirmeyen yayın kuruluşlarına uygulanacak yaptırımlar da önem taşımaktadır. Uyarı, yayın durdurma ve idari para cezalarını düzenleyen 33. maddede millî güvenlikle ilgili yayın ilkeleri için özel bir düzenleme mevcuttur. Buna göre, millî güvenlikle ilgili yayın ilkelerine aykırı davranan yayın kuruluşlarının yayınlara, yukarıda belirtilen “uyarı”ya gereksiz bir ay süreyle durdurulur. İhlalin tekrarı halinde yayın süresiz durdurulur ve yayın lisans izni iptal edilir.

Kanununun 34. maddesine göre ise “*Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne karşı yıkıcı ve bölücü faaliyetlere sevk edecek şekilde yayın yapan radyo ve televizyon yayın organlarının işletenleri, yayın yönetmeni, sorumlu müdür, haber müdürü, program yapımcı ve sunucuları hakkında, TCK’da yer alan suçlardan dolayı işti-*

¹⁹ http://www.rtuk.org.tr/sayfalar/IcerikGoster.aspx?icerik_id=bd757fc6-6d72-4b5b-95f7-aaco76142163.

rak hükümlerine göre verilecek ceza yarı oranında arttırılır”.²⁰

Kanuna hâkim olan milli güvenlik yaklaşımından taviz vermeme tutumu, kanuna 2002 yılı değişikliğiyle eklenen ve yayın cihazlarına el koyma ve örgüt suçundan cezalandırmayı öngören ek maddeyle²¹ hem yaptırımın kapsamındaki kişiler genişletilmiş hem de ek cezalar öngörülmüştür. Maddeye göre “Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne karşı yıkıcı ve bölücü faaliyetlere sevk edecek şekilde yayın yaptıkları tespit edilerek yayınları durdurulan veya yayın izinleri iptal edilen kişiler, bu kuruluşların sahipleri ve yöneticileri ile bu tür yayınlarda görev alanlar” Türk Ceza Kanununun 314. maddesine göre cezalandırılır ve tüm yayın cihazlarına el konulur. Güvenlik dışındaki hallerde yaptırım uygulanacaklar, yayın yapan kişi veya kuruluşun sahibi ve yöneticileri iken, güvenlik nedeniyle sorumlu tutulacaklara “yayında görev alanlar” da eklenmiştir. Bu ihlalin “suç işlemek amacıyla silahlı örgüt kurma veya örgüte üye olma” suçu kapsamında değerlendirilmesi halinde beş yıldan on beş yıla kadar hapis cezası diğer hallerde ihlal altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ve bir milyar liradan yüz milyar liraya kadar para cezası ile cezalandırılmaktadır.

Aynı kapsamda bir düzenlemeyle yayın izleme, kayıt toplama ve yayın ilkelerine uygunluk denetimi yetkisi güvenlik birimlerine devredilmiştir. Teknik bir yardımın ötesine geçen ve “yayın kolluğu/polisi” yaratan bu yetki devri, güvenlik istisnalarının oldukça geniş tutulduğu, yayın özgürlüğünün aynı oranda sınırlandırıldığı bir kanun için yadırgatıcı görünmemektedir. Ancak bu durumu hem yayının özgürlüğü, hem özerk ve tarafsız bir kurumla bağdaştırmak olanaksızdır. Bu, sansür yetkisinin devridir.

RTÜK’ün faaliyetlerine ilişkin güvenlik odaklı anlayış Kurulun değişik alanlarını düzenleyen yönetmeliklerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin:

- Kanunun 4. maddesindeki ilkeleri aynen tekrarlayan Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik,²² yayınların, kendi özgürlük alanından çıkarılarak, ulusal güvenlik algısına uygun biçimde şekillenmesini güçlendirmektedir. Yönetmelikte, uluslararası belgelerle güvence altına alınan yeniden iletim özgürlüğünün, “ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliği gerekleri”, “kamu düzeninin korunması”, “suç işlenmesinin önlenmesi”, “genel sağlık ve ahlakın korunması”, “gizliliği olan bilgilerin açıklanmasının önlenmesi” gibi gerekçelere dayanarak kanunla konulan ilke, koşul, sınırlama ve cezaya tabi olduğu belirtilmiş-

tir. Hükümde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10/ b maddesinde geçen istisnalara atıfta bulunulmasına karşın, sözleşmede geçen ve özgürlüklerin, demokratik bir toplumda “zorunlu tedbirler niteliğinde” olmak kaydıyla sınırlanabileceğine ilişkin “özgürlüğü sınırlamanın sınırı” niteliğindeki ifadeye yer verilmemiş ve mevcut istisnalara “gizli bilgileri açıklama yasağı” eklenmiştir. Kültür programları tanımında, yayın ilkelelerine uygun olmanın yanı sıra “Türk milletinin ve tarihinin birliği, bütünlüğü ve devamlılığı bilincinin vurgulandığı”, “Türk dilinin geliştirildiği” gibi nitelemeler yapılmıştır.

- 2007’de yürürlüğe giren RTÜK Uydu Yayın Lisans ve İzin Yönetmeliği²³ yayıncı kişi veya kuruluşların almaları gereken lisans ve izne dair kural ve yöntemleri belirlemiştir. Kanunda düzenlenen yayın ilkelerine bağlı kalmak, “Kamu hizmeti anlayış ve sorumluluğu içinde; Atatürk İlke ve İnkılâplarına, Anayasada ifadesini bulan Atatürk Milliyetçiliğine bağlı, Cumhuriyet İlkelerine saygılı, Türk Milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, Türkiye Cumhuriyetinin varlık ve bağımsızlığına, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne ve demokratik kurallara uygun yayınların iletilmesini sağlamak” ve aynı ifadeyi içeren noter onaylı taahhütnameyi RTÜK’e sunmak, yönetmeliğe tabi kişi ve kuruluşların öncelikle yerine getirmesi gereken koşullardandır.
- Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik²⁴ kamuya veya özel sektöre ait radyo ve televizyonların yayın dilinin kural olarak Türkçe olduğunu belirterek, farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılmasını ise istisnai bir durum olarak birtakım koşul ve sınırlamalara tabi tutmuştur. “Milli güvenliğe, genel ahlaka, Cumhuriyetin Anayasada belirtilen temel niteliklerine, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne”, aynı güvenlik istisnalarını içeren “RTÜK Kanunu ve ilgili mevzuatında düzenlenen yayın ilkelelerine” ve aynı kapsamda düzenlenen taahhütnameye, yayında farklı simgeler kullanmama, gerektiğinde Türkiye Cumhuriyeti’nin simgesi niteliğindeki görüntü

20 23 Ocak 2008 tarih ve 5728 sayılı Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Madde 470, 08 Şubat 2008 tarih ve 26781 sayılı Resmi Gazete.

21 15 Mayıs 2002 tarih ve 4756 sayılı kanunun 17. Maddesi.

22 17 Nisan 2003 tarih ve 25082 sayılı Resmi Gazete.

23 10 Ekim 2007 tarih ve 26669 sayılı Resmi Gazete.

24 25 Ocak 2004 tarih ve 25357 sayılı Resmi Gazete.

ve işaretleri kullanma yükümlülüğüne uyma zorunluluğu bu koşullardan bir tanesidir.

- Personel Yönetmeliği²⁵, RTÜK personeliyle ilgili konuları düzenlerken Devlet Memurları Kanunu paralelinde hükümler getirmektedir. RTÜK personelinin “sadakat” yükümlülüğü bunların başında gelmektedir. Buna göre personel, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına sadakatle bağlı kalmak ve uygulamakla yükümlüdür. Aynı biçimde “devlete bağlılık” yükümlülüğü kapsamında, devletin çıkarlarını korumakla yükümlü tutulan personel, “*memleketin bağımsızlığını ve bütünlüğünü bozan, Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenliğini tehlikeye düşüren herhangi bir faaliyette bulunamaz, aynı nitelikteki bir harekete, gruba, örgüte veya derneğe katılmaz veya yardım edemez*”. Personel alımında aranacak genel koşullar arasında “affa uğramış olsalar bile devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlardan, devletin sırlarını açığa vurma suçlarından dolayı hükümlü bulunmamak” da sayılmıştır.
- Radyo ve Televizyon Kuruluşlarına Kanal ve Frekans Tahsisi Şartları ve Bunlara İlişkin İhale Usulleri ile Yayın Lisansı ve İzni Yönetmeliği²⁶, lisans başvurusu yapacakların, “ulusal güvenlik açısından sakıncalı bulunmamasını”, “affa uğramış olsalar bile devlet sırlarını açığa çıkarma, ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu eylemleri kışkırtma ve teşvik suçlarından, devletin şahsiyetine karşı işlenmiş suçlar (örgütlü suçlar), Terörle Mücadele Kanunu (7. ve 8. madde) kapsamındaki suçlar gibi suçlardan hüküm giymemiş olmalarını” ve yayın ilkelerine ve anayasal düzene bağlılık taahhüdüne uymaları koşulu getirmektedir. Başvurucular, bu koşullara sahip olduklarını gösterir belgeleri RTÜK’e sunmakla yükümlüdür.

SERMAYE PİYASASI KURULU

Sermaye Piyasası Kurulu, 1981’de 2499 sayılı kanunla²⁷, kamu tüzel kişiliğine haiz, idari ve mali özerkliğe sahip ilk bağımsız düzenleme ve denetleme kurumu olarak kurulmuştur.

Sermaye piyasası araçlarının ihracı, halka arz ve satış şartlarını düzenleme ve denetleme yetkisi kapsamında,

²⁵ 8 Kasım 2002 tarih ve 24930 sayılı Resmi Gazete.

²⁶ 10. Mart 1995 tarihli 22223 sayılı Resmi Gazete (3 Şubat 1999 tarih ve 23600 sayılı Resmi Gazete ile değişik).

²⁷ 28 Temmuz 1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, Madde 17, 30 Temmuz 1981 tarih ve 17416 sayılı Resmi Gazete.

²⁸ 14 Temmuz 1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Madde 48/A fıkrası 85 numaralı bendi. 23 Ocak 2008 tarihli ve 5728 sayılı kanunla değişik.

Kurula, kamu yararının gerektirdiği durumlarda, sermaye piyasası araçlarının halka arz ve satışını geçici olarak durdurma yetkisi tanınmıştır (m. 22). Ancak kanunda hangi durumların “kamu yararı” anlamına geleceği, istisnanın kapsam ve sınırları hakkında hiçbir belirleme yapılmamıştır.

BANKACILIK DÜZENLEME VE DENETLEME KURUMU

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) finansal piyasalarda güven ve istikrarın sağlanması, kredi sisteminin etkin bir şekilde çalışması, malî sektörün gelişmesi, tasarruf sahiplerinin hak ve menfaatlerinin korunması için bankacılık sektörünü düzenlemek, izlemek ve denetlemekle görevlidir.

Bağımsızlık güvencesinin gerektirdiğinin aksine, BDDK üyelerinin aralarında devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, casusluk, devlet sırlarına karşı suçların da bulunduğu suçlardan²⁸ dolayı haklarında ceza davası açılması halinde Bakanlar Kurulu kararıyla görevden uzaklaştırılmalarına olanak tanınmasıyla kurumların siyasi otoriteden bağımsızlığının sağlanmasından oldukça uzaklaşmıştır (m. 85).

Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişiler, bağımsız denetim, değerlendirme ve destek hizmeti kuruluşlarına, gizli dahi olsa, BDDK’nın görev ve yetkisindeki her türlü bilgi ve belgeyi, talebi halinde bu kuruma verme ve gerekli kolaylığı sağlama yükümlülüğü getirilmiştir. Bu durumda, özel kanunlardaki sınırlayıcı ve yasaklayıcı hükümler dahi dikkate alınmaz. Ancak, özel kanunlardaki “*devletin güvenliği ve temel dış yararlarına karşı ağır sonuçlar doğuracak hallerde, meslek sırrı, aile hayatının gizliliği ve savunma hakkına ilişkin hükümler*” bu yükümlülüğün dışında tutulmuştur (m. 96). Böylece, “devletin güvenliği”, BDDK’nın yetkilerinin kullanımında da önemli bir sınırlandırma gerekçesi olmuştur.

TELEKOMÜNİKASYON KURUMU

Türk Telekom’un özelleştirilmesini takiben, Avrupa Birliği’ne uyum süreci doğrultusunda telekomünikasyon sektörünü düzenlemek ve denetlemek üzere bağımsız düzenleme kurumu olarak Telekomünikasyon Kurumu (TK) kurulmuştur. TK Yönetmeliği, Kurumun, telekomünikasyon hizmetlerinin yürütülmesinde, işletiminde ve yapacağı düzenlemelerde gözetileceği ilkeler arasında “*milli güvenlik ve kamu düzeni gereklerine ve acil durum ihtiyaçlarına öncelik verilmesi ilkesi*”ne de yer vermiştir (m. 31).

KAMU İHALE KURUMU

Kamu alımlarında AB düzenlemelerine uyum sağlamak amacıyla 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu²⁹ hükümleriyle kamu tüzel kişiliği olan, idari ve mali özerkliğe sahip Kamu İhale Kurumu kurulmuştur. Bu kanun kapsamında yapılması gereken mal ve hizmet alımlarına ilişkin istisnalar arasında “Savunma, güvenlik ve istihbaratla ilgili mevzuat uyarınca gizlilik içinde yürütülmesi gerektiği, her bir ihale için ihale yetkilisince onaylanan; uçak, helikopter, gemi, denizaltı, tank, panzer, roket, füze gibi araç, silah, silah malzeme ve teçhizatı ve sistemleri ve harp malzemeleri ile bunların araştırma-geliştirme, eğitim, üretim, modernizasyon, yazılım ve mühimmat ihaleleri ile bunlarla ilgili sefer stokları, bakım, işletme ve idameye yönelik mal ve hizmetler, Devlet güvenliği ve istihbaratı kapsamındaki hizmet, malzeme, teçhizat ve sistem alımları” yer almaktadır.

BASIN-YAYIN

TÜRKİYE RADYO TELEVİZYON KURUMU (TRT)

Özerk bir kurum olarak nitelenmekle birlikte, Türkiye’de radyo televizyon yayıncılığını başlatan ve uzun yıllar tekelinde tutan TRT, yönetsel, yayın, işleyiş ve mali bakımdan idareye bağımlı bir yayın kuruluşu olarak yapılandırılmıştır. Bu durum, kurumun özerk olarak nitelendirilişiyi çelişmektedir. 2954 sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu³⁰ hükümleri de bu durumu pekiştirmektedir. 12 Eylül askeri darbesiyle çıkarılan ve Anayasanın geçici 15. maddesiyle yargı denetiminden kaçırılan düzenlemelerden biri de bu kanundur. 3984 sayılı kanunun öncülü olan kanun da yayın esasları bakımından ağırlığı ve önceliği milli güvenliğe vermiştir. Kurumun yayın faaliyetlerinin sınırları “Anayasanın sözüne ve ruhuna bağlı olmak; *Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü, milli egemenliği, Cumhuriyeti, kamu düzenini, genel asayiş, kamu yararını korumak ve kollamak*”, “Atatürk ilke ve inkılâplarını kökleştirmek, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflere ulaşmayı gerçekleştirme”, “Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin gereklerine uymak”, “Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak yahut Devleti ve Devlet otoritesini ortadan kaldırmak veya dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak yahut sair herhangi bir yoldan bu kavramlara ve görüşlere dayanan bir Devlet düzeni kurmak amacı güden rejim ve ideolojilerin propagandasına yer vermemek”, “Genel ahlakın gereklerini, milli gelenekleri ve manevi değerleri gözetmek”, “Türk milli

eğitiminin temel görüş, amaç ve ilkelerine uymak” gibi soyut, tanımsız ve geniş kapsamlı ifadelerle çizilmiştir.

Yayın esaslarında çizilen çerçeve TRT’nin görevlerini düzenleyen hükümde de sürdürülmüştür. Hükümde TRT’nin görevleri arasında; “Yurt içine yapılacak; haber, kültür, bilim, sanat, eğlence ve benzeri türlerde eğitici, aydınlatıcı ve eğlendirici nitelikte her türlü yayınlara,

1. Atatürk ilke ve inkılâplarının kökleşmesine, Türkiye Cumhuriyetinin çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkmasını öngören milli hedeflerin gerçekleşmesine,
2. Devletin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı ve Atatürk Milliyetçiliğine dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti niteliklerinin korunmasına ve güçlendirilmesine,
3. Milli eğitim ve milli kültürün geliştirilmesine,
4. Devletin milli güvenlik siyasetinin, milli ve ekonomik menfaatlerinin korunmasına,
5. Kamuoyunun Anayasa ilkeleri doğrultusunda serbestçe ve sağlıklı bir şekilde oluşmasına, yardımcı olma” da sayılmıştır.

Kurumu temsil yetkisi TRT Genel Müdürü’ne aittir. Genel Müdür, RTÜK tarafından teklif edilen üç aday arasından Bakanlar Kurulu kararıyla atanır. Genel Müdür kanunda belirtilen nedenlerle aynı usul izlenerek görevden alınabilir. Görevden alınmayı gerektiren nedenlerden birisi de “*milli güvenlik ve kamu düzeninin gerekli kıldığı haller*” dir.

Kurumun görevleri çerçevesinde radyo ve televizyon yayınları hakkında kamuoyunun düşünce ve dileklerini tespit etmek, ilmi ve teknik araştırmalar yaptırmak veya lüzumlu görülecek konularda özel uzmanlıklarından yararlanmak amacıyla geçici danışma kurullarının oluşturulmasına olanak tanıyan hükümde de “*milli güvenliğe ilişkin danışmanlığın, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından sağlanacağı*” belirtilmiştir.

TRT, hükümet bildirimlerini, “hükümeti bağlamak kaydıyla” yayınlamakla yükümlüdür. Bu nedenle yayın sırasında bunun hükümetin bildirisi olduğu açıklanır ve bildiri metninin Başbakanlıktan yazılı yayın isteğiyle verilmesi ve yetkililerin imzasını taşıması gerekir. Keza TRT,

²⁹ 4 Ocak 2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, Madde 53, 22 Ocak 2002 tarih ve 24648 sayılı Resmi Gazete.

³⁰ 11 Kasım 1983 tarihli 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu, 14 Kasım 1983 tarih ve 18221 sayılı Resmi Gazete.

“olağanüstü haller ile sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinde” “hükümet konuşmalarını” yayınlamakla yükümlüdür.³¹ Bunun için başbakan veya görevlendireceği bakanın imzasını taşıyan yazılı yayın isteği yeterlidir.

Kanuna damgasını vuran “milli güvenlik” anlayışı, yayınların yasaklanmasına ilişkin düzenlemeyle de oldukça baskın bir hale gelmektedir. “Başbakan veya görevlendireceği bir bakan, milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı hallerde, bir haber veya yayını yasaklamaya yetkilidir”. Kural olarak yasaklama kararının yazılı olması gerekir. Ancak acele hallerde, en kısa sürede yazılı olarak bildirilmesi koşuluyla, yasaklama kararının sözlü olarak da iletilebileceği hüküm altına alınmıştır. Yayınların denetimi konusunda da TSK hassasiyetinin dikkate alındığına tanık olunmaktadır. Kural olarak yayından önce radyo ve televizyon yayınlarının kurum dışından hiçbir kişi veya kuruluş tarafından denetlenemeyeceği hüküm altına alındıktan sonra, bu kurala “Türk Silahlı Kuvvetleri ile ilgili yayınlar hakkında Genelkurmay Başkanlığının olumlu görüşü alınır” şeklinde mutlak nitelikte bir istisna getirilmiştir.

İNTERNET SUÇLARI

İnternet ortamında işlenen suçların soruşturulması, kovuşturulması ve uygulanacak yaptırımlara özgü ilk düzenleme, 4 Mayıs 2007 tarih ve 5651 sayılı kanunla³² gerçekleştirilmiştir. Bu düzenlemeye kadar internet ortamında işlenen suçlar hakkında, TCK'nin genel hükümlerine dayanarak işlem yapılmaktaydı. Bu durum, uygulamada haberleşme özgürlüğü, düşünce ve kanaat özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün keyfi ve hukuk dışı biçimde sınırlandırıldığı iddialarının gündeme gelmesine yol açıyordu. Bu nedenle özel kanunla erişimin engellenmesine konu olan suçların sınırlandırılması önem kazandı. Ancak bu beklenti, uygulamada karşılığını bulamadı. Zira mahkemeler ve Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB), hem kanuna dayanarak hem de TCK'da düzenlenen diğer suçlara dayanarak iletişimin engellenmesi kararları vermeye devam etti. 5651 sayılı kanunda suçlar sayılarak belirlenmesine rağmen, uygulamada kanun dışındaki suçlara dayanarak erişimi engelleme kararlarının verilmesi, özgürlükleri kısıtlama eğiliminin güçlü olduğunu gösterdi. Bunda, görevli uzman mahkeme öngörmemesi ve tüm sulh ceza mahkemelerini yetkili sayması nedeniyle kanunun da rolü bulunmaktadır.

31 Madde 18/2.

32 4 Mayıs 2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 23 Mayıs 2007 tarih ve 26530 sayılı Resmi Gazete.

33 Füsün S.Nebil, “5651 dışı site kapatmalarında sorun var,” 2008.

5651 Sayılı Kanunun gerekçesinde gönderme yapılan anayasa maddelerinden bir tanesi “Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır” hükmünü içeren 58. Maddedir.

5651 sayılı kanun internet ortamında işlenen suçları iki grupta toplamıştır. Birinci grup suçlar; TCK'de düzenlenen “intihara yönlendirme, çocukların cinsel istismarı, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, sağlık için tehlikeli madde temini, müstehcenlik, fuhuş, kumar oynanması için yer ve olanak sağlama suçları” iken, ikinci gruptaki suçlar ise 1951 tarih ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanunu kapsamında “Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret veya sövme; Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve abideleri veya Atatürk'ün kabrini tahrip, kırma, bozma veya kirletme” suçlarıdır. Kanun, bu suçların işlenmesi halinde internet yayınına erişimin engellenmesi yaptırımını öngörmüştür. Yaptırım uygulanabilmesi için suçların işlendiği yönünde “yeterli şüphe sebebinin varlığı” koşulunun gerçekleşmesi yeterlidir.

Koruma veya idari nitelikteki internet yayınlarına erişimin engellenmesi kararları, TİB tarafından yerine getirilir. TİB, Telekomünikasyon Kurumuna bağlı ve aralarında Milli İstihbarat Teşkilatı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğünden birer temsilcinin bulunduğu bir birimdir. İletişimin tespiti, dinlenmesi, sinyal bilgilerinin değerlendirilmesi ve kayda alınması işlemlerini tek bir merkezden yürütmek, mevzuata uygunluklarını denetlemek, internet ortamında yapılan yayınları izlemek gibi görevlerinin yanında, bünyesinde kurduğu ihbar merkezine bireylerin veya kurumların yaptığı ihbarları teknik ve hukuki yönden inceleyerek suçun oluştuğu konusunda yeterli şüphe sebebinin tespiti halinde idari kararlar veya mahkemece verilen karara dayanarak yayına erişimi engellemekle görevlidir.

Erişimin engellenmesi kararı verme yetkisinin idareye de tanınmış olması, TİB içinde güvenlik birimleri temsilcilerinin bulunması, engelleme kriterinin güvenlik önyargısı veya kaygısı üzerinden oluşmasını, dolayısıyla yetkinin keyfi biçimde kullanılma tehlikesini de beraberinde getirmektedir. Nitekim kanunun yürürlüğe girdiği 23 Mayıs 2007 ile 18 Nisan 2008 tarihleri arasında kanuna dayanarak TİB tarafından verilen erişimi engelleme kararlarının sayısı 197, mahkemelerce verilen kararların sayısı ise 124 olmuştur.³³ İdarenin kapatma yetkisinin bir kıs-

mıyla ilgili yargı denetiminin getirilmesi olumluluk içermekle birlikte, bunun uygulamada etkili bir koruma sağlamadığı görülmektedir.

Türkiye’de 2007 yılından itibaren bazı internet sitelerine yönelik erişim engelleme kararları oldukça tartışma yaratmıştır. Bu engellemelerin en fazla bilineni video paylaşım sitesi “youtube” ile ilgili olanlardır. “Youtube” ile ilgili engelleme kararları ilk kez 5651 sayılı kanun yürürlüğe girilmeden önce, 2007 yılının Mart ayında “Atatürk’ü ve diğer kutsal değerleri aşağılama” nedeniyle verilmiştir. Ekim 2007’de ise “Atatürk, Türk Ordusu, Başbakan ve Cumhurbaşkanı hakkında hakaretimiz ifadeler içeren” videolar nedeniyle siteye erişim bir kez daha engellenmiştir. Bunu “PKK saldırılarını öven ve terörist propaganda yapılan” video kliplerle ilgili erişim engelleme kararı izlemiştir. Bu ve benzer nedenlerle Türkiye mahkemeleri “youtube” hakkında Mart 2007-Haziran 2008 arasında erişimin engellenmesine ilişkin toplam 17 karar almıştır. Başka bir ilginç bir örnek de “istanbul.indymedia.org” web sitesi hakkındaki engelleme kararıdır. Site 2008 Mart’ında Türk Ceza Kanununun 301. maddesi uyarınca “Türklüğe hakaret” suçundan dolayı verilen bir mahkeme kararı ile engellenmiştir. Önce engelleme kararının kaynağının Gaziantep Araban Sulh Ceza Mahkemesi olduğu sanılmıştır. Sonradan “indymedia” tarafından yapılan bir araştırma sonucu, engellenenin Genelkurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi tarafından verilen bir karar üzerine yapıldığı ortaya çıkmıştır. Yine 5651 Sayılı Kanunda listelenmemiş bir suç olan “PKK lehine propaganda” nedeniyle birçok siteye ilişkin engelleme uygulamaları mevcuttur.³⁴

KAMU KURUMU NİTELİĞİNDEKİ MESLEK KURULUŞLARI

1982 Anayasası kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşlarını; “*Belli bir mesleğe mensup olanların ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlakını korumak maksadıyla kanunla kurulan ve organları*” olarak tanımlamıştır (m. 135). Kural olarak, meslek mensuplarının mesleki faaliyetlerini sürdürbilmeleri için meslek örgütüne üye olmaları zorunlu tutulurken, kamuda çalışan meslek mensupları bu zorunluğa tabi tutulmamıştır. Maddede ayrıca milli güvenliğe ilişkin bir istisna getirilerek, “*milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde*” gecikmesinde sakınca varsa, kanunla bir mercie meslek kuruluşlarını veya üst

kuruluşlarını faaliyetten men yetkisi verilebileceği ve bu mercinin kararının yirmi dört saat içinde hâkimin onayına sunulacağı hükme bağlanmıştır. Kullanılan kavramların belirsizliği nedeniyle, vali, kaymakam, emniyet müdürü, askeri merciler veya herhangi bir idari makam tarafından keyfi gerekçelerle meslek örgütlerinin faaliyetlerini yasaklamanın yolu açılmıştır. Nitekim Türkiye Mühendis Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Kanunu³⁵, amaçları dışında faaliyet gösteren birlik ve odaların organlarının görevden alınmasına ve yerine yenilerinin seçilmesine Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ve ilgili Cumhuriyet Başsavcılığının istemi üzerine, yetkili asliye hukuk mahkemesi tarafından karar verileceğini, ancak “*milli güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa*”, birlik ve odaların faaliyetlerinin vali tarafından yasaklanabileceğini hükme bağlamıştır. Hükümde yargı denetimine de aynen yer verilmiştir (m. Ek 4). Görüldüğü üzere, olağanüstü koşullara özgü uygulamaları olağanlaştıran bu yöntemle ilgili yargı denetiminin öngörülmesi, örgütlenme ve faaliyet özgürlüğünü güvence altına almaya yetmemektedir.

Milli güvenlik yaklaşımı, kuruluşların yalnızca bağımsızlığını ve faaliyet özgürlüklerini etkilememiş, mesleğe kabulde ve meslek örgütlerinde görev almada da ciddi bir engelle dönüşmüştür. Meslek örgütlerinin kuruluş kanunlarında belirtilen koşullar arasında milli güvenlik temelli kriterler de bulunmaktadır. Çeşitli meslek örgütlerinin kanunlarında yapılan 2008 değişikliğine de aynı yaklaşım damgasını vurmuştur. 2008 yılı başında yürürlüğe giren 5728 sayılı kanunla³⁶ birçok mesleği yerine getirme koşulları arasına “*devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlardan*” mahkûm olmama koşulu eklenmiştir. Böylece, milli güvenlik çerçevesinde işlenen suçlardan mahkûm olanlar, söz konusu meslekleri yürütmekten mahrum edilmiştir. Değişikliğin, Devlet Memurları Kanununun 48. maddesini de kapsamı nedeniyle, etkileri, sayılan mesleklerle sınırlı kalmamıştır. Mesleğe kabul koşulları bakımından bu maddede yollama yapan bütün kanunlar ve meslekler bu değişiklikten etkilenmiştir. Buna göre, devlet memurluğuna alınacakların, hekimlerin, diş hekimlerinin, veteriner hekimlerin, eczacıların, avukatların, noterlerin, lisanslı ha-

34 Yaman Akdeniz ve Kerem Altıparmak, *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır – Türkiye’de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansürüne İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*.

35 27 Ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu, 4 Şubat 1954 tarih ve 8625 sayılı Resmi Gazete.

36 23 Ocak 2008 tarihli ve 5728 sayılı Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 8 Şubat 2008 tarih ve 26781 sayılı Resmi Gazete.

rita kadastro bürosu açp işletecekler ile lisanslı harita ve kadastro mühendislerinin mesleğe kabullerinde ve yine oda, borsa ve birlik organlarında görev alanlar ile esnaf ve sanatkârlar meslek kuruluşlarının başkan, yönetim, denetim ve disiplin kurulu üyeliklerine seçileceklerin bu koşulu taşımaları gerekir. Ayrıca özel güvenlik görevlileri, sendika kurucuları, bireysel emeklilik şirketi kurucuları, özel istihdam bürosu açmak isteyen gerçek veya tüzel kişilerin idare, temsil ve ilzama yetkili kişileri, borsa genel sekreteri, vergi takdir, tadilat ve zirai kazançlar il komisyonları ile özel komisyonlara, memurlar dışında seçilecek kişiler, sivil havacılık izin belgesi alacak gerçek veya tüzel kişilerin kurucu ortakları ile temsile yetkili yöneticileri, Yüksek Hakem Kuruluna katılacak işçi ve işveren temsilcileri, seyahat acentesi sahipleri, tüzel kişiliğe sahip seyahat acentesi yönetim kurulu üyeleri ve yetkili yöneticileri, kooperatif yönetim kurulu üyeleri, lisanslı depo işleticiliği, lisanslı depo ortaklığı, yöneticiliği ve denetçiliği, sermaye piyasası aracı kurumların kurucuları ve yatırım ortaklıklarının kurucuları için de aynı koşul aranmıştır.

MUHTELİF KANUNLAR

Siyasi Partiler Kanunu³⁷, siyasi partileri, milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla milli iradenin oluşmasını sağlayan tüzel kişiliğe sahip kuruluşlar olarak nitelemiştir. Ne var ki izleyen hükümlerde siyasi partilerin konumlanacağı sınırlayıcı kalıplara da sıklıkla yer verilmiştir.

Siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olduklarını vurgulayan hükmün devamında “Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar”, ifadesi yer alır ve bu ifade yasanın ana çerçevesini çizer.

Yasada güvenlik kaynaklı ilk sınırlama, siyasi partilere üyelik koşullarıyla ilgilidir. On sekiz yaşını doldurmuş, medeni ve siyasi hakları kullanma ehliyetine sahip her Türk vatandaşı kural olarak siyasi partilere üye olabilir. Ancak kanunda iki durumda siyasi partilere üye olunamayacağı hükme bağlanmıştır. Bunlardan ilki, güvenlik ve yargı mensupları başta olmak üzere, “hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri”dir. İkincisi

37 22 Nisan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 24 Nisan 1983 tarih ve 18027 sayılı Resmi Gazete; değişik 29 Nisan.2005 tarihli 5341 sayılı kanun, 7 Mayıs 2005 tarih ve 25808 sayılı Resmi Gazete.

ise devletin güvenliğine karşı işlenen suçlardan mahkûm olan kişilerdir. Bu bağlamda, “Devlet sınırlarını açığa vurma suçlarından”, “devletin güvenliğine karşı suçlardan veya bu suçların işlenmesini aleni olarak tahrik suçundan” ve “terör eylemlerinden” mahkûm olanlar siyasi partilere üye olamazlar.

Milli güvenlik, asıl olarak siyasi partilerle ilgili yasakları düzenleyen hükümlerde ağırlıklı bir yere sahiptir. Bu yasaklar üç ana başlık altında düzenlenmiştir. Bunlar; siyasi partilerin amaç ve faaliyetleri ile ilgili yasaklar başlığı altında “demokratik devlet düzeninin korunması ile ilgili yasaklar”; milli devlet niteliğinin korunması başlığı altında “bağımsızlığın korunması”, “devletin tekliği ilkesinin korunması”, “azınlık yaratılmasının önlenmesi” ve “bölgecilik ve ırkçılık yasağı”dır; Atatürk ilke ve inkılâplarının ve laik devlet niteliğinin korunması başlığı altında ise “Atatürk ilke ve inkılâplarının korunması”, “Atatürk’e saygı”, “laiklik ilkesinin korunması ve halifeliğin istenemeyeceği”, “din ve dince kutsal sayılan şeyleri istismar yasağı”, “dini gösteri yasağı” ve “Diyânet İşleri Başkanlığının yerinin korunması” yer almaktadır. Madde içerikleri incelendiğinde, cumhuriyetin ideolojik temel nitelikleri ile milli güvenlik siyasetini oluşturan unsurların siyasi partilerin kuruluş, işleyiş ve faaliyetlerini sınırlandırmaktadır. Bu öylesine bir boyuta ulaşmıştır ki, siyasi partilerin faaliyetleri, yasakların hâkimiyetinde istisnai bir alana hapsedilmiştir.

Siyasi partilerle ilgili bu yasaklara uyulmaması, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılma kararı verilecek nedenler arasında sayılmıştır. Anayasa Mahkemesi; “bir siyasi partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlemesini teşvik etmesi”, “Anayasa’nın 68. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin tespiti” hallerinde, temelli kapatma kararı verebileceği gibi kapatma yerine, dava konusu eylemlerin ağırlığına göre ilgili siyasi partinin almakta olduğu son yıllık devlet yardımı miktarının yarısından az olmayacak biçimde, kısmen ya da tamamen bu yardımdan yoksun bırakılmasına, yardımın tamamı ödenmişse, hükmedilen kısmın Hazineye aynen iadesine karar verebilir.

Keza partinin başkanı ve meclis organları dışında kalan organ, mercii veya kurulu tarafından, Anayasanın 68. maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan hükümlere aykırı eylemlerde bulunulması durumunda Cumhuriyet

Başsavcılığı tarafından bu organ, mercii veya kurula görevden el çektirilmesi ilgili partiden istenir. Ayrıca parti üyeleri aynı kapsamdaki eylem ve konuşmalarından dolayı mahkûm olurlarsa bu üyelerin partiden kesin olarak çıkarılması Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından istenir.³⁸ Cumhuriyet Başsavcılığının istemini 30 gün içinde yerine getirmeyen siyasi parti hakkında Anayasa Mahkemesine, hazine yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması için dava açılır. Davanın görüldüğü sırada istem yerine getirilmediğinde ise dava düşer.

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu (TCK)³⁹, 765 sayılı eski kanunda olduğu gibi devlet ve kurumlarını abartılı biçimde koruma geleneğini sürdürmüştür. Eski kanunda “devletin şahsiyetine karşı suçlar” başlığı altında düzenlenen suç ve cezalar, yeni kanunda, “millete ve devlete karşı suçlar” başlığı altında düzenlenmiştir.

Yeni kanunda, eski kanunda korunan hukuki değer olarak benimsenen “devletin şahsiyeti”, “devletin kuvvetleri” ifadesinden vazgeçilmiştir. Bunun yerine “*kamu barışı*”, “*millet*”, “*devlet*”, “*Türklük*”, “*devletin kurum ve organları*”, “*egemenlik simgeleri ve organları*”, “*milli savunma*”, “*devlet sırrı*”, “*devlet güvenliği*”, “*anayasal düzen ve bu düzenin işleyişi*” gibi daha kapsamlı ve devletin güvenliğinin öne çıktığı ifadeler korunan hukuki değer olarak benimsenmiştir. Bu soyut ifade biçimlerinin her vesiyle tekrarlanarak abartılı biçimde cezalandırma konusu yapılması dikkat çekici bir durumdur. Bu durumu, iç ve dış güvenliğe yönelik tehdit algılamalarının yansıması olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu yaklaşım ilk olarak kendini, kanunun amacını düzenleyen birinci madde hükmünde göstermektedir. Hükmünde kanunun çerçevesi, “*kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemek*” şeklinde çizilmiştir. Daha baştan kamu düzen ve güvenliğini korumaya dönük yapılan bu vurgu, kanunun sistematikğine ve suçların çeşitliliğine de yansımıştır.

Bütünü üzerinden bakıldığında güvenlik kaynaklı hükümler, 345 maddeden ibaret kanunda (75’i genel hükümler, 270’i suçları düzenleyen özel hükümler) ağırlıklı bir bölümü oluşturmaktadır. Yalnızca ikinci kitabın dördüncü kısmında yer alan suçları düzenleyen madde sayısı 98’dir. Genel hükümlerle diğer özel hükümlerde yer alan kamu görevlilerini, kamu mallarını koruyan hükümlerle, devletin güvenliğini korumaya dönük veya bu suçlar aleyhine getirilen istisna hükümleri eklendiğinde kanunun, devletin güvenliğini koruma kanununa dönüştürüldüğü söylenebilir. Eski kanunda “devletin şahsiyetine karşı suçlar”

başlığı altında toplanan suçlara yönelik yaklaşım aynen sürdürülmüştür.

TCK’nın ikinci kitabının üçüncü kısım beşinci bölüm ve dördüncü kısım altında sekiz bölüm halinde düzenlenen suçların başlıcaları şunlardır:

1. Kamu barışına karşı suçlar (İkinci kitap, üçüncü kısım, beşinci bölüm):

Halk arasında korku ve panik yaratmak amacıyla tehdit (m. 213); Suç işlemeye tahrik (m. 214); Suçu ve suçluyu övme (m. 215); Halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama (m. 216); Kanunlara uymamaya teşvik (m. 217); Suç işlemek amacıyla örgüt kurma (m. 220); Şapka ve Türk harfleri (222);

2. Millete ve devlete karşı suçlar (İkinci kitap, dördüncü kısım):

Görevi yaptırmamak için direnme (m. 265); Göreve ilişkin sırrın açıklanması (m. 258); Adil yargılamayı etkilemeye teşebbüs (m. 288); Cumhurbaşkanı haka-ret (m. 299); Devletin egemenlik alametlerini aşağılama (m. 300); Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin kurum ve organlarını aşağılama (m. 301); Devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmak (m. 302); Düşmanla işbirliği (m. 303); Devlete karşı savaşa tahrik (m. 304); Temel milli yararlar karşı faaliyetinde bulunmak için yarar sağlama (m. 305); Yabancı devlet aleyhine asker toplama (m. 306); Askeri tesisleri tahrip ve düşman askeri hareketleri yararına anlaşma (m. 307); Düşman devlete maddi ve mali yardım (m. 308); Anayasayı ihlal (m. 309); Cumhurbaşkanı suikast ve fiili saldırı (m.310); Yasama organına karşı suç (m. 311); Hükümete karşı suç (m. 312); Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine karşı silahlı isyan (m. 313); Silahlı örgüt (m. 314); Silah sağlama (m. 315); Suç için anlaşma (m. 316); Askeri komutanlıkların gaspı (m.317); Halkı askerlikten soğutma (m. 318); Askerleri itaatsizliğe teşvik (m. 319); Yabancı hizmetinde asker yazma, yazılma (m. 320); Savaş zamanında emirlere uymama (m. 321); Savaş zamanında yükümlülükler (m. 322); Savaşta yalan haber yayma (m. 323); Seferberlikle ilgili görevin ihmali (m. 324); Düşmandan unvan ve benzeri payeler kabulü (m. 325), Devletin güvenliğine ilişkin belgeler (m. 326); Devletin güvenliğine ilişkin bilgileri temin etme (m. 327); Siyasal ve askeri casusluk (m. 328); Devletin güvenliğine ve siyasi yararlarına iliş-

38 Madde 102/2; Ek: 12 Ağustos 1999 tarihli 4445 sayılı kanun, madde 17; değişik 26 Mart 2002 tarihli 4748 sayılı kanun, madde 4.

39 26 Eylül 2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 12 Ekim 2004 tarih ve 25611 sayılı Resmi Gazete, yürürlük 1 Haziran 2005.

kin bilgileri açıklama (m. 329); Gizli kalması gereken bilgileri açıklama (m. 330); Uluslararası casusluk (m. 331); Askeri yasak bölgelere girme (m. 332); Devlet sırlarından yararlanma, Devlet hizmetlerinde sadakatsizlik (m. 333); Yasaklanan bilgileri temin (m. 334); Yasaklanan bilgilerin casusluk maksadıyla kullanılması (m. 335); Yasaklanan bilgiyi açıklama (m. 336); Yasaklanan bilgileri siyasal veya askeri casusluk maksadıyla açıklama (m. 337); Taksir sonucu casusluk fiillerinin işlenmesi (m. 338); Devlet güvenliği ile ilgili belgeleri elinde bulundurma (m. 339).

Devletin ve kurumlarının güvenliğiyle ilgili suçların istisna olarak düzenlendiği hükümler şunlardır:

- **Kanunun görev alanı:** Vatandaşların yabancı ülkede işlediği aşağı sınırı bir yıldan az olmayan suçların Türk kanunlarına göre cezalandırılması kural olarak, vatandaşın Türkiye’de bulunmasına, bu suçtan yabancı ülkede hakkında hüküm verilmemesine ve Türkiye’de kovuşturulabilir olma koşullarına bağlanırken, bu suçlar yönünden Türk kanunlarına göre resen işlem yapılır. Aynı suçları işleyen yabancılar da, kural olarak Türkiye zararına işlemesi, Türkiye’de bulunması ve yargılama için Adalet Bakanının izni vermesi koşuluyla Türk kanunlarına göre cezalandırılır. Ancak “devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar”, “devletin güvenliğine karşı suçlar”, “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar”, “milli savunmaya karşı suçlar”, “devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk” ve “yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlar”da doğrudan Türk kanunlarına göre işlem yapılır.
- **Suçluların iadesi:** Hükme göre kural olarak yabancı ülkede işlenen veya işlendiği iddia edilen suç nedeniyle hakkında ceza kovuşturması yapılan veya mahkumiyet kararı verilen yabancılar, ilgili devletin talebi halinde iade edilebilir. Ancak “düşünce suçu veya siyasal ya da askeri suç niteliğinde”, eylem Türk Devletinin veya bir Türk vatandaşının ya da Türk kanunlarına göre kurulmuş bir tüzel kişinin zararına işlenmişse bu kişilerin iadesine ilişkin talepler kabul edilmez.
- **Yabancı kanunun uygulanması:** Kural olarak Türkiye’nin egemenlik alanı dışında işlenen suçlar nedeniyle Türkiye’de yargılama yapılırken verilecek ceza, en fazla, suçun işlendiği ülke kanunlarında öngörülen cezanın üst sınırı kadardır. Ancak suçun “Türkiye’nin

güvenliğine karşı veya zararına” olarak işlenmesi durumunda, verilecek ceza suçun işlendiği ülkede öngörülen cezanın üst sınırını geçebilir.

- **Suç eşyasına el konulması:** Kural olarak suçun işlenmesine ayrılan ya da suçtan meydana gelen eşyanın el konulmasına karar verilir. Ancak kamu güvenliği, kamu sağlığı veya genel ahlak açısından tehlikeli olması durumunda suçun işlenmesinde kullanılmak üzere hazırlanan eşyaya da el konulur.
- **Ceza zaman aşımı:** Maddede yazılı cezalar belirtilen sürelerin geçtikten sonra infaz edilemez. Ancak kanunun ikinci kitabının dördüncü kısmında düzenlenen “millete ve devlete karşı suçlar” kapsamında yer alan “kamu idaresinin güvenilirliğine ve işleyişine karşı suçlar”, “adliye karşı suçlar”, “devletin egemenlik alametlerine ve organlarının saygınlığına karşı suçlar”, “devletin güvenliğine karşı suçlar”, “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar”, “milli savunmaya karşı suçlar”, “devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk” ve “yabancı devletlerle olan ilişkilere karşı suçlar”ın yurt dışında işlenmesi durumunda verilmiş ağırlaştırılmış müebbet veya müebbet veya on yıldan fazla hapis cezalarına zaman aşımı uygulanmaz.

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu (CMK)⁴⁰, ceza yargılamasına ilişkin konuları düzenlerken sıklıkla “suçüstü hali”, “gecikmesinde sakınca bulunan hal”, “makul şüphe” gibi belirsiz ifadelerle ceza soruşturma ve kovuşturmalarında kural olarak hâkim güvencesini gerektirdiği halde, güvenlik güçlerine müdahale olanağı tanıyan istisnaları içeren bir kanundur.

- **Davanın nakli:** Davanın naklini düzenleyen hükümlerle, yargılamaların görevli ve yetkili mahkemelerde yapılması kuralına iki istisna getirilmektedir. Bunlardan biri, yetkili mahkemenin bulunduğu yerde yapılmasının kamu güvenliği için tehlikeli olması halinde, Adalet Bakanının talebi üzerine Yargıtay tarafından davanın başka bir yere nakledilebilmesidir.
- **Devlet sırrı niteliğindeki bilgilerle ilgili tanıklık:** Bir suçla ilgili bilgiler, devlet sırrı olduğu gerekçesiyle mahkemeye karşı gizli tutulamaz. Bu kapsamda “açıklanması, devletin dış ilişkilerine, milli savunmasına ve milli güvenliğine zarar verebilecek; anayasal düzeni ve dış ilişkilerinde tehlike yaratabilecek nitelikte bilgiler, devlet sırrı sayılır”. Tanıklık yapılacak bilgiler devlet sırrı niteliğindeyse, tanık, sadece mahkeme hâkimi veya heyeti tarafından zabıt kâtabi olmaksızın dinlenir ve tanığın açıklamalarından yalnızca suçu açıklığa

⁴⁰ 4 Aralık 2004 tarihli 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 17 Aralık 2004 tarih ve 25673 sayılı Resmi Gazete, 1 Haziran 2005 yürürlük tarihli.

kavuşturacak nitelikteki bilgiler tutanağa kaydedilir. Cumhurbaşkanının tanıklığı söz konusu olduğunda sırrın niteliği ve mahkemeye bildirilmesi hususu kendisi tarafından takdir edilir.

- **Tutuklama nedenleri:** Tutuklama kararı verilebilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekir. Bunlar, kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösteren olguların ve bir tutuklama nedeninin varlığıdır. Ancak, aralarında TCK'de düzenlenen "devletin güvenliğine karşı suçlar" ile "anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar"ın da bulunduğu suçlarda, "kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı halinde" tutuklama nedeni var sayılabilir. Yani bu suçların işlendiği durumlarda, suçun işlendiğine ilişkin kuvvetli şüphenin varlığı halinde, kendiliğinden "bir tutuklama nedeninin" var olduğu kabul edilerek tutuklama kararı verilebilir⁴¹.
- **Arama kararı:** Kural olarak arama, hâkim kararıyla kolluk görevlileri tarafından yapılır. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde arama, Cumhuriyet savcısının, ulaşılamadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emri ile gerçekleştirilir. Ancak "askeri mahallerde yapılacak arama, Cumhuriyet savcısının istem ve katılımıyla askeri makamlar tarafından yerine getirilir".
- **El koyma kararı verme yetkisi:** Suç konusu eşyalara el koyma yetkisi kural olarak hâkime aittir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde cumhuriyet savcısının, ulaşılamadığı hallerde ise kolluk amirinin yazılı emriyle kolluk görevlileri tarafından el koyma gerçekleştirilir. Ancak "askeri mahallerde yapılacak el koyma işlemi, cumhuriyet savcısının istem ve katılımıyla askeri makamlar tarafından yerine getirilir".
- **Taşınmazlara, hak ve alacaklara el koyma:** Aralarında "devletin güvenliğine karşı suçlar", "silahlı örgüt suçları" ve "devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk"un da bulunduğu suçlarda, suçun işlendiğine ve bu suçlardan elde edildiğine dair kuvvetli şüphe sebebinin varlığı halinde sanık veya şüpheliye ait taşınmazlara, hak ve alacaklara, başkasının kullanımında olsa dahi el konulabilir.
- **Şirket yönetimi için kayyum tayini:** Aralarında "devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk", "silahlı örgüt veya bu örgütlere silah sağlama" suçunun da bulunduğu suçlarda, "suçun bir şirket faaliyeti çerçevesinde işlenmekte olduğuna ilişkin kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılabilmesi için gerekli olması" koşuluyla, şirket işlerini yürütmek üzere hâkim veya mahkeme tarafından kayyum atanabilir.

- **İletişimin tespiti, dinlenmesi ve kayda alınması:** Suçun işlendiğine ilişkin kuvvetli şüphe sebeplerinin varlığı ve başka suretle delil elde edilmesinin olanaklı olmaması kaydıyla hâkim kararıyla, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise Cumhuriyet savcısının kararıyla şüpheli veya sanığın telekomünikasyon yoluyla iletişimi tespit edilebilir. Dinleme, kayda alma ve sinyal bilgilerinin değerlendirilmesine ilişkin hükümler, aralarında "silahlı örgüt veya bu örgütlere silah sağlama" ve "devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk" suçlarının da bulunduğu suçlarla ilgili olarak uygulanabilir. Hükümde sayılarak belirtilen suçlar dışında şüpheli veya sanıkların iletişimleri dinlenemez, kayda alınmaz.
- **Gizli soruşturmacı görevlendirmesi:** Aralarında "silahlı örgüt veya bu örgütlere silah sağlama" ve "suç işlemek amacıyla örgüt kurma" suçlarında, "işlendiği yönünde kuvvetli şüphe sebeplerinin bulunması ve başka suretle delil elde edilememesi halinde" hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde cumhuriyet savcısının kararıyla kamu görevlileri gizli soruşturmacı olarak görevlendirilebilirler.
- **Teknik araçlarla izleme:** Aralarında "silahlı örgüt veya bu örgüte silah sağlama", "devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk" un da bulunduğu suçların işlendiğine dair "kuvvetli şüphe sebeplerinin bulunması ve başka suretle delil elde edilememesi halinde", hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde cumhuriyet savcısının kararıyla, şüpheli veya sanığın kamuya açık yerlerdeki faaliyetleri ve işyeri teknik araçlarla izlenebilir, ses veya görüntü kaydı alınabilir.
- **Müdafilik yasaklanması:** "Suç işlemek amacıyla örgüt kurma", "silahlı örgüt" ve "terör suçları"ndan tutuklu ve hükümlü olanların müdafilik veya vekillik görevini üstlenen avukat hakkında aynı suçlar nedeniyle kovuşturma açılması halinde tutuklu veya hükümlünün müdafilik veya vekilliğini üstlenmekten yasaklanabilir. Yasaklama kararı, cumhuriyet savcısının istemi üzerine müdafii veya vekil hakkında kovuşturmayı yapan mahkeme tarafından gecikmeksizin verilir. Müdafilik görevinden yasaklanan avukat, yasak süresince, başka davalarla ilgili olsa bile tutuklu veya hükümlüyü infaz kurumunda veya tutukevinde ziyaret edemez.
- **Duruşmanın açıklığı:** Kural olarak duruşmalar herkese açıktır. Ancak "genel ahlakın veya kamu güvenliğinin kesin olarak gerekli kıldığı hallerde", duruşmanın

41 CMK Madde 100.

bir kısmı veya tamamı, mahkeme kararıyla kapalı yapılabilir. Duruşmanın kapalı yapılması isteminin görüldüğü duruşma da, istem üzerine veya mahkemenin uygun görmesiyle kapalı yapılır.

- **Duruşmaların yayınlanmasının yasaklanması:** Mahkeme, duruşmanın kapalı olmasını gerektiren hususları açıklamaları yönünde uyarılarak, bazı kişilerin kapalı duruşmada hazır bulunmalarına izin verebilir. Kapalı duruşmanın içeriği hiçbir biçimde yayımlanamaz. Keza mahkeme, “açık duruşmanın içeriği, *milli güvenliğe veya genel ahlaka* veya kişilerin saygınlık, onur ve haklarına dokunacak veya *suç işlemeye kışkırtacak* nitelikteyse” önlemek amacıyla ve gerektiği ölçüde duruşmanın içeriğinin kısmen veya tamamen yayınlanmasını yasaklar.
- **Zorlama amaçlı el koyma ve teminat belgesi:** Aralarında “devletin güvenliğine karşı suçlar”, “silahlı örgüt veya bu örgütlere silah sağlama” ve “devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk” suçlarının da bulunduğu suçlarda, kaçak sanığın duruşmaya gelmesini sağlamak amacıyla Türkiye’de bulunan mallarına, hak ve alacaklarına amaçla orantılı olarak mahkeme kararıyla el konulabilir ve gerektiğinde idaresi için kayyum atanır.
- **Bazı suçlara ilişkin muhakeme:** Aralarında kanunun ikinci kitabının dördüncü kısmında yer alan “devletin güvenliğine karşı suçlar”, “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar”, “milli savunmaya karşı suçlar”, “devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk” suçlarının da bulunduğu suçlardan dolayı açılacak davalar, Adalet Bakanlığının teklifi üzerine Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından görevlendirilecek özel yetkili ağır ceza mahkemelerinde görülür. Belirtili suçları işleyenler, sıfatları ve memuriyetleri ne olursa olsun bu mahkemelerde yargılanırlar. Ancak Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay’ın yargılayacağı kişilerle ilgili hükümler, savaş ve sıkıyönetim hali dâhil askeri mahkemelerin görevlerine ilişkin hükümler saklı tutulmuştur. Buna göre, özel yetkili mahkemelere ilişkin hükümler, Anayasa Mahkemesinin ve Yargıtayın yargılama yetkisine sahip olduğu durumlarla, askeri mahkemelerin görev alanıyla ilgili hükümleri etkilemez.

Özel yetkili ağır ceza mahkemelerinin soruşturma ve kovuşturma yöntemi, diğer suçların soruşturulması ve kovuşturulmasına ilişkin kural ve yöntemlerden ayrılmış-

tir. Mahkemenin görev alanına giren suçlarda yirmi dört saatlik gözaltı süresi kırk sekiz saat olarak uygulanır. Olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde ise, toplu suçlarda en fazla dört gün olan gözaltı süresi, en fazla yedi güne kadar uzatılabilir. Suç askeri bir mahalde işlenmişse, Cumhuriyet savcısı ilgili askeri savcılıktan soruşturmanın yapılmasını isteyebilir ve bu talep askeri savcılıklar tarafından öncelikli ve acele olarak yerine getirilir. Türk Silahlı Kuvvetleri kıt’a, karargâh ve kurumlarından mahkemece istemde bulunulması durumunda, bu istem, yetkili askeri amirlik tarafından değerlendirildikten sonra yerine getirilir. Kovuşturma aşaması bakımından da, bu davalara ait duruşmalar acele işlerden sayılır ve adli tatilde de görülür. Ayrıca mahkeme, güvenliğin sağlanması bakımından duruşmanın başka bir yerde yapılmasına karar verebilir. Bu tür karar üzerine duruşmalar başka bir yerde yapılır. Mahkeme, kanunda düzenlenen yayım yasağı hallerinden ayrı olarak, “duruşmanın düzen ve disiplinini bozan sözlü veya yazılı beyan ve davranışlar” ile “mahkeme heyet ve üyelerine, savcıya, avukatlara, katibe veya görevlilere yönelik tahkir veya hakaret içeren söz ve davranışlar” hakkında da yayım yasağı koyabilir⁴².

5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun (CGTİHK)⁴³, güvenlik politikasının en fazla yansıtıldığı kanunlardan birini oluşturmaktadır. Yeni infaz sistemi, kurum güvenliğini öncelikli mesele olarak görmüştür. İnfaz kurumlarının türleri, tutuklu ve hükümlülerin barındırılacağı koşullar da buna uygun düzenlenmiştir. Kanunda sıklıkla kullanılan “güvenlik gerekleri”, “infaz kurumunun güvenliği”, “asayiş ve disiplinin sağlanması”, “güvenliğin ve disiplinin sağlanması”, “kurumun iç düzeni” gibi ifadelerin yer aldığı veya kısıtlama içeren hükümlerden başlıcaları şunlardır:

Hükümlünün cezayı çekme, güvenlik ve iyileştirme programına uyma yükümlülüğü (m. 26), kurumların iç güvenliği (m. 33), disiplin cezalarının niteliği ve uygulama koşulları (m. 37), disiplin soruşturması (m. 47), nakiller (m. 53), disiplin nedeniyle nakil (m. 55), zorunlu nedenlerle nakil (m. 56), süreli veya süresiz yayınlardan yararlanma hakkı (m. 62), hükümlünün barındırılması ve yatırılması (m. 63), hükümlünün giydirilmesi (m. 65), din ve vicdan özgürlüğü (m. 70), heyetlerin cezaevlerini ziyaretleri (m. 85), ziyaret ve görüşlerde uyulacak esaslar (m. 86), koşullu salıvermede iyi halin saptanması (m. 89), tutukluların barındırılması (m. 113), tutukluları kısıtlayıcı önlemler (m. 115), tutukluların yükümlülükleri (m. 116).

Kanun, özellikle devlete karşı işlenen suçları infaz rejimi, ceza kanunu ve yargılama usulünde olduğu gibi özel yön-

42 CMK Madde 252.

43 13 Aralık 2004 tarih ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 29 Aralık 2004 tarih ve 25685 sayılı Resmi Gazete, 1 Mayıs 2005 yürürlük tarihli.

temlere tabi tutmuş ve infaz koşullarını ağırlaştırmıştır. Kanunda güvenlik politikası kapsamında özellik taşıyan bu hükümler şunlardır:

- **Yüksek güvenlikli kapalı cezaevleri:** Bu tip cezaevleri, “iç ve dış güvenlik görevlilerine sahip, firara karşı her türlü teknik, mekanik, elektronik ve fiziki engellere sahip, oda ve koridor kapıları kapalı tutulan, ancak mevzuatın belirlediği hallerde aynı oda dışındaki hükümlüler arasında ve dış çevre ile temasların geçerli olduğu sıkı güvenlik rejimine tabi” tutuklu ve hükümlülerin bir veya üç kişilik odalarda barındırıldıkları cezaevleridir. Bu tip cezaevlerinde “ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum olan” hükümlülerle, “devletin güvenliğine karşı suçlar” ve “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar” başta olmak üzere belirtilen suçlardan tutuklu ve hükümlü olanlar konulur.
- **Hükümlülerin gözlem ve sınıflandırması:** Hükümlüler, durumlarına uygun infaz kurumlarına ayrılmaları ve bunlara uygulanacak infaz ve iyileştirme rejiminin belirlenmesi amacıyla, kişisel özellikleri, bedensel, akli ve sağlık durumları, suç işlemekten önceki yaşamları, sosyal çevre ve ilişkileri, sanat ve meslek faaliyetleri, ahlaki eğilimleri, suça bakış açıları, hükümlülük süreleri ve suç türleri tespit edilmek üzere gözlem ve sınıflandırma merkezlerinde veya bu amaçla ayrılan bölümlerde gözlem ve değerlendirmeye tabi tutulur. Ancak, hükümlünün gözleme tabi tutulmasına ve cezaevlerinin sınıflandırılmasına dair hükümler, askeri cezaevleri ve buralarda tutulan hükümlüler hakkında uygulanmaz.
- **Avukatla görüşme:** Avukatın savunmayla ilgili belgeleri, dosyaları ve müvekkiliyle infaz kurumunda yaptığı konuşmaların notları kural olarak incelemeye tabi tutulamaz. Ancak bu kurala üç grup suç yönünden istisna getirilmiştir. Bunlar, “suç işlemek amacıyla örgüt kurma”, “devletin güvenliğine karşı suçlar” ve “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar”dır. Bu suçlardan mahkum olan hükümlülerin avukatları ile ilişkisi; “konusu suç oluşturan eylemleri işlediğine, infaz kurumunun güvenliğini tehlikeye düşürdüğüne, terör örgütü veya diğer suç örgütleri mensuplarının örgütsel amaçlı haberleşmelerine aracılık ettiğine ilişkin bulgu ve belge elde edilmesi” halinde savcının istemi ve infaz hâkiminin kararıyla kısıtlanabilir. Kısıtlama, görüşmede bir görevlinin hazır bulundurulması veya hükümlünün avukatına veya avukatınca bu kişilere verilen belgeler infaz hâkimi tarafından incelenebilir. İnfaz hâkimi, belgenin kısmen veya tamamen verilmesine ya da verilmemesine karar verebilir.

- **Telefon ile haberleşme hakkı:** Tutuklu ve hükümlüler, tüzükte belirlenen kurallar çerçevesinde, idarenin kontrolünde bulunan ücretli telefonlar ile görüşme yapabilirler. Ancak tutuklu ve hükümlülerin bu hakkı, “tehlikeli halde bulunan ve örgüt üyesi hükümlüler bakımından kısıtlanabilir”.
- **Radyo, televizyon yayınları ve internet olanaklarından yararlanma:** Tutuklu ve hükümlüler, merkezi yayın sistemi bulunan infaz kurumlarında radyo ve televizyon yayınlarını izleme hakkına sahiptir. Bu sistemin bulunmadığı kurumlarda, yararlı olmayan yayınları engelleyici önlemler alındıktan sonra bağımsız anten kullanılarak da televizyon ve radyo yayını dinlenebilir. Yine, bakanlığın uygun görmesi ve eğitim ve kültürel amaçlı olması kaydıyla bilgisayarın infaz kurumuna alınmasına izin verilebilir. Eğitim ve iyileştirme programlarının gerekli kıldığı hallerde de denetim altında internetten de yararlanılabilir. Ancak tüm bu haklar, “tehlikeli halde bulunan veya örgüt üyesi” tutuklu ve hükümlüler söz konusu olduğunda kısıtlanabilir.
- **Mektup, faks ve telgrafları alma ve gönderme hakkı:** Tutuklu ve hükümlüler, kısıtlama halleri dışında, kendilerine gönderilen mektup, faks ve telgrafları alma ve ücretlerini karşılamak koşuluyla da gönderme hakkına sahiptir. Ancak, “kurumun asayiş ve güvenliğini tehlikeye düşüren, görevlileri hedef gösteren, terör ve çıkar amaçlı suç örgütü veya diğer suç örgütleri mensuplarının haberleşmelerine neden olan, kişi veya kuruluşları paniğe yöneltmek yalan ve yanlış bilgileri, tehdit ve hakareti içeren mektup, faks ve telgraflar” tutuklu ve hükümlülere verilmez. Aynı şekilde gönderilmesine de izin verilmez.
- **Koşullu salıverme:** İnfaz süresini iyi halli olarak geçiren hükümlüler, koşullu salıvermeden yararlanabilirler. Kural olarak ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkûm edilenler otuz yılını, müebbet hapis cezasına mahkûm edilenler yirmi dört yılını, diğer hapis cezalarına mahkûm edilenler ise cezalarının üçte ikisini çektikleri takdirde koşullu salıvermeden yararlanabilirler. Bu süreler, “suç işlemek için örgüt kurmak veya yönetmek ya da örgütün faaliyeti çerçevesinde işlenen suçtan” mahkûm olanlar için; ağırlaştırılmış müebbet hapis cezalarında otuz altı yıl, müebbet hapis cezalarında otuz yıl, süreli hapis cezalarında ise dörtte üçü oranına çıkarılmıştır. Ancak “Devletin güvenliğine karşı suçlar”, “anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar” ile “milli savunmaya karşı suçlar”dan birinin örgüt faaliyeti çerçevesinde işlenmesi nedeniyle ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına

mahkûmiyet halinde, koşullu salıverme hükümleri uygulanmaz. Bu kapsamdaki suçlular, koşullu salıverme olanağından yararlanamazlar.

- **Asker edilen kişilerin cezalarının infazı:** Askeri suçlar ile askeri disiplin suçlarına ilişkin cezaların infaz edildiği askeri ceza ve tutukevleri askeri mevzuata tabidir. Dolayısıyla askeri ceza ve tutukevleri, CGTİHK hükümleri uygulanmaz. Askere alınmadan önce ve askerlikleri sırasında işledikleri suçlardan dolayı er, erbaş ve yedek subaylar hakkında kısa süreli hapis cezaları yerine hükmedilecek tedbirlerin uygulanması, askerlik hizmetlerinin sonrasına bırakılır. Yine, herhangi bir suçtan askeri ceza ve tutukevinde tutuklu bulunan kişiler hakkında adliye mahkemelerince verilen veya askeri mahkemelerce verilip de Askeri Ceza Kanunu uyarınca Adalet Bakanlığı ceza infaz kurumlarında infazı gereken hapis cezaları, bu kişilerin tutukluluk hali durdurulmak suretiyle askeri ceza ve tutukevlerinde yerine getirilir.

Özelleştirme Uygulamaların Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, özelleştirme uygulamalarında gözetilecek ilkeler arasında, “stratejik konularda devletin sahip olacağı imtiyazlı hisse oluşturulması” ve “milli güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği durumlar hariç, kamu kurum ve kuruluşları ile mahalli idarelere devir yapılmaması” ilkelerine de yer vermiştir.

Güvenlik konuları stratejik konular içinde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla güvenliği ilgilendiren iletişim vb. konulardaki özelleştirmelerde devlet adına imtiyazlı hisselerin oluşturulması öngörülmüştür. Kanun, özelleştirme kapsamında kural olarak kamu kurum ve kuruluşları ile mahalli idarelere devir yapılamayacağını belirtmekle birlikte “milli güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği halleri” bu kuralın dışında tutmuştur. Özelleştirme uygulamalarında, milli güvenlik ve kamu yararının gerektirdiği durumlarda kamu kurum ve kuruluşları ile mahalli idarelere devir yapılabilecektir.

Tapu Kanunu⁴⁴, 29 Aralık 2005 tarih ve 5444 sayılı kanun değişikliğiyle yeniden düzenlenen 35. madde hükmüyle, kural olarak yabancı uyruklu gerçek kişilerin, karşılıklılık esasına bağlı olmak ve yasal sınırlamalara uyulmak kaydıyla Türkiye’de işyeri veya mesken almalarına olanak tanımıştır. Türkiye ile yabancı bir devlet arasındaki karşılıklılığın tespitinde hukuki ve fiili durum esas alınır.

44 22 Aralık 1934 tarih ve 2644 sayılı kanun, 29 Aralık 1934 tarih ve 2892 sayılı Resmi Gazete.

45 11 Şubat 1964 tarihli 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 22 Şubat 1964 tarih ve 11638 sayılı Resmi Gazete.

Ancak “yabancı uyruklu gerçek kişiler ile yabancı ülkelerde kendi ülkelerinin kanunlarına göre kurulan tüzel kişiliğe sahip ticaret şirketlerinin; sulama, enerji, tarım, maden, sit, inanç ve kültürel özellikleri nedeniyle korunması gereken alanlar, özel koruma alanları ile flora ve fauna özelliği nedeniyle korunması gereken hassas alanlarda ve stratejik yerlerde kamu yararı ve ülke güvenliği bakımından taşınmaz ve sınırlı aynî hak edinemeyecekleri alanları [...] belirlemeye ve yabancı uyruklu gerçek kişilerin il bazında edinebilecekleri taşınmazların [...] oranının tespiti Bakanlar Kurulu yetkilidir”. Kanun değişikliğinin yürürlüğe girdiği tarihten sonra belirlenecek “askerî yasadak bölgeler, askerî ve özel güvenlik bölgeleri ile stratejik bölgelere ve değişiklik kararlarına ait harita ve koordinat değerleri Millî Savunma Bakanlığınca geciktirilmeksizin Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlığa verilir”. Geçici madde ile bildirimde bulunması için Milli Savunma Bakanlığına üç aylık süre tanınmıştır. Bakanlığın bildirimde bulunacağı süreye kadar yapılacak tapu işlemleri, “yetkili askeri makamlara sorulmak suretiyle” ve askeri makamlar tarafından gönderilen belge ve bilgiler doğrultusunda yürütülür.

Türk Vatandaşlığı Kanunu⁴⁵, Bakanlar Kurulu tarafından haklarında vatandaşlığı kaybettirme kararı verilecek olan ve “vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerde” bulunan kişileri saymak suretiyle belirtmiştir. Buna göre, “yabancı bir devletin, Türkiye’nin çıkarlarına uymayan herhangi bir hizmette bulunan ve bu görevi bırakmaları konusunda yurt dışında elçilik veya konsolosluklar, yurt içinde de mahalli mülki amirler tarafından bildirildiği halde, üç aydan az olmamak üzere verilecek uygun bir süre içinde kendi istekleriyle bırakmayanlar”, “Türkiye ile savaş halinde bulunan bir devletin her türlü hizmetinde kendi istekleriyle hükümet izni olmaksızın çalışmaya devam edenler”, “yurt dışında bulunup da muvazzaf askerlik görevini yapmak veya Türkiye’de savaş ilanı üzerine, yurt dışında da, yurt savunmasına katılmak için yetkili kılınmış makamlar tarafından usulen yapılacak çağrıya mazeretsiz olarak üç ay içinde uymayanlar”, “sevk sırasında veya kıtalarına katıldıktan sonra yurt dışına kaçıp da kanuni süre içinde dönmeyenler”, “Silahlı Kuvvetler mensupları ile askerlik görevini yapmakta olanlardan görev, izin, hava değişimi veya tedavi için yurt dışında bulunup da süresi bittiği halde mazeretsiz olarak üç ay içinde geri dönmeyenlerin” Bakanlar Kurulu kararıyla vatandaşlıkları kaybettirilir.

Vatandaşlıktan çıkarmayı gerektiren nedenler bakımından da güvenlik kaynaklı gerekçeler önemli bir yer tutmaktadır. “Yurt dışında bulunup da Türkiye Cumhuriyetinin iç ve dış güvenliği ile kanunun suç saydığı şekilde iktisadi

veya mali güvenliği aleyhinde faaliyette bulunan veya yurt içinde bu tür faaliyetlerde bulunup da her ne suretle olursa olsun yurt dışına çıkan ve hakkında Türkiye’de bu nedenle kamu davası açılmasına veya ceza kovuşturmasına veya hükmün infazına olanak bulunmayan ve gelmesi için yapılan duyuruya rağmen üç ay içinde, *savaş, sıkıyönetim ve olağüstü hallerde* bir ay içinde yurda dönmeyen Türk vatandaşlığını sonradan kazanmış kişiler Bakanlar Kurulu kararı ile vatandaşlıktan çıkarılabilir”. Türkiye’nin savaş halinde bulunduğu hallerde, doğumla Türk vatandaşı olanlar hakkında da bu hüküm uygulanabilir.

Vatandaşlığı kaybetmenin sonuçlarını düzenleyen 29. madde hükmü⁴⁶, milli güvenlik ve kamu düzeni istisnası içermektedir. Vatandaşlık Kanunu kapsamında Türk vatandaşlığını kaybeden kişiler, kural olarak, vatandaşlığı kayıp tarihinden başlayarak yabancı muamelesine tâbi tutulur. Ancak doğumla Türk vatandaşı olup da, İçişleri Bakanlığında vatandaşlıktan çıkma izni alanlar ve bunların vatandaşlıktan çıkma belgesinde kayıtlı reşit olmayan çocukları, “*Türkiye Cumhuriyetinin milli güvenliğine ve kamu düzenine ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla*”, askerlik hizmetini yapma yükümlülüğü, seçme-seçilme, kamu görevlerine girme, araç veya eşya ithal etme hakları dışındaki Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanmayı sürdürürler. Bu çocuklar, sosyal güvenliğe ilişkin kazanılmış haklarını korurlar ve bu haklarını kullanımını yönünden ilgili kanun hükümlerine tabi olurlar.

EK: GÜVENLİK SORUŞTURMASI VE ARŞİV ARAŞTIRMASI YÖNETMELİĞİ⁴⁷

Madde 1 - Bu Yönetmeliğin amacı; yetkili olmayan kişilerin bilgi sahibi olmaları halinde Devletin güvenliğinin, iç ve dış menfaatlerinin, ulusal varlığın ve bütünlüğün zarar görebileceği veya tehlikeye düşebileceği bilgi ve belgelerin bulunduğu bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarının gizlilik dereceli birim ve kısımlarını belirlemek, Türk Silahlı Kuvvetlerinde, emniyet ve istihbarat teşkilatlarında, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde çalışacak personel hakkında yapılacak güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasını düzenlemektir.

Madde 2 - Bu Yönetmelik; yetkili olmayan kişilerin bilgi sahibi olmaları halinde Devletin güvenliğinin, iç ve dış menfaatlerinin, ulusal varlığın ve bütünlüğün zarar görebileceği veya tehlikeye düşebileceği bilgi ve belgeleri, bunların toplanmasını ve işlemini yürüten bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili birim ve kısımlarının belirlenmesini, Türk Silahlı Kuvvetlerinde, emniyet ve istihbarat teşkilatlarında, ceza infaz kurumları ve tutukev-

lerinde çalışacak personeli, ayrıca bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarının yurtdışı teşkilatlarında sürekli görevlendirilecek bütün personel için yapılacak güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasının esas ve usullerini, bunu yapacak mercileri, hakkında güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması yapılacak gizlilik dereceli yerlerde çalışan kamu personeli ile meslek grupları ve üst kademe yöneticilerini kapsar.

(...)

Madde 4 - Bu Yönetmelikte geçen;

- a) Gizlilik dereceli bilgi ve belgeler: Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarında yetkili olmayan kişilerin bilgi sahibi olmaları halinde Devletin güvenliğini, iç ve dış menfaatlerini, ulusal varlığını ve bütünlüğünü zarara uğratabilecek veya tehlikeye düşürebilecek mesaj, doküman, rapor, araç, gereç, tesis ve yerler hakkında kayıt edilmiş veya edilmemiş bilgi ve belgeleri,
- b) Gizlilik dereceli birim ve kısım: Gizlilik dereceli bilgi ve belgelerin bulunduğu bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarındaki makam sıralamasını,
- c) Gizlilik dereceli yer: Gizlilik dereceli mesaj, doküman, rapor, araç, gereç ve tesisler ile korunmaması halinde iç ve dış menfaatlerimizin zarar görebileceği materyallerin muhafaza edildiği, bulundurulduğu ve bunların korunması için güvenlik tedbirleri alınmış olan her türlü dolap, kasa, oda ve sınırlandırılmış bölgeyi,
- d) Gizlilik dereceleri: Yetkisiz kimselere açıklanması sakıncalı görülen bilgilerin önem derecesine göre sıralanması ve adlandırılmasını,
- (...)
- g) Güvenlik soruşturması: Kişinin kolluk kuvvetleri tarafından halen aranıp aranmadığının, kolluk kuvvetleri ve istihbarat ünitelerinde ilişkisi ile adli sicil kaydının ve hakkında herhangi bir tahdit olup olmadığının, yıkıcı ve bölücü faaliyetlerde bulunup bulunmadığının, ahlaki durumunun, yabancılar ile ilgisinin ve sır saklama yeteneğinin mevcut kayıtlardan ve yerinden araştırılmak suretiyle saptanması ve değerlendirilmesini,
- (...)
- k) Yıkıcı ve bölücü faaliyet: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı, Devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmeyi, temel hak ve hürriyetleri yok etmeyi hedefleyen faaliyetleri,

⁴⁶ 29 Temmuz 2004 tarih ve 5203 sayılı kanun, madde 1 ile değişik.

⁴⁷ 26 Ekim 1994 tarih ve 4045 sayılı Kanun, 12 Nisan 2000 ve 24018 sayılı Resmi Gazete.

l) Üst kademe yöneticileri: Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarının üst kademelerinde görev alan ve genel devlet politikası içerisinde, kuruma verilmiş olan kamu hizmetlerinin sevk ve idaresinde yetkiyi haiz olup, sorumluluk taşıyan, en üst düzeyde yönetsel politika konularında karar verme sorumluluğuna sahip olan, kuruluşun planlama, örgütlendirme, personel ve kadrolarını yönetme, denetim ve temsil gibi işlevlerini yapan en az genel müdür ve benzeri düzeyde kişileri, ifade eder.

Madde 5 - Gizlilik dereceleri aşağıda belirtildiği şekilde dört sınıfa ayrılır.

- a) Çok gizli: Bilmesi gerekenlerin dışında diğer kişilerin bilmelerinin istenmediği ve izinsiz açıklandığı takdirde Devletin güvenliğine, ulusal varlık ve bütünlüğe, iç ve dış menfaatlerimize hayati bakımdan son derece büyük zararlar verecek, yabancı bir devlete faydalar sağlayacak ve güvenlik bakımından olağanüstü önemi haiz mesaj, rapor, doküman, araç, gereç, tesis ve yerler için kullanılır.
- b) Gizli: Bilmesi gerekenlerin dışında diğer kişilerin bilmelerinin istenmediği ve izinsiz açıklandığı takdirde Devletin güvenliğine, ulusal varlık ve bütünlüğe, iç ve dış menfaatlerimize ciddi şekilde zarar verecek, yabancı bir devlete faydalar sağlayacak nitelikte olan mesaj, rapor, doküman, araç, gereç, tesis ve yerler için kullanılır.
- c) Özel: İzinsiz açıklandığı takdirde, Devletin menfaat ve prestijini haleldar edecek veya yabancı bir devlete faydalar sağlayacak nitelikte olan mesaj, rapor, doküman, araç, gereç, tesis ve yerler için kullanılır.
- d) Hizmete özel: Kapsadığı bilgi itibarıyla çok gizli, gizli veya özel gizlilik dereceleri ile korunması gerekmeyen fakat bilmesi gerekenlerden başkası tarafından bilinmesi istenmeyen mesaj, rapor, doküman, araç, gereç, tesis ve yerler için kullanılır.

(....)

Madde 7 - Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü ve mahalli mülki idare amirlikleri tarafından yapılır.

İçişleri Bakanlığı Kaçakçılık İstihbarat Harekat ve Bilgi Toplama Dairesi Başkanlığındaki bilgi kayıtları ile Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğündeki adli sicil kaydı, talepleri üzerine, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasını yapacak makamlar ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin ilgili birimlerine verilir.

Madde 8 - Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması; gizlilik dereceli birim ve kısımlar ile askeri, emniyet, istihbarat teşkilatlarında ve ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde çalıştırılacak personel hakkında yapılır.

Emniyet Genel Müdürlüğü ve mahalli mülki idare amirlikleri, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasını; bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşlarının gizlilik dereceli birim ve kısımları ile yurtdışı teşkilatında ve askeri, emniyet, istihbarat teşkilatlarında ve ceza infaz kurumu ve tutukevlerinde çalıştırılacak personel hakkında yapar.

Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı; Emniyet Genel Müdürlüğü ve mahalli mülki idare amirliklerinin görev ve yetkileri saklı kalmak kaydıyla, güvenlik soruşturmasını Milli İstihbarat Teşkilatında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kadro ve kuruluşlarında çalışacak personel ile bakanlıklar ve kamu kurum ve kuruluşlarının gizlilik dereceli birim ve kısımlarının hiyerarşik olarak bağlı bulunduğu üst kademe yöneticilerinden müsteşar, genel müdür, vali, büyükelçi ve müstakil birim amirleri ile bunların yardımcıları ve ayrıca yurtdışı teşkilatında sürekli görevlendirilecek bütün personel hakkında, arşiv araştırmasını ise sadece gizlilik dereceli birim ve kısımlarda görev alacaklar ile bunların bu fıkrada sayılanlar dışında kalan yöneticileri ve ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde çalışacak personel hakkında yapar.

Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı ile Emniyet Genel Müdürlüğünün birbirlerinin personeli hakkında yapacakları güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasının esas ve usulleri ile bu Yönetmeliğin uygulanmasında kullanılacak bilgi ve belgelerin karşılıklı değişimi Başbakanın onayıyla yürürlüğe konulacak esaslar ile düzenlenir.

(Ek fıkra: 28/09/2000 - 2000/1391 S.Yön./1. md.) Ayrıca, müşterek kararname ile atanacak personelden hakkında güvenlik soruşturması yapılmamış olanlar için Başbakanlıkça arşiv araştırması yaptırılır.

Madde 9 - Türk Silahlı Kuvvetlerinin kadro ve kuruluşlarında yer alacak personelin güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması, Türk Silahlı Kuvvetlerince bu Yönetmeliğe uygun olarak hazırlanacak yönerge uyarınca yapılır.

Madde 10 - Gerekli görülen hallerde ilgili bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşları, güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasının yenilenmesini isteyebilirler.

Madde 11 - Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasında kişinin içinde bulunduğu ortam da dikkate alınarak;

- a) Kimlik kontrolü, kimlik kayıtlarının doğruluk derecesi, uyrukluğ, geçmişte yabancı bir devletin uyrukluğuna girip girmediği,

- b) Kolluk kuvvetleri tarafından halen aranıp aranmadığı, kolluk kuvvetlerinin ve istihbarat ünitelerinin arşivlerinde bilgiler bulunup bulunmadığı, adli sicil kaydının ve hakkında bir tahdidin olup olmadığı,
- c) Yıkıcı faaliyetlerde bulunup bulunmadığı ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanuna ve Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı davranıp davranmadığı,
- d) Şeref ve haysiyetini ihlal edecek ve görevine yansıyacak şekilde kumara, uyuşturucuya, içkiye, paraya ve aşırı bir şekilde menfaatine düşkün olup olmadığı, ahlak ve adaba aykırı davranıp davranmadığı,
- e) Yabancılarla, özellikle hasım ve hasım olması muhtemel Devlet mensupları ve temsilcileriyle ilgi derecesinin iç yüzü ve nedeni,
- f) Sır saklama yeteneğinin olup olmadığı, araştırılır.

Madde 12 - Bu Yönetmelik kapsamına giren bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarınca yaptırılacak güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasında aşağıdaki yöntem izlenir:

(...)

- b) Hakkında güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması yapılması istenilen kişiler için kurum ve kuruluşunca Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğünden sağlanan adli sicil kaydıyla ekteki formdan bir örneği kişinin nüfusa kayıtlı olduğu il valiliğine, bir örneği ikamet ettiği il valiliğine, bir örneği Emniyet Genel Müdürlüğüne, bir örneği de ilgisine göre Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığına gönderilir. Bir örneği de istekte bulunan kurum ve kuruluşun dosyasında saklanır. Türk Silahlı Kuvvetlerince yaptırılacak arşiv araştırmalarında forma adli sicil kaydının eklenmesi zorunlu değildir.

(...)

- f) Mahalli mülki idare amirliklerince yapılmış olan güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasında olumsuz durumu saptananların evrakının bir örneği dosya açılmak üzere Emniyet Genel Müdürlüğüne gönderilir.
- g) Güvenlik soruşturması ve arşiv araştırmasında olumsuz durumu saptananlarla ilgili bilgiler Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğüne karşılıklı olarak birbirlerine aktarılır.
- h) Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığıınca yapılacak güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması istemleri, Türk Silahlı Kuvvetlerinin istemleri hariç, doğrudan Başbakanlığa iletilir.

Madde 15 - (Değişik madde: 29/03/2001 - 2001/2090 S.Yön./2. md.)

Yaptırılan güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması sonucunda elde edilen bilgilerin olumsuz olması halinde, kişinin gizlilik dereceli birim, kısım ve gizlilik dereceli yerler ile askeri, emniyet ve istihbarat teşkilatları, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde çalıştırılıp çalıştırılmamaları, yer değiştirerek bu görevlere devam edip etmemeleri gibi hususları incelemek ve sonucunu sorumlu amirin takdirine sunmak üzere; bakanlıklarda müsteşarın, diğer kamu kurum ve kuruluşlarında en üst amirin, üniversitelerde rektörün, illerde valinin başkanlığında, personel birim amiri, hukuk müşaviri ve varsa güvenlik işlerinden sorumlu birim amirinden oluşan "Değerlendirme Komisyonu" kurulur. Başbakanlıkta kurulacak Değerlendirme Komisyonu Müsteşar veya görevlendireceği müsteşar yardımcısının başkanlığında, Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürü ile Personel ve Prensipler Genel Müdürünün katılımıyla oluşur. Türk Silahlı Kuvvetlerinde ise bu Komisyonun oluşumu kendi yönergeleri ile belirlenir. Değerlendirme Komisyonunun çalışma tutanakları ve kararları gizlidir.

Askeri Yargı¹

Ümit Kardaş

TÜRKİYE'DE ASKERİ YARGILAMANIN TARİHSEL ARKA PLANI

Bugün birçok ülkede askeri yargılamanın varlığı anayasalarda tanınmıştır.² Genellikle anayasa maddeleri askeri yargılamanın kuruluş ve yetki alanı konusunda karar verme yetkisini yasama organına bırakmışlardır. Federal Almanya gibi diğer bazı ülkelerin anayasaları ise en azından barış zamanında herhangi bir askeri yargılama kuruluşu öngörmemişlerdir. Avusturya gibi bazı örneklerde askeri yargılamaya hiç yer verilmemesi, Fransa ve Hollanda gibi ülkelerde ise askeri yargılamanın kaldırılması yönünde hazırlıkların yapılması ve askeri yargılamaya yer veren birçok ülkede de askeri mahkemelerde sivil hâkimlerin görevlendirilmeye başlanmış olması (sivilleşme) askeri yargılamanın uluslararası planda da bir

değişim içinde olduğunun göstergesidir. 21. yüzyılda temel insan hak ve özgürlüklerinin yaygınlık kazanması ve hâkim bağımsızlığı ilkesinin bu hak ve özgürlüklerin güvencesi sayılması askeri yargılamayı güncel kılarak, daha fazla tartışmaya açıyor.

Osmanlı İmparatorluğunda askerlik ayrıcalıklı bir sınıf oluşturmaktaydı. Bu yalnızca savaşanlardan ve askeri hizmetlerde çalışanlardan oluşan bir sınıf olmayıp, bütün kamu hizmetlerinde çalışanları kapsamaktaydı. Padişah-tan “berat” olarak herhangi bir devlet hizmetine atanana lar “askerî” olurlardı.³ Askerî sınıfa bağlı olanların yargılanmalarında ve politik olarak öldürülmelerinde ayrı bir yöntem geçerliydi. Askerî sınıftan birinin zulüm yapması veya başarısızlığı söz konusu olduğunda, sanık bir kurula sevk edilirdi. Eğer askeri sınıfa bağlı kişi önemli bir devlet memuruysa, bu durumda kurula padişah başkanlık ederdi. Genel olarak mahkeme görevini Divan-ı Hümayun yapardı. Askerî sınıfın yargılanmasında İslam hukukunun koyduğu kurallara tam olarak bağlı kalınmaktaydı. Padişah veya vekili gerekli gördüğü durumlarda re’sen soruşturma yaparak fetva dahi almadan “siyaseten katl” yetkisini kullanabilirdi. Bu durum Osmanlı tarihinde nice hukuk dışı uygulamalara, adaletsiz sonuçlara ve ölümlere yol açmıştır. Merkezi otoriteye bağlı, disiplinli ve askerliği meslek edinmiş yeniçerilerin yargılanmasına ilişkin⁴ olarak bir yeniçerinin ancak kendi komutanı tarafından ve kendi kışlası içerisinde cezalandırılacağı kuralı getirilmiştir. Herkes üzerinde yargılama yetkisine sahip olan vezir bile bir yeniçeriyi cezalandıramazdı.⁵

Meşrutiyetten sonra 1914 tarihli Kanunu Muvakkat ile İstanbul’da bir Divan-ı Temyizi Askeri (Askeri Yargıtay) oluşturuldu. Bu divanın başkanı kolordu komutanının yetkilerine sahip olup, harbiye nazırınca seçilir ve padişahça atanırdı. Bu divanda ayrıca dördü rütbeli asker, üçü hukukçu olmak üzere yedi üye bulunurdu.⁶ Böylece ilk kez bir askeri mahkemeye hukukçu üyeler girdi. 1916

- 1 bkz. Ümit Kardaş, “Askeri Yargı,” Ümit Cizre (ed.), *Almanak 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 46-51.
- 2 1831 tarihli Belçika Anayasası’nın 105 maddesi, 1887 tarihli Hollanda Anayasası’nın 116. maddesi, 1967 tarihli Brezilya Anayasası’nın 107. ve 120. maddesi, 1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 145. maddesi.
- 3 Prof. Ahmet Mumcu, “Askerî” sözcüğünün Osmanlı devletinde niçin bütün kamu hizmetlerini içine alan bir kavram çizdiğinin incelemeye değer bir konu olduğunu, bu durumun kuruluş döneminde devlet örgütünün askeri amaçlar ve çıkarlar üzerinde temelleştirilişinin sonucu doğduğunun öne sürülebileceğini söylemektedir. Geniş bilgi için; Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl*, s.55-57; Ahmet Mumcu ve Coşkun Üçok, *Türk Hukuk Tarihi*, s.198-199.
- 4 Tarkan Zafer Tunaya, *Siyasi Müessesler ve Anayasa Hukuku*, s.265; Bu askerlerin en önemli özelliği kullardan olmaları ve devşirme sistemine göre hizmete alınıp eğitilmeleridir. Mumcu, Üçok, a.g.e. s. 237.
- 5 Sahir Erman, *Askeri Ceza Hukuku*, s. 14,15. 1826 yılında Vakayı Hayriye ile yeniçeri ocağı ortadan kaldırılınca yeniçeri ile ilgili kurallar da ortadan kalktı ve 1829 yılında Kanunnamei Asakiri Muhammediye adlı bir yasa yayınlandı. Bundan sonra 1838 tarihli Cezaname adını taşıyan yasa ile yedi kişiden oluşan divanı harpler kurulmuştur. Bu divanı harplerin başkanı bir miralay (albay) veya süvari ya da piyade sınıfından bir binbaşı idi. Üyeler ise iki yüzbaşı, bir mülazimi evvel (üsteğmen), bir mülazimi sani (teğmen) ve bir küçük zabıt (astsubay) idi. Ayrıca divanı harplerde bir çeşit savcılık görevi yapan yüzbaşı rütbesinde bir örf zabiti bulunurdu. 1870 tarihli Askeri Ceza Kanunnamei Hümayunu ile sanığın rütbesine göre kuruluş şekli değişen ancak daima bir başkan ile dört üyeden oluşan divanı harpler kurulmuştur.
- 6 Fahri Çoker, “Askeri Yargıtayın Tarihçesi,” *Askeri Adalet Dergisi*, 1966, s.39.

tarihli Kanunu Muvakkat ile Divan-ı Temyizi Askeri daha ayrıntılı biçimde düzenlendi. 1920 tarihli kararname ile Divan-ı Temyizi Askeri kaldırılarak, temyiz incelemesinin idari bir organ olan Harbiye Nezareti Askeri Adliye idaresine bağlı bir kurul tarafından yapılması uygun görüldü. Üç subay ve iki sivil hukukçudan oluşan bu kurul kısa bir süre sonra kaldırılarak Divanı Temyizi Askeri tekrar kuruldu.⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra 1922 tarih ve 237 sayılı kanun ile başkan ve iki üyesi asker, diğer iki üyesi hukukçu olan Divanı Temyizi Askeri oluşturuldu.⁸

Cumhuriyetin ilanından sonra Alman ve Fransız kanunlarından yararlanılarak hazırlanan 22.05.1930 tarih ve 1631 sayılı Askeri Muhakeme Usul Kanunu yürürlüğe girdi. Bu kanunla -“ alay “- ve eşiti makamların yanında kurulan askeri mahkemeler bir başkan ve iki üyeden oluşmaya başladılar.⁹ Ayrıca alay askeri mahkemeleri dışında her tümen ve eşiti makamlar, her kolordu ve eşiti makamlar ve daha üst komutanlıklar yanında askeri mahkemeler kuruldu. Bu mahkemeler bir askeri adli hâkim ile iki subaydan oluşurdu. Bu mahkemelerde ayrıca savcılık görevi yapan bir askeri adli hâkim bulunurdu.¹⁰ Temyiz mahkemesi görevini yürüten Askeri Yargıtay ise iki daireden oluşmakta, her dairede dört subay ile dört hukukçu üye bulunmaktaydı. Tuğgeneral ve daha yüksek rütbedeki subaylar arasından seçilen subay üyeler iki yıl için kararname ile atanırlardı. Hukukçu üyeler ise albaylar arasından seçilirdi. Askeri Yargıtay başkanı ve ikinci başkanı iki yıllık süre için bakanlar kurulu kararı ile en az korgeneral rütbesindeki subaylar arasından seçilerek atanırdı.¹¹ Sonuç olarak 1631 sayılı yasa ile getirilen bu sistem içinde askeri adli hâkimlerin bağımsız ve güvenceli olduklarını söylemeye imkân bulunmamaktaydı.

1963'TEN SONRAKİ DURUM

1961 Anayasasının 138. maddesinin 4. fıkrasında askeri mahkemelerde görev yapacak olan üyelerin -“çoğunluğunun”- hâkimlik niteliğine sahip olmaları bir zorunluluk olarak kabul edilmişti. 1961 Anayasasının yukarıda anılan hükmü doğrultusunda düzenlenen 353 sayılı yasanın 2. maddesinde askeri mahkemelerin iki askeri hâkim ve bir subay üyeden oluşacağı belirtilmişti.¹² Ancak 1982 Anayasasında askeri mahkemelerin kuruluşu ile ilgili emredici bir hüküm bulunmadığından, kanun koyucu askeri mahkemelerin kuruluşunu istediği gibi düzenleyebilecek ve askeri mahkemelerin, üyelerinin çoğunluğunun hâkimlik niteliğine sahip olmasını aramayabilecektir. Kuşkusuz böyle bir açık kapı bırakılmasının askeri yargılamayı daha çok tartışmaya açık hale getirmektedir.

General ve amirallerin işledikleri suçları yargılayan ve Genelkurmay Başkanlığı yanında kurulan Genelkurmay Askeri Mahkemesi ise general ve amiralleri yargıladığı zaman üç askeri hâkim ile iki general veya amiralden oluşur. Asker kişilerin işledikleri disiplin suçlarını yargılayan ve 477 sayılı Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu Kanununa göre kurulan disiplin mahkemeleri bir başkan, ikisi üye olmak üzere üç subaydan meydana gelir. Astsubay, erbaş ve erlerin yargılanmaları sırasında üyelerden biri astsubay olmaktadır. Askeri yargılamada temyiz mahkemesi olarak görev yapan Askeri Yargıtay beş daireden oluşur. Askeri Yargıtay üyeleri en az yarbay rütbesinde birinci sınıf askeri hâkimler arasından Askeri Yargıtay Genel Kurulunun üye tam sayısının salt çoğunluğu ile her boş yerin üç katı olarak gösterilen adaylar arasından Cumhurbaşkanınca seçilerek atanırlar.

ASKERİ YARGILAMAYA İLİŞKİN SORUNLAR NELERDİR?

ASKERİ HÂKİMLERİN BAĞIMSIZLIK, TARAFSIZLIK VE GÜVENCE SORUNU

Askeri mahkemelerin kurulması, kaldırılması ve yargı çevresinin değiştirilmesi.

353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununun 1. maddesinin 2. fıkrasına göre askeri mahkemelerin kurulması, kaldırılması ve yargı çevresinin değiştirilmesi kuvvet komutanlıklarının önerisi veya Genelkurmay Başkanlığının doğrudan göreceği lüzum üzerine Milli Savunma Bakanlığınca gerçekleştirilir. Askeri bürokrasi istediği takdirde Milli Savunma Bakanı bir askeri mahkemeyi kaldırabilir ya da yargı çevresini değiştirebilir. Bu durumun askeri hâkimleri güvencesiz kıldığı açıktır. Sıkıyönetim dönemlerinde istenilen sonucu elde etmeye yönelik olarak bazı askeri mahkemeler kaldırılmıştır. Söz konusu düzenleme hâkim bağımsızlığı ilkesiyle bağdaşmamakta ve adil yargılanma hakkını da zedelemektedir.

7 Vasfi Raşit Seviğ, *Askeri Adalet*, s. 300.

8 Sahir Erman, *Askeri Ceza Hukuku*, (İstanbul, 1974), s.308.

9 Hilmi Özarpat, *Askeri Yargılama Usulü Hukuku* (Ankara,1950) s. 32 ,Erman a.g.e. s. 31.

10 Özarpat, a.g.e. s. 33-35; Erman, a.g.e. s. 316-318.

11 Özarpat, a.g.e. s. 39,40; Erman , a.g.e. s. 342-343.

12 353 sayılı yasanın 1. maddesine göre askeri mahkemeler tümen, kolordu, ordu ve kuvvet komutanları ile genelkurmay başkanlığı yanında kurulmaktadır. Ancak 353 sayılı yasada yapılan bir değişiklik ile tümen komutanlıkları yanındaki askeri mahkemeler kaldırılmıştır. Ancak geçici bir madde ile bu mahkemelerin kaldırılınca dek görev yapmaları sağlanmıştır. (23 Ocak 1981 gün ve 17229 sayılı *Resmî Gazete*). Yine 353 sayılı yasanın 2. maddesinde 16 Ekim1981 gün ve2538 sayılı yasa ile yapılan değişiklik ile 200 veya daha fazla sanık hakkında açılan davalarda askeri mahkemelerin dört hâkim ve bir subay üyeden oluşacağı belirtilmiştir.

Milli Savunma Bakanının askeri hâkimler üzerindeki gözetim yetkisi.

357 sayılı Askeri Hâkimler Kanununun 23. maddesine göre askeri hâkimlerin görevlerinden dolayı veya görevleri sırasında işledikleri suçları veya sıfat ve görevlerinin gereklerine uymayan durum ve eylemleri yahut askeri yargıya ilişkin şahsi suçları şikâyet veya ihbar edilir yahut cereyan eden işlemlerden öğrenilirse soruşturma iznine gerek olup olmadığının saptanması bakımından ilgili hâkimden daha kıdemli askeri adalet müfettişi Milli Savunma Bakanı tarafından görevlendirilir. Bu müfettiş ayrıca askeri hâkimin geçici olarak işten el çektilmesini Milli Savunma Bakanından talep edebilir. Askeri hâkimler üzerindeki gözetim yetkisinin siyasi bir organı tarafından kullanılması hâkim bağımsızlığını zedelemektedir.

Milli Savunma Bakanının askeri hâkimlere disiplin cezası verme yetkisi.

357 sayılı kanunun 29. maddesinde askeri hâkimlere Milli Savunma Bakanı tarafından uyarma ve kınama disiplin cezalarının verilebileceği ve bu cezalarla ilgili kararların kesin olduğu belirtilmiştir. Her an askeri bürokrasinin önerisiyle Milli Savunma Bakanı tarafından cezalandırılabileceği kuşkusunu içinde taşıyan bir hâkimin güvenceli, dolayısıyla bağımsız olduğu söylenemez. Bu durumdaki bir hâkimden tarafsızlık da beklenemez.

Yaş sınırı nedeniyle askeri hâkimlerin emekliye sevk edilmeleri.

357 sayılı kanunun 21. maddesinin 1. fıkrasına göre askeri hâkimler emeklilik bakımından subayların emeklilik yaş hadlerine tabi tutulmuşlardır. 5434 sayılı Emekli Sandığı Kanununun 40. maddesinin (ç) fıkrasına göre albayların bu rütbede bekleme hadleri 60 yaştır. Bu durumda bir hâkim albay 60 yaşında yaş sınırı nedeniyle emekli edilmektedir. Oysa Anayasanın 140. maddesinde hâkimlerin 65 yaşını bitirinceye kadar hizmet görecekleri belirtilmiştir.

Askeri hâkimlerin atanmaları ve yer değiştirmeleri.

Türkiye’de askeri hâkimlerin atanmaları ve nakillerinde yürütme organınca atama sistemi uygulanmaktadır. Askeri hâkimler Milli Savunma Bakanı ile Başbakanın ortak kararnamesi ve Cumhurbaşkanının onayıyla atanırlar ve yer değiştirirler. Bu sistemde Milli Savunma Bakanı başta olmak üzere askeri bürokrasinin askeri hâkimler üzerinde baskılarda bulunabileceği ve askeri hâkimin bağlı bulunduğu askeri idarenin özellikle sicil veren komutanın askeri hâkimin atanmasında ve yer değiştirmesinde etkili olabileceği, bu durumun ise bağımsız ve tarafsız olması gereken askeri hâkimi tedirgin ve huzursuz edeceği ortadadır.

Askeri hâkimlerin yükselmeleri.

357 sayılı kanunun 12. maddesinde askeri hâkimlere subay sicil notu ve mesleki sicil notu olmak üzere iki çeşit sicil verileceği belirtilmiştir. Maddenin (A) fıkrasında subay sicil belgesinin idari sicil üstlerince görevi ve sıfatı ne olursa olsun tüm askeri hâkimler hakkında düzenleneceği hususu, (B) fıkrasında ise subay sicil belgesini düzenleyecek üç sicil üstü belirtilmiştir. Bu sicil üstlerinden birincisi olarak birlikte çalıştıkları askeri hâkimlerin kıdemli hâkimi gösterilmiştir. Kıdemli hâkimlerin diğer hâkimlere ve generallerin birlikte çalıştıkları askeri hâkimlere sicil vermesi hâkim bağımsızlığını ortadan kaldırmaktadır. Yükselmeleri idarenin takdirine bırakılan askeri hâkimlerin güvenceli oldukları söylenemez.

Yetersizlik, disiplinsizlik ve ahlaki durum nedeniyle işe son verme.

357 sayılı kanunun 22. maddesine göre söz konusu durumların saptanmasında idari sicil yönetimi benimsenmiştir. Bu nedenler idari sicil yoluyla saptandığından hâkim bağımsızlığı ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Ayrıca maddede tutum ve davranışlarıyla yasa dışı görüşleri benimsedikleri anlaşılmanın da işlerine son verileceği belirtilmiştir. Bu düzenleme başlı başına hâkim güvencesini ortadan kaldırmaktadır.

Askeri mahkemelerin kuruluşunda subay üyeleri bulunması açısından

353 sayılı kanunun 4. maddesinde subay üye ve yedeklerinin nezdinde askeri mahkeme kurulan komutan veya askeri kurum amiri tarafından her yılın aralık ayında o askeri mahkemenin yetkisine giren birlik ve kurum personeli arasından bir yıl süreyle değiştirilmemek üzere seçilecekleri belirtilmiştir. Böyle bir atama şeklinin askeri mahkemede yargılanacak kişiler bakımından güvencesizlik oluşturduğu açıktır. Bir mahkemede hâkim niteliği olmayan memur statüsündeki kişiler doğrudan doğruya yargılamaya ve karara katılıyorsa o mahkemeyi hukuka uygun kabul etmek mümkün değildir. Memurlara yargıçlık görevi yaptırmak hiçbir yargılama ilkesiyle bağdaşmaz. Bu nedenle hukuka uygun olmayan askeri mahkemeler adil yargılama yapma görevini de ihlal etmektedirler.

ASKERİ MAHKEMELERİN GÖREV ALANININ SİVİL YARGI ALEYHİNE GENİŞLEMESİ SORUNU

Anayasanın 145. maddesi ile paralel bir şekilde düzenlenen 353 sayılı kanunun 9. maddesi askeri mahkemelerin askerler bakımından görev alanını belirlemiştir. Askeri mahkemeler asker kişilerin askeri suçlarının yanı sıra, asker kişiler aleyhine işledikleri suçlar ile askeri mahallerde yahut askeri hizmet ve görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlara da bakarlar. Aynı yasanın 12. maddesi asker ve sivil kişilerin birlikte suç işlemeleri halini düzenlemektedir.

Askeri suç nedir? Nasıl tanımlanmalıdır?

Askeri suçun Askeri Ceza Kanununda bir tanımı yoktur. Oysa bu suçun tanımı çok önemlidir. Diğer görev alanları bu tanıma göre belirlenmektedir. En önemlisi sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanma gerekçeleri olarak askerlerle birlikte işledikleri suçların askeri suç sayılması ve bu gerekçe ile sivillerin tabii hâkimlerinden koparılmaları vahim bir sorun yaratmaktadır. Türkiye’de uygulanan sivil ve askeri yargı sistemlerinin farklı sistemler olması, ayrı usuller uygulamaları, hâkimlerinin bağımsızlıklarının ve güvencelerinin farklı düzenlemelere bağlı olması yargılama birliğine aykırıdır. Bu nedenle askeri suç kavramının açıklıkla ve kesinlikle belirlenmesi önemlidir. Askeri suç tanımının önemine ilişkin olarak Askeri Ceza Kanununun 54. maddesini örnek gösterebiliriz. Bu madde ile 765 sayılı Türk Ceza Kanununun (TCK) birinci babının birinci faslında devletin arsiulusal şahsiyetine karşı cürümler başlıklı bölümünde 125. ile 145. arasındaki maddelerde (5237 sayılı TCK’da 6. ve 7. bölümlerdeki karşılıkları) düzenlenen suçlar Askeri Ceza Kanununun 54. maddesi içine alınarak askeri suç haline getirilmişlerdir. Siyasi suç niteliğindeki bu suçların askeri suç haline getirilmesi çok sakıncalıdır. Bu yapay bir askeri suç genişletmesi olup, hem asker kişileri hem de askerlerle birlikte bu suçları işleyen sivilleri de askeri yargı alanına alarak tabii hâkimlerinden ayırmaktadır. Örnek olay olarak Şemdinli Davasını verebiliriz. Van Cumhuriyet Başsavcılığınca asker sanıklar hakkında soruşturma yapılmış, söz konusu kişiler hakkında devletin birliğini bozmak suçundan dava açılmıştır (5237 sayılı TCK madde 302). Sanıklar adli yargıda yargılanmışlar ve mahkûm olmuşlardır. Ancak Yargıtay temyiz incelemesinde mahkûmiyetle sonuçlanan davanın askeri yargıda görülmesi gerektiği noktasından kararı bozmuş ve dava yeniden askeri mahkemede görülmeye başlamıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi 765 sayılı TCK’nın 125 – 145 arasındaki maddelerinde düzenlenen suçlar Askeri Ceza Kanununun 54. maddesi ile askeri suç haline getirilmişlerdir. 765 sayılı TCK’daki 125.

maddenin 5237 sayılı TCK’daki karşılığı 302. maddedir. Sanıkların yargılandığı suç bu durumda askeri bir suçtur. Asker kişilerin askeri suçları ise gerek anayasaya gerekse 353 sayılı kanuna göre askeri mahkemelerde yargılanır. Bu durum askeri suç tanımının siyasi suçları da kapsayacak kadar geniş tutulmasından doğmakta, askeri yargının sivil yargı aleyhine genişlemesi, asker ve sivil kişilerin tabii hâkimleri dışında merciler karşısında yargılanmalarına neden olmaktadır.

Çift başlı yargının bazı askeri bürokratları dokunulmaz kıldığına bir önemli örnek de emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek’e ait 2003-2004 yıllarına ait darbe girişimlerini anlatan günlüklerdeki eylemlere ilişkin yargısal sürecin işlemeyişidir. Darbe günlüklerinin Nokta Dergisinde yayımlanması üzerine günlüklerin sahibi Özden Örnek’in şikâyetiyle genel yayın yönetmeni Alper Görmüş hakkında soruşturma başlatılmış, bu soruşturma sonunda Alper Görmüş hakkında Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığınca iftira atmak ve hakaret etmek suçlarından dava açılmıştır. Ayrıca günlüklerdeki darbe girişimleri anlatımları ciddiye alınarak şüpheli Özden Örnek hakkında da askeri darbe hazırlığı iddiasıyla soruşturma başlatılmıştır. Ancak savcılık kendisini bu konuda yetkili görmediğinden soruşturmaya başlamadan Nokta Dergisindeki yayını delil göstererek soruşturma evrakını 19/04/2007 tarihli yetkisizlik kararıyla yetkili olduğunu düşündüğü Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığına göndermiştir. Eğer Özden Örnek emekli olmadan bu günlükler açığa çıkmış olsaydı, bu takdirde işlenen suç anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı işlenen suçlar (TCK 309, 311, 312, 313) kapsamında olmasına, yani Askeri Ceza Kanununda düzenlenen bir askeri suç olmamasına rağmen, suç askeri mahalde işlendiğinden, Özden Örnek askeri yargı alanına girecek ve general olması nedeniyle Genelkurmay Askeri Mahkemesinde yargılanacaktı. Kuşkusuz bu durumda darbe girişiminde bulunan generaller hakkında Genelkurmay Başkanının soruşturma emri vermesi gerekecekti. Nitekim dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök soruşturma emri vermemiştir. Kaldı ki Genelkurmay Başkanı soruşturma emri vermiş olsaydı dahi Genelkurmay Askeri Mahkemesinde söz konusu kuvvet komutanları onların amiri olmayan daha kıdemli iki general bulunması imkânsız olduğundan ve bu nedenle mahkeme oluşturulamayacağından yargılanamayacaklardı. Ancak 353 sayılı askeri ceza muhakemesini düzenleyen kanunun 17. maddesi uyarınca Özden Örnek ve günlüklerde adı geçen generaller hakkında emekli olmaları ve suçun da askeri bir suç olmaması nedenleriyle görevli merci sivil yargıdır. Çünkü söz konusu maddeye göre emekli olmaları

nedeniyle askeri yargı ile olan ilgileri kesilmiş bulunmaktadır. Özden Örnek'in günlüklerindeki darbe girişimlerine yönelik yargısal sürecin geldiği nokta önemli olduğundan sürecin tamamını incelemekte yarar var. Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığı, Bakırköy C. Başsavcılığının yetkisizlik kararıyla gönderdiği soruşturma evrakıyla ilgili aşamaya ilişkin cevabi yazısında, asker kişiler hakkında görev ve sıfatlarından dolayı soruşturma başlatılmasının askeri kurum amirinin takdir ve değerlendirilmesine bağlı olması nedeniyle soruşturma evrakının Genelkurmay Başkanlığına gönderildiğini belirtilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı mahkemeye gönderdiği cevabi yazısında ise iddia hakkında gerçek, somut ve tutarlı bir bilgi ve belge bulunmaması nedeniyle herhangi bir işlem yapılamadığı bilgisini vermiştir. Oysa kuvvet komutanlarının işlediği iddia olunan suç, TCK'da yer alan siyasi bir suç olup, askeri bir suç değildir. Ayrıca söz konusu asker kişiler emekli olduklarından askeri yargıyla olan ilişkileri kesilmiş bulunmaktadır. Bu nedenlerle görevli yargı yeri sivil yargı merciidir. Adli yargının görevli ve yetkili olduğu bir olayda görev, yetki ve soruşturmanın açılması konularında Genelkurmay Başkanlığı tek karar verici merci durumuna sokulmuştur. Genelkurmay Başkanlığı adeta yargıyı bloke etmiş ve hukuka ve kanunlara aykırı olarak fiili bir durum yaratmıştır. Bu durum ne hukuk devletiyle ne demokrasiyle ne de adil yargılanma hakkıyla bağdaşabilir. Yargılama birliği ve tabii hâkim ilkelerine aykırı olarak görev alanı geniş tutulan askeri yargının yarattığı çift başlılıktan yararlanılarak bazı yurttaşlar dokunulmaz kılınmışlardır. Bu durumun sonucu olarak darbe teşebbüsünde buldukları iddia edilen şüpheli ve diğer kuvvet komutanları soruşturulamaz ve yargılanamaz bir konuma gelmişler, hukuk dışı bir korumaya alınmışlardır. Derginin genel yayın yönetmeni Alper Görmüş ise gelebilecek tüm baskılara rağmen, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün yolunu açmak amacıyla, 2003-2004 yılındaki darbe teşebbüslerini ortaya çıkaracak günlükleri yayımlayarak halkı bilgilendirme görevini yapmış ancak bunun sonucunda kolaylıkla yargılanabilir duruma gelmiştir. Bu tablo cumhuriyetin eşit yurttaşlar temeline dayanmadığını göstermektedir. Diğer yandan yaratılan fiili durum nedeniyle Alper Görmüş Anayasanın 39. maddesiyle kendisine tanınmış olan ispat hakkını da kullanamaz duruma düşürülmüştür.

Asker kişilerin işledikleri suçların askerlik hizmet ve görevleriyle ilgili olması ölçütü

Askeri mahkemelerin görev alanını düzenleyen 353 sayılı kanunun 9. maddesinde yer alan ölçütlerden birisi asker kişinin işlediği suçun askeri hizmet ve göreviyle il-

gili olması ölçütüdür. Kanuni düzenlemelerle askeri personele yüklenen ve periyodik hale getirilerek onların bilgisine sunulan işler askeri görev oluşturmaktadır. (İç Hizmet Kanunu m. 6,7,14,15 – İç Hizmet Yönetmeliği m. 4-27) Amirler anılan mevzuat çerçevesinde askeri ihtiyaçların doğurduğu gerekler ışığında yazılı veya sözlü emirler verilebilirler. (İç Hizmet Kanunu m. 8 – İç Hizmet Yönetmeliği m. 28-34) Askeri şahısların bu görevlendirmelerle ilgili olarak işlediği suçlarda askeri yargı görevli olacaktır. Ancak hizmet ve görevin salt askeri mevzuatta yer alması, işlenen suç gerçek anlamda askeri suç haline getirmeyebilir. Gerçekleşen suç askeri hizmet ve görevle ilgili olarak işlenmiş olmakla birlikte, söz konusu suçun işlenmesiyle gerçek anlamda askeri yarar ve gereklerin korunması ihlal edilmemiş olabilir. Mevzuatla tevdi edilen hizmet ve görev doğrudan doğruya yurt savunmasının sağlanması, askeri disiplinin tesisi, askeri yarar ve gereklerin korunması ilkeleriyle bağlantılı olmayabilir. Bu durumda ise askeri hizmet ve görevden söz edilemez. Suç işleyen yargı merciini belirleyecek somut eylemin niteliği bir yorumla ortaya konabileceğinden bu ölçüt de tabii hâkim ilkesine aykırıdır. Suç işleyen kişinin işlediği suçun hangi yargı alanına girdiğini önceden net olarak bilmesi tabii hâkim ilkesinin en önemli unsurudur. Bu durum nedeniyle adli yargıyla askeri yargı arasında çözümlenmesi uzun zaman alan görev uyumsuzlukları olmakta, yıllarca Uyuşmazlık Mahkemesinden görev yeri ihtilafının çözümlenmesi beklenmektedir.

Bu konuda örnek vereceğimiz önemli ve güncel olay birden çok sanığın yargılandığı JİTEM davasıdır. Asker ve sivil kişilerin birlikte işledikleri iddia olunan “cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak”, “bir suçu söyletmek için işkence yapmak”, “taammüden adam öldürmek” suçlarından dolayı 2005 yılında Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesinde açılan davada adli yargı mercii sanıklardan bir kısmının asker kişi olması gerekçesiyle görevsizlik kararı vermiş ve kesinleşen kararlarla birlikte dava dosyası Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesine gönderilmiştir. Askeri mahkeme ise sanıkların TSK ile ilişkilerinin kesilmiş olduğu, yüklenen suçların da askeri suç olmadığı, 353 sayılı kanunun 12. maddesi uyarınca görev yerinin adli yargı olduğu gerekçesiyle görevsizlik kararı vermiştir. Böylece çift başlı yargı içinde bir görev uyumsuzluğu çıktığından bu uyumsuzluğun çözümü için dosya Uyuşmazlık Mahkemesine gönderilmiştir. Uyuşmazlık Mahkemesi 02/06/2008 tarihli kararında askeri mahkemenin gerekçesini kabul ederek asker kişilerin ilişkilerinin TSK'dan kesilmesi ve yüklenen suçların askeri hizmet ve görevlerine ilişkin olmaması nedenleriyle adli yargının

görevli olduğuna karar vermiştir. Bu somut olayda yargılama sırf görev uyuşmazlığı, yani çift başlı yargının yarattığı belirsizlikler nedeniyle 4 yıl gecikmiştir. Söz konusu davada suç tarihleri 1992-1994 yılları arasındadır. Dava 2005 yılında açıldığına göre, kovuşturmanın 10 yılı aşkın bir süredir devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu gecikmede olayda asker kişilerin bulunması nedeniyle duyulan tereddütlerin rol oynamış olması ihtimal dâhilindedir.

Askeri suçlar salt askerler tarafından işlenebilen ve askeri hizmet ve görevle ilgili olan suçlar olmalıdır. Bunlar doğrudan doğruya askeri disiplini bozan, askeri yarar ve gerekleri ihlal eden eylemler olarak düzenlenmelidir. Bu suçlar askeri mahkemelerin görev alanlarının belirlenmesinde ana ölçüt olmalıdır. Bu ölçüt esas alındığında Askeri Ceza Kanunundaki az sayıda suç bu tanıma girecektir. En önemlisi, askeri yargının görev alanı yukarıda belirlenen ölçülere göre yeniden düzenlendiğinde siviller hiçbir şekilde askeri mahkemelerde yargılanamayacaklardır. Asker kişileri de disiplini ihlal eden suçları dışında tabii yargı yerlerinde yargılanır olacaklardır.

Askeri mahal ölçütü

Asker kişinin işlediği suç Askeri Ceza Kanununun dışında TCK'da, 6136 sayılı kanunda veya bir başka özel kanunda düzenlenmiş olabilir. Ancak suç askeri mahalde işlenmiş ise askeri yargı görevli olacaktır. İç Hizmet Kanununun 12, 51 ve 100. maddelerinin ışığı altında istikrar kazanmış Askeri Yargıtay kararlarına baktığımızda askerlerin eğitim, öğretim, tatbikat gibi görev yaptıkları, barındıkları ve konakladıkları yerlerin askeri mahal kabul edildiği görülmektedir. Bunlar da İç Hizmet Yasasının 12. maddesinde sayılan; kıta, karargâh, askeri kurum (askeri hastane, okul, orduevi, dikimevi, askeri fabrika, askerlik şubesi, ikmal merkezi, depo) dur.

Görüldüğü gibi "askeri mahal" olarak kabul edilen –"yerler"- maddede sayılmıştır. Ancak bu kavramı açıklayan bir tanım verilmemiştir. Gerek 353 sayılı kanunda gerekse 211 sayılı İç Hizmet Kanununda askeri mahallin tanımı yoktur. Bunun yanında sayılan yerlerle ilgili olarak tanımlar yapılmıştır. Örneğin İç Hizmet Kanununun 12. maddesinde askeri kurumun tanımı yapılmıştır. Suçun salt askeri mahal sayılan yerde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle asker kişileri tabii yargı yerlerinden ve tabii hâkimlerinden koparılmış olmaktadır. Örnek olarak yine Şemdinli soruşturmasını verebiliriz. Şemdinli soruşturmasında ayrıca sanıkların sıralı komutanları hakkındaki soruşturma evrakı da gereği yapılmak üzere Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığına gönderilmiştir. Söz konusu komutanlardan ikisinin general olduğu ve generalleri yargılayan

tek mahkemenin Genelkurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi olması nedeniyle soruşturma evrakı askeri yargıya gönderilmiştir. Ancak komutanlardan birinin albay olması nedeniyle bu komutana ait soruşturma evrakının Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığına gönderilmemesi gerekirdi. Söz konusu komutanlara ilişkin evrak Askeri Savcılıkça Genelkurmay Başkanlığına gönderilmiş, ancak bu makamca soruşturma açılmasına gerek görülmemiştir. Yine Van Cumhuriyet Başsavcılığı dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı hakkında "suç işlemek için örgüt kurmak", "görevi kötüye kullanmak", "sahte belge düzenlemek" ve "adil yargılamayı etkilemek" suçlarıyla ilgili evrakı da Genelkurmay Başkanlığı Askeri Savcılığına göndermiştir. Bu evrak da Askeri Savcılıkça Genelkurmay Başkanlığına gönderilmiş olup, bu komutan hakkında da soruşturma emri verilmemiştir. Oysa dönemin Kara Kuvvetleri Komutanına yüklenen suçlardan "görevi kötüye kullanmak" dışındaki suçlar askeri suç kapsamı içinde olmadıklarından, bunların soruşturulmasının adli yargıda yapılması gerekirdi. Ancak bu suçlar askeri mahalde işlenmiş olduklarından askeri yargı görevli olmaktadır. Askeri mahal ölçütü askeri yargı alanını alabildiğine genişletmektedir.

Asker kişilerin asker kişilere karşı suç işlemeleri ölçütü

Asker kişilerin asker kişilere aleyhine işledikleri suçlarda da askeri yargı görevlidir. Anılan suçların Askeri Ceza Kanununda öngörülen askeri suçlar olmaları zorunlu değildir. Askeri yargının görevli olması için suçların asker kişi aleyhine işlenmiş olması yeterlidir.

Askeri şahıs asker kişi aleyhine hırsızlık, dolandırıcılık, sahtekârlık, konut dokunulmazlığını ihlal suçlarını işlediği takdirde askeri mahkemede yargılanacaktır. Bu suçlar Askeri Ceza Kanunu tarafından gönderme dahi yapılmayan suçlardır. Diğer bir anlatımla "askeri suç benzeri" nitelikleri dahi yoktur. Bu düzenlemeler, yukarıda yinelediğimiz ölçütler ışığında tabii hâkim ilkesine aykırıdır. Sırf failin de mağdurun da asker kişi olmaları sebebiyle askeri yargı organlarının görevini kabul etmek, askerler arasında olup bitenleri sivil mahkemelere teslim etmek, "kol kırılır yen içinde kalır" düşüncesiyle açıklanabilir.

2006-2008 DEĞERLENDİRMESİ

2006 yılında 29/06/2006 tarih ve 5530 sayılı kanunla sivil kişilerin Askeri Ceza Kanununa tabii suçlarının barış zamanında adli yargıda görülmesi kabul edilmiştir. Böylece Askeri Ceza Kanununda yer alan ya da TCK'da si-

yasi suç olduğu halde Askeri Ceza Kanununa sokulup askeri suç haline getirilen birçok suç bakımından tabii hâkim ilkesine dönülmüştür. (Askeri Ceza Kanununun 55, 56, 57, 58, 59, 61, 63, 64, 75, 79, 80, 81, 93, 114 ve 131. maddeleri) Ancak bu suçları işleyen asker kişiler ve askerlerle birlikte işleyen siviller yine askeri mahkemede yargılanacaklardır. 2007-2008 yıllarında saptanan hususlarla ilgili bir tartışma yaşanmamış ve kanuni bir değişiklik yapılmamıştır.

ASKERİ YARGILAMAYA İLİŞKİN SORUNLARIN BÜTÜNCÜL BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Askeri mahkemelerin görev alanlarının belirlenmesinde kullanılan görev ölçütleri belirsizlik içermektedir. Nitekim yargı organları arasında bu kavramların farklı yorumu nedeniyle uyuşmazlıklar çıkmaktadır. Uyuşmazlık Mahkemesi Ceza Bölümünün konuyla ilgili kararlarının çokluğu askeri yargı ile adli yargı arasındaki uyuşmazlığın boyutlarını gözler önüne sermektedir. Askeri mahkemelerin görev alanları, mevcut düzenlemelerle büyük ölçüde genişlemiştir. Askeri mahkemeler; asker şahısların ve asker şahıs sayılanların, askeri suçlarına bakmalarının ötesinde onların genel suçlarına da bakar hale getirilmişlerdir. Bu durum onların kuruluş nedenlerine terstir. Böylece askeri mahkemeler, askerlerin tek yargı yeri haline gelmiştir. Bu onların tabii yargı yerlerinden koparılmaları demektir. Çünkü unutulmamalıdır ki onlar da yurttaş olarak genel yargıya tabidirler.

Askeri yargının işleyişindeki özel usuller, cezaların kişiselleştirilmesindeki özellikler, hâkimlerin konumları, atanmaları, sicil alma biçimleri, askeri mahkemelerin yapıları ve kuruluş şekilleri, verilen cezaların doğurduğu farklı sonuçları, askeri hâkimlerin sicil, izin gibi nedenlerle hiyerarşik ilişki içinde oldukları komutanla bağlantıları göz önüne alındığında, askeri yargının kuruluş, işleyiş, cezalandırma aşamalarıyla bir bütün olarak ayrı bir teşkilatlanma içinde olduğu görülmektedir. Yerel askeri mahkemeler vardır. Onların üzerinde ayrı bir merci olan Askeri Yargıtay vardır. Böylece ayrı bir organizasyona sahip olan askeri yargının görev alanının son derece hassas ve kesin hatlarla belirlenmesi gereği açıktır. Çünkü asker kişiler genel suçları nedeniyle, bu yargının görev alanına

alınmakla sadece tabii hâkimlerinden koparılmamakta, aynı zamanda tamamen farklı bir yargı sisteminin faaliyet alanına dâhil edilmektedirler.

Olayın asıl çarpıcı yanı, asker olmayan sivil kişilerin bu sisteme tabi kılınmalarıdır. “Sivillerin” yargılanmasını içeren suçların ulusal savunmanın sağlanması, askerlik hizmetlerinin sağlıklı bir biçimde ve aksamadan yürütülmesi, ordu disiplininin korunması ile doğrudan ya da dolayısıyla ilgili suçlar olmadığı açıktır. Ayrıca bu suçlarla “askeri yarar”ın zarara uğratıldığı da söylenemez. Çünkü bu suçlarla devletin genel yararı ihlal edilmiştir. Suçlarda askeri değil “siyasi” ağırlık ön plandadır. Dolayısıyla askerlerin de ve askerlerle birlikte suç işleyen sivillerin de askeri disiplin ve hizmetle ilgili olmayan suçlar nedeniyle askeri yargıya tabi kılınmaları, usul hükümleriyle tabii yargı yerlerinden koparılmaları anlamına gelmektedir. Askeri mahkemeleri siyasallaştıracak görevlendirmeler birçok sakıncayı beraberinde getirir.

Son bir sorun askeri hâkimlerin bağımsız ve güvenceli olmalarıdır. Askeri hâkimler, subay üniforması ve dolayısıyla hiyerarşik bir yapılanma içinde görev yapmaktadırlar. Komutanlar askeri hâkimlerin sicil yoluyla yükselmelerinde etkili olmakta, atanmalarında ise bağlı oldukları kuvvet komutanları yetkili bulunmaktadırlar. Denetlenmelerini Milli Savunma Bakanlığına bağlı teftiş kurulu yapmakta, Milli Savunma Bakanı kendilerine disiplin cezası verebilmektedir. En vahimi askeri mahkemelerde komutan tarafından görevlendirilen bir muharip sınıf subayı hâkim yetkisi kullanmaktadır. Hiçbir demokratik ve hukuki çerçeveye sığmayan bu mahkemelerin olağan dönemlerde askeri disiplin ve hizmetle ilgili olmayan birçok suçtan dolayı askerleri ve bazı müşterek suçları nedeniyle sivilleri yargılamasının adil yargılanma hakkını ortadan kaldırdığı açıktır. Bu nedenlerle askeri mahkemelerin görev alanlarının sadece askerlerin işleyebilecekleri, disiplini ve askeri gerekleri ihlal eden suçlarla sınırlandırılması, Askeri Yargıtayın kaldırılarak yargıda çift başlılığa son verilmesi zorunludur. Yine idari yargı alanında Askeri Danıştay işlevi gören ve tek dereceli bir yüksek yargı merci olarak görev yapan Askeri Yüksek İdare Mahkemesinin de kaldırılması gerekmektedir.

| YÖNLENDİRİCİ KURUMLAR

Türkiye Güvenliği Açısından NATO

Beril Dedeoğlu

ARKA PLAN: TÜRKİYE’NİN NATO’YA GİRİŞİ

ABD öncülüğünde 1949 yılında kurulan NATO’nun temel işlevi, Soğuk Savaş yıllarında yayılmacı ve saldırgan politikalar uyguladığı ileri sürülen SSCB’ye karşı Avrupa ve Kuzey Avrupa’nın istikrar ve güvenliğini korumaktır. Bu çerçevede NATO, bir yandan Sovyet askeri gücü karşısında bir denge oluşturma, bir yandan da müttefik ülkelerde Sovyetler Birliği modeli rejimlerin kurulmasına engel olma amacı taşıyordu.

1945 yılında SSCB’nin Türkiye ile olan Dostluk ve Saldırmazlık Paktı’nı yenilememesi, Boğazların statüsü ve Doğu Anadolu sınır konularını gündeme getirmesi, Türkiye’de SSCB’nin tehdit olarak görülme nedenlerini oluşturmuştur. Bu çerçevede Türkiye NATO’nun kuruluşunu olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiş ve bu örgüte üye olunması yoluyla hem batılılaşma sağlanabileceği hem de Amerikan yardımlarından yararlanılabileceği hesaplanmıştır. Girişimlerinin karşılığını alamayan Türkiye, NATO kurucu üyeleri arasına girememiş ve bu durum önemli bir hayal kırıklığı yaratmıştır.

1950’de CHP hükümeti NATO üyeliği için başvurmuş, ancak iktidarın NATO üyeliği için fazla çaba göstermediğini seçim kampanyalarında dile getiren DP iktidara gelince, üyelik süreci yeni iktidarın konusu haline gelmiştir. DP’nin üyelik başvurusu ise, Türkiye’nin katılımının NATO’nun gelişmesini olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle reddedilmiş, bunun yerine Akdeniz’e ilişkin NATO askeri planlamasına dâhil edilme anlamına gelen ve “Akdeniz Paktı” adı verilen ayrıcalıklı bir ortaklık önerilmiştir. Türkiye, tam üyelik yerine önerilen bu ortaklığı reddetmiştir. Bununla birlikte SSCB’nin nükleer gücünü artırması ve Kore Savaşı, ABD’nin tutum değiştirmesine yol açmış ve Türkiye ile Yunanistan’ın ittifaka katılması halinde Sovyetler Birliği’nin Ortadoğu ve Balkanlarda çevrelenebileceğini hesaplamıştır. Avrupalı üyelerin NATO’yu sadece askeri değil siyasal, ekonomik ve kültürel bir ittifak ola-

rak görüp Türkiye’nin bu işbirliğinde yeri bulunmadığını ileri sürmelerine rağmen, ABD, Kore Savaşı’na 4500 kişilik askeri güç gönderen Türkiye’nin ittifaka alınmasında ısrar etmiştir¹. 18 Şubat 1952’de gerçekleşen üyelik, Türkiye’de “Batı’ya rağmen Batılılaşma” anlamına gelmiştir.

SOĞUK SAVAŞ YILLARI

Türkiye NATO’ya girer girmez, ülkeye gelen on binlerce Amerikan asker ve personelinin statülerinin belirlenmesi için bir kısmı NATO² bir kısmı da Türk-Amerikan ilişkileri çerçevesine giren antlaşmalar imzalamış, 90 kadar askeri ve sivil Amerikan tesisi açılmıştır³. 1966’da NATO haber alma tesislerinin sayısı 112’ye ulaşmış, bakanlar dâhil hiçbir Türk yetkilinin NATO komutasından izin almadan giremediği alanlar oluşturulmuştur. Güvenliğin temel güvencesi olarak görülen NATO’nun kitlesel karşılık stratejisi de, Türkiye’nin güvenlik stratejisinin özü haline gelmiştir. Bu çerçevede Türkiye, NATO üyeliğini nerdeyse sadece Türk-Amerikan ittifakı şeklinde değerlendirmiş ve Ortadoğu’daki komşularına karşı, ABD politikalarını desteklemiştir.

1980’lere kadar varlığı tam olarak bilinmeyen ve açığa çıkmayan bazı NATO faaliyetleri, Soğuk Savaş yıllarında müttefiklerin siyasal yaşamlarını derinden etkileyecek sonuçlar yaratmıştır. Kitlesel karşılık doktrini ilan edildikten hemen sonra, İngiltere ve ABD çıkışlı kontrgerilla örgütlenmesi olan Gladio’nun İtalya’da Müttefik Koordinasyon Komitesi adıyla NATO bünyesinde yeniden yapılandırıldığı ileri sürülmüştür. Bu örgütlenmenin birçok Avrupa ülkesiyle birlikte Türkiye’de de faaliyet sürdürdüğü, 22 Kasım 1990 tarihli Avrupa Parlamentosu kararına konu

- 1 Baskın Oran, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, s. 545-546.
- 2 “Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerinin Statüsüne Dair Sözleşme,” *Resmi Gazete*, Sayı: 6375, 10.03.54. Antlaşmanın ayrıntıları ve kapsamı için bkz. Ömer İlhan Akipek, “NATO Kuvvetleri Sözleşmesine göre vazife kavramı ve Türkiye’deki tatbikatı”.
- 3 Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Baskın Oran, *a.g.e.*, s. 53-59.

olmuştur.⁴ 6 Eylül 1955'te Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba atılmasında ve hemen ertesinde, başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin dört bir yanındaki Rumları ve gayrimüslim yurttaşları hedef alan olaylarda Türk Gladio'sunun yönlendirici etkisi olduğu da iddialar arasındadır. Bu olaylar, Kıbrıs'taki tedhiş hareketleriyle ilişkilendirilerek bir mütekabiliyet esasından açıklanmış, ardından gayrimüslimlerin tahrikleri başlattığı gazetelerde yer almış ve gayrimüslim yurttaşlar ile "yabancı" algısı arasında bağ kuran bir meşruiyet zemini denenmiştir. Bu süreç sonrasında gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesinin nedenleri arasında da benzer bir sav bulunmaktadır. Buna göre DP, Türkiye'nin ekonomik sorunlarına çare bulmak için ABD yardımlarına giderek daha fazla bel bağlamış, yardımların artması amacıyla Türkiye üzerindeki Sovyet tehdidini abartmış ve bu abartı ABD tarafından inandırıcı bulunmayınca da yeni krediler bulmak için Sovyetler Birliği'ne başvurmuştur. ABD ise bu yakınlaşmayı DP'yi bertaraf eden güçleri destekleyerek cezalandırmıştır⁵.

1960 darbesi sonrasında Türkiye-NATO ilişkilerinde gerilimler ortaya çıkmıştır. 1962 Küba Füze krizi sonrasında SSCB ile ilişkilerini yeniden düzenlemeye girişen ABD, Küba'daki nükleer başlık taşıyan füzelerin sökülmesi karşılığında Sinop'takilerin kaldırılmasını sağlamış, ancak bu kararı alırken Türkiye'ye sormamış ve bu tutum Türkiye'de tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye, üzerindeki Sovyet tehdidinin geçmediğini ve ABD'nin tutumunun Türkiye'yi açık hedef haline getirdiğini savunmuştur. 1961'de iktidara gelen CHP, bir yandan Sovyet tehdidini esas alırken öte yandan anti-Amerikancı tutumun da temsilcisi haline gelmiştir. Bu tutum, 5 Haziran 1964'de ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupla daha da güçlenmiştir. Mektup, esas olarak garantörlük hakkını kullanarak Kıbrıs'a tek taraflı olarak müdahale edilemeyeceğini, böyle bir müdahalenin iki NATO üyesi ülkeyi savaşa sokabileceğini ve SSCB'nin bunu bir NATO müdahalesi olarak görüp karşı eylem yapabileceğini dile getirmiştir. Dolayısıyla ABD meseleyi SSCB ile çatışma yaratabilecek bir girişim olarak değerlendirirken Türkiye bu tutumu içişlerine karışma olarak adlandırmıştır.⁶

1965'den itibaren, dünya genelinde yükselen 3. Dünya akımlar ve yeni sol eğilimler, Türkiye'de de çoğunlukla kendisini anti-Amerikancı yaklaşımlarla ifade etmiş ve

NATO ile Amerikan askerleri hedef haline gelmiştir. Bu eğilimin bir süre sonra fazla "sol" bir sürece sürüklendiği ve 1969 seçimlerini de kazanan AP'nin, DP geleneğini sürdüreceği öngörüsüyle hazırlanan muhtıra, 12 Mart 1971'de hükümete bildirilmiştir. Buna göre TSK, hem ülkede hüküm süren tedhiş ortamına hem de ordu içinde "sol devrim" yapacak subaylara karşı önlem alındığını bildirmiştir. Muhtıra öncesinde yapılan gösteri ve eylemlerde ise yine Gladio'nun bulunduğu, sonraki yıllarda dile getirilmiştir. 1973'e kadar süren ara rejim döneminde, İsrail'in İstanbul Başkonsolosu ve NATO'nun Ordu'daki üsünde çalışanlarının da hedef alındığı bir dizi eylem olmuştur. Bu haliyle Türkiye'nin yeniden Sovyetler Birliği ve "sol" menşeli tehdit algılarına geri döndüğü, üstelik de 12 Mart öncesinin anti-Amerikancı ruhuna uygun olarak oldukça "milli" bir savunma anlayışına geçtiği ileri sürülebilir. Bu yaklaşım, Ecevit başbakanlığındaki koalisyon hükümeti sırasında kendisini yeniden Kıbrıs sorusunda göstermiştir.

1974 Kıbrıs harekâtı, Türkiye'nin NATO müttefikleri arasında yalnızlaşmasına yol açan sonuçlar doğurduğu gibi, anti-Amerikancı eğilimlerin giderek anti-batıcı bir hal alarak genişlemesine, AET ile imzalanmış olan Ankara Anlaşmasının da "onlar ortak, biz pazar" biçiminde yorumlanmasına yol açmıştır. Bu dönemde Ecevit hükümeti, ABD'nin haşhaş ekimini engelleyen kararına karşı çıkmış ve bu karşı çıkışla aynı döneme denk gelen 2. Kıbrıs harekâtı sonrasında, 1975'den 1978'e kadar ABD silah ambargosu uygulamıştır. Bu tarihten itibaren esnek karşılık ve ileri savunma stratejisini terk eden NATO, SSCB ile ikinci Soğuk Savaş dönemine girmiş ve SSCB'yi çevreleme politikası çerçevesinde Türkiye'nin "sol" eğilimlerden arındırılması sürecine hız vermiştir. 1976 yılında, Türkiye-ABD Savunma ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış⁷ ve bu çerçevede İncirlik ve Kargaburun üslerinin NATO adına ABD tarafından kullanılmasına izin verilmiştir.

1977'den itibaren artan iç çatışma koşulları ve ardından gelen 12 Eylül 1980 darbesi, Türkiye'de genel olarak tehdidin iki ana konu üzerinde şekillenmesinde etki yaratmıştır. Bunlardan birincisi, Sovyet tehdidi olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Türkiye'de rejim değişikliği yaratmaya yönelik faaliyetlerinin inandırıcılık gerekçesi olarak Afganistan'ı işgal etme girişimi ile İran'daki iç savaş koşulları gösterilmiştir. İkincisi ise, Türkiye'deki etnik ve/veya dini ayrımların "Avrupa ve Sovyetler" tarafından desteklediği anlayışdır. Bu çerçevede Türkiye'nin darbe koşullarına sürüklenişinde ve darbenin gerçekleşmesinde farklı güçlerin etkileri olduğu kanaati gelişmiş, NATO darbe yapan kesimleri destekleyenler arasında değerlendiril-

4 "European Parliament Resolution on Gladio," 22 Kasım 1990.

5 Bkz. Meltem Yetener, "Adnan Menderes," (ed.) Ali Faik Demir, *Türk Dış Politikasında Liderler içinde*, s. 86-93.

6 Bkz. Faruk Sönmezoğlu, *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)*, İstanbul, Der Yayınları, 1995.

7 Faruk Sönmezoğlu, *II. Dünya Savaşı'ndan Bugüne Türk Dış Politikası*, s. 266.

miştir. Bu değerlendirmede, 29 Mart 1980'de imzalanan ve 1976 anlaşmasının devamı niteliğindeki Türkiye-ABD Savunma ve Ekonomik İşbirliği Antlaşması'nın etkisi bulunmaktadır⁸. Antlaşma, 12 askeri üssün NATO adına ABD tarafından kullanılmasına izin vermektedir. İmzalanan antlaşmanın onaylanması ise, 12 Eylül'ün hemen sonrasında, 18 Kasım'da gerçekleşmiş ve onaylayan kurum Bakanlar Kurulu olmuştur.

1979-1990 arasında "çift yol" stratejisi uygulayan NATO, Sovyetler Birliği'ni konvansiyonel ve nükleer bakımdan tehdit etme önceliğini belirlemede, bu arada bu ülkeyi çevreleyen devletlerin Sovyet yanlısı eğilimlere öncelik tanımamalarını garanti edecek rejimler kurulmasını esas almaktaydı. "Bu proje Soğuk Savaş döneminde ABD'nin sosyalist bloğu bir şekilde güneyden çevrelemeye çalışma girişimi idi. Batı'dan kapitalist tüketim kuşağıyla çevrelenen sosyalist blok, güneyden de dinsel yani İslami bir kuşak ile çevrelenmeye çalışıldı. 1980'ler hem 'Yeni Sağın' hem de 'Yeşil Kuşağın' Türkiye'de oluşturulduğu tarihtir. 'Yeni Sağ' ideolojisi Türkiye'ye bu tarih ile geldi. Yeni Sağ, İngiltere ve ABD'den gelen ideolojeydi. Bunun özü tamamıyla devletin iktisattan elini çektiği, sadece güvenlik görevini üstlendiği bir projeydi. Bu çerçevede toplumsal muhalefeti ortadan kaldırmak için toplumun hassasiyet gösterdiği din gibi popüler unsurlar kullanıldı."⁹

12 Eylül darbesinde bu anlayışın hâkim olduğu ileri sürülmüş, hatta aynı dönemde İran'da İslam devrimi olması ve aynı yıl Afganistan'da "Kutsal Savaş"ın başlatılması, bu politikanın uzantısı olarak değerlendirilmiştir. 12 Eylül darbesi, başlangıçta Türkiye'nin TSK sayesinde iç ve dış düşmanlardan kurtarıldığı anlayışını işlemiş ve hâkim ortam 1982'de darbe kadrolarının hazırladığı Anayasa ile Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı referandum sonucunun, % 92 oranında evet çıkmasına yol açmıştır.

U-2 casus uçaklarının Türkiye'deki üsleri kullanmasına, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesine, Ortadoğu'ya alan dışı müdahale birimi olarak kurulan Çevik Kuvvet'in Türkiye'ye yerleştirilmesine 1979'da karşı çıkan Türkiye, darbe sonrasında hepsini kabul etmiştir. Askeri darbe, Türkiye'yi uluslararası alanda yalnızlaştırmış ve tam bu sırada NATO Avrupa Kuvvetler Başkumandanı (SACEUR) Kenan Evren'e yukarıdaki konuları da kapsayan bir plan sunmuş ve öneriler sivillerin görüşü alınmaksızın yaşama geçirilmiştir. Darbenin haber olarak ABD'de duyurulduğu saatin, Türkiye'de gerçekleştiği saatten önce olması ise, zaten ABD'nin darbeden haberdar olduğunu¹⁰ ortaya çıkarmıştır. 1982'den 19-

90'a kadar ABD askeri hibe yardımlarının yaklaşık 7,5 kat artmış olması ve NATO'dan eleştirel bir tepki alınmadığı da düşünüldüğünde, 1980 askeri darbesi, SSCB tehdidi karşısında "güvenlik için özgürlüklerden vazgeçilmesi"-nin bir ifadesi olarak, meşrulaştırıcı zemin bulmuştur.

Bununla birlikte, 1980'ler Ermeni soykırım karar tasarıları ile Kürt sorununun başlangıç yılları olmuştur. Özellikle Ermeni sorununun gündeme gelmesi, ABD'nin Türkiye'ye isteklerini kabul ettirmek amacıyla bu konuyu baskı aracı olarak kullandığını düşündürmüştür. Aynı yıllarda PKK eylemlerinin ortaya çıkmasıyla, ABD'nin Türkiye ile anlaşamadığı durumlar ortaya çıktığında Türkiye yerine Kürtleri destekleyeceği korkusu başlamıştır. Bu iki konu, her ne kadar ABD ile stratejik ittifak kurulmuş olsa da, batılılara katıyen güvenilemeyeceği, her an Türkiye'yi bölebilecekleri anlayışının delilleri olarak kullanılmıştır.

Darbe bilançosunun dış ilişkilerdeki en önemli sonucu Avrupa ile ilişkilerde ortaya çıkmıştır. Yunanistan 1980'de NATO askeri kanada dönmüş, ardından da 1981'de AET'ye üye olmuştur. Güvenlik ve Batı ilişkilerinde Türkiye'nin geleneksel rakibi olarak değerlendirdiği Yunanistan hızla batılılaşırken, Türkiye aynı hızla batıdan uzaklaşmıştır. 22 Ocak 1982'de Avrupa Parlamentosu, Türkiye-AET Anlaşmasının askıya alınmasını Konsey ve Komisyondan istemiş, ilişkiler fiilen dondurulmuştur. 1983'de KKTC ilan edildiğinde Avrupa ülkeleri ile ABD'nin bu ülkeyi tanımamaları, "Batı" şüpheciliğini destekleyen bir diğer gerekçe haline gelmiştir.

SOĞUK SAVAŞ SONRASI

Doğu Avrupa'nın 1989'da Batı'ya yaklaşması ve 1991'de SSCB'nin yıkılması ile ifade bulan Soğuk Savaş sonrası dönemde NATO, savuma örgütü kimliğini güvenlik ve siyasal istikrar alanlarına genişletmiştir¹¹. Buna göre, etnik-dinsel çatışmalar, sosyo-ekonomik sorunlar, sınır anlaşmazlıkları, sınıraşan yeni tehditler ve kitle imha silahları gibi konular NATO faaliyet kapsamına dâhil edilmiştir. Bu çerçevede NATO, alan dışı müdahale ile önleyici müdahale kavramlarını esas almış, müttefiklere yönelik yukarıdaki türden riskler ortaya çıktığında, tehlikeye dönüşmeden bertaraf edilmesi esasına dayanan bu strate-

8 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-amerika-birlesik-devletleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa>

9 "Doç. Dr. Ayhan Kaya ile söyleşi," *Sabah*, 4 Mayıs 2004. Türkiye'de yeni sağ için bkz. Baskın Oran, a.g.e., s. 35. Yeşil Kuşak için bkz. *ibid.*, s. 37.

10 Baskın Oran, a.g.e., s. 38.

11 <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/military.html>

jiyle aynı zamanda NATO üyesi olmayan ülkelere de müdahale yapılmasını öngörmüştür.

NATO'nun yeni stratejisi ilk kez Bosna'da, ardından Kova'da yaşama geçirilmiştir. Türkiye, bu yeni stratejiyi onaylamış ve aslında çoktan beri savunduğu ve hatta Saddam Hüseyin döneminde ikili anlaşmalar yoluyla Irak'ta "sıcak takip" olarak uyguladığı stratejinin de bu olduğunu açıklamıştır. Bu çerçevede Balkanlar'da askeri faaliyet sürdürme imkânı bulan Türkiye, NATO liderliğindeki görev döneminde yaklaşık 200 milyon dolar harcamış, daha çok Müslümanların yoğun yaşadığı bölgelerde görev yapmış ve Gürcistan ile Azerbaycan birliklerinin Balkanlar'daki faaliyetlerinin masraflarını da karşılamıştır¹².

NATO'nun eski Varşova Paktı üyeleriyle 1994'de kurduğu Barış İçin Ortaklık'ın Türkiye-Rusya ilişkilerini yeniden düzenleyecek bir ortam yarattığı kanısı oluşmuş, en azından Rusya'nın tehdit olmaktan çıktığı görüşü hâkim olmuştur. Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesine izin verileceği düşünülen bu ortamda ilk kez Türkiye'nin AB yerine Rusya'ya yönelebileceği tartışmaları yapılmaya başlamıştır. Türkiye-AB ilişkilerinin tartışılabilir hale gelmesinde rol oynayan bir diğer faktör de, 1996 Berlin NATO Zirvesi'nde AB'nin üstleneceği kriz yönetimi operasyonlarında NATO imkân ve yeteneklerinin kullanımına izin veren ve "Berlin +" olarak adlandırılan uygulama olmuştur. Uygulama, AB'nin NATO imkanlarını kullanmasına izin verirken aynı zamanda bu kullanımı NATO üyelerinin kabul etmesi şartına bağlamıştır. Kabul edilen hükümle AB güvenlik sistemine AB üyesi olmayan NATO üyeleri, dolayısıyla Türkiye dâhil olmuş, AB ise bu tür bir katılımı işlevsiz kılacak öneriler geliştirmiştir. Bunun üzerine ABD Dışişleri, AB üyesi olmayan NATO müttefiklerine herhangi bir ayrımcılık yapılmaması konusunda sert bir uyarıda bulunmuştur¹³. AB'den uzaklaşıp Rusya ile ilişkiler geliştirilmesi yönündeki tartışmalarda, 1997 yılında Türkiye'nin AB'ne aday ülke sayılmamasının, buna rağmen Kıbrıs'ın aday olmasının ve AB'nin NATO'dan ayrılmaz ama özerk bir güvenlik politikasına yönelmesinin etkisi de bulunmaktadır..

12 Türkiye'nin NATO'ya katkıları için bkz. <http://frmpaylas.com/showthread.php?t=18003>.

13 Financial Times, 7 Aralık 1998.

14 "Atlı Jandarma Birlikleri, 21 Ağustos 1997 tarihinde önleyici zabıta hizmetlerinde kullanılmak maksadıyla kurulmuştur. Birlik 2002 yılında Jandarma Eğitim Komutanlığı'na bağlanarak, Jandarma Köpek Eğitim Merkez Komutanlığı ile birleştirilmiş ve Jandarma At ve Köpek Eğitim Merkezi Komutanlığı adı altında reorganize edilmiştir." Tam kadrolu olarak Nevşehir'de faaliyete geçirilmiştir. http://tr.wikipedia.org/wiki/Jandarma_Genel_Komutanlik%C4%B1%C4%9F%C4%B1#Atli.C4.B1_Jandarma_Birlikleri.

1996 yılına kadar daha çok PKK terörü ve ayrılıkçı faaliyet tehdidi üzerinden şekillenen Türkiye güvenlik politikaları, giderek İslamlaşma konusunu da kapsama almıştır. Başbakan Erbakan'ın "İslam NATO'su" önerisiyle kristalize olan tutumu, Yunanistan ile 1996'da yaşanan Kardak sorunu ile birleşmiş ve özellikle ABD'nin "yeşil kuşak"ı terk ettiği bir dönemde bu gelişme NATO içinde pek kabul edilebilir bulunmamıştır. Bununla birlikte, 1996'da yapılan seçimlerin ardından kurulan Refahiyol hükümeti sırasında yaşanan 28 Şubat müdahalesinin, diğer askeri müdahalelerden pek çok farklı özelliğinden birisi de "Batı" destekli darbe girişimi olarak adlandırılmasının zor olmasıdır. Bunun göstergelerinden birisi, 30 Ağustos 1994 ile 30 Ağustos 1998 yılları arasında görev yapan Genelkurmay Başkanı Org. İsmail Hakkı Karadayı'nın son yirmi yıl içinde bu göreve atananlar arasında mesleki kariyerinde hiç NATO görevi bulunmayan tek kişi olmasıdır.

PKK ile mücadelenin şiddetini epeyce yitirdiği bu dönemde, artık TSK'nın terör odaklı uygulamalarını azaltması gereği ile ordunun yeniden yapılanması, NATO'dan gelen savunma harcamalarında indirim baskısı altında ele alınmıştır. Savunma harcamalarında indirim ve ordu yapısında değişiklikler yapılması yönündeki girişimlerin bir sonucu olup olmadığı tam olarak bilinemese de, Jandarma Genel Komutanlığında, 1996'da Jandarma Motosikletli Asayiş Timleri, 1997'de Atlı Jandarma Birlikleri, 1998'de Jandarma Arama ve Kurtarma Timleri ve Jandarma Asayiş Bot Komutanlıkları gibi yeni birimler oluşturulmuştur.¹⁴

1996'da Samuel Huntington, "Medeniyetler Çatışması" başlıklı çalışmasını yenileyip yeniden yayınlamış ve dönemin ABD yönetimi bakımından bu çalışma bir uyarı niteliği taşımıştır. Türkiye'nin AB sürecinden kopmasının siyasal istikrarsızlaşma ihtimali taşıdığı, 28 Şubat 1997 tarihli Milli Güvenlik Kurulu kararları ile buna verilen tepkilerin yaratacağı ortamın öngörülemesizliğinden hareketle, ABD yönetimi AB ülkelerine uyarılarda bulunmuştur. Bu arada 1998 yılında PKK liderinin Suriye'den çıkartılmasına ve 1999'da yakalanmasına yardım eden de ABD olmuştur. Bu olay, esasen Türkiye'nin PKK odaklı güvenlik politikasını terk etmesine yardımcı olma amacı taşımıştır. 1991–2003 arasında İngiliz, Fransız ve Amerikan birliklerince faaliyet göstermiş olan Çekiç Güç ise, Saddam'ın bölgedeki otoritesini ortadan kaldırma işlevi görürken aynı zamanda Kuzey Irak'tan Türkiye'ye iltica edenleri korumayı da amaçlamıştır.

Bu gelişmelerin ardından 1999 yılında Türkiye AB'ye aday ülke olarak kabul edilmiştir. Adaylık statüsünü "Batı" it-

tifaki içinde yer almak olarak gören Türkiye, o yıllarda da bu süreci iç değil bir dış politika faaliyeti olarak değerlendirmiştir. Nitekim, NATO'nun 1999 Washington Zirvesi'nde kabul edilen alan dışı müdahale, uluslararası terör ve ırk ayrımcılığıyla mücadele ile NATO'nun ekonomik, siyasal alanlarla demokratikleşme faaliyetlerinde rol alması gibi konular, Türkiye'nin iç değilse de dış politika yaklaşımlarıyla uyumlu bir çizgi sergilemiştir. Bu ilkeler aynı zamanda Türkiye'nin AB üyeliği için kendi yararını açıklarken kullandığı gerekçelerle örtüşmüştür.

11 Eylül 2001'deki terör saldırıları ise, NATO çerçevesindeki güvenlik konularının öznesini devlet olmaktan çıkarıldığı gibi mücadele yöntemlerinin de genişlemesine yol açmıştır. Tüm NATO ülkeleriyle birlikte Türkiye'nin de benimsediği bu anlayış, koşullarının asimetrik tehditlere göre yeniden yapılandırılması sürecine girmeyi gerektirmiştir. Buna göre, büyük ve hareket kabiliyeti sınırlı ordu sisteminden küçük, esnek ve acil müdahale edebilir birlik yapılanmasına geçilmiş, istihbarat yetenekleri artırılmış, ayrıca askeri alan dışında güvenlik birimlerinin ekonomik ve sosyal alanlarda önlem alıcı faaliyetler yapmaları hedeflenmiştir. Kişilerin etnik-dinsel kökenleri, toplumsal ilişkileri, yaşam biçimleri, mali faaliyetleri birer çalışma alanı olarak saptanmıştır¹⁵. Burada terörizmin sosyal ve ekonomik koşullara bağlı bir tehdit olması ve tehlikeyi bir riske dönüşmeden kaynağında bertaraf etmeyi gerektirdiği anlayışı bulunmaktadır¹⁶. Dolayısıyla adı önleyici müdahale olan bu strateji, kişilerin takibini esas alan bir güvenlik anlayışına dönüşmüştür.

NATO'nun Avrupalı müttefiklerinin çoğu bu stratejinin insan haklarıyla çeliştiği gerekçesiyle ülkelerinde uygulanmasına direndiyse de, İngiltere ve ABD yeni anti-terör yasaları çıkarmış ve bu çerçevede özgürlüklerin güvenlik adına kısıtlanabilmesinin yasal zemini oluşturulmuştur. 2001 yılından itibaren ABD ve AB Konseyi, düzenli aralıklarla terörist gruplar ile kişilerin isim listelerini yayınlarak resmi düşmanlarını dünyaya duyurmaya başlamışlar¹⁷, ancak Türkiye bu türden bir liste hazırlamamıştır. Bununla birlikte, Türkiye'de terörizmle uluslararası işbirliğine dayalı ve alan dışında her türlü araçla mücadele temel güvenlik ilkesi olmayı sürdürmüştür, hatta 12-13 Haziran 2003'de NATO Savunma Bakanları Toplantısında alınan karar doğrultusunda¹⁸ Ankara'da Terörizmle Mücadele Mükemmeliyet Merkezi bile kurulmuştur.

4 Ekim 2002 NATO Daimi Konsey toplantısında NATO'nun özellikle Doğu Akdeniz'e kaydırılması konusunda üyelerin anlaşmış olmaları ile Nisan ayında Kıbrıs sorunu barışçı çözüm getirmek amacıyla BM Genel Sekre-

terliği tarafından hazırlanan ve Annan Planı olarak bilinen belgenin yayınlanması arasında tarihsel bir çakışma olmuştur. 19 Ekim 2003 NATO Prag Zirvesi'nde de NATO'nun artık Doğu Akdeniz ve Ortadoğu ile daha fazla ilgilenmesi kararı alınmış, Akdeniz diyalogunun geliştirilmesi konusunda uzlaşmaya varılmış ve bu çerçevede Genişletilmiş yada Büyük Ortadoğu girişimi olarak tanımlanan proje tartışılmıştır. Annan Planı'nın Nisan 2004'de Kıbrıs'taki her iki kesimin referandumuna sunulmasından kısa süre önce, 19 Mart 2004'de Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, ABD'ye yaptığı gezi sonrasında Akdeniz diyalogunun Büyük Ortadoğu Projesinin Türkiye tarafından onaylandığını ima eden bir açıklama yaparak, Annan Planı çerçevesinde gelişen Kıbrıs siyasetine de ciddi bir itirazın olmayacağını anlaşılmasını sağlamıştır¹⁹. Bununla birlikte yapılan açıklama, Büyük Ortadoğu Projesine evet diyen TSK'nın, projenin "ılımlı İslam"ı içermesi halinde buna karşı çıkılacağını da göstermiştir.

ABD'nin Irak Savaşı ise, güvenlik konusunun Türkiye'de yeniden devlet merkezli bir içerik kazanmasına yol açmıştır. 2003'de olası Irak Savaşı karşısında Türkiye'ye yönelik bir tehdit oluşabileceği gerekçesiyle ABD, Türkiye'ye AWACS casus uçakları ile Patriot füze sistemleri gönderilmesini talep etmiş, ancak Fransa, Almanya ve Benelüks ülkeleri bu öneriyi reddetmişlerdir. Bu, aynı zamanda Irak müdahalesinin NATO çerçevesinde yapılmasını da reddetmek anlamına gelmiş ve ABD Irak'a NATO dışında kurulan bir koalisyon gücüyle müdahale etmiştir. Türkiye, bu koalisyona katılmadığı gibi, lojistik destek vermeyi de reddetmiş ve bu yolla NATO'nun Avrupalı üyeleriyle aynı tutuma girmiştir.

ABD'nin Irak işgali, Türkiye'deki her kesimde benzer türden güvenlik kaygısı yaratmamıştır. İşgalin Kuzey Irak desteği üzerinden gerçekleşmiş olmasını tehdit görenler, ABD'nin Kürt devleti kurulmasına katkı sağlayacağından hareket etmiştir. Bu çerçevede 1 Mart 2003'teki tezkere'nin bir hata olduğu, Kuzey Irak'ı ABD ellerine bırakmanın kabul edilemez olduğu savunulmuştur. Bir diğer kesim ise, Irak işgalini Afganistan müdahalesiyle birleştirmiş ve ABD'nin Müslümanları öldürdüğü, tutukladığı ve kötü muamele yaptığından hareket etmiştir. Dolayısıyla

15 <http://www.nato.int/ims/docu/terrorism.htm>

16 http://www.tsk.mil.tr/1_TSK_HAKKINDA/1.4_Savunma_Politikasi/savunma_politikasi.htm

17 Bkz. "Executive Order," no.13224, 31.10.2001; "Council Common Position on the application of specific measures to combat terrorism," 2001/931, OJ L244/93, 28.12.2001.

18 <http://www.nato.int/ims/docu/force-structure.htm>

19 NTV, aktaran: www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=510

ABD, ister Müslüman ülkeleri işgalettiği, ister Kürtleri desteklediği, isterse de NATO'nun 28-29 Haziran 2004'teki İstanbul Zirvesi'yle²⁰ gündeme gelen "ılımlı İslam"ı desteklediği gerekçelerinden ele alınsın, Türkiye'de anti-Amerikancı tutumların güçlenmesine yol açmıştır²¹. İstanbul Zirvesi'nde Kosova'daki KFOR faaliyetlerinin sürmesi, Kafkasya'da NATO varlığı ve Irak güvenlik güçlerinin eğitimi gibi Türkiye'nin genel yaklaşımlarıyla uyumlu gibi gözükken ilkeler benimsendiye de, Türkiye'nin bu çerçevedeki rolünün farklılaşması gerektiği ortaya çıkmıştır. Buna göre, Müslüman çoğunluk bir değişken olarak değerlendirilmiş, ama bundan daha önemlisi demokratikleşme süreci devam ettiği sürece Türkiye'nin rolünün anlamlı olacağı ele alınmıştır. Zirve sırasında kabul edilen "Yeni Dönemde Güvenliğimiz"²² başlıklı İstanbul Bildirisi, kişi hak ve özgürlüklerine, demokratikleşme ile istikrara vurgu yapmış ve NATO tarihinde hiç olmadığı kadar güvenlik ile demokrasi arasındaki doğrudan bir bağ kurmuştur.

İstanbul Zirvesi sırasındaki Kafkasya'ya açılım anlayışı çerçevesinde Türkiye ile Gürcistan arasındaki ilişkilerde gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler Türkiye'nin NATO'yu Rusya sınırlarına ve çıkar alanlarına en yakın yere taşıyan ülke olarak algılanmasına yol açmıştır. 2008'de Gürcistan-Rusya savaşı sürerken Rusya Savunma Bakanlığının bir raporuna dayanılarak hazırlanan bir haberde, Türkiye'nin 2004'ten itibaren Gürcistan'a 45 milyon dolarlık silah ve mühimmat yardımında bulunduğunu, ay-

rıca Gürcü subaylara eğitim verdiği ileri sürülmüştür.²³ Türkiye bu iddiaya resmi bir yanıt vermemiştir.

2008'e kadar ABD ile süren gerilimli ilişkiler dönemi, aynı zamanda AB-Türkiye ilişkilerinin de hızını kaybettiği yıllar olmuş ve bu ortam, Türkiye'de sadece ABD değil bütün "Batı"lılardan şüphe duymaya dayalı tepkileri beslemiştir. Hatta eski MGK Genel Sekreteri Emekli Orgeneral Tuncer Kılınc'ın NATO'dan ayrılmak gerektiğini ifade eden sözleri, küçümsemeyecek oranda taraftar bulmuştur.²⁴ Bununla birlikte, Kasım 2007'deki ABD Başkanı George W. Bush ile Türkiye Başbakanı R. Tayyip Erdoğan görüşmesinden sonra sağlanan mutabakat ve ardından TSK'nın Kuzey Irak'ta PKK'ya yönelik operasyon yapmasına olanak sağlayan anlaşma, ikili ilişkilerin yeniden geliştirilmesine yol açmıştır²⁵. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın, 2007'de düzenlenen bir uluslararası sempozyumun açılış konuşmasındaki sözleri, bu duruma işaret etmektedir.

Öncelikle belirtmek gerekir ki Büyükanıt, "2003 yılında meydana gelen 14 savaş içinde çatışan her iki tarafın devlet olduğu tek bir savaş meydana gelmiştir: ABD-İrak savaşı"²⁶ diyerek ABD'nin bir işgal değil, savaş halinde olduğunu kabul eden NATO anlayışına yakın bir tanımlama yapmıştır. Türkiye'nin tehditlerinin ve güvenlik önceliklerinin sıralanış biçiminde de NATO karar ve ilkeleleriyle paralellik bulunması mümkündür. Kitle imha silahlarının yaygınlaşması, başarısız devlet yönetimleri, kaynakların dengesizliği ve terörizm genel tehdit sıralamasının maddeleri olarak takdim edilmiş, 2007'de NATO Enerji Ajansı'na üye olunmasıyla uyumlu biçimde, enerji güvenliği meselesi üzerinde durulmuştur. Güvenliğin sağlanması konusundaki öncelikler ise, önleyici müdahale, insan kaynaklarından azami ölçüde istifade edebilme imkân ve kabiliyetleri ile uluslararası işbirliği olarak ifade edilmiştir.²⁷

Son olarak 2-3 Nisan 2008'de gerçekleşen NATO Bükreş zirvesinde Ukrayna ve Gürcistan'ın örgüte üyelikleri ertelenince, Kosova'yı tanıyarak Rusya'nın güvensizliğiyle karşılaşan Türkiye, yeni bir kriz yaşanmamasından dolayı rahatlamış, ancak Afganistan'daki görev gücüne ek asker katkısında bulunmayı ve bu misyonun doğrudan Afganlılarla karşı karşıya gelmeye yol açacak yeni faaliyet biçimine katılmayı reddetmiştir. Müslümanların karşı karşıya getirilmesinin zararları üzerinden yapılan açıklama, NATO tarafından makul bulunmuştur.

20 <http://www.nato.int/docu/update/2004/06-june/eo629d.htm>

21 Çetin Güney, "AK Parti'nin Dış Politika Anlayışı Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri," *Avrasya Dosyası*, cilt11, sayı 2, 2005, s. 56.

22 "The Istanbul Declaration Our Security in a New Era," Press Release, (2004)097, 28 June 2004.

23 http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=49746.

24 "İngiltere Atatürkçü Düşünce Derneği'nin konuğu olarak katıldığı 'Cumhuriyetimize sahip çıkmak' konulu konferansa konuşan eski Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Tuncer Kılınc, "Günümüzde NATO belirsizlikler içinde. Batıya yönelecek tehdiye karşı kullanılacak bir güç olarak görülse de özellikle asimetrik savaş kavramı içinde etkinlikle kullanılabilen bir yapıda olmadığı açıktır. Türkiye'nin Batı hegemonyasından ve sömürgesinden kurtulmasının, bir şekilde NATO'dan ayrılmasıyla sağlanacağı değerlendirilmektedir" dedi. Emekli Orgeneral Tuncer Kılınc, AB ile ilgili de şunları söyledi: "Avrupa Birliği, Ermeni soykırımını ve Kıbrıs'ta Rum yönetimini tanımamızı, limanları Rumlara açmamızı, terör örgütü ile masaya oturmamızı, Kürt ve Alevi vatandaşlarımızı azınlık olarak nitelememizi istiyor. Avrupa Birliği böylece, birliğimizi, bütünlüğümüzü bozarak kolayca teslim olmamızı bekliyor".

Bkz. http://ulusalkanal.com.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=4739&Itemid=4 - 31k -

25 ABD'nin Türkiye'nin PKK ile olan mücadelesine desteğini arttıracağına dair bkz. <http://www.voanews.com/english/archive/2007-11/2007-11-05-voa67.cfm?CFID=246404732&CFTOKEN=78931264>

26 Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, "Açılış Konuşması," *Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler*, Uluslararası Sempozyumu, 31.Mayıs.2007, s. 5.

27 *İbid*, s. 9.

SONUÇ

NATO'da ABD'den sonra ikinci büyük orduya sahip Türkiye, savunma harcamalarında sekizinci sırada yer almaktadır. NATO tarafından belirlenen toplam kuvvetlerin % 40'ının konuşlanabilir % 8'inin de kullanılabilir olmasına çaba gösteren Türkiye, ayrıca 1999'dan beri NATO ile bilimsel çalışmalarda da ortaklık sürdürmektedir.²⁸ Örneğin 2004 yılında NATO'nun çok gizli haberleşmesinde güvenle kullanılacak ISDN Kripto BRI cihazının üretim ihalesine üç ülkeden biri olarak katılan Türkiye, testlerde başarılı olmuş ve 12 yıl NATO ülkelerinin gizli haberleşmesini sağlayacak ülke haline gelmiştir.

Türkiye'nin güvenlik savunma modernizasyonu ile bu alanlardaki tehdit ve mücadele yöntemlerinin NATO ortaklığı içinde şekillendiği açıktır. Batılılaşma ve modernleşme politikalarının en somut örneği olarak görülen NATO, aynı zamanda ve çelişkili biçimde güçlü üyelerin Türkiye'yi yönlendirmelerinde kullanılan bir araç olarak da değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, Türkiye-NATO ilişkilerinin daha çok Türk-Amerikan ilişkileri olarak değerlendirilmesinden, Avrupalı ortakların da Türkiye'yi içine dâhil etmeyen AB üyeleri olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır. ABD'nin küresel ya da Türkiye ile ilgili politikaları Türk karar alıcılarına uygun geldiğinde NATO faaliyetleri öne çıkmakta, tersi durumda ise NATO sanki Türkiye bir üye değilmişçesine ve karar alımında oy hakkı yokmuşçasına eleştirilmektedir. NATO'nun hala sadece "sert güvenlik" adı verilen ve sadece askeri önlemleri kapsayan bir örgüt olarak değerlendirilmesi ve örgütün "yumuşak güvenlik" ayağının ciddiye alınmaması söz konusudur. Bu çerçevede NATO'nun Kamu Diplomasisi departmanının desteğiyle bir sivil toplum örgütü olarak 2005 yılında kurulan Türk-Atlantik Gençlik Komitesi (YATA), 1922 doğumlu Büyükelçi Haluk Bayülken'in başında bulunduğu Türk-Atlantik Konseyi'ne bağlı olarak oluşturulmuştur. Dolayısıyla NATO'nun sosyal diplomasi, demokratikleşme, istikrar sağlayıcı sosyo-ekonomik yapıları destekleme birimleri, Türkiye'de başarılı biçimde çalışmamakta, bu da Türkiye'nin güvenlik olgusuna bakışının ana hatlarını belli etmektedir.

Bununla birlikte, 2002'den itibaren hükümet kanalıyla sürdürülen reformların, NATO'nun yeni strateji ve anlayışıyla uyumlu olduğu söylenebilir. Bu, tek eksenli (Batı), çok yönlü ve komşularla sıfır sorun siyaseti olarak da tanımlanabilir²⁹. 2009'da Türkiye'nin Anders Fogh Rasmussen'in NATO Genel Sekreteri seçilmesine izin vermesi karşılığında elde ettiği genel sekreterin birinci dereceden yardımcılarından bir tanesinin Türk olması kazanımı, gelecek dönemde bu ilişkiler üzerinde etkili olacaktır.

Barış İçin Ortaklık Çerçeve Metni'nden... (NATO Konsey Toplantısı, Brüksel, 1994)

2. Bu Ortaklık Avrupa-Atlantik bölgesinde istikrar ve güvenliğe ancak işbirliği ve ortak eylemlerle ulaşılabileceğine dair ortak kanının ifadesi olarak oluşturulmuştur. Temel özgürlüklerin ve insan haklarının korunması ve desteklenmesi ile özgürlük, adalet ve barışın demokrasi yoluyla temin edilmesi bu Ortaklığın temelini oluşturan ortak değerlerdir. Kuzey Atlantik İttifakının üye devletleri ve bu Metne imza veren diğer devletler, bu Ortaklığa katılarak demokratik toplumların muhafazasına, baskı ve sindirmeye karşı özgürlüklerine ve uluslararası hukuk ilkelerinin korunmasına olan taahhütlerini hatırlatırlar.

Birleşmiş Milletler Antlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin yükümlülüklerini yerine getireceklerine; bilhassa herhangi bir Devletin bölgesel bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını tehdit etmekten veya bunlara karşı güç kullanmaktan kaçınacaklarına, mevcut sınırlara saygı göstereceklerine ve anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözeceklerine olan taahhütlerini tekrar teyit ederler. Ayrıca, Helsinki Nihai Senedi ile buna müteakip tüm AGİK belgelerine olan taahhütlerini ve silahsızlanma ve silahların kontrolü alanında üstlendikleri taahhütleri ve yükümlülükleri yerine getireceklerini tekrar teyit ederler.

3. Bu metne imza veren diğer devletler aşağıdaki amaçlara ulaşmakta NATO ile işbirliği yapacaklardır:

- ulusal savunma planlaması ve bütçeleme sürecinde saydamlığın kolaylaştırılması.
- savunma kuvvetlerinin demokratik kontrolünün sağlanması.

28 1999–2004 arasında NATO işbirliği ve bağış fonundan 70 bilim adamı, NATO Bilim Bursundan 1000 kadar kişi yararlanmıştı. İşbirliği ve Bağış fonlarının % 15'i deprem ve diğer alanlara, % 15'i Karadeniz çalışmalarına, % 35'i komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi, geri kalan da Türkiye'deki Azeri bilim adamlarının desteklenmesi olarak kullanılmıştır. Muammer Kaya, "Türk Bilim Adamları Ülkemizi Dünya İşbirliğine Götürüyor," *Üniversite ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 3, Eylül 2004.

29 Bkz. Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, s. 225-240 ve 501-551.

Avrupa Birliği: Güvenlik ve Sivil-Asker İlişkileri

Hale Akay

Güvenlik denetimi açısından Avrupa Birliğinin (AB) Türkiye üzerindeki etkisi ve yönlendirmesi iki farklı düzeyde ele alınabilir. Birinci düzey Türkiye ile AB arasındaki adaylık sürecinin güvenlik sektörünü ilgilendiren yönleridir. İkinci düzey AB içindeki yapılarla Türkiye'deki maddeleri arasındaki ilişkileri kapsar. Bu çalışmada her iki düzey de ele alınmıştır. Yapılan tarama ve ele alınan konular 1999 Helsinki Zirvesi ve sonrasındaki süreç ile sınırlandırılmıştır.¹

ADAYLIK SÜRECİ

Türkiye, 1999-2004 arasındaki dönemi özellikle siyasi ve ekonomik kriterlere uyum sağlamaya yönelik reformları gerçekleştirmekle geçirmiştir. Bu süre zarfında AB, Kıbrıs dahil 10 yeni üyenin katılımıyla genişlemiş, adalet ve içişleri, savunma ve güvenlik alanlarında entegrasyona yönelik çabalarını artırmış ve bir siyasi birlik olma hedefinin önemli bir unsuru olan AB Anayasası çalışmalarına başlamıştır. 16-17 Aralık 2004 tarihlerinde yapılan zirve toplantısında ise AB, Türkiye ile müzakerelerin başlatılması kararını açıklamıştır. Bu tarihten sonra AB müktesebatına ilişkin başlıkları içeren tarama süreci başlatılmış ve arkasından değişik fasıllarda müzakereler açılmıştır.

Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin gelişimine ilişkin temel kaynaklar Komisyonun hazırladığı yıllık İlerleme Raporları, Katılım Ortaklığı Belgeleri ve Türkiye'nin hazırladığı Ulusal Programlardır. Bu belgelerde güvenlik sektörüne ilişkin yapılacak bir tarama aslında oldukça kapsamlı olmalıdır. Güvenlik sektörü, öncelikle siyasi kriterler başlığı altında başta sivil-asker ilişkileri olmak üzere insan hakları, azınlık hakları, yasal mevzuatta yapılan değişikliklere ilişkin değerlendirmelerde karşımıza çıkmak-

tadır. Ayrıca Adalet, Özgürlük ve Güvenlik ile Ortak Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları başlıkları doğrudan içişleri ve savunma alanındaki konuları içermektedir. Bunun dışında ifade özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, din özgürlüğü, kültürel haklar, azınlıkların korunması, Kıbrıs sorunu gibi Türkiye'nin iç ve dış tehdit alanları açısından hassas konular da bu sürece dâhildir. Aslında Türkiye gibi ulusal güvenliğin tanımının çok geniş yapıldığı bir ülkede, hemen her konu bir şekilde güvenlik sektörü ile ilişkilenebilir. AB sürecini güvenlik sektörüne yapılan tüm vurgularıyla ele almak burada imkânsızdır. Bu nedenle yapılan tarama siyasi kriterler ve yukarıda bahsi geçen iki müzakere başlığında 2000 yılından itibaren yaşanan gelişmeleri içermektedir.

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİ

Türkiye ile ilgili müzakerelerde oldukça önemli bir yere sahip ve çoğu zaman sürecin dalgalı gelişiminde önemli bir rol oynamış olsa da, AB'nin aslında sivil-asker ilişkilerine yönelik belirli bir mevzuatı yoktur. AB'nin beklentisi Türkiye'nin bu alandaki idari yapısının ve uygulamalarının AB ülkeleri ile aynı hizaya gelmesidir. AB ülkelerinde bu konuda farklı idari yapılanmalar mevcut olsa da, bazı ortak değerler ve kurumsal pozisyonlardan söz etmek mümkündür. AB modeli olarak adlandırabileceğimiz sivil-asker arasındaki ilişki dengesinin başlıca unsurları şöyle sıralanabilir.

- Cumhurbaşkanı, Başbakan ve güvenlik sektörüne ilişkin bakanlıklar arasında, ordunun kontrolüne ilişkin (idari yönetimin kimde olduğu, kumanda görevlerine atamaların kim tarafından yapılacağı, kriz dönemlerinde yetkilerin kime ait olduğu ve kimin savaş ilan etme yetkisine sahip olduğu dâhil) rol ve sorumlulukları belirsizliğe yer bırakmayacak şekilde açıklayan ve Anayasa ya da kanunlar içinde tanımlayan açık bir görev paylaşımı.

¹ Bu zirvede Komisyonun hazırladığı 1999 İlerleme Raporundan duyduğu memnuniyeti ifade eden AB Konseyi, Türkiye'nin diğer aday devletlere uygulananlar ile aynı kriterler temelinde Birliğe katılmaya yönelmiş bir aday devlet olduğunu açıklamıştır. Bunlar Kopenhag kriterleri olarak bilinen siyasi ve ekonomik kriterler kadir, Türkiye'nin mevzuatı ile AB müktesebatı arasındaki uyumlaştırmayı da kapsamaktadır.

- Barış zamanında genelkurmayın ve komutanların bir savunma bakanlığı veya bu tür bir birime sahip bir bakanlık tarafından idaresi ve silahlı kuvvetlerin büyüklüğü, yapılanması, teçhizatı ve konuşlanmasına ilişkin temel kararları almaktan bu bakanlığın sorumlu olması.
- Savunma teşkilatının yasama tarafından –(a) formalite icabı yapılan gözetimi ve idare tarafından önerilenlerin neredeyse otomatik bir şekilde kabulünü aşan, (b) sürece ana muhalefet partilerinin de komiteler aracılığıyla dâhil olduğu ve, (c) bu konularda bilgili meclis personeli ile dışarıdan uzmanların desteklediği- etkin denetimi.
- Kamuoyunda ordu üzerinde -silahlı kuvvetlerin kendileri de yasama ve topluma karşı hesap vermek sorunda olan sivil yöneticilere karşı sorumlu olduğu- bir sivil ve demokratik kontrolün mevcut olduğuna dair yaygın algının mevcudiyeti.²

AB Komisyonu tarafından hazırlanan ilerleme raporları incelendiğinde, hem bu modelin değişik unsurları hem de netleştirilmiş bir modelin yokluğunda içerikte yaşanan dalgalanmalar rahatça gözlemlenebilmektedir. Komisyon ilk başta sivil-asker ilişkileri için çok daha geniş bir çerçeve çizmiş, sonraları konu bir süre Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ile sınırlı kalmış, daha sonra yeni meselelerin eklenmesiyle 2005 yılında Siyasi Kriterler altındaki ilgili başlığın adı *Sivil-Asker İlişkileri* şeklinde değiştirilmiştir.

Komisyon “Ordu üzerinde sivil kontrolü geliştirme ihtiyacı sürmektedir. AB, NATO ve AGİT standartlarına aykırı olarak, Savunma Bakanı’na karşı sorumlu olmak yerine, Genelkurmay Başkanı hâlâ Başbakan’a karşı sorumludur” ifadesiyle belki de sivil-asker ilişkileri hakkındaki en radikal yorumunu 2000 yılında yapmıştır. Türkiye’nin savunma teşkilatı yapılanmasına ilişkin bu vurgu, daha sonraki senelerde yerini daha dar taleplere bırakmıştır.

2000’lerin başında sivil-asker ilişkilerinin simgesi MGK’nın yapısı ve işleyişinde gerçekleştirilecek değişimlerdir. 2001 yılında sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması İlerleme Raporunda bilgi olarak yer almıştır. Türkiye’de bu süre zarfında MGK ile ilgili yapılan reformlar 2001 yılında Komisyonun memnun olduğu değişiklikler olsa da, ordu üzerinde fiili sivil denetimin Anayasa değişikliğiyle ne ölçüde artırıldığı izlenmesinin gerekeceği belirtilmiştir. Raporunda ayrıca dönem boyunca MGK’nın yaptığı açıklamalar ve Güneydoğu Eylem Planı yer almıştır. Radyo Televizyon Üst Kuruluna MGK’dan bir

temsilci atanmasını da içeren kanun değişikliğinin Cumhurbaşkanı tarafından veto edildiğine değinilerek, yeni düzenlemenin Avrupa standartlarına uygun olmasının öneminin altı çizilmiştir.

2002’ye gelindiğinde odakta yine MGK vardır. Kurulun yapısı ile rolüne ilişkin Anayasa değişikliğinin uygulanmasına yönelik kanun tasarısının TBMM’de beklemekte olduğu belirtilmiş ve “MGK’nın askeri üyeleri, yıl içinde çeşitli zamanlarda verdikleri beyanatlarda, yaptıkları konuşmalarda ve medyadaki demeçlerinde, siyasi, sosyal ve dış politika konularındaki görüşlerini açıklamaktadır. Söz konusu üyeler, AB siyasi kriterlerine uyuma yönelik reformlara ilişkin tartışmalarda da yer almıştır. Bu üyeler, özellikle kültürel haklar ve Türkçe’den başka bir dilde eğitim ve yayın yapılması gibi konularda aktif olarak yer almıştır” ifadesi kullanılmıştır. RTÜK içinde MGK’nın rolünü güçlendiren Kanun değişikliği yine sorun yaratırken, savunma bütçesi bu İlerleme Raporu ile gündeme gelmiştir. Silahlı Kuvvetlerin savunma bütçesinin hazırlanmasındaki özerkliği ve askeri amaçlara yönelik bütçe fonları vurgulanan hususlardır. Yine MGK’nın iç politikadaki etkinliği rapora konu olmuştur.

2003 yılında ise MGK ile ilgili şimdiye kadar yapılan değişikliklere ek olarak, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulundan MGK temsilcisinin çıkarıldığı, ancak RTÜK ve YÖK’te MGK varlığının devam ettiği belirtilmiştir. Bu senenin en önemli gelişmesi 7. Uyum Paketindeki değişiklikle MGK Genel Sekreterinin geniş yürütme ve denetleme yetkilerinin ve sivil kurum ve kuruluşlara sınırsız erişim yetkisinin kaldırılmasıdır. Genel sekreterin asker adaylar arasından seçilmesi, Sayıştay’ın yetkilerinin artırılması ancak denetim yetkisine ilişkin gizlilik esaslı sınırlandırmanın varlığı, bütçe ve fon meselelerine ek olarak Raporunda vurgulanan konulardır. Raporunda “MGK dışında, Silahlı Kuvvetler Türkiye’de resmi olmayan bazı mekanizmalar aracılığıyla da etkili olmaktadır” ifadesi kullanılmış ve Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanunda yapılan değişiklikle “askerleri isyan ve itaatsizliğe teşvik, halkı askerlikten soğutmak ve milli mukavemeti kırmak” fiillerinden sorumlu sivillerin askeri mahkemelerde yargılanması imkânının ortadan kalkması bir gelişme olarak kaydedilmiştir.

Türkiye 2004’e girerken, adaylığın kesinleşmesi tarihi yaklaştıkça reformlara hız vermiştir. Bu durum İlerleme Raporuna da olumlu bir şekilde yansımıştır. Rapor MGK’nın

2 “Introduction,” “The Past and the Future of Civil-Military Relations in Turkey,” Sami Faltas, ve Sander Jansen, (ed.), *Governance and the Military: Perspectives for Change in Turkey* içinde, s. 36-37.

görevleri, işleyişi ve yönetimi hakkındaki yeni yönetmelikte yapılan değişikliklere ve özellikle ilk kez bir sivilin genel sekreterliğe atanmasına vurgu yapmıştır. Yine askeri harcamaların şeffaflaşmasına yönelik iki önemli (Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu ile Sayıştayın askeri harcamaları denetlemesine ilişkin yönetmelik) reform, YÖK ile RTÜK'teki asker üyeliklere son verilmesi, geçen bir yıl içinde kaydedilen önemli gelişmelerdir. Bununla birlikte rapor uyarıda da bulunmaktadır: *"Yukarıda sözü edilen gelişmelere rağmen, ordunun bir ölçüde özerkliğini korumasına imkân veren bazı hükümler bulunmaktadır. Kurumsal çerçeve ile ilgili olarak, ordunun içinde sivil kurumlara karşı sorumlu olmayan yasal ve idari yapılar hala mevcuttur. (...) Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin rolü ve görevleri çeşitli yasal hükümlerle belirlenmiştir. Birlikte değerlendirildiğinde yorumlanmalarına bağlı olarak, bu hükümlerin bazıları potansiyel olarak orduya geniş bir manevra alanı sağlamaktadır. Bu, özellikle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin görevlerini, ülkenin bölünmez bütünlüğü, laiklik ve cumhuriyetçilik dâhil olmak üzere, Anayasanın giriş bölümünde belirtilen ilkeler ışığında Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak olarak betimleyen Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununun 35. ve 85/1. maddeleri için geçerlidir. Ayrıca gerektiğinde, hemen hemen her politika alanını kapsayacak şekilde yoruma açık olan MGK Kanununun ulusal güvenliği tanımlayan 2(a) maddesi için de durum aynıdır."* Önceki yıllara göre bir farklılık da, savunma bütçesine ek olarak, sivil otoritenin komşu ülkelerle olan ilişkiler konusunda ulusal güvenlik stratejisinin belirlenmesi ve uygulanmanın şekillendirilmesi konularındaki denetleyici rolüne atıfta bulunulmasıdır.

MGK'nın 2004 yılında ilk kez sivil genel sekreter başkanlığında toplanması, genel sekreterliğin kadrosunun düşürülmesi, 30 Ekim 2004'de MGK'nın ilk kez bir basın brifingi düzenlemesi, askeri fonların savunma bütçesinin içine alınması ve 2007'de bu fonların kaldırılmaya başlanacak oluşu, Mayıs 2004'de yapılan Anayasa değişikliği ile Sayıştaya savunma harcamalarını Meclis adına denetleme yetkisinin verilmesi ve TSK'nın sahip olduğu devlet mallarına ilişkin muafiyetin kaldırılması 2005 Raporunda yer alan olumlu gelişmelerdir. Ancak eksiklikler de mevcuttur. Bunlardan en önemlisi Sayıştayın bu yetkisini kullanmasına yönelik kanuni düzenlemenin yapılmamış olmasıdır. Vurgulanan bir başka husus da sivil otoritelerin denetim görevlerini tam bir şekilde yerine getirmeleri ve bu konuda uzmanlaşmanın gerçekleşmesidir. 2005 Raporunun ele aldığı önemli bir mesele Milli Güvenlik Siyaseti Belgesidir (MGSB). TSK İç Hizmet Kanununun 35. Maddesi ile MGK Kanununun 2a maddelerinin değiştirilmediği belirtilmiş, bazı TSK mensuplarına ilişkin yolsuzluk

soruşturmasına değinilmiştir. Bu seneki raporun bir yeniliği, jandarmanın yapısının gündeme getirilmesidir. Rapor İçişleri Bakanlığı mülki amirlerinin jandarma üzerindeki kontrolünün güçlendirilmesi gereğine, TSK üst yönetiminin siyasi nüfuzuna ve pek çok konuda yaptığı kamuoyu açıklamalarına, Eğitim-Sen'e açılan (anadil hakkıyla ilişkili) davada Genelkurmay Başkanlığının oynadığı role dikkat çekmiştir. Raporunda *"Türkiye'nin geçmiş yıllarda kabul edilen reformları güçlendirmesi ve bu alandaki daha ileri reformlara ilişkin taahhütlerine bağlı kalması elzemdir. (...) Bilhassa, askerler tarafından yapılan açıklamalar sadece askeri, savunma ve güvenlik meselelerini kapsamalı ve sadece hükümetin verdiği yetki dâhilinde yapılmalıdır"* uyarılarında bulunulmuştur.

2006 yılı ile beraber MGK gündemdeki önemini kaybetmeye başlamış, fakat ana sorunların pek de değişmediği ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki tek olumlu gelişme Askeri Ceza Kanununda yapılan değişiklikle sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına getirilen yeni kısıtlamadır. Olumsuzluklar ise daha çoktur. MGSB parlamento tarafından görüşülmemiş, Silahlı Kuvvetlerin etkisi ve mensuplarının açıklamaları devam etmiş, ordunun manevra alanını genişleten yönetmelik ve kanun maddeleri değiştirilmemiş, jandarmanın yapısında değişiklik olmamış, askeri bütçe ve harcamaların parlamento tarafından denetiminde ilerleme sağlanamamış, Sayıştay denetimi için gerekli ikincil mevzuat çıkarılmamıştır. Rapordaki yeni bir konu, Meclis Araştırma Komisyonunun Şemdinli olaylarını inceleyen raporuyla ortaya çıkan EMASYA protokolüdür.

2007 yılındaki rapor ise daha da olumsuzdur. *"Ordunun, siyasi hayata müdahale girişimleri ve kamuya yönelik açıklamalarına karşılık, 2007 ilkbaharında yaşanan anayasal krizin sonucu demokratik sürecin üstünlüğünü teyit etmiştir"* ifadesiyle başlayan bölümde, Genelkurmay Başkanlığı'nın Nisan 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecine doğrudan müdahale ettiği belirtilmektedir. Ayrıca TSK üst yönetiminin, güvenlik ve azınlık haklarına ilişkin konulardaki bilimsel araştırma ve kamuya yönelik tartışmaları sınırlamak için çeşitli girişimleri olduğu ve askerlerin çeşitli vesilelerle basını hedef aldıkları vurgulanmıştır. Geçmiş dönemde ele alınan her türlü olumsuzluk, 2007'de de varlığını sürdürmektedir.

2007 yılında yenilenecek Katılım Ortaklığı Belgesine ilişkin tavsiyesinde Komisyon güvenlik güçlerinin sivil denetimi konusunda aşağıdaki maddelere yer vermiştir:

- Ordu üzerindeki sivil kontrolün AB üye ülkelerindeki uygulamalarla uyumlu hale getirilmesine devam edil-

mesi. Ordunun siyasi konulara müdahale etmemesinin ve sivil idarenin denetim işlevlerini tam olarak kullanmasının sağlanması.

- Güvenlik işlerinin idaresinde daha geniş mali sorumluluk ve şeffaflık getirmeye yönelik adımlar atılması.
- Askeri ve savunma politikaları ve ilgili tüm harcamalar için dış denetim de dâhil olmak üzere tam parlamenter gözetimin tesis edilmesi.
- Askeri mahkemelerin yargı yetkisinin sadece askeri personelin askeri görevleriyle sınırlandırılması.

2008'de de ilerleme sürecinde yaşanan tıkanma yine kendini göstermektedir. "Silahlı Kuvvetler, resmi ve gayri resmi mekanizmalar vasıtasıyla önemli ölçüde siyasi etkinlik göstermeye devam etmiştir. Silahlı Kuvvetlerin üst düzey mensupları, Kıbrıs, Güneydoğu, laiklik, siyasi partiler ve askeri olmayan diğer gelişmeler dâhil olmak üzere iç ve dış politika konularında sorumlulukları dışında kalan alanlarda görüşlerini açıklamışlardır" denilen raporda, ayrıca "AB dâhil olmak üzere yabancı kuruluşlardan mali yardım alan STK'ları ortaya koyan Ordu'ya ait bir iç yazışmanın basına sızdığı ve bu yazının Genelkurmay tarafından yalanlanmadığı" bilgisine yer verilmiştir. "TSK'nın görevlerine ilişkin kanuni düzenlemeler, Jandarmanın konumu, askeri harcamalar ve özellikle bütçe dışı fonlar, EMASYA konularında bir değişiklik olmamış, Sayıştay askeri mülklerin denetimini hala yapmazken, 2007'de tüm askeri ofislerin %25'ini denetlemiştir" ifadeleri kullanılmıştır.

2008 yılında hazırlanan Ulusal Programda ise sivil-asker ilişkilerine ayrılan bölüm İlerleme Raporlarının içeriğine kıyasla oldukça dardır: "MGK'nın danışma organı olma niteliği, Anayasa ve ilgili yasa değişiklikleriyle yeniden tanımlanmıştır. Gerçekleştirilen bu reformların etkin şekilde uygulanmasının sağlanmasına ve bu çerçevede, ulusal güvenlik stratejisinin Hükümetin sorumluluğunda oluşturulması ve yürütülmesine devam edilecektir. Anayasanın değiştirilmiş 160. maddesi uyarınca, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün gelir ve giderleri ile malları Sayıştay'ın denetimine tabidir. Geçen yasama döneminde hazırlanmış olan yeni Sayıştay Kanunu Teklifi'nde uygulamayla ilgili teknik düzenlemelerin tümüyle yerine getirilmesini sağlamak üzere iki maddeye yer verilmiştir. Demokratik hukuk devletinin gerekleri çerçevesinde hazırlanacak Yargı Reformu Stratejisi'nin bir parçası olarak askeri mahkemelerin de görev ve yetkilerinin tanımlanmasıyla ilgili düzenlemeler devam edecektir." Görüldüğü gibi, Türkiye, İlerleme Raporlarında vurgulanan silahlı kuvvetlerin siyasete müdahalesi, TSK üst yönetiminin açıklamaları, EMASYA, TSK İç Hizmet Kanunu ve MGK Kanunu

ile ilgili olarak beklenen değişiklikler, Sayıştayın denetim görevini yerine getirmesinde yaşanan sorunlar ile bütçe dışı fonların geleceği ve sivil otoritelerin etkin denetimi konularında suskun kalmaktadır. Başka bir deyişle Türkiye askeri yargıda yapılacak düzenlemeler haricinde, bu alana ilişkin yeni bir taahhütte bulunmamaktadır.

2000 yılından bugünlere doğru gözlenen, sürecin başlarında bu alanda yaşanan hızlı reformların neredeyse tıkanma noktasına gelmesi ve işlevsizleşmesidir. MGK'nın yapısının değiştirilmesi ile çözüleceği düşünülen pek çok sorun varlığını korumuştur.

SİYASİ KRİTERLERDEKİ DİĞER KONULAR

İçişleri ve kolluk güçleri ile ilgili mevzuat, sivil-asker ilişkilerine kıyasla çok daha nettir. Uluslararası anlaşmalar, AB kurumlarının kararları ve AB bünyesinde doğrudan içişleri alanını ilgilendiren kuruluşların varlığı bu alanda muğlâklığa yer bırakmamaktadır. Bu yüzden, siyasi kriterler altında bu birimlere yönelik konular o seneki gelişmelere göre farklılıklar gösterse de, belirli bir omurgayı korumuştur.

Siyasi Kriterlerin güvenlik sektörünü ilgilendiren diğer konularında 2000-2009 arasında gerçekleşen kanuni düzenlemelerin sayısı çok fazla olduğundan, bunlar ekte tablo olarak listelenmiştir. Tablo incelendiğinde 2002-2004 arasında hız kazanan reform sürecinin yavaşladığı açıkça görülmektedir. Ayrıca 2005 sonrasında kanunlarda yapılan değişikliklerle bazı reformlarda geri adım atılmış, düşüşe geçen işkence ve kötü muamele vakaları ise tekrar yükselmiştir. Siyasi kriterler başlığında 2008 yılında güvenlik sektörü ile alakalı kabul edilebilecek konular ve yorumlar şöyle sıralanabilir.

- Yargıtay kararını müteakip Şemdinli davası Van Askeri Mahkemesi'ne devredilmiştir. Van Askeri Mahkemesi, dava sırasında sanıkların serbest bırakılması emrini vermiştir. Diğer yüksek profilli davalar soruşturma kalitesinin önemini ortaya koymuştur. Bu durum bir taraftan polis ve jandarma ile diğer taraftan yargı arasındaki kurumsal ilişkinin geliştirilmesi gereğine işaret etmektedir.
- İnsan haklarına ilişkin belgelerin onaylanması bağlamında herhangi bir gelişme olmamıştır. İşkenceye Karşı BM Sözleşmesinin Eylül 2005'te imzalanan İhtiyari Protokolü onaylanmamıştır. Engellilerin Haklarına İlişkin BM Sözleşmesi'nin onay süreci beklemedir. Türkiye Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne (AİHS) ilişkin üç ek protokolü onaylamamıştır.

- Türkiye vicdani nedenlerle askerlik hizmetini yerine getirmeyi reddeden kişilerin adli kovuşturmayaya tabi tutulması ve tekrar cezalandırılmasını önleyen yasal tedbirleri almamıştır.
- Parlamento düzeyinde, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, cezaevleri ve gözaltı merkezlerinde işkence ve kötü muamele ile gazeteci Hrant Dink cinayetini soruşturma amacıyla iki Alt Komisyon kurulmuştur. Hrant Dink cinayetinin soruşturulmasına ilişkin olarak kurulan Komisyon, raporunu Temmuz 2008'de tamamlamıştır. Söz konusu raporda, emniyet güçleri ve jandarmanın cinayeti önlemede ihmali, hatası ve eş güdüm eksikliği bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu bulgular uygun bir şekilde takip edilmelidir.
- İnsan haklarının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik kurumsal çerçeve söz konusu kurumların bağımsız olmaları şartıyla uyumsuzdur ve kurumlar mali özerklik ve şeffaflıktan yoksundur.
- Ombudsman sisteminin yokluğunda, insan haklarına saygı, özgürlükler, hukuk ve adalet bağlamında merkezi ve yerel düzeyde verilen idari kararlara karşı yapılan şikâyetlerin soruşturulması için yargı yoluna gitmekten başka çare kalmamaktadır.
- Tutukluların hakları, gözaltında işkence ve kötü muamele olaylarını önleyen, polis nezaretindeki tutukluların tıbbi incelenmesini de içeren kapsamlı bir teminat listesi ile koruma altına alınmıştır. Bu hükümlere uyumu sağlamaya yönelik çabalar sürmektedir.
- İçişleri Bakanlığı, vatandaşların kanun uygulayıcılarına karşı şikâyetlerini soruşturmaya yönelik bir bağımsız ulusal mekanizma kurmak için çalışmalarını sürdürmüştür. Bir sonraki adım olarak, bu mekanizmanın kurulması için, mekanizmanın yapısı ve fonksiyonları konusunda kamusal istişareler gereklidir.
- Bununla birlikte, özellikle resmi gözaltı merkezlerinin dışında ve bilhassa tutuklu nakilleri sırasında veya dışarıda, tutukluluk hali dışındaki işkence ve kötü muamele olaylarıyla ilgili olarak STK'lar tarafından yapılan başvuruların sayısında artış olmuştur. Ayrıca, resmi önlemlerin, gözaltında veya cezaevinde ortaya çıkan işkence ve kötü muamele olaylarını önleyemediği durumlarla karşılaşmaktadır. Bu gelişmeler endişe vericidir.
- Polisin görevleri ve yasal yetkilerine ilişkin kanunda 2007 yılında yapılan değişikliklerle, polisin direnişle karşılaşmadığı sürece güç kullanma yetkisi kaldırıl-

mıştır. Bu değişikliklerin, güvenlik güçleri üyelerine verilen talimatlarla birlikte, Türk mevzuatını AİHS standartlarıyla uyumlu hale getirdiği izlenimi oluşmaktadır. Bununla birlikte, bu kanunun uygulanmasının rutin kimlik kontrolleri sırasında kötü muameleyle yol açtığı yönünde endişeler vardır.

- Sözleşmeyi imzalayan taraflardan gözaltı merkezlerinin denetlenmesi için bağımsız ulusal bir önleyici mekanizma kurulması veya belirlenmesini talep eden İşkenceye Karşı BM Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolü'nün onaylanması beklenirken, halen buna benzer herhangi bir mekanizma bulunmamaktadır.
- Güvenlik güçleri tarafından işlenen insan hakları ihlalleri iddialarına karşı anında, tarafsız ve bağımsız bir şekilde araştırma uygulaması mevcut değildir. Mart 2006'da meydana gelen Diyarbakır olaylarına ilişkin savcıya yapılan 70 şikâyet başvurusunun hiçbirine sonuçlandırılmamıştır. Ayrıca, işkence ve kötü muamele iddialarına ilişkin yasal işlemler, etkin yargılama prosedürlerinin eksikliği veya bu prosedürlerin suistimal edilmesi nedeniyle sıklıkla gecikmektedir.
- İnternet sitelerine sıkça getirilen ve kapsamı ile süresi orantısız olan yasaklar sorunlu bir diğer alandır. Popüler bir site olan YouTube, diğer web siteleri gibi defalarca kapatılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri hala bazı gazetecilerin ve medya kurumlarının askeri resepsiyonlara ve brifinglere erişimlerini engellemektedir.
- 1 Mayıs'ta İstanbul Taksim Meydanı'nda gösteri yapma yasağına uymayan gösterici ve sendika temsilcilerine karşı orantısız güç kullanmıştır. Mart 2008'de Kürt Nevruz Bahar kutlamaları, özellikle Hakkâri, Yüksekova ve Van olmak üzere bazı illerde göstericilere karşı şiddet kullanılmasıyla sonuçlanmıştır. Van'daki Nevruz gösterileri sırasında üç vatandaş hayatını kaybetmiştir. Van Cumhuriyet Başsavcılığınca ölümlerin nasıl gerçekleştiğine ilişkin olarak yapılan soruşturma halen sürmektedir.
- Genel olarak, keyfi sınırlamalar ve gösterilerde orantısız güç kullanımının devam ettiği gözönünde bulundurulduğunda, Avrupa standartlarıyla uyum içinde uygulanan bir toplanma özgürlüğünün sağlanması için daha fazla çabaya ihtiyaç bulunmaktadır.
- İçişleri Bakanlığına 'Türk kültürüne bağlı olmayan vatandaşsız ve Türk vatandaşı olmayan çingeneleri ve yabancıları sınır dışı etme hakkını' veren ve Romanlara karşı ayrımcılığı teşvik eden Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun'da Romanla-

rın lehine değişiklik yapılmasına yönelik bir adım atılmamıştır.

- Avrupa Birliği'nin terörist örgütler listesinde yer alan PKK tarafından gerçekleştirilen terörist saldırılar yalnızca Güneydoğu Anadolu bölgesinde değil, ülkenin genelinde devam etmiş ve sözkonusu terörist saldırılar çok sayıda kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Meclis tezkeresini müteakip, Hükümet kararıyla, Kuzey Irak'ta teröristlerin gizlendikleri noktalara hava harekâtları düzenlenmiştir. 2007 yılının Haziran ayında, Irak sınırına yakın iller olan Şırnak, Siirt ve Hakkâri'de oluşturulan "geçici güvenlik bölgeleri" devamlılığını korumaktadır.
- Kara mayınları askeri personel ve siviller için güvenlik açısından endişe kaynağı olmayı sürdürmektedir. Yerlerinden edilmiş kişilerin durumunu ele alan genel bir ulusal strateji mevcut değildir. Yerlerinden edilmiş kişilerden sorumlu dairelerin kurumsal kapasitelerinin yetersizliği çözülmesi gereken bir sorun olmaya devam etmektedir. Yerlerinden edilmiş kişilere yönelik politikaların geliştirilmesi sürecine sivil toplum daha fazla dâhil edilmelidir. Köy korucu sisteminin ortadan kaldırılması konusunda adım atılmamıştır.

"Türkiye artık, ağırlıklı olarak siyasi kriterler alanında gerçekleştirilen reformların uygulanmasının iyileştirilmesi ve süregelen zihniyet değişikliğinin pekiştirilmesi dönemine girmiştir" ifadesinin bulunduğu Ulusal Raporda ise, gelecek yıllara ilişkin verilmiş önemli taahhütler şunları içermektedir:

- T.C. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı Paris ilkeri çerçevesinde yeniden yapılandırılacaktır.
- İç güvenlik hizmetinin, Hükümetin belirleyeceği politikalar doğrultusunda ve yine Hükümetin denetim ve gözetiminde; "hukukun üstünlüğü" ve "insan hak ve hürriyetleri" çerçevesinde, kolluk kuvvetlerinin profesyonel ve uzmanlaşmış birimleri tarafından yerine getirilmesi esastır. Bu kapsamda, iç güvenlik yönetiminin koordinasyonunu ve sivil idarenin iç güvenlikle ilgili görev, yetki ve sorumluluklarını etkin olarak yerine getirmesini güçleştiren mevzuat hükümleri ve uygulamaları değiştirilecektir.
- Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun çıkarılacaktır.
- Suç analizi ile suç araştırma ve soruşturmasında görevli kolluğun adli kapasitesinin arttırılmasına devam edilecektir.

- Geliştirilmiş ifade alma ve sorgulama tekniklerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
- Kolluk birimlerinin eğitim sistemi geliştirilmeye devam edilecek, çalışma şartları gözden geçirilecek, insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik yeni teknolojiler kullanılmak suretiyle önleyici tedbirlere önem ve öncelik verilmesine devam edilecektir.
- Kolluk Etik İlkeleri yayımlanmış olup, söz konusu ilkelerin temel ve hizmet içi eğitimlere yansıtılması için çalışmalar yapılacaktır.
- İşkenceye ve Diğer Zalimâne, Gayrı İnsanî veya Küçültücü Muamele ve Cezaya Karşı BM Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokol uygun bir zamanda onaylanacaktır.

ADALET, ÖZGÜRLÜK VE İÇİŞLERİ

Adalet, Özgürlük ve İçişleri Başlığı altında ele alınan konular da oldukça kapsamlı olduğundan, ekte önem taşıyan bazı gelişmeleri içeren (adalet alanındaki gelişmeleri kapsam dışı bırakan) bir tablo ile özetlenmiştir. Vize, göçmenler ve iltica, dış sınırların korunması, polis alanında işbirliği gibi birçok yeni düzenlemeyi içeren bu fasılda, güvenlik denetimi açısından özellikle ön plana çıkan iki konu gözlemlenmektedir. Bunlardan birincisi sınırların yönetimine bütüncül bir yaklaşım getiren ve AB standartlarına uyumu sağlayan Entegre Sınır Yönetim Stratejisi ve buna yönelik eylem planıdır. Bu planın önündeki en büyük sorun kara kuvvetleri, polis, jandarma ve sahil güvenlik makamları arasındaki yetki karmaşasıdır. AB, kurumlararası eşgüdümün erken bir safhada olduğu, önemli iyileştirmelerin gerektiği ve özellikle askerlik hizmeti bağlamında profesyonelleşmenin gerekliliği üzerinde durmaktadır. 2008 İlerleme Raporunda bu konuda başlatılan Ulusal Eylem Programı kapsamında siyasi düzeyde kurumlararası eşgüdüm toplantıları ve uygulama süreçlerine ilişkin rehber hazırlanması gibi unsurlara başlandığı belirtilmiştir. Ulusal Eylem Planının, somut eylemlerin, hedeflerin, gerçekçi zaman sınırlamalarının, sorumlu mercilerin ve önemli bir yatırıma ihtiyaç duyulacak her bir eylem için tahmini bütçenin tanımlanacağı daha kesin bir yol haritası ile desteklenmesi gerektiği uyarısında bulunarak, sınır güvenlik idaresinin kurulmasına ilişkin olarak somut bir adım atılmadığına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda, "AB'nin Dış Sınırlarındaki Kontrollere İlişkin Ortak Bir El Kitabı" adlı, sınır görevlerine ilişkin AB gereksinimlerini içeren çalışma sınır görevi ifa eden kurumlara (Genelkurmay Başkanlığı, Polis Teşkilatı, Gümrük Müsteşarlığı, Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlığı) istifadeleri için dağıtılmıştır. AB sınır görev-

lilerinin Türkiye'nin Ulusal Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi veya anılan stratejiyi uygulamaya dönük Eylem Planı hakkında sınırlı bilgi sahibi oldukları belirtilmekte ve Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasına yönelik çalışmaların sistematikleştirilmesi ve süratlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

2007 Raporunda Türkiye'nin polis işbirliği alanındaki bütün temel uluslararası sözleşmelere taraf olduğu ve AB üyesi ülkelerle işbirliğinde sorun olmadığına değinilmektedir. Ancak, özellikle polis açısından, modern bir altyapının tesisi ve daha iyi teçhizat sağlanması bakımından erken bir aşamada bulunmaktadır. Personelin, özellikle suç analizi konusunda, daha bütüncül bir yaklaşımla eğitilmesi gerekmektedir. Uluslararası alandaki en iyi uygulama çerçevesinde kolluk kuvvetleri için bir etik davranış rehberi geliştirilmesi gerekmektedir.

Polis işbirliğinde önemli bir konu da Europol (Avrupa Polis Teşkilatı) ile Türkiye'deki kurumlar arasındaki ilişkilerdir. Europol'ün amacı üye devletlerin ilgili kurumları arasında terörizm, yasadışı uyuşturucu trafiği ve diğer önemli uluslararası organize suçların önlenmesinde ve bunlarla mücadelede etkinliği ve işbirliğini artırmaktır. 1999 yılı başında faaliyete geçmiştir. Europol'ün idari yetkileri bulunmamaktadır, bu nedenle soruşturma yapmak ve suçluları yakalamak gibi görevleri mevcut değildir. Europol ile Türkiye arasındaki ilişkiler, 2000 yılında Kuruma AB üyesi olmayan ülkelerle müzakere başlatma yetkisi verilmesi ile kurulmuştur. 2004 yılında Türkiye ve Europol arasında yürürlüğe giren işbirliği anlaşması stratejik niteliktedir ve uluslararası suçların belirlenmesi, önlenmesi ile kontrol altına alınmasına ilişkin hükümleri kapsar. Bu amaçla taraflar stratejik ve teknik bilgi değişimi, konferanslar ve seminerler dâhil, eğitime yönelik faaliyetler için taahhütte bulunmuşlardır. Bu anlaşmanın uygulanmasından sorumlu kurum, Emniyet Genel Müdürlüğü İnterpol Daire başkanlığıdır. Türkiye ile Europol arasındaki sorunlardan bir tanesi Kıbrıs olmuştur. Kıbrıs 2004'de imzalanan anlaşmaya uymayacağını bildirmiş ve bu konuda bir nota vermiştir. Bu tavır Türkiye'nin NATO'daki benzer tutumuna karşı bir misillemedir. Diğer bir sorun ise Europol ile Türkiye arasında operasyonel işbirliği anlaşmasının hala imzalanamamış olmasıdır. İlerleme raporlarına göre bunun önündeki iki önemli engel Türkiye'de bilgi güvenliği konusunda bir mevzuatın ve bağımsız bir denetleme makamının bulunmamasıdır.

3 İlk başlarda başlığın adı Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası (ODGP) olarak geçmektedir.

4 Bu AB ile NATO arasında 2002 yılında kabul edilen pakettir. Özellikle AB'nin kendi barışı koruma eylemlerinde NATO'nun askeri kapasitesinden faydalanmasını içerir.

Türkiye'nin Ulusal Programda bu Fasıla ilişkin hazırladığı mevzuat uyum takvimi bölüm sonundaki tablodan görülebilir.

ORTAK DIŞİŞLERİ, GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASI

Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları³ başlığı ise içeriği gittikçe genişleyen alanlardan bir tanesidir. Başlığın 2000'den beri sürekli yinelenen konuları Türkiye ile Birliğin dışişleri alanındaki pozisyonlarının uyumlaştırılması, Türkiye'nin Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına (AGSP) katılımı, Kıbrıs sorunu ile Yunanistan ve diğer komşu ülkelerle ilişkilerdir. 2000 yılı raporunda Türkiye'nin, AB+15 formatında (AB üyesi devletler artı AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyeleri ve aday ülkeler) AB ile görüş alışverişlerine aktif şekilde katıldığı, ancak askeri kriz yönetimi hakkında AB üyesi olmayan altı Avrupalı NATO üyesi ile diyalog, danışma ve işbirliği için Feira AB Konseyi'nde (Haziran 2000) ortaya konulan düzenlemelerden memnun olmadığı belirtilmiştir. 11 Eylül saldırıları sonrasında terörizmin de ele alındığı başlıkta, Türkiye'nin AB ile AB+15 ve AB+6 (AB üyesi olmayan NATO üyesi Avrupa ülkeleri) formatlarında aktif değişim programlarına katıldığı, fakat Türkiye ile özellikle Acil Müdahale Gücü için NATO imkânlarından faydalanma konusunda, henüz bir anlaşmaya varılmadığı ifade edilmiştir. Ermenistan ile olan sorunların ve AGİT çerçevesindeki barışı koruma operasyonlarının dâhil edildiği 2002'de de, NATO ile ilgili sorun çözülememiştir. Ne var ki Aralık 2002'de sağlanan anlaşma ile askeri kriz yönetiminde işbirliği mümkün olabilmiş ve bu gelişme 2003 raporuna yansımıştır. Bu dönem içerisinde gündeme eklenen yeni madde Irak olmuştur. 2004'de Uluslararası Ceza Mahkemesi, Afganistan ve İslam ülkeleri Dışişleri Bakanları toplantısı gibi konulara da yer verilmiştir.

2005 yılına gelindiğinde AGSP ile ilgili sorunlar yeniden kendini göstermiştir. Raporda Türkiye'nin AGSP'ye katılımının güçlükle yaratmaya devam ettiği ve Türkiye ile AB'nin Berlin Plus⁴ anlaşmalarını farklı şekilde yorumladıkları ve Türkiye'nin Kıbrıs ve Malta'nın AB-NATO stratejik işbirliğinin dışında bırakılmaları konusundaki ısrarının işbirliğine zarar verdiği belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye, siyasi nedenlerle, Kıbrıs'ın Konvansiyonel Silahlar, Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojileri İhracat Kontrolüne ilişkin Wassenaar Düzenlemesi gibi belirli tedarikçi gruplarına üyeliğini bloke etmeyi de sürdürmektedir. Nükleer silahlanmanın başlığa dâhil olduğu 2006 yılında aynı sorunlar devam etmiştir. Türkiye 2007 yılında Temel Hedef 2010 kapsamındaki Kuvvet Katalogu 2007'deki ta-

ahhüdünü geri çekmiştir. 2007 raporunda “Türkiye, bu alanda işbirliğini arttırmayı ve AGSP’de karar alma süreçlerine daha fazla katılımı arzulamaktadır” ifadesine yer verilmiştir. 2008 raporundaki başlıca konular ise aşağıda sıralanmıştır:

- Türkiye ve Irak arasındaki ilişkiler, PKK’nın sınırötesi terörist faaliyetleri, TSK’nın Kuzey Irak operasyonları ve Bölgesel Kürt yönetimi ile temaslar.
- İran’ın nükleer programı, Türkiye ile İran arasındaki enerji anlaşması müzakereleri ile iki ülke arasında imzalanan uyuşturucu kaçakçılığı ve organize suçla mücadele amaçlı işbirliği anlaşması.
- Ermenistan’la olan sınır kapısı sorunu, Erivan ile ikili ilişkiler, Ortak Tarih Komisyonu önerisi. Dağlık Karabağ sorununa ilişkin toplantılar.
- Rusya Gürcistan çatışması ve kurulması önerilen “Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu”.
- Ortadoğu Barış Süreci, Lübnan’da yaşanan çatışmalar ve uzlaşma süreci.
- Komisyonun 2007 Karadeniz Sinerji Bildirisi ve Karadeniz bölgesel işbirliğinin gelişmesi.
- Afganistan ve Pakistan arasındaki sorunlarda Türkiye’nin arabuluculuk çalışmaları ve ISAF’a katkı.
- ODGP’ye uyum.
- BM Kimyasal Silahlar Sözleşmesinin Meclis tarafından kabulü.
- Konvansiyonel Silahlar ve Çift Kullanımlı Malzeme ve Teknolojilerin İhracatının Kontrolüne ilişkin Wassenaar Düzenlemesi gibi, belirli tedarikçi gruplara üyelik konusunda Türkiye ve AB tutumlarında uyuşamama.
- AGSP çerçevesinde Türkiye’nin katıldığı Bosna Hersek’te yürütülen EUFOR/ALTHEA askeri misyonu, Bosna-Hersek’te yürütülen EUPM polis misyonu, Kosova’daki EULEX misyonuna katılım.
- Türkiye’nin AGSP içindeki konumu, AB’yle ikili bir güvenlik anlaşması imzalanması hususunda yaşanan sorun ve Avrupa Savunma Ajansı’yla ilgili idari düzenlemeler gibi hususlarda duyduğu hoşnutsuzluk.
- Türkiye’nin “Berlin Plus” düzenlemelerinin ötesinde AB-NATO ilişkileri konusunda, tüm AB üyesi devletleri kapsayacak AB-NATO işbirliğine itirazının sürmesi ve bunun Kosova ve Afganistan başta olmak üzere AGSP

sivil misyonları çerçevesinde AB-NATO işbirliği bakımından sorun yaraması.

Açıklanan son Ulusal programda ise, tarama sürecinin devam etmesi nedeniyle bu başlığa ilişkin herhangi bir uygulama takvimi taahhüdünde bulunulmamıştır.

Türkiye’nin özellikle güvenlik ve savunma alanında AB kurumlarına bakışı, TSK yetkililerinin yaptığı açıklamalardan da takip edilebilmektedir. Dönemin Genelkurmay II. Başkanı Orgeneral Ergin Saygun, 2007’de “Değişen Güvenlik ortamında NATO” başlıklı bildirisinde ana başlıklar altında şu noktalara değinmiştir:

- “Soğuk Savaş sonrasında, genel harp tehlikesinin ortadan kalkması ve Avrupa’nın güvenliği için ABD’ye bağlı olma ihtiyacının da azalması ile BAB ve Avrupa Birliği yeniden gündeme taşınmış, Avrupa güvenliğinden sorumlu hemen hemen aynı ülkelerden meydana gelen ancak bazı üyeleri farklı statülerde olan 3 ayrı kuruluş ortaya çıkmıştır. Avrupa güvenliğinin bölünmesini engellemek ve Transatlantik bağın Avrupa bacağına güçlendirmek maksadını taşıyan Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği’nin (AGSK), NATO içerisinde geliştirilmesine karar verilmiş, ancak AGSP’nin Ortak Dış ve Savunma Politikasının Avrupa bacağı olduğunun söylemesi ile transatlantik bağında ilk önemli çatlak meydana gelmiştir.
- 1999 Washington NATO Zirvesi’nde AB üyesi olan NATO müttefikleri, NATO’nun sadece 5. madde, AB’nin ise geri kalan tüm görevleri üstlenmesinde ısrar etmişler, müzakereler sonucunda, NATO’nun da 5. madde dışı görevleri olduğu kabul edilmiştir. Bugün bu bölünme zımnen de olsa devam etmektedir. NATO ve AB arasında şiddetli bir dünyayı paylaşım rekabeti yaşanmaktadır. Berlin Plus’un uygulanmasında ciddi sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Çünkü krizlere müdahalenin NATO ya da AB’den biri tarafından yapılması gerekirken, günümüzde her ikisinin de aynı anda müdahalede bulunduğu görülmektedir
- Bu noktada bir hususun açıklanmasında yarar görüyorum. Türkiye, çeşitli kesimlerce, NATO-AB arasındaki işbirliğine mani olmakla suçlanmaktadır. NATO-AB işbirliğinin arzu edildiği gibi işlememesinin altında yatan temel sorunlardan biri, AB’nin işbirliğine Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin de katılması için ısrarcı olmasıdır. Ayrıca, bazı müttefiklerin, NATO-AB işbirliğinin gelişmesi halinde AB’nin NATO’nun kontrolüne gireceği yolundaki geleneksel endişelerinin, mevcut işbirliğinin daha fazla geliştirilmesi önündeki gerçek engel olduğu da şüphesizdir.
- AB’nin yeni güvenlik yapılanmasının BAB’ta tesis edilmiş olan mekanizmaların üzerine inşa edilmesi öngörülmüş,

böylece, Türkiye gibi AB üyesi olmayan NATO müttefiklerinin, BAB'da kazandığı hakların korunması kararlaştırılmıştır. Ancak AB, AGSP'nin oluşumunda, Washington Zirve kararlarını adeta yok saymıştır. Bugün gelinen noktada, Türkiye Avrupa Güvenlik Mimarisi bağlamındaki kazanımlarının nerede ise tamamını kaybetmiştir.”

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, Silahlı Kuvvetler hem AGSP'nin varlığından, hem de kendisinin bunun di-

şında kalmasından rahatsızlık duymaktadır. Bu nedenle AB'nin savunma alanındaki politikasının NATO'ya rakip, duplikasyonlara neden olan, etkinsizliğe yol açan bir kuruma dönüştüğünün altı çizilmektedir. Türkiye'nin AGSP ile ilgili en önemli iki sorunu Kıbrıs'ın bu politika içindeki varlığı ve üye olmayan bir ülke olarak kendisine uygulanan kuralların farklılığıdır. Türkiye buna NATO içindeki haklarını kullanarak misillemede bulunmaktadır.

TABLO 1: SİYASİ KRİTERLER BAŞLIĞINDA GÜVENLİK İLE İLİŞKİLENDİRİLEBİLECEK GELİŞMELER

1999 - 2000	<ul style="list-style-type: none"> • Uluslararası Ticari Muamelelerde Yabancı Resmi Görevlilere Rüşvet Verilmesine Karşı Mücadele Hakkında OECD Sözleşmesi, kanunla onaylandı. • İçişleri Bakanlığı idarede yolsuzluk konusunda bir araştırma başlattı. • TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Türkiye'de işkence konusunda, 1998/2000 yıllarında polis karakollarına ve cezaevlerine yönelik teftişlere dayanan ve mahkûmlar, onların aileleri ve görevliler ile ayrıntılı görüşmelerle desteklenen dokuz rapor yayımladı. • 1999-2000 akademik yılından itibaren, polis okullarının eğitim programlarına insan hakları eğitimi de dâhil edildi.
2000 - 2001	<ul style="list-style-type: none"> • Ceza İnfaz Hâkimliklerini tesis eden bir kanun kabul edildi. • Devlet Güvenlik Mahkemelerinin yeniden yapılandırılması ile ilgili anayasal ve yasal değişiklikler (tamamen sivil üyelerden oluşması) yürürlüğe girdi. • Türkiye, Avrupa Konseyinin Kara Paranın Aklanması, Araştırılması, El Konulması ve Müsaderesi Sözleşmesini ve yine Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa Dair Medeni Hukuk ve Ceza Hukuku Sözleşmelerini imzaladı. • 5 Ekim 2000 tarihli Kanun ile İnsan Hakları Başkanlığı, İnsan Hakları Üst Kurulu, İnsan Hakları Danışma ve Araştırma Kurulları oluşturuldu. • Kolluk kuvvetlerinin insan hakları alanında eğitilmesi ile ilgili şartlar, 25 Nisan 2001 tarihli Polis Eğitimine İlişkin Kanununda düzenlendi. • Ocak 2001'de hükümet, Avrupa Konseyi İşkence ve İnsanlık Dışı ve Aşağılayıcı Muameleyi veya Cezayı Önleme Komitesinin işkence ve kötü muamele konusundaki raporunu yayımlama kararı aldı. • İçişleri Bakanlığı, kolluk kuvvetleri ve diğer güvenlik görevlilerinin gözaltı, resmi tutuklama, alıkoyma ve sorgulamalara ilişkin görev ve yükümlülüklerini açıkça ortaya koyan, işkence ve kötü muameleyi yasaklayan bir genelge yayımlandı.
2001 - 2002	<ul style="list-style-type: none"> • Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanununun 9. Maddesinde yapılan değişiklik çerçevesinde, subayların, mülki amirlerin yokluğunda göreve vekâlet etme imkânı kaldırıldı. • Şubat, Mart ve Ağustos 2002 tarihlerinde 4744, 4748 ve 4771 sayılı Kanunlar ile kabul edilen üç reform paketi ile bazı temel yasalara değişiklikler getirildi ve ölüm cezası, temel hak ve hürriyetler, duruşma öncesi gözaltı ve hukuki tazmin dâhil olmak üzere insan hakları konusunda geniş bir alanda düzenlemeler yapıldı. • Barış zamanında ölüm cezası kaldırıldı. • İşkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin olarak, polis gözetimindeki duruşma öncesi gözaltı süreleri, azami 4 güne indirildi, bu sürenin olağanüstü hal kapsamındaki illerde 3 gün daha uzatılmasına imkân tanındı. • Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 107 ve 128 inci maddelerine getirilen değişiklikler ile gözaltına alınan kişilerin yakınlarının, tutuklama veya gözaltı süresinin uzatılmasından, savcı kararı ile gecikmeksizin haberdar edilmesi hususu getirildi. • Emniyet Genel Müdürlüğü, 28 Haziran 2002 tarihli bir genelge ile bütün memurları, kötü muamele konusunda dikkatli olmaya çağırdı. • Devlet Memurları Kanununun 13. maddesine getirilen değişiklik ile işkence ve kötü muameleden mahkûm olan devlet memurlarına, AİHM tarafından hükmedilen tazminatı bizzat ödeme yükümlülüğü getirildi. • Polis Meslek Yüksek Okullarındaki eğitim süresi dokuz aydan iki seneye çıkarıldı ve insan hakları alanındaki dersler müfredata kondu. • Ceza İnfaz Kurumları ve Tutukevleri Personeli Eğitim Merkezleri Kanunu, Temmuz 2002 de kabul edildi. • Türk Ceza Kanununun 159 ve 31. maddeleri ile Terörle Mücadele Kanununun 7 ve 8. maddelerinde değişiklikler yapıldı. • Dernekler Kanunundaki değişiklik ile İçişleri Bakanlığı bünyesinde, derneklerden sorumlu olmak üzere, Emniyet Genel Müdürlüğüne karşılık gelecek yeni bir birimin kurulması sağlandı. • Çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi ile ilgili Çocuk Hakları Konvansiyonunun İhtiyari Protokolünü onaylandı.

TABLO 1: SİYASİ KRİTERLER BAŞLIĞINDA GÜVENLİK İLE İLİŞKİLENDİRİLEBİLECEK GELİŞMELER (DEVAM)

2002 - 2003	<ul style="list-style-type: none">• Hükümet işkenceye karşı sıfır tolerans politikası uygulanacağını beyan etti.• Adli Tıp Kurumu Kanunu değiştirildi.• Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi, TBMM tarafından Nisan ayında onaylandı.• BM Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme onaylandı.• Savaş veya yakın savaş tehdidi durumları hariç olmak üzere ölüm cezasının kaldırılmasına dair Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 6 No.lu Protokolü onaylandı.• Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde İnsan Hakları İnceleme ve Değerlendirme Merkezi kuruldu.• İşkence ve kötü muameleyle ilişkin mahkûmiyet kararlarının tecil edilmesini ve para cezasına çevrilmesini önlemek amacıyla, TCK'nın 243 (işkence) ve 245. (kötü muamele) maddeleri değiştirildi.• İşkence ve kötü muamele olaylarında kamu görevlileri hakkında soruşturma açılabilmesi için üstlerinden izin alınması gerekliliğini kaldırmak amacıyla, Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanunda ve CMUK'un 154. maddesinde değişiklik yapıldı.• Olağanüstü hal uygulanan illerde tutuklu bulunanların, soruşturma amacıyla ceza infaz kurumu veya tutukeviden çıkarılarak polis gözetimine alınmasına ilişkin süre 4 güne indirildi.• TCK'nın 307/a maddesi ile, ceza infaz kurumları ve tutukevlerine silah ve elektronik haberleşme aracı sokanlar veya kullananlar hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilmesi düzenlendi. TCK'nın 307/b maddesi ile, ceza infaz kurumları ve tutukevlerinde bulunan hükümlü ve tutukluların ziyaretçileriyle veya avukatlarıyla görüşmelerini engelleyenlerin bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılması düzenlendi.• Terörle Mücadele Kanununun 8'inci maddesi (devletin bölünmezliği aleyhine propaganda) kaldırıldı.• TCK'nın 159. maddesinde öngörülen cezanın (devleti ve devlet kurumlarını tahkir ve Türkiye Cumhuriyetinin bölünmez bütünlüğünü tehdit) asgari haddi altı aya indirildi. TCK'nın 169. maddesinin (terör örgütlerine yardım ve yataklık yapmak) kapsamı daraltıldı.• Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğusunda yaklaşık 15 yıl hüküm süren olağanüstü hal uygulaması sona erdi.• "Topluma Kazandırma Kanunu" yürürlüğe girdi.
2003 - 2004	<ul style="list-style-type: none">• Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırıldı.• Yeni Ceza Kanunu kabul edildi.• Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği tutukluların haklarını genişletecek şekilde değiştirildi.• Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulmasına ilişkin kanun kabul edildi.• Her türlü koşulda ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin AİHS'ye Ek 13 No.lu Protokol, başvuru hakkının bireylere genişletilmesine imkân sağlayan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin Birinci İhtiyari Protokolü, ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin İkinci İhtiyari Protokol imzalandı ve Çocuk Haklarına İlişkin Sözleşmenin Çocukların Müdahil Oldukları Silahlı Çatışmalara İlişkin İhtiyari Protokolünü onaylandı.• Yakalama, Gözaltı ve İfade Alma Yönetmeliğinde gözaltında bulunanların haklarını güçlendiren bir değişiklik yapıldı.• Nisan 2004'de yayımlanan bir genelgede, bütün güvenlik görevlilerinden, uykusuz bırakma, uzun sürekte ayakta durdurma, tehdit etme ve gözlerini bağlama gibi tutukluların kötü muamele gördüğü iddialarına yol açabilecek yöntemlerden kaçınmaları istendi.• İçişleri Bakanlığı, güvenlik güçlerinin aşırı güç kullanmasının önlenmesi ve uygun yaptırımlar uygulanması amacıyla yeni bir tamim yayımladı.• Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılama Hakkında Kanun kabul edildi.
2004 - 2005	<ul style="list-style-type: none">• Yeni Ceza Kanunu, Cezaların İnfazı Hakkında Kanun ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu yürürlüğe girdi.• Türkiye BM İşkenceye Karşı Sözleşmenin İhtiyari Protokolünü imzaladı.
2005 - 2006	<ul style="list-style-type: none">• Terörle Mücadele Kanununda yapılan değişiklikler kabul edildi ancak terör suçları listesi genişletildi ve terörizmin geniş tanımı korundu.• Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) kurulmasına ilişkin Kanun kabul edildi.• Kamu Mali Yönetimi ve Kontrolü Kanunu yenilendi.• Adalet Bakanlığı 2006 Ocak ayında mevcut tüm genelgeleri güncelleştiren, 100 civarında yeni genelge yayımladı.• İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı savcılar ve adli kolluk arasındaki ilişkiye açıklık kazandırmayı hedefleyen iki ayrı genelge yayımladılar.• Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin (ICCPR) İkinci İhtiyari Protokolü onaylandı.• BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi yürürlüğe girdi.
2006 - 2007	<ul style="list-style-type: none">• Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin denetim sistemine değişiklikler getiren 14 No'lu Protokolü onaylandı.• Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu değiştirildi.

TABLO 2: ÖZGÜRLÜK, ADALET VE İÇİŞLERİ

1999 - 2000	<ul style="list-style-type: none">• Göç ve sınır kontrolü alanında, personeli eğitmek ve göç konularında diyalog başlatmak için çabalara girişildi. Sınırların Aşılması ve Göç Üzerine Bilgi, Tartışma ve Değişme Merkezi çerçevesinde bir toplantı yapıldı.• İltica sahasında, UNHCR ile yakın işbirliği içinde, özellikle personel eğitimi yoluyla, kapasite geliştirmeye yönelik çabalar başlatıldı. İltica statüsünü belirleme prosedürünü iyileştirmek ve hızlandırmak için, iltica alanındaki donanım (merkez; taşra) ıslah edildi.
2000 - 2001	<ul style="list-style-type: none">• Dış sınır kontrollerinin güçlendirilmesi konusunda, çeşitli bakanlıklar ve kurumlar arasında işbirliği ve koordinasyon süreci başlatıldı.• Göçle ilgili olarak, varış ve kaynak ülkelerin bazılarıyla, yeniden kabul anlaşmaları imzalamak üzere ikili müzakereler başlatıldı.• İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü, yasa dışı sınır geçişini engellemede bir tedbir olarak, sahte belgeler konulu bir eğitim düzenledi. Jandarma, tüm birimleri arasındaki bilgi akışını hızlandırmayı amaçlayan Entegre Muhabere Sistemi Projesini (JEMUS) tamamlamakta.• Mülteci kabul hizmetlerinin iyileştirilmesine başlandı.• Türkiye ile Yunanistan arasında suçla mücadelede işbirliği konusunda imzalanan anlaşma yürürlüğe girdi.• Laboratuvar İş Akış Sisteminin (LIAS) tedrici olarak tüm polis kriminal laboratuvarlarda hayata geçirilmesi ve Ankara, Diyarbakır ve İstanbul'daki polis kriminal laboratuvarlarında Entegre Balistik İnceleme Sistemine (IBIS) veri transferi başladı. Ankara, Bursa ve Van'daki jandarma kriminal bölge laboratuvarlarının her biri iki otomatik parmak izi tanıma sistemi ile donatıldı.• İçişleri Bakanlığı bünyesinde Kaçakçılıkla Mücadele için Merkezi Birim kuruldu.• 1961 tarihli Narkotik Maddelere İlişkin Tek Sözleşmeyi Değiştiren 1972 tarihli Protokole katılım konusundaki usul işlemleri Nisan 2001'de tamamlandı.• Suçtan Kaynaklanan Gelirlerin Aklanması, Araştırılması, Ele Geçirilmesi ve Zorlamı Sözleşmesi imzalandı.• Genelkurmay Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri ve Dışişleri Bakanlığı temsilcilerinin katıldığı bir toplantı düzenlendi. Toplantı neticesinde, her bir kurum içinde bir irtibat görevlisi atandı ve sınır yönetimi alanında bir erken uyarı sistemi kuruldu.
2001 - 2002	<ul style="list-style-type: none">• Dış sınırlar konusunda, Kara Kuvvetleri Komutanlığının yeşil sınırların korunmasına ilişkin sorumluluğunun güney ve güneydoğuyu kapsayacak şekilde genişleyerek Jandarma Genel Komutanlığının yetkilerini devralması süreci devam etti.• İçişleri Bakanlığı bünyesinde, çeşitli bakanlıkların ve kolluk hizmeti ifa eden kurumların temsilcilerinden oluşan, Türk mevzuatının ve uygulamanın, sınır yönetimi, iltica ve göç alanlarındaki Topluluk müktesebatına uyumlaştırılması konusunda çalışacak bir çalışma grubu oluşturuldu.• Türkiye ile Yunanistan arasında geri kabule ilişkin Protokol imzalandı.• Türkiye, CIREFI Erken Uyarı Sistemine katıldı.• Sınır illerinde ve yoğun sınır kontrol noktalarında çalışan kolluk personelinin sayısı artırıldı.• Doğudan Batıya geçişler için kontrol noktaları oluşturuldu ve demi seyirlerine ilişkin kontroller sıklaştırıldı.• Türkiye, yasa dışı göç ve insan ticareti ile mücadele konusundaki uluslararası sözleşmeleri ve özellikle 2000 tarihli Sınırşan Organize Suçlarla Mücadele ile ilgili Birleşmiş Milletler Sözleşmesini ve üç protokolünü imzaladı.• Terörizmin Finanse Edilmesinin Önlenmesi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ile Terörist Bombalamaların Önlenmesi Birleşmiş Milletler Sözleşmesi onaylandı.• Türkiye, Avrupa Uyuşturucu ve Uyuşturucu Alışkanlığı İzleme Kurulunun (EMCDDA) faaliyetlerine katılmak için müzakerelere başladı ve Uyuşturucu ve Uyuşturucu Alışkanlığı Avrupa Bilgi Ağının (REITOX) toplantılarına katıldı.• Gümrük Kontrolleri İçin Güvenlik Sistemi Projesi (GÜMSİS) başlatıldı.

TABLO 2: ÖZGÜRLÜK, ADALET VE İÇİŞLERİ (DEVAM)

2002 - 2003	<ul style="list-style-type: none">• Dış sınırlar konusunda, sınır yönetimi alanındaki AB müktesebatı ile uyum sağlanmasına ilişkin genel stratejinin hazırlanmasından sorumlu Eylem Grubu, çalışmasını tamamladı ve bir strateji kabul edildi. Gözden geçirilmiş Ulusal Programın bir parçasını teşkil eden bu strateji, İçişleri Bakanlığı bünyesinde, sahil koruma dâhil, bütün sınır koruma meselelerinden sorumlu, sivil ve uzman kolluk güçlerinden müteşekkil yeni bir birim oluşturulmasını öngörmektedir.• Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun kabul edildi.• Türkiye, 2000 tarihli Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini (Palermo Sözleşmesi) ve söz konusu Sözleşmeye Ek İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokolü ve Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokolü Mart 2003’de onayladı. Türk Ceza Kanununda, Palermo Sözleşmesinin iki Protokolüne uyum sağlanması amacıyla değişiklik yapıldı.• Kaçakçılık ile Mücadele Kanunu kabul edildi.• Dışişleri Bakanlığı eşgüdümünde insan kaçakçılığı ile mücadele alanında bir bakanlıklar arası Eylem Grubu oluşturuldu.• Terörizmin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesini değiştiren Protokol imzalandı.• Uluslararası Ticari İşlemlerde Yabancı Kamu Görevlilerine Rüşvet Verilmesiyle Mücadele Hakkındaki OECD Sözleşmesinin uygulanmasına yönelik Kanun kabul edildi ve ilgili mevzuatta değişikliğe gidildi.• Türkiye ile AB arasında uyuşturucu üretiminde kullanılan maddelere ilişkin bir Anlaşma imzalandı.• Mali Suçlar Araştırma Kurulu (MASAK), müşteri kimlik tespiti koşulları ve yükümlülerin şüpheli işlemleri bildirme usulüne dair bir yönetmelik çıkarttı.
2003 - 2004	<ul style="list-style-type: none">• 2003 yılında kabul edilen Entegre Sınır Yönetim Stratejisini uygulamak için bir Ulusal Eylem Planı hazırlanmasına yönelik çalışmalar başladı.• Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi onaylandı.• Sahil Güvenlik Komutanlığı, yasadışı göçe karşı Ege ve Akdeniz karasularının giriş noktasında denetimleri artırdı.• İltica konusunda, 2003’de kabul edilen iltica stratejisini uygulamak amacıyla bir Ulusal Eylem Planı hazırlanması yönünde çalışmalar başladı. İçişleri Bakanlığı, iltica başvurularının incelenmesi konusunda bir tebliğ çıkarttı.• Sınırşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesine Ek Ateşli Silahlar, Parçaları ve Aksamları ile Mühimmatının Yasadışı Üretimine ve Kaçakçılığına Karşı Protokol imzalandı.• Polis ve jandarma için “Polis, profesyonellik ve toplum” adını taşıyan kapsamlı bir eğitim programı uygulandı.• İçişleri Bakanlığı ve Jandarma, insan ticareti mağdurlarına daha fazla yardım sağlamak için bir sivil toplum örgütü ile anlaşmalar imzaladı.• Yolsuzluğa Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesini imzaladı, Gümrük Müsteşarlığı rüşvet konusunu da kapsayan Davranış ve Dürüstlük İlkelerini kabul edildi.• Avrupa Topluluğu ve Türkiye Cumhuriyeti Arasında Uyuşturucu veya Psikotrop Maddelerin Yasadışı Üretiminde Sıkça Kullanılan Ara ve Kimyasal Maddelere Dair Anlaşma yürürlüğe girdi.• Avrupa Konseyinin Yolsuzluğa Dair Ceza Hukuku Sözleşmesi onaylandı.• Yabancı Memleketlerden Hukuki ve Ticari Konularda Delil Elde Edilmesine Dair Lahey Sözleşmesi onaylandı.
2004 - 2005	<ul style="list-style-type: none">• Göç ve İltica konularında uyum amacıyla bir Ulusal Eylem Planı kabul edildi.• Europol ile Stratejik işbirliği anlaşması uygulamaya geçti.• AB ile geri alım anlaşması için müzakerelere başlandı.• İçişleri Bakanlığı polis, jandarma ve sınır görevlileri arasında daha iyi bir işbirliği ve eşgüdüm sağlamaya yönelik bir genelge yayımladı.• Uluslararası Göç Örgütü ile birlikte insan trafiğine karşı bir program başlatıldı.• Uyuşturucu konusunda deniz yoluyla yapılan yasa dışı trafiğe karşı Avrupa Konseyi Anlaşması imzalandı.
2005 - 2006	<ul style="list-style-type: none">• Entegre Sınır Yönetim Stratejisinin uygulanmasına yönelik bir Ulusal Eylem Planı kabul edildi. Bu Plan, sınırların yönetimi bağlamında bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesi bu fasıl bakımından üyelik müzakerelerinde kilit bir unsur arz etmektedir.• Nükleer Terörizm Faaliyetlerinin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme ve Terörizmin Önlenmesi Hakkında Avrupa Konseyi Sözleşmesi imzalanmıştır.
2006 - 2007	<ul style="list-style-type: none">• AB Uyuşturucu Stratejisi ve AB Uyuşturucu Eylem Planı 2005–2012 ile uyumlu bir Ulusal Strateji kabul edilmiştir.

Kaynak: Yıllık İlerleme Raporları, 2000-2007.

TABLO 3: ADALET, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK MEVZUAT UYUM TAKVİMİ

No	Yürürlükteki AB mevzuatı	Taslak Türk mevzuatı	Kapsam	Sorumlu kurum	Yayın tarihi
1	Ortak Gümrük İzleme Operasyonlarına ilişkin el kitabı hakkındaki 9 Haziran 1997 tarihli Konsey İlke Kararı	485 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun	Ortak Gümrük İzleme Operasyonlarına yasal zemin hazırlanması uluslararası veya ikili anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerle bağlı olarak yapılacak operasyonlar ile bilgi ve belge değişimine imkan tanınması	Gümrük Müsteşarlığı	2011 sonrası
2	Avrupa Birliği Antlaşmasının K.3 Maddesi uyarınca çıkarılan Gümrük İdareleri Arasında İşbirliği ve Yardımlaşmaya İlişkin Sözleşme	Gümrük İdareleri Arasında İşbirliği ve Yardımlaşmaya İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Gümrük İdareleri arasında işbirliği ve yardımlaşmanın artırılması	Gümrük Müsteşarlığı	2011 sonrası
3	AB Bilgi Teknolojisinin Gümrük Amaçlı Kullanımına İlişkin Sözleşme	Bilgi Teknolojisinin Gümrük Amaçlı Kullanımına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun	Bilgi Teknolojisinin Gümrük Amaçlı Kullanımına yasal zemin hazırlanması	Gümrük Müsteşarlığı	2011 sonrası
4	AB Bilgi Teknolojisinin Gümrük Amaçlı Kullanımına İlişkin Sözleşme	Bilgi Teknolojisinin Gümrük Amaçlı Kullanımına İlişkin Sözleşmenin Onaylanmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı	Bilgi Teknolojisinin Gümrük Amaçlı Kullanımına yasal zemin hazırlanması	Gümrük Müsteşarlığı	2011 sonrası
5	3 Kasım 2008 tarihli Europol'ün Üçüncü Devletler ve AB Kuruluşu Olmayan Birimlerle Dış İlişkilerini Düzenleyen Konsey Tasarrufu (1999/C 26/04) 12 Mart 1999 tarihli Europol'ün üçüncü Devletlere ve üçüncü taraflara kişisel veri iletimi kurallarını düzenleyen Konsey Tasarrufu	Europol ile Operasyonel Düzeyde İşbirliği Anlaşması	Veri Koruma Kanunu'nun yasallaşmasını müteakip, Europol ile operasyonel düzeyde işbirliği yapma imkânı sağlanması ve dolayısıyla uluslararası suçla mücadelede daha ileri bir aşamaya geçilmesi	İçişleri Bakanlığı	2010-2011
6	3 Kasım 1998 tarihli Europol Bilgi Güvenliği Konsey Yasası kurallarını değiştiren 5 Haziran 2003 tarihli Konsey Tasarrufu	Mevcut Evrak Güvenliği'nin Europol Bilgi Gizliliği kuralları ile uyumlaştırılması ve yasal altyapısının oluşturulması	Europol ile ülkemiz arasında paylaşılacak bilgi, belge ve dokümanın kullanım, değerlendirme ve gizlilik eşdeğerleri belirlenerek bilgi değişiminde ortak gizlilik, kullanım ve değerlendirme kodlarının kullanılması	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı	2010-2011

TABLO 3: ADALET, ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK MEVZUAT UYUM TAKVİMİ

No	Yürürlükteki AB mevzuatı	Taslak Türk mevzuatı	Kapsam	Sorumlu kurum	Yayın tarihi
7	AB Antlaşması K.3 maddesi kapsamında Avrupa Polis Ofisinin Kurulmasına Dair Sözleşme (Europol Sözleşmesi)	Europol Ulusal Birimi'nin görev ve sorumlulukları ile ilgili düzenleme	Mevcut düzenleme ile Europol Ulusal Birimi'nin görev tanımlaması, hukuki kimliği ve yapısı netleştirilerek HENU (Heads of Europol National Units) tavsiye kararları doğrultusunda diğer kurum temsilcilerini de içeren ortak iş akış ve çalışma düzenlemelerinin yapılması	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı	2010-2011 ⁵
8	1338/2001 sayılı Tüzüğün 8. Maddesi	Kalpazanlık ve Sahte Euro ile Mücadelede NCO ve ENU iş akışlarının düzenlenmesi	Yapılacak düzenleme ile özellikle 32. Fasılda yer alan Euro Sahteciliği ile Mücadele başlığı kapsamında somut ilerlemeler kaydedilmesi Bununla birlikte özellikle Euro sahteciliği ile Avrupa Merkez Ofisi olarak belirlenen Europol ile ülkemiz NCO arasındaki bilgi değişiminin düzenlenmesi	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı Maliye Bakanlığı	2010-2011
9	1987/2006 sayılı Tüzük, 2007/533/JHA sayılı Konsey Kararı	Sirene Ofisi ile SIS II'nin kurulumu ve gerekli hukuki ve teknik altyapıların oluşturulması	AB üyeliği ile birlikte ülkemizde kurulacak SIS II'nin teknik ve yasal zeminin oluşturulması	Adalet Bakanlığı İçişleri Bakanlığı	Tam üyelik perspektifi çerçevesinde çıkarılacaktır
10	Schengen Müktesebatı - Haziran 1985 tarihli Benelux Ekonomik Birliği ile Federal Almanya Cumhuriyeti ve Fransa Cumhuriyeti arasında ortak sınırlarındaki kontrollerin kademeli olarak kaldırılmasına dair anlaşmanın uygulama sözleşmesi	Sirene Ofisi Çalışma ve İş Akışı Düzenlemesi	Schengen Sözleşmesi Polis İşbirliği Başlığı Altında özellikle 39-40-41 ve 101. maddeler doğrultusunda ve Schengen Katalogları çerçevesinde Sirene Ofislerinde farklı kolluk birimleri temsilcilerinin iş akış ve çalışma usulleri belirlenmesi	İçişleri Bakanlığı	Tam üyelik perspektifi çerçevesinde çıkarılacaktır
11	Schengen Müktesebatı - Haziran 1985 tarihli Benelux Ekonomik Birliği ile Federal Almanya Cumhuriyeti ve Fransa Cumhuriyeti arasında ortak sınırlarındaki kontrollerin kademeli olarak kaldırılmasına dair anlaşmanın uygulama sözleşmesi	Ulusal Schengen Bilgi Sisteminin Kurulması (N-SIS) ve kullanıcı erişimlerinin belirlenmesi	Schengen Sözleşmesinin Polis İşbirliği Başlığı Altında özellikle 96-97-98-99-ve 100 maddeleri içeren Ulusal Schengen Bilgi Sistemi tesis edilmesi ve bu bilgi sisteminden bilgiler Merkezi Schengen sistemine C-SIS'e aktarılması Ayrıca N-SIS'e erişimler 101 madde doğrultusunda temin edilmesi	İçişleri Bakanlığı	Tam üyelik perspektifi çerçevesinde çıkarılacaktır
12	Avrupa Komisyonunun Konsey ve Avrupa Parlamentosuna - Adalet, Özgürlük ve Güvenlik alanında Avrupa Birliği Politikalarının Değerlendirilmesi (COM(2006) 332 final)	Bomba İmha ve İnceleme Birimleri Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği ile Terörle Mücadele ve Harekat Dairesi Başkanlığı Yönetmeliğinin Revizyonu	Terörizmle etkin bir mücadele kapsamında uluslararası ve bölgesel işbirliğini arttırmak amacıyla bir eğitim merkezi ile Avrupa-Ortadoğu Patlayıcı Maddeler ve Bomba Araştırma, İnceleme ve Eğitim Merkezinin kurulması	İçişleri Bakanlığı	2011-2013

Kaynak: Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, *Ulusal Program*, 2008.

5 Europol Operasyonel İşbirliği Anlaşmasından sonra çıkarılacaktır.

TABLO 4: 2007 VE 2008 YILLARINDA ADALET BAKANLIĞI, İÇİŞLERİ BAKANLIĞI VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ TARAFINDAN AB FONLARIYLA FİNANSE EDİLEN PROJELER

Başlık	Yararlanan Kurum	Proje	Toplam Proje Maliyeti (€)	AB Katkısı (€)
Adalet ve İçişleri	Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü	Gençlerle Çalışma - 2007	2.000.000	1.947.500
Siyasi Kriterler	Genelkurmay Başkanlığı	Mehmetçik için Vatandaşlık Eğitimi - 2007	15.300.000	12.700.000
Siyasi Kriterler	Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı	Askeri Savcılara İnsan Hakları Eğitimi - 2007	2.000.000	2.000.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	İçişleri Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı	Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı – I. Aşama - 2007	10.963.000	9.834.750
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	İçişleri Bakanlığı	Türkiye'nin Yasadışı Göç İle Mücadele Kapasitesini Geliştirme ve yasadışı Göçmenler için Nakil Merkezleri Kurma - 2007	19.433.333	15.000.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	İçişleri Bakanlığı	Göçmen ve Mülteciler için Karşılama, Gözlem ve Konaklama Sistemi Kurma - 2007	62.400.000	47.100.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Adalet Bakanlığı	Model Hapishane Uygulamalarının Yaygınlaştırılması ve Hapishane Reformlarının Teşviki - 2007	7.000.000	6.000.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Emniyet Genel Müdürlüğü	Türkiye Ulusal Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı İzleme Merkezinin Güçlendirilmesi - 2007	1.923.000	1.886.750
Siyasi Kriterler	Genelkurmay Başkanlığı	Mehmetçik için Vatandaşlık Eğitimi - 2008	18.200.000	14.250.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	İçişleri Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı	Entegre Sınır Yönetimi Eylem Planı – II. Aşama - 2008	28.800.000	21.880.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	İçişleri Bakanlığı	Adli Tıp Uzmanlarının Becerilerini Artırma - 2008	2.111.300	2.005.735
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı	Polis ve Jandarmanın Organize Suçları Araştırma Kapasitesini Güçlendirme - 2008	8.000.000	6.300.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Emniyet Genel Müdürlüğü	Sınır Polisinin Eğitimi - 2008	1.200.000	1.140.000
Adalet, Özgürlük ve Güvenlik	Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı	Adli Tıp Kapasitesini Güçlendirme - 2008	26.600.000	19.950.000

| MİLLİ GÜVENLİK KURULU

Milli Güvenlik Kurulu

Zeynep Şarlak

KAVRAMSAL ÇERÇEVEDE “MİLLİ SAVUNMADA”DAN MİLLİ GÜVENLİĞE” GEÇİŞ

Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte topyekûn savunma sorularını çözmek amacıyla sivil otoriteyle askeri yetkililerin bir araya getirilmesi fikri Türkiye’de de yansımaları kısa sürede bulmuştur. Hükümetle ordu arasında bir aracı kurum oluşturulması yönünde ilk adım Genelkurmay Başkanlığı tarafından 1946’da atılmış; ancak söz konusu yapılanmanın kurulması 3 yıl sonra gerçekleşmiştir.¹ 1949’da Askeri Şura tarafından hazırlanan 5399 sayılı yasanın Meclis Genel Kurulunda oy birliği ile kabulünün ardından, Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK) adıyla bir organ kurulmuştur. Amacı sadece ülke savunmasına yönelik konuları değerlendirmek olan bu kurum, gerek karar alma gerekse uygulama alanında gücü sivil otoriteye tevdi eden, milli savunma ile ilgili nihai politikaların belirlenmesini siyasi iradeye bırakan, istisari bir yapı olarak tasarlanmıştır.² Ancak, askeri bürokrasinin etkinliğini savunma alını ilgilendiren konularla sınırlayan bu yönetim anlayışı, 27 Mayıs 1960 darbesiyle gerçekleştirilen yasal kurumsal yapılanma hamlesiyle önemli ölçüde değişti. Milli Birlik Komitesinin yönetimde olduğu dönemde, askeri hiyerarşinin iç siyasete müdahalesine meşruiyet zemini yaratan milli güvenlik kavramının ülkenin siyasi geleceğine dönüşmesinin yolu açıldı. Soğuk Savaş algısı çerçevesinde ABD tarafından üretilen bu kavramın (*national security*) ithali yeni bir kurumsal yapıyı da beraberinde getirdi. Darbenin ertesinde MSYK lağvedildi, yerine Milli Güvenlik Kurulu (MGK) adıyla anayasal bir organ kuruldu.³ 1961 Anayasasını hazırlayan Kurucu Meclisin büyük çoğunluğunu sivillerin oluşturduğu Temsilciler Meclisi kanadında sivil-asker ilişkisini düzenleyen anayasa maddeleri üzerine yaşanan tartışmalar, “milli savunma”dan “milli güvenliğe” doğru yapılan bu paradigma sıçramasının dinamiklerini gözler önüne serer.

Oysaki, aynı dönemlerde başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerdeki eş değer kurumlarda yer alan daimi üyeler

milli güvenlik alanıyla ilgilenen sivil hükümet yetkililerinden oluşmaktaydı. Askeri yetkililer ise kendi görev alanları içindeki hususlarda görüş, proje ve rapor sunan, sınırlı konularda siyaset oluşturulmasına katkıda bulunan uzman-danışmanlar olarak görev yapmaktaydılar. Türkiye’deki yapılanma ise daha çok ABD’nin Soğuk Savaş sırasında sol hareketlere karşı ordularıyla işbirliği içine girdiği birçok uydu ülkesinde olduğu gibi, askeri erkin devlet otoritesini seçilmiş siyasetçilerle paylaşma eğilimini yansıtacak biçimde, iç siyasete yönelik olarak biçimlendirilmiştir.⁴ Milli Birlik Komitesinin üyesi ve daha sonra tabii senatör sıfatıyla parlamentoda yer almış olan Haydar Tunçkanat’ın MGK’nın kuruluş gerekçesiyle ilgili bir günlük gazetede yer alan ifadeleri yukarıdaki tespiti açıkça desteklemektedir:

“Komite, oy çoğunluğu ile iktidara gelecek olan siyasi partilerin yeni anayasamızda kurulacak ikinci cumhuriyeti de denene edip yeni bir ihtilale sebep olmalarını önlemek için, yeni Anayasa ile Milli Güvenlik Kurulu’nu bir tedbir olarak getirmiş ve vazifelerini de açık seçik belirterek Cumhurbaşkanı ve Kurulun askeri üyelerini de milli güvenliğimizi ilgilendiren her türlü problemde temel görüşlerini bu kurulda bildirmekle hem görevli hem sorumlu kılmıştır...”⁵

1961’de kurulan bu yapı, Tunçkanat’ın beklentisinin tersine 12 Mart 1971 darbesini önleyememiş; dahası, bu mü-

1 Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, s. 95.

2 <http://www.mgk.gov.tr/tarihce_2.html>.

3 1961 Anayasası’nın 111. maddesinde MGK’nın işlevi ve kompozisyonu şöyle tanımlanmıştır: “Milli Güvenlik Kurulu kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden kuruludur. Milli Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında yardımcı olmak üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir.” Suna Kili, *Türk Anayasa Metinleri: Sened-i İttifaktan Günümüze*, s. 206.

4 Şarlak, Zeynep, *Coups and Constitutions in Brazil, South Korea and Turkey: A Comparative Study of Legal-Institutional Frameworks* (yayılanmamış yüksek lisans tezi).

5 H. Tunçkanat, ‘Milli Güvenlik Kurulu’, *Akşam*, 22 Eylül.1996.

dahaleyi gerçekleştiren askeri kadro muhtıraya “Milli Güvenlik Kurulu” adıyla imza atmıştır. Bu durum, komuta kademesinin bir nevi kurum içi darbe yaparak MGK’yı tek başına sahiplenmiş ve milli güvenlikle bitişen alanların ordunun denetiminde olduğunu doğrudan ilan etmiş olması anlamını taşımaktaydı. Ayrıca, böylelikle MGK’ya, anayasada belirtilen istişari statüsünün sınırlarını aşan bir yaptırım yetkisi transfer edilmiş oldu.

1971-1973 ara rejim döneminde gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri ile MGK’nın yürütme üzerindeki etkisi artırıldı. 1961 anayasasının 111 maddesinin ilk şeklinde yer alan Bakanlar Kuruluna “yardımcılık eder” ifadesi “tavsiye eder”e dönüştürüldü. Bu değişikliğin yanı sıra, 1 Aralık 1962 tarihli, 129 sayılı Milli Güvenlik Kurulu Kanununda yapılan MGK’nın kompozisyonu ile ilgili düzenleme de anayasa maddesine sokuldu. Maddenin ilk şeklinde yer alan “Kuvvet temsilcileri” ibaresi “Kuvvet komutanlıkları” ile değiştirilerek askeri otoritenin sayı ve kurumsal temsil açısından kuruldaki ağırlığı artırıldı.

Ancak MGK’nın statüsü ile ilgili temel düzenlemeler 12 Eylül 1980 darbesiyle kurulan askeri rejim döneminde gerçekleştirildi. Söz konusu süreçte MGK’nın anayasal statüsünde yapılan değişiklikler, askeri hiyerarşinin siyasi rolünün yeni bir darbeye gerek bırakmayacak bir biçimde kurumsallaşmasıyla son buldu.

Konu ile ilgili köklü değişim 1982 Anayasasının 118. maddesinde yer aldı. Söz konusu madde ile MGK’da sivil üye çoğunluğuna son verildi ve kurul kararlarının etkisi ve bağlayıcılığı da artırıldı. Jandarma Genel Komutanının asker üyeler arasına eklendiği bir yapılanmaya gidildi. Böylelikle, 5 sivil üyeye karşılık 5 asker üye ile kurulun askersivil kompozisyonu eşitlendi. Kararların en azından kâğıt üstünde çoğunluk esasına göre alındığı göz önünde bulundurulursa, Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı olmasıyla askeri hiyerarşiye sadık 5’li yapının, altıncısı ile destekle-

nip, sivil otoritenin üstünde bir güç odağına dönüşmesi kaçınılmaz oldu. Daha da önemlisi, kararların “tavsiye” niteliği “bildirim”e dönüştürüldü. Böylece, MGK anayasal bir danışma organı olmaktan tümüyle uzaklaştı. Ülkenin milli güvenliğine ilişkin kararların “bakanlar kurulu tarafından öncelikle dikkate alınması” öngörülerek kurula hukuksal alanda hükümet üstü bir nitelik kazandırdı.⁶

Devletin öncelikli gündemini belirleme konusunda Genelkurmay Başkanına Başbakanla eşit inisiyatif tanınarak askeri otoritenin, kapsamı “toplumun huzur ve güvenliğinin sağlanmasını” da içerecek biçimde genişletilen bir güvenlik alanına hükmetmesine olanak tanındı. Böylece, devlet başkanı ve hükümetten oluşması gereken yürütme, Türk Silahlı Kuvvetlerinin de eklenmesiyle fiilen bir sacayağı durumuna dönüştürüldü. Bu üçlü yapının birleştiği MGK, rejimi ilgilendiren bütün temel konularda, esas karar üretici konumuna yükseldi.

Ancak, Türkiye’de 12 Eylül 1980 darbesiyle kurulan devlet modelinin güvenlik devletine dönüşen yapısını gösteren 1982 Anayasasından çok 09.11.1983 tarihli, 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Genel Sekreterliği Kanunudur.

MGK’nın yeni yasal düzenlemelerle elde ettiği iktidarının yayıldığı alanın daha iyi anlaşılabilmesi için söz konusu yasada belirtilen milli güvenlik tanımına bakmak gereklidir. Milli güvenlik bu yasayla “[...]Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi (anlaşma ile ilgili) hukukun her türlü dış ve iç tehditlere karşı korunması ve kollanması” olarak tanımlanarak resmîyet kazandı. Ancak, daha da önemli bir gelişme bu kapsayıcı kavramın aynı yasada “Milli Güvenlik Siyaseti” adıyla formüle edilerek uygulama sahasına taşınması olarak durmaktadır. Buna göre, Milli Güvenlik Siyaseti “milli güvenliğin sağlanması ve milli hedeflere ulaşılması amacı ile Milli Güvenlik Kurulunun belirlediği görüşler dahilinde, Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç, dış ve savunma hareket tarzlarına ait esasları kapsayan siyaset” olarak tanımlandı. Bu tanım, MGK’da ele alınacak tüm konuların MGK kararları üzerinden devlet politikaları olarak resmîleşeceği yönünde rahatlıkla yorumlanabileceği için Türk siyasi hayatında son derece kritik bir önem kazandı.

Darbe erki, yeni anayasal düzende MGK’yı devletin yetki şemasının zirvesine yerleştirerek ilan ettiği iktidarını, 2945 sayılı yasanın 4. maddesinde herhangi bir hukuki boşluğa mahal vermeyecek biçimde detaylandırarak tanımladı.⁷ 12 Eylül rejiminin kurumsallaştırdığı devlet mo-

6 MGK’nın değişen anayasal statüsü ile ilgili kaynaklar için bakınız, Taha, Parla, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi: 1980-1989*,; Bülent Tanör, *İki Anayasa; Zafer Üskül, Türkiye’nin Anayasa Sorunu*.

7 Madde 4-a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında, görüş tespit eder;

b) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler;

c) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir, milli hedefler yönünde güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder;

d) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder;

e) Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milletini Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılapları doğ-

deli askeri otoriteye, söz konusu yasayla güvenlik tercihlerini dayattığı nihai bir politika çerçevesinde devasa bir alanı yönlendirebilme; sadece hedef belirlemekle sınırlı kalmayıp güvenlik siyasetine yönelik tehditleri belirleme ve onlara karşı içeride ve dışarıda tedbir alma yetkilerini tanımış oldu. Dahası, askeri hiyerarşi kaynak kullanımı ile ilgili tercihlere doğrudan müdahale edebilme, bütçenin nasıl kullanılması konusunda, sonuçları ile ilgili herhangi bir sorumluluk taşımadan direktif verebilme gücünü elde etti.

12 Eylül yapılanması MGK kararlarının hükümet kararlarına dönüştürülmesi ile yetinmeyip bu kararların ilgili kuruluşlara dağıtımını ve bu kararlara ilişkin uygulamaların takibini de Milli Güvenlik Kurulunun Genel Sekreterliği (MGKGS) yoluyla garanti altına aldı. MGK kararlarının yaptırıma dönüşmesini sağlamak adına bir alt kurum olarak yapılandırılan Genel Sekreterlik ise zaman zaman bağlı olduğu kurumun etkisini aşan bir öneme haiz oldu.

MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİ

MGKGS, kuruluşundan Avrupa Birliğine uyum çerçevesinde gerçekleştirilen anayasa ve yasa değişikliğiyle yetkilerinin büyük bir kısmı elinden alınana dek, yaklaşık 20 yıl ülke siyasetini ve devlet işleyişini takip eden ve yönlendiren, yapısı kamuoyunun bilgisi dışında şekillendirilmiş bir kurum olarak varlığını sürdürmüştür.

12 Eylül askeri rejimi sırasında çıkarılan 2945 sayılı yasa ile Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri de yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere göre MGKGS, kâğıt üzerinde Başbakanı bağlı sivil bir kurum görünümünde olmasına karşın Genel Sekreteri orgeneral ve oramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensupları arasından seçilmekte, yasa gereği gizli olan kadrolarının elemanları Genel Sekreterin teklifi ve Başbakanın onayı ile atanmaktaydı.

Genel Sekreterliğinin yasa değişikliği öncesi yürüttüğü görevleri 2945 sayılı kanunun 13. maddesine dayanılarak şöyle özetlenebilir:

MGK'nın görevleriyle ilgili olarak; gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapmak, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve MGK'ya sunmak; MGK kararları paralelinde alınan Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasını takip ve kontrol etmek; savunma siyaseti dışında milli güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini araştırmak, ve bu konuda planlar hazırlamak; "Türk milletinin Atatürkçü düşünceye" ve bu doğrultuda belirlenen "milli hedeflere" yönlendirilmesi ile "devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve

güvenliğinin" korunmasına ilişkin konularda gerekli hizmet ve faaliyetleri planlamak ve yürütmek; Silahlı Kuvvetler görev alanı dışında kalan topyekun savunma hizmetlerini planlamak ve koordine etmek; Olağanüstü halde alınacak tedbir, yapılacak iş ve işlemlerin tespit çalışmalarını yapmak, uygulamada işbirliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri tespit etmek;

Milli güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekun savunma sivil hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal ve diğer tedbirlerin kalkınma, plan ve programlarında yer alması, yıllık bütçelerde bunlar için ödenek ayrılması konularında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile işbirliği ve koordinasyonda bulunmak.

Yukarıda sıralanan tüm bu görevlerin "takip ve kontrol edilmesi, yönlendirilmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesi" Genel Sekreterliğin görev tanımı içerisinde yer almaktaydı.⁸ Genel Sekreterlik, ayrıca bütün bu görevleri "gerektiğinde diğer bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da müştereken" yürütme yetkisine haizdi.⁹ Tüm Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzelkişileri MGKGS'ne gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeyi sürekli veya istenildiğinde vermekle yükümlüydü.¹⁰ Sekreterliğin gizli hizmet giderleri için bütçede ayrıca bir ödenek ayrılmaktaydı.¹¹

Genel Sekreterliğin, adına hareket ettiği MGK'nın anayasal statüsüne aykırı olarak, "icrai-idari" bir makam olarak örgütlenmiş olması bu kurumun hukuki zeminde Tür-

rultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz kılmak için gereken strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınmasını lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder;

f) Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali ilan için görüş tespit eder;

g) Olağan hal ile savaş, savaşı gerektiren ve savaş sonrası hallerde, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ve vatandaşlara düşecek topyekun savunma, milli seferberlik ve diğer konularda hizmet ve yükümlülükler ile bu hususlarda yapılacak planlara temel teşkil edecek esasları tespit eder;

h) Devletin milli güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekun savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder;

i) Milli güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak milletlerarası anlaşmalar hakkında görüş tespit eder.

Milli Güvenlik Kurulu, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları kurul kararı halinde Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

8 2945 sayılı yasa, 14. madde

9 2945 sayılı yasa, 18. madde

10 2945 sayılı yasa, 19. madde

11 2945 sayılı yasa, 20. madde

kiye'nin bir tür "gölge hükümeti" olarak nitelendirilmesine olanak tanıdı.

2945 sayılı yasa, kurulun iç çalışma düzeni ile bakanlık, kurum ve kuruluşlarla çalışma ve ilişkilerinin ve bünyesinde yer alacak birimlerinin kuruluş, görev ve yetkilerinin "GİZLİ" gizlilik dereceli bir yönetmelikle düzenleneceği belirtilmekteydi.¹² Yasada ifade edilen bir diğer kritik husus da, söz konusu yönetmeliğin Genel Sekreterlik tarafından hazırlanacağı, "Milli Güvenlik Kurulunda görüşülerek Bakanlar Kurulu tarafından kabul edileceği" hükmüydü.

MGKGS yönetmeliği Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in başkanlığında 8 Şubat 1984 tarihinde gerçekleşen Özal hükümeti döneminin ikinci MGK toplantısında, yani sivil yönetime geçilmesinden sadece iki ay sonra hükümete karar olarak bildirildi.¹³ 2004 yılında, 7'nci Avrupa Birliği uyum paketiyle gelen değişiklik nedeniyle geçerliliğini yitirene kadar yürürlükte kaldı.¹⁴ Bu yasal düzenlemeye göre hükmü kalmayan ve büyük bölümü ayıklanan yönetmelikte yer alan MGKGS yasasında açık edilmeyen görevleri ve gizli teşkilat yapısı, eş zamanlı olarak basına yansıyan haberlerle ortaya çıktı.¹⁵

MGKGS'nın yukarıda belirtilen görevlerine koşut olarak "devlet çapında her türlü psikolojik harekât ihtiyacını tespit etmek", bu doğrultuda "psikolojik harekât planları hazırlamak" ve uygulamaya sokmak; milli güvenlikle ilgili bünyesinde toplanan "her türlü belge, bilgi ve istihbaratı değerlendirerek iç ve dış tehditlerin durumunu sürekli izlemek"; tehdidin yanı sıra "tehdit olması muhtemel unsurları" belirlemek; "gerektiğinde Başbakanlıkta, Bakanlar Kurulunda veya TBMM'deki ilgili komisyonlarda temsilci bulundurmak"; "Milli Güvenlik Siyaset Belgesini hazırlamak" ve "kabulünü" takiben belgedeki uygulama esaslarının yürürlüğe girmesi için gerekli faaliyetleri yapmak; kararları uygulayacak bakanlıkların direktiflerini hazırlamak; bu direktifler doğrultusunda yapılacakları takip, kontrol ve koordine etmek; uygulamada siyaset esaslarından sapma ya da gecikme halinin tespitinde durumu Genel Sekretere iletmek gibi son derece kritik yetkilere sahip olduğu öğrenildi.

12 2945 sayılı yasa, 12, 18 ve 21 no'lu maddeler.

13 Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, "1984 Yılı MGK Toplantılarının Basın Bildirileri," <<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1984/8subat1984.htm>>

14 30 Temmuz 2003 tarihli ve 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 7 Ağustos 2003 tarihli ve 25192 sayılı Resmî Gazete.

15 Deniz Zeyrek, 'İşte En Gizli Yönetmelik', *Radikal*, 27 Ağustos 2003; Adnan Keskin, 2003, 'Bütün İstihbarat MGK'ya', *Radikal*, 31 Ağustos 2003.

16 Ali Bayramoğlu, "Asker ve Siyaset", Ahmet İnsel, Ali Bayramoğlu, *Türkiye'de Ordu*, 2002, s. 96.

Aynı süreçte MGKGS'nin, 2945 sayılı yasa da açık edilen hukuk müşavirliği, personel dairesi ve sekreterlik bürosu dışında gizli yönetmeliğine dayanarak kurulan dört ana hizmet biriminin daha bulunduğu ortaya çıktı. Gazetelere yansıdığı kadarıyla bu birimler sırasıyla Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı, Bilgi Toplama ve Değerlendirme Grup Başkanlığı, Toplumla İlişkiler Başkanlığı ve Topyekûn Savunma Sivil Hizmetleri Başkanlığından oluşmaktaydı.

Ali Bayramoğlu'nun MGK bünyesinde hazırlanmış bir rapora referansla verdiği bilgiye göre 1999 yılı itibarıyla, MGK'nın lojistik destek grupları dışında kalan bu dört ana biriminde başkan, başkan yardımcısı, başmüşavir, müşavir, uzman ve uzman yardımcısı olarak çalışan 116 personelin uzman ve uzman yardımcıları dışındaki tüm kadrosu asker veya asker kökenli kişilerden oluşmaktaydı.¹⁶

Kısaca, MGK, iç yapısı, işleyişi ve işlevi yönünden değerlendirildiğinde 12 Eylül rejimiyle kurumsallaşan güvenlik devleti yapısının ve buna bağlı olarak gelişen siyasi sistemin temel unsurlarını şöyle özetlemek mümkündür: Savunma siyaseti doğrudan Genelkurmay tarafından hazırlanırken, ekonomiden kültüre, eğitimden sosyal siyasete ve dış politikaya uzanan çok geniş bir alanda tanımlanan milli güvenlik siyasetinin genel esasları MGK'nın Genel Sekreterliği tarafından belirlenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'de MGK Genel Sekreterinin işine karışamayacağı tek kurum olarak Silahlı Kuvvetler zikredilmiş; Genel Sekreterlik bakanlıklar dahil geri kalan bütün kamu kurumlarıyla bir ast-üst ilişkisi kurmuştur. MGKGS'nin müdahale yetkisi, yürütme ve idari organlarıyla sınırlı kalmayıp, Genel Sekreterlik elemanlarının Meclis komisyonlarında ve bütçe planlama süreçlerinde de görev almasıyla yasama organına da yayılmıştır. Siyasi kadrolar kadar görece kolay güdümlenemeyen sivil toplumun karşısında 'psikolojik harekât' yöntemleri devrede tutulmuş; istihbarat ağı da bu mantıkla yeniden düzenlenmiş, devletin tüm birimlerinden gelen istihbaratın askeri otoritenin elinde toplandığı bir yapı yaratılmıştır.

AB ile bütünleşme çabalarının hızlandığı bir süreçte gün yüzüne çıkan bu yapılanma demokrat çevrelerden sert eleştiriler almış; kamuoyunun bilgisi dışında varlığını sürdürmüş bu kurumsal yapının hukuk devleti ilkeleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi normları ve iç hukukun mevcut sistemine aykırı olduğu öne sürülmüştür.

AVRUPA BİRLİĞİ SÜRECİNDE SİVİLLEŞME ÇABALARI: NELER DEĞİŞTİ, NELER DEĞİŞMEDİ?

1999 Helsinki zirvesini takip eden süreçte "Devlet organlarının sivil siyasi otoritenin kontrolü altında olmasına"

ilişkin AB kriterlerine uygun olarak Türkiye’de sivil-asker ilişkisinin kurumsal çerçevede demokratikleşmesi yönünde önemli adımlar atıldı. Milli güvenlik tabusu siyasi liderler arasında ilk olarak 2001’de 57. Hükümette devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev yapan Mesut Yılmaz tarafından partisinin 7. Olağan Kongresinde tartışmaya açıldı. Yılmaz, “ulusal güvenlik sendromunun” AB uyum çalışmalarındaki engelleyici rolüne değinerek “Devletin bekasını sağlayacak bir kavramı, devletin can damarlarını keser hale getirmeyi dünya üzerinde yalnız Türkiye becerebilirdi” tespitini yaptı. Ancak bu tespit ilk aşamada askeri kanatta ciddi tepkiye yol açtı. Bu tepkiler üzerine Yılmaz geri adım atınca, 1984’ten bu yana MGK’nın ülke yönetimindeki etkinliğinin azaltılması yönündeki ilk adım ancak 57. Hükümet tarafından, AB entegrasyon sürecinin sağladığı destek sayesinde atılabildi. Bu çerçevede, 3 Ekim 2001 tarihinde gerçekleşen Anayasa değişikliğiyle MGK’daki sivil üye sayısı artırıldı. Başbakan yardımcısı ve Adalet Bakanı da kurul üyesi yapıldı. MGK’da alınacak kararların ‘Bakanlar Kurulu’nca öncelikle dikkate alınacağı’ şeklindeki ifade ‘Bakanlar Kurulu’nca değerlendirilir’ şeklinde değiştirildi; aynı değişiklikte MGK kararlarının tavsiye niteliği taşıdığı vurgulandı.

MGK’ya yönelik ikinci düzenleme Recep Tayyip Erdoğan başbakanlığında gerçekleştirildi. 7 Ağustos 2003 tarihinde, 7. Uyum Paketi dahilinde 2945 sayılı yasanın kendisinde yapılan değişikliklerle Genel Sekreterliğin MGK kararları paralelinde gerçekleştirecek uygulamaları “koordinasyon ve izlenme” yetkisi Başbakan Yardımcısına aktarıldı. Kurul toplantılarının her ay değil, iki ayda bir yapılması kararlaştırıldı; aynı düzenlemeyle Genel Sekreterliğe TSK’ya doğrudan bağlı olmayan bir ismin atanabilmesinin önü açıldı. Diğer yandan, Genel Sekreterin YAŞ çerçevesinde Genelkurmay Başkanının seçimi ve onayıyla yapılan atanması usulüne son verilerek, bu yetki Başbakan’a aktarıldı.

Genel Sekreterliğin yapısı ile ilgili temel düzenleme, Bakanlar Kurulunun 29 Aralık 2003 tarihli ve 6688 sayılı kararı ile yayımlanan yeni yönetmeliğin devreye girmesiyle, MGKGS’nin gizli yönetmeliğinin yürürlükten kaldırılması oldu. Yeni yönetmelikle Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri önemli ölçüde daraltıldı; Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı, Bilgi Toplama ve Değerlendirme Grup Başkanlığı ile Toplumla İlişkiler Başkanlığının (TİB) faaliyetlerine son verildi. Psikolojik harekât planları üretmek ve uygulamak görevini yürüten TİB’in, basında 3 milyon dolar olarak belirtilen bütçesi Başbakanlığa iade edildi. Yeni yönetmelik uyarınca MGKGS’nin bünyesinde Araştırma

ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı (AR-DE) adı altında, milli güvenlik tanımının kapsadığı konularda dokümanlar hazırlamak ve bu konularda veri ve dokümantasyon merkezi oluşturmakla görevli yeni bir birim kuruldu.

Sivilleşme adına olumlu adımlar olarak değerlendirilen bu gelişmelerin paralelinde 2004 Ağustos’unda MGK Genel Sekreterliğine bir önceki görevi Atina Büyükelçiliği olan Yiğit Alpogan atandı. Aynı süreçte Washington Büyükelçiliğinde müsteşar olarak görev yaparken merkeze dönen Kenan İpek ile Zürih Başkonsolosluğundan Ankara’ya gelen ve sivilleşme raporuyla Avrupa çapında tanınan Gürsel Demirok, Alpogan’ın başdanışmanlığı görevine getirildi.

Alpogan, 30 Kasım 2004 tarihinde bir ilki gerçekleştirerek MGK’nın kapılarını akreditasyon ayırımı yapmadan tüm medya organlarına açtı. Alpogan, medya mensuplarına yaptığı konuşmada Genel Sekreterliğin artık bir “think-tank” kuruluşu gibi çalışacağını ve görevinin iç ve dış tehditler konusunda istişari bir organ statüsünde olan MGK’nın üyelerine fikri malzeme üretmekle sınırlı olduğunu ifade etti.¹⁷

Alpogan döneminde AR-DE, ekonomi, kültür, bilim ve eğitim araştırmalarına yönelik bir birim ile iç ve dış güvenlikten sorumlu iki birim olmak üzere toplam üç birimden oluşacak şekilde örgütlendi. “Devlet Personel Başkanlığı Görevde Yükselme Çerçeve Yönetmeliği” esas alınarak hazırlanan ‘Görevde Yükselme ve Unvan Değişikliği Yönetmeliği’nin 28 Ağustos 2005’te *Resmi Gazete*’de yayınlanmasının ardından, daha önce Genel Sekreterin teklifi ve Başbakanın onayladığı atamalar artık söz konusu yönetmelik uyarınca yapılmaya başlandı. Bu çerçevede o güne kadar asaleten atama yapılmamış olan ve vekâleten Seferberlik Daire Başkanı Tuğgeneral Tayyar Elmas tarafından yönetilen AR-DE Başkanlığına Gürsel Demirok atandı. Genel Sekreterliğin kadın çalışanlarından Asuman Orhan Personel Dairesi Başkanlığına, Füsun Arslantosun ise Basın Halkla İlişkiler Daire Başkan Vekilliği görevlerine getirildi.¹⁸ Aynı yıl içerisinde sekreterliğin bünyesinde görev yapan 53 emekli askerden 20’sinin sözleşmeleri yenilenmedi.¹⁹

Ancak, Sekreterliğin iç yapısında sivilleşme adına olumlu olarak sayılan tüm bu değişiklikler irtica ve terör ile mücadelede konularında fikir üretme inisiyatifinin sivilden as-

17 “İşte MGK’da Sivil Fark,” *Yeni Şafak*, 1 Aralık 2004.

18 Özgür Ekşi “MGK’ya 2 kadın başkan,” 8 Eylül, 2005.

19 Bakınız, Gencer Özcan, “Milli Güvenlik Kurulu,” Ümit Cizre (ed.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 43.

keri yöneticiye bırakılmasıyla gölgelendi. Nitekim, söz konusu atamalarla eş zamanlı olarak terör, irtica, bölücülük ve aşırı akımlarla mücadeledeki gelişmeleri izleyip rapor hazırlamakla yükümlü birim olan ve Genelkurmay Başkanlığınca atanan bir albayın başkanlık ettiği 'İç Güvenlik Grubu', AR-DE'den alınarak bir tuğgeneral yönetimindeki Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Daire Başkanlığına bağlandı.²⁰

MGKGS: 2006-2008 GELİŞMELERİ

2006 yılının Şubat ayında Savunma Bakanı Vecdi Gönül'ün bir dergiye verdiği röportajda MGK'nın son durumu ile ilgili yaptığı açıklama, kurul ile ilgili yasal düzenlemelerin sona erdiği izlenimini yarattı. Gönül, söz konusu röportajda "[...] Katılım Ortaklığı Belgesi'nde de, MGK'ye yönelik kısa ve orta vadede herhangi bir talep bulunmamaktadır. Dolayısıyla, AB'nin MGK konusunda yapılanları yeterli gördüğünü kıymetlendirmekteyim" yorumunu yaptı.²¹ Ancak, 2006 Eylül ayı içerisinde basına yansıyan bir gelişme Genel Sekreterliğin, gerek zihniyet gerekse işlev ve siyasi konumunun, sınırlı bir çevre tarafından da olsa yeniden tartışmaya açılmasına neden oldu. Konu ile ilgili habere göre Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, 17 Ağustos 2005 tarihli bir yazıyla MGK'ya, Osmanlı tapu arşivlerinin Türkçeleştirilerek, bilgisayar ortamına aktarılmasını sağlayacak Tapu Arşiv Otomasyonu Projesi ile ilgili görüşünü sormuş; bu taleple ilgili cevap Tuğgeneral Tayyar Elmas yönetimindeki MGK Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Daire Başkanlığı tarafından verilmiştir. 26 Ağustos 2005 tarihinde Genel Müdürlüğe yollanan "gizli" yazıda "defterlerin içerdiği bilgilerin etnik ve siyasi-asılsız soykırım, Osmanlı Vakıfları mülkiyet iddiaları ve benzeri istismara malzeme olabileceği gerekçesiyle, buldukları Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünde saklanmalarının ve sınırlı olarak kullanıma açılmasının uygun olacağı" ifade edilmiştir.²²

Bu yanıt, MGK içinde sorunun muhatabı olan bölümün neden Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Dairesi olduğu, bu dairenin personelinin söz konusu defterlerin içerdiği bilgileri nasıl bildiği, MGK'nın cevap mesajının

niçin gizli olduğu, arşivlerde var olan bilgilerin toplumdaki neden saklanmak istendiği yönünde haklı soruların sorulmasına yol açtı. Bazıları bu durumu "Devletin gayrimüslimlerden Müslümanlara sermaye transferiyle ilgili kirli çamaşırların açığa çıkmasını istememesi"²³ olarak yorumladı. Konu ile ilgili diğer bir habere göre MGK'nın askeri kanadından gelen bu cevap Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü içerisinde de rahatsızlık yaratmış ancak projenin hayata geçirilmesi sağlanamamıştır.²⁴

2006 sonu itibarıyla MGKGS ile ilgili kamuoyunu farklı bir açıdan meşgul eden bir başka gelişme ise Alpogan'ın görev süresinin sona ermesi ve Büyükelçiler kararnamesiyle Londra'ya tayin edilmesinin ardından bu makama kimin getirileceği konusu oldu. Dönemin Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer hükümetin önerdiği tüm isimler veto etti. Yaklaşık 9 ay gibi uzun bir süre çözülemeyen ve hükümet ve köşk arasında krize dönüşen bu çekişme, Abdullah Gül'ün Sezer'in yerini almasıyla son buldu. Sezer'in veto ettiği isimler arasında yer alan eski Atina Büyükelçisi Tahsin Burcuoğlu 2007 Eylül'ünde yeni MGK Genel Sekreteri olarak atandı.

MİLLİ GÜVENLİK SİYASET BELGESİ ETRAFINDA DEVAM EDEN TARTIŞMALAR

Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin (MGSB) gerek hazırlanış sürecinde gerekse bu süreçle bağlantılı olarak içeriğinde yer alan anti-demokratik unsurlara yönelik eleştiriler yeni MGSB'nin 24 Ekim 2005 tarihinde MGK tarafından görüşülerek Bakanlar Kuruluna tavsiye edilmesinin ardından uzun bir süre devam etti.

Kısaca hatırlatmak gerekirse, yeni MGSB geçmiş tarihlerdeki yenilenme süreçlerinden çok da farklı olmayan bir şekilde, askeri otoritenin yönlendirmesinde hazırlanmıştı. Aslen gizli bir devlet dokümanı olan bu belgenin bazı bölümleri hazırlanış sürecinde basına sızmış; bu bilgiler yeni MGSB'nin sınırları net olarak çizilmiş, iç ve dış siyasete oldukça geniş bir yelpazede müdahale olanağı sağlayan politikalar düzeyinde tasarlanmış olduğunu ortaya koymuştu.²⁵ Aynı süreçte "iç güvenlik tehditlerine karşı ordunun kullanılması, gerekli görüldüğü zamanlarda tehditlerin ortadan kaldırılması için idareyi ele alması" ifadesinin belgenin yeni halinde de korunduğu haberleri yayımlanmış²⁶; bu durum başta insan hakları konusunda çalışan sivil toplum örgütleri olmak üzere birçok kişi ve kuruluş tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştı. MGSB'nin MGK'da onaylanmasının hemen sonrasında İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Çağdaş Hukukçular Derneği, hükümeti ve Meclisi, MGSB'nin hukuki statüsünü ve içeriğini açıklamaya çağırıyordu. Bu dernekle-

20 Utku Çakırözer, "MGK'da sivilden askeri yöneticiye dönüldü," *Milliyet*, 10 Eylül 2005.

21 "Gönül: 'Savunma ve Güvenlik Genelkurmay'ın işidir," *Tempo Dergisi*, 11 Şubat 2006

22 Nuray Babacan, "Tapu arşivlerini 'sınırlı' kullanın," *Hürriyet*, 19 Eylül 2006.

23 Tolga Korkut, "Osmanlı Arşivleri Açılırsa Resmi Tez Zayıflar," *BİA Haber Merkezi*, 19 Eylül 2006.

24 Ayşe Hür, "Ermeni mallarını kimler aldı?," *Taraf*, 2 Mart 2008.

25 Bu konuda bakınız, Özcan, 2005, s. 38-40.

26 Deniz Zeyrek, "Gerekirse asker yine göreve," *Radikal*, 26 Ekim 2005.

rin İzmir Şubeleri 31 Ekim 2005 tarihinde yaptıkları ortak açıklamada, belgenin “özgürlük-güvenlik” dengesini özgürlüğün aleyhine bozulmasına yol açtığına dikkati çekerken; MGSB’nin yeni halinde de yer bulduğu iddia edilen yukarıdaki ifadenin demokratik hukuk rejimine hukuk dışı müdahalelere uygun zemin yarattığını ve “açık ve örtülü darbelerin habercisi” olduğunu ileri sürmüşlerdir.²⁷

MGSB, tüm eleştirilere rağmen Bakanlar Kurulu tarafından 20 Mart 2006 tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Bu gelişmenin hemen ardından İHD ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı 24 Mart 2006 tarihinde Danıştay Başkanlığına başvurarak, Bakanlar Kurulunun MGSB’yi kabul ve onaylayan kararının yürütmesinin durdurulması ve iptalini istemişlerdir. Bu istem Anayasanın Bakanlar Kurulu yetkilerini belirleyen 2 ve 6’ncı, MGK’nın yetkilerini belirleyen 112 ve 118’inci maddelerine aykırılık; 2945 sayılı MGK Genel Sekreterliği Yasasına aykırılık ve Türkiye’nin imzaladığı BM sözleşmeleri ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine aykırılık iddialarına dayandırılmıştır. Davayı görüşen Danıştay 10’uncu Dairesi ise yürütmenin durdurulması isteminin, “davalı idarenin savunması alındıktan veya yasal savunma verme süresi geçtikten sonra incelenmesine, [...] dava konusu Bakanlar Kurulu Kararı ile Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin de içinde bulunduğu, davaya ilişkin dosyanın aslı veya onaylı örneğinin savunmayla birlikte Danıştaya gönderilmesi gerektiğinin davalı idareye bildirilmesine”, karar vermiştir.²⁸ Ancak, liberal çevrelerce demokrasi açısından ümit verici olarak nitelendirilen bu girişimden herhangi bir sonuç alınamamıştır. Nitekim, Başbakanlık kendilerine verilen süre dolmak üzere iken, MGSB’nin yollanmayacağını Danıştaya yazıyla bildirmiş; belgenin İdari Yargılama Usul Kanununun devletin gizli belgeleri ile ilgili hükümleri düzenleyen 20. maddesine dayanılarak gönderilmediğini açıklamıştır.²⁹ Bu gelişmenin ardından adli tatil nedeniyle Danıştay 10. Dairesi yerine davaya bakan Danıştay Nöbetçi Dairesi “belgenin tavsiye niteliğinde” olmasını gerekçe göstererek, Ağustos 2006 sonunda belgeyi incelemeksizin davayı reddetmiştir.³⁰ Davacılar, bu karara itiraz etmişlerdir. Ancak 12 Ekim’de itirazı görüşen Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu da, belgenin “tavsiye niteliğinde” olduğunu teyit ederek davacıların itiraz gerekçelerini yerinde görmemiştir.³¹

Öte yandan, dava sürerken, bir önceki MGSB’ye dayanarak hazırlanmış olan İç Güvenlik Strateji Belgesi, Mart 2006’da, kamuoyunda “Sauna Çetesi” olarak adlandırılan oluşumun sanıklarından birinin kasasından çıkmış; bu durum belgenin darbelere dayanak oluşturan bir hüviyete sahip olduğu yönündeki yorumlar artırmıştır.

Bu doğrultudaki eleştirilerden en sert dönemin Meclis Başkanı Bülent Arınç tarafından yapılmıştır. Belgenin yüksek gizlilik derecesi nedeniyle Resmi Gazetede yayımlanmaksızın yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra, 23 Nisan 2006 tarihinde yaptığı Meclis konuşmasında Arınç MGSB ile ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:

*“Kimi zaman çok önemli mekanizmaların dışında bırakılan Meclis’in fonksiyonları daraltılmıştır. Örneğin, ülkenin iç ve dış siyasetine çok büyük etkisi olan ve ‘gizli anayasa’ diye kabul edilemez bir tanımlamayla anılan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi’nin hazırlanmasında, Meclisimiz ve ilgili komisyonlarımız tamamen devre dışıdır. Açıklanması ve yayınlanması tamamen yasak olan bu belgenin, son haline karar verildiği günün hemen ertesinde gazete manşetlerinde yer alması son derece dikkat çekicidir. Yine bu belgeden yola çıkılarak hazırlanan İç Güvenlik Strateji Belgesi’nin çete kurmaktan yargılanan kişilerin arşivinden çıkması ne yazık ki, devlet ciddiyetiyle hiçbir şekilde bağdaşmamaktadır. Bu belgenin, Meclisimizin bilgisi ve denetimi haricinde hazırlanması, parlamentomuzun fonksiyonunun ve millet iradesine verilen değer ne durumda olduğunu göstermektedir.”*³²

Arınç’ın eleştirisinin karşısında MGK Genel Sekreteri Alpogan konuyu “Gizli veya ikinci Anayasa söylemi doğru değil. MGSB sadece Türkiye’de yok, her ülkenin benzer bir belgesi var. ABD bunu internetten yayımlar. Birçok ülke de gizli tutar. Ülkenin milli menfaatleri, hedefleri ve bunlara ulaşılması için takip edilecek iç ve dış güvenlikle savunma siyasetini belirler...” şeklinde değerlendirmiş, ancak eleştirilen temel noktalara herhangi bir açıklık getirmemiştir.³³

Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin bir sonucu olarak MGK’nın istişari statüye geçmiş olduğu bir dönemde MGSB’nin içeriğinin hükümetleri ne derece bağladığı so-

27 Kemal Özmen, “Hükümet İstemezse MGSB ‘Gizli Anayasa’ Olmaz,” *Bianet*, 1 Kasım 2005.

28 Murat Yetkin, “Danıştay çığır açıyor,” *Radikal*, 21 Haziran 2006.

29 “Her Yerde Var Danıştay’da Yok,” *Birgün*, 22 Temmuz 2006. İdari Yargılama Usul Kanunu’nun 20. maddesinin 3 fıkrası şu hükmü düzenlemektedir: “Ancak, istenen bilgi ve belgeler Devletin güvenliğine veya yüksek menfaatlerine veya Devletin güvenliği ve yüksek menfaatleriyle birlikte yabancı devletlere de ilişkin ise, Başbakan veya ilgili bakan, gerekçesini bildirmek suretiyle, söz konusu bilgi ve belgeleri vermeyebilir. (Ek cümle: 10.6.1994 – 4001/10 md.) Verilmeyen bilgi ve belgelere dayanılarak ileri sürülen savunmaya göre karar verilemez.”

30 “Gizli anayasa tavsiyemiş,” *Radikal*, 30 Ağustos 2006.

31 “Kırmızı Kitabın Ret Talebine Ret,” *Objektifhaber*, 12 Ekim 2006.

32 Bülent Arınç’ın 23 Nisan 2006 konuşma metni için bkz, <<http://www.turkish-media.com/forum/lofiversion/index.php/t24419.html>>

33 Muharrem Sarıkaya, “Arınç’ın mesajının adresi,” *Sabah*, 25 Nisan 2006.

rusu da bir diğer tartışmanın konusu olmuştur. Bu konuda kararları tavsiye niteliğinde olan bir kurumun söylediklerinin AB tarafından dikkate alınmayacağı ancak kamuoyuna sızan belgenin içindekiler uygulanırsa o zaman AB'nin gündemine gelebileceği öne sürülmüştür. Söz konusu dönemde Boğaziçi Üniversitesinde görev yapan Prof. Dr. Zafer Üskül de belgenin içerdiği politikaların hükümet tarafından uygulamaya konulduğu takdirde bir sonuç doğuracağını, “şu anki haliyle hukuka aykırı sayılamayacağını” ifade etmiştir.³⁴

Yeni MGSB ile ilgili farklı bir eleştiri ise 1997'de iç tehdit kabul edilen aşırı sağın öncelikli tehditlerden çıkartılarak sadece “gözlem altına alınması gereken unsur” olarak nitelendirilmiş olmasına dair yapılmıştır. Sol hareketlerin büyük ölçüde gücünü kaybettiği, milliyetçiliğin tırmandığı ve ulusalcılık adı altında bazı yasadışı yapılmalara gidildiği bir dönemde, bu kararın “ırkçılığı, mafya liderlerini, linç girişimlerini cesaretlendireceği” yönünde basında çeşitli yorumlar yer almıştır.³⁵

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın 2 Ekim 2006 tarihinde Harp Akademilerinde gündeme getirdiği “irtica vardır” temeline dayalı sert çıkışının ardından Başbakan Erdoğan'ın “İrticanın ortak tanımını yapalım”, önerisi bir kez daha dikkatlerin MGSB'ne çevrilmesine yol açmıştır. Başbakanın bu önerisinin ardından “İç Güvenlik Strateji Belgesi”nin “Dini şahsi ve siyasi emellerine alet eden kesimler” bölümünde yer alan “Bazı siyasi partiler başta olmak üzere, çeşitli grup ve şahıslar, bu grupta değerlendirilmektedir” ifadesi basına yansımıştır.³⁶ Örtülü bir biçimde hükümetteki siyasi partiyi hedef alan bu yaklaşımın irticayı birincil tehdit olarak nitelendiren 2005 yılı MGSB'nde de varlığını sürdürüyor olması Osmanlı'nın son döneminde bu yana “devlet-millet çatışması” üzerine süregelen tartışmaların milli güvenlik ekse-

ninde yeniden alevlenmesine neden olmuştur. Başta yeni TCK'yı hazırlayan ekipten Doç. Dr. Sözüer olmak üzere pek çok hukukçu “TCK'da irtica diye bir suç yok” derken, irticayı temelde müphem ve siyasi bir terim olarak nitelendiren bazı akademik ve siyasi çevreler, sorunun kavramla ilgili değil kavramla kastedilmek istenen kesimlerin toplumsal görünürlük kazanması ve iktidara ortak olması ile ilgili olduğunu ileri sürdükleridir.³⁷ Bazı eski üst düzey yargı mensupları ve ana muhalefet partisi CHP ise irticanın MGSB'de yer aldığı şekliyle Türkiye için birincil tehdit olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuşlardır.³⁸ CHP adına konuşan partinin Grup Başkan Vekili Ali Topuz bu tartışma çerçevesinde Başbakanı MGSB'de imzası olduğunu hatırlatan sert bir açıklama yapmıştır.³⁹

Bütün bu gelişmeler ışığında bir kez daha değerlendirildiğinde MGSB ile ilgili şu tespitleri yapmak mümkündür. Demokratik ülkelerde güvenlik bürokrasisi ile koordinasyon içerisinde olmak kaydıyla nihai içeriği sivil irade tarafından hazırlanan benzeri belgelerden farklı olarak, Türkiye'de son MGSB'ine de asıl şeklini güvenlik bürokrasisi/askeri otorite vermiştir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak içeriği de büyük ölçüde bu yapının siyasi tahayyüllerini ve tehdit tanım ve önceliklerini yansıtan bir şekilde belirlenmiştir. Diğer bir ifadeyle, temelde yürütme ve yasanın yetki alanına giren ve farklı toplumsal kesimler ve siyasi oluşumlar tarafından değişik şekillerde ele alınabilecek birçok konunun militarist bir bakış açısı çerçevesinde kristalleştirilerek sabitlendiği ve siyasi alanın dışına itildiği bir dokümandır.

MGK Genel Sekreterliği'nin resmi web sitesinin “sıkça sorulan sorular” bölümünde “[normlar hiyerarşisine uygun] bir Bakanlar Kurulu dokümanı”⁴⁰ olarak tarif edilmesine rağmen belgenin güncellenmesi için belirli bir süre tanınmamış, yenilenmesi MGK'nın inisiyatifine bırakılmıştır.⁴¹ Bu özelliğiyle sadece belgeyi onaylayan hükümeti değil ardından gelen hükümetleri de bağlamaktadır.

MGSB'nin yargı tarafından sadece tavsiye niteliğinde olduğu tespiti her ne kadar olumlu bir gelişme de olsa bu tespitin pratikte ne derece gerçeği yansıttığı Türk siyasi hayatında zaman zaman devlet-hükümet ve her daim devlet-toplum arasında süregelen çatışma eksenleri göz önünde bulundurulduğunda halen soru işareti olarak durmaktadır.

Tam da bu noktada belgede yer aldığı öne sürülen ordunun “iç güvenlik tehditlerine karşı [...] gerekli görüldüğü zamanlarda idareyi ele alması” ibaresine TSK'nın İç Hizmet Kanununun 35. maddesi yürürlükte olduğu sürece

34 Kemal Özmen, “Hükümet İstemezse MGSB ‘Gizli Anayasa’ Olmaz,” *Bianet*, 1 Kasım 2005.

35 Can Dündar, “Savaş kültürü ve ırkçı tehdit,” *Milliyet*, 13 Şubat 2007.

36 “Kırmızı Kitap'ta irtica,” *Sabah*, 6 Ekim 2006.

37 Hasan Öymez, “İrtica Boldu,” *Star*, 6 Kasım 2006; “Çiçek: Kanunlarda ‘irtica suçu’ diye bir suç yok,” *Sabah*, 2 Kasım 2006.

38 a.g.e., 2006.

39 “Başbakan'a ağır suçlama!,” *HaberAktüel*.

40 <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_34>

41 Genel sekreterliğin resmi sitesinde bu konu ile ilgili verilen bilgiye göre “Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi'nin güncelleştirilmesi için belirlenmiş bir süre yoktur. Milli Güvenlik Kurulu tarafından ulusal, bölgesel ve küresel güvenlik ortamındaki değişiklikler ile milli güvenlik siyasetinin uygulama sonuçları çerçevesinde Türkiye'nin milli güvenlik ihtiyaçları değerlendirilerek Belge'nin güncelleştirilmesine ihtiyaç olduğu hükümete tavsiye edilmektedir.” <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/sss.html#soru_34>

karşı çıkmak tek başına fazla bir anlam ifade etmemektedir.⁴²

MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİNİN İŞLEVLERİNİ DEVRALAN KURUMLAR

MGK'nın özellikle başta terörle mücadele konusunda iç güvenlik alanında etkinliğini azaltacağına inanılan önemli bir gelişme 2006 yılının başlarında gündeme gelmiştir. 29 Aralık 2005 MGK toplantısından TMYK'nun işlevsel hale getirilmesi ve bir sekreterliğe sahip olması kararı çıkmış; MGK'nın 23 Şubat 2006 tarihli toplantısı ardından hükümet, bu öneri paralelinde Başbakanlık bünyesinde 1984'ten bu yana bulunan Güvenlik İşleri Başkanlığının düzeyini genel müdürlüğe yükselterek, geniş yetkilerle donatmaya karar vermiştir. TMYK'nun sekreterliğini de üstlenecek olan ve "Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğü" (GİGM) adını taşıyan bu yeni yapı ile ilgili yasa tasarısı 7 Mart 2006 tarihinde Meclise gönderilmiş; 23 Mart tarihinde, TBMM İçişleri Komisyonunda görüşülmeye başlanmıştır. Yasa tasarısının gerekçesinde kurumun amacı 'güvenlik ve terörle mücadele konularında Başbakanlığın daha etkin bir şekilde rol almasını temin' olarak tanımlanmıştır.⁴³

Konu ile ilgili basına yansıyan bir haberde Başbakanlık yetkililerinin, yasallaşması halinde, GİGM'nün görevlerinin MGK'nın iç güvenlik işlerinden kaynaklanan görevleriyle örtüşeceğine dikkat çektikleri bilgisi yer almıştır. Yine aynı habere göre, Başbakanlık yetkilileri kurulacak bu yeni birimin MGK'nın iç güvenlik görevlerini üstleneceği; hükümetin Güneydoğu için öngördüğü ekonomik ve sosyal paketin yürütülmesinden de söz konusu genel müdürlüğün sorumlu olacağını ileri sürmüşlerdir. Öte yandan, başbakanlık yetkililerinin, "MGK'da demokratikleşme tamamlanmadı. Başbakanlık ile MGK arasında sürtüşme yaşanıyor" dedikleri de bu haberde dikkat çekici bir başka vurgu olarak yer almıştır.⁴⁴

Operasyon kabiliyeti olmayan ancak Amerikan Federal Soruşturma Bürosu (FBI) tarzında bir organizasyon yapısına sahip olan GİGM, ilgili kanunun 30 Mayıs 2006 tarihinde *Resmi Gazetede* yayımlanmasının ardından faaliyete başlamıştır.

GİGM'in görevleri ile ilgili yasada; 'Başbakanlığın, iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadele konusunda görevli kuruluşlarla (TSK, Jandarma, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilatı, Sahil Güvenlik Komutanlığı ve Dışişleri Bakanlığı) ilişkilerini yürütmek, gerektiğinde bu kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak; iç güvenlik, dış güvenlik ve terörle mücadeleyi ilgilendiren konu-

larda inceleme ve araştırmalar yapmak, yaptırmak, bunları değerlendirmek ve tekliflerde bulunmak; sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilan edilen bölgelerde, sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilanına esas olan konularda bilgileri derlemek, değerlendirmek ve bu hususlarda koordinasyonu sağlamak; görevleri ile ilgili konularda kamuoyunu bilgilendirici çalışmalar yapmak; görevleriyle ilgili konularda teşkil edilen kurulların sekreterlik hizmetlerini yürütmek; makamca verilen benzeri görevleri yapmak' olarak sıralanmıştır.⁴⁵

GİGM, aynı zamanda TMYK'nun sekreterlik hizmetlerini de yürüteceği için, bu kurulun başkanlık görevini yürüten Abdullah Gül'ün fiili yönlendiriciliğinde çalışmaya başlamıştır. Yasayla ayrıca Güvenlik İşleri Başkanlığının 200'ü aşkın kadrosu iptal edilirken, GİGM için 1 genel müdür, 4 daire başkanı ve 1 müsteşarlık özel kalem müdürü olmak üzere 6 kadro ihdas edilmiştir. GİGM'nün başkanlığına ise Ulaştırma Bakanlığında 3 yıldır Müsteşar Yardımcılığı görevini yürüten Muammer Türker atanmıştır.⁴⁶

GİGM'nün hükümet tarafından işlevselleştirilme çabası CHP Antalya Milletvekili Hüsnü Çöllü'nün 2003-2008 döneminde Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından kaç kişi hakkında güvenlik soruşturması yapıldığına ilişkin soru önergesine verilen cevaba yansımış; soru önergesini yanıtlayan Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Cemil Çiçek söz konusu dönem itibarıyla "Başbakanlık Güvenlik İşleri Genel Müdürlüğünün talebi üzerine 4.486 kişi hakkında Ulusal Güvenlik soruşturması" yapıldığı bilgisini vermiştir.⁴⁷

Sivilleşme sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilebilecek bir diğer gelişme de 9 Ocak 1997'de kurulan ve MGKS içinde çalışması öngörülen Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi (BKYM) ile yine Genel Sekreterliğin birimlerinden olan Topyekûn Savunma Sivil Hizmetleri Başkanlığının görev ve yetkilerini üstlenmek üzere ve doğrudan Başbakana bağlı olarak çalışacak bir birimin devreye sokulması çalışmalarıdır. 28 Şubat sürecinde oluşturulan ve yaşanacak muhtemel felaketlerden ziyade

42 TSK'nın 211 numaralı ve 10 Ocak 1961 tarihli İç Hizmet Kanunu'nun 35. Maddesi'ne göre "Silahlı Kuvvetler'in vazifesi Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamaktır."

43 Yetkin, a.g.e., 2006.

44 "MGK'nın "etkinliği" azaltılacak," *Bugün*, 20 Nisan 2006.

45 24 Mayıs 2006 tarihli ve 5508 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30 Mayıs 2006 tarihli 26183 sayılı *Resmi Gazete*.

46 Özgür Akbaş, "Terörle mücadelede FBI modeli," *Bugün*, 6 Kasım 2006.

47 Cemil Çiçek, "İçişleri Bakanı Cemil Çiçek'in Milletvekili Hüsnü Çöllü'nün yazılı sorusuna verdiği cevap," 25 Temmuz 2008.

“siyasi krizlere” vurgu yapan BKYM yönetmeliği söz konusu merkeze sadece kriz ve afet hallerinde değil siyasi kriz belirtilerinin ortaya çıkması halinde de devreye girme yetkisini tanımaktadır. Buradaki kritik nokta MGK’nın yanı sıra AB süreci paralelinde yapılan değişikliklere kadar ordu mensupları arasından atanan MGK Genel Sekreterine de merkezin faaliyete geçmesi için teklif yapma yetkisinin tanınmış olmasıydı. Yönetmelik, ayrıca krizin tırmanma eğilimi gösterdiği durumlarda, olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hallerinden birinin ilan edilmesini ilgili mercilere önerme yetkisini, sekreterliğini MGK’nın yaptığı Kriz Koordinasyon Kuruluna vermektedir. AB süreci öncesi dengeler göz önünde bulundurulduğunda “kriz yönetiminde” siyasi iradenin büyük ölçüde *by-pass* edildiği söylenebilir. Kriz yönetimi ile ilgili inisiyatif sivilin lehine döndürecek ilk adım 2005 yılında yeni bir kanun taslağının hazırlık çalışmalarıyla başlamıştır.⁴⁸ 2008 Ağustos’unda hükümet, kriz yönetimi ile ilgili birimlerin, “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı” çatısı altında birleştirileceğini kamuoyuna açıklamış;⁴⁹ risk ve kriz yönetimi ile ilgili tüm yetkilerin tek elde toplanacağı, doğrudan Başbakanlığa bağlı söz konusu birimin oluşturulmasını hedefleyen yasa tasarısı 2008 yılının Mart ayında Meclise gönderilmiştir.⁵⁰ Ancak, söz konusu tasarı 2008 sonu itibarıyla halen yasallaşmamış; bu yüzden 1-5 Aralık 2008 tarihleri arasında yapılan ve “Güven-2008” adını taşıyan “Milli Kriz Yönetimi Tatbikatı” bir kez daha MGKGS’nin koordinatörlüğü ve sorumluluğunda gerçekleşmiştir.

2008 itibarıyla MGK ile bağlantılı bir diğer önemli bir gelişme ise TMYK’nın, 14 Ekim tarihinde, İçişleri Bakanlığı bünyesinde yeni bir kurumsal yapılanmaya gidilmesi yö-

nünde aldığı karardır. Özünde “güvenlik bürokrasisinin el değiştirmesi” anlamını taşıyan bu karar, MGK’nın 21 Ekim tarihli toplantı bildirisinde de yer almıştır. Söz konusu yapılanma ile ilgili gelişmeler ilk kez, AK Parti TBMM Grup Başkanvekili Nihat Ergün tarafından 8 Ekim’deki tezkere görüşmelerinde dillendirilmiştir. Ergün, TMYK kararının ertesinde konu ile ilgili bir dergiye verdiği röportajda düzenli orduların terörle mücadelede alacakları rolün uluslararası hukuk kurallarına uyarak yapılacak sınır ötesi operasyonlarla sınırlı olduğunu; onun dışındaki mücadelenin polis ve jandarma gibi iç güvenlik birimleriyle gerçekleştirilmesinin daha doğru bir yaklaşım” olacağını ileri sürmüştür.⁵¹ Bu çerçevede, terörle mücadelenin iç güvenlik organlarıyla yapılacağı bir yapılanmaya gidileceğini, ancak detayların henüz netleşmediğini ifade etmiştir. Aynı tarihlerde Anadolu Ajansının konu ile ilgili verdiği habere göre İçişleri Bakanlığında, müsteşar ya da müsteşar yardımcısı düzeyinde üst düzey sivil bir yöneticinin başkanlık etmesi beklenen koordinasyon amaçlı henüz adı konmamış bu yapıda; Genelkurmay, Jandarma, MİT ve Emniyetin ilgili üst düzey yöneticileri yer alacaktır. Dünyada da örnekleri bulunan “İç Güvenlik Müsteşarlığı” gibi çalışacak bu yeni yapının, terörle mücadeleye ilişkin stratejik planlamaları yapıp, bunların uygulanmasını sağlayacağı belirtilmiştir. Güvenlik güçleri arasındaki istihbarat paylaşımını sağlayarak, ortak bir “bilgi havuzu” oluşturması da öngörülen söz konusu yapının, sık sık toplanan dinamik bir yapıya sahip olacağı da belirtilmiştir. Aynı haberde, söz konusu yapının dağa çıkışları önleyip, çıkanların da indirilmeleri ve pişmanlığın etkin bir biçimde uygulanabilmesi konularında çalışacağı; bu amaçla, sivil ve askeri güvenlik güçlerinin psikolojik hareket şube müdürlüklerinin de kurul bünyesinde yer alıp, çalışmalara katılacağı kaydedilmiştir.⁵²

Güvenlik bürokrasisinin sivilleşmesi yönünde atılan adımların yanı sıra, bu süreçte MGK’daki sivilleşmenin demokratikleşmeyi de beraberinde getireceği savını sorgulatan çok kritik bir noktadan söz edilmesi gerekmektedir. 7. AB’ye uyum paketi çerçevesinde lağvedilen ve yürütmüş olduğu psikolojik harekât faaliyetleri nedeniyle MGKGS’nin en çok eleştirilen birimi olan TİB’in söz konusu işlevi gerek askeri gerekse sivil, eşdeğer birimler üzerinden sürdürülmeye devam edilmektedir.

Nitekim, TİB’in lağvedildiğinin ilan edilmesinin ardından, bu birimin aslen askerlerden oluşan tüm personeliyle birlikte TSK bünyesine kaydırılmış olduğu ve faaliyetlerinin 2004 yılı sonundan itibaren resmîyet kazandığı bilinmektedir.⁵³ TİB’in devletin gözünde vazgeçilmezliğini gösteren bir diğer gelişme ise, 7. uyum paketi taslağının hazırlandığı tarihlerde, birimin İçişleri Bakanlığına devrini ön-

48 Ufuk Hıçyılmaz, “Başbakanlık Krize Talip,” *Aksiyon*, 2 Mayıs 2005.

49 “Acil durum yönetmeliği imzada,” *Yeni Şafak*, 7 Ocak 2008.

50 “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı’nın tam metni için bakınız, İhttp://www.tbmm.gov.tr/d23/1/1-0552.pdf

51 Fatih Uğur, “İçişleri Bakanlığı, İç Güvenlik Bakanlığı’na dönüşebilir,” *Aksiyon*, 20 Ekim 2008.

52 2009’un Mayıs ay içerisinde Bakanlar Kurulu söz konusu yapılanma ile ilgili kanun tasarısını tamamlamıştır. Tasarıda, yukarıda bahsi geçen yapının Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı adı altında İçişleri Bakanlığı bünyesinde kurulması planlanmaktadır. Müsteşarlık aynı kanunla kurulan Terörle Mücadele Koordinasyon Kurulu’nun sekreteryası olarak görev yapacaktır. Tasarının 6. Maddesinde belirtilen görev ve yetkileri bakımından düşünüldüğünde yeni kurulacak müsteşarlığın MGKGS’nin işlevini önemli ölçüde devralmaya aday olduğu anlaşılmaktadır. 11.05.2009 tarihli Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı’nın tam metni için bakınız, <http://www.basbakanlik.gov.tr/sour.ce/index.asp?wss=basbakanlik.gov.tr&wpg=detay&did=basbakanlik.1004933>

53 Özcan, 2005, s. 42. Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı bünyesinde yer alan Psikolojik Harekât Daire Başkanlığı’nın adının, kamuoyunda rahatsızlık oluşturması nedeniyle 2005’te Bilgi Destek Daire Başkanlığı olarak değiştirilmesi konu ile ilgili diğer ilgi çekici bir gelişmedir. Gökçe Susam, “Devletin Değil İnsanların Güvenliği,” *Bianet*, 1 Mart 2005.

gören MGK kararıdır. Basına yansıyan bu karar doğrultusunda İçişleri Bakanlığı bünyesinde, merkezde, Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı ve illerde Toplumla İlişkiler Büroları adı altında yeni bir teşkilatlanmanın hazırlıklarına başlanmış; konu ile yönerge 30 Nisan 2003'te tarihinde onaylanmıştır.⁵⁴ Aynı süreçte İçişleri Bakanlığının 22 Mayıs 2003 tarihinde 81 ilin valiliğine yolladığı konu ile ilgili gizli genelgenin bir bölümü basına sızmıştır. Genelgede psikolojik harekâtın gerekliliği ve uygulanış biçimi şu şekilde ifade edilmektedir: “Ülkemiz menfaatlerinin gerektirdiği konularda milli siyaset ilkeleri psikolojik harekâta desteklenmeli. Psikolojik harekât programlarında bakanlığımıza çok önemli görevler düşmekte, faaliyetlere verilen desteğin güçlü hale getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bakanlığımızda psikolojik harekât icra ünitesi olarak görev yapan Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı'nın faaliyetlerini, 'Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı' adı altında yürütmesi bakanlıkça uygun görülmüştür.”⁵⁵

Bir diğer habere göre “sivil TİB”in, öncelikle terörle mücadele ve psikolojik harekât konularında, Emniyet Genel Müdürlüğü, MİT ve Genelkurmay Başkanlığı ile koordinasyonu sağlayacağı, [...] bunun yanı sıra, 2002'de kaldırılan Olağanüstü Hal Valiliğinden doğan boşluğu da dolduracağı” öne sürülmüştür.⁵⁶

Bu haberlerin akabinde Liberal Demokrat Parti İstanbul Milletvekili Emin Şirin, “Toplumla İlişkiler Büroları”nın AB uyum yasalarına uygun olup olmadığına dair Meclis'e bir yazılı soru önergesi sunmuştur.⁵⁷ Dönemin İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, önergeye verdiği cevabında AB'yi, ekonomik birlik olarak başlayıp, siyasal alana da uzanan ve henüz fikri altyapısı tamamlanmamış olan bir sürecin adı olarak tanımlamasının ardından, “bu çerçevede, Birliğe üye ülkelerin kendi milli hassasiyetlerinden ve değerlerinden tamamen [vazgeçmediğini]” vurgulamıştır. Aksu konuşmasının devamında, “ülkemizdeki ihtiyaçlardan veya güvenlikten kaynaklanan herhangi bir bürokratik örgütün AB felsefesine aykırı düşeceği varsayılmamaktadır” demiş ve “hükümetlerin, ülke yararı gözeterek, anayasal ve yasal dayanakları mevcut olan konularda ‘Milli Siyaseti’ ve onun ilkelerini belirlemesini doğal karşılamak” gerektiğinin altını çizmiştir. Cevapta, ayrıca Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığının kuruluşuna ilişkin olarak İçişleri Bakanlığında bir kanun çalışması yürütüldüğünü ancak konunun “Kamu Yönetimi Temel Kanunu” kapsamında yeniden değerlendirileceğini belirtmiştir.⁵⁸ Bu cevap söz konusu birimlerin neye karşı, nasıl ve kimlerle çalışacağı ile ilgili herhangi bir bilgi vermekten uzak olmakla birlikte 12 Eylül'ün yansıması olan bir zihniyetin sivil alanda da ortadan kalkmamış olduğu, sadece zevahiri kurtarmak ça-

basıyla bir kurumdan diğerine aktarıldığı şüphesini uyardırmaktadır. 2008 Aralık ayı itibarıyla İçişleri Bakanlığının resmi sitesinde, “teşkilatlar” kısmında yer alan Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığının gerek organizasyon yapısı gerekse görevleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmaması ayrıca dikkat çekicidir.⁵⁹

SONUÇ

12 Eylül 1980 darbesi, siyasi literatürde Milli Güvenlik Devleti olarak adlandırılan siyasal düzeneğin kurumsallaşma sürecinde zirve noktasını temsil eder. MGK ve onun Genel Sekreterliği ise yaklaşık 20 yıl boyunca bu devlet düzeneğinin kilit güvenlik aktörleri konumunda yer almışlardır. Resmi görüntüde istişari ve/veya bürokratik bir kurum olarak yapılandırılan, askeri otoritenin vesayeti altında işleyen bu kurumlar, gizli yönetmelikleri sayesinde 2000'li yıllara kadar geniş müdahale alanlarını derinleştirerek, yargı denetiminden yoksun bir iç iktidar mekanizması kurmuşlardır. Yürütmeye doğrudan müdahaleye yetkili bir kurumsal yapı ile yetinilmeyip idari organlar dahil olmak üzere devlete bağlı birçok kurum MGK ve Genel Sekreterliğinin Milli Güvenlik Siyaset Belgeleriyle sabitlediği siyasetinin dışına çıkamayacakları bir mevzuatla, “milli güvenlik siyasetinin gereklerine uyma” şerhiyle kuşatılmış, demokratik haklar da aynı şekilde milli güvenlik gerekçesiyle denetim altına alınmıştır. Bütün bu iktidar mühendisliği faaliyeti, Genel Sekreterlik elemanlarının Meclis komisyonlarında ve bütçe planlama süreçlerinde de görev almasıyla yasama organına da yayılmıştır.

1980'lerden 2000'lere otoritesini daha da pekiştirerek gelen bu devlet yapısının çözülmeye başlaması, bir başka deyişle demokrasi ve hukuk devleti kriterlerine uygun temel düzenlemelerin yapılması Avrupa Birliğine üyeliğin getirdiği şartlara bağlı olarak başlamıştır. Birliğe üyelik beklentisinin resmiyet kazanmasının ardından siyasi ve toplumsal hayatın ibresini önemli ölçüde sivilleşmeye ve kayda değer ölçülerde demokratikleşmeye doğru çeviren gelişmeler yadsınamaz. 2006-2008 yılları arasında bu eğilimin devam ettiği, MGK ve özellikle Genel Sekre-

54 Soner Arıkanoglu, “Sivil TİB, MGK Tavsiyesi,” *Radikal*, 24 Ekim 2003.

55 Mustafa Balbay, *Cumhuriyet*, 22 Ekim 2003; “Balbay'ın bu 'bomba'sına lafımız yok...,” *Yeni Şafak*, 23 Ekim 2003.

56 Arıkanoglu, 2003.

57 7/1374-3440 esas nolu soru önergesi için bakınız, TBMM resmi sitesi.

58 T.C. İçişleri Bakanlığı, Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı tarafından 4 Aralık 2003 tarihinde Meclis Başkanlığına sunulan cevabın tam metni için bakınız, <http://www2.tbmm.gov.tr/d22/7/7-1374c.pdf>

59 İçişleri Bakanlığı resmi sitesi, ‘Teşkilatlar’ bölümü.

terliğinin yasal düzenlemeler öncesi birçok kurumsal işlevinin kademeli olarak sivil yönetime doğru kaydırıldığı görülmektedir.

Buna karşılık, 2006-2008 yılları arasında, MGK'nın gündeminde yer alan konuların çözüme bağlanma süreçleri üzerinden bir değerlendirme yapıldığında bile askeri otoritenin siyasetteki rolünün demokratik parlamenter rejimler düzeyine çekildiğini söylemek halen çok da mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki, söz konusu zaman diliminde askeri otorite mesaj iletmek ya da kamuoyu oluşturmak için öteden beri sorunların tartışılma ve çözüm yeri olarak meşrulaştırılan MGK'nın dışında, farklı birçok kanalı kullanmaya devam etmektedir.

Meclisin tamamen ve yürütmenin ise büyük ölçüde inisiyatif dışında, askeri otoritenin tehdit algıları çerçevesinde hazırlanan ve hükümetlere siyasi iktidarlarının eylem sınırlarını hatırlatan MGSB'nin halen varlığını sürdürüyor olması yukarıdaki tespiti pekiştiren bir diğer unsurdur.

Vatandaşlar yerine devletin haklarının güvenceye kavuşturulduğu bir yapının tersine çevrilmesi, devletçi, savunmacı reflekslerin yerini demokratik değer ve ilkelere bıraktığı bir dönüşümün yaşanması sadece güvenlik bürokrasisinin değil, siyasetçinin ve temsil ettiği toplum kesimlerinin de zihniyet dünyasında bir paradigma değişimi gerektirir. Bu bağlamda, Türkiye'nin milli güvenliğini sadece sivil değil, aynı zamanda demokratik bir çerçeveye oturtması için zamana ihtiyacı vardır.

EK: MGK GÜNDEMİ: 2006-2008

2005 sonu itibariyle askeri kanadın artık terörizmle mücadele deyince sadece akla PKK ile mücadeleyi getirmede; sorunun aslen Kürt ayrılıkçılığı olarak ve siyasi düzeyde tanımlanmasına, buna göre milli bir siyaset geliştirilmesine yönelik bir yaklaşım içine girdiği görülmektedir. MGK'nın 2006-2008 bildirilerine bakıldığında, hükümetin terörizmle mücadele noktasında daha aktif katılımını talep eden bu yeni stratejinin kademeli olarak uygulamaya konulduğu söylenebilir.

Nitekim, 2006 yılının başında MGK Genel Sekreteri Yiğit Alpogan'ın, Ulusal Güvenlik Danışmanı Stephen Hadley'in davetlisi olarak Washington'a gerçekleştirdiği ziyarette ABD'ye "hem askeri kanadın, hem hükümetin ortak görüşü" olarak ilettiği mesajlardan ilki Türkiye'nin PKK'nın Kuzey Irak'taki varlığı karşısında ABD'nin adım atması yönündeki talebidir. Alpogan ayrıca ABD'li yetkililere, Türkiye'nin, nükleer faaliyetleri dolayısıyla İran'a

karşı yapılması planlanan bir askeri harekâtı desteklemeyeceği ancak istihbarat faaliyetlerinde işbirliğine açık olduğu yönündeki kararını bildirmiştir.

Bu iki konu MGK'nın 23 Şubat tarihli 2006 yılı ilk toplantısının ana gündemini işgal etmeyi sürdürmüştür. Toplantının ardından yayımlanan bildiriye göre kurulda Atom Enerjisi Ajansı'nın İran'ın nükleer programı hakkında 04 Şubat 2006 tarihinde aldığı karara ilişkin son gelişmeler ve Terörle Mücadele Yüksek Kurulunun (TMYK) çalışmaları değerlendirilmiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül tarafından 17 Şubat tarihli TMYK toplantısında tartışılan PKK'nın finans kaynaklarının kesilmesi yönünde alınabilecek önlemler ve 19 Ocak'ta Başbakan tarafından imzalanan 120 maddelik 'Terörle Mücadele Eylem Planı' hakkında bilgilerin kurul üyelerine aktarıldığı basına yansımıştır. MGK'da onaylanan, sosyo-ekonomik hedeflerin yanı sıra psikolojik harekât, Diyanet İşleri Başkanlığı üzerinden dini yönlendirme ve düşünceye yönelik tedbirleri de içeren söz konusu planın uygulanması için Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Dairesi İç Güvenlik Grubunun görevlendirildiği öğrenilmiştir. Bu durum, "MGK yeniden psikolojik hareket ve devlet içi koordinasyon işlerine geri mi dönüyor" sorusunun sorulmasına neden olmuştur.

Toplantının dış güvenlikle ilgili bölümünde ayrıca Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı'nın (TİKA) faaliyetleri ve Türkiye'nin dış yardım politikası da değerlendirilmiş; bu bağlamda Hamas'ın Türkiye ziyareti ve Türkiye'nin Filistin'in de aralarında olduğu ülkelere yaptığı yardımlar ele alınmıştır.

MGK'nın 27 Nisan 2006 tarihli toplantısında ise Irak'taki gelişmeler ve Akdeniz bölgesindeki deniz trafiğini izlemeye yönelik düzenlemeler masaya yatırılmıştır. "Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliğinin korunmasının ve tüm kesimlerin temsilini sağlayacak bir hükümetin kurulmasının gerekliliği"ne yönelik vurgu toplantının basın bildirisinde de yer almış; Kurulun 2006-2008 arasındaki birçok toplantısında yinelenmiştir. Toplantıdan ayrıca, başta PKK tarafından yönlendirildiği iddia edilen uyuşturucu kaçakçılığı olmak üzere, Akdeniz'deki kaçakçılık faaliyetlerinin önlenmesini amaçlayan, sahil şeridine Otomatik Tanımla Sistemi kurulması projesinin uygulamaya geçirilmesi kararı çıkmıştır. PKK'nın finans kaynaklarının kurutulmasına yönelik stratejinin bir parçası olan bu projenin hayata geçirilmesi aşamasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığının Ulaştırma Bakanlığına destek vermesi öngörülmüştür.

22 Haziran 2006 tarihli MGK toplantısının gündemine AB ile ilişkiler damgasını vurmuştur. Kurulun yazılı açık-

lamasında AB'ye "katılım müzakerelerinin 3 Ekim 2005 tarihinde açılmasını takiben, 35 konu başlığı altında yürütülmekte olan tarama süreci ve 12 Haziran 2006 günü başlayan üyelik müzakere aşamasının değerlendirildiği" ifade edilmiş; AB'ye "katılım sürecinin ulusal yararlarımız doğrultusunda kararlı bir şekilde yürütüleceği" teyit edilmiştir. Bu çerçevede, Kurulda ayrıca Tek Avrupa Hava Sahası projesine Türkiye'nin katılımı değerlendirilmiştir. Toplantı bildirisinde belirtilmemekle birlikte, bir gazetenin verdiği habere göre, 29 bin feet (8 bin 800 km) üzerinin ortak hava sahası olarak kullanılmasını öneren bu teklifin "Kıbrıs Rum Kesimi"ne ayrıcalık sağlayacağı ve "karşılıklılık prensibine" uymadığı gerekçeleriyle geri çevrilmesine karar verilmiştir. Toplantının dış güvenlikle ilgili bölümünde ayrıca İsrail ve Filistin'deki gelişmeler çerçevesinde Ortadoğu'daki mevcut durum ve bu iki ülkeyle yürütülen ilişkiler ele alınmıştır. İç güvenlikle ilgili bölümde ise terörün yanı sıra Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan çalışmalar başta olmak üzere, Türkiye'de sağlık alanında yürütülen politika görüşülmüştür.

Ortadoğu'daki gelişmeler kurulun 21 Ağustos'taki toplantısının da gündeminde yer almış, toplantı bildirisinde Filistin'e yapılan yardımların sürdürülmesi kararı teyit edilmiştir. Toplantının dış politika ile ilgili diğer gündem maddesi Karadeniz'in güvenliğine ilişkin Türkiye'nin izlediği politika ve ortak girişimlere ayrılmıştır.

Başbakan Erdoğan'ın irticanın tanımı ile ilgili diyalog çağrısının ardından devlet kurumları arasında yaşanan tartışmalar nedeniyle, 31 Ekim 2006 tarihli MGK toplantısına kamuoyu yakın ilgi göstermiştir. Org. Büyükanıt'ın Genelkurmay Başkanı sıfatıyla ilk kez katıldığı kurulda irticaya karşı sivil-asker işbirliğinin artırılmasına, bu amaçla MGK dışında da istişarelerin sürdürülmesine karar verildiği basına yansımış, ancak beklenenin aksine toplantıdan sonra yayımlanan bildiriye irtica vurgusuna yer verilmemiştir. Toplantıda ayrıca Güney Kafkasya bölgesindeki gelişmeler ve İran'ın nükleer programı konusunda uluslararası alanda sürdürülen temas ve müzakereler ele alınmıştır.

2006 yılının son toplantısının öncesinde, Kıbrıs konusu etrafında hükümeti Genelkurmay ve Cumhurbaşkanı ile karşı karşıya getiren gerilim kamuoyunun dikkatinin 28 Aralık tarihli MGK toplantısına çevrilmesine yol açmıştır. Türkiye'nin durumunun görüşüleceği AB Dışişleri Bakanlarının 11 Aralık 2006 tarihli toplantısının öncesinde hükümet, AB Dönem Başkanlığına, bir deniz ve bir hava limanının Kıbrıs Rum Yönetimi'nin kullanımına geçici olarak açılması yönünde sözlü bir öneride bulunmuştur. Dö-

nemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt bir gazeteye verdiği röportajda söz konusu önerinin, çözümün "bütünsel" ve "Birleşmiş Milletler zemininde" olacağını ileri süren "devletin resmi görüşünden sapma" anlamına geldiğini öne sürmüştü; Kıbrıs konusunda TSK'nın görüşü alınmadan adım atılmasını sert bir üslupla eleştirmiştir. Hükümete Cumhurbaşkanı Sezer tarafından da aynı yönde bir eleştiri yöneltilmiş; bu tepkiler karşısında Başbakan Erdoğan bu konuları sözlü olarak konuşmanın kendi görevleri olduğu, sözlü görüşmeler için dahi "Çankaya" veya "bazı ilgili kuruluşlar"dan fikir almak zorunda olmadıkları yönünde bir açıklama yapmıştır. Erdoğan'ın bu açıklamasını takiben Dışişleri kaynakları, Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanlığının bu konuda bilgilendirildiğini, ayrıca Türkiye için Ocak 2006'da kabul edilen Kıbrıs Eylem Planı dışında bir adımın söz konusu olmadığını belirtmişlerdir. Dönemin Dışişleri Bakanı Gül, öncelikle sivil ve askeri kanat arasında yaşanan bu gerilimin "dışarıda elimizi zayıflattığını" öne sürmüştü, Kabine üyeleri ise kamuoyuna yansıyan sürtüşmenin MGK'da çözülmesini talep etmişlerdir.

Aynı süreçte, AB Dışişleri Bakanları toplantısından, AB Komisyonunun tavsiyesi doğrultusunda limanlarını Kıbrıs Rum Kesimi'ne açmayı reddeden Türkiye'ye yönelik yaptırım olarak sekiz başlığın askıya alınması ve müzakere sürecinin yavaşlatılması benimsenmiştir. Bu gelişmeler 28 Aralık 2006 tarihli MGK toplantısına taşınmış, yayımlanan toplantı bildirisinde AB üyelik hedefine bağlılığın korunduğu belirtilirken; "AB tarafından diğer ülkeler için öngörülmeleyen ölçüt ve yöntemlerin Türkiye için de öngörülmemesinin ve müzakere sürecinin önüne Kıbrıs gibi bu süreçle ilgili olmayan engellerin çıkartılmamasının beklendiği", bu durumun "müzakere sürecinin sürdürülebilirliği açısından bir zorunluluk olduğu" vurgulanmıştır. Kıbrıs konusunda "resmi görüş" etrafında şekillenen çözüm önerilerinin yinelendiği bildiriye ayrıca Irak Çalışma Grubunun hazırladığı raporun değerlendirildiği belirtilmiştir.

2007 yılı toplantılarının dış politikayla ilgili değişmez gündem maddesini "bölücülük ve terör sorunu" ekseninde Irak ile ilişkiler oluşturmuştur. 23 Şubat'ta gerçekleşen 2007'nin ilk toplantısı, hükümet ile Genelkurmay arasında yaşanan bir başka polemik nedeniyle yine kamuoyu tarafından ilgiyle izlenmiştir. Başbakan Erdoğan Şubat ayı başında "gerekirse Kuzey Irak'taki Kürt yönetimi ile diplomatik ilişkiye girilebileceği" yönünde bir açıklama yapmış; Genelkurmay Başkanı Büyükanıt Erdoğan'ın bu açıklamasına da sert bir tepki göstermiştir. Büyükanıt'ın "Ben bunlarla asker olarak görüşmem, siyase-

ten kim görüşürse görüşsün” şeklindeki sözleri Abdullah Gül tarafından Dışişleri Bakanı sıfatıyla “Düşmanımızla bile konuşulur” şeklinde yanıtlanmış, Gül ilk etapta hükümetin Kuzey Irak ile diyalog politikasını sahiplenmiştir. Ancak, bir gazetecinin verdiği bilgiye göre, Büyükanıt’ın söz konusu açıklaması, her ne kadar medyaya farklı şekilde yansısı da, hükümet tarafından bir “askeri veto” olarak algılanmış; o dönemde Irak Kürdistan Bölge Yönetimi Başbakanı Neçirvan Barzani ile Abdullah Gül arasında İstanbul’da yapılması planlanan gizli görüşmenin iptal edilmesine neden olmuştur.

Askeri ve sivil kanat arasında medya üzerinden yaşanan bu tartışmanın ertesinde yapılan toplantının ardından iki taraf arasında belirli bir denge arayışını yansıtan bir bildiri yayımlanmış; bildiride, açık bir muhatap belirtilmeden “Irak’taki duruma ilişkin temel kaygılarımız ışığında [...] siyasi ve diplomatik çabaların yoğunlaştırılmasının yararlı olacağı” yönünde bir ifade yer almıştır. Kurulda ayrıca Irak’ın toprak bütünlüğü ve istikrarı çerçevesinde “Irak’ın komşuları sürecine canlılık kazandırılması” kararı benimsenmiştir. Toplantının gündemine taşınan bir diğer konu ise “İç göçün yarattığı sorunlara yönelik olarak” İçişleri Bakanlığınca yürütülen çalışmalar olmuştur.

Normal koşullarda, Cumhurbaşkanı adaylığının son gününe denk gelen 27 Nisan tarihinde yapılması gereken ve Cumhurbaşkanı Sezer’in son kez katılması beklenen MGK toplantısı Başbakanın talebiyle 10 Nisan’a çekilmiştir. Başbakan Erdoğan’ın “seyahatlerinin yoğunluğunu” gerekçe göstererek toplantı tarihini değiştirmesi medya organları tarafından Cumhurbaşkanlığı adaylık sürecinde Türkiye’nin içinde bulunacağı tartışma ortamının MGK’ya yansımaları önlemek amacı taşıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim, 27 Nisan 2007 tarihinde TSK’nın resmi sitesinde yayımlanan “E-muhtıra”nın içeriği bu yöndeki yorumları destekler niteliktedir.

10 Nisan toplantısının hemen öncesinde, Kürdistan Demokratik Partisi lideri Mesud Barzani’nin El Arabiya televizyonuna verdiği bir demeç üzerine (7 Nisan) Irak hükümetine Dışişlerince bir nota verilmiştir; Barzani’nin “Türkiye Kerkük’e karışırsa biz de Diyarbakır’a karışırız” sözleri üzerine verilen notada, Irak merkezi hükümetinden PKK ile mücadele konusunda kararlı ve acil adımlar atması istenmiştir. MGK toplantısının ana gündemini oluşturan bu gelişme üzerine yayımlanan bildiri Irak hükümetine bir nevi ultimatom verildiği izlenimine yol açmıştır. Bildiride “[notadan] sonra takip edilecek siyasi, ekonomik ve diğer yaklaşımlar üzerinde durulmuştur” ifadesi kamuoyunda Irak’a yönelik sınır ötesi bir harekâtın planlandığı yorumlarına neden olmuştur.

Ancak Haziran ayı içerisinde Başbakanın konu ile ilgili medyada yer alan beyanatı hükümetin Kuzey Irak’a bir sınır ötesi operasyonuna soğuk baktığını; MGK bildirilerine yansıyan bu yöndeki işaretlerin askeri kanadın talebi doğrultusunda şekillendiğini ortaya çıkarmıştır.

Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde yaşananlar nedeniyle MGK’nın 20 Haziran tarihli toplantısı bir kez daha Sezer’in başkanlığında gerçekleşmiştir. PKK saldırılarındaki artış ve sınır ötesi operasyon tartışması yüzünden çeşitli medya organları tarafından “kritik MGK toplantısı” olarak sıfatlandırılan bu toplantıda Başbakan Erdoğan başkanlığında 12 Haziran’da yapılan güvenlik zirvesinde konuşulan, Irak sınırında Türk ordusuna 15/20 kilometrelik bir bantta enine hareket serbestliği sağlayacak güvenlik bölgesi kurulması, mayınlara karşı ek teçhizat ve araç alımı ve Kuzey Irak’taki Türk askeri varlığının artırılması gibi yeni önlemlerin değerlendirileceği öne sürülmüştür. Toplantıda karara bağlanması beklenen bir diğer konu da terörle mücadele kapsamında Maliye Bakanlığının Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine baraj ve sulama tesisleri için ek ödenek ayırması olmuştur. Kurulda ayrıca Ağustos ayı içerisinde Kuzey Irak’taki PKK varlığı ve PKK ile mücadele konularında Başbakan Erdoğan’la görüşmek için Türkiye’ye gelecek olan Irak Başbakanı Nuri El Maliki ile verilecek mesajların da ele alınacağı ileri sürülmüştür. Toplantı bildirisinde PKK ile mücadele konusundaki tüm önlemlerin “koşullar ne olursa olsun” alınacağı ifadesi, başta ABD olmak üzere uluslararası toplumdaki tüm önlemlerin “Irak’a girmeyin” baskılarına yanıt olarak yorumlanmıştır. Terörle mücadelenin Türk halkıyla birlikte yapılacağı vurgusu ise Genelkurmay Başkanlığının toplantıdan bir süre önce yaptığı teröre karşı kitlesel refleks çağrısını hatırlatmıştır. Bildiride, ayrıca Kıbrıslı Türkler üzerindeki haksız kısıtlamaların devam etmesinin kabul edilemeyeceğinin altı çizilmiş; KKTC’nin izolasyondan kurtulması için alınacak önlemler üzerinde durulduğu belirtilerek, Rum yönetiminin Doğu Akdeniz’de petrol arama faaliyetleri dolaylı bir ifadeyle eleştirilmiştir. Toplantıdan bir gün sonra da Başbakan Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül’e Genelkurmay Karargâhı’nda kapsamlı bir terör brifingi verilmiştir. Gazetelere yansıdığı kadarıyla, Genelkurmay Başkanlığı birifingde sınır ötesi konusunun sürekli gündemde tutulmamasını istemiş ve sınır ötesi ile sınırlar içindeki hareketlerin öncelik olarak birbirinden ayrı şeyler olmadığını, birbirini tamamlayan taktik hareket konseptleri olduğunun altını çizmiştir. Genelkurmayın teröre karşı mücadelesini sadece askeri değil, temelde 4 ana alanda sürdürdüğünün anlatıldığı brifingde, bunların “güvenlik, ekonomi, sosyo-kültü-

rel ve bilgi harekâtı” olduğu kaydedilmiştir. Hükümetin, birifingden hemen sonra, 24 Haziran 2007’de kamuoyuna açıkladığı seçim beyannamesinde yer alan “milli güvenlik” tanımının askeri kanadın tanımıyla birebir örtüşmesi, konu ile ilgili başka bir önemli ayrıntıdır.

Irak ile ilişkiler 21 Ağustos tarihli MGK toplantısının gündeminde de ilk sırayı almıştır. Kurulda Irak Başbakanı Maliki’nin 7 Ağustos 2007 tarihinde Ankara’ya yaptığı ziyaret sonunda güvenlik ve enerji konularında imzalanan mutabakat muhtıraları değerlendirilmiştir. Toplantı bildirisinde vurgulanan “sınırların güvence altına alınması ilkesi” MGK’da bir kez daha Kuzey Irak’a sınır ötesi operasyon konusunun ele alındığına işaret etmiştir. Zaman içinde sınır ötesi operasyon konusunda fikir değiştiren Başbakanlık, Meclise TSK’nın Irak’ın kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi için Hükümete 1 yıl süreyle izin verilmesini öngören bir tezkere sunmuş; tezkere 17 Ekim tarihinde 19’a karşı 507 oyla TBMM Genel Kurulunda kabul edilmiştir.

24 Ekim MGK toplantısının ana gündem maddesini hükümet tezkeresi çerçevesinde alınacak siyasi ve askeri tedbirler oluşturmuş; toplantıdan ayrıca Kuzey Irak’a ekonomik yaptırım uygulanması yönünde bir karar çıkmıştır. ABD Temsilciler Meclisi Dış İlişkiler Komitesinde 10 Ekim 2007 tarihinde kabul edilen “Ermeni Soykırım Tasarısı” da kurulda görüşülmüş; toplantı bildirisinde tasarının kabul edilmeyeceği vurgulanmış, “gelişmelerin seyirine göre konunun bütün veçheleriyle yeniden değerlendirilmesi” kararlaştırılmıştır.

2007’nin 28 Aralık tarihli son kurul toplantısında Kuzey Irak’a karşı yapılan sınır ötesi operasyonun sonuçları değerlendirilmiştir. Toplantıdan ayrıca gerekli görüldüğünde operasyonlara devam etme kararı çıkarken terörle mücadelenin diplomatik, ekonomik, sosyal ve diğer boyutlarıyla devam etmesi kararlaştırılmıştır. Bildiride ayrıca Irak’ın toprak bütünlüğü ve siyasi birliği ilkelinin Kasım ayı başında İstanbul’da gerçekleşen “Genişletilmiş Irak’a Komşu Ülkeler Toplantısı”nın nihai bildirisinde yer almasından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Basına yansıdığı kadarıyla, toplantıda ayrıca hükümetin, suça karışmamış örgüt üyeleri için TCK’nın 221. maddesinde değişiklik yapmayı öngören çalışmaları da ele alınmıştır.

2008’in ilk MGK toplantısı 21 Şubat tarihinde gerçekleşmiştir. Toplantıda ağırlıklı olarak PKK kamplarına yönelik hava operasyonları ve bunların sonuçları değerlendirilmiştir. MGK bildirisinde, “Operasyonlar gerek görüldükçe devam edecek” mesajı yinelenmiştir. Irak Cum-

hurbaşkanı Talabani’nin Türkiye’ye daveti üzerine asker ve sivil kanatta oluşan mutabakat, bildiriye “Irak’taki olumlu gelişmeler ışığında ikili işbirliğinin geliştirilmesi” ifadesiyle yansımıştır. Toplantıda ayrıca, Türkiye’nin de tanıdığı Kosova ve Kıbrıs’taki gelişmeler ele alınmıştır. MGK öncesinde basında, üniversitelerde türbana izin veren anayasa değişiklik paketinin TBMM’de yasalaşmasıyla Türkiye’nin gündemine oturan “türban” konusunun kurulda görüşüleceğine ilişkin değerlendirmeleri yapılmış; ancak bildiride bu konunun görüşüldüğüne dair herhangi bir ifadeye yer verilmemiştir.

Irak genelinde meydana gelen gelişmeler ve Kuzey Irak’ta sürdürülen sınır ötesi operasyonlar MGK’nın 24 Nisan tarihli toplantısının da ana gündemini oluşturmayı sürdürmüştür. Toplantıdan “tüm Iraklı grup ve oluşumlarla” ilişkiye geçilmesi ve “Irak’la başta ekonomi ve enerji olmak üzere çeşitli alanlarda ikili işbirliğinin daha de geliştirilmesi” yönünde bir karar çıkmıştır. Kuzey Irak yönetimiyle resmi kanallardan temasa geçilmesine yeşil ışık yakan bu karara ilişkin askeri ve sivil kanadın tam bir mutabakat içinde olduğu ve bu kararın ivedilikle devreye sokulacağı bilgisi basına yansıyan haberler içinde yer almıştır. 24 Nisan toplantısında ayrıca, Kıbrıs’la ilgili 21 Mart 2008 tarihinde başlayan yeni süreç bağlamında devletin iki kesimliliği savunan görüşünün yürürlükte kalacağı ve “Ermeni soykırım” iddialarının “hiçbir sonuç veremeyeceği” yinelenmiştir.

MGK’nın 26 Haziran tarihli toplantısının gündemini Irak ve terör konularının yanı sıra Türkiye’nin enerji güvenliğine ilişkin politikalar oluşturmuştur. Toplantıya Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler davet edilmiş; Güler kurul üyelerine Nükleer Enerji ve Irak’ta petrol aranması konusu başta olmak üzere enerji politikaları ile ilgili geniş kapsamlı bir sunum yapmıştır. Bu sunum bildiriye “ülkemizin artan enerji talebinin karşılanması, ithalat bağımlılığımızın azaltılması ve iklim değişikliği ile mücadele hedefleri kapsamında; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarından azami ölçüde yararlanılması, komşu ülkelerle işbirliğinin artırılması ve nükleer enerjinin önemi ile Türkiye’nin enerji geçiş ülkesi olarak oynayacağı rol üzerinde durulmuştur” ifadesiyle yansımıştır. Ayrıca, bir habere göre, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin (AKPM) MGK toplantısıyla aynı saatlerde AKP hakkındaki kapatma davasına yönelik aldığı “Türkiye için izleme süreci mekanizmasının gerektiği takdirde ciddi bir biçimde tekrar gözden geçirilmesi” kararı MGK salonuna aktarılmıştır. Aynı haberde, bu gelişme üzerine AKPM’nin Belçikalı üyesi Luc Van den Brande tarafından hazırlanan “Türkiye’de demokratik kurumların iş-

leyişi” konulu rapor ve alınan kararların olası sonuçları konusunda MGK’da genel bir değerlendirme yapıldığı ileri sürülmüştür. Bir başka haberde, AKP’nin kapatma davası çerçevesinde hükümet ve yargı arasındaki gerilimin Cumhurbaşkanlığı tarafından “Türkiye’ye zarar veriyor” gerekçesiyle gündeme getirildiği belirtilmiştir. Yine aynı haberde, başta Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ olmak üzere, bazı komutanlarla ilgili ortaya atılan iddiaların da resmi gündem dışı konuşulduğu; askeri kanadın söz konusu iddialardan duyduğu rahatsızlığı gündeme getirdiği ileri sürülmüştür.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt’ın son kez katıldığı 21 Ağustos tarihli kurul toplantısında ağırlıklı olarak dış politika alanında yaşanan gelişmeler ele alınmıştır. Toplantının ardından yapılan açıklamada Rusya’nın Gürcistan’a müdahalesi ve Güney Kafkasya’daki ihtilaflarla Kıbrıs’ta 3 Eylül tarihinde başlayacak olan müzakere süreci çerçevesinde çözümün temel unsurlarının değerlendirildiği öne sürülmüştür. Toplantıdan ayrıca Başbakan Erdoğan’ın 10 Temmuz 2008 tarihinde Bağdat’a düzenlemiş olduğu gezi sırasında iki ülke arasında imzalanan “Yüksek Düzeyli Türkiye-İrak Stratejik İşbirliği Konseyi” belgesi çerçevesinde “somut projelerin hayata geçirilmesi” ve belgenin öngördüğü işbirliği alanlarının süratle hayata geçirilmesi yönünde bir karar çıkmıştır.

MGK’nın 21 Ekim tarihli toplantısının öncelikli gündemini 3 Ekim 2008’deki 17 askerin öldürülmesiyle sonuçlanan Aktütün saldırısı ile PKK lideri Abdullah Öcalan’ın tutulduğu hapisanede kötü muamele gördüğü iddiasıyla Güneydoğu’da başlayan ve sonrasında büyük şehirlere sıçrayan olaylı gösteriler oluşturmuştur. Kurulun söz konusu toplantının ardından yayımladığı bildirisinin mesajlarının daha net anlaşılması için özellikle Aktütün saldırısı ile ilgili gelişmelerin hatırlatılmasında yarar vardır. Bir gazete, saldırının hemen ardından ‘PKK’nın Aktütün Karakoluna saldırı düzenleyeceği istihbaratına rağmen TSK’nın gerekli önlemleri almadığı yolunda bir haberi manşete taşımış, daha sonra da bu haber diğer medya kuruluşlarınca kullanılmıştır. Ordunun yeterliliğinin sorgulanmasına yol açan bu bilgi TSK kademesinde büyük tepkiyle karşılanmış; Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ, 15 Ekim tarihinde yaptığı sözlü basın açıklamasında söz konusu basın organlarını çok sert bir üslupla eleştirmiş-

tir. Başbuğ’un “PKK’nın eylemlerini başarılı gösterenler akan ve akacak kanın sorumluluğuna ortak olur. Herkesi dikkatli olmaya ve doğru yerde bulunmaya davet ediyorum” ifadesi başta basın meslek örgütleri olmak üzere birçok kişi ve sivil toplum kuruluşu tarafından tepki görünürken, Başbakan tarafından sahiplenilmiştir. Konu üzerinde hükümet ve askeri otorite arasındaki bu mutabakat, Orgeneral İlker Başbuğ’un Genelkurmay Başkanı olarak ilk kez katıldığı 21 Ekim toplantısından çıkan bildiriye de yansımış; bildiride “güvenlik güçlerine yönelik ‘haksız ithamların’ bölücü terör örgütü ve yandaşlarının amaçlarına hizmet ettiği [...] terörle mücadele ortamında herkesin sorumluluk duygusuyla hareket etmesi ve güvenlik güçlerine destek olması gerektiği” vurgulanmıştır. Bildiride ayrıca Öcalan’la ilgili iddialara dayanarak başlayan çatışma ortamının büyümesini önlemeye yönelik sağduyu çağrısı yapılmıştır. Irak’la ilişkiler çerçevesinde önceki bildirimlerde kullanılan yumuşak dil, Aktütün saldırısının sonrasında sertleşmiş, Irak tarafının PKK’nın Irak topraklarındaki varlığı ile ilgili olarak Irak’tan atması istenen adımların yakından takip edilmesi kararlaştırılmıştır. Toplantıda ayrıca terörle mücadelede koordinasyonu güçlendirmek üzere yeni bir kurumsal yapılanmaya gidilmesi benimsenmiştir.

2008’in son toplantısında terörle mücadele konusunun yanısıra İsrail’in Gazze’ye yaptığı saldırı, Kıbrıs’ta 2009 yılında yaşanacak olası gelişmeler ve ABD’deki başkanlık seçimlerinin ardından Türkiye-ABD ilişkileri masaya yatırılmıştır. Yayınlanan toplantı bildirisinde İsrail’e ateşkes çağrısı yapılmış; Irak’taki ABD güçlerinin statüsüne ve geri çekilme takvimine ilişkin olarak Irak ile ABD arasında imzalanmış bulunan anlaşma sonrası dönemde Irak’taki yeni durum ve Irak ile ilişkiler değerlendirilmiştir. Bildiride ayrıca Irak topraklarından kaynaklanan PKK terörüyle mücadele konusu ve bu amaçla Türkiye, Irak ve ABD arasında oluşturulan üçlü mekanizmanın ele alındığı bilgisi yer almıştır. Türkiye-İrak Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi çerçevesinde Irak ile işbirliğinin çeşitli alanlarda geliştirilmesi üzerinde durulduğu ifade edilen toplantı bildirisinin son maddesi, Kıbrıs’ta 3 Eylül 2008 tarihinde başlayan müzakere sürecine ayrılmıştır. Çözümün yerleşik BM parametreleri temelinde, iki kesimlilik ve iki tarafın siyasi eşitliği ilkeleri çerçevesinde olacağı vurgusu bir kere daha yinelenmiştir.

GÜVENLİK KURUMLARI

Türk Silahlı Kuvvetleri: Kurumsal ve Askeri Boyut

Hale Akay

Geleneksel anlamıyla ordu bir ülkenin dış tehditlere karşı savunmasını üstlenen ve birtakım olağanüstü koşullar altında iç güvenlik ile ilgili görevler de alabilen ulus devletlerin daimi örgütlerine verilen addır. Bununla birlikte belki de az sayıda birkaç örnek haricinde hiçbir ülkedeki ordu yapılanmasını bu kadar basit bir tanım üzerinden incelemek mümkün değildir.

Türkiye’de ordu, devletin kurucusu ve kendini konumlandığı yer açısından vasisi, bir iç siyaset organı, bir dış siyaset aktörü, bir askeri örgüt, bir silah üreticisi ve kullanıcısı, bir ticari işletme gibi çok çeşitli veçhelerle karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bunları birbirinden soyutlayarak ele almak iç içe geçen özellikleri dolayısıyla oldukça güçtür.

Bu güçlüğe rağmen, bu bölümde Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) kurumsal yapısı, komuta kademesi, temel mevzuatı, personel yönetimi, mali bilgileri, silah tedariki organizasyonu ve temel askeri güvenlik stratejileri açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Ağırlıklı olarak TSK’nın Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri yapılanması üzerinde durulmuştur.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

Kendi İç Hizmet Kanuna göre Türk Silahlı Kuvvetleri Kara (Jandarma dâhil), Deniz (Sahil Güvenlik dâhil) ve Hava Kuvvetleri subay, askeri memur, astsubay, erbaş ve erler ile askeri öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilatı gösterilen silahlı devlet kuvvetleridir.

TSK’nın komuta kademesi 1982 Anayasasının 117. maddesinde düzenlenir. Bu maddeye göre Başkomutanlık Cumhurbaşkanlığı tarafından temsil edilir. Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır ve savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır ve bu görev ve yetki-

lerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının yetkileri ilgili kanunlarla düzenlenmiştir.

Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerine ilişkin 1324 sayılı kanuna göre, Genelkurmay Başkanı, Silahlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasında personel, istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim, öğretim, lojistik hizmetlerine ait ilke ve öncelikler ile ana programları tespit etmekten sorumludur. Uluslararası anlaşma ve andlaşmaların askeri yönlerinin tespitinde mütalaası alınır ve gerektiğinde bu toplantılara katılır veya temsilci gönderir. Şahsen veya yetkili kılacağı kişi ve kuruluşlar vasıtasıyla görev ve yetkilerine ait konularda ilgili bakanlıklar, daireler ve kurumlar ile doğrudan yazışma yapabilir ve temaslarda bulunabilir. Özel kanunlarla verilen görev ve yetkileri saklıdır. Hizmetlerin yürütülmesinde Milli Savunma Bakanlığı ile işbirliği yapar.

926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununda ise Genelkurmay Başkanlığının görevleri daha da detaylandırılmıştır. Bu kanuna göre Genelkurmay Başkanlığı yabancı devlet harp okullarında okutulacak öğrenciler için izinleri vermek, TSK subaylarının sınıfları ve bu sınıflardan hangilerinin muharip, hangilerinin yardımcı sınıflara dâhil olduğunu tespit etmek, gerektiğinde personelin kuvvetlerinde veya yerlerinde değişiklik yapmak, her yıl 30 Ağustos tarihinden sonra uygulanacak kadroları belirlemek gibi çok çeşitli görevleri üstlenen tepe organdır.

Aynı kanun Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının görev sürelerini ve yaş hadlerini de düzenlemektedir. Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlığı yapmış orgeneral-oramiraller arasından Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine Cumhurbaşkanınca atanır; yaş haddi 67’dir ve görev süresi 4 yıldır. Genelkurmay Başkanının başka bir göreve atanması veya emekliye ayrılması atanmasındaki usule göre yapılır. Kuvvet Komutanlarının görev süresi ise 2 yıldır, bu süre yaş had-

dini geçmeme ve gerektiğinde atanma usulüne uygun bir işleme görevden alınabilme koşuluyla 1 yıl daha uzatılabilir. Benzer koşullar tüm orgeneral ve oramiraller için geçerlidir.

Genelkurmay Başkanının Cumhurbaşkanı tarafından atandığı, Başbakana karşı sorumlu olduğu bu yapıda, kendisi de Başbakana karşı sorumlu olan Milli Savunma Bakanlığı (MSB) yardımcı rodedir ve işlevi koordinasyonu sağlamaktır. 1325 sayılı teşkilat kanununa göre, Milli Savunma Bakanlığının görevleri siyasi, hukuki, sosyal, mali ve bütçe hizmetlerini ve Genelkurmay Başkanlığı tarafından tespit olunacak ilke, öncelik ve anaprogamlarına göre askere alma; silah, araç, gereç ve her çeşit lojistik ihtiyaç maddesinin tedariki; sağlık ve veterinerlik; inşaat, emlak, iskân ve altyapı ile mali hesap ve teftiş hizmetlerini yürütmek olarak sıralanmıştır. Bu görevleri müsteşarlık teşkilatı ve Bakanlığa bağlı diğer kuruluşlar ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri Komutanlıkları vasıtasıyla yerine getirir ve Genelkurmay Başkanlığı ile sıkı bir işbirliği ve beraberlik içinde çalışır. Milli Savunma Bakanının Genelkurmay Başkanlığı üzerinde herhangi bir kontrol ve denetim yetkisi yoktur.

Başbakana karşı sorumluluk, savunma işleri siyasi olarak bakanlık tarafında yürütüldüğü ve örgütlediği oranda bakanlık karşısında Genelkurmay Başkanlığına özerk, eşit ve yönlendirici bir statü vermekte, bağımlılık-sorumluluk sistemi sembolik düzeyde kalmaktadır. “Bu durum tipik bir ‘yetki-sorumluluk bozukluğu’ olarak tanımlanabilir. Bu çerçevede askerî karargâh millî savunma bakanını kendisine tâbi kılarak siyasî iktidar karşısında sorumsuz ve bağımsız hale gelmiştir. Bakanlık ise TBMM ile Silâhlı Kuvvetler arasında yer alan, bunların Silâhlı Kuvvetlere yönelik denetim ve tasarrufunu bertaraf eden, buna karşılık Silâhlı Kuvvetlerin sorumluluk dışı geniş yetkileriyle siyasî karar sahasına daha etkin müdahale etmesine zemin hazırlayan bir ‘tampon kurum’ görevi üstlenmiştir. Bu mekanizma, Silâhlı Kuvvetlere devlet aygıtı ve siyasî karar mekanizması içinde geniş ve korunaklı bir yer vermekle kalmayacak, askerî otoritenin geniş eylem alanı içinde rahat hareket etmesi, bu alanı daha genişletmesi ve denetimden muaf olması yoluyla siyasî gücünü arttırmasının da aracı olacaktır.”¹

Bu konunun siyasi önemi ve Türk güvenlik sektöründeki belirleyici konumu gelişmiş demokrasilerdeki uygulamalarla yapılacak karşılaştırmayla daha iyi ortaya çıkar. Savunma organizasyonun her aşamada denetimi ve karar süreçlerine siyasi iktidarın hâkimiyeti açısından gelişmiş demokrasilerdeki uygulama, genelkurmay başkanının

başbakana değil, milli savunma bakanına karşı sorumlu olmasıdır. Bu çerçevede savunma politikasının yapılması, planlama, programlama, bütçe yapma ve harcama konularında, üst düzey askerî yetkililerin yetki ve özerklikleri sıkı bir şekilde sınırlandırılmıştır.

Türkiye modeli ile demokratik denetim modeli arasındaki bu temel farklılıklara, Türkiye açısından orgeneral

Batı ve Türkiye

İngiltere'de bugün hem strateji hem de bütçeye ilişkin kararların oluşturulmasında Genelkurmay Başkanlığına karşılık gelen Chief of General Staff (CGS) ile siviller arasında tam bir paylaşım mevcuttur. Savunmadan Sorumlu Devlet Bakanlığı savunma politikasının oluşturulmasından ve yürütülmesinden sorumludur. Bu sorumluluğu, altında çalışan Silahlı Kuvvetler Bakanlığı, Savunma Tedariki Bakanlığı ile hizmetler ve sivil personel, kamu hizmeti meseleleri gibi konulardan da sorumlu bir üçüncü bakanlığın desteği ile yerine getirir. CGS'ye Başbakana gerektiğinde doğrudan ulaşma imkanı verilmişse de, Bakanlığa hesap vermek zorundadır.

Almanya'da bir Genelkurmay Başkanlığı makamı yoktur. Federal Savunma Bakanı Alman ordusunu komuta, kontrol ve idare eder, uzun dönemli siyasi-askeri hedefleri belirler, silahlı kuvvetlere ilişkin planlamanın sınırlarını ve amaçlarını tayin eder. Genel Müfettiş Bakanlığın tek askeri danışmanı ve Federal Güvenlik Konseyinin oy hakkına sahip olmayan üyesidir. Tek sorumluluğu Silahlı Kuvvetler birimlerinin teftişidir.

Fransa'da Devlet Başkanı ve Başbakan savunma ve güvenlik politikasına ilişkin yetkileri paylaşır. Devlet Başkanı aynı zamanda Başkomutandır ve Ulusal Güvenlik Konseyine başkanlık eder. Hatta kriz dönemlerinde Konseyi tamamen saf dışı bırakma yetkisi bulunmaktadır. Savunma Bakanlığı askeri politika seçeneklerini belirler; karar alma yetkisi ise Başbakana aittir. Silahlı Kuvvetlerin idaresi ise büyük ölçüde Savunma Bakanlığına bırakılmıştır. Genelkurmay Başkanı Ulusal Güvenlik Konseyinin üyesidir, fakat Savunma Bakanlığı sorumluluğunda olan kurumlarla birlikte idari açıdan büyük nüfuza sahiptir.

Kaynak: Joonstra, “The Higher Organisation of Defence: A Comparative Overview of Six European States and the Case for an Integrated Defence Organisation”, *Governance and the Military: Perspectives for Change in Turkey* içinde, Sami Faltas ve Sander Jansen (ed.), CESS, 2006, s. 112-117.

1 Ali Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset,” Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnşel (ed.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu* içinde, s.69

Genelkurmay: Aşırı Merkezizetçilik

Ali Bayramoğlu

Genelkurmay Başkanlığı Batı ülkelerinde deniz, hava ve kara kuvvetleri arasında koordinatör rol oynarken, Türkiye’de “emir-komuta mekanizması” etrafında tüm orduların komutanıdır.

Fransa’da Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri kendi ordu yapılarına ilişkin tüm yetkiyi taşırlar ve bu yetkiden dolayı Savunma Bakanlığına karşı ayrı kanallardan sorumludurlar. Genelkurmay Başkanı kuvvetler arasındaki kopukluğu engellemek üzere bunlar arasında koordinatörlük yapar, emir-komutayı sadece yurt dışında yapılan, birden çok kuvvetin devreye girdiği operasyonlarda alır.

ABD’de de Genelkurmay Başkanına Silahlı Kuvvetler açısından verilen görev emir-komuta değil, askeri birimler arasında koordinatörlüktür. Askeri güç Atlantik Donanması, Pasifik Donanması gibi değişik birimler arasında dağıtılmış, her biri ayrı kanallardan sivil otoriteye bağlanmış, sivil otorite ise yetkileri tek elde toplamıştır.

Batı demokrasilerinde ordu teşkilatlarının “dağıtılmış yetki ve koordinatör genelkurmay” mantığı üzerine kurulmasının temel bir nedeni vardır. Bu neden savaş sonrası ortaya çıkan yeni savunma anlayışının, sadece askeri değil aynı

zamanda sivil kaynakları, sadece savaş sırasında değil barış zamanında da sürekli seferber etmek mantığı üzerine kurulmasıdır. Böyle olduğu oranda silahlı kuvvetler, siyasi karar yapıları ve organları ile teması artmıştır. Ayrıca sivil ve askeri birimler arası koordinasyon önem kazanmıştır Topyekûn savunma stratejisi adı verilen bu yeni anlayışın varlığı, askeri yetkinin tek askeri elde toplanması halinde siyasette ve kaynak kullanımında asker etkisinin artması tehlikesini beraberinde getirmiştir. Askeri otoriteyle karşılaşma riski özelleştirmeden enerji sektörüne, her şeyde ve her yerde yükselmiştir. Silahlı kuvvetlere sivil kaynak takip ve seferber etme imkanı veren bu stratejiyle birlikte, Batı ülkeleri askeri kurumların elinde yetki toplanmasını ve sistemlerin askerileşmesini engellemek için çeşitli önlemler almışlardır. Bu önlemlerin en önde gideni genelkurmay başkanlıklarına ilişkin düzenlemelerdir. Yani Türkiye’den farklı ordu teşkilatlanma yapılarıdır. Önlem çerçevesinde özellikle silahlı kuvvetlerin idari açıdan, hatta komuta açısından merkezi yapıları esnetilmiş, genelkurmay başkanları sadece koordinasyonla görevlendirilmiş, ordu birimleri ayrı ayrı savunma bakanlıklarına ya da ABD’de olduğu gibi, başkana bağlanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri ise, NATO içinde topyekûn savunma stratejisini bu denli aşırı merkezileşmiş bir ordu geleneği ve yapısıyla uygulayan tek ülkedir.

rütbesindeki askerlerin yargılanmasına ilişkin boşluklar², MGK yapılanmasının işaret ettiği siyasetçiye eşit icracı konum³ eklenirse askeri otoritenin devlet içindeki özerkliğine ilişkin tablo daha netleşir.

Ayrıca bu mekanizma diğer bir mekanizmayla pekişmektedir. Bu ikinci mekanizma genelkurmay başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları arasındaki ilişkidir. Bu ilişki aşırı hiyerarşik ve merkezi bir niteliktedir. Türk sisteminde Genelkurmay Başkanlığı “emir-komuta yetkilerini simgesel olarak elinde toplayan bir koordinasyon ünitesi olarak değil, (...) askeri yargıdan kuvvet komutanlıklarına tüm birimleri mıknaş gibi etrafında toplayan, aşırı dikey bir yapılanmayı ifade eden bir ‘güç merkezi’ olarak tasarlanmıştır. Ordunun başta askerî teşkilat, emir-komuta, millî savunma, askerî politikaya ilişkin yetkileri olmak üzere tüm diğer siyasi yetkileri tek bir makamda toplanmakta, daha da önemlisi muğlâk yetki alanının belirlenmesi tek makama bırakılmakta, bu durum bariz bir şekilde kendi içine müdahale imkânı tanımayan ama dışa müdahil bir askeri sistem üreterek ordunun siyasi gücünü koruma altına almakta ve artırmaktadır.”⁴

Türkiye’deki bu yapı özellikle Avrupa Birliğine üyelik sürecinde sık sık gündeme gelmektedir. Birliğin 2000 tarihli yıllık raporunda TSK’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması gerektiği dile getirilmiştir.⁵ Bununla birlikte, edinilen izlenim TSK üst kademesinin bu türden bir yeniden yapılanmaya sıcak bakmadığıdır. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’un sözleri de bu izlenimi doğrular niteliktedir:

“Her ülkede karar mekanizmalarının nasıl işleyeceği, asker ve sivil arasındaki yetki ve sorumlulukların nasıl paylaşılacağı, o ülkelerin anayasa ve yasalarında belirtildiği şekilde olmaktadır. Bu hususta, siyasal ve kurumsal kültür, güvenlik ortamı ve toplumsal algı da belirleyici özelliğe sahiptir. Bu nedenle, sivil-asker ilişkileri, ülkelerin kendine özgü şartları

2 Bkz. Ümit Kardaş, “Askeri Yargı,” *Almanak 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde.

3 Bkz. Zeynep Şarлак, “Millî Güvenlik Kurulu,” *Almanak 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde.

4 Ali Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset,” Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel (ed.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu* içinde, s.66.

5 Avrupa Birliği İlerleme Raporlarında sivil-asker ilişkilerinin bir değerlendirilmesi *Almanak 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde “Avrupa Birliği: Güvenlik ve Sivil-Asker İlişkileri” yazısında ele alınmıştır.

dikkate alınarak incelenmelidir. (...) Denilmektedir ki: 'Askerler konuyla ilgili tekliflerini yaparlar ve görevleri burada biter.' Bu görüş, pek doğru değildir. (...) Genelkurmay Başkanı Anayasanın 117'nci Maddesine göre; Silahlı Kuvvetlerin Komutanıdır. Dolayısıyla, sivil-asker ilişkilerinin yürütülmesinde yetkili ve sorumlu makam Genelkurmay Başkanıdır. Genelkurmay Başkanının, sivil-asker ilişkilerini yürütmesini, politik ve siyasal hareketler olarak değerlendirmek doğru değildir. Tersine bu bir zorunluluktur ve işin özüne tartışmasız bir biçimde de uygundur."⁶

Türkiye'deki askeri otoritenin devlet alanında özerk bir yere sahip olmasının önemli bir sonucu sivillerin askeri konulara dâhil olmakta çekimser kalmalarına yol açması, stratejik konuların uzmanlık ve alan itibarıyla askerleşmesi, bilginin tekel altında tutulmasıdır.

KUVVET KOMUTANLIKLARI

Kara Kuvvetleri Komutanlığının bugünkü kuvvet yapısı Genelkurmay Başkanlığınca şu şekilde listelenmektedir: 4 Ordu, 9 Kolordu, 1 Piyade Tümeni, 2 Mekanize Piyade Tümeni, 1 Zırhlı Tümen, 1 Eğitim Tümeni, 11 Piyade / Motorlu Piyade Tugayı, 16 Mekanize Piyade Tugayı, 9 Zırhlı Tugay, 5 Komando Tugayı, 1 Kara Havacılık Tugayı, 2 Topçu Tugayı, 5 Eğitim Tugayı, 1 Türk Silahlı Kuvvetleri İnsani Yardım Tugayı.⁷

Kara Kuvvetleri Komutanlığı internet sitesinde komutanlık için üç farklı sorumluluk türünden bahsedilmektedir: 1. Dış tehditlere yönelik görev ve sorumluluklar; 2. Uluslararası istikrarın sağlanmasıyla ilgili görevler;

3. Terörle mücadele ve toplumsal olaylarda asayiş ve güvenliğin sağlanması dâhil, iç istikrarın sağlanmasındaki görev ve sorumluluklar.

İşlevler açısından en kritik ve tartışmalı husus üçüncü maddede yer alan görev ve sorumluluklardır. Kara Kuvvetleri dâhil olmak üzere, askeri birliklerin olağanüstü hal ve sıkıyönetim gibi durumlar yanında iç güvenliğe ilişkin görevleri İller İdaresi Kanununun 11/d maddesiyle belirlenmiştir ve mülki amirlerin denetim ve sorumluluğundadır. Ancak bu konu ilgili maddeye ilişkin bir protokolle düzenlenmiş, yasanın temel kriterlerini ters yüz eden bu protokol askeri otoriteye iç harekât bölgelerinde baskın, diğer illerde ise rutin özerk hareket alanı ve eylem imkânı sağlamıştır.⁸

Kara Kuvvetleri açısından iç güvenlik meselesiyle ilgili diğer bir sorun ve tartışma "İç Güvenlik Tugayları"yla ilgilidir. Kara Kuvvetleri Komutanlığı teşkilatı altında 12 İç Güvenlik Tugayı bulunmaktadır. Bu tugayların varlığı, işlevleri, bölgesel dağılımları dikkat çekicidir. Statüleri TSK'nın iç güvenlik yetkileri ve yasal dayanakları açısından tartışmalıdır. İç Güvenlik Tugayları sadece iç güvenlik operasyon bölgelerinde⁹ değil, başka bölgelerde de yapılandırılmıştır. 2005 Güvenlik Almanığında yer alan şemalarda görüleceği üzere (bakınız Şema 3) 3. Ordu Komutanlığına bağlı 9. Kolordunun Trabzon'da konuşlanmış 48. İç Güvenlik Tugayı bu açıdan dikkat çekicidir. 2006 yılı sonuna kadar KKK sitesinde bulunan şemalarda yer alan bu birlikler¹⁰ bugün bu şemalardan kaldırılmış görünmektedir. Değişikliğin bu birliklerin isimlerinin şemalardan kaldırılmasıyla sınırlı olup olmadığı ya da isimlerinin değiştirilip değiştirilmediği konusunda sağlıklı bir bilgiye ulaşmak mümkün olmamıştır. Bununla birlikte bu birliklerin işlevlerini sürdürdükleri bilinmektedir ve bu durum bizzat askeri otorite tarafından teyit edilmiştir.

Nitekim Orgeneral İlker Başbuğ 2008'in Eylül ayında yaptığı iletişim toplantısında konuyla ilgili açıklamalar yapmıştır: "İç güvenlik harekâtında iki konu çok önemli; bir tecrübe, iki devamlılık. Onun için uzman personel bizim açımızdan çok önemli. Bugün Jandarma Genel Komutanlığının bölgede bulunan Jandarma Özel Harekât Taburları tamamen profesyonel kadrolardan oluşmaktadır. Bizim hedefimiz işte bu beş tugayı profesyonel hâle getirmek (...) Bu beş komando tugayının dışında bölgede daha başka birliklerimiz var. Bunlara biz "İç Güvenlik Birlikleri" diyoruz. Onlarda da tabii ki uzman erbaş da var, bizim kahraman erlerimiz de var."¹¹

6 "Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un 14 Nisan 2009 Tarihinde Harp Akademileri Komutanlığında Yaptığı Yıllık Değerlendirme Konuşması".

7 Daha önceki kuvvet yapısı ise şöyleydi: 4 ordu, 10 kolordu, 2 mekanize piyade tümeni, 2 mekanize piyade tümen karargâhı, 1 piyade tümeni ve 1 eğitim tümeni, 14 mekanize piyade tugayı, 14 zırhlı tugay, 12 piyade / iç güvenlik tugayı, 5 komando tugayı, 5 eğitim tugayı. IISS 2008 Military Balance raporunda Kara Kuvvetleri Komutanlığının kuvvet yapısını şu şekilde listelemektedir: 4 Ordu, 10 kolordu, 17 zırhlı tugay, 15 mekanize piyade tugay, iki piyade tümeni, 11 piyade tugayı, 1 Özel Kuvvet karargâhı, 1 muharebe helikopter taburu, 4 havacı alay, 3 havacı tabur ve 4 eğitim/topçu tugayı.

8 Bu konu, Almanak 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim içinde EMASYA makalesinde ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

9 İç güvenlik birliklerinin statüsü iç güvenlik hareket bölgelerinde dahi sorunludur. İller İdaresi Kanunu'nun 11/D maddesi çerçevesinde yapılan protokolda iç güvenlik harekât bölgelerinde emir-komuta bölgedeki en üst askeri makama geçmektedir Bu bölgeler geçici olarak iç hareket bölgesi ilan edilmelerine rağmen fiili durum farklıdır. Nitekim Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Şırnak, Şanlıurfa ve Van'da bu durum süreklilik arz etmektedir. Büyük çoğunluğu bu bölgelerde görev yapan İç Güvenlik Tugayları da bu çerçevede süreklilik kazanmış birlikler haline dönüşmüştür. Bu konuda bkz. "EMASYA" a.g.e.

10 Ahmet İnsel, "Rutini iç güvenlik olan TSK", Radikal İki, 30 Temmuz 2006.

11 "Genelkurmay Başkanlığında 16-17 Eylül 2008 Tarihlerinde Yapılan İletişim Toplantısı Görüşmelerinin Özeti".

Bir tartışma odağı: Ege Ordu Komutanlığı

1975 yılında NATO'dan bağımsız olarak kurulmuştur ve NATO tarafından tanınmamaktadır. Çanakkale Boğazından Kıbrıs'a kadar geniş bir alandan sorumlu olan Komutanlık, kurulduğu günden itibaren Yunanistan'ın tepkilerine neden olmuş ve dolayısıyla NATO içinde sorun teşkil etmiştir. Yunanistan'ın Komutanlığın ilk kuruluşu sonrasında bunu Türkiye'nin 12 adaya ilişkin niyetlerinin bir işareti olarak görmesiyle başlayan tartışmalar, değişik dönemlerde yaşanan kıta sahanlığı problemleri ve Kardak Krizi gibi sıcak çatışmaya yaklaşan krizlerde tekrar gündeme gelmiştir. Diğer taraftan amfibi harekât yapabilme kapasitesine sahip Ege Ordu Komutanlığının varlığı, Yunanistan'ın Ege adalarını silahlandırması için de gerekçe teşkil etmiştir. NATO içinde şu an için gündemde olmasa bile, TSK'nın AB'nin savunma yapılarına entegre olmasıyla birlikte, Ege Ordu Komutanlığının yeniden tartışmaya açılması kaçınılmazdır.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı görevlerini ülkenin denizden gelecek tehditlere karşı savunulması ile denizle alakalı menfaatlerinin korunması ve kollanması olarak açıklamaktadır. Bu görevler barış dönemi için denizlerde varlık göstermek, barış, insani yardım, arama-kurtarma harekâtlarına katılmak, terörizm, uyuşturucu madde ve diğer kaçakçılık faaliyetlerine karşı yapılan harekâtlarda güvenlik güçleri, müttefik kuvvetler ve gerektiğinde hükümet dışı organizasyonlar ile işbirliğinde bulunmak ve münhasır ekonomik bölge içerisinde ulusal çıkarların ve deniz çevresinin korunmasında Sahil Güvenlik Komutanlığı ile işbirliği yapmak olarak sıralanmaktadır.

Kuzey Deniz Saha Komutanlığı, Güney Deniz Saha Komutanlığı, Donanma Komutanlığı ve Deniz Eğitim ve Öğretim Komutanlığı şeklinde teşkilatlanmıştır. Genelkurmay Başkanlığı internet sitesine göre kuvvet yapısı şöyledir: 13 Denizaltı, 18 Fırkateyn, 6 Korvet, 20 Mayın Avlama / Tarama Gemisi, 24 Gündümlü Mermili Hücumbot. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ise kendi sorumluluğu altındaki platformlarda bunlara ek olarak korvetler, tank çıkarma gemileri, mekanize vasıta çıkarma araçları, okul gemileri, karakol gemileri, avcı botlar, eğitim botları, akaryakıt tankerleri, kuru yük gemileri, su tankerleri, kurtarma gemileri, romörkler, ağ gemileri, araştırma gemileri ve personel nakliye gemilerini listelemektedir. Bunlardan karakol gemileri Boğazların savunulmasında kullanılmaktadır.

Hava Kuvvetleri Komutanlığının görevleri arasında insani yardım harekâtları, krizlere karşı koyma, barışı tesis ve koruma harekâtı, düşük yoğunluklu çatışmalar ve genel çatışma görevleri sayılmaktadır. 1. ve 2. Hava Kuvveti Komutanlıkları ile Hava Eğitim ve Hava Lojistik Komutanlıklarından müteşekkildir. Genelkurmay Başkanlığının verilerine göre kuvvet gücü şöyledir: 17 Muharip Filo, 1 Keşif Filosu, 1 Tanker Filo, 5 Ulaştırma Filosu, 3 Arama Kurtarma Filosu ve 10 Eğitim Filosu.

ÖZEL KOMUTANLIKLAR

Genelkurmay Başkanlığı Harekât Başkanlığına bağlı, diğerlerinden farklı ve iç güvenlik sorunuyla bağlantılı üç birim bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla Psikolojik Operasyonlar Daire Başkanlığı, İç Güvenlik Operasyonları Başkanlığı ve Özel Kuvvetler Komutanlığıdır. (Bkz. Şema 1). İç Güvenlik Operasyonları Başkanlığı, yukarıda belirtilen İç Güvenlik Tugayları ve birliklerinin koordinasyon merkezidir. Güney Doğu ve Doğu bölgelerindeki iç güvenlik operasyon bölgelerinin fiilen sürekli bir statü kazanmalarıyla yapılanmıştır. Psikolojik Operasyonlar Daire Başkanlığı hakkında açık bilgi edinmek mümkün olmamıştır. 2008 yılından itibaren basında yer alan haberlerde, Psikolojik Operasyonlar (basında zaman zaman Harp olarak geçmektedir) Dairesinin yeni adının Genelkurmay Harekât Başkanlığı Bilgi Destek Dairesi Başkanlığı veya Bilgi Destek Şube Müdürlüğü olduğu iddia edilmektedir.¹²

Bu üç yapı içinde en dikkat çekici olanı ise Özel Kuvvetler Komutanlığıdır.

Genelkurmay Özel Kuvvetler Komutanlığı 1992 yılında Özel Harp Dairesinin lağvedilmesiyle kurulmuştur. Özel Harekât ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan Komutanlık, muhabere arama/kurtarma ve iç güvenlik harekâtı planlama ve icra etme kabiliyetine de sahiptir. Bu nedenle komutanlık, tıpkı iç güvenlik tugayları gibi, TSK'nın oluşturduğu iç harekât birimlerinden bir tanesidir. TSK'nın internet sitesinde bir süre önce yer alan tanıtımda Özel Kuvvetler Komutanlığı tarihçesi Hun Türklerindeki akıncılara kadar dayandırılmaktaydı.¹³ Bu tanıtımda ayrıca şu bilgiler yer almaktaydı: "*Kurtuluş Savaşında milli ordunun ihtiyaç duyduğu personel, silah, cep-*

¹² "İşte Silahlı Kuvvetler'in Ergenekon eylem planı," *Taraf*, 12 Haziran 2008. Bilgi Destek Başkanlığının Mart 2006'da hazırlayıp tasvip için Genelkurmay 2. Başkanlığına sunduğu iddia edilen « Sivil Toplum Örgütleri » başlıklı 73 sayfalık « andıç »in kopyası Nisan 2008'de basında yer almıştır, bkz. "Hiç işiniz mi yok, vaktiniz mi çok," *Radikal*, 8 Nisan 2008.

¹³ Gerek Genelkurmay Başkanlığı'nın gerek kuvvet komutanlıklarının sitelerinde yer alan bilgiler son dönemde değiştirilmiş ve azaltılmıştır. Özel Kuvvetleri Komutanlığı da kaldırılan bilgiler arasında yer almaktadır.

hane, araç ve gereçlerin Anadolu'ya sevkiyatı ile vatanın dört bir yanında işgalci kuvvetlere karşı Milli Mücadelenin yürütülmesine ön ayak olan ve cephe gerilerinde işgal ordularına darbeler vuran çeteler ile Teşkilat-ı Mahsusa, bugünkü Özel Kuvvetlerin görevlerini, dönemlerinde yerine getiren teşkilatlar olmuştur. Cumhuriyet döneminde de en ciddi sınavını, Kıbrıs Türklerinin özgürlüğüne kavuşmasında Türk Mukavemet Teşkilatı içinde yer alarak vermiştir.”

Özel Kuvvetler Komutanlığı 2006 YAŞ kararları ile kordü seviyesine çıkarılmıştır. 1999 İzmit Depremi sonrasında doğal afetlere karşı sivil-asker işbirliğini oluşturmak amacıyla kurulan Sivil Asker İşbirliği Komutanlığı da (SAİ) Özel Kuvvetler içerisinde. Genelkurmay Başkanlığı doğal afet ve savaş dönemi görevlerine ek olarak, barış dönemindeki SAİ faaliyetleri arasında şunları da sıralamaktadır: Seferberlik ve savaş hazırlıklarına ilişkin planların, usul ve esasların hazırlanması ve gerekli düzeltmelerin yapılması; Silahlı Kuvvetler, kamu ve özel kesim ile halkın ihtiyacını karşılamak üzere milli kaynakların planlanması konusunda önceliklerin tespit edilmesi; bir düşman saldırısı veya doğal afetten sonra, ikaz ve alarm konuları dâhil olmak üzere halkın korunması, nüfus hareketleri, kurtarma-enkaz kaldırma, tıbbi ilk yardım gibi sivil savunma faaliyet alanlarına giren konularda tedbir alınması; düşman tehdidine maruz hassas bölgeler veya tesisler ile askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgelerinin tespit edilmesi.

Bu yeni yapılanma Özel Kuvvetler Komutanlığına sivil alanda ve barış zamanında yeni hareket, yapılanma imkânları ve eylem zemini sağlamıştır.

MODERNİZASYON

TSK 1995 yılından itibaren 30 yıllık yeni bir modernizasyon planına başladı. Milli Savunma Bakanlığının o dönem yaptığı açıklamaya göre toplam 150 milyar dolar maliyeti olan bu modernizasyonun 67 milyar dolarlık bölümü ilk 8 yılda gerçekleştirilecekti.¹⁴ Daha sonra bu miktarın gerçekçi olmadığı, TSK'nın siyasal-psikolojik harekât çerçevesinde böyle yüksek bir miktarı dile getirdiği ifade edildi. Türkiye'nin terörle mücadele için ihtiyaç duyduğu ve yurt dışından tedarik etmekte güçlük yaşadığı araç ve

mühimmat alımı nedeniyle başlatılan bu modernizasyon planının 1997-2006 arasını kapsayan On Yıllık Tedarik Planı (OYTEP), özellikle güvenlik sorununa neden olan araçların yerli üretimini projelendirmişti. Geçen süre zarfında güvenlik alanında asimetrik hedeflerin giderek güç kazanması ve dünyanın birçok ülkesinde asker sayısının düşürülerek silahlı kuvvetlerin reorganizasyonuna gidilmesi Türkiye'de de etkili oldu. TSK'yı daha hızlı hareket eden, daha etkin ve daha az personel kullanan bir ordu haline getirme hedefi yetkililerce daha sık dile getirilmeye başlandı. On yıllık tedarik planının uygulamada bütçesi yılda ortalama 3 ila 3,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşti.¹⁵

Modernizasyon planı daha sonraki yıllarda uygulamaya konulan Kuvvet 2014 ve Personel 2010 programları ile silah tedarikine ilişkin yeni stratejik hedeflerin saptanmasıyla devam ettirildi. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ 2008 Ağustos'undaki görev devir-teslim konuşmasında TSK'nın bu yöndeki hedeflerini şu şekilde ifade etmekteydi: “(...) ülkemizin güvenlik stratejisinin uygulanmasında belkemiğini oluşturan Türk Silahlı Kuvvetlerinin, simetrik (konvansiyonel) harekât ile asimetrik harekâtı, her üç kuvvetin müştereken birlikte icra edebileceği, modernize edilerek küçültülmüş ancak daha nitelikli ve beka kabiliyeti yüksek, modüler, esnek ve her türlü ortamda kesintisiz görev yapabilecek caydırıcı bir kuvvet yapısına sahip olması her zaman dikkate aldığımız bir hedeftir.”¹⁶

Aynı yılın Nisan ayında ise dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt Savunma ve Havacılık Dergisine verdiği röportajda Kara Kuvvetleri Komutanlığında tümen-alay-tabur yapısı yerine, ara kademe kaldırılarak hareket kabiliyeti ve ateş gücü yüksek, ağırlıkları daha az olan tugay-tabur kuruluşuna geçildiğini, kritik görevlere profesyonel personel istihdamına başlandığını, ayrıca askerlik süresinin 18 aydan 15 aya indirilmesiyle personel sayısında belirli bir küçülme sağlandığını belirtmişti. Röportajda ayrıca Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarının ana yapılarının muhafaza edildiği, ancak bu komutanlıkların envanterlerine giren yeni teçhizatla modern muharebe sahasının gerektirdiği yetenekleri kazandığı vurgulanmıştı.¹⁷

İlker Başbuğ ise göreve gelişinden sonra gerçekleştirdiği iletişim toplantısında, Kara Kuvvetlerinden son iki yılda 17 taburun (yaklaşık 3 tugay) lağvedildiğini açıklarken, bu türden personel indirimlerinin ancak modernizasyon sayesinde sağlanan etkinlik ile mümkün olduğunu vurgulamıştır. Lağvedilen taburların büyük bölümünün tank taburu olması ise M-48 tanklar yerine Leopard 2-A4 tanklara geçiş ile açıklanmıştır.¹⁸

14 Gülay Günlük-Şenesen, “TSK'nın Modernizasyon Programının Bir Değerlendirmesi,” 2000.

15 Bkz. Gülay Günlük-Şenesen, “Türkiye'nin savunma harcamaları,” *Almanak 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde.

16 “Orgeneral İlker Başbuğ'un Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması – 28 Ağustos 2008” .

17 “Orgeneral Büyükanıt Tehlikeleri Sıraladı,” *Haber7*, 4 Nisan 2008.

18 “Genelkurmay Başkanlığında 16-17 Eylül 2008 Tarihlerinde Yapılan İletişim Toplantısı Görüşmelerinin Özeti” .

Bu açıklamalara ve ileriki bölümlerde yeri geldikçe değineceğimiz değişikliklere bakarak, TSK'nın modernizasyon planının şu ayaklardan oluştuğu söylenebilir:

1. Savunma sanayiinde yerli üretimi artırmak ve dış pazar hacmini büyütmek. Ar-Ge yatırımları yoluyla yerli sanayiye yeni teknoloji ve tasarım geliştirecek kapasiteye ulaştırmak.
2. Profesyoneleşme ve zorunlu askerliğin kısaltılması yoluyla personel sayısında başta Kara Kuvvetleri Komutanlığı olmak üzere indirime gitmek.
3. Kuvvet Komutanlıklarının yapılanmasında gerekli değişiklikleri yapmak.
4. Başta astsubaylar olmak üzere, TSK personelinin gelir, özlük hakları ve rütbelerini yeniden belirlemek ve iyileştirmek.

TSK İÇ HİZMET KANUNU VE YÖNETMELİĞİ

İç Hizmet Kanunu TSK içinde kullanılan tariflerden disiplin ve personel işlerine, kıyafetlerden sosyal hizmetlere kadar oldukça geniş bir çerçevede TSK'nın hizmet alanlarını belirlemektedir. Kanunun en önemli bölümü 35. madde ile 44. madde arasında düzenlenen *Umumi Vazifelerdir*. 35. maddeye göre “*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır*”. Aynı Kanunun 36. maddesi Silahlı Kuvvetlere harp sanatını öğrenmek ve öğretmek görevi vermektedir. Bu görevin yerine getirilmesi için gerekli tesis ve teşkillerin kurulması ile tedbirlerin alınması yine aynı madde içinde öngörülmüştür. Madde 39 ise “*Silahlı Kuvvetlerde askeri eğitim ile beraber ahlâk ve maneviyatın yükseltilmesine ve milli duyguların kuvvetlendirilmesine bilhassa itina olunur. Cumhuriyete sadakat, vatanını sevmek, iyi ahlâklı olmak, üste itaat, hizmetin yapılmasında sebat ve gayret, cesaret ve atılganlık, icabında hayatını hiçe saymak, bütün silah arkadaşları ile iyi geçinmek, birbirlerine yardım, intizam severlik, yapılması men edilen şeylerden kaçınmak, sıhhatini korumak, sır saklamak her askerin esas vazifesidir*” ifadesiyle TSK mensuplarının değerlerini belirler. Kanun ayrıca “*Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir*” diyerek TSK personelinin siyasi partilere, dernek ve klüplere üyeliklerine sınırlama getirir.

1961 tarihli TSK İç Hizmetler Yönetmeliği kanunda düzenlenmiş hususları daha ayrıntılı olarak ele alır. Yönetmeliğin 1. maddesi “*Yurt ve Millet in saadet ve selâmetini ve istiklâlini temin etmek ve Cumhuriyeti korumak, ancak disiplini mükemmel olan Silahlı Kuvvetlerle kabildir. Silahlı Kuv-*

vetlerde disiplinin yerleşmesi için, Silahlı Kuvvetlerin bütün mensuplarını mutlak bir itaate ve vicdan mesuliyeti duyarak doğrulukla vazife görmeğe, her hizmeti en küçük teferruata kadar, büyük bir dikkatle ve istekle yapmağa alıştırmak; kalplerine yurt, Cumhuriyet, Milliyet, meslek ve vazife sevgisini sokmak lâzımdır. Bunlar her âminin baş vazifelerindedir” ifadeleriyle disiplinin önemini vurgulamaktadır.

İç Hizmet Kanununun en önemli ve en çok bilinen hükmü yukarıda içeriği verilen 35. maddesidir. Bu madde TSK'nın siyasi hayata doğrudan ve dolaylı müdahaleleri için yasal gerekçe olarak gösterilmektedir. Hâlbuki Anayasada Silahlı Kuvvetler için böyle bir görev tanımı mevcut değildir. Benzer şekilde Türkiye'nin imzaladığı uluslararası anlaşmalar ve dâhil olduğu uluslararası örgütlenmeler de silahlı kuvvetler için bu türden bir rejim bekliliği görevi öngörmez. Uluslararası anlaşmalar ve Anayasa hükümleri normlar hiyerarşisinde en üst sırayı teşkil ederler. Halbuki Türkiye'de konu Silahlı Kuvvetlerin görevlerine geldiğinde bir iç hizmet kanunu norm olarak bunların üzerinde bir yere sahipmiş gibi hareket edilir. Bu niteliğinden dolayı 35. maddenin Türkiye'deki sivil-asker ilişkileri açısından sorun teşkil ettiği ortadadır. Maddenin kaldırılması şimdiye kadar gündeme gelmemiş ve bu konuda son dönemdeki bir girişim dışında ciddi bir çabayla karşılaşılmamıştır. Bu nedenle, hükümet ve Meclis dâhil, tüm devlet yapısının mevcut düzenlemeye ve bu düzenlemenin yorumlanış şekline rıza gösterdiği söylenebilir.

MALİ BİLGİLER

Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül 2009 yılı için yaptığı bilgilendirmede bu yıl için Bakanlığın bütçesinin 14 milyar 532 milyon TL olarak kanunlaştığını ve bu bütçenin % 42,5'inin personel giderlerine, % 6,2'sinin sosyal güvenlik kurumlarına ilişkin prim giderlerine, % 1,2'sinin tedavi giderlerine, % 0,6'sının cari transferlere ve % 0,3'ünün ise sermaye giderlerine ayrıldığını açıklamıştır.¹⁹ 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca yapılan sınıflandırmaya göre elde edilen 2009 MSB Bütçesi, aynı zamanda son yıllarda olduğu gibi bu yıl da Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin altındadır.

Ne var ki bu rakamlar Türkiye'de savunma harcamalarının toplam miktarını değerlendirmek açısından yetersizdir. Milli Savunma Bakanlığı bütçesi sadece Genelkurmay Başkanlığı ile Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıklarını kapsar. TSK'nın ve diğer güvenlik kurumlarının tedarik faaliyetlerinden sorumlu olan Savunma Sa-

¹⁹ “5018 Sayılı Kanunun 10'uncu Maddesi Gereğince Milli Savunma Bakanı'nın Kamuoyu Bilgilendirmesi,” Milli Savunma Bakanlığı, s.15.

nayii Müsteşarlığı (SSM) ile savunma sanayii için gerekli fonların genel bütçe dışından aktarılan kaynaklarla sağlanması amacıyla kurulmuş olan Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) bu toplamın dışında tutulmaktadır. Müsteşarlık ve Fon için ayrılan bütçeler eklendiğinde savunma bütçesi 16 milyar 354 milyon TL'ye ulaşmaktadır. Böylece savunma bütçesinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya (GSYİH) olan oranı da % 1,3'ten 1,4'e yükselmektedir. Yeni sınıflandırmanın getirdiği en önemli farklılık Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçelerinin artık Savunma Hizmetleri kapsamında yer almamasıdır. Nurhan Yentürk tarafından hazırlanan "Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009-2010-2011" içinde toplam savunma harcamaları hesaplanırken, toplama bu iki komutanlıkla birlikte Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) harcamaları ile TÜBİTAK tarafından yapılan savunmaya yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları da eklenmiştir. Sonuçta çıkan savunma harcaması miktarı 20 milyar 424 milyon TL'dir ve bu toplam GSYİH'nin % 1,84'üne denk gelmektedir. Aynı çalışmada iç güvenlik harcamaları da ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye'de savunma harcamaları ve iç güvenlik harcamalarının toplamı 2009 yılı için 34 milyar 587 milyon TL'dir ve bu miktarın GSYİH'ya oranı yaklaşık % 3'tür. Nurhan Yentürk tarafından yapılan bu çalışmanın sonucu ekteki tablolarda yer almaktadır.²⁰

NATO tarafından yayınlanan 2007 verilerine göre ise Türkiye'nin savunma harcamalarına ayırdığı miktar 15 milyar 392 milyon TL'dir (aynı sene için genel bütçede MSB için gerçekleşen harcama ise 11 milyar 844 TL olarak görülmektedir). Buna göre, GSYİH'nin savunma harcamalarına oranı dikkate alındığında, Türkiye NATO ülkeleri arasında Estonya ve Polonya ile birlikte 6. sıradadır.

TSK'nın mali büyüklüğünü sadece senelik bütçe rakamlarını temel alarak değil fırsat maliyetlerini de dikkate alarak incelemek istersek, bu durumda TSK'nın elindeki taşınmaz ve taşınırların değerini de hesaplayabiliyor olmamız gerekir. TSK Türkiye'de önemli miktarda araziye elinde bulundurmaktadır. Aynı zamanda TSK İç Hizmet Kanunu 'Sosyal Hizmetler' başlığı altında ordu pazarları, orduevleri ve askeri gazinolar, dinlenme kampları, askeri kantinler kurulmasına ve işletilmesine olanak tanımaktadır. TSK'nın bu türden taşınmazlarının değerini bilmek güçtür. Kullanımında olan toplam arazinin miktarı ve bunların parasal değeri belli değildir. Bir fikir vermesi

açısından 2008 tarihli bir haberde TSK'nın İstanbul Büyükşehir Belediyesi rakamlarına göre belediye sınırları içerisinde 6 877, belediye sınırları dışında ise 4 479 hektar alanı bulunduğu belirtilmiştir.²¹

2009 bütçe gerekçesinde kamu idarelerinin lojman ve sosyal tesis sayılarını gösteren tabloda MSB'ye ait toplam 41 701 lojman ve 327 sosyal tesis bulunmaktadır. Aynı tabloda Jandarma Genel Komutanlığının lojman ve tesis sayısı sırasıyla 15 209 ve 75'tir. Sahil Güvenlik Komutanlığının ise 310 lojmanı olduğu görünmektedir. Bir kıyaslama yapmak gerekirse Milli Eğitim Bakanlığının lojman sayısı 44 096, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün lojman sayısı ise 46 085'tir. Bu sayıların hangi sınıflamaya göre belirlendiği ve hangi kurumları kapsadığı açık olmadığından, gerçek lojman ve sosyal tesis sayısının miktarı da tam olarak bilinmemektedir.

TSK'nın Ankara'da 3 (Sıhhiye, Merkez, Gazi), İstanbul'da 8 (Aksaray, Fenerbahçe, Harbiye, Kalender, Kasımpaşa, Maslak, Sarıyer ve Selimiye) ve İzmir'de 1 orduevi bulunmaktadır. Toplam orduevi sayısının 43 olduğu sanılmaktadır. Aynı zamanda Bodrum, Antalya gibi turistik bölgelerde TSK'ya ait sosyal tesisler mevcuttur. Bu tesislerin en önemli özelliği zorunlu askerliğini yapan personelin bu tesislerde çalıştırılması sayesinde, hizmet sektörünün en önemli kalemi olan personel giderlerinden yapılan tasarruftur. Bu tasarruf sonucunda TSK personeli bu tesislerden ve içindeki hizmetlerden ucuz bir fiyata yararlanabilmektedir. Ucuz fiyatlardan sunulan hizmetler TSK personelinin harcamalarını oldukça düşürse de, toplumun geneli açısından bakıldığında zorunlu askerlik ve diğer yollarla TSK'ya aktarılan aynı gelir anlamına gelmektedir. Vecdi Gönül 2009 yılı MSB bütçesi ile ilgili bildirmesinde "MSB 2009 yılı Bütçesi, mevcut ekonomik ve sosyal politikalar, Orta Vadeli Program ve enflasyonla mücadele programı çerçevesinde kamu açıklarının sınırlı bir boyutta tutulması amacıyla, alınan tedbirlerin gerektirdiği kamu harcamalarının azaltılması çalışmaları ve TSK'nın zorunlu ihtiyaçları ile uluslararası siyasal durum dikkate alınarak azami tasarruf prensibiyle hazırlanmıştır" demektedir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu türden aynı transferlerle ilgili tasarruf önlemleri gündemde yoktur.

Taşınır Mallara İlişkin Yönetmeliğe göre Türk Silahlı Kuvvetlerinin (Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı dâhil), savunma ve güvenlik amaçlı taşınır mallarının kayda alınması ile bunların yönetim ve denetiminde özel mevzuatındaki hükümler uygulanır. Kamu İdarelerinin tüm taşınır ve taşınmazlarının denetiminden Sayıştay sorumludur. TSK'ya ait taşınır ve taşınmazlarla ilgili mevzuat ve güncel gelişmeler "Almanak 2006-2008

20 Çalışmanın yöntemi hakkındaki detaylar ve daha ayrıntılı tablolar için bkz. Nurhan Yentürk, "Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009-2010-2011".

21 "TSK 125 Milyon Metrekare ile İstanbul'un Arazi Zengini," *emlakkulisi*, 24 Nisan 2008.

Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim” içinde “Yaşama” ve “Askeri Harcamaların ve Askeri Malların Parlamento ve Yargısal (Sayıştay) Denetimi” başlıklarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

TSK mensuplarının bahsi geçen lojmanlar ve sosyal tesisler sayesinde dış dünyaya kapalı bir hayat sürdürdükleri ve toplumun geri kalanıyla oldukça kısıtlı ilişki kurabildikleri de sık dile getirilen bir konudur.²² Personelin ihtiyaçlarının büyük bölümünü bu tür tesisler içinden karşıladığı düşünülürse, bu durumun toplumun geri kalanı ile TSK mensupları arasında bir kopukluk yaratması doğaldır.

TSK'nın taşınmazlarını ilgilendiren 2006-2008 dönemindeki gelişmeler ise şöyle sıralanabilir:

- Hakkâri Yüksekova'da mevcut lojmanlara ek olarak Jandarma Genel Komutanlığının yaptırdığı 60 daire tamamlanmış ve dağıtılmıştır. Aynı bölgede Kara Kuvvetleri Komutanlığı TOKİ ile işbirliği içinde 52 kişilik misafirhane yaptırmaktadır.
- 2008 yılına kadar 168 karakol binası inşa edilmiştir. 2008 yılında yaşanan saldırı ile gündeme gelen Aktütün karakolu dâhil olmak üzere 13 karakol inşa edildiği, 2009 yılında ise 162 adet karakolun inşasına başlanacağı açıklanmıştır.
- TSK İç Hizmet Yönetmeliğinin 664. Maddesinin 8. Bendi şu şekilde değiştirilmiştir: “*Orduvevleri ve askeri gazinolar TSK mensuplarına mahsustur. Koşullar gerektirdiğinde yabancı ülke silahlı kuvvetler mensupları bu yerlerden Genelkurmay Başkanlığı'nın yazılı izni ile faydalanılabilir. Konser ve konferanslarla ziyaret ve merasim günlerinde komutan tarafından davet edilmiş olan tanınmış sivil zevat ve aileleri buralara girebilir. Subay, askeri memur ve astsubaylar refakatlerinde orduvevleri ve askeri gazinolara sivil götürmez. Garnizon komutanlarının uygun göreceği tanınmış kişiler orduvevi müdürlerince verilecek giriş kartları ile orduvevlerine girebilir.*” Bu değişiklik TSK tesislerinden sivillerin yararlanmasına yönelik imkânları önemli ölçüde daraltmıştır.

PERSONEL

Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli personelin sayısına ilişkin kesin bir bilgi mevcut değildir. En son 2000 yılında yayınlanan Beyaz Kitap verilerine göre Kara Kuvvetlerinde 402 000, Deniz Kuvvetlerinde 53 000, Hava Kuvvetlerinde 63 000, Jandarma Genel Komutanlığında 280 000, Sahil Güvenlik Komutanlığında 2 200 olmak üzere, toplam personel sayısı 800 200'dü. 2002 Savunma Bakanlığı raporlarına göre profesyonellerin oranı Hava Kuvvet-

lerinde %54,4, Deniz Kuvvetlerinde %47,5, Jandarma'da %17,7 ve Kara Kuvvetlerinde %16,7 idi. Bu rakamlar Jandarma ve Kara Kuvvetlerinin hâlâ büyük ölçüde zorunlu askerlik sayesinde arz edilen personele dayandığını göstermekte. Geçen zaman içinde bu kuvvetlerde kısmi bir profesyonelleşmeye gidilse bile, bu oranlar Hava ve Deniz Kuvvetlerinininkinin çok uzağındadır. Pekçok kaynakta TSK'nın hedefinin zorunlu asker sayısını 300.000'e düşürmek olduğu dile getirilmiştir. NATO'nun 2007 senesine ait rakamlarında TSK 496 000 asker ile NATO'nun en büyük ikinci ordusudur. Fakat NATO'nun rakamlarında yaşanan gelişmelerle paralellik arz etmeyen ani bir düşüş söz konusudur. Bunun sebebi muhtemelen Jandarma ve Sahil Güvenlik Komutanlıklarının personelinin bu rakamın dışında bırakılmasıdır. Bu iki komutanlıktaki personel de dikkate alındığında, TSK'nın toplam personel sayısının 600.000 civarında olduğu varsayılmaktadır.

Türk Silahlı Kuvvetlerinde görevli personeli şu kategorilere ayırmak mümkündür:

Profesyoneller

- Subaylar
- Astsubaylar
- Uzmanlar
- Sivil memur ve işçiler

Zorunlu askerlik kapsamındaki personel

- Yedek subaylar
- Kısa dönem erler
- Uzun dönem erler

Temel kumanda yapısını oluşturan personelin % 81'i askeri okul çıkışıdır. Kadınlar 1992 yılından beri askeri okullara kabul edilmekte ve TSK bünyesinde görev yapmaktadır.²³

Subay, astsubay ve askeri memurlar 926 sayılı TSK Personel Kanununa tabiidir.

Askeri personel Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri içinde muharip ve yardımcı sınıfı olmak üzere ikiye, askeri öğrenciler ise askeri okullarda okuyanlar ile fakülte ve yüksek okullarda TSK hesabına okuyanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Askeri personel için nasıp (atama) işlemi her tür için farklı şekilde yürütülmektedir.

²² Ahmet İnel, “Bir toplumsal sınıf olarak Türk Silahlı Kuvvetleri,” Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (ed.), *Bir Zümre, Bir Parti ; Türkiye’de Ordu*, içinde, İletişim Yayınları, 2004.

²³ Ümit Gencer, ve H. Canan Sümer, “Recruiting and Retention of Military Personnel: Turkey,” *Recruiting and Retention of Military Personnel* içinde.

Uzman erbaş istihdamı 1986 tarihli 3269 sayılı kanun ile başlamıştır. Kanuna göre uzman çavuş en az lise veya dengi okul mezunu çavuşlar veya en az ilköğretim okulu mezunu olup, muvazaflık hizmetini çavuş rütbesi ile tamamlayanlardan, muvazaflık hizmetini müteakip çavuş kadro görev yerlerinde çalıştırılan personeli; uzman onbaşı en az ilköğretim okulu veya dengi okul mezunu olup, muvazaflık hizmetini müteakip, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin devamlılık arz eden teknik ve kritik uzmanlık görev yerlerinde istihdam edilenleri tanımlar. Uzman erbaşlar ilk başta 4 yıllık sözleşme ile çalışmaya başlarlar. Sicillerinin durumu olumlu ise sözleşme 10 yıl daha uzatılır. Yaş haddi ise 48'dir. Uzman erbaşlar TSK'ya ait lojmanlardan faydalanabilirler, ancak kanunda dinlenme tesisleri ve orduvleri için bir hak belirtilmemiştir. Uzman erbaşların ayrıca Genelkurmay Başkanlığınca belirlenen öğrenim şartlarını yerine getirmeleri durumunda astsubaylığa geçme imkânları bulunur. 3446 sayılı Uzman Jandarma Kanununa göre, Uzman Jandarma sınıfı Uzman Jandarma Okullarını başarı ile bitiren uzman jandarma çavuştan, uzman jandarma sekizinci kademeli çavuşa kadar rütbeli askeri personeldir. Gerekli koşulları yerine getirmek şartıyla astsubaylığa geçiş yapabilirler, konutlardan ve Jandarma Genel Komutanlığına ait sosyal tesislerden faydalanabilirler.

Askeri personel için sıkı sicil ve disiplin düzenlemeleri mevcuttur. Askeri teşkilat içinde yer alan Sicil Değerlendirme ve Denetleme Kurulu önemli bir kuruldur. Askeri suçların cezaları askeri disiplin mahkemesinde verilirken, disiplin suçlarının cezaları öncelikle en yakın disiplin amiri ve bazı durumlarda daha üst amir tarafından verilmektedir. Alınan bir disiplin suçundan dolayı askeri personelin bu cezanın iptali için askeri mahkemeye gitme hakkı yoktur. Sadece kendine ceza veren amirin üstüne dilekçeyle şikâyet hakkı bulunmaktadır ve bu üstün vereceği karar kesindir. Askeri personel için mevcut disiplin cezaları, uyarma, aylıktan kesme, meslekten çıkarma, yer değiştirme (kanunda yok ama uygulamada var), oda veya göz hapsi, izinsizlik (askeri öğrenci ve erbaş sınıfı için), sıra harici hizmeti (erbaş sınıfı için), rütbenin geri alınmasından (erbaş sınıfı için) oluşmaktadır.²⁴

TSK ayrıca 657 sayılı Devlet Memurları Kanununa göre sözleşmeli veya istisnai memur çalıştırabilmektedir. İstisnai memurlar astsubaylar gibi lojman, orduvi benzeri tesislerden yararlanabilmektedir. Sözleşmeli memurlar ise özlük hakları açısından 657 sayılı kanuna göre çalışır-

lar, ancak disiplin cezaları sözkonusu olduğunda 657 sayılı kanunun 223. maddesi uyarınca İç Hizmet ve Askeri Ceza Kanunu hükümlerine tabidirler.

1982 Anayasasının 72. maddesine göre "Vatan hizmeti, her Türkün hakkı ve ödevidir". Askerlik hizmetinin nasıl yerine getirileceği 1111 sayılı Askerlik Kanunu ile düzenlenmiştir. Askerlik çağı 20-41 yaş arasını kapsar ve bu süre 5 yıla kadar uzatılıp, kısaltılabilir. Erbaş ve erler için askerlik hizmeti süresi 15 aydır, bu süre 12 aya kadar indirilebilir. 1076 sayılı Yedek Subay ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu (Değişik: 12/11/1980-2338/1 md.) dört yıl ve daha fazla süreli fakülte, akademi, yüksekokul ve enstitüler ile Milli Eğitim Bakanlığınca bunların dengi olduğu kabul edilen yurt dışı öğrenim kurumu mezunlarının askerlik hizmetlerini yedek subay olarak yapmalarına imkân verir. Yedek subaylar hizmetleri süresince maaş alma hakkına sahiptir. Tıp Fakültelerinden mezun olanlar dışında, yedek subay olma koşullarına sahip fakat askerliğini erbaş veya er olarak yapmak isteyenler için askerlik süresi yedek subayların yarısı kadardır. Mevcut uygulamada 2003 yılında yapılan değişiklik doğrultusunda uzun dönem askerlik 15 ay, yedek subaylık 12 ay, kısa dönem askerlik ise 6 ay sürmektedir. Ayrıca yabancı bir ülkede en az üç yıl süre ile çalıştığını kanıtlayan T.C. vatandaşları için dövizli askerlik uygulaması bulunmaktadır. Dövizli askerliğin süresi 21 gündür. 38 yaşından küçükler için bedel 5 112 avro, 38 yaş üstündekiler için 7 668 avrodur. Bunlara ek olarak 1987, 1992 ve 1999 yıllarında bedelli askerlik yapma imkânı tanınmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, TSK'nın modernizasyon planının önemli bir parçasını personelin sayı, nitelik ve haklarında yapılacak düzenlemeler oluşturmaktadır. Genelkurmay Başkanlığı web sitesinde bu amaçla başlatılan Personel Yönetim Sistemi-2010 projesi ile TSK personel politikasının çağın gereklerine göre yeniden şekillendirilmesinin amaçlandığı belirtilmiştir. Bu proje altı unsurdan oluşmaktadır: İnsangücü ihtiyacının tespiti, temin, yetiştirme, istihdam, ücret ve sosyal politika, ayırma ve ayrılma. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök bu proje ile ilgili olarak 2006 yılında şu bilgileri vermiştir:

"Bu proje kapsamında yapılan tüm çalışmalar, 'terfi sistemi' odaklı olarak şekillendirilmektedir.

- Terfi sistemi çalışmalarıyla, TSK için belirlenmiş mahut yapı muhafaza edilirken, mümkün olan en geniş terfi aday kitlesi oluşturularak farklı liyakat seviyesindeki personelin farklı süreler sonunda terfi etmesine olanak sağlanması,

24 İpek Özkal Sayan, "Türkiye'de Kamu Personeli Sistemi: İdari, Askeri, Akademik, Adli Personel Ayrımı," *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), s. 237 ve 240-241.

- Yeni değerlendirme sistemi çalışmalarıyla personelin performansı kadar potansiyelinin de doğru olarak ortaya koyulabilmesi, amir değerlendirmelerine ilave olarak tüm bilgi kaynaklarının ölçülmesine olanak sağlanması,
- Yetiştirme sistemi çalışmalarıyla, yeni terfi ve değerlendirme sistemine uygun mesleki gelişim paternlerinin belirlenmesi, eğitim/öğretime ayrılan kaynakların daha etkin kullanılması ve daha geniş personel kitlesini kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.”²⁵

2005-2008 döneminde personel yönetimi konusunda yapılan değişiklikler, gündeme gelen konular ve yaşanan tartışmalar aşağıda özetlenmiştir.

- Subaylık sınavını kazanan astsubayların eğitime başlamadan önce teğmenliğe nesbedilmelerine, başçavuş ve kıdemli başçavuşların sicil yetkisi sahibi olmalarına imkân tanındı; lise mezunu personel, astsubaylar ve emekli astsubaylar için mali iyileştirmeye gidildi.
- 5 Şubat 2009 tarihli kanun değişikliği ile askerlik hizmetini yerine getirirken ölen, akıbeti meçhul kalan, hakkında gaiplik kararı alınan veya maluliyet aylığı bağlanmasını gerektirecek biçimde malul olanların kardeşlerinin askerlik hizmetinden muaf tutulması için düzenleme yapıldı. Aynı kanun değişikliği ile yedek subayların barışta ve seferde muvazzaf subaylar gibi terfi edeceği hükme bağlandı. Astsubayların bekleme süreleri ve üstçavuş, kıdemli üstçavuş ile başçavuşların terfi esasları değiştirildi.
- 2008 baharında yedek subayların artık komando yapılmayacağı, 2009 başından itibaren de erbaş ve erler için de komandoluğun kaldırılacağı açıklandı. Komandoların % 40'ünün subay, astsubay ve uzman erbaşlardan, % 60'lık bölümünün de gönüllülük esasına dayalı olarak profesyonellerden oluşacağı, bu 9 500 kişiyi kapsayan düzenlemenin belkemiğini Özel Kuvvetler Komutanlığının oluşturacağı belirtildi.²⁶ Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ 2008'in Eylül ayında yaptığı iletişim toplantısında şu açıklamaları yaptı: “Biz dedik ki bölgede görev yapan beş tane komando tugayımız var. Bunlar operatiftir, ana birliklerdir. Biz bu beş tugayı tamamen profesyonel hâle getirelim, dedik. Şu an neredeyiz? Geçen sene bu konuyu konuştuğumuz zaman yüzde 40'taydık. Şu an ise yüzde 70. 2009'un sonunda biz bunu bitireceğiz. İç güvenlik harekâtında iki konu çok önemli; bir tecrübe, iki devamlılık. Onun için uzman personel bizim açımızdan çok önemli. Bugün Jandarma Genel Komutanlığının bölgede bulunan Jandarma Özel Harekât Taburları tamamen profesyonel kadrolardan oluşmaktadır. Bizim hedefimiz işte bu

beş tugayı profesyonel hâle getirmek. Bugün yüzde 70'lerdeyiz, planlandığı şekilde devam ediyoruz.”²⁷ 2010'a kadar uygulamaya girmesi beklenen başka bir düzenleme de TSK'nın gençleştirilmesi ve üst rütbeye terfi yaşlarının aşağı çekilmesi amacını taşımaktadır. Aynı zamanda alt rütbelerdeki bekleme süresi tamamlandıktan sonra otomatik terfi edilme uygulaması da iyi sicil şartına bağlanmaktadır.²⁸

Oldukça iddialı bir şekilde açıklanan personel politikası değişikliğinin ne derece uygulanacağı bilinmemektedir. Esas sorun bu öngörülemesizlik; çünkü TSK'nın personel politikası sadece Silahlı Kuvvetlerin kendi iç meselesi gibi algılanmakta, bu konudaki öneriler ve projeler hiçbir şekilde tartışılmaya açılmadan kanunlaşmaktadır. Türkiye'de kamuoyu merkezi bütçeden çok önemli bir pay alan, yüksek sayıda personel çalıştıran bir kurumun politika değişikliğinde tamamen edilgen bir pozisyonudur.

2006'dan bu yana çokça tartışılan diğer iki konu da bedelli askerlik ile zorunlu askerliğin süresindeki muhtemel kısalmadır. Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül'ün yakın tarihli bir açıklamasına göre 1987'de 18 bin 433, 1992'de 35 bin 111 ve 1999 yılında da 72 bin 290 kişi bedelli askerlikten yararlanmıştı.²⁹ Resmi olmayan rakamlara göre yaklaşık 250 bin asker kaçacağı olan Türkiye'de bedelli askerlik konusu geçtiğimiz dönemde sık sık gündeme gelmiş, ancak bu konuda bir çalışma olmadığı kamuoyuna bildirilmiştir. 2009'da MHP Kütahya milletvekili Alim Işık bedelli askerlik konusunda bir soru önergesi vermiş, MHP Karaman milletvekili Hasan Çalış ise 1983 yılından önce doğanlara yönelik bir bedelli askerlik kanunu teklifi hazırlamıştır. Hazırlanan bu kanun teklifi hemen ertesi gün geri çekilmiştir. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ Nisan 2009'da yaptığı açıklamada ise bedelli askerliğin gündemde olmadığını “Benim 9 vatan evladım şehit oluyor. Öbür tarafta başka bir genç para verip kısa askerlik yapıyor. Biz bunu kimseye izah edemeyiz” diyerek yeniden ifade etmiştir. Tüm bu gelişmeler, TBMM'nin bedelli askerlik gibi bir konuda bile kendi inisiyatifi ile hareket edemediğini, askerlikle ilgili konuların tartışılmadığını ve konu askerlik olduğunda son sözü söyleyenin Genelkurmay Başkanlığı olduğunu bir kez daha açığa çıkartmaktadır.

²⁵ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün Harp Akademileri Komutanlığında Yaptıkları Konuşma, 16 Mart 2006.

²⁶ “Yedek subaya komandoluk yok,” Yeni Şafak, 4 Mayıs 2008.

²⁷ “Genelkurmay Başkanlığında 16-17 Eylül 2008 Tarihlerinde Yapılan İletişim Toplantısı Görüşmelerinin Özeti”.

²⁸ TSK'da ‘Kurmay’ devrimi: Harp Akademileri sınavı kaldırılacak,” Nethaber, 9 Mart 2009.

²⁹ “Bugüne kadar kaç kişi bedelli askerlik yaptı?,” Star, 16 Mayıs 2009.

Diğer bir mesele zorunlu askerliğin kısaltılmasıdır. Daha önce de belirtildiği gibi, personel politikasında yapılacak değişikliğin bir hedefi zorunlu asker sayısını 300.000'e düşürmektir. Vecdi Gönül 5 Nisan 2005'de 15 ay olan askerlik süresinin 12 aya indirilmesinin ve yedek subaylık ile 6 ay olan kısa dönem askerlik sürelerinin de 2-3 ay kısaltılmasının düşünüldüğünü açıklamış³⁰, bu açıklama Genelkurmay Başkanlığınca hemen ertesi gün yalanlanmıştır.³¹ Yine YÖK Başkanlığının iki yıllık meslek yüksek okulu mezunlarının kısa dönem askerlikten faydalanmasına yönelik teklifi bu dönemde Genelkurmay Başkanlığınca reddedilmiştir. 2009 bahar aylarında ise tektip askerliğe geçileceği, mevcut kısa dönem askerlik ve yedek subaylığın kaldırılarak herkesin 12 veya 15 ay askerlik yapacağı bir sistemin uygulamaya konulacağı haberleri basına yansımıştır. Bu uygulamanın gündeme gelmesiyle hem Savunma Bakanlığı hem de Genelkurmay Başkanlığı farklı düzenleme alternatifleri üzerinde çalışılsa bile, bu türden bir tektipleştirmenin kısa vadede mümkün olmadığını açıklamışlardır.

Zorunlu askerliğin kaldırılması veya vicdani ret hakkının tanınarak askerliğe alternatif zorunlu kamu hizmeti uygulamasına geçiş ise anlaşıldığı kadarıyla hiçbir kurum gündeminde değildir.

Tam profesyonelleşmenin maliyeti bilinmemektedir. Dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt bir defasında bunun savunma bütçesini iki katına çıkaracağını söylemiş³², bir başka açıklamasında ise üç kat yüksek bir savunma bütçesinden³³ bahsetmiştir.

Türkiye'de savunma bütçesinin personel harcamalarına ayrılan miktarı bilinse de, farklı alternatifler hakkında sağlıklı bir tartışma yapılmasına imkân verecek bilgiler elde yoktur. Asker maaşları bilinmemektedir.³⁴ Askere alınan erler ve yedek subayların da maliyeti hesaplanmamaktadır. Lale Sariibrahimoğlu bir önceki Almanak'ta

farklı kalemleri dikkate alarak bir askerin günlük masrafının ortalama 8-10 TL, yıllık masrafının ise ortalama 3.000-4.000 TL civarında olduğunu tahmin etmiştir.³⁵ Bu rakamlara askerlerin eğitim masrafı ve her yeni celp dönemi ile yaşanan görev değişiminin getirdiği maliyet dâhil değildir. Askerlerin ne kadarının doğrudan askerlikle ilgili hizmetlerde çalıştırıldığı, ne kadarının ise hizmet görevlerine dağıtıldığı meçhuldür. Bedelli askerlik gibi uygulamaların eşitsizlik yaratacağı söylenirken, hâlihazırda zorunlu hizmet yükümlülüğü de bulunan hekimlerin kısa dönem askerlikten yararlanamaması gündeme gelmektedir. TSK maliyeti düşük bir istihdam kaynağı hakkında tek yetkili kurum intibai bırakırken, hükümetler de Türkiye'deki genç nüfustaki işsizliği bir nebze perdeleyen bu uygulama hakkında söz sahibi olmaya çalışmaktadır.

TSK istihdam ettiği personel açısından muhtemelen başka hiçbir örgütlenmede bulunamayacak bir çeşitliliğe sahiptir. Her sene farklı kuvvet komutanlıkları için yapılan askeri personel çağrıları incelendiğinde, sopranodan masöre, klima teknisyeninden uluslararası ilişkiler uzmanına kadar uzanan geniş bir yelpazede alımlar yapıldığı görülmektedir. Üç kuvvet komutanlığının ayrı karargâh subayları buldurmasına son verilmesi gibi tasarruf önlemlerinin alınıp alınmadığı, daha düşük alternatifli hizmet tedariki yollarının tartışılıp tartışılmadığı meçhuldür. Askeri personele ilişkin alternatif tedarik şekillerinin bütçe üzerindeki kısa vadeli ve uzun vadeli etkileri ayrı ayrı ele alınmalıdır. Örneğin profesyonelleşme kısa dönemde bütçeye yük getirse de, uzun dönemde hem eğitim masraflarında hem can kaybında yaşanacak düşüş bu etkiyi hafifletebilir.

Son olarak yakın tarihlerde Orgeneral Başbuğ ve Vecdi Gönül TSK'nın asker ihtiyaçlarını karşılama yüzdesinin düşüklüğünü dile getirmişlerdir. 2008'de bu rakamın % 66 olduğu, 2009'da ise % 64'e düşmesinin beklendiği açıklanmıştır.³⁶ TSK'nın asker açığının yaklaşık % 35 civarı olduğunu gösteren bu rakamlar ordunun küçültülmesi konusundaki açıklamalar ile çelişmektedir. Tüm bu çelişkiler ve şimdiye kadar Personel Yönetimi-2010 kapsamında yapılan düzenlemelerin darlığı gerçekte bir personel politikası olup olmadığını bile tartışılmalı hale getirmektedir. Veyahut tüm bu gelişmelerden varabileceğimiz sonuç personel politikasındaki değişimin alt kademelere yönelik bazı iyileştirmeler, terfi mekanizmasındaki değişiklikler ile çok kısıtlı sayıda bazı görevler için profesyonelleşmeden ibaret olduğudur.

30 "Gönül: Askerlik kısalıyor," *Kenthaber*, 5 Nisan 2005,

31 "Üç ay erken tezkere' muamması," *Sabah*, 6 Nisan 2005.

32 "Büyükanıt'ın Profesyonel Ordu Şartı," *platform dergisi*, 31 Mayıs 2008.

33 "Profosyonel ordu bütçeyi 3'e katlar," *Star*, 3 Ekim 2006.

34 Asker maaşlarına ilişkin bilgiler ekteki tablolarda yer almaktadır. Askeri personele ödenen zam ve tazminatlara ilişkin karar bulunmadığından maaşların gerçek seviyesi hesaplanamamıştır. 657 sayılı personeli kapsayan 2006/10344 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ise sınırlı sayıda askeri memuru içermektedir.

35 "Lale Sariibrahimoğlu": "Türk Silahlı Kuvvetleri," Ümit Cizre (ed.), *Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 67.

36 Bu rakamların doğruluğu hakkında bir fikir vermesi açısından bkz. Jülide Yıldırım, ve Bülent Erdiç, "The Reenlistment Decision in Turkey: A Military Personnel Supply Model," *Defence and Peace Economics*, cilt 18, sayı 4, 2007, 377-389; Kadir A. Varoğlu, ve Adnan Bıçaksız, "Volunteering for Risk: The Culture of the Turkish Armed Forces," *Armed Forces & Security*, cilt 31, sayı 4, 583-598.

EĞİTİM VE ÖĞRETİM

TSK'nın eğitimli subay ve astsubay ihtiyacı büyük oranda kendi bünyesi içindeki öğretim kurumlarından sağlanmaktadır. Bunlar en alt seviyeden en üst seviyeye doğru Askeri Liseler, Astsubay Meslek Yüksekokulları, Harp Okulları, Gülhane Askeri Tıp Akademisine bağlı okullar ve Harp Akademilerini kapsar.

Askeri Liseler 2008 yılında yürürlüğe giren "Türk Silahlı Kuvvetleri Ortaöğretim Yönetmeliği" kapsamında hazırlık sınıfı dâhil 5 yıllık öğretim veren kurumlardır. Kuleli Askeri Lisesi, Maltepe Askeri Lisesi, Deniz Lisesi ve Işıklar Askeri Lisesi olmak üzere 4 lise mevcuttur. Bunlara Bando Astsubay Hazırlama Okulu da eklenmelidir. Askeri Liselerin toplam kontenjanı yaklaşık 900'dür. Yönetmelik askeri liselere giriş koşulları arasında adayın kendisinin, ebeveynlerinin, kardeşlerinin ve velisinin tutum ve davranışları ile kanun dışı, siyasi, yıkıcı, irticai, bölücü ideolojik görüşleri benimsememiş, bu gibi faaliyetlerde bulunmamış veya bu gibi faaliyetlere karışmamış olması; Türk Silahlı Kuvvetlerinin manevi şahsiyetine gölge düşürmemiş ve askerliğin şeref ve haysiyeti ile bağdaşmayacak fiil ve hareketlerde bulunmamış olması; toplumca tasvip edilmeyen kazanç yollarında çalışmamış ve halen çalışmamakta olması; (...) devletin şahsiyetine karşı işlenen suçlarla zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, dolaylı iflas gibi yüz kızartıcı veya şeref ve haysiyet kırıcı bir suçtan veya kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlara fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma suçlarından dolayı hükümlü bulunmaması veya bu suçlardan veya takaslı suçlar hariç olmak üzere üç aydan fazla hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir fiilden dolayı soruşturma veya kovuşturma altında olmaması; arşiv araştırması ve güvenlik soruşturması sonuçları ile adli sicil kayıtlarının olumlu olmasını saymaktadır. Yine yönetmeliğe göre eğitimin amacı "*Millî Eğitim Temel Kanununun öngördüğü temel kültür, bilgi ve beceriyi vermek, Atatürk ilkeleri doğrultusunda Türk Silahlı Kuvvetlerinin gerektirdiği temel askerî bilgi, beceri ve yetenekleri kazandırmaktır*".³⁷

Astsubay Meslek Yüksekokulları 2002 tarihli Astsubay Meslek Yüksek Okulları Kanunu ile 2003 tarihli Astsubay Meslek Yüksekokulları Yönetmeliği ile düzenlenmiş önlisans düzeyinde eğitim veren kurumlardır. 6 Astsubay Meslek Yüksekokulunun toplam kontenjanı 3.000'dir. İlgili Kanunda bu okullardaki eğitimin ilkeleri arasında "*öğrencilere, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda Atatürk milliyetçiliğine, demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti ilkelerine bağlı hizmet bilincinin ve mesleki de-*

ğerlerin kazandırılması" ile "*milli kültürümüz, örf ve adetlerimize bağlı şekil ve özellikleri ile evrensel değerler içinde korunarak geliştirilmesi ve öğrencilere millî birlik ve beraberliği güçlendirici ruh ve irade gücü kazandırılması*" sayılmaktadır. Giriş şartları teknik meseleler haricinde askeri okullar ile aynıdır.

4566 sayılı **Harp Okulları** Kanunu ile 24536 sayılı Harp Okulları Yönetmeliğine tabi kara, deniz ve hava olmak üzere üç adet Harp Okulu bulunmaktadır. Jandarma subayları Kara Harp Okulunda öğrenim görmektedir. Lisans eğitimi veren bu okullara başvuru için aranan şartlar ile öğretimin amacı diğer okullardakiyle aynıdır. Komutanlığın internet sitesinde Harp Akademileri öğrencilerine kazandırılacak oldukça kapsamlı nitelikler arasında şunlar da sayılmaktadır: "*Atatürk ilke ve devrimlerini çağın şartlarına göre yorumlayabilmek, Atatürkçü düşünce sistemini yaşam tarzı hâline getirerek yayma gayreti içinde olmak ve evrensel boyutlarını dost ve müttefikleri ile paylaşabilmek; Türkiye Cumhuriyetinin komşuları ve ilgi sahasında bulunan ülkelere ilişkin millî politikalar hakkında bilgi sahibi olmak ve ülkemizin her alanındaki millî menfaatlerini her yönüyle özümsemiş ve bunları yurt içi ve yurt dışı plâformlarda savunabilecek ve bir istihbarat uzmanı olarak hareket edebilecek yeterli bilgiye sahip olmak.*"

Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) 41 adet hastaneye sahip olan TSK'nın hekim ve sağlık personeli ihtiyacına yönelik öğretim vermektedir. Bünyesinde Hemşirelik Yüksek Okulu ile Sağlık Astsubay Meslek Yüksek Okulu da bulunmaktadır. 2955 sayılı GATA Kanununda eğitim ve öğretimin amacı "*Atatürkçülüğü bilen ve benimseyen; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini taşıyan, Türk olmanın şeref ve mutluluğunu duyan; toplum yararını kişisel çıkarının üstünde tutan, aile, ülke ve millet sevgisiyle dolu; Türkiye Cumhuriyeti Devletine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getiren; (...) askerliğin temeli olan disiplin ruhuyla yetişmiş, itaatkar, aldığı emri can ve kanı pahasına zamanında yapmaya hazır olduğunu gösterecek davranışı kazanan; silah arkadaşlarına ve Türk Silahlı Kuvvetlerine sarsılmaz bir bağla bağlı; vazife ve mesuliyet duyguları gelişmiş, inisiyatif sahibi, fedakar ve doğruluktan sapmayacak karakterde; as-*

³⁷ Okulların öğretim amaçlarını anlamak açısından bu okullarda kullanılan marşlar yol gösterici olabilir. Örneğin Kuleli Askeri Lisesi marşının sözleri şöyledir: "Deniz senin, toprak senin, gök senin/ Zafer olsun en mukaddes emelin/Çağlayanlar gibi köpür arşa taş /Ufuklardan yüksel şahikalar aş/Ey şerefli, şanlı yuva Kuleli/ Hedefindir bütün cihan ileri/Hayat umar vatan tatlı sesinden/Miras kalan asil kandır ceddinden/Ay yıldızın gökyüzünden parlarsın / Nurunda Türklük dünyayı kaplasın/Senin adın bu ülkede tanınmış /Cumhuriyet kitabına yazılmış/Sen mukaddes, altın ocak Kuleli/ Saklar bağrın kahramanlık emeli."

kerlik şeref ve haysiyetini herşeyden üstün tutan” elemanlar yetiştirmek olarak belirtilmektedir.³⁸ GATA'nın idari denetimi Genelkurmay Başkanlığı, bilimsel denetimi GATA Yüksek Bilim Konseyi tarafından yapılır.

Harp Okulları ile GATA'nın toplam kontenjanı yaklaşık 3.000 kişidir. Kadın adaylar sadece Harp Okulları ile GATA ve Hemşirelik Yüksekokuluna kabul edilmektedir.

Harp Akademileri öğretime ilk kez 1948 yılında başlamıştır. 1467 sayılı Harp Akademileri Kanununa göre, Akademiler Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı, lisans üstü düzeyde akademik eğitim-öğretim yapan, Silahlı Kuvvetlere komutanlık ve karargah subaylığı niteliklerine sahip kurmay subay yetiştiren, kurmay subaylara müşterek ve birleşik karargah ve birliklerin faaliyetlerini yönetecek tarzda öğrenim yaptıran öğretim kurumlarıdır. Silahlı Kuvvetlerde, kamu yönetiminde ve gerektiğinde özel kesimde görevli üst kademe yöneticilerine millî güvenlik konularında bilgi ve yetenek kazandırma amacıyla, stratejik konularda bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık yapan bir bilim ve ihtisas kuruluşudur. Kanunda Kuvvet Harp Akademilerinin görevinin “Atatürkçü görüşü tam olarak benimseyen, özellikle askeri faaliyet alanlarında uygun hareket tarzını bulma, doğru karara ulaşma ve verilen kararı en etkin şekilde uygulama yeteneği olan, komutanlık ve karargah subaylığı tekniklerine sahip, muhakeme ve planlama becerisi gelişmiş kurmay subayları lisans üstü düzeyde eğitim-öğretim ile yetiştirmek” olduğu belirtilmiştir.³⁹ Harp Akademileri Komutanlığı internet sitesinde Harp Akademilerinde subaylara kazandırılacak temel niteliğin “Atatürk İlke ve Devrimlerini çağın şartlarına göre yorumlayabilmek, Atatürkçü düşünce sistemini yaşam tarzı haline getirerek yayma gayreti içinde olmak ve evrensel boyutlarını dost ve müttefikleri ile paylaşabilmek” olduğu belirtilmiştir.

Silahlı Kuvvetler Akademisi kurmay subaylara müşterek ve birleşik karargâh ve birlikler seviyesinde planlama, yönlendirme ve kontrol teknikleri ile bu karargâh ve birliklerin faaliyetlerini yönetecek tarzda eğitim ve öğretim yaptıran amacı taşımaktadır. Harp Akademileri Komutanlığı internet sitesinde Akademinin “ülkeminin millî menfaatlerini korumak maksadıyla, iç ortamı ve uluslararası ortamı değerlendirmek suretiyle, stratejik öngörünün yaratılmasını sağlamak; bu maksatla modern yönetimin gerekle-

rine uygun olarak kurmay subayların geleceği yaratma, ekip kurma, yönetme, denetleme becerilerini artırmak, bu becerileri stratejik düzeydeki birlik ve karargâhlar ile millî, NATO, müşterek birleşik askerî karargâhlar ve organizasyonlar seviyesinde uygulamak” hedefinde olduğu açıklanmaktadır. Akademide stratejik düzeyde millî, NATO, birleşik/müşterek karargâh ve organizasyonlar seviyesinde eğitim ve öğretim yapılmakta, iç ve dış tehdit, millî menfaatler, millî hedefler ve stratejiler ile millî güvenlik siyasetinin analizi ve güncel konularda uygulama düzeyinde eğitim ve öğretim verilmektedir. Akademik eğitim ve öğretimin esası ise şu şekilde açıklanmaktadır: “Türkiye'nin stratejik konumu ve jeopolitik durumunun incelenmesi; millî güç unsurlarının ve uluslararası ortamın (bölgesel ve global olarak) politik, ekonomik, sosyal, teknolojik ve askerî alanlarda geleceği şekillendireceği değerlendirilen geçmişteki ve günümüzdeki olay ve eğilimlerinin incelenmesi; geleceğe yönelik senaryolar üretilmesi, yukarıdaki veriler çerçevesinde, Türkiye'nin millî menfaatleri ile millî hedeflerinin geçmişteki ve günümüzdeki durumu ile gelecekteki alacağı şeklin tartışılması; millî güvenlik siyaseti ile stratejisinin belirlenmesi; tespit edilen millî hedef ve millî siyaset çerçevesinde Türkiye'nin Millî Askerî Stratejisinin ortaya konulması; askerî stratejinin harekât direktiflerine, konseptlere yansımaları; müşterek birleşik harekât; barış harekâtları, ile yıkıcı ve bölücü faaliyetler, terörizm-iç güvenlik harekâtı.”⁴⁰ Bu unsurlara bakınca Akademinin Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi (MGSB) ve Milli Askerî Stratejik Konseptin (MASK) üretildiği ve tartışıldığı öğretim birimi olduğu anlaşılmaktadır.

Millî Güvenlik Akademisi ise sivillerin eğitimini kapsamaktadır. Amacı “Türk Silahlı Kuvvetlerinde, kamu kurum ve kuruluşlarında ve gerektiğinde özel kesimde üst kademe görevli veya görev almaya aday yöneticilere millî güvenlik konularında bilgi ve yetenek kazandırmak” olarak açıklanmaktadır. Harp Akademileri Komutanlığı web sitesinde Akademinin “millî güvenlik ve millî güvenlik siyaseti kavramları ile devletin millî siyaseti hakkında, konuların özelliklerine göre en az uygulama seviyesinde olmak üzere analiz, sentez veya değerlendirme seviyelerinde eğitim ve öğretim sağlamakta olduğu, öğrenim gören müdaviplere dünya ve ülke güvenliğini ilgilendiren meseleler, millî menfaatlerin korunması, millî gücün tespiti ve değerlendirilmesi, kriz yönetiminin sevk ve idaresi, harp direktifinin ve bakanlık planlarının hazırlanması esasları, memleketin topyekûn savunması ile ilgili konularda bilgi ve beceri kazandırmayı içerdiği belirtilmektedir. Bu açıklamalardan anlaşılan Akademinin eğitim verdiği yüksek düzey bürokratlar, gazeteciler, öğretim üyelerine “siyaset üstü, değişmez devlet tavırlarının öğretilmesi, tehdit değerlendirilmesinin aktarılması”

38 GATA marşının bir bölümü ise şöyledir: “Gülhane, tıp ilmine şeref demek, şan demek/Cihana ışık saçan yüce bir irfan demek/Savaşta ve barışta dost düşman ayırmadan/Tutuşan gönüllere su veren umman demek/Gülhane Askerî Tıp, Türk'ün gurur kaynağı/Ata'nın güvendiği tabiplerin ocağı.”

39 Bkz. Meryem Erdal, “Mevzuatta Milli Güvenlik”, *Almanak 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde.

40 “Silahlı Kuvvetler Akademisi,” Harp Akademileri Komutanlığı internet sitesi.

işlevi gördüğüdür. Üniversitelerin bu alana yönelik uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi yüksek lisans ve doktora programları varken, TSK bünyesinde bu türden bir eğitimin tek amacı ancak TSK'nın stratejik değerlendirmelerine ve güvenlik politikalarına bağlı ve bunların taşıyıcısı üst düzey askerleştirilmiş sivil insan gücü yetiştirmek olabilir.⁴¹

Komutanlık ve Karargâh Subaylığı Öğrenimi (KOM-KARSU) binbaşı ve yüzbaşı rütbelerindeki subaylara yönelik 40 haftalık eğitimi içermektedir. Bu eğitimin amacı subayları askeri, sosyal ve ekonomik konularda bilgilendirmektir.

Elbette TSK bünyesinde verilen eğitim ve öğretim bunlarla sınırlı değildir. Askerliğini yapmakta olan er, erbaş ve yedek subaylar için de haliyle farklı eğitim ve öğretim faaliyetleri mevcuttur. Bu eğitimlerin ne kadarının teknik bilgilerden, ne kadarının doktriner aktarımdan oluştuğu bilinmemektedir. Örneğin 31 Ekim 2008 tarihli basın bilgilendirme toplantısında iç güvenlik bölgesine görevlendirilen personele iç güvenlik eğitimi verildiği açıklanmıştır. İç güvenlik eğitimleri Dağ Komando Okul ve Eğitim Merkez Komutanlığında ve 2006 yılında kurulan İç Güvenlik Eğitim ve Tatbikat Merkezinde (Isparta) yürütülmektedir. Jandarma birlikleri ise Jandarma Komando Okulu ve Eğitim Merkez Komutanlığı ile İç Güvenlik Tatbikat ve Eğitim Merkezinde (Vize) eğitim görmektedir. Bu eğitim ile ilgili olarak sadece becerilere yönelik bilgiler açıklanmıştır. Fakat bu türden eğitimlerin ve erlere yönelik oryantasyon programlarının TSK'nın stratejisi, tehdit algısı, milli güç ve menfaat tanımları gibi bilgileri içerdiği muhakkaktır.

Eğitim ve öğretim konusunda iki kurumun daha ele alınması gereklidir. Bunlardan ilki olan Genelkurmay **Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı** (ATASE) temelde bir arşiv merkezidir. ATASE Başkanlığının faaliyetleri Türk askeri tarihine ilişkin araştırmalar yapmak ve yayınlamak, Atatürk ve Atatürkçü Düşünce Sistemi konulu bilimsel çalışmalar yaparak, bu konuda dokümanlar yayınlamak olarak açıklanmaktadır. Arşiv belgelerinin gerekli koşulları sağlayan tüm araştırmacılara açık olduğu söylenmekle birlikte, bu koşulların ne olduğu açıklanmamıştır. Başkanlık ayrıca *Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi*, *Atatürk Haftası Armağanı*, *Askeri Tarih Bülteni*, *Stratejik Araştırma Dergisi* gibi süreli yayınlar çıkartmaktadır. Başkanlığın Arşiv Belgeleriyle *Ermeni Faaliyetleri 1914 – 1918* (8 cilt), *Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri 1918-1922*, *Kıbrıs'ta Rum - Yunan Saldırıları ve Soykırım*, *Düşünce ve Davranışları İle Atatürk*, *Bosna'da Türk Kültürünün İzleri* gibi birçok yayını bulunmaktadır. ATASE'nin TSK'nın özellikle tarihi

konularda kendi görüş ve siyaseti doğrultusunda yayınlar yapması amacıyla kurulmuş olduğu söylenebilir.

Stratejik Araştırma ve Etüt Merkezi (SAREM) ise TSK'nın dış politikada etkin bir aktör olma çabalarının tezahürüdür. Basında askerin think-tank'i olarak tanımlanan Merkez, küresel ve bölgesel konularda güvenlik ile ilgili stratejilerin oluşturulması ve bu alanda faaliyetlerde bulunulması amacıyla kurulmuştur. *Stratejik Araştırmalar* dergisini yayınlayan SAREM, ayrıca çeşitli sempozyumlar [Türkiye, NATO ve Avrupa Birliği Perspektifinden Kriz Bölgelerinin İncelenmesi ve Türkiye'nin Güvenliğine Etkileri (2004), Bilgi Çağı ve Teknolojik Gelişmeler Işığında Toplum, Yönetim, Yönetici ve Lider Yaklaşımları (2005), Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler (2007), Ortadoğu: Belirsizlikler İçindeki Geleceği ve Güvenlik Sorunları (2008)] da düzenlemektedir. SAREM ile ilgili bir yazıda Mehmet Ali Kışlalı Merkezin "askeri, stratejik ve genel güvenlik konularında kamuoyunu eğitmeyi hedeflediğini", "böylece isteyen iyi niyetli kişilerin bilgi ve fikir sahibi olarak, şimdiye kadar sadece askerlerin sahip çıkma durumunda kaldıkları konulara katkıda bulunabileceklerini", "MGK'da ele alınan bazı konuların daha rahat bir zemine taşınacağını", "kamuoyunun ülke çıkarlarının neyi gerektirdiği hakkında ayrıntılı ve doğru bilgi sahibi olacağını" ve böylece "batıda üretilen fikirlerin Türkiye'de yerleşmesine çalışanların işinin daha güçleşeceğini" ifade etmiştir.⁴²

SAREM faaliyetlerinden en çok ses getireni Güvenliğin Yeni Boyutları ve Uluslararası Örgütler sempozyumu olmuştur. Bu sempozyumda konuşma yapan Yaşar Büyükanıt, başka vesilelerle SAREM faaliyetlerinin yararlarına da bazı açıklamalarında değinmiştir. Tek tek her SAREM faaliyeti ve sempozyum sunuşları burada ele alınamayacak kadar kapsamlıdır. Ancak bu sempozyumlarda özellikle Türk katılımcıların sunduğu tebliğlerin TSK'nın çizgisinden sapma göstermesinin zor olduğu düşünülebilir.

SİLAH VE TEÇHİZAT TEDARİKİ

TSK'nın silah ve teçhizat tedarikini sağlamaya yönelik sistem 3238 Sayılı Kanun ile oluşturulmuştur. Milli Savunma Bakanlığı altında bu amaçla mevcut olan birimler şunlardır:

Savunma Sanayi Yüksek Koordinasyon Kurulu, Bakanın başkanlığında yılda iki kez 13 üye ile toplanarak

41 Milli Güvenlik Akademisindeki öğretim hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yaşar Ateşsoy, "Bir Müdavimin Günlüğü-Ufkun Ötesine Yolculuk".

42 Etyen Mahçupyan, "Hazır olun... Eğitileceksiniz," *Zaman*, 20 Ocak 2002.

planlama ve koordinasyonu sağlar. Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirlenen Stratejik Hedef Planına uygun olarak silah sistemleri ve araç ve gereç tedarikinin şeklini tespit eder.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı silah tedarik sisteminin icra organıdır. Savunma Sanayii Müsteşarlığının bütçesi Savunma Sanayii Destekleme Fonunun % 2'sini aşamaz. Bu miktar Bakanlar Kurulunca % 50 oranında artırılabilir. Savunma Sanayii İcra Komitesinin kararlarını uygulamakla yükümlü Müsteşarlığın görevleri kendi web sitesinde "TSK ve kamu kurumlarının sistem ihtiyaçlarını karşılamak, savunma sanayinin geliştirilmesine yönelik strateji ve yöntemleri belirlemek ve uygulamak" olarak açıklanmıştır. 3238 sayılı Kanun SSM'nin Fon haricinde yurt dışından dış proje kredisi temin etmesine de imkân vermektedir.

Savunma Sanayi Destekleme Fonu 3238 Sayılı Kanununun 12. maddesine göre TSK'nın modernizasyonunu ve Türk savunma sanayinin teşviki amacıyla gerekli kaynağın genel bütçe dışında sağlanmasına olanak tanımaktadır. Fonun gelirleri bütçeye bu amaçla konulan ödenek, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TSKGV) tarafından fona yapılan transferler, gelir ve kurumlar vergisinden alınan pay, akaryakıt tüketim vergisi ve özel tüketim vergisinden alınan pay, milli piyango ve müşterek bahis gelirlerinden alınan pay, bedelli askerlikten elde edilecek gelirler, fonun malvarlığından elde edilen gelirler ile bağış ve yardımlardan oluşur. Harcamaları ise silah üretimi için verilen krediler, sermaye iştiraki ile silah alım ve üretimine yönelik projelerin bedellerini kapsar.

Savunma Sanayii İcra Komitesinin üyeleri Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Savunma Bakanıdır. Silah ve diğer araç gereçlerin yurtiçi ve yurtdışı tedariki konusunda karar alır ve araştırma-geliştirme, prototip ilanı, avans ödemeleri ile teşvikler konusunda SSM'ye direktif verir. SSDF'nin kullanım esaslarını belirler.

Savunma Sanayii Denetleme Fonu: Müsteşarlık ve Fonun her türlü işlemi denetler. Başbakanlık, MSB ve Maliye Bakanlığı tarafından iki yıllığına görevlendirilen birer üyeden oluşur. Savunma Sanayii Müsteşarlığının iç denetim dışında bir teftiş mekanizması yoktur.

TSKGV Kuruluş Kanununa göre, Vakfın amacı yerli savunma sanayinin geliştirilmesi, yeni sanayi dallarının kurulması ile silah, araç ve gereç satın almak yoluyla Türk Silahlı Kuvvetlerinin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmaktır. Vakfın mütevelli heyeti Milli Savunma Ba-

kani, Genelkurmay 2. Başkanı, Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarı ve Milli Savunma Bakanlığı Savunma Sanayi Müsteşarından oluşmaktadır. Yine Vakfın tüm yönetim görevlerinde askerler yer almaktadır. TSKGV'nin gelirleri sahip olunan likit varlıklar ile arazi ve arsalar, binalar ve iştiraklerinin hisse senetlerinden oluşur. TSKGV'nin gelir ve giderlerine ilişkin rakamlara internet sitesinden ulaşılamamaktadır. TSKGV Genel Müdürünün yaptığı açıklamalara göre, 2006 yılı başında gelirleri ilk dokuz ay için 43 milyon YTL'dir. Aynı açıklamada gelirin asgari yüzde 80'inin harp silah, araç ve gereçlerinin alımı ile savunma sanayinin geliştirilmesine ayrıldığı ve 2007 yılı için 17 milyon YTL aktarılacağı, 2008 yılı için ise 22 milyon YTL kaynak aktarımının planlandığı yer almaktadır.⁴³ TSKGV'nin bağlı ortaklıkları ve iştiraklerinin listesi ekte yer almaktadır.

Savunma sanayine ilişkin mali bilgiler Almanak içerisinde Gülay Günlük Şenesen ve Lale Sarıbrahimoğlu tarafından ele alındığından, burada bu bilgilere ayrıca yer verilmemektedir. Fakat 2007-2011 yıllarını kapsayan Savunma Sanayii Stratejik Planından bu kapsamda bahsetmek gerekir. Plan özellikle yerli sanayinin geliştirilmesi amacını taşımaktadır. Planın stratejik amaçları SSM tarafından şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Kullanıcı ihtiyaçlarına ve endüstriyel hedeflere uygun olarak tedarik faaliyetlerini etkinleştirmek.
2. Savunma sanayini özgün yurtiçi çözümler sunabilecek ve uluslararası alanda rekabet edebilecek şekilde yapılandırmak: 2010'da yurtiçi karşılama oranının yüzde 50'ye çıkarılması, 2011'de savunma sanayi ihracatının 1 milyar dolara çıkartılması ve kalite standardizasyonu.
3. Uluslararası işbirliğini gözetken çok taraflı sanayi, savunma ve güvenlik projelerine aktif katılım sağlamak, 2011 yılına kadar en az dört çokuluslu projeye katılmak, bir uluslararası projenin Türkiye liderliğinde yapılmasını sağlamak ve NATO savunma sanayi içinde Türkiye'nin payını dört katına çıkarmak.
4. Kurumsal yapıyı etkinleştirmek.

Bu hedeflere bakıldığında, aslında planın dünyada birçok ülkede görülen yerli sanayii teşvik planlarından bir farkı yoktur. Temelinde ihracata yönelik üretim ve araştırma-geliştirme harcamalarını artırarak yeni teknolojiler tasarlayabilen ve üretebilen bir kapasite oluşturmak yatmaktadır. Türkiye'de savunma sanayii açısından en önemli fark, bunun aynı zamanda bir millileştirme harekâtı olarak algılanmasıdır. Projelere verilen adlardan ve kod adlarından (Milli Gemi, Milli Görev Bilgisayarı, Milli Yazılım, Milli Uçak...) yapılan açıklamalara ["(...) Dizayn ve enteg-

43 "Savunmada milli dönem," *Tercüman*, 12 Mayıs 2007.

Modernizasyon Projeleri

Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül 2009 bilgilendirmesinde modernizasyon projelerini şu şekilde sıralamıştır:

1. ALTAY (Milli İmkânlarla Modern Tank Üretimi) – ASELSAN, MKEK, ROKETSAN.
2. Taarruz Taktik/Kesif Helikopteri (ATAK) Projesi – TUSAŞ
3. Milli tasarım korvet tipi savaş gemisi (MİLGEM) – İstanbul Tersanesi Komutanlığı, ASELSAN ve HAVELSAN.
4. Yüksek Çözünürlüklü Görüntüleme Amaçlı Bilimsel Araştırma ve Teknoloji Uydusu Geliştirme Projesi (GÖKTÜRK-2) – TÜBİTAK ve TUSAŞ
5. Savaş uçaklarına takılacak ASELPÖD Hedefleme Podu – ASELSAN
6. Uçuş ve Atış İdare Görev Programları ile Görev Bilgisayarı
7. KILIÇ-II Sınıfı Hücumbot Projesi kapsamında üretilen TCG İMBAT ve TCG ZIPKIN - İstanbul Tersanesi Komutanlığı
8. GÜR Sınıfı Denizaltı Projesi kapsamında üretilen TCG 1. İNÖNÜ - Gölcük Tersanesi Komutanlığı
9. Çift Pilotlu Temel Eğitim Uçağının tasarımı – TUSAŞ
10. Mini İnsansız Hava Aracı Sistemleri
11. F-16 uçaklarının modern mühimmat, elektronik harp ve gelişmiş aviyonik sistemler ile modernizasyonu – TUSAŞ, ASELSAN ve MİKES.
12. Yeni Nesil Savaş Uçağı (F-35) Projesi
13. Ara Nesil Tank Tedariki Projesi kapsamında alınan Leopard 2A4 Tanklar
14. 30 adet “F-16 Blok 50+” modeli uçak alımı ve üretimi – TUSAŞ
15. A400M Modern Ulaştırma Uçağı Geliştirme Projesi – TUSAŞ
16. Tam Uçuş Simülatörünün tasarımı – HAVELSAN
17. Helikopter Simülatörleri Projesi – HAVELSAN
18. Yeni Tip Karakol Botu Projesi
19. Sahil Güvenlik Arama Kurtarma Gemisi – ASELSAN
20. Orta Menzilli Modern Tanksavar ve Uzun Menzilli Tanksavar Projeleri – ROKETSAN
21. Füze projeleri - ROKETSAN
22. PANTER ve FIRTINA Obüs Projeleri
23. Havadan Bağımsız Tahrik (HBT) Sistemine sahip denizaltı tedariki.

rasyonun millî olarak yapılmasıyla millî ürünlerin ve dolayısıyla millî firmaların seçilmesine imkân tanınmış, kısıtlı ülke kaynakları akılcı ve doğru olarak kullanılmış ve böylece önemli oranda da tasarruf sağlanmıştır. Millî gemi projesiyle kazanılan tecrübeyle, millî firmaların yakın gelecekte, uluslararası alanda harp gemisi, silah sistem ve cihazlarını üreten firmalar hâline döneceğine inanıyor ve onlardan bunu bekliyorum”⁴⁴] kadar her aşamada bu hava sezilmektedir.

2007 yılında Türkiye’de savunma sektöründeki kuruluşların toplam cirosu 2 938 985 000 YTL olmuştur. Toplam ciroda özel şirketlerin payı % 36, vakıf şirketlerinin payı % 33, kamu şirketlerinin payı % 31’dir. Başka bir deyişle Türkiye’de kamu şirketleri ile listesi eklerde verilen TSKGV’ye ait şirketler tarafından yapılan üretim, toplam savunma sanayinin üçte ikisini oluşturmaktadır. Bu tabloya bakınca ortaya oldukça ilginç bir durum çıkmaktadır. Silah ve araç tedarikinde ilkeleri ve stratejiyi belirleyen TSK’dır. Yine MSB içindeki yapılarıdaki üyeliği yoluyla bu ilke ve stratejiler doğrultusunda alım yapılmasını kontrol eden de TSK’dır. MSB bünyesindeki askeri personel yo-

luyla TSK’nın icrada da rol oynadığı ortadadır. Bünyesindeki tesisler ve TSKGV altındaki şirketler sayesinde üretimin büyük bölümünü de TSK gerçekleştirmektedir. Savunma sanayindeki bazı özel şirketlerin internet sitelerinde araştırma yapılmış, ancak yönetim kadroları bulunmamıştır; fakat emekli askeri personelin bu şirketlerde görev almaları olasıdır. Yine Ergenekon operasyonları sayesinde bazı emekli personelin yabancı silah şirketlerine danışmanlık yaptığı da görülmüştür. Bu tabloya bakınca ortaya çıkan TSK’nın merkezinde yer aldığı geniş bir askeri ağdır ve silah ile teçhizat tedariki konusunda sivilere düşen rol olsa olsa marjinaldir.

TEHDİT ALGISI

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) Kanununda milli güvenlik siyaseti “milli güvenliğin sağlanması ve MGK’nın tespit ettiği görüşler dâhilinde Bakanlar Kurulu tarafından tespit edilen iç ve dış savunma hareket tarzlarına ait esasları

44 “Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ’un Heybeliada’nın Denize İndirilme Töreni Konuşmaları – 27 Eylül 2008”.

kapsayan siyaset” olarak tanımlanmaktadır. Milli Güvenlik Siyaseti belirli aralıklarla yenilenen devletin gizli anayasası olarak tabir edilen Milli Güvenlik Siyaseti Belgesi ile ifade bulur. Bu belgeyi hazırlama yetkisi Başbakan'a aittir, ancak fiilen belgeyi hazırlayan TSK'dır. Belgeye ilişkin çalışma önce Genelkurmay Karargâhında yapılmakta, son hali MGK Genel Sekreterliğince verilmekte, MGK Üst Kuruluna sunulmakta ve Başbakan tarafından onaylanmaktadır. Bunun sonrasında MGSB'nin uygulama noktalarını belirleyen Milli Strateji Belgesi oluşturulmakta, içinde tehdit değerlendirmelerinin de yer aldığı Milli Askeri Stratejik Konsept (MASK) hazırlanarak Yüksek Askeri Şura yoluyla yine Başbakan'a sunulmaktadır.⁴⁵ MASK aynı zamanda NATO'nun Stratejik Konsepti ile de uyumludur. MGSB ve MASK gizli gizlilik dereceli belgeler olduğu gerekçesiyle kamuoyuna açıklanmamaktadır. Fakat milli güvenlik siyasetinin tanımına bakıldığında hem Belge hem de Konseptin siyasetten ekonomiye uzanan çok geniş bir alana nüfuz etme imkanı verdiği görülmektedir. Belgelerin açık olmadığı bir ortamda TSK'nın faaliyetlerini belirleyen iç ve dış tehdit değerlendirmelerinin izini sürmek ancak basına sızan bilgiler ve kamuoyuna yapılan açıklamalardan edinilen izlenimlerle mümkün olabilmektedir.

45 Ali Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset,” Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnsel (ed.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu* içinde, s. 91.

46 2005 yılındaki MGSB’de aşırı milliyetçi unsurlar tehdit olmaktan çıkarılarak, gözetim altında tutulması gereken unsurlar statüsüne indirilmiştir.

İÇ TEHDİT

31 Ekim 1997 tarihli MGSB'nin basında yayınlanan özeti içinde iç tehdit konusunda en öncelikli unsurların bölücü ve irticai faaliyetler, siyasal İslam, ırkçılığa dönüştürülmek istenen Türk milliyetçiliği⁴⁶ ve ülkücü mafya ile aşırı sol grupların faaliyetleri olduğu görülmektedir. 2001 tarihli bir başka tehdit değerlendirmesinde iç tehdit “bölücü, irticai ve yıkıcı unsurların kendi görüş ve ideolojileri doğrultusunda bir düzen kurmak veya ülkeyi bölmek amacıyla gerçekleştirdikleri faaliyetler ve muhtelif çıkarları nedeniyle bunlara destek sağlayan iç ve dış odakların Türkiye aleyhine faaliyetleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu bölücü, irticai ve yıkıcı unsurlar ekonomik ve sosyal sorunların yarattığı elverişli ortam sayesinde birtakım stratejiler ortaya koymakta, bu stratejiler doğrultusunda kamu kurum ve kuruluşlarına sızmak gibi taktikler geliştirmektedirler. Yine bu unsurlar özellikle 2. Dünya savaşı sonrası “kaleyi içten fethetmeyi amaçlayan” dış güçlerce teşvik edilmiştir. Bu unsurların hedefleri ise (1) Türkiye toprakları üzerinde devlet kurmak, (2) Devleti İslam dini esas ve inançlarına göre yönetilen teokratik bir düzene dönüştürmek, (3) Marksist-Leninist ideolojinin hâkim olduğu bir yönetim kurmak olarak tanımlanmıştır.

TSK'nın tehditler karşısında fiilen sorumluluğun kendisinde olduğunu göstermek açısından kullandığı yasal dayanaklar ise şunlardır: Anayasanın 5. , 117., 118., 120. ve 122. maddeleri, İç Hizmet Kanunu 35. madde, İller Kanunu madde 11/D, Olağanüstü Hal Kanunu, Sıkıyönetim

Cumhuriyet ve Demokrasinin Ordu İçindeki Konumu

Umur Talu

Epeydir “tabu” olmaktan çıkan konulardan biri, “Silahlı Kuvvetlerin demokrasi içindeki konumu.”

Lakin, hem kimileri için tabu olduğundan, hem de kimilerinin “cumhuriyet” tasavvuru, kimilerinin de “demokrasi” idraki içine giremediğinden, pek konuşulmayan mevzu da şu:

“Demokrasinin Silahlı Kuvvetler içindeki konumu.”

Buna isterseniz, benim pek sık yaptığım gibi, paralel bir çizgi daha çekebilirsiniz:

En çok sevilen konulardan biri, “Silahlı Kuvvetler’in cumhuriyet içindeki konumu...”

Lakin, pek yanına yanaşılmayan mevzu ise, “Cumhuriyetin Silahlı Kuvvetler içindeki konumu.”

Dört yıl önce, Silahlı Kuvvetler holdingi “OYAK’ın ekonomi içindeki konumu” üstüne yazdığım bir yazıyla, üstüne hiç düşünmemiş olduğum bir alanı ve onbinlerce insanı (kendi adıma) keşfettim.

Aslında, “31 Mart Vakası”nın bile, “Alaylı ve mektepli” olarak bir arka planı olan bu mesele, önce “OYAK içinde astsubayların konumu”, sonra “astsubayların ordu içindeki konumu”, derken “astsubay, uzman çavuş, uzman jandarma... tüm alttakilerin ordu içindeki konumu” odaklı yazılarla sürdü.

Bu yazıların sürmesi, benim bu konudaki ısrarımdan ziyade, bu yazılarla “bugüne kadar” meselelerine asla “cumhuriyetin özü olan eşitlik ve adalet, demokrasi ilkeleri, hukuk devleti ve insan hakları” açısından bakılmamış (ve bence çoğunlukla kendileri de bakma-

Kanunu, Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, 11269 sayılı Başbakanlık Genelgesi, Viyana İnsan Hakları Konferansında terörizm için yapılan tanım, Terörizmin Cezalandırılması Sözleşmesi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatının terörizm tanımı. TSK'nın iç güvenlik tehdidi olarak kendi sorumluluğunda gördüğü faaliyetler ise bilgi toplama ve değerlendirme, istihbarat faaliyetlerinin koordinasyonu, ve iç tehdit unsurları konusunda başta TSK personeli olmak üzere eğitim vermektir.

Bölücülük resmi tanıma göre “bir topluluğu parçalama ve bölme amacıyla olan münafıklar” ile onların yandaşları olarak kabul edilen çevreleri kapsar. Burada kastedilen öncelikle PKK olmakla birlikte, yandaş çevreler denildiğinde Kürt meselesi ile ilgili olarak resmi söylem dışında bir tutum takınan, görüşler öne süren herkes bölücülük adı altında TSK'nın iç tehdit kapsamına girebilmektedir. Burada tehdidi iki farklı bölüme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi etnik temelli taleplerin dile getirilmesidir. Bu türden talepler üniter devleti zedeleyecek gelişmeler olarak algılanmaktadır. Diğer taraftan üniter yapıyı farklı şekillerde zayıflatacağı düşünülen taleplerin (demokratikleşme reformları, insan hakları v.b.) yaratacağı varsayılan bölünme tehdididir.

İrtica, dini değerleri istismar eden, bunları siyasi emelleri için kullanan, devleti dini temellere göre yeniden düzenlemek istediği düşünülen grupları; *şeriatçı*, dini kuralların üstünlüğünü savunan kimseleri; *siyasal İslam* ise ekonomik, sosyal ve dini yapının dini kurallara göre düzen-

lenmesini hedefleyen siyasi akımları içermektedir. Burada neyin gerici, neyin ilerici olduğuna karar veren ve bu grupların hedeflediği laik düzenin esaslarını tespit eden yine TSK'dır. Görüldüğü gibi irticai faaliyetler sadece bu tür hedefler için şiddet kullanan örgütleri kapsamamaktadır; aynı zamanda bunu düşündüğü varsayılan kişiler, cemaatler ve siyasi akımlar da iç tehdidin bir parçasıdır. Son dönemde Orgeneral İlker Başbuğ'un “Bugün bazı cemaatler öncelikle bir ekonomik güç olmaya ve daha sonrada sosyo-politik yaşamı biçimlendirmeye, dine bağlı bir tek tip yaşam tarzı olarak sosyal kimliklerini ortaya koymaya çalışmaktadırlar”⁴⁷ sözleri ise TSK'nın irticai tehdit kapsamında öncelikli hedefinin toplumda görünür bazı cemaatler olduğunu ortaya koymaktadır.

1980 sonrasında tehdit değerlendirmesinde aşırı sol grupların önemini kaybettiği, irticai ve bölücü faaliyetlerin ise eşit öneme sahip öncelikli tehditler olarak görüldüğü bilinmektedir. TSK'nın bu tür tehditlere karşı benimsediği eylem tarzı, 1997'de ve Nisan 2007'de olduğu gibi, doğrudan siyasal sisteme müdahale ve uyarıların dışında, geniş bir çeşitlilik arz eder. Bunlar, daha önce bahsedilen istihbarat faaliyetleri ve bu türden faaliyetlerin TSK bünyesinde koordinasyonuna ek olarak, siyasal, toplumsal, idari ve ekonomik alanlardaki faaliyetlere ilişkin görüş bildirmek, bu tür konularda kamuoyunu iç tehditlere yönelik olarak bilgilendirmek ve eğitmek, siyasi alana yönelik TSK müdahalelerine meşruiyet kazandıracak psiko-

47 “Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un 14 Nisan 2009 Tarihinde Harp Akademileri Komutanlığında Yaptığı Yıllık Değerlendirme Konuşması”.

mış) olan “alttakiler”in binlerce, ama hakikaten binlerce mektup, mail, sms ve sesli telefon görüşmesinin eseri oldu.

Çıkış noktası elbette özlük hakları idi:

Mesela, astsubayların, (kimi subayla emeklilikte bile eşitlenmesinler diye) 1'inci derecenin 4'üncü kademesine ulaşması yasak tek devlet memurları olması;

Mesela, lojman dağıtımındaki ve kalitesindeki eşitsizlikler;

Mesela, subaylara verilen temsil tazminatının esirgenmesi;

Mesela, artık çoğu yüksek okul mezunu, birçoğu yüksek lisanslı olmasına rağmen, başta askeri yargı, hiçbir konumda bu haklarının sayılmaması;

Bankaların alfabetik sıralarında dahi A harfine rağmen, S'den sonraya atılmaları; aynı, servis otobüslerinde arka sıraya gitmeleri gibi.

Bazıları ise temel insan hakları idi:

Aşağılanma, hakarete uğrama, şiddete maruz kalma, hukuksuz ve yargısız oda hapsi, göz hapsi gibi, üstün iki dudağı arasındaki disiplin cezaları. Bu yüzden vuku bulmuş çok sayıda intihar vakası yazdım.

OYAK'ın maaş kesintileri kaynağının yüzde 70'ini astsubaylar oluşturduğu halde, dört muvazzaf, dört emekli generalin bulunduğu holding yönetimi başta, hiçbir iştirakte astsubay bulunmaması, temsil edilmemeleri ise çok simgesel bir durumdu.

O süreç içinde, aslında ürkek bir “sivil toplum kuruluşu” olan Emekli Astsubaylar Derneği TEMAD, OYAK'taki adaletsizliğe karşı iç hukuk yolları tükendiğinden Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurdu; diğer talepleriyle birlikte, gazete ilanıyla beyanname yayınladı.

lojik harekât faaliyetlerinde bulunmak ve üst düzey yargı organları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla kamuoyuna yön vermek olarak sıralanabilir. İç güvenliği sağlamak amacıyla basının yaptığı haberlere etki etmek, Türkiye’de faaliyet gösteren ve yabancı kaynaklardan fon kullanan sivil toplum kuruluşlarını izlemek, ekonomik tedbirler almak gibi daha geniş stratejilerden, laiklik ve İslam dini konusunda “doğru” yönlendirme için belli hususların kamuoyu önünde tekrarı, kamu kuruluşlarına ayrılacak bütçelerin performansa göre belirlenmesi, belirli yasaların hangi kapsamda çıkarılması gerektiği gibi taktiklere kadar geniş bir yelpazede tedbirler alınır. Bu ise bir askeri strateji belgesinden çok, hükümet programını andırır. Kendisini Türkiye’de istikrarın yegâne koruyucusu olarak gören TSK, bunu gerçekleştirebilmenin önemli bir unsurunun askerler arasındaki birliğin ve bütünlüğün sağlanması olarak kabul eder. Bu yüzden iç tehditlere karşı uygulanan stratejinin bir parçası da bu türden eğilimlerin TSK içerisine sızmasını engellemektir.⁴⁸

Son dönemde sık sık dile getirilen “yeni azınlıklar yaratmak” ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla, bölücülükle ilgili iç tehdidin çapı genişletilmiştir. Söylenen sözlerden anlaşılabildiği kadarıyla, yeni azınlıklar farklı etnik grupların Kürt sorununda elde edilebilecek olası haklar sonrası benzer teşebbüslerde bulunması ile misyonerlik faaliyet-

48 Ersel Aydınli, Nihat Ali Özcan ve Doğan Akyaz, “The Turkish Military’s March Towards Europe” *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat 2006, çev. *Yeni Şafak*, 3-4-7 Ocak 2006.

49 “Misyonerlik suç değil ama nedense ‘tehdit’,” *Radikal*, 22 Aralık 2007.

İşin garibi, Meclis’te bu durumun düzeltilmesi için kimi tasarı gündeme geliyor, ama Genelkurmay’a bakan AKP milletvekillerinin oylarıyla reddediliyordu.

Derken, önce “kadrolu” uzman jandarmalar, derken sözleşmeli uzman çavuşlar, beterin de beteri koşullarla tanışıp yazdım.

Şehit olduğunda cenazesinde boy gösterilirken, yaşadığı sürece ordu evi kapısından kovulanlar...

45 yaşına gelirken, üstelik emeklilik de hak etmeden, “işe yaramazsın artık” diye kovulanlar...

Onca yıl dağ, bayır bedeni yıprandıktan sonra, “sağlık muayenesi”nde çürük bulunup kovulanlar...

Ve çocukları, eşleri, aileleri.

Ve devletçe ve milletçe bir ikiye bölme daniskası!

Emeklileriyle birlikte, toplam yarım milyonluk bir kitle

lerini içermektedir. Özellikle misyonerlik ile ilgili gelişmeler oldukça çarpıcıdır. Bu konudaki en önemli belge başına 2005’te sızan “Ülkemizde ve Dünyadaki Misyonerlik Faaliyetleri” başlıklı TSK raporudur. Raporda şu bilgilere yer verilmiştir: “Kürtlere ve Alevi vatandaşlara yönelik misyonerlik faaliyetleri de dikkat çekicidir. Misyonerler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da şube sayısını artırarak Türkiye’nin doğusunda kiliseler oluşturmak istiyorlar. 2020’de Türkiye nüfusunun yüzde 10’unu Hıristiyanlaştırmayı, 2005 sonu itibarıyla 50 bin Müslüman Türkün dinini değiştirmeyi hedefliyorlar. Hedef kitlelerinde öğrenciler, kimsesiz ve yoksul ailelerin çocukları ile işsiz ve reşit olmayan gençler bulunuyor. Dini bilgilerden yoksun, sosyal ve ekonomik yaşantıları nedeniyle dini açıdan tereddüde düşmüş ve kendilerini boşlukta hisseden gençler de misyonerlerin yakın markajında. Etkin ya da kültürel açıdan azınlık statüsünde görünenler veya kendilerini böyle tanımlayanlar, iç çatışma ve terör ortamında yaşayanlar ve deprem, sel felaketi gibi doğal afetlere maruz kalan insanlar, misyonerlerin hedef kitleleri içinde yer almaktadır”. Raporda ayrıca İncil dağıtmaktan yapılan yayınlara ve açılan kiliselere kadar bu türden faaliyetlerin bir dökümü de yapılmaktadır.⁴⁹ Tehdit değerlendirmelerinde, Hristiyan misyonerler, Yehova Şahitleri ile Bahailer gibi gruplar, Aleviliği Şii ve Nusayri veya ateist çizgilere çekmeye çalıştığı söylenen unsurlar bu kapsamda ele alınmaktadır.

2006 yılının Ekim ve Kasım aylarında şu an Ergenekon davasından yargılanan Sevgi Erenerol’un Genelkurmay Karargâhı ve Hava Kuvvetleri Komutanlığında misyoner faaliyetlere ilişkin seminerler verdiği de ortaya çıkmıştır.

belki. Ailelerle bir, iki, ikibuçuk milyon insan.

Bunları öğrenir, tanır ve yazarken; aslında kısaca sınıfsal analizler yaptım, cumhuriyetin esas manası üstünde durdum, “egemen zümre ve imtiyaz”ın esas cumhuriyete aykırı olduğunu anlattık birbirimize.

Ve bence bu dört yıl, nedense “bizim” dışımızda pek kimsenin idrak edemediği, kaçtığı, kaçındığı müthiş demokratik bir etkileşimle geçti!

Gazetenin satılması ve benim okunmam çeşitli garnizonlarda, lojmanlarda yasaklandı ama yazılar Kara Kuvvetleri internet ağında hep en çok okunan oldu; koğuş duvarlarına, panolarına, hangarlara, kamarlara çok sayıda yazı asıldı.

Hak arayan askeri tabiiler başta, askeri okullardan atılanlar, ayrılanlar, tazminata mahkum olanlar, hakları yenen subaylar, sivil memurlar, tabiri caizse “akın akın” yazdı, aradı, anlattı, bir yol buldu.

Bu seminerlerden ilkinin SAREM kapsamında gerçekleştirildiği bilgisi, SAREM tarafından kamuoyuyla paylaşılmayan birtakım eğitim faaliyetlerinin de yürütülmekte olduğunun göstergesidir. Misyonerliğin Türkiye’den toprak elde etmek için yapılan siyasi faaliyetlerin bir yönü olarak tanımlandığı bu seminerlerde dile getirilen tahayyül sınırlarını zorlayan teoriler basında yer almıştır.⁵⁰ Kendisini laikliğin teminatı olarak gören bir kurumun herhangi bir suç unsuru içermeyen ve vatandaşların din ve vicdan özgürlüğü kapsamında değerlendirilmesi gereken bu türden din değiştirmeler ve dini bilgilendirmeleri tehdit olarak algılaması düşündürücüdür. İşin ilginç tarafı TSK bu türden değerlendirmelerinde irticai faaliyetler kapsamında gördüğü birtakım gruplar ve yayınlarla benzer bir bakış açısını ve söylemi paylaşmaktadır. Böylece karşımıza konu din olunca iki farklı TSK çıkmaktadır: 1) Türkiye’de İslam harici dinlerin yaygınlaşması ile mücadele eden, 2) Türkiye’de İslamın sistem üzerinde hâkim güç haline gelmesine karşı mücadele eden.

Yine son yıllarda hedef olarak kabul gören gruplara bir de post-modern tabaka olarak tanımlanan sivil toplum kuruluşları girmiştir. Bu kuruluşlar yurt dışındaki kurumlarla projeler yürüten, bunlardan fon sağlayan, TSK tarafından yıkıcı ve bölücü faaliyet olarak görülebilecek etkinliklerde bulunan ve raporlar düzenleyen tüm kuruluşları kapsamaktadır. Bu türden kuruluşlardan duyulan rahatsızlık son dönem içerisinde sık sık dile getirilmiştir. Yine bu türden kuruluşlar için bir andiç hazırlandığı da basına sızmıştır⁵¹. Aslında TSK’nın sivil toplum ile ilgili bakışında hem bu türden bir çatışma, hem de kendi görüşleri doğ-

rultusunda gördüğü örgütler kanalıyla bir yardımlaşma da mevcuttur. “Kendi çıkarları yerine, ülke çıkarlarını gözetebilen sivil toplum örgütlerine sahip olunması demokrasinin vazgeçilmez bir unsurdur”⁵² ve “Bu mücadelede sivil toplum örgütlerinden ve medyadan destek alındığı, bu uğurda kenetlenildiği ve bu olay siyaset üstü olarak görüldüğü takdirde, Türkiye bu terör belasından beklenenden de kısa zamanda kurtulacaktır”⁵³ sözleri, bu türden “milli hedefler doğrultusunda faaliyet gösteren” sivil toplum kuruluşlarına yönelik farklı yaklaşımın bir göstergesidir.

Yine son dönemde iç tehdit algılamalarında öne çıkan hususlardan bir tanesi ekonomidir. Kamu hizmetlerinin niteliği, niceliği, kaynakların dağılımı, gelir adaletsizliklerinin önlenmesi, bölgesel farklılıkların giderilmesi, geri kalmış bölgelerde özel sektör yatırımlarının artırılması, işsizlikle mücadele edilmesi gibi konular sık sık gündeme getirilmektedir.

DIŞ TEHDİT

Türkiye’nin gündemi ve TSK’nın iç siyasetteki etkisi çoğu zaman dış politikadaki ağırlığının göz ardı edilmesine yol açmaktadır. Uzel’e göre bunun nedeni orduyla ilgilenenlerin sorunun dış politika boyutuna ağırlık vermesi, realizme meraklı dış politika uzmanlarının ise or-

50 “TSK’ya akla zarar konferans,” *Radikal*, 21 Mayıs 2009.

51 Bkz. *Radikal*, 8.4.2008.

52 “Orgeneral İlker Başbuğ’un Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması – 28 Ağustos 2008”.

53 “Genelkurmay Başkanlığında 16-17 Eylül 2008 Tarihlerinde Yapılan İletişim Toplantısı Görüşmelerinin Özeti”.

Bir telefonun başında 10, 15 uzmanın, bir gemi güvertesinden 5, 10 astsubayın aradığı oldu.

Yeminle: 30 yıllık gazeteciliğim sırasında böyle hararetli ve hareketli bir katılım pek görmedim. Bildiğiniz her şeye rağmen.

İlker Başbuğ, Genelkurmay Başkanı olmadan önce, özlük haklarına dair meseleleri çözme sözü verdi bir konuşmada.

Sonra ilk kez 30 Ağustos resepsiyonuna astsubay temsilcisi davet etti.

Derken, hâlâ evrilemeyen “Astsubay devrimi” müjdesi geldi. Uzmanlar için yasa hazırlıkları yapıldı. Ama yapı da direniyordu hani!

Henüz pek bir şey değişmedi; ama bence çok şey değişti.

Benim için biri, “Ben artık erlere kötü muamele etmiyorum” diyen astsubaydı...

Biri, “Öldürülen Kızıltepe çocuğu yazdığınızda sizden nefret etmiştik ama şimdi düşünüyoruz ki, bizim için yazdıklarınız doğru ise, belki o yazılar da doğruydular” diyen bir başkası...

Bir diğeri, “Kral artık çıplak” lafını kullanan binlerce “alttaki.”

Ben yine şaşırırmaya devam ediyorum:

Bu imtiyaz ve zümre egemenliği düzenini savunan, karşı çıkmayan biri nasıl cumhuriyetçi olabilir!

Ordunun demokrasi içindeki konumunu tartışabilen biri, demokrasinin ordu içindeki konumunu tartışmadan nasıl yapabilir!

Üniformalı insanları da yeri gelip insan yerine koymadan, insan hakları meselesi nasıl herkese anlatılabilir!

dunun dış politikadaki yerini ve rolünü veri olarak kabul edip, sorgulamaktan kaçınmasıdır. Hâlbuki TSK dış politikada çok daha yüksek bir özerkliğe sahiptir ve dış politika tehditlerini iç politikadaki ağırlığını artırmak için kullanagelmiştir.⁵⁴ Askerlerin dış politika yaklaşımlarının temelinde reel-politikten ibaret olduğu söylenebilir. Bu yaklaşımın bir neticesi olarak, ordu dış politikayı bir “beka” yani ulusal güvenlik sorunu olarak görmekte ve bunun sonucu olarak da ulusal güvenliğin geniş bir biçimde tanımlanmasını istemektedir. Ulusal güvenlik tanımlaması geniş olduğu kadar “teknik” bir tanımdır. Bu tanımlamaların yer aldığı birçok metinde, genel olarak askerî ve teknik bir dil kullanılır ve askerî tedbirler ön plana çıkarılır.⁵⁵ TSK’nın dış politikadaki ağırlığı hem Türkiye’de dış politika meselelerinin reel-politik bir söylem üzerine oturmasını sağlamakta ve böylece dünyayı dost/düşman ekseninden gören siyah-beyaz bakış açısına toplumda hâkimiyet kazandırmakta, hem de her türlü dış politika sorununun militarizasyonuna yol açmaktadır. Bunu belki en net şekilde görebileceğimiz örnek, 1974 müdahalesinden sonra Kıbrıs’ta kalıcılaşan askeri yapı ve Kıbrıs meselesinin çözümüne karşı alınan tavırlardır.

Dış politika tehdit algısının başta Yunanistan olmak üzere Türkiye’nin tüm komşularını içerdiği bilinmektedir. Komşu ülkelerin Türkiye’deki uzantılarının faaliyetleri yoluyla ülkeyi içten çökertmek ve Sevr Anlaşması koşullarını yeniden uygulamak istemesi bu söylemin ayrılmaz bir parçasıdır. Ermeni meselesi yine bu tehdit algısının önemli bir unsurudur. TSK’nın kendini konumlandığı pozisyonda, Türkiye üzerinde emelleri olan neredeyse tüm dünyaya karşı ülkeyi kollama ve koruma görevi kendisine aittir. Bu yüzden dış politika tehditlerinin ve stratejisinin belirlenmesinde kendini öncelikli bir kurum olarak görür. TSK hem küreselleşmenin getirdiği simetrik ve asimetrik tehditleri sık sık ifade etmekte hem de kendisini bu türden tehditlere karşı küresel ölçekteki düzenlemelerin vazgeçilmez bir aktörü olarak görmektedir. Bu bağlamda son dönemde AB’nin güvenliği için Türk ordusuna ihtiyacı olduğu da dile getirilmiştir. Dış politikaya ilişkin tehdit algısının tüm boyutları ile burada ele alınması güçtür. Bu nedenle son dönemde tehdit algısında ön plana çıkan unsurlara yer vermekle yetinilecektir.

ABD’nin Irak işgali sonrasında TSK’nın en önemli dış tehdit maddesinin Kuzey Irak’taki istikrarsızlık ve kurulacak olası bir Kürt devleti olduğu ortadadır. Hatta 2003 son-

rasında TSK’nın odağının Ortadoğu’ya kaydığı iddia edilebilir. TSK bölgedeki istikrarsızlıktan rahatsız olmakla birlikte, aynı zamanda kendisini Ortadoğu politikalarının bir aktörü olarak konumlandırmaktadır. Ayrıca Akdeniz’de yapılan petrol aramaları, enerji sorunu, Kafkasya’da yaşanan gerginlikler de son dönemde sıklıkla vurgulanan dış tehdit konularıdır.

Güncel Bir Dış Tehdit Değerlendirmesi

(...) Kıbrıs sorunu, Türkiye’nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin güvenliklerini de ilgilendiren ulusal bir sorundur. Kıbrıs sorununa, Birleşmiş Milletler çerçevesinde bütünlüklü müzakereler yoluyla, kapsamlı, adil ve kalıcı bir çözüm bulunması elbette istenilen bir husustur. Gerçekten Kıbrıs sorununa kapsamlı, adil ve kalıcı bir çözüm bulunması isteniyorsa herkes tarafından; ilk önce Güney Kıbrıs Rum Yönetimi’nin 1959/60 anlaşmalarına dayalı “1960 Kıbrıs Cumhuriyeti” olmadığını, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin bir gerçek olduğunun, eşit ve egemen şekilde Kıbrıs Türk Halkının ve Garantör Devlet olarak Türkiye’nin kabul edebileceği bir çözüm ortaya konulmadan, sorunun çözülemeyeceğinin kabul edilmesi gerekir.

(...) Türkiye’yi tam üyeliğe kabul etmeyen bir AB’nin özellikle Ortadoğu ve Kafkaslar bölgeleri üzerindeki etkisinin Balkanlarda biteceğidir. İkincisi, Türkiye’nin coğrafi olarak nerede olduğu kadar ne olduğu da önemlidir. Türkiye bölgedeki en güçlü demokratik ve laik rejime sahip olan ülkedir”.

Kaynak: “Org. İlker Başbuğ’un Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması”, 28 Ağustos 2008, Genelkurmay Başkanlığı internet sitesi, (erişim tarihi 2.5.2009).

Türkiye’de iç tehdit ve dış tehdit değerlendirmelerine bakıldığında göze ilk çarpan sorunlardan biri Türklüğün tanımıdır. Anayasa’daki Türklük tanımının yurtiçinde savunucusu olan ve bunun bir üst kimlik olarak kabulünü arzu eden ordu, konu dış politikaya geldiğinde “Türkmen ve Azeri soydaşlarımız” tarzında bir söyleme geçmektedir. Bu durumda Türkiye içinde her vatandaşın eşit olduğu varsayımından hareketle Türk üstkimliğini benimseyen bir Kürt kökenli vatandaşın soydaşları, Irak’taki Kürtler değil Türkmenlerdir. Bu zihinsel bir yarılmaya işaret eden kimlik algısı aynı zamanda yurtdışındaki ‘soydaşlar’ için tehlike arz eden etnik kimliklerin ve azınlık cemaatlerinin, otomatik olarak yurtiçinde de bir tehdit olarak görülmesine yol açmaktadır.

54 İlhan Uzel, “Ordu Dış Politikasının Neresinde?,” Ali Bayramoğlu ve Ahmet İnel (ed.), *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu içinde*, s. 311-313.

55 Sezgin Kaya, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları,” *Avrasya Dosyası*, Cilt 11, sayı 2, s. 221.

İç ve dış tehdit meselesini noktalamadan son olarak basına yansıyan ve Genelkurmay Başkanlığınca yalanlanmayan TSK'nın yeni Gayri Nizami Harp (GNH) Planından bahsetmek gerekir. Gayri Nizami Harp tanımına yurt içinde "Fiziki, ekonomik, psikolojik, siyasi vb. işgal ve/veya teşebbüs durumunda işgali ortaya çıkarmak, karşı tedbirleri uygulamak, ülkemize karşı GNH uygulama ve teşebbüsleri olduğunda icra edilecek karşı tedbirleri oluşturmak" ifadesinin; yurt dışı uygulamalar bölümüne de "Barış zamanında GNH planlarının alt yapısını oluşturmak ve emir verildiğinde askeri harekâtı desteklemek maksadıyla GNH harekâtını planlamak ve icra etmek" ifadesinin eklendiğini ve 12 olan başkanlık sayısının, kademeli olarak yükseltilip, 2010'da 24'e çıkarılmasının kararlaştırıldığı bu konuyla ilgili basında yer alan bilgiler arasındadır.⁵⁶ Ekonomik işgal ve psikolojik işgal gibi anlamlandırması güç tanımlar içeren bu plan, TSK'nın tehdit değerlendirmesini gerekçe göstererek söz sahibi olmak istediği kapsamı ne denli genişletebileceğinin bir kanıtıdır.

GİZLİLİK VE SAYDAMLIK

Türkiye'deki gizlilik derecelendirmesinin kapsamı oldukça geniştir ve milli güvenlik ve çıkarları, saygınlık gibi muğlâk kavramlara dayanmaktadır.⁵⁷ Bu tanımlara göre herhangi bir bilgi veya belgenin gizlilik derecesi bunu belirleyecek kurumun milli güvenlik algısına dayanmaktadır. Ordu, bu milli güvenlik algısının baş aktörü olarak, ülkedeki gizliliğin derecesini belirleyen ana kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamu kurum ve kuruluşlarında uygulanan bu tasnifin daha büyük boyuttaki etkileri bir yana, sadece askeri açıdan bakıldığında bile mevcut düzenleme AGİT'in ancak çok küçük kapsamlı gizliliğe olanak tanıyan Davranış Kurallarının bir ihlalidir. Bu kapsamda MGSB, MASK gibi temel belgelere bu gizlilik derecelendirmesi sayesinde kamuoyunun erişiminin mümkün olmamaktadır. Gizlilik derecelendirmesi kapsamında bu sınıflara giren bilgi miktarının toplamı muhtemelen tahminlerin çok ötesindedir. Örneğin subaylara ilişkin sicil belgeleri özel gizlilik derecelidir. Bir TSK personelinin TSK sosyal tesislerinden yararlanmasına mani olan bilgiler gizli gizlilik derecelidir. Bu türden örneklerle bakıldığında askeri ve savunma konularındaki hemen hemen tüm bilgi ve işlemlerin istihbarat faaliyetleri gibi devlet sırrı olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Gizlilik kapsamındaki belgeler aynı zamanda çeşitli kanunları, yönetmelikleri ve protokolleri de içerir. Bunları ancak varlığını öğrendiğimizde, fakat herhangi bir *Resmi Gazetede* yayınlanmadığını fark ettiğimizde tespit edebiliyoruz. Bu yazıda da kimi zaman mevcut olmadığı belirtilen bilgilere bu gizlilik derecelendirmesi nedeniyle ulaşılamadığı düşünülebilir.

TSK'nın personel maaşlarından personel sayısına pek çok konuda bilgi eksikliği çekildiği ortadadır. Yine TSK'ya ilişkin ne kadar bilginin bir gizlilik derecesiyle korunduğunu, hangi bilginin hangi sınıfa girdiğini tahmin etmek güçtür. Fakat devlet sırrı kavramının bu kadar geniş kapsamlı bir şekilde ele alındığı bir gelenekte, gizli olmasalar bile bazı bilgileri ve belgeleri paylaşmak konusunda yetkililerin kendilerini sorumlu hissetmeyecekleri de iddia edilebilir. Türkiye'de ordu ile ilgili en basit bilgilere bile ulaşmanın zorluğu, ulaşıldığı durumlarda ise bu bilgilerdeki eksiklikler veya süreklilik sorunları gerçekçi bir kurumsal analizi imkânsız hale getirmektedir.

TSK ile ilgili olarak son dönemdeki bilgi eksikliğinin bir sebebi de Milli Savunma Bakanlığının 2000 yılından beri yeni bir Beyaz Kitap çıkarmamış olmasıdır. Başka bir deyişle AKP iktidara geldiğinden beri bir Beyaz Kitap çalışması yayınlanmamıştır. Bu durumun sebepleri tam olarak bilinemesi de, Beyaz Kitap bilgilerinin güncellenmesi araştırmacıyı tahminler üzerinden ilerlemek durumunda bırakmaktadır.

Bunun yanında denetim sadece (ex-post) bir mali hesap vermeden daha fazlasını, gerçek anlamda bir sivil yönetim için ordunun ileriye yönelik plan ve projelerinin de (ex-ante) incelenebilmesi ve tartışılmasını gerektirir.⁵⁸ Türkiye'de her iki anlamda da bir denetimin olmadığı aşikârdır.

Güvenlik siyasetine ilişkin bilgilere de ulaşılmadığı düşünülürse, ordu hakkında herhangi bir başlık altında çalışmak isteyen bir kişi spekülâtif kaynaklara ve medyadaki haberlere bağımlı hale gelmektedir. Ordu hakkındaki her çalışma ister istemez bir gazetecilik ve medya taraması performansına dönüşmektedir.

Ordunun altında yaşadığı bu gizlilik örtüsü aynı zamanda basında yer alan birtakım bilgiler nedeniyle ortaya çıkan gerginlikleri de tetiklemektedir. Öngörülebileceği gibi, basının bilgi ve belgelere ulaşmak konusundaki isteği kimi zaman içeriği kuşkulu belgelerin de yayınlanmasına yol açmaktadır. Bu durum 2007-2008 yıllarında gayet açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu yıllarda Genelkurmay Başkanlığınca yapılan basın açıklamalarının büyük bölümü basında yayınlanan iddialara ilişkindir ve yalanlama niteliği taşımaktadır. Ancak yalanlanan kimi belgelerin doğruluğunun zaman içinde anlaşılması da bu türden yalanlamaları inandırıcı olmaktan uzaklaştırmaktadır.

⁵⁶ "TSK'nın Yeni Gayri Nizami Harp Plânı," *Vatan*, 2 Haziran 2008.

⁵⁷ Aslında Türkiye'de hala bir Devlet Sırları Kanunu yoktur. Bu yüzden şu anda uygulanan gizlilik derecelendirmelerinin yasal dayanağı da tartışmalıdır.

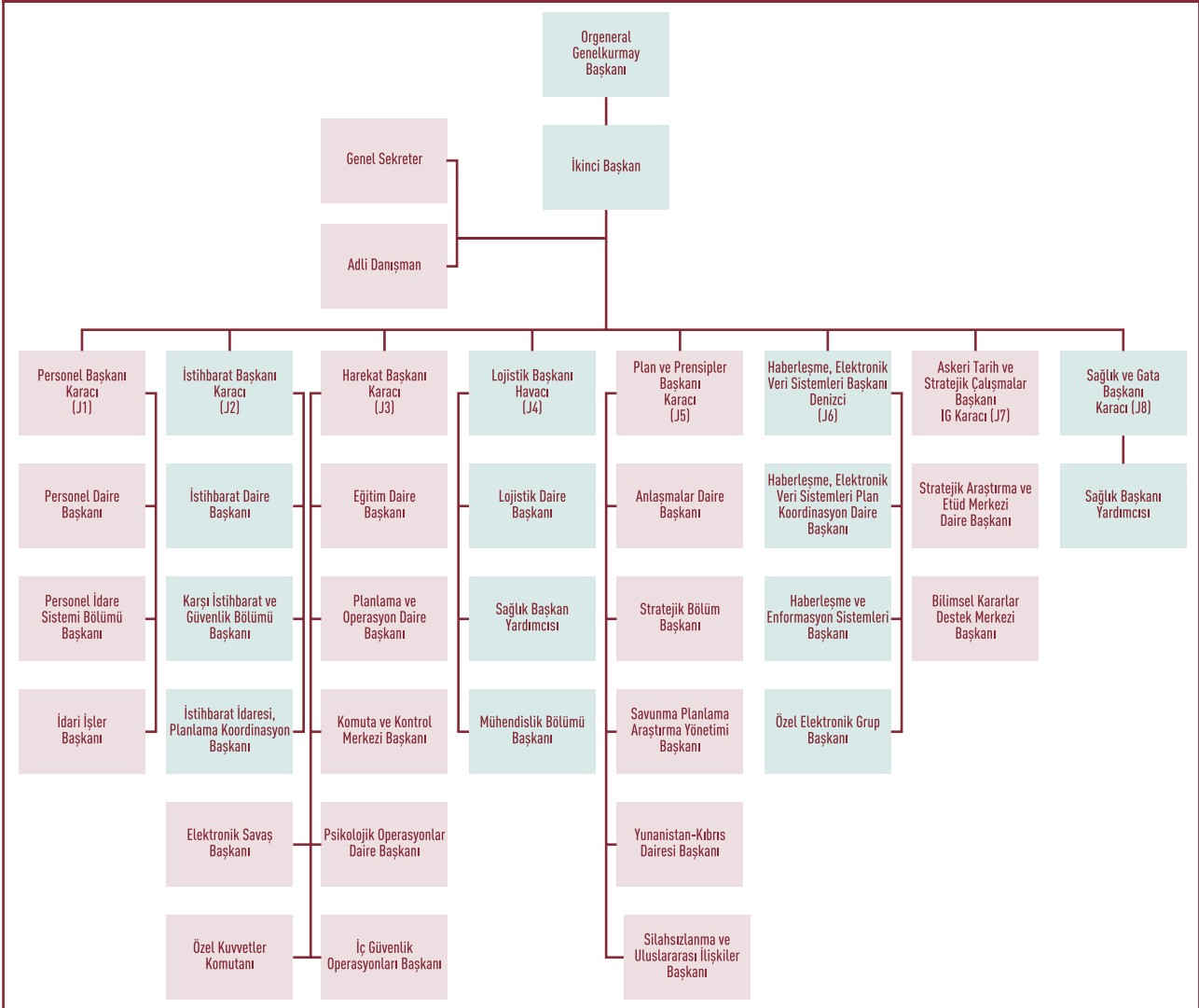
⁵⁸ David Greenwood (ed.), "Türk Sivil-Asker İlişkileri ve Avrupa Birliği: Süregelen Buluşmaya Hazırlık" içinde, *CESS Occasional*, s. 17.

Son dönemde bilgilendirme açısından yaşanan en ümit verici gelişme Genelkurmay Başkanlığı tarafından 2008’de başlatılan haftalık bilgilendirme toplantılarıdır. Bu toplantılar basının ordu ile ilgili meseleleri takip edebilmesi açısından oldukça faydalı olabilir. Ne yazık ki mevcut işleyişte bunun gerçekleştiğini söylemeye imkân yoktur. Bilgilendirme toplantıları genelde internet üzerinden bile çok rahat ulaşılabilecek bazı konulardaki kuru bilgi aktarımıyla, o haftaya ilişkin iç güvenlik harekât ve arama-kurtarma faaliyetlerinin bir dökümünden öteye gidememektedir. Burada basının da bu bilgilendirme toplantılarını orduyu gündelik siyasetin içine çekmek olanağı olarak görmesinin payı büyüktür. Nitekim bilgilendirme toplantılarında sorulan sorulara bakıldığında –yazılı olarak verilen ve cevaplarını bilemediğimiz sorular haricinde- basın mensuplarının nadiren teknik meseleleri ele aldığı, böyle durumlarda da o sıralar gündemde olan konular dışına çıkmadıkları görülmektedir.

Tüm bu nedenlerle haftalık bilgilendirme toplantıları temel olarak TSK’nın o haftaya ilişkin öne çıkan siyasi meselelere ilişkin görüşlerinin aktarımı aracı olmaktan daha öteye gidememektedir.

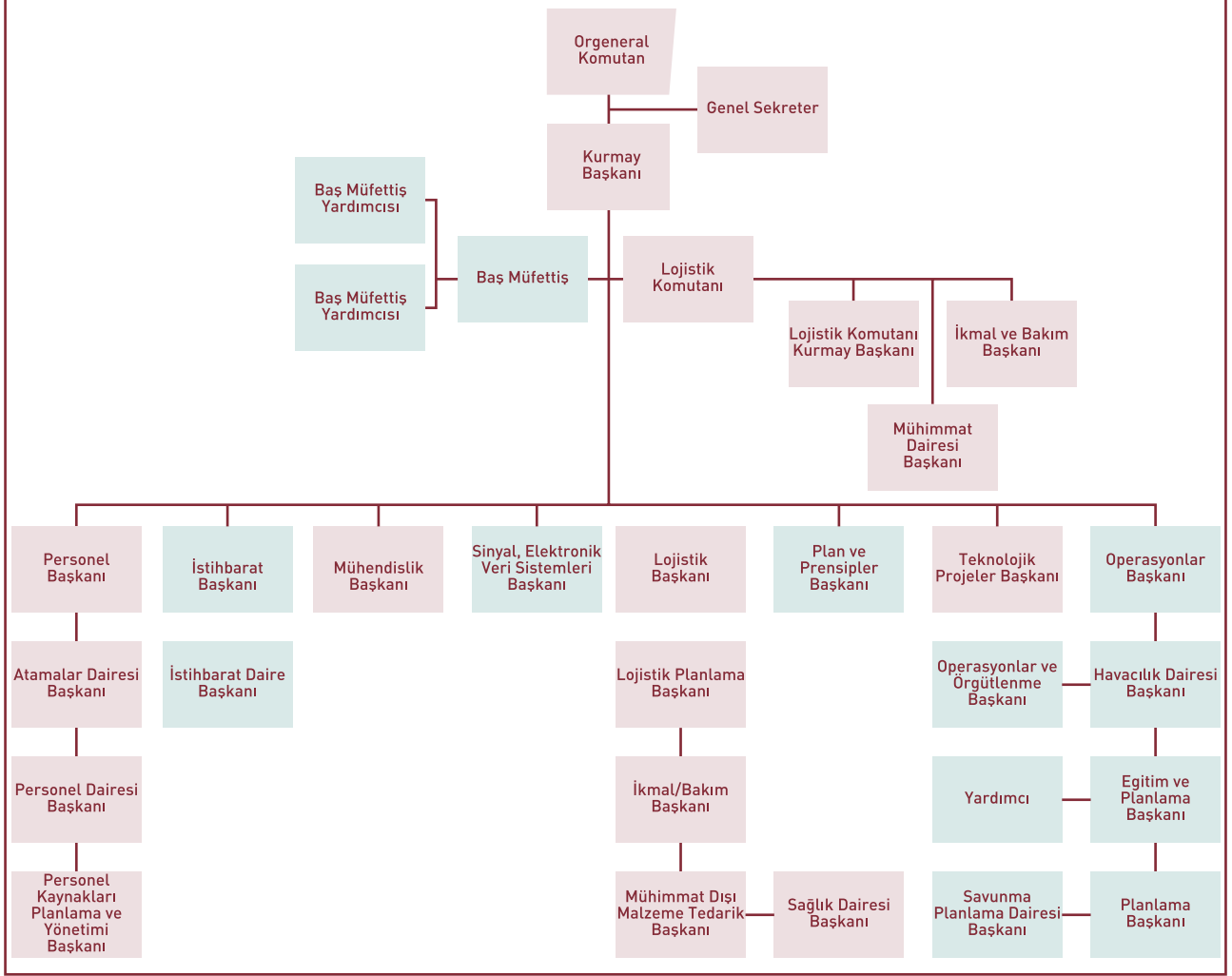
Güvenlik denetiminin amacı güvenlikten sorumlu kurumları önyargılı bir şekilde eleştirmek değildir. Eleştirmekten daha önemli olan işlevi, güvenlik politikalarının kamuoyunda tartışılabileceği, yapıcı önerilerin geliştirilebileceği ve farklı görüşler arasında bir diyalog zemini yaratabilecek temel bilgilerin kapsamlı bir analizinin sağlanmasıdır. Ancak, yukarıda sayılan tüm hususlar bu türden bir denetimi baltalamaktadır. Türkiye’de TSK dâhil, güvenlik kurumlarının tamamının daha etkin bir şekilde denetimi için bu konuda daha fazla akademik çalışma ve konu ile ilgili sivil toplum örgütüne ihtiyaç vardır. İşin siyasi boyutuna olan ilgi, güvenlik politikalarının teknik boyutunun ve bunların siyasi boyut ile arasındaki etkileşiminin çoğu zaman göz ardı edilmesine yol açmaktadır.

ŞEMA 1: GENELKURMAY BAŞKANLIĞI

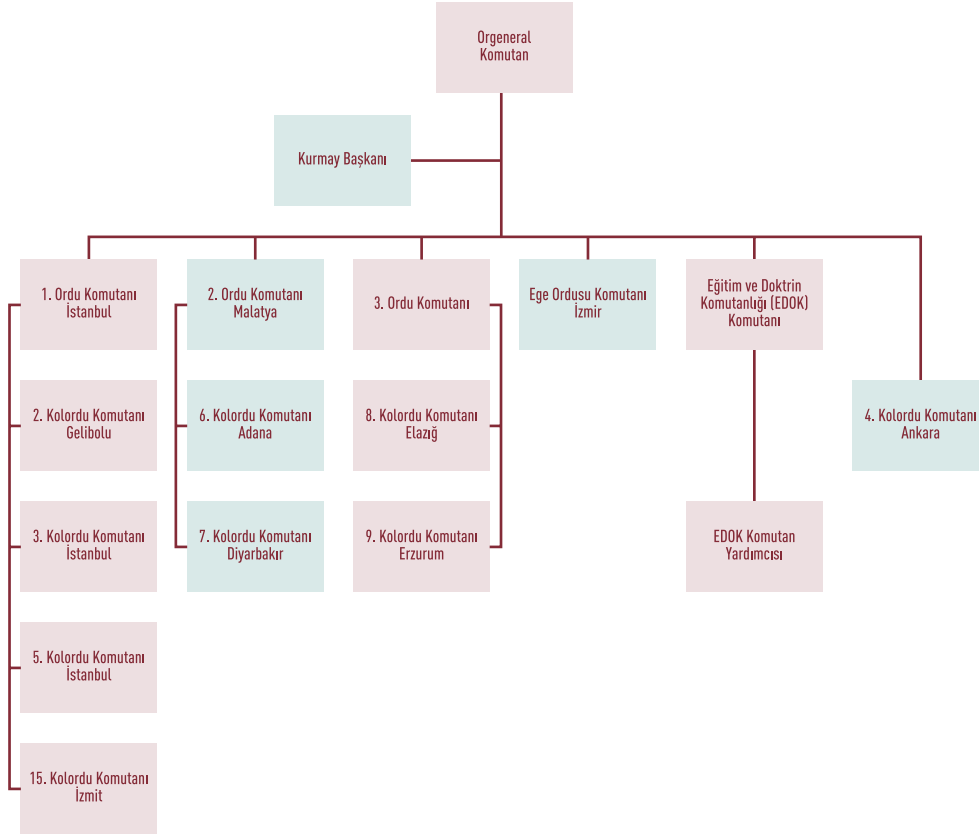
Kaynak: Almanak 2005, Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim, s. 66.

ŞEMA 2: TÜRK KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI KARARGAHI

Kaynak: *Almanak 2005*, s. 67.

ŞEMA 3: ORDU KOMUTANLIĞI

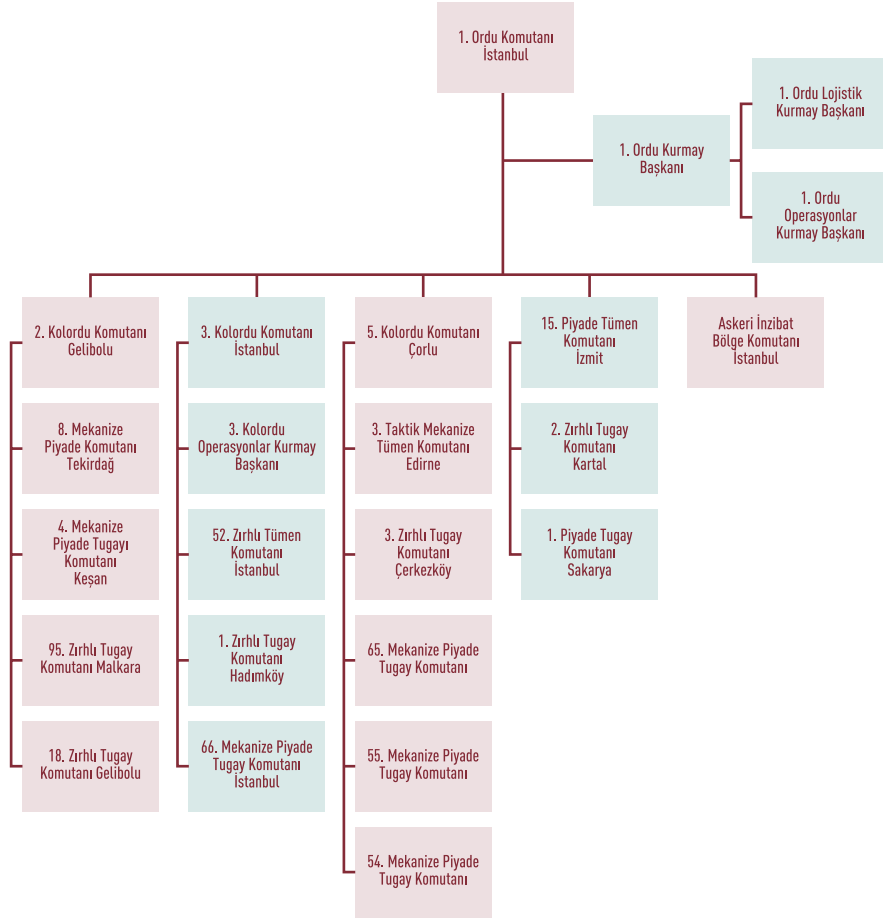

DiğER KOMUTANLIKLAR

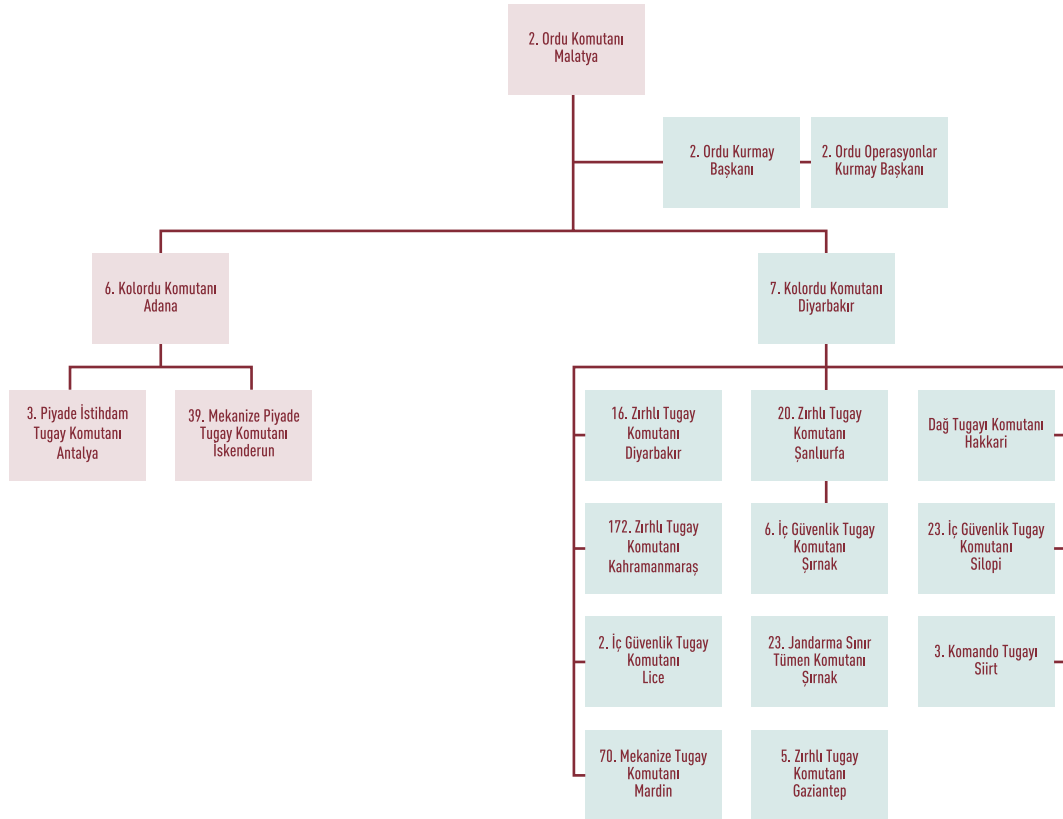

Kaynak: *Almanak 2005*, s. 68.

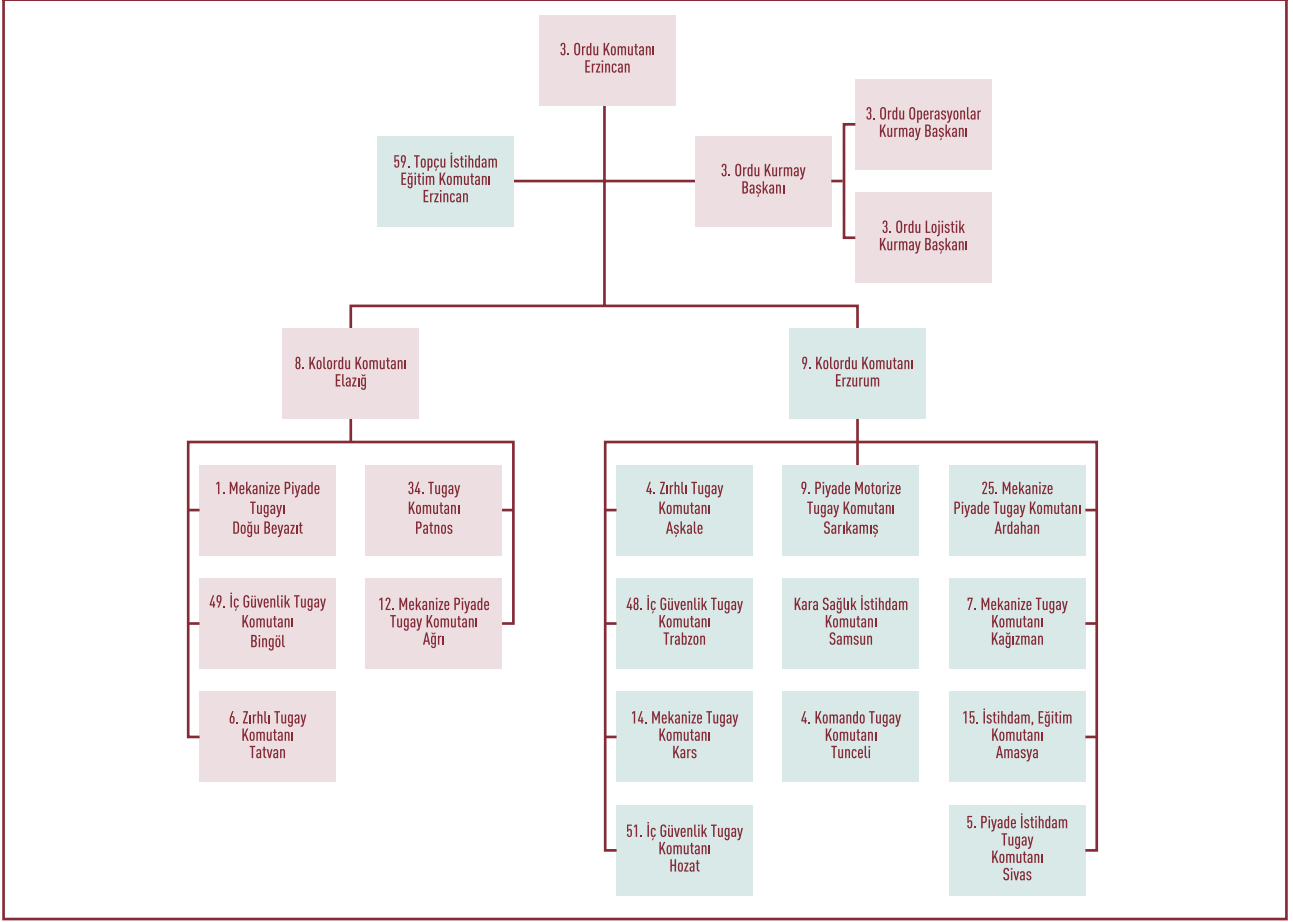
ŞEMA 4: 1. ORDU KOMUTANLIĞI

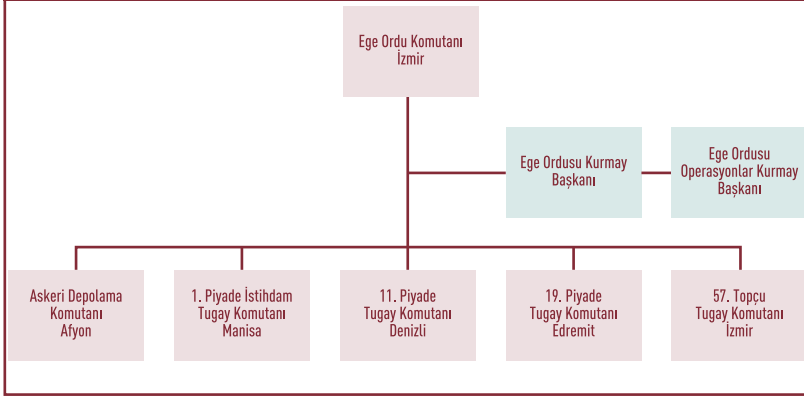
ŞEMA 5: 2. ORDU KOMUTANLIĞI

ŞEMA 6: 3. ORDU KOMUTANLIĞI

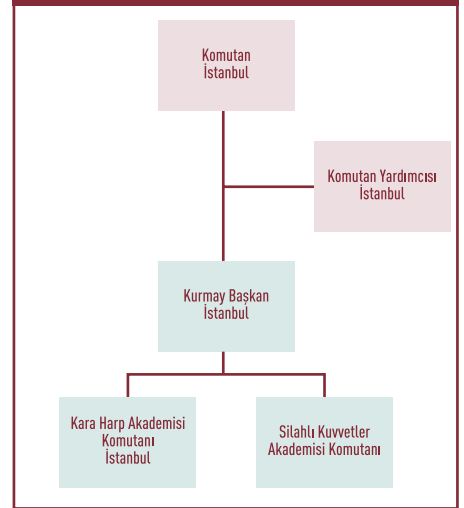

ŞEMA 7: EGE ORDU KOMUTANLIĞI

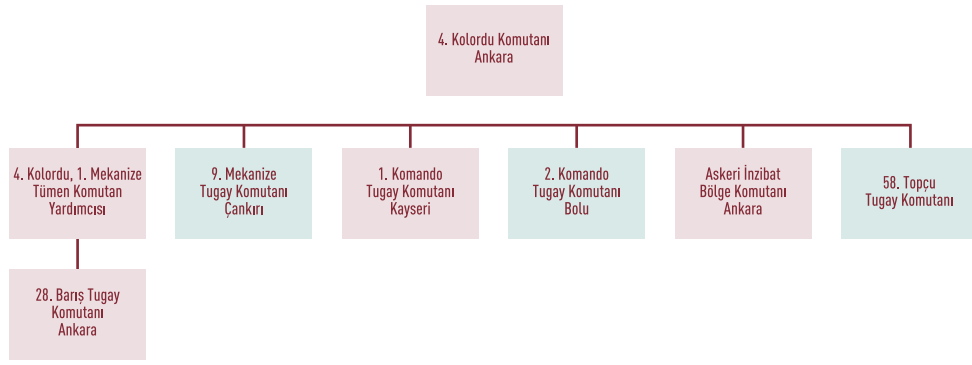

Kaynak: *Almanak 2005*, s. 70-71.

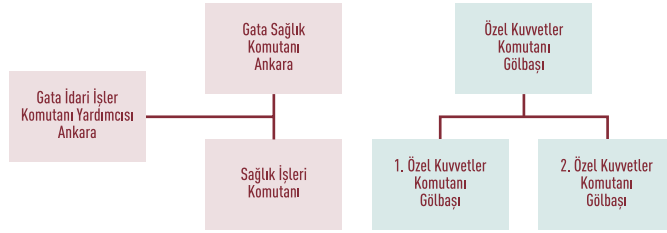
ŞEMA 8: MÜŞTEREK HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI

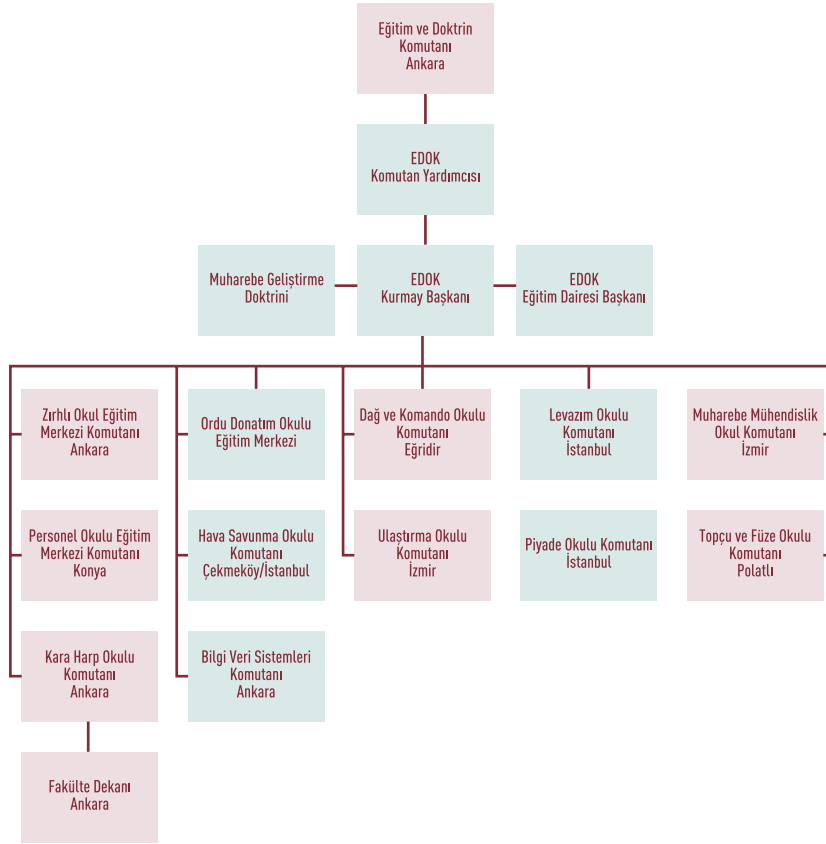
ŞEMA 9: 4. KOLORDU KOMUTANLIĞI

ANKARA GARNİZONU VE GENELKURMAY BAŞKANLIĞINA BAĞLI DİĞER ALT KURULUŞLAR

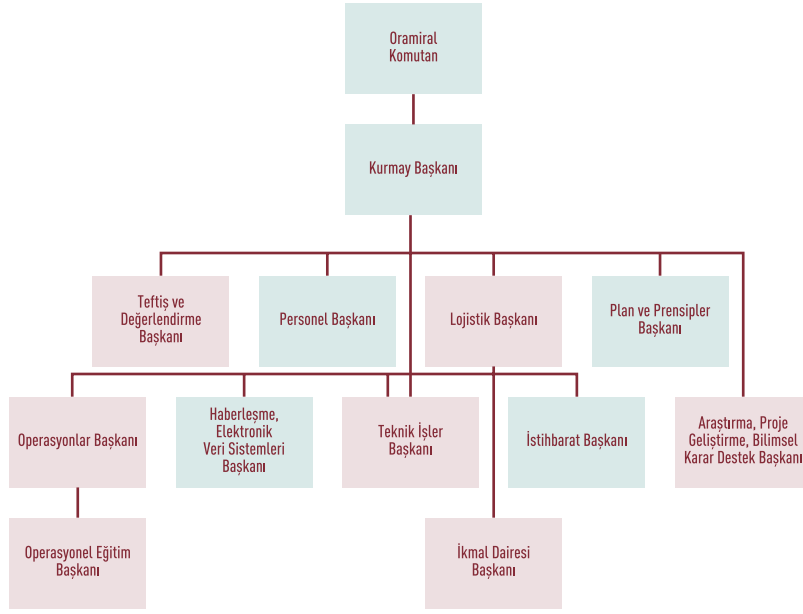

ŞEMA 10: EĞİTİM VE DOKTRİN KOMUTANLIĞI (EDOK)

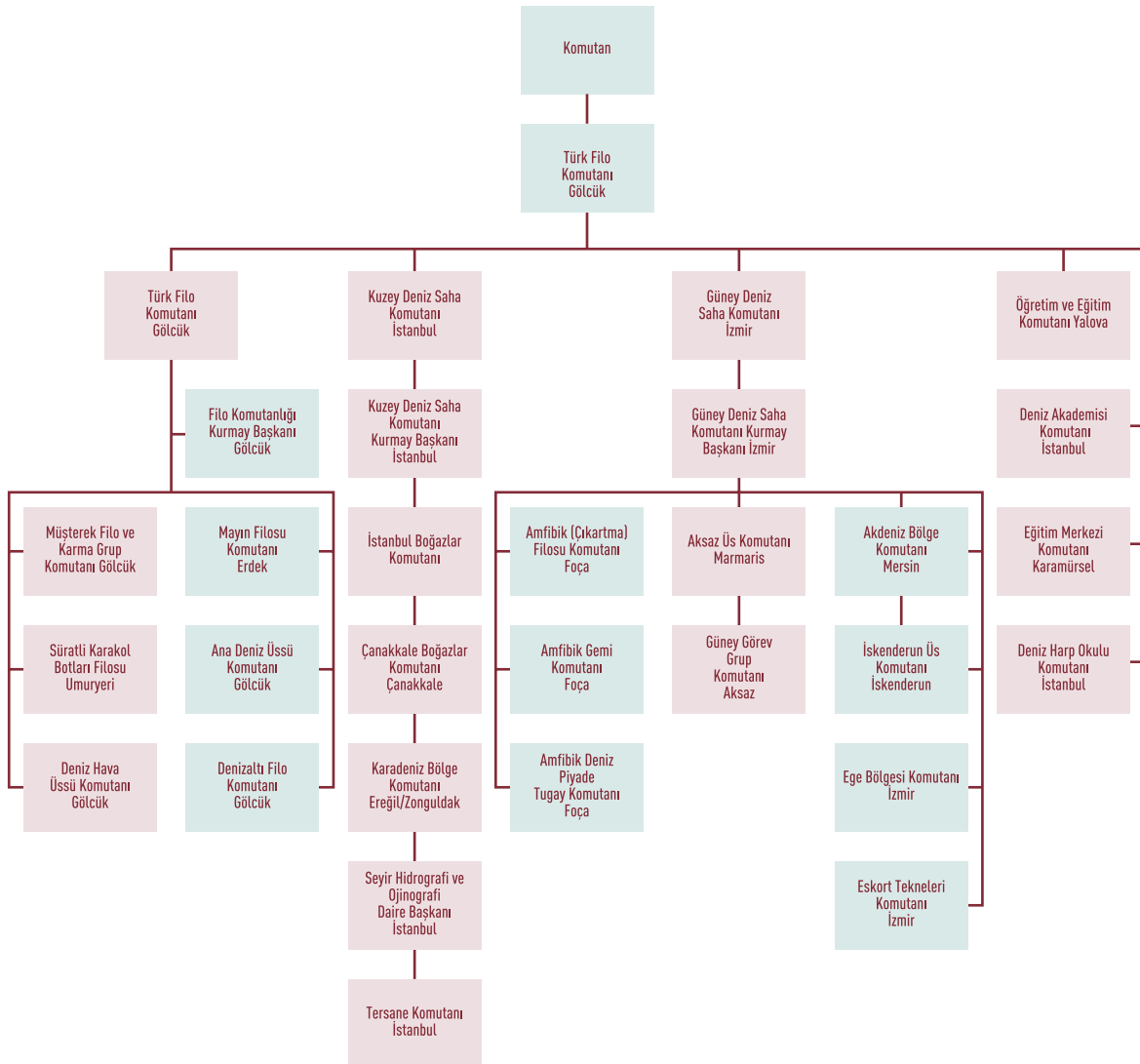

Kaynak: *Almanak 2005*, s. 71-72.

ŞEMA 11: TÜRK DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI KARARGAHI

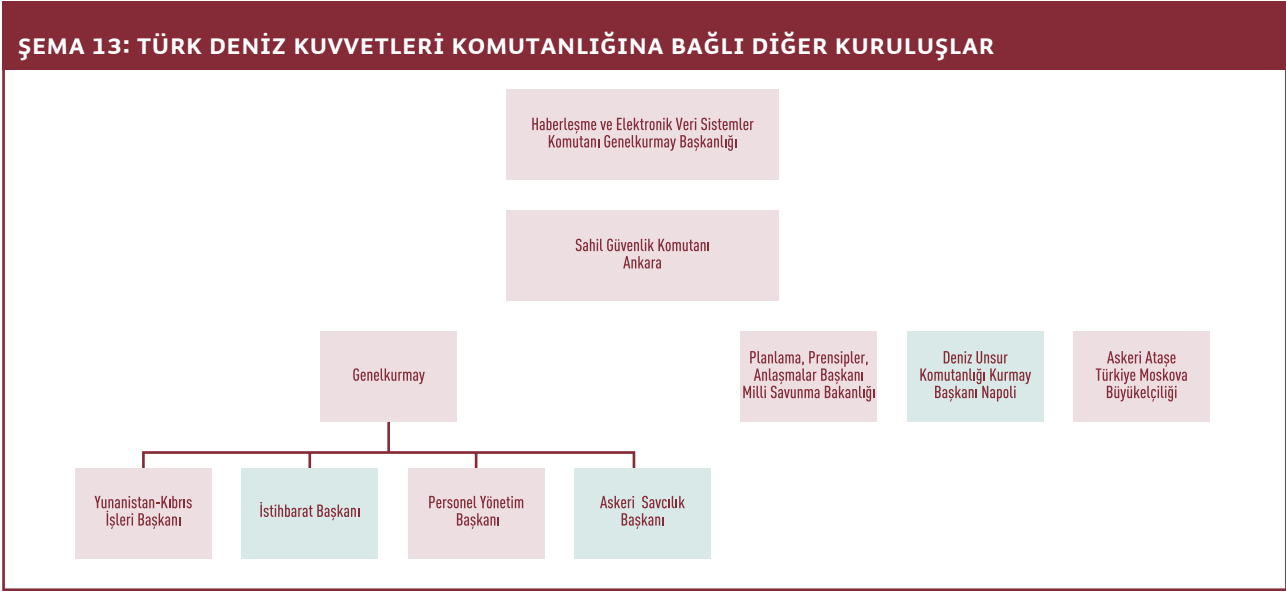

ŞEMA 12: TÜRK DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI

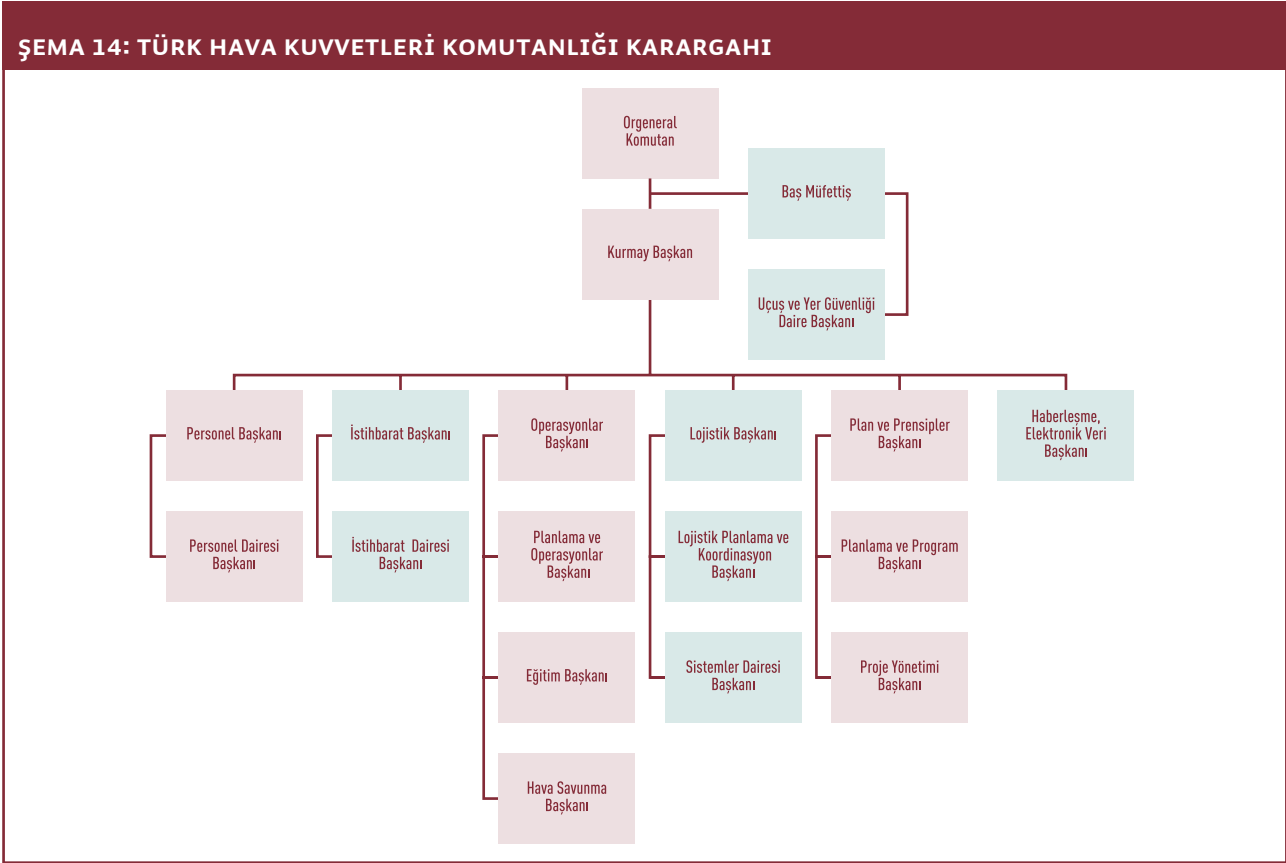

Kaynak: *Almanak 2005*, s. 72-73.

ŞEMA 13: TÜRK DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞINA BAĞLI DİĞER KURULUŞLAR

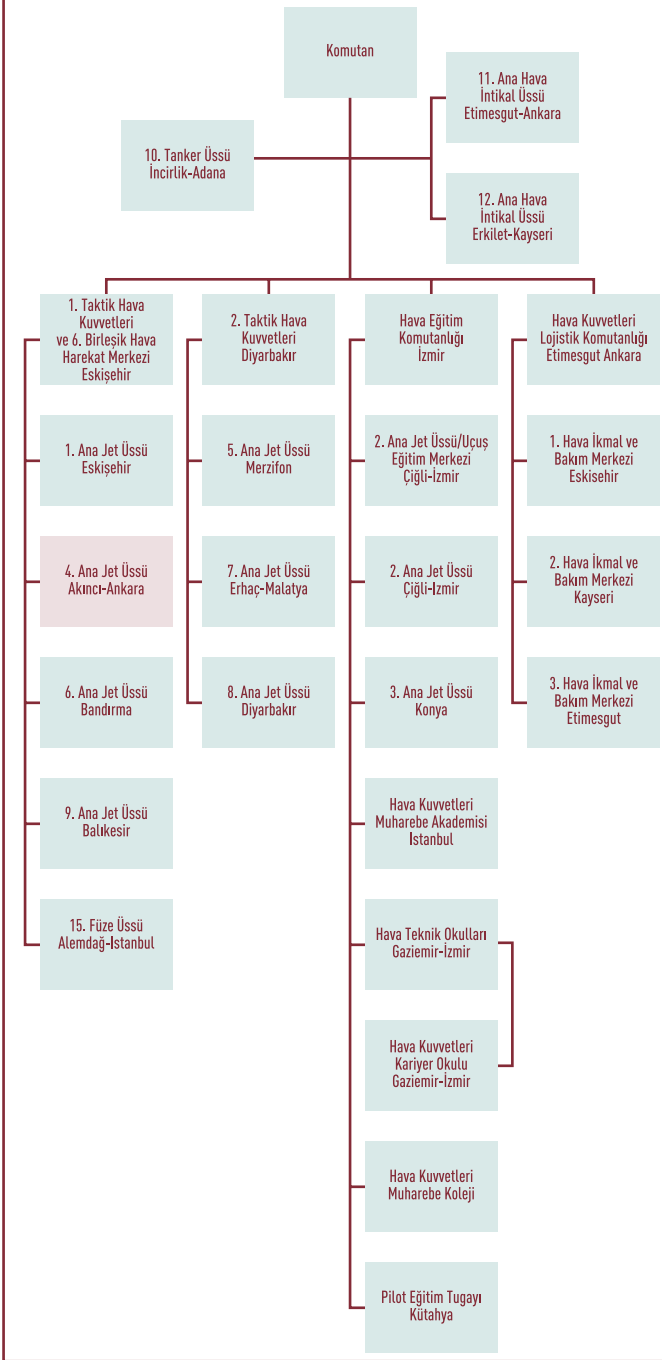

ŞEMA 14: TÜRK HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI KARARGAHI

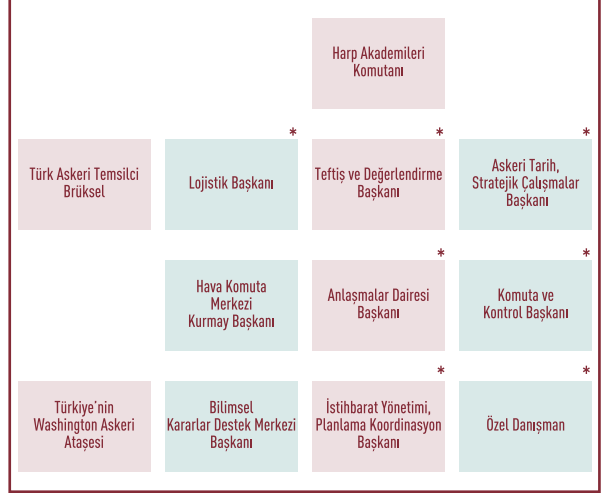
Kaynak: *Almanak 2005*, s. 73-74.

ŞEMA 15: TÜRK HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI

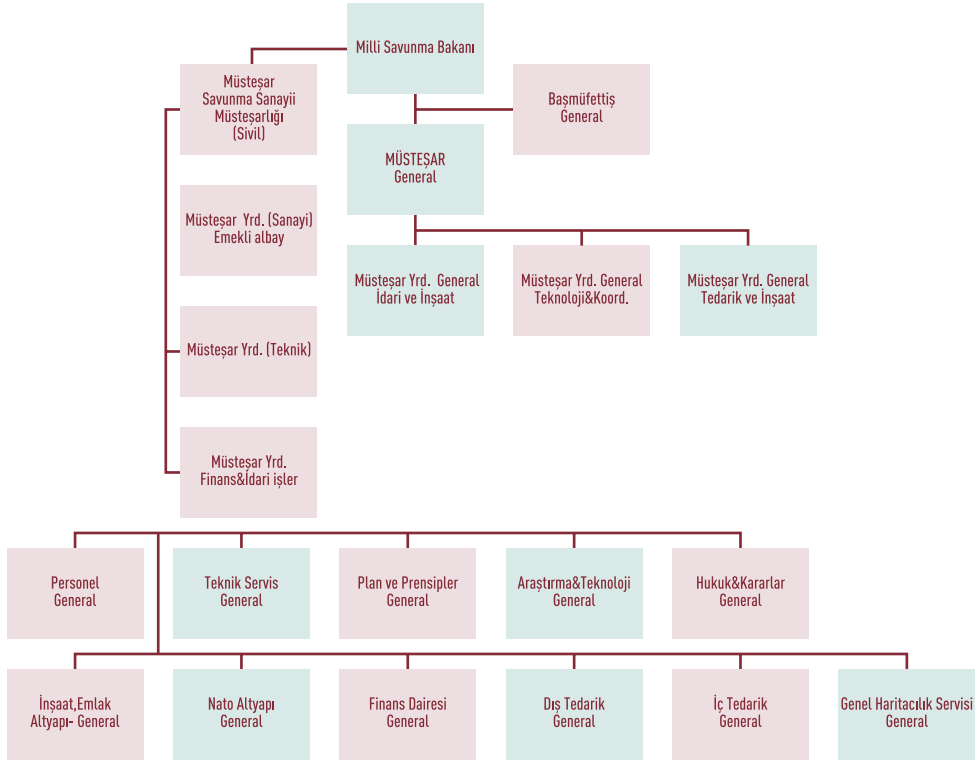
Kaynak: *Almanak 2005, s. 75-76.*

ŞEMA 16: TÜRK HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞINA BAĞLI DİĞER KURULUŞLAR

Kaynak: *Almanak 2005, s. 75-76.*

ŞEMA 17: MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI

Kaynak: *Almanak 2005*, s. 76.

TABLO 1: 2009 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU - GENEL BÜTÇELİ İDARELER / FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA (TL)

AÇIKLAMA	GENEL KAMU HİZMETLERİ	SAVUNMA HİZMETLERİ	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	SAĞLIK HİZMETLERİ	DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	EĞİTİM HİZMETLERİ	SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	TOPLAM
CUMHURBAŞKANLIĞI	69.300.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	69.300.000
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ	440.773.300	3.000	0	0	0	0	705.700	0	0	0	441.482.000
ANAYASA MAHKEMESİ	3.358.000	0	16.773.000	0	0	0	0	0	0	0	20.131.000
YARGITAY	13.658.000	0	42.517.000	0	0	0	0	0	0	0	56.175.000
DANIŞTAY	6.218.700	0	46.603.200	0	0	0	0	0	102.100	0	52.924.000
SAYIŞTAY	12.805.500	35.000	87.575.250	0	0	0	0	0	160.000	0	100.575.750
BAŞBAKANLIK	1.760.169.800	24.341.600	2.958.100	68.273.100	0	0	783.000	2.235.400	0	0	1.858.761.000
MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	0	0	465.992.000	0	0	0	0	0	0	0	465.992.000
MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİ	12.295.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12.295.000
BASIN-YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	4.096.400	73.300	0	0	0	0	0	62.496.300	0	0	66.666.000
DEVLET PERSONEL BAŞKANLIĞI	11.963.500	56.500	0	0	0	0	0	0	0	0	12.020.000
BAŞBAKANLIK YÜKSEK DENETLEME KURULU	10.982.000	0	100.000	0	0	0	0	0	0	0	11.082.000
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	496.569.523	157.477	275.000	2.782.000	0	0	0	0	98.550.000	0	598.334.000
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	59.345.864.600	275.400	355.000	5.090.500.000	0	500.000.000	0	0	0	1.048.000.000	65.984.995.000
DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI	41.999.500	306.200	0	73.139.300	0	0	0	0	0	0	115.355.000
GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI	240.091.100	290.500	4.282.400	0	0	0	0	0	0	0	244.664.000
TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI	109.853.000	0	617.000	0	0	0	20.000	0	0	0	110.490.000

TABLO 1: 2009 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU - GENEL BÜTÇELİ İDARELER / FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA (TL) (DEVAM)

AÇIKLAMA	GENEL KAMU HİZMETLERİ	SAVUNMA HİZMETLERİ	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	SAĞLIK HİZMETLERİ	DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	EĞİTİM HİZMETLERİ	SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	TOPLAM
DIYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	17.543.560	213.980	1.545.000	0	0	0	368.550	2.434.242.250	361.660	0	2.454.275.000
ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI	1.272.500	49.900	125.000	0	0	0	0	0	0	4.468.600	5.916.000
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	5.731.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5.731.000
KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	4.404.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4.404.000
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	710.800	0	300.000	0	0	0	0	0	0	10.627.200	11.638.000
SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	11.847.000	0	8.400.000	0	0	0	0	0	0	1.557.651.000	1.577.898.000
ADALET BAKANLIĞI	913.372.200	3.903.100	2.578.420.700	0	0	0	0	0	0	0	3.495.696.000
MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI	54.779.000	14.461.622.000	0	0	0	0	0	0	0	16.221.000	14.532.622.000
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	1.497.710.100	94.822.500	1.328.400	0	0	300.000.000	0	0	0	0	1.893.861.000
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	0	0	3.690.760.000	0	0	0	0	0	0	0	3.690.760.000
EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	172.182.490	309.400	7.531.925.080	0	0	0	3.103.070	0	241.272.960	0	7.948.793.000
SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI	0	0	265.417.000	0	0	0	0	0	0	0	265.417.000
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	697.652.900	155.100	0	0	0	0	1.887.000	46.050.000	62.800.000	8.390.000	816.935.000
AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ	11.219.000	0	201.000	0	0	0	0	0	0	0	11.420.000
MALİYE BAKANLIĞI	35.259.444.998	833.900	73.180.200	0	0	1.947.935.000	0	0	3.160.900	20.577.500.000	57.862.054.998

TABLO 1: 2009 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU - GENEL BÜTÇELİ İDARELER / FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA (TL) (DEVAM)

AÇIKLAMA	GENEL KAMU HİZMETLERİ	SAVUNMA HİZMETLERİ	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	SAĞLIK HİZMETLERİ	DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	EĞİTİM HİZMETLERİ	SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	TOPLAM
GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI	1.529.775.000	0	1.000.000	0	0	0	0	0	0	0	1.530.775.000
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI	2.583.368.000	622.000	1.650.000	0	0	0	0	107.773.000	25.190.283.000	0	27.883.696.000
BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI	14.100.520	446.000	0	379.199.310	0	52.196.140	175.600	0	0	263.330.430	709.448.000
TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	463.390.220	655.780	0	1.200.000	0	0	0	0	0	0	465.246.000
SAĞLIK BAKANLIĞI	35.750.000	329.000	850.000	0	0	0	12.683.384.000	0	0	0	12.720.313.000
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI	13.531.700	272.200	0	1.141.832.840	0	0	0	0	0	0	1.155.636.740
DENİZCİLİK MÜSTEŞARLIĞI	6.090.400	468.000	0	67.374.700	0	0	157.900	0	0	0	74.091.000
KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	28.829.750	432.310	4.650.000	4.660.646.640	0	0	2.168.300	0	0	0	4.696.727.000
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI	70.737.940	621.080	2.321.000	7.363.346.460	2.447.000	0	98.619.000	0	23.466.520	30.000.000	7.591.559.000
TARIM REFORMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	3.414.800	501.050	0	208.352.150	0	0	0	0	0	0	212.268.000
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI	23.452.300	1.113.600	1.491.000	219.802.100	0	0	0	0	150.000	26.155.000.000	26.401.009.000
SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI	217.495.000	1.604.000	0	419.889.000	0	0	37.000	0	0	0	639.025.000
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI	360.161.500	762.000	350.000	106.137.500	0	0	0	0	0	0	467.411.000
PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	1.459.500	0	200.000	3.955.500	0	0	0	0	0	0	5.615.000
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	269.864.910	1.256.540	5.655.300	224.658.510	0	0	60.000	519.850.740	0	0	1.021.346.000
ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI	671.105.000	341.000	1.130.000	365.950.000	231.793.000	0	0	0	0	0	1.270.319.000

TABLO 1: 2009 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU - GENEL BÜTÇELİ İDARELER / FONKSİYONEL SINIFLANDIRMA (TL) (DEVAM)

AÇIKLAMA	GENEL KAMU HİZMETLERİ	SAVUNMA HİZMETLERİ	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	SAĞLIK HİZMETLERİ	DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	EĞİTİM HİZMETLERİ	SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	TOPLAM
DEVLET METEOROLOJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	114.935.000	175.000	800.000	0	0	0	257.000	0	0	0	116.167.000
DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	26.783.150	844.400	15.720.000	5.412.566.000	0	526.647.150	268.300	0	0	0	5.982.829.000
GENEL BÜTÇELİ KURUMLAR (I SAYILI CETVEL)	107.662.022.161	14.597.892.817	14.855.467.630	25.809.605.110	234.240.000	3.326.778.290	12.791.994.420	3.172.647.690	25.620.307.140	49.671.188.230	257.742.143.488
ÖZEL BÜTÇELİ KURUMLAR (II SAYILI CETVEL)	2.348.997.302	28.965.840	893.961.180	1.659.886.381	24.029.300	51.164.500	954.667.151	1.015.270.167	9.324.614.773	121.449.284	16.423.005.878
DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR (III SAYILI CETVEL)	276.743.624	993.435	27.335.000	1.584.321.049	0	0	0	34.218.000	0	0	1.923.611.108
I-II-III SAYILI CETVELE TABİ KURUMLAR TOPLAMI	110.287.763.087	14.627.852.092	15.776.763.810	29.053.812.540	258.269.300	3.377.942.790	13.746.661.571	4.222.135.857	34.944.921.913	49.792.637.514	276.088.760.474
ÖZEL BÜTÇELERE HAZİNE YARDIMI	12.657.033.320	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12.657.033.320
GELİRDEN AYRILAN PAYLAR	58.634.154	0	0	1.155.227.000	0	0	0	0	0	0	1.213.861.154
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ TOPLAMI (HAZİNE YARDIMLARI HARİÇ, GELİRDEN AYRILAN PAY DAHİL)	97.630.729.767	14.627.852.092	15.776.763.810	29.053.812.540	258.269.300	3.377.942.790	13.746.661.571	4.222.135.857	34.944.921.913	49.792.637.514	263.431.727.154
MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇESİ TOPLAMI (HAZİNE YARDIMLARI VE GELİRDEN AYRILAN PAY HARİÇ)	97.572.095.613	14.627.852.092	15.776.763.810	27.898.585.540	258.269.300	3.377.942.790	13.746.661.571	4.222.135.857	34.944.921.913	49.792.637.514	262.217.866.000

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

TABLO 2: 2009 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE KANUNU - ÖZEL BÜTÇELİ İDARELER / FONKSİYONEL

AÇIKLAMA	GENEL KAMU HİZMETLERİ	SAVUNMA HİZMETLERİ	KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	EKONOMİK İŞLER VE HİZMETLER	
ÖĞRENCİ SEÇME VE YERLEŞTİRME MERKEZİ	13.132.000	0	0	0	
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU BAŞKANLIĞI	3.206.890	0	292.000	0	
TÜRKİYE VE ORTA DOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ	4.698.000	0	190.000	0	
TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU	1.075.490.000	0	500.000	0	
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI	7.997.000	0	0	0	
TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI	0	0	9.534.000	0	
YÜKSEK ÖĞRENİM KREDİ VE YURTLAR KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	30.220.000	295.000	15.301.000	0	
GENÇLİK VE SPOR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	23.282.500	211.900	325.000	0	
DEVLET TİYATROLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	13.421.640	31.000	1.190.000	0	
DEVLET OPERA VE BALESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	14.596.445	59.480	520.000	0	
ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	5.283.000	117.000	0	861.344.000	
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	15.019.603	380.190	3.248.000	0	
HUDUT VE SAHİLLER SAĞLIK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	5.583.000	77.000	1.400.000	0	
TÜRK AKREDİTASYON KURUMU	0	0	0	5.066.000	
TÜRK STANDARTLARI ENSTİTÜSÜ	25.980.000	0	1.200.000	137.545.000	
MİLLİ PRODÜKTİVİTE MERKEZİ	3.981.600	0	160.000	8.976.400	
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	14.246.000	18.000	600.000	17.203.000	
ULUSAL BOR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ	0	0	0	8.565.000	
TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU	9.391.700	0	315.000	72.152.600	
SAVUNMA SANAYİ MÜSTEŞARLIĞI	5.043.780	21.243.620	299.600	0	
KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI	17.145.000	0	1.500.000	310.685.000	
İHRACATI GELİŞTİRME ETÜD MERKEZİ	3.225.800	0	78.000	11.245.200	
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI	52.678.000	0	220.000	0	
ÖZEL ÇEVRE KORUMA KURUMU BAŞKANLIĞI	4.223.700	0	0	0	
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI	3.411.500	0	0	0	
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	9.123.219	0	0	9.063.781	
ELEKTRİK İŞLERİ ETÜT İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	9.737.500	371.000	0	38.281.500	
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	59.432.500	181.000	800.000	167.488.500	
CEZA VE İNFAZ KURUMLARI İLE TUTUKEVLERİ İŞ YURLARI KURUMU	0	0	705.806.000	0	
SİVİL HAVACILIK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	2.529.600	0	500.000	8.976.400	
MESLEKİ YETERLİLİK KURUMU BAŞKANLIĞI	2.923.000	0	0	3.294.000	
DİĞER ÖZEL BÜTÇELİ KURULUŞLAR	1.435.002.977	22.985.190	743.978.600	1.659.886.381	
YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI	913.994.325	5.980.650	149.982.580	0	
ÖZEL BÜTÇELİ KURUMLAR TOPLAMI	2.348.997.302	28.965.840	893.961.180	1.659.886.381	

Kaynak:TC Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

SINIFLANDIRMA (TL)

	ÇEVRE KORUMA HİZMETLERİ	İSKAN VE TOPLUM REFAHI HİZMETLERİ	SAĞLIK HİZMETLERİ	DİNLENME, KÜLTÜR VE DİN HİZMETLERİ	EĞİTİM HİZMETLERİ	SOSYAL GÜVENLİK VE SOSYAL YARDIM HİZMETLERİ	Toplam
	0	0	0	0	136.880.653	0	150.012.653
	0	0	0	24.258.110	0	0	27.757.000
	0	0	0	0	2.548.000	0	7.436.000
	0	0	476.000	0	50.619.000	0	1.127.085.000
	0	0	0	0	0	0	7.997.000
	0	0	0	0	0	0	9.534.000
	0	0	0	0	2.354.880.000	0	2.400.696.000
	0	0	1.530.700	401.039.900	0	0	426.390.000
	0	0	0	96.246.360	0	0	110.889.000
	0	0	732.650	125.119.425	0	0	141.028.000
	0	0	0	0	0	0	866.744.000
	0	0	45.279.301	257.869.622	0	121.449.284	443.246.000
	0	0	93.999.000	0	0	0	101.059.000
	0	0	0	0	0	0	5.066.000
	0	0	0	0	0	0	164.725.000
	0	0	0	0	0	0	13.118.000
	0	0	0	0	0	0	32.067.000
	0	0	0	0	0	0	8.565.000
	0	0	309.700	0	0	0	82.169.000
	0	0	2.000	0	0	0	26.589.000
	0	0	0	0	0	0	329.330.000
	0	0	0	0	0	0	14.549.000
	0	0	0	0	0	0	52.898.000
	24.029.300	3.816.000	0	0	0	0	32.069.000
	0	47.348.500	0	0	0	0	50.760.000
	0	0	0	0	0	0	18.187.000
	0	0	0	0	0	0	48.390.000
	0	0	0	0	0	0	227.902.000
	0	0	0	0	0	0	705.806.000
	0	0	0	0	0	0	12.006.000
	0	0	0	0	0	0	6.217.000
	24.029.300	51.164.500	142.329.351	904.533.417	2.544.927.653	121.449.284	7.650.286.653
	0	0	812.337.800	110.736.750	6.779.687.120	0	8.772.719.225
	24.029.300	51.164.500	954.667.151	1.015.270.167	9.324.614.773	121.449.284	16.423.005.878

TABLO 3: GENEL BÜTÇE

KURUMLAR	2010 BÜTÇE TAHMİNİ	2011 BÜTÇE TAHMİNİ
CUMHURBAŞKANLIĞI	72.500.000	76.400.000
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ	504.160.000	490.289.000
ANAYASA MAHKEMESİ	22.112.000	25.338.000
YARGITAY	61.368.000	68.072.000
DANIŞTAY	76.770.000	85.971.000
SAYIŞTAY	108.626.107	124.780.664
BAŞBAKANLIK	2.059.488.950	2.635.835.000
MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	509.145.000	566.608.000
MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİ	13.424.000	14.872.000
BASIN-YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	71.530.000	82.934.000
DEVLET PERSONEL BAŞKANLIĞI	12.110.000	13.389.000
BAŞBAKANLIK YÜKSEK DENETLEME KURULU	12.084.000	13.406.000
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	716.009.000	842.839.000
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	66.074.744.000	69.921.511.000
DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI	127.009.000	143.555.000
GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI	266.627.000	297.646.000
TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI	113.186.000	125.004.000
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	2.683.421.680	2.942.290.000
ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI	6.348.000	7.197.000
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	6.229.000	7.073.000
KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	4.775.000	5.435.000
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	14.032.000	16.187.000
SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	1.913.754.000	2.322.193.000
ADALET BAKANLIĞI	3.677.018.323	4.093.866.427
MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI	15.937.710.000	17.744.452.827
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	2.156.452.000	2.847.792.000
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	4.046.834.000	4.449.319.000
EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	8.694.068.000	9.533.164.000
SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI	293.745.000	335.406.000
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	871.879.000	969.731.000
AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ	12.259.000	14.016.000
MALİYE BAKANLIĞI	64.698.794.396	71.735.723.007
GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI	1.666.264.000	1.849.358.000
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	30.639.051.257	33.988.561.967
BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI	780.037.000	864.176.000
TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	507.739.000	567.353.000
SAĞLIK BAKANLIĞI	13.967.429.000	15.504.366.000
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI	1.395.209.534	1.567.593.874
DENİZCİLİK MÜSTEŞARLIĞI	80.312.000	90.816.000
KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	5.056.333.000	5.878.666.000
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI	8.059.281.300	8.650.240.639
TARIM REFORMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	228.612.000	247.211.000
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI	28.630.157.000	33.949.347.000
SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI	632.856.000	678.784.000
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI	526.071.000	539.560.000
PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	6.369.000	7.121.000
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	1.144.486.000	1.283.837.000
ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI	1.362.905.000	1.521.820.000
DEVLET METEOROLOJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	126.477.000	140.708.000
DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	7.071.483.000	8.246.820.000
GENEL BÜTÇELİ KURUMLAR (I SAYILI CETVEL)	277.719.284.547	308.128.634.405
ÖZEL BÜTÇELİ KURUMLAR (II SAYILI CETVEL)	48.390.000	51.042.000
DÜZENLEYİCİ VE DENETLEYİCİ KURUMLAR (III SAYILI CETVEL)	1.330.000.000	1.416.749.000
I + II + III SAYILI CETVELE TABİ KURUMLAR TOPLAMI	279.097.674.547	309.596.425.405

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

TABLO 4: ÖZEL BÜTÇELİ İDARELERİN 2010-2011 DÖNEMİ BÜTÇE GİDER TEKLİF VE TAHMİNLERİ (TL)

KURUMLAR	2010 BÜTÇE TAHMİNİ	2011 BÜTÇE TAHMİNİ
ÖĞRENCİ SEÇME VE YERLEŞTİRME MERKEZİ	160.263.556	187.904.326
ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU BAŞKANLIĞI	29.885.000	34.552.000
TÜRKİYE VE ORTA DOĞU AMME İDARESİ ENSTİTÜSÜ	6.938.000	7.771.000
TÜRKİYE BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK ARAŞTIRMA KURUMU	1.272.195.000	1.749.270.000
TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI	8.528.000	9.793.000
TÜRKİYE ADALET AKADEMİSİ BAŞKANLIĞI	10.160.000	11.093.000
YÜKSEK ÖĞRENİM KREDİ VE YURTLAR KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	2.558.179.000	2.747.597.000
GENÇLİK VE SPOR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	440.975.000	509.462.000
DEVLET TİYATROLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	120.456.000	134.753.000
DEVLET OPERA VE BALESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	151.541.000	167.823.000
ORMAN GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	918.793.000	1.017.907.000
VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	478.738.000	558.690.000
HUDUT VE SAHİLLER SAĞLIK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	109.810.000	129.319.000
TÜRK AKREDİTASYON KURUMU	5.512.000	6.187.000
TÜRK STANDARTLARI ENSTİTÜSÜ	179.182.000	200.428.000
MİLLİ PRODÜKTİVİTE MERKEZİ	14.306.000	15.939.000
TÜRK PATENT ENSTİTÜSÜ	34.526.000	39.793.000
ULUSAL BOR ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ	9.350.000	11.045.000
TÜRKİYE ATOM ENERJİSİ KURUMU	89.282.000	101.979.000
SAVUNMA SANAYİ MÜSTEŞARLIĞI	28.819.000	32.639.000
KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ GELİŞTİRME VE DESTEKLEME İDARESİ BAŞKANLIĞI	299.444.000	307.065.000
İHRACATI GELİŞTİRME ETÜD MERKEZİ	15.775.000	17.730.000
TÜRK İŞBİRLİĞİ VE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI	56.267.000	60.713.000
ÖZEL ÇEVRE KORUMA KURUMU BAŞKANLIĞI	35.880.000	38.893.000
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI	52.472.000	53.489.000
ÖZELLEŞTİRME İDARESİ BAŞKANLIĞI	19.576.000	21.771.000
ELEKTRİK İŞLERİ ETÜT İDARESİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	51.042.000	55.315.000
MADEN TETKİK VE ARAMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	277.062.000	260.619.000
CEZA VE İNFAZ KURUMLARI İLE TUTUKEVLERİ İŞ YURLARI KURUMU	765.814.000	908.641.000
SİVİL HAVACILIK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	13.358.000	15.130.000
MESLEKİ YETERLİLİK KURUMU BAŞKANLIĞI	6.689.000	7.987.000
ÖZEL BÜTÇELİ DİĞER KURUMLAR	8.220.817.556	9.421.297.326
YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI	9.978.800	13.186.000
ÖZEL BÜTÇELİ KURUMLAR TOPLAMI	8.230.796.356	9.434.483.326

Kaynak: TC Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü

TABLO 5: GENEL BÜTÇE KAPSAMINDAKİ KAMU İDARELERİNİN KADRO VE POZİSYON SAYILARI

İdareler	Genel Toplam
CUMHURBAŞKANLIĞI	1.216
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ	4.768
ANAYASA MAHKEMESİ	206
YARGITAY	1314
DANIŞTAY	947
SAYIŞTAY	1.763
BAŞBAKANLIK	2.842
MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİ	519
BASIN-YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	694
DEVLET PERSONEL BAŞKANLIĞI	702
BAŞBAKANLIK YÜKSEK DENETLEME KURULU	384
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	1.645
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	3.411
DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI	3.654
GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI	10.550
TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI	5.334
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	101.834
ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI	166
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	133
KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	131
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	190
SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	15.956
AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ	132
ADALET BAKANLIĞI	94.651
MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI	66.073
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	34.530
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	6.133
EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	214.381
SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI	1.451
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	6.259
MALİYE BAKANLIĞI	44.810
GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI	60.080
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	852.052
BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI	16.859
TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	23.444
KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	28.394
SAĞLIK BAKANLIĞI	379.972
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI	3.953
DENİZCİLİK MÜSTEŞARLIĞI	2.352
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI	64.622
TARIM REFORMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	1.380
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI	4.186
SOSYAL GÜVENLİK KURUMU BAŞKANLIĞI	64
SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI	5.498
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI	1.081
DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	35.335
PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	276
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	15.350
ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI	14.706
DEVLET METEOROLOJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	4.650
ADLİ TIP KURUMU BAŞKANLIĞI	2.971
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK EĞİTİM ARAŞTIRMA MERKEZİ BAŞKANLIĞI	88
DARPHANE VE DAMGA MATBAASI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	555
REFİK SAYDAM HIFZISSIHA MERKEZİ BAŞKANLIĞI	2.608
YÜKSEK SEÇİM KURULU BAŞKANLIĞI	3.062
TOPLAM	2.150.317

Kaynak: 2009 Yılı Bütçe Gerekçesi

TABLO 6: GENEL BÜTÇE KAPSAMINDAKİ KAMU İDARELERİNİN LOJMAN VE SOSYAL TESİS SAYILARI

İdareler	Lojman	Sosyal Tesis	Toplam
CUMHURBAŞKANLIĞI	340	0	340
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ	466	8	474
ANAYASA MAHKEMESİ	49	0	49
YARGITAY	176	1	177
DANIŞTAY	107	1	108
SAYIŞTAY	561	3	564
BAŞBAKANLIK	641	1	642
MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	0	0	0
MİLLİ GÜVENLİK KURULU GENEL SEKRETERLİĞİ	23	0	23
BASIN-YAYIN VE ENFORMASYON GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	3	0	3
DEVLET PERSONEL BAŞKANLIĞI	8	0	8
BAŞBAKANLIK YÜKSEK DENETLEME KURULU	159	1	160
DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI MÜSTEŞARLIĞI	215	1	216
HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI	200	0	200
DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI	165	1	166
GÜMRÜK MÜSTEŞARLIĞI	1.191	15	1.206
TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU BAŞKANLIĞI	28	0	28
DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI	275	0	275
ÖZÜRLÜLER İDARESİ BAŞKANLIĞI	0	0	0
AİLE VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	0	0
KADININ STATÜSÜ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	0	0
SOSYAL YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	0	0	0
SOSYAL HİZMETLER VE ÇOCUK ESİRGEME KURUMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	471	0	471
ADALET BAKANLIĞI	13.114	6	13.120
MİLLİ SAVUNMA BAKANLIĞI	41.701	327	42.028
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI	867	163	1.030
JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI	15.209	75	15.284
EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	46.085	157	46.242
SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI	310	0	310
DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI	377	1	378
AVRUPA BİRLİĞİ GENEL SEKRETERLİĞİ	0	0	0
MALİYE BAKANLIĞI	4.576	122	4.698
GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI	166	0	166
MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI	44.096	843	44.939
BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI	1.835	67	1.902
TAPU VE KADASTRO GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	523	0	523
SAĞLIK BAKANLIĞI	20.153	4	20.157
ULAŞTIRMA BAKANLIĞI	286	4	290
DENİZCİLİK MÜSTEŞARLIĞI	97	0	97
KARAYOLLARI GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	2.476	68	2.544
TARIM VE KÖYİŞLERİ BAKANLIĞI	5.025	95	5.120
TARIM REFORMU GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	120	5	125
ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI	35	3	38
SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI	93	0	93
ENERJİ VE TABİİ KAYNAKLAR BAKANLIĞI	31	0	31
PETROL İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	10	0	10
KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI	519	2	521
ÇEVRE VE ORMAN BAKANLIĞI	0	0	0
DEVLET METEOROLOJİ İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	811	15	826
DEVLET SU İŞLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ	3.971	110	4.081
TOPLAM	207.564	2.099	209.663

Kaynak: 2009 Yılı Bütçe Gerekçesi

TABLO 7: 429 SAYILI KANUNA TABİ PERSONEL MAAŞ BİLGİLERİ

Unvan	Derece	Aylık Gösterge	Ek Gösterge	Özel Hizmet Tazminatı (%)	Makam + Temsil Tazminatı
Genelkurmay Başkanı	1/4	1.500	9.000	455	60.000
Kuvvet Komutanı	1/4	1.500	8.400	400	40.000
Orgeneral/Oramiral	1/4	1.500	8.000	380	35.000
Korgeneral/Koramiral	1/4	1.500	7.600	335	29.000
Tümgeneral/Tümamiral	1/4	1.500	7.000	310	26.000
Tuğgeneral/Tuğamiral	1/4	1.500	6.400	290	24.000
Subaylar					
Kıdemli Albay	1/4	1.500	5.800	280	16.000
Albay	1/4	1.500	4.800	260	13.000
Yarbay	1/1	1.500	3.600	220	10.000
Kıd. Binbaşı	2/1	1.155	3.000	212	
Binbaşı	3/1	1.020	2.200	201	
Kıd. Yüzbaşı	4/1	915	1.600	188	
Yüzbaşı	5/1	835	1.300	180	
Kıd. Üsteğmen	6/1	760	1.150	171	
Üsteğmen	7/1	705	950	160	
Teğmen	8/1	660	850	151	
Asteğmen	9/1	620		102	
Astsubaylar					
II. Kad. Kıd. Başçavuş	1/1	1.320	3.600	201	
II. Kad. Kıd. Başçavuş	2/1	1.155	3.000	201	
Kad. Kıd. Başçavuş	3/1	1.020	2.200	188	
Kıd. Başçavuş	4/1	915	1.600	177	
Kad. Başçavuş	5/1	835	1.300	165	
Başçavuş	6/1	760	1.150	151	
Kıd. Üstçavuş	7/1	705	950	140	
Üstçavuş	8/1	660	850	130	
Kıd. Çavuş	9/1	620		111	
Çavuş	10/1	590		102	

TABLO 8: TOPLAM ASKERİ VE İÇ GÜVENLİK HARCAMALARI (TL)

	2006 Gerçekleşen	2007 Gerçekleşen	2008 Gerçekleşen	2009 Kanunlaşan
Askeri Harcamalar				
A. Merkezi Yönetim İdareleri Askeri Harcamaları				
Milli Savunma Bakanlığı	11.564.269.000	11.844.535.000	12.738.527.000	14.516.401.000
Jandarma Genel Komutanlığı	2.629.821.000	2.771.471.000	3.233.138.000	3.690.760.000
Sahil Güvenlik Komutanlığı	116.534.000	169.885.000	191.172.000	265.417.000
Savunma Sanayii Müsteşarlığı	16.085.000	21.394.000	21.736.000	26.589.000
Merkezi Yönetim Toplamı	14.326.709.000	14.807.285.000	16.184.573.000	18.499.167.000
B. Savunma Sanayii Destekleme Fonu Giderleri	1.540.210.000	1.541.143.000	1.602.777.557	1.810.835.674
C. MKEKiya Bütçeden Transferler	25.000.000	39.680.000	48.000.000	50.000.000
D. TÜBİTAK Savunmaya Yönelik AR-GE Harcamaları	44.656.067	50.264.358	60.193.500	63.605.000
Toplam Askeri Harcamalar: Merkez Yönetim Toplamı, SSDF, MKEK, TÜBİTAK	15.936.575.067	16.438.372.358	17.895.544.057	20.423.607.674
İç Güvenlik Harcamaları				
A. Merkezi Yönetim Genel Bütçe İç Güvenlik Harcamaları				
«Savunma» ve «Kamu Düzeni ve Güvenlik» Harcamaları	1.861.915.000	2.446.161.000	2.733.025.000	2.941.184.067
Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı	308.405.000	366.085.000	415.626.000	465.992.000
Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği	9.640.000	9.727.000	10.236.000	12.295.000
İçişleri Bakanlığı	1.148.328.000	1.495.278.000	1.649.851.000	1.893.861.000
Köy Korucularının Maaşları	312.276.000	369.024.000	331.246.000	
Emniyet Genel Müdürlüğü	5.161.782.000	6.059.708.000	6.885.824.000	7.948.793.000
Merkezi Yönetim Toplamı	8.490.070.000	10.376.959.000	11.694.562.000	13.262.125.067
B. Merkezi Yönetim Özel Bütçe İç Güvenlik Harcamaları(*)	713.728.000	933.107.000	599.498.000	901.683.400
Toplam İç Güvenlik Harcamaları	9.203.798.000	11.310.066.000	12.294.060.000	14.163.808.467
Toplam Askeri ve İç Güvenlik Harcamaları	25.140.373.067	27.748.438.358	30.189.604.057	34.587.416.141
GSYİH	758.390.785.000	853.636.000.000	994.315.000.000	1.111.438.000.000
Merkezi Yönetim İdareleri Askeri Harcamaları GSYİH'ya Oranı (%)	1,89	1,73	1,63	1,66
Toplam Askeri harcamaların GSYİH'ya Oranı (%)	2,10	1,93	1,80	1,84
Toplam İç Güvenlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	1,21	1,33	1,24	1,27
Toplam Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)	3,32	3,25	3,04	3,11

(*) 2009 yılı için Korucu Maaşları miktarı belli değildir

Kaynak: Yentürk, Nurhan: "Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009-2010-2011". stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp.

TABLO 9: NATO ÜLKELERİNDE SAVUNMA HARCAMALARI

Ülkeler	Savunma Harcamaları Cari Fiyatlarla (milyon \$)		Savunma Harcamalarının GSYİH'ya Oranı Cari Fiyatlarla (%)	
	2007	2008 Tahmini	2007	2008 Tahmini
A.B.D.	556.961	574.940	4,0	4,0
Almanya	45.552	46.241	1,3	1,3
Belçika	5.164	5.469	1,1	1,1
Birleşik Krallık	68.903	60.499	2,5	2,2
Bulgaristan	1.198	1.316	3,0	2,6
Çek Cumhuriyeti	2.527	3.173	1,4	1,4
Danimarka	4.175	4.418	1,3	1,3
Estonya	387	452	1,8	1,9
Fransa	61.784	66.180	2,4	2,3
Hollanda	11.480	12.093	1,5	1,4
İspanya	16.724	18.974	1,2	1,2
İtalya	28.648	30.471	1,4	1,3
Kanada	17.926	19.477	1,3	1,3
Letonya	443	545	1,6	1,7
Litvanya	453	548	1,2	1,1
Lüksemburg	286	228	0,6	0,4
Macaristan	1.776	1.850	1,3	1,2
Norveç	5.875	5.870	1,5	1,5
Polonya	3.309	3.673	1,8	1,9
Portekiz	7.833	10.169	1,5	1,5
Romanya	2.608	3.017	1,5	1,5
Slovak Cumhuriyeti	1.139	1.458	1,5	1,5
Slovenya	693	821	1,5	1,5
Türkiye	11.810	13.324	1,8	1,8
Yunanistan	8.208	9.989	2,6	2,8

Kaynak: Financial and Economic Data Relating to NATO Defence”, NATO, 19 Şubat 2009.

TABLO 10: NATO ÜLKELERİNDE SİLAHLI KUVVETLER BÜYÜKLÜĞÜ

Ülkeler	Personel Sayısı (bin kişi)		Personel Sayısının İşgücüne Oranı (%)	
	2007	2008 Tahmini	2007	2008 Tahmini
A.B.D.	13.430	1.326	1,3	1,3
Almanya	245	252	0,6	0,7
Belçika	39	38	0,9	0,8
Bileşik Krallık	192	173	0,9	0,8
Bulgaristan	37	29	1,4	1,1
Çek Cumhuriyeti	25	24	0,7	0,7
Danimarka	21	18	0,9	0,8
Estonya	4	5	0,8	0,8
Fransa	354	347	1,6	1,5
Hollanda	48	44	0,8	0,7
İspanya	132	129	0,8	0,7
İtalya	195	195	0,9	0,9
Kanada	55	55	0,4	0,5
Letonya	5	5	0,4	0,4
Litvanya	9	10	0,7	0,8
Lüksemburg	1,4	0,9	0,7	0,4
Macaristan	20	19	0,6	0,6
Norveç	19	20	1,0	1,0
Polonya	150	150	1,2	1,2
Portekiz	38	38	0,8	0,8
Romanya	74	62	0,9	0,8
Slovak Cumhuriyeti	14	14	0,8	0,8
Slovenya	6	7	0,9	0,9
Türkiye	497	496	2,3	2,3
Yunanistan	134	134	2,9	2,9

Kaynak: "Financial and Economic Data Relating to NATO Defence", NATO, 19 Şubat 2009.

TABLO 11: SSDF GELİR VE GİDERLERİ İLE BÜTÇEDEN SSDF'YE AKTARILAN PAYLAR

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
A. Savunma Sanayi Destekleme Fonu Gelir ve Giderleri (YTL)						
Gelirler	1.454.700.000	1.608.100.000	1.474.200.000	1.632.800.000		
Giderler	1.277.900.000	1.207.700.000	1.357.200.000	1.552.200.000		
Kaynak: SSM 2007 Faaliyet Raporu						
B. Savunma Sanayi Destekleme Fonuna Bütçeden Verilen Paylar						
Bütçeden Gelirler			1.318.317.000	1.684.343.000	1.912.122.000	
Kaynak: Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, Genel Bütçe Harcamaları 5.8.6.1 EKON'te yer alan bilgiler						
C. Savunma Sanayi Destekleme Fonu Giderleri						
Giderler		1.252.879.239	1.540.210.000	1.541.143.000	1.602.777.557	1.810.835.675
Kaynak: DTP'den talep edilerek alınmıştır						

Kaynak: Nurhan Yentürk, *Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009-2010-2011*, stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp

TABLO 12: HAZİNE GARANTİLİ SSDF DIŞ BORÇ STOKU VE GERİ ÖDEMELERİ

	Hazine Garantili SSDF Dış Borç Stoku (\$)	Hazine Garantili Kredilerin Geri Ödemeleri (\$)	
		Hazinece Üstlenilen	SSDF'ce Üstlenilen
1991-1996		28.254.000	
1997	741.000.000	0	
1998	672.000.000	0	
1999	593.000.000	0	
2000	546.000.000	0	
2001	525.000.000	0	
2002	621.000.000	0	158.000.000
2003	534.000.000	0	159.000.000
2004	418.000.000	0	149.000.000
2005	318.000.000	0	125.000.000
2006	247.000.000	0	85.000.000
2007	186.000.000	0	67.000.000
2008	154.000.000	0	32.000.000

Kaynak: Nurhan Yentürk, *Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009-2010-2011*, stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp

TABLO 13: TÜRKİYE SAVUNMA SANAYİİ VERİLERİ

Sütun	Ciro (TL)	İhracat (TL)	AR-GE Harcamaları (TL)	İhracatın Payı (%)	AR-Ge Harcamalarının Payı (%)
2000	572.444.544	82.953.024	28.950.432	14.491	5.057
2001	1.228.354.068	193.880.867	35.323.902	15.783	2.875
2002	1.742.295.000	406.272.280	80.215.680	23.318	4.604
2003	1.812.293.458	461.271.055	81.390.552	25.452	4.491
2004	1.794.415.040	263.489.622	85.700.120	14.683	4.775
2005	2.135.340.333	452.821.647	105.362.034	21.206	4.934
2006	2.269.214.195	464.273.291	118.827.391	20.459	5.236
2007	2.631.522.312	488.880.000	139.680.000	18.577	5.307

Kaynak: SaSAD

TABLO 14: MSB BÜTÇESİNDEN 2008 YILINDA YARDIM YAPILAN DERNEKLER

Kurum	Yardım Tutarı (TL)
Türkiye Emekli Subaylar Derneği	618.518
Türkiye Muharip Gaziler Derneği	10.000
Türkiye Harp Malulü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri Derneği	1.738
Türkiye Emekli Astsubaylar Derneği	10.000
Toplam	640.256

Kaynak: Milli Savunma Bakanlığı

TABLO 15: TSKGV'NİN PAY SAHİBİ OLDUĞU ŞİRKETLER

Şirket Adı	TSKGV Payı (%)
İşbir Elektrik Sanayii A.Ş.	99,76
HavelsanHava Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.	98,9
Aspilsan Askeri pil Sanayii ve Ticaret A.Ş.	97,7
Aselsan Elektronik Sanayii ve Ticaret A.Ş.	84,58
TAI Tusaş Havacılık ve uzay sanayii A.Ş.	54,49
Roketsan Roket Sanayii ve Ticaret A.Ş.	35,5
TAPASAN Hassas Mekanik ve Elektronik San. Ve Tic. A.Ş.	25
Türktıpsan Sağlık Turizm ve Ticaret A.Ş.	20
DİTAŞ Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği A.Ş.	20
Netaş Nortel Networks Netaş Telekomünikasyon A.Ş.	15
Mercedes-Benz Türk A.Ş.	5
TEI Tusaş Motor Sanayii A.Ş.	3,02
HEAŞ Havaalanı İşletme ve Havacılık Endüstrileri A.Ş.	1,19
HTR Havelsan Teknoloji Radar Sanayii ve Ticaret A.Ş.	0,01

Kaynak: TSKGV

TABLO 16: SAVUNMA SANAYİİ FİRMALARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

	Kamu Kuruluşları		Özel Kuruluşlar	Yabancı Ortaklıklar
	Askeri Fabrikalar	Kİ/SSM/TSKGV		
Hava Araçları	Eskişehir ve Kayseri Hava İkmal Bakım Merkezleri	TAI	BAYKAR MAKİNA BÜYÜKMIHÇI GLOBAL	TUSAŞ MOTOR ALP HAVACILIK
Kara Araçları	Arifiye, Tuzla ve Kayseri Ana Bakım Merkezleri	İŞBİR	OTOKAR BMC HEMA NUROL	FNSS MTU-TR
Deniz Araçları	Gölcük, İstanbul, İzmir Tersaneleri	Türkiye Gemi San.	RMK SEDEF YONCA ONUK DEARSAN	YILDIZ
Elektronik Yazılım	Ankara Hava İkmal Bakım Merkezi KKK Ana Bakım Merkezi	ASELSAN HAVELSAN STM MİKES EHSİM HTR TÜBİTAK UEKAE TÜBİTAK MAM	GATE MİLSOFT SAVRONİK VESTEL SAVUNMA KOÇ SİSTEM METEKSAN SAVUNMA C-TECH KALETRON YÜKSEK TEKNOLOJİ SDT	AYESAŞ SELEX NETAŞ SIEMENS ESDAŞ YALTES
Roket-Füze-Mühimmat	KKK Ana Bakım Merkezi Kayseri ve Ankara Hava İkmal Bakım Merkezleri	MKEK ROKETSAN TAPASAN TÜBİTAK SAGE	BARIŞ KALEKALIP SARSILMAZ GİRSAN TİSAŞ	STOEGER

Kaynak: Performans programı 2009, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, <http://www.ssm.gov.tr/TR/dokumantasyon/Documents/SSM.2009-PP.pdf> (erişim tarihi 11 Mayıs 2009).

Ek 1: Askeri Yasak Bölgeler

TSK kendi kullanımında olan araziler dışında askeri yasak bölgeler ve güvenlik bölgeleri üzerindeki yetkileriyle aynı zamanda Türkiye'deki kara, deniz ve hava bölgelerinin önemli bir miktarını kontrol etmektedir. Bu yetkiler 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu kapsamında düzenlenmiştir. Kanun "(a) yurt savunması bakımından hayati önemi haiz askeri tesisler ve bölgeler ile sınırların, güvenlik ve gizliliğini sağlamak için bunların çevrelerinde, kıyılarında ve havalarında; kara, deniz ve hava askeri yasak bölgelerini, (b) yurt savunması veya yurt ekonomisine önemli ölçüde katkıda bulunan veya kısmen dahi tahripleri veya devamlı olarak ya da geçici bir zaman için faaliyetten alıkonulmaları halinde milli güvenlik veya toplum hayatı bakımından olumsuz sonuçlar doğurabilecek; diğer askeri tesis ve bölgeler ile kamu veya özel kuruluşlara ait her türlü yer ve tesislerin etrafında güvenlik bölgelerini" kapsar. Birinci ve ikinci dereceden askeri yasak bölgelerin ne kadarlık bir alanı kapsadığına dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Askeri yasak bölgeler Genelkurmay Başkanlığının görevi lüzum üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile saptanır. Güvenlik bölgeleri Genelkurmay Başkanlığınca kurulabilir veya kaldırılabilir. Kamu ve özel kuruluşların çevresindeki özel güvenlik bölgeleri Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği veya İçişleri Bakanlığının göstereceği lüzum üzerine Genelkurmay Başkanlığının uygun görmesi kaydıyla Bakanlar Kurulunca kurulabilir veya kaldırılabilir.

Birinci derecede kara askeri yasak bölgeleri yurt savunması bakımından hayati önem taşıyan askeri tesis ve bölgelerin, çevre duvarı, tel örgü veya benzeri engel veya işaretlerle belirlenen dış sınırlarının en az yüz, en fazla dört yüz metre uzağından alınan noktaların birleştirilmesi suretiyle meydana gelen alanlarda ve kara sınır hattı boyunca ve lüzum görülen kıyılarda otuz ila altı yüz metre derinlikteki sahalarda tesis edilir. Bu bölgelerde taşınmaz mallar kamulaştırılır, içlerine görevliler ve yetkili komutanlığın izin verdiği T.C. uyruğundaki diğer görevlilerden başkası giremez ve oturamaz, yabancıların girişi Genelkurmay Başkanlığının iznine bağlıdır ve içlerindeki eski eserler ve doğal kaynakların yerli kuruluşlarca veya yerli kuruluşların denetimi altındaki Türk veya yabancı uyruklularca araştırılması veya işletilmesi, Genelkurmay Başkanlığının olumlu görüş bildirmesine bağlıdır. Bu bölgelerin fotoğraf ve filminin çekilmesi, harita, resim ve krokisinin yapılması, not alınması veya harita uygu-

laması gibi faaliyetlerde bulunulması, bölgenin savunma ve güvenlik tedbirlerini aksatacak, bozacak ve açıklayacak cihazlar kullanılması, bu amaçla görevlendirilmiş olanlar ile Genelkurmay Başkanlığı tarafından izin verilmiş olanlar dışındakilere yasaktır.

İkinci derece kara askeri yasak bölgeleri birinci derecedeki bölgelerin çevresinde veya savunma açısından gerekli görülen diğer bölgelerde tesis edilir. Sınırları birinci dereceden askeri yasak bölgenin sınırlarından başlamak üzere beş kilometreye kadar uzaktan seçilen noktalardan geçirilen hat ile belirtilir. Bu mesafe gerektiğinde on kilometreye kadar uzatılabilir. Birinci dereceden bölgelerin çevresi dışında kalanların sınırları Bakanlar Kurulunca belirlenir. T.C. vatandaşlarının bu bölgelerde oturmaları, seyahat etmeleri, zirai faaliyetlerini, meslek ve sanatlarını icra etmeleri serbesttir fakat gerekli görüldüğünde Bakanlar Kurulu kararıyla sınırlandırılabilir. Yabancı gerçek ve tüzelkişiler bu bölgelerde taşınmaz mal edinemezler. Bu tür mallar Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılan şartlar uyarınca tasfiye edilir. Yabancılar ayrıca izin almadan geçici dahi olsa bölgeye giremezler, oturamazlar, çalışamazlar ve taşınmaz mal kiralayamazlar. Yine bu bölgelerde de Genelkurmay Başkanlığı tarafından izin verilenler hariç dürbünle gözetleme, resim ve kroki çizme, not alma, fotoğraf ve film çekme ve belirli bazı cihazları kullanmaya yasak getirilmiştir.

Birinci dereceden deniz askeri yasak bölgeleri birinci derece kara askeri yasak bölgelerinin sahilde bittiği noktadan itibaren deniz yönünde, denizdeki tesislerin çevre her tarafında, en az yüz metre, en çok bir deniz milli uzaklıktan geçirilen noktaların birleştirilmesi suretiyle belirlenir. Kara askeri yasak bölgelerindeki yasaklamalara ek olarak, bu bölgelerde Türk ve yabancı deniz araçlarının sığınmaları ve bu bölgelerde kalma şartlarına ilişkin sınırlamalar getirilmiştir. İkinci derece deniz askeri yasak bölgeleri ikinci derece kara askeri yasak bölgelerinin sahilde bittiği noktadan itibaren deniz yönünde ve birinci derece deniz askeri yasak bölgelerinin sınırlarından itibaren deniz üzerinden her yönde iki deniz miline kadar uzanan alanları kapsar. Yine gerektiğinde bunlar dışında kalan bölgelerde yasak bölge kapsamına alınabilir. Bu bölgelere ilişkin bilgiler Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Seyir, Hidrografi ve Oşinografi Daire Başkanlığından edinilir. Bu bölgelerde daimi tesisi gerektirmeyen balıkçılık, süngercilik gibi su ürünlerinin avlanması, deniz dibindeki doğal kaynakların aranması ve işletilmesi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için serbesttir. Sabit tesislerin kurulması ise Genelkurmay Başkanlığının iznine ta-

biidir. Bu bölgelerdeki liman, koy, körfez gibi yerlere yerli deniz araçları serbestçe girip çıkabilir, yabancılar için ise bu izne tabiidir.

Birinci derece hava askeri yasak bölgeleri, hudut dışına çıkılmadığı müddetçe, birinci derece kara ve deniz askeri yasak bölgelerin üzerinde ve dış sınırlarından itibaren yatay olarak her yönde en az yirmibeş kilometrelik hava sahasını kapsayacak şekilde tesis edilir. Bu bölgelerde Türk askeri hava araçları hariç, yerli veya yabancılar için hava araçları ancak Genelkurmay Başkanlığının izni ile uçuş veya iniş gerçekleştirebilir. İkinci derece hava askeri yasak bölgeleri ise, yine hudut dışına çıkmama koşuluyla birinci derece kara veya deniz askeri yasak bölgeleri dışında kalan stratejik önemi haiz askeri veya kamu ve özel kuruluşlara ait tesisler üzerinde ve dış sınırlarından itibaren yatay olarak her yönde en az yirmibeş kilometrelik, havasahasını kapsayacak şekilde tesis edilir.

Askeri güvenlik bölgeleri birinci derece kara ve deniz askeri yasak bölgesi olarak ilan edilmeyen Silahlı Kuvvetlere ait kışla, kıta, karargâh, kurum, ordugah ve tesisler ile sualtı ve suüstü tesislerinin, her türlü patlayıcı, yanıcı, akaryakıt ve gizlilik dereceli maddelerin konmasına tahsis edilmiş sabit ve seyyar depo ve cephaneliklerle, bu gibi maddeleri dolduran, boşaltan tesisler ve atış poligonlarının çevresinde, bu yerlerin dış sınırlarından itibaren en fazla dört yüz metreye kadar geçen noktaların birleştirilmesi ile Genelkurmay Başkanlığınca tesis edilebilir.

TSK bunlar haricinde, bu kanun içinde özel bir maddeyle düzenlenmemiş olmasına rağmen bazı bölgeleri geçici güvenlik bölgesi olarak ilan etmektedir. 2007-2009 döneminde, herhangi bir gerekçe açıklamaksızın yaklaşık 20 askeri geçici bölge ilan yapılmıştır. Bu bölgeler arasında Mazı Dağı (Mardin, 1 Mayıs 2009 - 30 Haziran 2009), Kurşunlu (Diyarbakır, 1 Nisan 2009-15 Haziran 2009), Birecik (Şanlıurfa, 16 Mart - 10 Nisan 2009) bulunmaktadır. Yine bu sene Tunceli'de beş bölge geçici güvenlik bölgesi kapsamına alınmıştır. Bu geçici güvenlik bölgelerinde dolaşım özgürlüğü önemli ölçüde kısıtlandığından, bu tip ilanlar bir tür olağanüstü hal uygulaması olarak algılanmaktadır. Tunceli'deki geçici güvenlik bölgesi mezarları da kapsamaktadır ve bu nedenle bu ilan kararının iptali için dava açılmıştır. TSK haricinde Güneydoğu'da valilikler de benzer şekilde geçici güvenlik bölgeleri ilan etmektedirler.

EK 2: SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI

Hale Akay

1982 tarihli 2962 sayılı kanun ile Deniz Kuvvetleri Komutanlığından (DKK) bağımsız bir yapı olarak kurulan Sahil Güvenlik Komutanlığı (SGK), ilk üç sene Jandarma Genel Komutanlığı (JGK) altında faaliyet gösterdikten sonra, 1985 yılında mevcut statüsünde hizmet vermeye başlamıştır. SGK yasal düzenlemeye göre barış zamanında iç güvenlik hizmetlerinin bir parçası olarak İçişleri Bakanlığına, savaş zamanında ise Deniz Kuvvetleri Komutanlığına bağlı çalışır.

SGK Türkiye'nin tüm sahilleri, iç suları olan Marmara Denizi, İstanbul ve Çanakkale boğazları, liman ve körfezleri, karasuları, münhasır ekonomik bölgesi ile ulusal ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca egemenlik ve denetimi altında bulunan deniz alanlarından sorumludur. 2003 yılında yapılan değişiklik sonrasında görevleri bu bölgelerdeki tüm kaçakçılık, Eski Eserler Kanununa aykırı eylemler, Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanununa aykırı eylemler ile liman sınırları dışında Türkiye Sahillerinde Nakliyatı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarda Karasuları Dâhilinde İcrai Sanat ve Ticaret Hakkında Kanuna, Telsiz Kanununa, Denizde Can ve Mal Koruma Hakkında Kanuna, Umumi Hıfzıssıhha Kanununa, Hayvanların Sağlık Zabıtası Hakkında Kanuna, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanununa, Su Ürünleri Kanununa, Pasaport Kanununa, Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanuna, Gemi Sağlık Resmi Kanununa, Turizmi Teşvik Kanununa, seyir güvenliği ile demirleme, bağlama, avlanma, dalgıçlık ve bayrak çekme ile ilgili hükümlere, deniz ve hava araçları ile denizlerdeki tesislerin yarattığı çevre kirliliğine aykırı eylemleri kapsar. Ayrıca denizlerde ortaya çıkabilecek patlayıcı madde ve şüpheli cisimlerin yok edilmesinden, deniz engelleri ve batık işaretleme sürekliliği ve kontrolünden, denizde yapılacak arama-kurtarma faaliyetlerinden, karasularına giriş yapan mültecilerden ve denizde devam eden suçların takibinden sorumludur. SGK'nın görev alanları, üsleri ve yerleşme yerlerine Genelkurmay Başkanlığının görüşü alınarak İçişleri Bakanlığı tarafından karar verilir.

SGK personeli TSK kadroları içinde gösterilir; bu nedenle 211 sayılı Askeri İç Hizmet Kanunu ile 926 sayılı TSK Personel Kanunu hükümlerine göre görev yapar. İki amiral kadrosu ise DKK rütbe kadrolarına dâhildir. Sahil Güvenlik Komutanının atanması Deniz Kuvvetleri Komutanının lüzum göstermesi, Genelkurmay Başkanının teklifi, İçişleri Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylayacağı müsterek kararname ile ya-

pılır ve birinci sicil üstü Genelkurmay Başkanı'dır. Komutanlığın subay ve astsubayları giderleri SGK bütçesinde gösterilmek üzere, DKK ile TSK'nın diğer eğitim kurumlarında yetişirler. 2009 yılı itibarıyla personel sayısı 1451, bu personele ayrılan lojman sayısı ise 310 olarak gözükmektedir.

SGK bütçesi İçişleri Bakanlığı bütçesi bünyesinde ve Bakanlık bütçesinden ayrı olarak gösterilir. Fakat bütçenin oluşturulmasında karar verici konumda olan SGK'nın kendisi ve DKK'dır. Örneğin ihtiyaç duyulan silahların tedariki DKK standartlarına göre bu iki komutanlıkça hazırlanır. İçişleri Bakanlığı sadece onay makamı olarak bu sürece dâhil olur. 2009 bütçesi 265.417.000 TL olarak kanunlaşmıştır. Genel Bütçe kanunları ve gerekirse diğer kanunlar yoluyla Milli Savunma Bakanlığı ve JGK'ya tanınan gümrük ve her türlü vergi, resim, harç ve ardiye ücretlerinden muafiyet ve istisna hükümleri SGK için de uygulanır.⁵⁹ Yine Milli Savunma Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı, Jandarma Genel Komutanlığı gibi Sahil Güvenlik Komutanlığının da performans programı hazırlaması zorunlu değildir.

Meclis Plan Bütçe Komisyonunun 10 Kasım 2008 tarihli İçişleri Bakanlığı bütçesinin tartışıldığı oturumda sadece İzmir Milletvekili Bülent Baratlı SGK'nın yüzer uçak platformlarının yaşlılığından, personel eksikliğinden ve "hala DKK şemsiyesi altında çabaladığından" bahsetmiştir. Geri kalan tartışmalarda SGK'nın başarılarına yapılan övgüler ile Beşir Atalay tarafından dikkat çekilen Sahil Gözetleme Radar Projesi haricinde SGK ele alınmamıştır.⁶⁰

SGK İçişleri Bakanlığına bağlı çalışsa da, burada da tıpkı JGK'da olduğu gibi iki başlılık sorunları ortaya çıkmaktadır. SGK'nın fiilen TSK bünyesinde görev yaptığının bir başka kanıtı Genelkurmay Başkanlığının haftalık bilgilendirme toplantılarıdır. Bu toplantılarda her hafta SGK tarafından yapılan arama-kurtarma faaliyetlerinin sayısı, İçişleri Bakanlığına herhangi bir atıf yapılmadan verilmektedir.

SGK'nın güvenlik idaresi yapılanmasındaki bu konumu, benzer görevleri yerine getiren sivil kurumlar ile SGK arasında yetki dağılımı ve uygulama açısından kargaşa yaratmaktadır. SGK ve İçişleri Bakanlığına bağlı Deniz Polisi arasında işbirliğinin koordinasyonuna ilişkin bir protokol mevcut olsa da, iç içe geçen görev alanları sorun yaratmaktadır. SGK'ya ait komutanlıklar da sorumluluk alanlarında ancak en yüksek mülki idare olan valiler tarafından denetlenebilmektedir. Kaymakamların denetleme yapma imkânları yoktur.⁶¹

Tıpkı JGK gibi, SGK da AB İlerleme Raporlarının ayrılmaz bir parçasıdır. Bir önceki almanakta Lale Sariibrahimoğlu'nun da belirttiği gibi, AB, asayiş hizmetlerindeki çokbaşlılığın ve hizmetlerdeki etkinlik sorununun çözümü için polis, jandarma ve sahil güvenliğinin tek kurum çatısı altında birleştirilmesini ve JGK ile SGK'nın sivillerden direktif alan kurumlar haline dönüştürülmesini sürekli vurgulamaktadır. İçişleri Bakanlığı tarafından deniz ve kara sınırlarının korunması alanında 2003 yılında başlatılan entegre sınır yönetimi uygulaması eylem planında bir ilerleme kaydedilmemiştir. 2008 yılı İlerleme Raporuna SGK şu şekilde yansımıştır:

"Sınır görevlileri, Türkiye'nin Ulusal Entegre Sınır Yönetimi Stratejisi veya anılan stratejiyi uygulamaya dönük Eylem Planı hakkında sınırlı bilgi sahibidirler. Entegre Sınır Yönetimine İlişkin Ulusal Eylem Planı'nın uygulanmasına yönelik olarak, çalışmaların sistematikleştirilmesi ve süratlendirilmesi gerekmektedir. Eylem Planı'nın uygulanmasını değerlendirmek üzere kurulan kurumlararası grup yalnızca birkaç kez toplanmıştır. Yeni sınır icra makamının henüz tesis edilememiş olması bağlamında, ortak risk analizleri geliştirilmesi, bilgi değişiminde bulunulması, tetkik ve eğitim alanında işbirliği yapılması suretiyle, sınırda görev yapan tüm birimler arasında işbirliğinin daha da geliştirilmesi önem arz etmektedir."

Sonuç olarak 2005 yılından 2009'a kadar SGK'nın sivil idareye devri konusunda bir ilerleme sağlanamamıştır.

59 Lale Sariibrahimoğlu, "Sahil Güvenlik Komutanlığı," Ümit Cizre (ed.), *Almanak 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 116.

60 "2009 Mali Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ile 2007 mali yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısının Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları," 10 Kasım 2008.

61 Lale Sariibrahimoğlu, a.g.e., s. 116.

EK 3: HARİTA GENEL KOMUTANLIĞI

Hale Akay

1925 tarihli 657 sayılı Kanunu ile Harita Genel Komutanlığı (HGK) ordu içindeki en eski birimlerden biridir. Komutanlık Cumhuriyet'in kuruluşunun hemen sonrasında, ülkenin güvenlik ihtiyaçları nedeniyle adı geçen kanunla Harita Genel Müdürlüğü olarak kurulmuş ve başına atanan ilk isim Korgeneral Mehmet Şevki Paşa olmuştur. Müdürlük, 12 Eylül darbesi sonrasında 1983 yılında yapılan değişiklikle Harita Genel Komutanlığı adını almıştır. 657 sayılı kanuna göre Komutanlık Milli Savunma Bakanlığına bağlı (MSB) çalışır ve ayrı bir bütçeye sahiptir. Harita Genel Komutanının ataması Milli Savunma Bakanının inhası, Başbakanın onayı ile Cumhurbaşkanı tarafından yapılır. Kanununun 1961 yılında değiştirilen 4. maddesine göre, Komutanlık, yurdun savunması için lüzumlu bütün harita ve planların, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile işbirliği yaparak adı geçen Genel Müdürlük için lüzumlu haritaların, bütün bakanlıklar ile diğer resmi dairelerin lüzum göstereceği haritaların, altıncı maddede gösterilen kurulca tespit edilen evsaf, zaman ve miktarda alımı ve basımı ile mükelleftir. 6. madde ise "HGK'nın yapacağı bütün işlerin miktarı ile bunların, isteyen dairenin ihtiyacına uygun teknik vasıf ve esasları her yıl, o sene bütçesinin Büyük Millet Meclisine sevkinden evvel ve bunun dışında ihtiyaç görülecek zamanlarda HGK'nın daveti üzerine ve onun başkanlığında toplanacak uzman temsilciler ile Harita Genel Komutanlığının ilgili temsilcilerinden müteşekkil Bakanlıklararası Harita İşlerini Koordinasyon ve Planlama Kurulunda görüşülerek tespit olunur" hükmünü içerir.

HGK'nın internet sitesinde kanunun kendisine verdiği tüm devlet idaresinin haritacılık işlerini yapma görevine ilaveten, mevzuatta başka sorumlulukları olduğu da görülür. Harita Genel Komutanlığı Personel Kadrosu (TMK.:60-1329) Standartlar Sayfası Vazife Bölümüne göre Komutanlığın ayrıca Bakanlar Kurulu kararları uyarınca, üyesi bulunulan uluslararası ve ulusal bilimsel kuruluşlar ile haritacılık kuruluşlarında Türkiye'yi temsil etme, bu göreve yönelik hizmet ve ilişkilerin yürütülmesini sağlama, Yurtiçi Askerî Coğrafya Belgeleme Çalışmaları Görev Talimatı gereğince çeşitli askerî coğrafya belgelerini hazırlama ve NATO'ya karşı üretim sorumluluğu bulunan haritaları üretme görevi bulunmaktadır. Millî Savunma Bakanlığı Karargâhı ve Bağlıları Görev ve Sorumlulukları Yönergesi ise HGK'ya bunlara ek olarak uluslararası anlaşmalar ile üstlenilen haritacılıkla ilgili hizmetlerin yapılmasını ve bu konudaki ilişkilerin yürütülmesini sağlamak ve Harita Yüksek Teknik Okulu marifetiyle mühendis sınıflı harita branşlı subay personelinin, Harita Astsubay Sınıf Okulu marifetiyle de harita teknisyen astsubayların yetiştirilmesini sağlamak, sivil memurlara yönelik temel ve hazırlayıcı eğitimler ile tüm personeline hizmet içi ve görevbaşı eğitimleri düzenlemek görevlerini vermektedir.

Komutanlık karargâhı Ankara'da olan HGK, bu görev tablosuna baktığımızda idarenin haritacılıktan sorumlu en yetkili organıdır ve bir bakanlığa bağlı faaliyet gösterse bile her komutanlıktaki gibi çalıştırılan sivil personel haricinde, askeri personelden oluşur. HGK'nın muvazzaf subay temini Kara Kuvvetleri Komutanlığı (KKK) tarafından yapılır. Yine TSK'nın haritacılıktan sorumlu personeli yetiştiren Harita Yüksek Teknik Okulunun öğrencileri Kara Harp Okulu mezunları arasından seçilir. HGK'nın dışarıdan alınan muvazzaf subay, sözleşmeli subay, astsubay ve uzman erbaş temini de KKK tarafından yapılmaktadır. MSB sadece sözleşmeli memur alımından sorumludur. Bu da TSK organizasyon şeması içinde HGK'yı KKK altına yerleştirebileceğimizi gösterir.

HGK'nın Türkiye haritacılığındaki yeri ise çok daha kapsamlıdır. Bakanlıklararası Harita İşlerini Koordinasyon ve Planlama Kuruluna, Harita Genel Komutanı başkanlık eder. Komutanlık ayrıca Türkiye Ulusal Fotogrametri ve Uzaktan Algılama Birliği (TUFUAB), Türkiye Ulusal Jeodezi ve Jeofizik Birliği (TUJJB) ve Türkiye Ulusal Jeodezi Komisyonu (TUJK) üyesidir. Bu kuruluşlar tek tek incelendiğinde aslında tamamen askerler tarafından idare edilen kurumlar olduğu anlaşılır. TUFUAB temsilci kurum başkanı, başkan yardımcısı ve sekreteri HGK personeli-dir. Siviller yönetimde ancak komisyon başkanlıkları aracılığıyla yer almaktadır. TUJJB'de de aynı görevler HGK tarafından yerine getirilmektedir. TUJK Yürütme Kurulunun da başkanlığı ve sekreterliği HGK mensupları tarafından yürütülmektedir. Türkiye'de haritacılık alanındaki araştırmalarda işbirliği ve eşgüdümü sağlamaya yönelik bu kurumların ana yönetici kadrolarında tek bir sivil yer almamaktadır. TUJJB'nin kuruluş yönetmeliğinde, bu "yönetmeliğin kapsamına giren konularda ülkemizde kişisel veya ulusal kuruluşlarla yabancı kişi ve kuruluşlar aracılığı ile yapılan çalışmaların ulusal çıkarlara uygun olması yönünden gerekli tedbirleri almak" olduğu belirtilmektedir.

Tüm bunlara ek olarak 2009 yılı başında yürürlüğe giren yeni bir düzenlemeden de bahsetmek gerekiyor. 5 Şubat 2009 tarihli 5837 sayılı "Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun"un 17'nci

maddesi ile 22 Nisan 1925 tarihli ve 657 sayılı Harita Genel Komutanlığı Kanunu'na yeni bir madde eklendi. HGK internet sitesinde millî menfaatlere uygun harita üretimi ve harita incelemesi yaptırmayanlara yaptırım getiren madde olarak tanıtılan bu düzenleme ise şunları içermekte: “Ülke menfaatlerine uygun olmayan ve uluslararası alanda istismar edilebilecek nitelikteki haritaların üretiminin ve kullanımının önlenmesi maksadıyla; kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yurt içinde üretilecek, ithal edilecek veya yayımlanacak olan basılı ve sayısal her türlü kara ve hava haritaları, atlas, küre ile benzeri harita ve harita bilgisi içeren her türlü doküman için, Harita Genel Komutanlığından uygunluk onayı alınır. Ancak, kamu kurum ve kuruluşlarının kanunlarla verilmiş harita yapma görevlerine istinaden ürettikleri veya ürettirdikleri haritalar için Harita Genel Komutanlığından uygunluk onayı alınmaz. Bu haritalarda, ülke menfaatlerine uygun olmayan ve uluslararası alanda istismar edilebilecek nitelikteki hususların yer almaması, ilgili kamu kurum ve kuruluşunun sorumluluğundadır. Harita Genel Komutanlığı, lüzum gördüğü takdirde tarihî, kültürel, siyasi ve benzeri bilgileri ihtiva eden haritalar ve diğer dokümanlar için, ilgili kamu kurum ve kuruluşundan da görüş alır. Uygunluk onayı alınmadan harita, atlas,

küre ve benzeri dokümanı basanlar, dağıtanlar veya yayımlayanlar adli para cezası ile cezalandırılır. Uygunluk onayı alınmadan basılan, dağıtılan veya yayımlanan dokümanlar; Türk millî menfaatlerini, Türk varlığını, Türkiye Cumhuriyeti'nin devleti ve milletle bölünmez bütünlüğünü, Türklüğün tarihî ve manevi değerlerini tehlikeye düşürecek nitelikte ise bu harita, atlas, küre ve benzeri dokümanı basanlar, dağıtanlar veya yayımlayanlar, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve bin günden beşbin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Bu şekildeki harita ve dokümanlardan basılan veya dağıtılanlar hakkında, 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 54 ve 55 inci madde hükümleri uygulanır. Beşinci fıkradaki suçların işlenmesi suretiyle yararına haksız menfaat sağlanan tüzel kişiler hakkında, bunlara özgü güvenlik tedbirlerine hükmolunur.”

Haritacılığa milli menfaat standardı getiren ve Türkiye'de HGK'nın onayı olmayan haritaların basımı ve yayını engelleyen bu madde haritacılıktaki askerleşmenin de yeni bir vechesi olarak kabul edilebilir. İdare içindeki bir alanı tamamen askeri tekel altına alan yapısı, personeli, bilimsel alana müdahaleciliği ve yetkileri ile birlikte HGK Türkiye'de militarizmin göz önünde olmayan alanlarda ne kadar yerleşik olabileceğinin bir kanıtıdır.

Türkiye'nin Savunma Harcamaları: 2000'li Yıllar

Gülşay Günlük-Şenesen

Bu yazıda Türkiye'nin 2000'li yıllardaki savunma ya da askeri harcamaları esas olarak bütçe kapsamındaki kamu kaynaklarının kullanımı açısından ele alınacak, savunma sanayiindeki gelişmelere değinilmeyecektir. Türkiye'nin savunmaya ayırdığı kaynaklar bütçe ile sınırlı değildir: Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM), Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF), Türk Silahlı Kuvvetlerini Geliştirme Vakfı (TSKGV) ile dış kredi ve borçlanma da savunmanın kaynakları arasındadır. Savunma sanayiindeki ortaklıkları açısından önemli olan TSKGV'yi ele almayacağız. Aşağıda ayrıntılı gerekçelendireceğimiz gibi, yerli ve ithal silah edinmede önemli kaynaklar olan SSM-SSDF ile dış parasal kaynaklara ilişkin değerlendirmelerimiz kısıtlı olacaktır.

Türkiye'nin savunma harcamalarını izleyebileceğimiz temel kaynak Maliye Bakanlığı'nın bütçe verileridir. Türkiye'nin bütçe kalemlerinin sınıflandırılması 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca 2006 yılından itibaren önceki dönemden farklılaşmıştır.¹ Bu değişimin değerlendirmelerimize temel olan sınıflandırmalar ve veriler açısından tutarsızlık yaratmamasına çaba gösterdik. Savunma Hizmetleri kalemi Tablo 1'de sunulan dökümden görüldüğü gibi, şu kalemlerden oluşmaktadır: askeri savunma hizmetleri, sivil savunma hizmetleri, dış askeri yardım hizmetleri, savunmaya ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri ile diğer kalemi.² Konumuz açısından en önemli fark şudur: Önceki konsolide bütçe uygulamasında savunma hizmetlerini sağlayan kurumlar Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı idi.³ Yeni merkezi bütçede ise bu sınıflandırmada sadece askeri kurumlar yer almamakta, askeri olmayan kamu kurumlarının ilgili har-

camaları da, örneğin sivil savunma hizmetleri, dahil olmaktadır.

Tablo 2'de 2008 yılı için, savunma hizmetlerini sağlayan kurumlar ile öngörülen harcamaları kapsayan bir özet sunulmaktadır. Bu kurumlardan sadece Milli Savunma Bakanlığı ile Savunma Sanayii Müsteşarlığı askeri niteliktedir. Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın bütçesinin teşkilata ilişkin olduğunu, yönettiği Savunma Sanayii Destekleme Fonu'nu içermediğini belirtelim.

Milli Savunma Bakanlığı'nın bütçesi 2008 yılında Savunma Hizmetleri kaleminin %99'unu oluşturduğundan, yukarıda belirtilen diğer kalemler ihmal edilebilir düzeydedir. Dolayısıyla yeni sınıflandırmadaki Savunma Hizmetleri kalemini kabaca Milli Savunma Bakanlığı'nın harcamaları ile özdeşleştirmek yanlış olmaz.

Ancak, burada dikkat edilmesi gereken bir nokta var. Eski sınıflandırmada savunma hizmeti kapsamında olan Milli Savunma Bakanlığı yeni sınıflandırmada da aynı kaleme yer almakta, ama Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın harcamaları burada, yani Savunma Hizmetleri kaleminde değil, Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri kalemi altında yer almaktadır. Bu kalemin dökümü de Tablo 1'de sunulmaktadır. Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın harcamalarının bu yeni konumu, özellikle önceki yıllarla karşılaştırma sırasında, askeri harcamaları olduğundan % 20 dolayında daha düşük değerlendirme yanılığına yol açabilmektedir. Çünkü, Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın 2008 yılı başlangıç ödeneklerini eski sınıflandırmayı izleyerek toplayınca, kurumların toplam içindeki paylarının sırasıyla %79,8, %18,8 ve %1,4 olduğu görülür.

Kuşkusuz eğer AB'ye uyum süreci sürer ve önümüzdeki yıllarda Jandarma Genel Komutanlığı'nın askeri niteliği değişirse gelecekteki değerlendirmeler açısından bu aksaklık ortadan kalkacaktır. Kaldı ki, 5018 sayılı kanunun 2006 maddesinde seferberlik, savaş vb zorunlu

1 Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2008 Yılı Bütçe Gerekçesi, s.21 (<http://www.bumko.gov.tr>).

2 Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (http://www.bumko.gov.tr/bütçe/analitik_bütçe_sınıflandırması).

3 Örneğin bkz. Maliye Bakanlığı, 2000 Yılı Bütçe Gerekçesi, Ankara, 1999. s.47.

TABLO 1. TÜRKİYE’İN SAVUNMA BÜTÇESİ (ESKİ SINIFLAMA) 1998-2008

	Savunma Harcamaları				Savunmanın Payı, %	
	1000 YTL cari fiyatlarla	1000 YTL 1998 fiyatlarıyla	milyon \$ cari fiyatlarla		Konsolide Bütçe	Faiz-diğer Bütçe
1998	1.617.889	1.617.889,0	5.883,0	1998	10,4	17,1
1999	2.841.694	1.842.862,5	7.326,6	1999	10,1	16,4
2000	4.421.343	1.921.768,2	6.690,0	2000	9,5	16,8
2001	6.404.565	1.820.660,4	5.241,1	2001	7,9	16,2
2002	9.337.170	1.931.825,3	6.200,0	2002	8,1	14,6
2003	10.768.367	1.806.921,8	7.212,6	2003	7,7	13,2
2004	11.602.695	1.732.136,3	8.159,4	2004	8,2	13,7
2005	12.674.733	1.766.739,6	9.451,7	2005	8,7	12,6
2006	14.232.657	1.826.446,0	10.008,1	2006	8,0	10,8
2007	14.772.925	1.742.827,3	12.620,8	2007	7,3	9,5
2008	16.634.402	1.779.178,6	13.515,6	2008	7,5	10,0

Not: 2008 yılı verisi bütçe başlangıç ödeneğidir. Cari fiyatlarla verilen Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 2008 Yılı Bütçe Gerekçesi’nden ve (<http://www.bumko.gov.tr>)’den alınmıştır. 1998 temelli GSYH deflatörü (www.hazine.gov.tr)’den hesaplanmış, yıllık ortalama döviz kuru (<http://www.bumko.gov.tr>)’den alınmıştır.

ÇİZİM 1. SAVUNMA HARCAMALARI 1998-2008 (ESKİ SINIFLAMA) 1998 FİY. 1000 TL

hallerde bu üç kurum bütçeleri birleştirilecek kurumlar olarak tanımlanmaktadır. Benzer dayanakları 5459 sayılı ve 22.2.2006 tarihli (madde 2) ve 5668 nolu ve 24.5.2007 tarihli (madde 2a) kanunlarda da görüyoruz: Türk Silahlı Kuvvetleri, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nı kapsayacak şekilde tanımlanmaktadır. Mevcut durumda, yeni bütçe sınıflandırmasına rağmen, 2000'li yıllara ilişkin savunma harcamalarını değerlendirirken Milli Savunma Bakanlığı'nın yanısıra Jandarma Genel Komutanlığı ile Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın harcamalarını savunma harcamaları kapsamında ele almamız gerekmektedir.

Türkiye'nin bu kapsamdaki savunma bütçesinin 1998-2008 dönemindeki seyrine ilişkin veriler Tablo 1'de yer almaktadır.⁴

Tablo 1'e dayanan Çizim 1'e göre, savunma harcamaları sabit fiyatlarla 1999 yılında hızlanmış, 2002 yılına kadar dönem ortalaması olan 1,8 milyar YTL'nin üzerinde seyretmiş, ancak 2002 sonrasında bunun altına düşmüştür. Bu düşme eğilimi savunma harcamalarının bütçe içindeki payına da yansımış, dönem başında faiz dâhil bütçe içindeki payı % 10'dan % 8 dolayına gerilemiştir. Benzer biçimde, 2001 yılına kadar savunmanın faiz dışı bütçe içindeki konumu fazla değişmemişken, 2002 yılından başlayarak payı % 15'den % 10-11 düzeyine gerilemiştir. Bu sınıflandırmaya göre, kamuoyundaki yaygın kanının aksine, savunma kalemi eğitim kaleminin altına ilk kez son yıllarda inmemiştir. Eğitim harcamaları 1988'den bu yana sürekli savunma harcamalarından daha yüksek olmuştur (Günlük-Şenesen, 2002).

4 Türkiye'nin savunma harcamalarının 2002 yılı öncesindeki seyrini bkz. Günlük-Şenesen (2002) ve Günlük-Şenesen (2004a).

ÇİZİM 2.SAVUNMA HARCAMALARI 1998-2008 (ESKİ SINIFLAMA) MİLYON \$

Tablo 1'deki kapsamıyla savunma harcamalarının gayrisafi yurtiçi hasılaya (GSYH) göre oranı 1998 yılında % 2.3 iken, 1999-2002 döneminde % 2.7 dolayında olmuş, 2007 yılına kadar düşüş göstererek % 1.7'ye kadar inmiş görülmektedir.

Öte yandan, 1998 sonrası dönemde savunma harcamalarının dolar cinsinden değeri, YTL'nin değerlendirilmesine de bağlı olarak, belirgin bir artış göstermiştir.⁵ Tablo 1'e dayanan Çizim 2'ye göre 2001 yılındaki krizden savunma harcamalarının dolar cinsinden alım gücü sürekli yükselmiş, 2003 yılındaki düzeyin neredeyse 2 katına ulaşmıştır.

Karşılaştırma amacıyla önde gelen uluslararası veri tabanlarından Stockholm International Peace Research Institute'un (SIPRI) verilerine baktığımızda, Türkiye'nin askeri harcamalarının 2000-2005 döneminde sürekli azaldığı ve 2005 yılındaki düzeyin 1999 yılı düzeyinin % 63'ü kadar olduğu görülmektedir. 2006 yılındaki % 7,6'lık artışın ardından, 2007 yılının düzeyi 2006 yılıyla neredeyse aynıdır (SIPRI 2008:224).⁶ Aynı kaynakta Türkiye'nin askeri harcamalarının GSYH'ye göre oranının 1999-2001 döneminde % 5 dolayında seyrederken izleyen yıllarda dü-

şüş gösterdiği ve 2006 yılında % 2,9'a gerilediği görülmektedir (SIPRI 2008:231). Benzer eğilimi NATO verilerinde de görmek mümkündür.⁷ Bu değerlendirmelerde de Jandarma Genel Komutanlığı'nın kapsanmadığını düşünebiliriz.

Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök, 22 Ocak 2003'de *Jane's Defence Weekly* (s.32) dergisinde yer alan mülakatında Türkiye'nin savunma harcamalarının genel olarak azaldığını, 2003-2012 dönemindeki On Yıllık Tedarik Programı çerçevesinde savunma harcamalarının gayrisafi milli hasılaya oranının % 3 dolayında olacağını tahmin ettiklerini belirtmişti. Ancak, bu öngörülen ve gözlenen genel düşme eğiliminin, dolayısıyla varsa bir yeni yapılanmanın kaynaklarını saptamak pek kolay değildir.

SAVUNMA BÜTÇESİNİN BİLEŞENLERİ

2000'li yıllar için savunma bütçesinin personel ve personel-dışı cari harcamalarına ilişkin veri dökümünü elde etmemiz mümkün olmamıştır. Dolayısıyla buradaki ikinci kalemin alt bileşeni olan askeri teçhizat harcamalarının dönem içindeki seyrini de bütçe verilerinden izleyemiyoruz. Ancak, erişilebilen 2008 yılına ilişkin döküm Tablo 2'de yer almaktadır.⁸ Buradaki mal ve hizmet alımı kaleminin içinde askeri teçhizat/silah harcaması da bulunmaktadır. Gerek personel ve gerekse mal-hizmet giderleri açısından Milli Savunma Bakanlığı'nın belirleyici konumu burada da görülmektedir.

Öte yandan NATO veri tabanındaki bu ayrıma ilişkin verilere bakmak bir fikir verebilir. Çizim 3'den görüleceği gibi, genel düşüş eğiliminde personel harcamalarının azalmasının belirleyici olduğu söylenebilir (SIPRI 2008:239). Personel harcamalarında 2000 yılından başlayan daralma düzenli bir şekilde 2007 yılına kadar sürmüştür.

5 Özellikle yurtiçinde yapılan harcamaların değerlendirilmesinde yerli para birimi yerine dolar kullanılması sakıncalıdır. Ancak hem dolar kamuoyunda yaygın olarak kullanıldığından, hem de silah ithalat kapasitesi açısından belirleyici olduğundan burada sunulmaktadır.

6 SIPRI'nin askeri harcama kapsamı bütçedekinden farklıdır. SIPRI tanımında askeri harcamalar, silahlı kuvvetleri, savunma bakanlığı, askeri operasyonlara katılmak üzere eğitilen paramiliter güçleri ve askeri uzay faaliyetlerini kapsar. Bu kapsama emeklilik ödemeleri dahil bütün personel harcamaları, operasyon ve bakım harcamaları, silah alımı, askeri araştırma-geliştirme harcamaları ile yapılan askeri yardımlar dahildir. SIPRI (2008:243). Ancak SIPRI (2008:224)'deki Türkiye verilerine paramiliter güçlerinin harcamalarının kapsanmadığı belirtilmiştir.

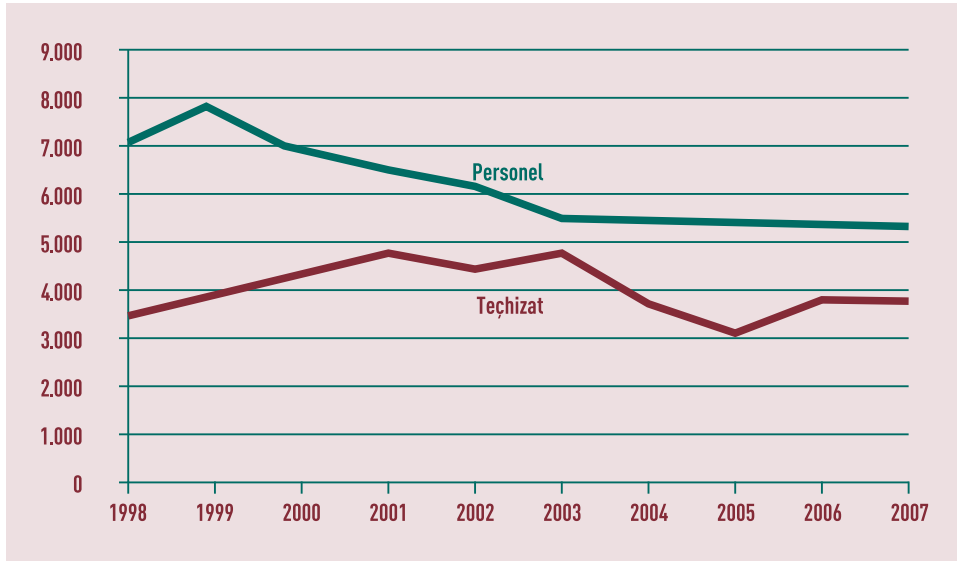
7 www.nato.int/issues/defence_expenditures, erişim:28.08.2008.

8 Tablo 2'deki dökümden Toplam Giderlerin % 7,6'sını oluşturan Diğer Giderler kaleminin bileşenleri şunlardır: Sosyal Güvenlik Devlet Primi, Faiz, Cari Transfer, Sermaye, Sermaye Transferi, Borç Verme, Yedek Ödenek.

TABLO 2. SAVUNMA BÜTÇESİNİN BİLEŞİMİ, 2008, MİLYON TL

	Personel Giderleri	Mal ve Hizmet Alımı	Diğer	Toplam
Milli Savunma Bakanlığı	5.384,3	6.969,8	918,6	13.272,7
Jandarma Genel Komutanlığı	1.711,8	1.109,1	307,5	3.218,4
Sahil Güvenlik Komutanlığı	75,2	112,9	45,2	233,3
TOPLAM	7.171,3	8.191,8	1.271,3	16.634,4

Kaynak: "2008 yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu İcmali (I) sayılı cetvel- Genel Bütçeli İdareler", (Ekonomik Sınıflandırma) BÜMKO/e-bütçe.

ÇİZİM 3. TÜRKİYE'NİN ASKERİ HARCAMALARININ BİLEŞİMİ, 2005 FİY. MİLYON \$ (NATO-SIPRI 2008:239)

2007 yılındaki düzey dönem içinde en yüksek değeri aldığı 1999 yılındakinin %70'i kadardır. Bu eğilimin belirleyicisi askeri personel sayısındaki 1990ların sonundan başlayarak süren büyük sayılabilecek düşüştür. NATO verilerine göre, Türkiye'nin silahlı kuvvetleri 2000 yılında 793.000 kişi iken, 2006 ve 2007 yıllarında 500.000 dolayına düşmüştür. Bu değerlendirmede de Jandarma Genel Komutanlığı'nın kapsam dışında bırakılmış olabileceği hatırlanmalıdır.

Askeri teçhizat harcamalarında ise 1998-2003 döneminde neredeyse sürekli bir artış ve yüksek düzey gözlenirken, 2004-2005 yıllarındaki düşüşlerin ardından yine artış gösterdiği, ama daha düşük düzeyde kaldığı söylenebilir. 2007 yılındaki düzey, 2003 yılındaki düzeyin % 81'i kadardır. Bu verilere göre personel harcamaları NATO tanımındaki toplam askeri harcamaların % 60'ını, teçhizat harcamaları ise yaklaşık % 40'ını oluşturmaktadır.

SAVUNMA SANAYİİ DESTEKLEME FONU'NUN (SSDF) GELİR VE GİDERLERİ

Türkiye'nin savunma harcamalarının önemli bir kaynağı olan SSDF'nin 2000'li yıllardaki toplam gelir ve giderlerinin seyri, Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın ilettiği veriler temelinde, Çizim 4'de yer almaktadır. Bu veriler Diğer kalemleri'ni kapsamamaktadır. Bu noktaya aşağıda 2007 verilerinin dökümünü ele alırken değineceğiz. 2001 kriz yılında devalüasyondan kaynaklandığı düşünülebilecek düşüşün ardından, gelirlerde ciddi bir yükseliş olduğunu, ardından TL'nin dolara karşı değerlenmesine rağmen, azalma eğilimine geçtiğini görüyoruz. Giderlerde ise 2001 yılındaki daralmanın ardından 2000'li yıllardaki harcamaların düzeyinin önceki döneme göre daha yüksek seyrettiğini ve 2005 sonrasında arttığını söyleyebiliriz. Bu eğilimlerin belirleyicileri hem gelir hem de giderlerin alt kalemleridir.

SSDF'nin kaynakları, kamusal nitelikte ama bütçe dışında olduğundan, savunmaya ayrılan toplam kaynaklar içindeki konumunu değerlendirmek için gelir ve giderle-

ÇİZİM 4.SSDF’NİN GELİR VE GİDERLERİ, MİLYON \$, 1998-2007

Askeri Harcamaların ve Askeri Malların Parlamenter ve Yargısal (Sayıştay) Denetimi

Eser Karakaş

2009 itibariyle dünyamızda 1.5 trilyon dolar mertebesinde askeri harcama yapılmaktadır.

Bu harcamaların yarısından biraz fazlasını ABD tek başına yapmaktadır.

Türkiye askeri harcamalar açısından ikinci onluk grupta yer almaktadır ama bir dizi nedenden toplam harcama miktarı bilinemediği için sıralamada netlik yoktur.

Yasal Çerçeve

Bütçe hakkı anayasalcılık hareketinin, demokratik süreçlerin özüdür. **Bütçe** devletin gelecek belirli bir dönem içindeki gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların yürütülüp uygulanmasına izin veren hukuki belgedir.

Yasama organının halk adına kamu gelirlerini toplayıp bu gelirleri yine halk adına harcamasına bütçe hakkı adı verilir.

1982 Anayasası'nın 161. maddesi "devletin, KİT'ler dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamalarının yıllık bütçelerle yapılacağı" hükme bağlar.

Aynı **Anayasa'nın 160. maddesi** de " Sayıştay'ın merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının **BÜTÜN GELİR VE GİDERLERİ İLE MALLARINI TBMM adına denetlemek** ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli" olduğunu ifade eder.

Sayıştay Anayasa'nın 160 ve 164. maddeleri, 832 sayılı Sayıştay Kanunu (1967) ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve ilgili yönetmelikler çerçevesinde faaliyetlerini yürütür.

Sayıştay kamu harcamalarının **uygunluk (hukukilik) ve performans (etkinlik) denetimini** yapmakla sorumludur.

Sayıştay Kanunu'nun (1967) 38. maddesi "askeri kadrolarla, askeri teçhizat, levazım ve ayniyatın, fabrika ve müesseselerin Sayıştay denetimine tabi olduğunu" ancak, bunların denetim usullerinin Sayıştay görüşü alındıktan sonra Milli Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'nca hazırlanacak bir yönetmelikle belirleneceğini hükme bağlar.

1967 tarihli Sayıştay Kanunu'nda en önemlisi 1985 tarihli olmak üzere askeri harcamaların sivil otoriteler tarafından denetlenmesini daha da kısıtlayan değişiklikler yapılmıştır; ortada hazırlanmış ve askeri harcamaların sivil otorite tarafından denetimine yönelik önemli maddeler kapsayan bir "Sayıştay Kanunu tasarı" mevcuttur ama bu tasarı 2005'den beri bir dizi nedenden hâlâ yasalaşamamaktadır.

Avrupa Birliği Komisyonu'nun ürettiği 2008 İlerleme Raporu'nun siyasi kriterler bölümünde TBMM'nin Milli Savunma Bakanlığı bütçesini **Bütçe Plan Komisyonu'nda** incelediğini ancak bütçe dışı kaynakların (**Milli Savunma Sanayi Müsteşarlığı'na bağlı Savunma Sanayi Destekleme Fonu**) tümüyle denetim dışında kaldığını ifade etmektedir.

2008 senesinin son günü açıklanan "**Ulusal Program**"da **ise konuya ilişkin** aşağıdaki ifade yer almaktadır:

"Anayasa'nın değiştirilmiş 160 ıncı maddesi uyarınca, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bütün gelir ve giderleri ile malları Sayıştay'ın denetimine tabidir. Geçen yasama döne-

TABLO 3. SSDF GİDERLERİ, 2007, MİLYON \$

Proje Ödemeleri	1.016
Ar-Ge Proje Ödemeleri	31
Kredi Geri Ödemesi	73
Verilen Krediler	34
Diğer Ödemeler	40
SSDF GİDER TOPLAMI	1.194
Diğer Kurum Bütçeleri Kaynaklı Proje Ödemeleri	333
TSF Kaynaklı Proje Ödemeleri	55
GENEL TOPLAM	1.582

Kaynak: Savunma Sanayii Müsteşarlığı, 2007 Yılı Faaliyet Raporu, s. 41
<http://www.ssm.gov.tr/TR/dokumantasyon/Documents/2007%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

minde hazırlanmış olan yeni Sayıştay Kanunu Teklifi'nde uygulamaya ilgili teknik düzenlemelerin tümüyle yerine getirilmesini sağlamak üzere iki maddeye yer verilmiştir.”

Uygulama

Merkezi Bütçeye dâhil Milli Savunma Bakanlığı bütçesi *de jure* olarak olağan denetim koşullarına tabidir; ancak *de facto* olarak da, hem TBMM Bütçe Plan Komisyonu'nda hem de TBMM Genel Kurulu'nda parlamenten denetim sürecinin gerekleri sadece “usulen” yapılmakta, ne Komisyon'da ne de Genel Kurul'da savunma harcamaları tartışıl(a)mamaktadır.

Bu durum bir ölçüde askeri harcamalara ilişkin gelecekteki denetim mantığına, bir ölçüde taraflar arasında mevcut **enformasyon asimetrisine**, sivillerin bir dizi nedenden bu konuya ilişkin uzmanlaşma/uzmanlaşabilme sorunlarına ve belki de en önemlisi yeterli siyasi irade eksikliğine bağlanabilir.

Merkezi Bütçeli Milli Savunma Bakanlığı dışında askeri harcamaların ağırlıklı olarak gerçekleştiği kurum **07.11.1985 tarih ve 3238 sayılı kanunla kurulu Savunma Sanayi Müsteşarlığı'dır**.

İlgili kanunun 12. Maddesi Müsteşarlığın kaynak sorununu kurulan **Savunma Sanayi Destekleme Fonu** ile çözmeyi amaçlamıştır.

Aynı kanunun **17. Maddesi** ise Fon'un denetimini Başbakanlık'tan, Milli Savunma Bakanlağı'ndan ve Maliye Bakanlağı'ndan katılan birer kişiden oluşan bir Komisyon aracılığıyla yaptırmaktadır.

Bu Fon'un harcamaları Sayıştay denetimine girmiş ama değiştirilmeyen bir yönetmelik nedeniyle Sayıştay denetimi işlevsiz kalmıştır.

1982 Anayasası'nın 160. Maddesinin son fıkrasının AB sürecinde kaldırılması (7.5.2004-5170/10.md.) Sayış-

rin ayrıntılı bileşimlerini ele almamız gerekir. Bu türden dökümler Tablo 3 ve Tablo 4'de 2007 yılı için sunulmaktadır. 2007 yılı verilerinin kaynağı Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın *2007 Yılı Faaliyet Raporu'dur*. 2002-2006 yıllarına ilişkin benzer bilgilerin elde edilmesi mümkün olmamıştır.⁹ 2002 yılı öncesi değerlendirmeler için Günlük-Şenesen (2002)'ye bakılabilir. Tablo 3'den görüldüğü gibi, SSDF giderlerini esas olarak proje ödemeleri oluşturmaktadır. Bunlar yerli savunma sanayii üretimi ile ilişkilendirilebilir.

9 SSDF'den bilgi edinme formuyla yaptığımız istek “Talep etmiş olduğunuz SSDF'ye ilişkin 2002-2006 yılları arasındaki döneme ait gelir ve giderler grafiği ayrı bir çalışma yapılmasını gerektirdiğinden bilgiler verilememektedir.” gerekçesiyle karşılanmamıştır.

tay'ın askeri harcamaları denetiminde daha etkin olabilmesi için çok önemli bir adımdır ama bu adımın gerekli yasa ve yönetmelik değişiklikleriyle desteklenmesi çok önemli anayasa değişikliğini adeta etkisiz kılmaktadır.

Aynı kanunun **19. Maddesi** Müsteşarlığın ve Fon'un taşınmazlarının devlet malı olduğunu hükme bağlamaktadır; söz konusu devlet malları **askeri mal statüsüne** girmekte ve 12 Mart 1971 düzenlemeleri sonrası denetim dışında kalmaktadır.

Sayıştay Kanunu'nun 12. Maddesinde yapılan bir kısmi değişiklik (2003) askeri malların denetimi meselesinin önünü açmakla birlikte, aynı **Sayıştay Kanunu'nun 38. maddesine dayanılarak 1969 senesinde çıkarılan bir askeri yönetmelik** pratikte uygulamayı olanaksız kılmaktadır.

Ne Yapılabilir?

- Sivil-asker ilişkilerinin normalleşmesi çerçevesinde askeri harcamaların ve malların sivil murakabesini olanaklı kılacak **gerekli ve yeterli sivil siyasi iradenin** oluşması.
- Tüm **yönetmeliklerin** Anayasa'nın 160. Maddesinde yapılan değişikliğin ruhuna ve yürürlükteki yasalara uygun hale getirilmesi.
- Her siyasal parti içinde askeri makamlarla **arada mevcut enformasyon asimetrisini ortadan kaldıracak** ya da en aza indirecek bir uzman kadronun yetişmesi.
- Bütçeleme süreçlerinin **klasik birlik ilkesine** uygun olarak tüm askeri harcamaların, silah, teçhizat, mühimmat alımları harcamalarının tek bir belgede toplanması, **fon uygulamasına son verilmesi, adem-i tahsis (tahsis yapmama) ilkesine saygı gösterilmesi**.

Tablo 4 ise kamu kaynaklarından savunmaya aktarılan bölümün bileşimini göstermesi açısından ilginçtir. Şans oyunları (Milli Piyango, Müşterek Bahis) gelirleri ile gelir-kurumlar vergisi gelirlerinin bir bölümü SSDF'ye tahsis edilmiştir. Ayrıca Milli Savunma Bakanlığı (MSB) bütçesinden Özel Tüketim Vergisi payı ile projeler kapsamında aktarılan kaynaklar vardır. Bu son aktarma biçimleri nedeniyle MSB ile SSDF gelirlerini toplayarak savunmaya ayrılan toplam kaynaklara ulaşmak doğru olmaz, çifte sayım sorunu ortaya çıkar. Öte yandan SSDF'nin sermaye piyasası ile devlet tahvili (DT) ve hazine (HB) bonusu gelirleri elde ettiği de dikkat çekmektedir.

TABLO 4. SSDF GELİRLERİ, 2007, MİLYON ₺	
SSDF GELİRLERİ	
TSK Güçlendirme Vakfı'ndan (TSKGV) aktarmalar	0
Milli Piyango Payı	186
Müşterek Bahis Payı	30
Gelir-Kurumlar Vergisi üzerinden aktarılan Pay	814
MSB bütçesinden aktarılan (2000/16 sayı karar)	0
MSB bütçesinden aktarılan (ÖTV Payı/232)	127
FON MALVARLIĞI GELİRLERİ	
Mevduat/REPO faizleri	2
DT-HB faizleri	70
İştirak Gelirleri	3
Kredi Faizleri	1
Verilen kredi geri dönüşleri	12
Bedelli askerlik gelirleri	0
Bağış ve yardımlar	0
Hafif silah satışı geliri (MKEK)	5
Diğer gelirler	7
SSDF GELİR TOPLAMI	1.257
DİĞER NAKİT GELİRLERİ	
MSB Bütçesinden projeler kapsamında aktarılan	1.059
Diğer kurum bütçelerinden projeler kapsamında aktarılan	89
TSF'ndan aktarılan	55
TOPLAM NAKİT GELİRLERİ	1.203
GENEL TOPLAM	2.460

Kaynak: Savunma Sanayii Müsteşarlığı, 2007 Yılı Faaliyet Raporu, s. 40
<http://www.ssm.gov.tr/TR/dokumantasyon/Documents/2007%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin savunmaya ayırdığı kaynakların 2000'li yıllardaki seyrini, yerli ve yabancı kaynaklardan erişilebilen veriler temelinde değerlendirdiğimizde genel bir düşme eğiliminin olduğunu söyleyebiliriz. Bu dönemde paranın değerlenmiş olması nedeniyle silah alımında daralmaya gidilmemiş olması muhtemeldir.

Bu değerlendirmelerde verilere erişim olanakları/olanaksızlıkları belirleyici olmaktadır. Gerçi yeni bütçe uygulamasıyla verilere erişim kolaylaşmıştır, ama verilerin sunumunda bakanlıkların teşkilat yapılanmalarının esas alınması kullanıcıyı zorlamaktadır. Örneğin kimi veriler için Maliye Bakanlığı'nın Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü bölmesine, kimisi için ise Muhasebat Genel Müdürlüğü bölmesine bakmak gerekmektedir. Sunulan bilgilerin aynı ayrıntıda yakın geçmişe yönelik dizilerinin yokluğu ise 2000'li yıllar için bile dönem değerlendirmesini güçleştirmektedir.

Kuruluşların veri sınıflandırılmasındaki uyuma karşın, bunlara erişim açısından uyumsuzluk da sözkonusudur. Örneğin Milli Savunma Bakanlığı'na ilişkin en son dönem (2007-2008) mali bilgileri bakanlık sitesinden (www.msb.gov.tr) görmek mümkündür. Ancak İçişleri Bakanlığı'nın sitesinde (www.icisleri.gov.tr) benzer dökümler yer almamakta, Jandarma Genel Komutanlığı'nın mali bilgileri görülememektedir. Maliye Bakanlığı ise genellikle verileri Merkezi Bütçe toplamlarıyla sunmaktadır. Kuruluşların personel ve diğer ekonomik sınıflandırmayla bütçe bileşimleri son yıl dışında elde edilememektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, SSDF ayrıntılı verileri 2002 yılına kadar ve 2007 yılı için yayımlamışken, 2002-2006 dönemi için sağlamamıştır. Oysa yıllık faaliyet raporlarının bu bilgileri kapsamaması beklenir.

Türkiye'nin silah edinmede kullandığı dış kaynaklar, dolayısıyla dış borçlanma, yurtiçinden veri sağlanmadığı için bu yazıda ele alınamamıştır. Günlük-Şenesen (2004-b)'de tahmin edilen 1987-2000 dönemine ilişkin askeri nitelikteki dış borç stoku 10 milyar dolar dolayında idi. Bu miktarın 2000'li yıllarda artmış olacağı düşünülebilir.

Türkiye'nin 2000'li yıllardaki savunma harcamalarına ve bileşenlerine ilişkin değerlendirmelere temel olacak bilgileri ilgili kamu kurumlarının düzenli ve ayrıntılı olarak kamuoyuyla paylaşmadığı görülmektedir. Bu durumda saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerinin hayata geçirilmediğinden söz edilemeyeceği gibi, nesnel temellere dayanmayan değerlendirmelerin de önü açılmış olmaktadır.

OYAK: KİMİN EKONOMİK GÜVENLİĞİ?¹⁰

İsmet Akça

Türkiye’de ordunun, modern orduların asli işlevi olan dış askeri güvenlik alanının yanı sıra siyasal, iktisadi, kültürel, ideolojik alanlara uzanan geniş bir faaliyet alanının bulunması ve bu alanlardaki faaliyetlerinin sivil kamu otoritesinin denetiminden yasal veya fiili özerklik altında yürütülmesi Türkiye’de pretoryen bir militarizmi¹¹ hakim kılmıştır. Söz konusu pretoryen militarizmin güç sahalarından biri de ekonomidir. Savaş sanayii ve askeri harcamalar alanında müesses klasik askeri-sınai kompleks mekanizmasının dışında Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) üzerinden ordunun bizatihi kolektif bir sermaye grubu olarak hareket etmesi Türkiye’de militarizasyonun önemli bir vechesini oluşturmaktadır. Pretoryen militarizmin pratiklerinin meşrulaştırıcısı “milli güvenlik ideolojisi”yle¹² uyum içinde kendine “ulusun kalkınmasına hizmet”, “ulusal ekonomiye hizmet”, “ulusal ekonomik güvenliğin koruyucusu olmak” gibi özellikler vehmeden OYAK “kimin ekonomik güvenliği”nin garantörüdür?

OYAK, 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından, Milli Birlik Komitesi’nin 3 Ocak 1961’de çıkardığı 205 sayılı yasa ile kurulmuştur. Yani varlığını olağandışı bir dönemin yasama faaliyetine borçludur. OYAK nedir sorusu akla hemen OYAK sivil bir kuruluş mu askeri bir kuruluş mu sorusunu getirmekte. OYAK yönetiminin, kurumun ordu ile bağıni silikleştirme adına sivilliyi vurgulayan söylemleri son yıllarda özellikle dikkati çekmekte.¹³ Ancak kurumun üyelerine ve idari yapısına bakıldığında askerlerin hakimiyeti açıktır. Kurumun *daimi üyeleri* aslen Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) kadrolarında görevli subay, askeri memur ve astsubaylardır. Bunların üyelikleri mecburidir ve mevcut 241.000 üyenin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. *İdari yapısına* bakıldığında Temsilciler Kurulu tamamen askerlerden oluşmakta, 40 kişilik Genel Kurul’da 9 sivil üye bulunmaktadır. Yasada 7 kişilik Yönetim Kurulu’nun 3 kişisi asker olarak öngörülmüş olmakla birlikte, fiiliyatta askerler 1976’dan beri 4 kişi ile temsil edilegelmişler ve yönetim kurulu başkanı her zaman asker üye olmuştur. Şu anda ikisi emekli olmak üzere yönetim kurulunun altı üyesi askerdir.

Faaliyetleri açısından OYAK aynı anda hem bir ek sosyal güvenlik kuruluşu hem de bir “holding” olsa da kuruma rengini veren şey kâr amaçlı iktisadi faaliyetleridir. Bir sosyal güvenlik kuruluşu olarak, emeklilik, ölüm ve malûliyet yardımlarının yanısıra ucuz ve uzun vadeli konut kredisi ve borç verme faaliyetleri ordu mensuplarının üst orta sınıflara denk bir refah düzeyine sahip olmalarını hedeflemektedir.¹⁴

OYAK’ın bir sermaye grubu olarak yapılanması daha kuruluş aşamasında öngörülmüş ve diğer sosyal güvenlik kuruluşlarından farklı olarak yatırım faaliyetlerinde herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamıştır. OYAK bünyesindeki şirketlerin sayısı yıllar içinde artış göstermiş ve bugün itibarıyla elliye geçmiştir. Bu şirketlerden birçoğu Türkiye’nin en büyük ve en kârlı iktisadi kuruluşları arasında yer almaktadır. Kuruluşundan bugüne yerli ve yabancı büyük sermaye gruplarının yanı sıra kamu iktisadi teşekkülleriyle de çeşitli düzeylerde ortaklıklar kurmuştur. OYAK’ın yatırımları otomotiv, çimento, demir çelik, enerji sektörlerinde yoğunlaşmış olmakla beraber, finans, inşaat, gıda, iç ve dış ticaret, turizm, sigortacılık, zirai kimya, nakliye, teknoloji-bilişim, savunma ve güvenlik sektörleri gibi geniş alanlara yayılmıştır.¹⁵

2008 sonu itibarıyla toplam aktifleri 10,588 milyon TL’ye ulaşan ve 1,911 milyon TL’lik net dönem kârı¹⁶ elde eden OYAK Türkiye’nin en büyük üç holdinginden biridir. OYAK’ın sivil genel müdürü bu “başarıyı” “kanla sınanan askeri prensiplerle” açıklasa da¹⁷ her şeyden önce özel yasasındaki bazı hükümlerin sağladığı ayrıcalıklardan bahsetmek gerekir ki bunların başında OYAK’ın sahip olduğu vergi muafiyetleri gelmektedir.¹⁸ Yine özel yasası sayesinde OYAK hem özel hukukun hem kamu hukukunun nimetlerinden faydalanmaktadır. Bir yandan iktisadi yatırımlarını rahatlıkla yapabilmekte, diğer yandan da malları, gelir ve alacakları devlet malı statüsünde sayılmakta, bu da ku-

10 Bu kısa yazı şu iki çalışmaya dayanmaktadır İsmet Akça, “Kolektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri,” Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu (edr.), *Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004; İsmet Akça, *Militarism, Capitalism and the State: Putting the Military in its Place in Turkey*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

11 Bakınız Uri Ben-Eliezer, “Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm. The Inverse Relation Between Militarism and Praetorianism Through the Example of Israel,” *Comparative Political Studies*, 30/3, 1997; Ahmet İnel, “Cumhuriyet Döneminde Otoritarizmin Sürekliliği,” *Birikim*, no. 125-126, 1999.

12 Örneğin bakınız Tayfun Akgüner, 1961 *Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu*, İstanbul Üniversitesi SBF Yayını, İstanbul, 1993; Ali Bayramoğlu, “Asker ve Siyaset”, Ahmet İnel-Ali Bayramoğlu (ed.), *Bir Zümre, Bir Parti. Türkiye’de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004..

13 Bu tarz beyanlar için bakınız *Milliyet*, 23.11.2001 ve 26.04.2002; OYAK 2004 Faaliyet Raporu, s. 10; Oyak 2008 Faaliyet Raporu, s. 3.

14 Örneğin 2004 yılında OYAK’ın ve Emekli Sandığı’nın verdiği emeklilik ikramiyeleri karşılaştırıldığında OYAK’inkini orgeneral için yaklaşık 4 kat, kıdemli albay için yaklaşık 3, kıdemli başçavuş için ise 1.5 kat fazla olduğu görülmektedir. Bakınız *Oyak Dergisi*, 2004, s. 76. 2008 yılı Faaliyet Raporu’nda genel müdür de her üyesi için “1 ev + 1 araba” imkânını “kalcı olarak sunabilmekle” övünmektedir.

15 OYAK yatırımları ve gelirleri hiçbir biçimde askeri harcamalar ve projeler için kullanılmamaktadır.

16 OYAK 2008 Faaliyet Raporu.

17 “Sonuçta iş hayatı da bir savaştır. Binlerce yıl kanla sınanan askeri prensipler iş hayatına uygulanırsa, hata olasılığı sıfırdır.” (*Sabah*, 23.11.2001).

18 OYAK’a bağlı şirketler vergilerini ödemekte ancak OYAK’ın kendisi her türlü vergiden (gelir, kurumlar, veraset ve intikal vergileri, damga vergisi) muaf tutulmaktadır.

rum mallarının haczedilemeyeceği anlamına gelmektedir. Ayrıca üyeleriyle olan ilişkileri askeri idari yargı yetkisine alınarak üyelerin eleştirilerine karşı korunma sağlanmaktadır. Hukuki ve kurumsal yapısının son avantajı da üye aidatları sayesinde sürekli nakit girişi sağlanmasıdır.

OYAK'ın bu denli büyüebilmesindeki belirleyici etken ise diğer büyük sermaye grupları gibi, farklı dönemlerdeki hâkim birikim stratejilerinin hem belirleyicisi hem takipçisi olmasıdır. Kurum, net varlığının önemli gelişme gösterdiği 1960-80 arasında, ithal ikâmecî strateji doğrultusunda içeride yüksek kârlar sağlayan korumacı politikalarından istifade etmiştir. 1980 sonrasında ise neoliberal özelleştirme (çimento, bankacılık, demir çelik) ve finansal yatırım stratejileri üzerinden büyümeye devam etmiştir.¹⁹ 1989'dan itibaren ekonominin mali sermaye birikimi döngüsüne sıkıştırılması ile derinliği gittikçe artan 1994, 1999, 2001 ve 2008 krizlerinin bedeli işçi, memur gibi çalışan kesimlere, kent yoksullarına ve küçük esnafa fatura edilirken,²⁰ hem kurumsal olarak OYAK bu politikalarından nemalanmış ve tarihinin en hızlı büyüme rakamlarına ulaşmıştır hem de "ayrıcılık bir zümre olarak" askeri personel neoliberal politikaların sosyal ve iktisadi tahriplerinden görece korunmuştur.

"OYAK kimin ekonomik güvenliği için mevcut" sorusu bağlamında iki örnek olaya bakmak ordunun tikel ekonomik çıkarlarının nasıl ulusal çıkar, ulusal güvenlik söylemi altına gizlendiğinin ortaya konması açısından aydınlatıcı olabilir. Birinci örnek, yarattığı iktisadi ve sosyal tahribat itibarıyla Cumhuriyet tarihinin en büyük iktisadi krizi olan 2001 krizidir. Kriz sürecinde OYAK genel müdürü "Kriz varsa, fırsat da vardır. 600 trilyona giden kâr beklentili bir kurum olarak fırsatlara bakmazsak ken-

dimize haksızlık etmiş oluruz" sözlerini sarfediyordu.²¹ Gerçekten, krizleri üreten mali sermaye birikim stratejisinin izleyicisi olan OYAK 2001 yılında toplam net varlıkları ve kârı açısından büyük bir sıçrama gerçekleştiriyor, özelleştirme kapsamında "sembolik bir rakama satın aldığı" Sümerbank'ın 4.5 aylık faaliyeti sonunda getirdiği kâr ise OYAK'ın diğer şirketlerinin toplam kârını aşyordu. İkinci olay ise özelleştirme kapsamında 2005 sonunda Erdemir'in satın alınmasıdır. Bu süreçte OYAK yönetimi tarafından ve kamuoyunda Erdemir'in ulusal güvenlik açısından stratejik öneminden dem vurulmuş, özelleştirilse bile ulusal sermayenin elinde kalması gerektiği ileri sürülmüş, kısacası Erdemir'in OYAK tarafından alınması TOBB'dan Maden-İş'e çeşitli kurumlar tarafından olduğu gibi medyada da coşkuyla karşılanmıştır.²² Ulusalçı retorik neoliberal sermaye birikim stratejisinin hizmetine sokulmuş ve böylece 2003 kârı OYAK'ın o dönemdeki 40 şirketinin toplam kârına eşit olan²³ Türkiye'nin en kârlı üçüncü şirketi kamudan OYAK'a geçmiştir.²⁴ Eylül 2005'te Antalya'da gerçekleşen "OYAK İş Ortakları Toplantısı"nda kırmızı beyaz tişört giyerek ulusal açıdan stratejik önemi haiz şirketlerin yabancılara satılmaması teziyle milliyetçi mobilizasyon yaratan OYAK demir çelikte kısa bir süre sonra Arcelor ile ortaklık görüşmelerine başlamış, bankacılıkta ise Türkiye finans sektörünün "topyekun gayr-i millileşmesini" pek de dert etmemiş ve Sümerbankı çok ucuza alıp Oyakbank'ı büyüttükten sonra bu bankayı 2.7 milyar dolara (o güne kadar ki en yüksek meblağlı banka satışıdır) Hollandalı ING grubuna satmıştır.²⁵ Küresel neoliberal kapitalizmin amentüleri doğrultusunda sermaye birikim stratejileri izleyen OYAK'ın bu gayri milli tavırları ise içinde emekli generallerin de bulunduğu geniş bir milliyetçi kamuoyunu sükut-u hayale uğratmıştır.²⁶

Farklı yaşam alanlarına sirayet eden militarizasyon pratikleri dolayısıyla ordu hem kendi kurumsal gücünü derinleştirmekte hem de daha geniş sosyo-politik ve sosyo-ekonomik iktidar ilişkileri ağına daha fazla dahil olmaktadır. Türk ordusunun OYAK dolayısıyla ekonomi alanındaki varlığı bunun bir halidir. Bir yandan, her türlü siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel meseleyi asayiş sorunu olarak kodlayan "Neoliberal Güvenlik Siyaseti ve Devleti" sosyo-politik ve sosyo-ekonomik planda demokratik hak taleplerinin önünü kesmekte. Diğer yandan da sosyo-ekonomik güvenlik, toplumun genel refahından soyutlanarak, başta ordunun kendisi olmak üzere hakim sosyal grupların ve sınıfların ekonomik güvenliği açısından ele alınmaktadır. OYAK olgusu bu sürecin izlenebileceği alanlardan birisidir. Bu durum sadece demokrasinin asgari kurumsal ve yasal düzenlemeleri açısından değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi öznelerin karar alma süreçlerine katılımı boyutu açısından da anti-demokratik bir nitelik arz etmektedir.

19 Bu durum 1997 tarihli Milli Güvenlik Siyaset Belgesi'nde yer alan "Türkiye'nin dünya ile bütünleşmesine yönelik, özelleştirme de dahil ekonomik çabalar artırılmalıdır" ifadeleri ile de uyumludur. Metin için bakınız Serdar Şen, *Geçmişten Geleceğe Ordu*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 2000, ss. 154-155.

20 Neoliberal iktisadi yapının analizi için bakınız Erinc Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

21 *Hürriyet*, 23.11.2001.

22 Örnek olarak bakınız "Oyak İş Ortakları Toplantısı, 7.9.2005, Antalya", <http://www.oyak.com.tr>; *Radikal*, *Sabah*, *Milliyet*, 05.10.2005; *Radikal*, *Hürriyet*, 06.10.2005.

23 *Sabah*, 5-6.10.2005

24 Bu durumu en güzel şu iki alıntı özetlemektedir. Ereğli Belediye Başkanı: "Erdemir'in daha yüksek fiyatla satılmasını bekliyorduk. Kelepir fiyata satıldı. Tek tesellimiz ihaleyi Oyak'ın kazanması" (*Radikal*, *Sabah*, *Milliyet*, 05.10.2005); OYAK Genel Müdürü Coşkun Ulusoy: "Emeklilerimizin parasıyla Türkiye'yi kurtarmaya soyunmayız. Üyelerimizin ve Türkiye'nin çıkarı örtüşüyor". OYAK genel müdürü "elbette zarar eden bir kuruluşu almayacaklarını...ihalelere kârlı gördükleri için katılacaklarını, ulusal kaygıların ancak limitlerini zorlamalarına neden olacağını" da eklemiştir. *Hürriyet*, 08.09.2005.

25 *Radikal*, 20.06.2007.

26 OYAK'ın milliyetçi retorij ile neoliberal kapitalist pratikleri arasındaki açı dolayısıyla ortaya çıkan tartışmaların kapsamı için bakınız İsmet Akça, *Militarism, Capitalism and the State*, ss.356-359, 377-378.

SAVUNMA SANAYİİ

Lale Sarıbrahimoğlu

Türk savunma sanayiinde kritik yıllar...

Türkiye’de savunma sanayii sektörü, yüksek askeri teknoloji üretimi konusunda istenilen düzeye ulaşamadığı gibi mevcut hükümet tarafından atılan bir dizi olumlu adıma karşın geçmişteki kimi hataların zaman zaman tekrarı nedeniyle ileriye dönük olarak belirsiz bir görünüm sergilemektedir. Bu belirsizliğin temelinde savunma sanayii sektöründe sivil demokratik denetimin sağlanamamış olması, dolayısıyla silah alımlarının, ağırlıklı olarak askeri bürokrasinin belirlediği tehdit algılamalarına dayandırılması yatmaktadır.

Durum böyle olunca zaten kıt olan ekonomik kaynaklar, gerçekte tehdit olarak algılanmayabilecek durumlara göre silah alımlarına aktarılmakta ve israfa yol açmaktadır. Örneğin, Türkiye’nin envanterinde, klasik olmayan savaşların yaratacağı asimetrik tehditleri bertaraf edecek silah türleri -saldırı helikopteri ve insansız hava aracı gibi istihbarat, keşif ve gözetleme sistemleri - ya hiç yoktur ya da sınırlı sayıda yer almaktadır.

Türkiye’de bir savunma sanayii alt yapısı oluşturulması amacıyla 1985 yılında Milli Savunma Bakanlığı’na (MSB) bağlı Savunma Sanayii Müsteşarlığı (SSM) kuruldu. SSM’nin kuruluş nedenlerinden bir diğeri, silah alımlarının demokrasilerde olduğu gibi siyasi otoritelerin denetiminde sivil uzmanlar tarafından gerçekleştirilmesini sağlamak idi. Silahın kullanıcısı olan silahlı kuvvetlerin, silah tedarikinde aynı zamanda satın alma konumunda olmasının pek çok sakıncası bulunmaktadır. Normalde sivil demokratik denetime yani şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkelerine tabi olması gereken silahlı kuvvetlerin, silah satın alımında yer alması ile hem demokrasi ilkesi çiğnenmiş oluyor hem de askerin yolsuzluk iddialarına muhatap olması gibi kritik sorunlar ortaya çıkabiliyor.

SSM’nin kuruluşundan 2004 yılına kadar geçen 19 yıllık sürede ne güçlü bir savunma sanayii alt yapısı kurulabildi ne de silahların alımında sivil ağırlık hissettirilebildi.

Ancak 2004 yılında, Türkiye’nin silah teknolojilerinde yüzde 80 ila yüzde 85 olan yurt dışına bağımlılığının 2010 yılında yüzde 50’ye çekilmesi dolayısıyla yerli savunma sanayii alt yapısının güçlendirilmesi amacıyla önemli bir adım atıldı. Bu amaçla, o tarihlerde, Türkiye’ye ne teknolojik getirisi olan ne de ihracat olanağı yaratan ortak üretime dayalı tedarik modeli çok geç de olsa terkedile-

rek yurtiçi silah üretimine ağırlık verilen bir modele geçilmesi kararlaştırıldı.

Saldırı helikopteri, insansız hava aracı (UAV) ve tank ortak üretim projeleri iptal edilip, her üç silahın, şu anda uygulamaya giren yurt içinde teknoloji üretim modeliyle Türkiye’ye kazandırılmasına ağırlık verilen sisteme geçildi. Bu tedarik modeli ile yerli firmalara silah tasarımı ve geliştirme yetenekleri kazandırılması amaçlanırken silah üretiminde uluslararası ortaklıklar da teşvik ediliyor.

SSM Müsteşarı Murat Bayar, yaklaşık iki buçuk yıl önce yaptığı açıklamada, Türkiye’nin yeni silah alımları için yılda 3 ila 3.5 milyar dolar tutarında harcama yaptığını dikkat çekerek, “yerli firmalar ise bu miktarın yüzde 25’inden faydalanıyorlar. 2010 yılına kadar Türk Silahlı Kuvvetleri’nin silah ihtiyacının en azından yüzde 50’sinin yurt içi imkanlarla karşılanması gerekir” diyerek, yerli savunma sanayii yapısının içinde bulunduğu durumu dile getiriyordu.

Bayar yine aynı tarihte yaptığı açıklamada, Türkiye’nin dünya silah ithalatında 4’ncü sırada silah ihracatında ise 28’nci sırada yer aldığını belirtirken, “Bu, Türkiye ölçeğinde bir ülke için kabul edilebilir bir durum değildir. Kendi tasarımlarımızı yapıp sistemlerimizi kendimiz üretmeliyiz” diyordu.²⁷

SSM Müsteşarı Bayar, “Kritik askeri teknolojilerde yurt dışına bağımlı olmamız nedeniyle siyaseten Türkiye’nin yabancıların kontrolünde olduğunu” da belirtiyordu.

Yurt içi üretim artıyor

SSM’nin 2007 yılında ilk kez yayımladığı Faaliyet Raporuna göre, 2004 yılında başlatılan politikanın meyveleri alınmaya başlandı ve yurt içinde silah teknolojileri üretiminde yüzde 42’ye ulaşarak (<http://www.ssm.gov.tr>, 2007-2011 *Stratejik Plan*’a da bakılabilir) silah teknolojilerinde dışa bağımlılık yüzde 60’lara çekildi.

Ancak silahların yurtiçinde üretim düzeyinin yüzde 40’lara çıktığı yolundaki bilgi halen kağıt üzerinde. Zira yerli firmaların yabancı ortaklarıyla birlikte geliştirecekleri saldırı helikopteri ve tank prototipi üretimi gibi 3 milyar doları geçen projelerin somut olarak ortaya çıkması 2013 ve sonrası yılları bulacak.

Nitekim, MSB’nin 2008 mali yılı bütçesi içindeki payı, Kasım 2007 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi Plan ve Bütçe Komisyonu’nda görüşülürken, Milliyetçi Hareket

²⁷ Lale Sarıbrahimoğlu, “Turkish Defence Industry:Banking on Change,” *Jane’s Defence Weekly (JDW)*, May 31, 2006.

Partisi (MHP) Milletvekili Mehmet Günal, Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül'e, bu yüzde 41'lik oranın yüksek teknolojiyi mi, yoksa montaj işlerini mi, kapsadığı sorusunu yöneltti.

SSM, 2005 yılında olan hem Türk Silahlı Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı (TSKGV) ortaklı 15 kadar büyük askeri firma hem de yerli özel firmalara tasarıma dayalı projeler üretmeleri ve bu amaçla yabancı firmalarla ortaklığı da reddetmeyen yeni politika çerçevesinde, 1 milyar doları bulan silah tedariki anlaşmaları imzaladı. Bu firmaların sayısı 100'ün üstündeydi.

Savunma Sanayii sektörünün yeniden yapılandırılması dolayısıyla ekonomiye yük değil katkı sağlaması amacıyla tüm savunma sanayii firmalarının aynı çatı altında toplanmasını öngören proje ise, askeri ve sivil kurumlar arasındaki güç savaşı nedeniyle gerçekleşemedi.

Türkiye, silah teknolojilerinin yurt içinde geliştirilmesi politikasına ek olarak bu alanda işbirliği yaptığı ülkeleri de çeşitlendirerek, Güney Kore gibi ülkelerle, ana muharebe tankı ve temel eğitim uçağı üretimi gibi projelerde işbirliğine gitmeye başladı. A 400 M ağır nakliye uçağı üretimi gibi Avrupa'nın çeşitli ülkelerinin dâhil olduğu çok ortaklı projelerde daha fazla yer alma arayışlarına girdi.

Türkiye'nin geleneksel silah tedarikçisi ABD'nin, Ankara'nın başlattığı yabancı firmaların teknoloji transferi uygulamasına kendi firmaları için sınırlama getirmesi ilk başlarda bu ülke ile silah ticaretini etkiledi. Amerikan firmaları, Türkiye'nin milyarlarca dolar tutarındaki saldırı helikopteri, insansız hava aracı ve askeri uydu geliştirme ihalelerine katılmadı. Ancak, ABD ve Türkiye arasında yapılan bir dizi görüşme sonucunda, Amerikan firmaları artan biçimde SSM'nin açtığı askeri ihalelere girmeye başladı.

Unutulmaması gereken husus, Türkiye'nin halen ABD'den, TSK'nın envanterindeki F-16'lara ek olarak, 1.8 milyar dolar tutarında 30 adet F-16 uçağı alacağı ve 8 ülkenin ortak olduğu Amerikan firmaları önderliğindeki Geleceğin Müşterek Uçağı (JSF) projesine toplam 10 milyar dolar tutarında 100 adet uçak siparişiyle dâhil olmasıdır. Yeni durumda, otomatik olarak Amerikan silahları alınmamakla birlikte Amerikan silah tedarikçileri, Türkiye piyasasında halen önemli aktör olarak rol oynuyorlar. Dolayısıyla ABD halen Türkiye'nin silah pazarında birinci ülke konumundayken İsrail ikinci sırada yer alıyor.

28 Lale Sariibrahimoğlu, "Turkey to locally develop Strategic Arms Systems," *JDW*, 30 Mart 2005.

29 Lale Sariibrahimoğlu, "Turkish procurement head rejects criticism," *JDW*, 3 Ağustos 2005.

Türkiye, yerli firmaların ürettiği silah sistemlerinin dünya pazarlarında alıcı bulabilmesi için yoğun kulis yapıyor. Aselsan, Hollanda Kraliyet Ordusu için Kaideye Monteli Stinger (KMS) füze sistemi üretirken Körfez ülkeleri de, Türkiye'nin silah satmaya çalıştığı ve bu amaçla arayışlara girdiği bir bölge.

Demokratik reformların savunma sanayiine yansması

Türkiye'de 2003 ve 2004 yıllarında gerçekleştirilen askeri ve sivil alanlardaki demokratik reformlar, genelde askerin kontrolünde gerçekleşen ve dolayısıyla kullanıcı ve alıcı arasındaki sınırların bulanık olduğu sistemin daha berrak hale gelmesinin de bir ölçüde önünü açtı.

SSM Müsteşarı Bayar, "Silah tedarikinde güçler ayrılığı olması gerekiyor. Silahın kullanıcısı olarak asker operasyonel ihtiyaçlarını belirlerken SSM tedarik örgütü olarak satın almadan sorumludur," diyordu.²⁸

Bayar, SSM'nin silah alımlarının yüzde 80'ni gerçekleştirdiğini ve bu oranın önümüzdeki birkaç yılda yüzde yüze çıkacağını da belirtiyordu.²⁹

Bugün geline nokta, silah alımlarını önemli ölçüde sivil bir silah tedarik kurumu olan SSM yaparken halen Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olan ve askerlerden oluşan Müsteşarlık da, başta Amerikan Lockheed Martin firması yapımı envanterdeki yaklaşık 213 adet F-16 savaş uçaklarının modernizasyonu olmak üzere sayıca azalmış olmasına karşın ihalesiz hazır alım yoluyla silah tedariki yapmaktadır.

Türkiye'nin yurtdışındaki büyükelçiliklerinde görevli askeri ataşelikler tarafından MSB bütçesinden yılda yaklaşık 1 milyar dolar tutarında silah alımı yapıldığı belirtiliyor.

Silah harcamaları

2003 yılında kabul edilen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Yasası çerçevesinde 2007 yılı itibariyle personele ayrılan idari bütçeyi kamuoyu ile paylaşan SSM, Türkiye'nin silah alımları için harcadığı fon gelirlerini de ilk defa, bu yıl internet sayfasından duyurduğu Performans Raporu ile açıkladı. Rapor, 2007 yılı ve öncesine ait fon gelir ve giderlerini kamuoyu ile paylaşıyor.

Buna göre, 2007 yılında SSM Fonu'ndan elde edilen gelir 1.256 milyar dolar olurken giderler 1.194 milyar dolara ulaştı.

Silah alımları için kaynak oluşturmak amacıyla 1986 yılında kurulan SSM'ye bağlı Savunma Sanayii Destekleme

Fonu'na (SSDF), gelir ve kurumlar vergisi, şans oyunları, at yarışları, hafif ateşli silahların ithalatı, yakıt tüketim vergisi, alkol ve tütün mamullerinin satışlarından elde edilen gelirlerin belirli bir yüzdesi aktarılıyor. Ayrıca fona, MSB bütçesinden her yıl yaklaşık 1 milyar dolar para aktarılıyor. Milli Piyango İdaresi'nin özelleştirilmesi halinde de şans oyunlarından fona gelir aktarılmaya devam edilecek.

SSDF kaynakları SSM tarafından açıklanmış olmasına karşın, savunma için ayrılan bütçe dışı kaynaklardan birini oluşturan SSM gelirleri üzerinde parlamento denetimi bulunmamaktadır.

Türk savunma sanayiinin ekonomiye etkisi

100'den fazla yerli silah tedarikçisi firmanın, 2002 yılında toplam cirosu 800.000 dolar idi. (<http://www.ssm.gov.tr>, *Faaliyet Raporu*). Bu rakam 2007 yılında 2 milyar dolara ulaşarak yaklaşık 2,5 kat artış gösterdi.³⁰

Savunma sanayii firmalarının 2007 yılındaki 2 milyar dolarlık cirosu, Türkiye'nin bilinen rakamlara göre silah alımları için yılda yaklaşık 4 ila 5 milyar dolar olan harcaması ile karşılaştırıldığında oldukça düşük seyrediyor demektir.

Diğer yandan savunma sektöründe Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) projeleri için 200 milyon dolar ayrılmış bulunuyor.³¹

Ancak Müsteşar Bayar, yapımı süren Milli Gemi (Mil Gem) gibi geliştirme projeleri için AR-GE'den ayrı olarak mali kaynak tahsis ettiklerini belirterek, örneğin, bu proje sayesinde, harcanan paranın yüzde 80'ninin yurt içinde kaldığını söylüyor.

Diğer yandan Bayar, Türkiye'yi de derinden etkileyen küresel krizin savunma sanayii sektörünü etkilemediğini ve hatta krizin sektörün lehine sonuçları olduğunu savlıyor. Bayar, sektörlerinin şu anda etkilenmediğini çünkü kaynaklarının belli ve bunların çoğunluğunun önceden planlı kaynaklar ve uzun vadeli projeler olduğunu sözlerine ekliyordu.³²

SSM Müsteşarı Bayar, silah üretimi için ayrılan mali kaynakların, ulusal sanayiinin gelişmesi için harcandığını belirterek, bu durumun istihdama ve mali krizin aşılmasına destek olduğunu dile getiriyordu.³³

2006 yılında 352 milyon dolar olan Türk savunma sanayii ürünleri ihracatı 2006 yılında 420 milyon dolara ulaşırken bu alandaki toplam ihracatın 2011 yılında 1 milyar dolara çıkartılması hedefleniyor.³⁴

Kritik yıllar

Türkiye'nin, yurt içinde üretim modeliyle başlattığı projelerden biri, ilk aşamada 50 adet saldırı helikopterinin İtalyan Agusta Westland'ın teknoloji desteği ile Türk Havacılık ve Uzay Sanayii (TAI) tesislerinde üretimi. Projenin bedeli 2.7 milyar dolar. İlk helikopterin TSK'ya 2013 yılında teslim edilmesi planlanıyor.

Yerli Otokar firması ile SSM arasında Ağustos 2008'de imzalanan anlaşmaya göre, Altay adı verilen yerli milli tankların 4 adet prototipinin üretilmesi planlanıyor. Güney Kore'nin Hyundai Rotem firması, tankların üretimi için teknoloji transferi yapacak. Prototiplerin 2014 yılında tamamlanması öngörülmüyor.

Bu arada, bu bölümün yazarıyla görüşen askeri kaynaklar, Türkiye'nin yerli tank yapımı projesinin gereksiz olduğuna ve bu alanda sarfedilecek kaynakların ileriye dönük tehdit algılamalarına uygun silahlar için harcanması gerektiğine inanıyorlar.

Dolayısıyla 2013 yılı ve sonrasında, yurt içi imkânların azami kullanılması suretiyle başlatılan büyük askeri projelerin planlandığı şekilde bitirilip bitirilmeyeceği büyük önem taşıyor. Gerek AR-Ge gerekse geliştirmeye dayalı saldırı helikopteri, tank ve diğer bazı silah üretim projelerini fazlasıyla hırslı programlar olarak nitelendiren bir Türk savunma sanayii uzmanı, geliştirme süreçlerinin iyi takip edilmemesi halinde TSK'nın ihtiyaçlarının söz konusu yıllarda karşılanamaması gibi bir riskin bulunduğu işaret diyor.

Nitekim, yerli Aselsan firmasının geliştirdiği kamera sisteminin, operasyonel anlamda henüz olgunlaşmaması sonucu İsrail'den alınan Heron UAV sistemlerine bu kameraların monte edilmesinde yaşanan güçlükler dolayısıyla da gecikmeler yaşanıyor. Bu gecikmeler nedeniyle, Türkiye İsrail'den hazır UAV sistemleri satın alırken ABD'den de Predator adlı UAV sistemlerini satın almak için başvuruda bulundu. İnsansız hava araçları, istihbarat toplamada önemli bir rol oynuyor.

Keza, savunma harcamaları için bütçesine yüksek miktarda kaynak ayıran ve gerek MSB bütçesi gerekse bütçe dışı askeri harcamaların parlamento tarafından denetlenmediği Türkiye'de, Suriye sınırındaki mayınlı alanların

30 SSM Müsteşarı Murad Bayar'ın bu bölümün yazarıyla yaptığı söyleşi.

31 <http://www.ssm.gov.tr>, Performans Raporu.

32 *Taraf*, 23 Şubat.

33 Bayar'ın bu bölüm yazarıyla yaptığı söyleşi.

34 <http://www.ssm.gov.tr>, Performans raporu.

temizlenip organik tarıma açılmasını öngören yasa tasarısı üzerinde yaşanan yoğun tartışmalar, Türkiye'nin mayın imha teknolojisine sahip olmadığını da gözler önüne serdi.

Genelkurmay İletişim Daire Başkanı Tuğgeneral Metin Gürak, 22 Mayıs tarihli basın brifinginde, Suriye sınırındaki mayınların temizlenmesiyle ilgili bir soru üzerine, TSK'nın bu iş için yeterli teçhizatı ve uzman personeli olmadığını, sadece muharebe alanında askeri ihtiyaçlara cevap verecek şekilde olduğunu söyledi.³⁵

Türkiye'de sayıları 2,5 milyonu aşan kara mayınlarının -ki bir kısmı tank mayınları- temizleyecek tek bir yerli

firma bile mevcut değilken, İsveç, Rusya, Hırvatistan ve İsrail dâhil 14 yabancı firmanın bu mayınları temizlemek için Türkiye'nin ihalesine katılmak istedikleri biliniyor.³⁶

Oysa, Türkiye, Alman Abeking&Rasmussen ve Fr. Lürsen Werft konsorsiyumuna, 2003 Ekim ayında verdiği ihale ile bu konsorsiyumdan 6 adet mayın avlama gemisi alımını tamamlamak üzere. Mayın avlama gemileri, Boğazlar'da olası bir mayın tuzağına karşı güvenli seyrisfer denizcilik faaliyetlerinin yapılmasını öngörüyor.

Ancak Türkiye, kendisinin yerleştirdiği kara mayınlarını imha ettirecek yerli teknolojiye sahip değil.

35 NTVMSNBC, 22 Mayıs.

36 Today's Zaman, 17 Mayıs.

Askerin Siyasete Müdahaleleri ve Ordu İçi Siyasallaşma

Ferda Balancar, Esra Elmas

Bu yazıda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) 2006–2008 yılları arasında siyasi alana yaptığı müdahaleler ile kendi içinde yaşadığı siyasi tartışma ve çatışmalar ele alınacaktır.¹ Söz konusu gelişmelerin zemini ve niteliğini, 2000 yılından itibaren ivme kazanan siyasi gelişmeler şekillendirmiştir.

Bu açıdan iki belirleyiciden söz edilebilir.

Birinci belirleyen, Türk siyasi dinamiklerinin 2000'li yıllarda temel olarak AB meselesi etrafında şekillenmesidir. 1987'de Türkiye tam üyelğe başvurmuş, 1999'da adaylığı resmen kabul edilmiş, 1999-2005 arası ülke reform hamleleriyle tam üyelik müzakerelerini hedeflemiş ve en nihayet 2006'da tam üyelik müzakerelerine başlamıştır. Sistemin sivilleşmesi, temel hak ve özgürlükler alanlarının genişletilmesi, insan haklarına saygı ve azınlıkların korunması gibi unsurlar etrafında reform programlarını kapsayan bu dönem doğal olarak Türkiye'de siyaset alanını ve siyasi aktörleri önemli ölçüde etkiledi. 'Demokrasi, hukuk ve hukukun üstünlüğü' gibi kriterler öncelikle Türkiye siyasi hayatında belirleyici bir rol oynayan TSK'yu yakından ilgilendiriyordu. Devlet yapısının sivilleştirilmesi ile siyasi karar süreçlerinin askeri etkiden arındırılması yönünde atılan zorunlu adımlar TSK'yu reform sürecinin hem nesnesi hem öznesi haline getirdi. TSK değişmek zorunda olduğu gibi aynı zamanda değişim sürecini taşıması gereken bir aktör haline geldi. Türkiye'deki askeri vesayete dayalı siyasal rejimin temel taşlarının yerinden oynaması anlamına gelen bu durum ordu açısından iki dizi etkiye yol açmıştır. Bir yandan ordu içinde AB ve reformlar konusunda farklı görüşler ortaya çıkmış, ciddi siyasi kırılma ve çatışmalar yaşanmıştır. Diğer taraftan TSK'nın siyasetle ilişkisi inişli çıkışlı hale gelmiş, asker hem siyasete ve reform sürecine müdahale imkânları aramış hem uygun görmediği reformları dahi benimsemek durumunda kalmıştır.

Bu kritik dönemin ikinci temel belirleyeni, 2002 Kasım ayından itibaren Türkiye'nin İslami geleneğinden doğan

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) siyasi iktidarıyla tanışmış olmasıdır. AB'ye üyelik sürecinin AKP iktidarında yaşanıyor oluşu, asker-sivil ilişkilerini daha gergin ve çatışmalı hale getirmiştir. Reform programları sıkça birçok askerin de içinde olduğu keskin muhalif gruplar tarafından "üstü örtülü İslam" projeleri olarak algılanmış, rejim gerginlikleri ile değişim sürecinin gerginlikleri birbirini iyice tetikler hale gelmiştir. 2006 – 2008 yılları arasında bu gerginlik doruk noktasına ulaşmıştır. Bu, ordunun siyasi girişimleri, iç gerginlikleri, siyasi rolü açısından da en hararetli dönem olmuştur.

2006 – 2008 dönemine geçmeden önce parçaların yerli yerine oturması açısından belirleyici ilk evreyi 2003 – 2005 dönemini ve bu döneme ait kritik olayları ve gelişmeleri hatırlamak gerekiyor.

2003–2005 DÖNEMİ

MGK REFORMU

Bu dönemde TSK ve sivil-asker ilişkileri açısından ilk ve en önemli gelişme AKP iktidarının henüz birinci yılında, 2003'de hazırlanan 7. Uyum Paketi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından kabul edilmesidir. Bu çerçevede Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ve MGK Genel Sekreterliği Kanununda değişiklik yapılarak bu kurulun görevleri yeniden tanımlandı.² İlk aşamada kanun değişiklikleriyle MGK'nın görev alanı daraltıldı ve Batı demokrasilerindeki emsalleri gibi "danışma kurulu" statüsüne getirildi. Aralık 2003'te ise MGK Genel Sekreterliğinin görev ve çalışma esaslarını düzenleyen gizli yönetmelik, yeni bir ve şeffaf bir yönetmelikle yürürlükten kaldırıldı. Genel Sekreterliğe olağanüstü yetkiler tanıya-

1 2006 yılı öncesi gerçekleşmiş olup, 2006-2008 döneminde ortaya çıkan ordu içi siyasi hareketler ve müdahale girişimleri de hem asli boyutlarıyla hem 2006-2008 yıllarına yaptıkları etkilerle bu bölümde ele alınacaktır.

2 Bakınız MGK makalesi, *Almanak 2006-2008*.

rak özerk bir yürütme organı gibi davranmasını sağlayan gizli yönetmeliğin kaldırılması siyasal rejimin şeffaflaşması doğrultusunda atılan en önemli adımlardan biri olarak Türkiye'nin siyasal tarihine geçti. Yasa ve yönetmelik gereği küçülüp yeniden organize olması gereken kurumun bu geçiş süreci, görev süresi 30 Ağustos 2004'de dolan son asker genel sekreter Org. Şükrü Sarıışık döneminde tamamlandı. 950 kişilik personel sayısı 250'ye düşürüldü. Başka kurumlara ait belgeler iade edilirken, MGK üretimi plan ve fişler imha edildi.³ Geriye kalan personelin içinde sadece ikisi emir subayı, 12 asker kaldı. Asker personelin büyük bölümünün de seferberlik konusunda çalıştıkları açıklandı.⁴

SİVİL TİB'LE KARŞI HAMLE

Sivilleşme sürecinin düz hat üzerinde ilerlediğini söylemek zordur. Nitekim bu gelişmelerin hemen ardından, eski yapıda MGK Genel Sekreterliği bünyesinde yer alan Toplumla İlişkiler Başkanlığının "MGK tavsiyesiyle İçişleri Bakanlığına bağlandığı ve Toplumla İlişkiler Bürosu adı altında 22 Mayıs 2003'te 81 ilin valiliğine gönderilen gizli bir genelgeyle tüm illere yaygınlaşmasına"⁵ karar verildiği öğrenildi. Sivil TİB'in, terörle mücadele ve psikolojik harekât konularında, Emniyet Genel Müdürlüğü, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) ve Genelkurmay Başkanlığı ile koordinasyonu sağlayacağı bildirildi. Gerekliliği ve uygulanış biçimi ise resmi makamlarca şu şekilde açıklandı: "Ülkemiz menfaatlerini ilgilendiren konularda milli siyaset psikolojik harekâtla desteklenmelidir. Psikolojik harekât programlarında bakanlığımıza çok önemli görevler düşmekte, faaliyetlere verilen desteğin güçlü hale getirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle bakanlığımızda psikolojik harekât icra ünitesi olarak görev yapan Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı'nın faaliyetlerini "Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı" adı altında yürütmesi Bakanlıkça uygun görülmüş ve 81 ilde Toplumla İlişkiler Büroları'nın oluşturulması görevi bu birime verilmiştir."⁶ Böylece 2003'de 7. AB'ye uyum paketiyle MGK Genel Sekreterliğinin daraltılan görev alanı ve siyasette asker etkisinin azaltılmasına yönelik bu adımların, yine MGK tavsiyesiyle İçişleri Bakanlığına bağlı olarak yürütülecek bir güvenlik anlayışına işaret ettiği ortaya çıktı. Durum, ordunun AB kriterleriyle daralan hareket alanını, sivil siya-

setin olanaklarıyla yeniden tesis etmeye çalışması olarak yorumlandı.

KRİTİK DÖNEMEÇ: KIBRIS

Gerek asker-sivil ilişkileri gerek ordu içindeki bölünmeler açısından en kritik aşamayı 2004 yılında yaşanan Kıbrıs'a yönelik Annan Barış Planı süreci oluşturmuştur. Bu süreçte yaşanan gerginliklerin iki temel nedeni bulunmaktadır:

1. Devlet kurumları ve ordunun fiili tekelinde bulunan Kıbrıs meselesine ilk kez bir siyasi iktidar tarafından el atılmıştır. Bu durum devlet aktörleri tarafından devlet alanının daralmasına yönelik bir gelişme olarak algılanmıştır.
2. AB sürecinin Kıbrıs gibi konularda resmi devlet politikalarını zorlaması devlet içi güç çatışmalarını derinleştirmiştir. Kıbrıs meselesi adanın statüsü kadar, Türkiye'de siyasi kararları kimin alacağı ve yaşanmakta olan değişim sürecinin istikameti sorularını da kuşatmış, bu açıdan sembolik bir önemle öne çıkmıştır. Nitekim askerin iç bölünmesi ve siyasallaşması Kıbrıs meselesi kadar değişim süreciyle de ilgilidir.

Bu çerçevede yaşanan en çarpıcı gelişme, Annan Planı'yla ilgili görüşmelerin kritik bir safhasında 23 Mayıs 2003 tarihli Cumhuriyet gazetesinin manşetinde yer alan "Genç Subaylar Rahatsız" başlıklı haber ve bu haberle ilgili tepkiler oldu. Habere göre 20 Mayıs 2003'te Başbakan Erdoğan ile Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök arasında yapılan görüşmede, Özkök Erdoğan'a Kıbrıs ve AB'ye uyum süreciyle ilgili gelişmelerden ordudaki genç subayların rahatsız olduğunu ifade etmişti. Özkök üç gün sonra düzenlediği basın toplantısında "Başbakanla görüşmemde 'genç subaylar tedirgin' demedim; bu dedikoduyu üretmeleri lanetliyorum" sözleriyle bu haberi yalanladı. O günlerde kulislere gazeteye bu haberi, birlikte hareket ettiği gazeteciler üzerinden dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Aytaç Yalman'ın yaptırdığı söyleniyordu. Genelkurmay Başkanı ile kuvvet komutanları arasındaki fikri ayrışma o günlerde dışarıya yansiyacak kadar siyasallaştı. Nitekim 2003 Mayıs'ında ve takip eden aylar boyunca Genelkurmay Başkanı Org. Hilmi Özkök hükümete yumuşak davrandığı, AB ve Kıbrıs konusunda hükümetle uyumlu bir politika götürdüğü için Emin Çölaşan, Mustafa Balbay gibi gazeteciler tarafından pek görülmemiş tarzda eleştirildi.⁷

Bu eleştiriler ve söz konusu "genç subaylar" haberi için 5 yıl sonra, dönemin Genelkurmay 2. Başkanı emekli Org. Büyükanıt, "o haber Genelkurmay Başkanlığını siyasete müdahale konusunda kışkırtmak için yapılmış bir tezgâhtı" değerlendirmesini yaptı.⁸

3 Radikal, 2004, 'Yeni MGK'dan ilk icraat: Fişler imha', 18 Kasım.

4 a.g.m

5 Radikal, 2003, 'Sivil TİB, MGK Tavsiyesi', 24 Ekim.

6 Özgür Politika, 2003, 'Her İl'e psikolojik harekât merkezi', 24 Ekim.

7 Örnek için bakınız, Emin Çölaşan, Hürriyet, 1.9.2005, "Milletin sofrası, Milletlin resepsiyonu".

8 9 Mayıs 2009 tarihinde CNN Türk'te yayınlanan 32. Gün programında Büyükanıt ile gazeteciler arasındaki diyalog şöyleydi:

Nitekim bu olaydan dört yıl sonra ileride değineceğimiz *Nokta* dergisinde yayımlanan emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'e ait günlüklerde (2007) ve Cumhuriyet gazetesi Ankara temsilcisi Mustafa Balbay'ın günlüklerinde (2009) bu sürecin perde arkası gözler önüne serildi. Her iki belgede de bu dönemde bir askeri darbe hazırlığının son aşamasına gelindiği ortaya çıktı. "Genç Subaylar Rahatsız" manşeti dönemin kuvvet komutanlarından Şener Eruygur, Aytaç Yalman, Özden Örnek ve İbrahim Fırtına'nın içinde olduğu darbe girişimine karşı çıkan Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'ü bu girişime boyun eğdirmek için atılmıştı. Reformcu politikalar izleyen siyasi iktidarın arkasındaki toplumsal geniş destek ve Hilmi Özkök faktörü ordu içinden gelen içe kapanmacı seslerin yükselmesini engelledi. 2004 Ağustos ayında özellikle Jandarma Karargahında önemli tasfiyeler yaşandı. Dönemin Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur'un 26 Ağustos 2004'te emekliye ayrılırken komutayı kastederek sarfettiği şu sözler dikkat çekici ve ordu içi gerginlikleri tanımlamak açısından önemlidir: "Milli birliğimize meydan okuyan iç ve dış işbirlikçilere karşı eylemsizlik duyarsızlık ya da şekli kalan gösteriş tepkileri cumhuriyet karşıtlarını yüreklendirmektedir."

"KIRMIZI KİTAP"/MGSB TARTIŞMASI

Siyasal rejimi milli güvenlik cihazlarıyla kuşatan anlayışın en önemli unsuru olan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)⁹ tartışmaları AB hattındaki sivilleşme eğiliminin önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Gizli Anayasa olarak bilinen MGSB'de yapılmak istenen değişikliklere siyasi iktidar ağırlığını koymak istedi ve ilk taslak böyle hazırlandı. Ancak 2005'in Ekim ayında yapılan MGK toplantısında, yeni MGSB Silahlı Kuvvetler'in PKK, Kıbrıs ve Ege karasuları konularındaki itirazları göz önünde bulundularak kabul edildi. "İlk MGSB taslağında 'AB ülkeleriyle uyum çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması" ifadesi yer almıştı. Ne var ki, Haziran ayındaki MGK'dan sonra yapılan düzeltmeler sonucunda, "Türkiye'nin özel koşulları dikkate alınarak, mevcut konumun devam etmesi gerektiği" kararına varıldı.¹⁰ Bu, kamuoyunda yasa değişikliği sonrasında rolü "danışma kurulu" statüine indirgenen MGK'nın yeniden aktör olarak öne çıkması ve ordunun siyasete müdahalesinin yasallaşması şeklinde yorumlandı.¹¹

ŞEMDİNLİ OLAYLARI

2005'teki en önemli gelişme, Kasım 2005'te gerçekleşen, Şemdinli olayı adıyla bilinen bombalama hadisesiydi. Olayın asker faillerine ait otomobilin bagajında bu-

lunan belgeler arasında 105 kişinin adının yazılı olduğu üç liste ile içinde krokiler, haritalar, kimlik kartları ve izin kâğıtları bulunan 300 sayfalık dört klasör ele geçti. "Sakıncalı", "milis" ve "devlet yanlıları" başlıklarıyla adlandırılan listelerin yanında Demokratik Toplum Partisi'nin 18 delege aday adayının fotoğraflarının bulunduğu bir başka belge ortaya çıktı.¹² O sıcak günlerde en ilginç açıklama ise dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt'tan geliyordu. Büyükanıt olayın sanıklarından astsubay Ali Kaya için, "Kuzey Irak'taki operasyonlardan tanırım, iyi çocuktur"¹³ ifadesini kullandı. Bu ifade askerin yargı sürecine müdahalesi olarak değerlendirildi. Bir süre sonra Van Cumhuriyet Savcısı Ferhat Sarıkaya olayla ilgili hazırladığı iddianamesinde KKK Orgeneral Yaşar Büyükanıt, Van Asayiş Kolordu Komutanı Korgeneral Selahattin Uğurlu ile Hakkâri Dağ ve Komando Tugay Komutanı Tuğgeneral Erdal Öztürk haklarında "Büyükanıt'ın Diyarbakır 7. Kolordu Komutanı olduğu dönemde suç işlemek için çete kurdukları, hatta bu çetenin Diyarbakır Emniyet Müdürü Gaffar Okkan'ı öldürdüğü"¹⁴ iddialarına yer verdi. Bu gelişmeler gerek askerin siyaset ve yargı alanına müdahalesi gerek asker-siyasi iktidar çatışma ve ittifakı açısından ileride de görüleceği gibi 2006 yılının önemli unsurlarından birisini oluşturdu.

Rıdvan Akar: 2003'teki meşhur 'genç subaylar rahatsız' açıklaması var. Bu genç subaylar sıkıntılarını, üstlerine yansıtırlar mı?

Büyükanıt: 'genç subaylar rahatsız' ibaresi üretilmiş bir haberdir, birileri tarafından enjekte edilmiş haberdir.

Rıdvan Akar: TSK içinden birileri tarafından mı?

B: Hayır... sadece bu kadarını söylüyorum ama enjekte edilmiş bir haberdir.

Birand: Neden?

B: Genelkurmay başkanlığı üzerinde baskı yaratır mı düşüncesiyle üretilmiş bir şeydir tabi bunu bu kadar açık söylediğime göre itimat buyurun böyledir, yoksa subayın genci yaşlısı yok. O zamanın genelkurmay başkanı sayın Özkök tarafından da, hatta o onun zarif uslubünü aşan bir tepkiyle cevap vermişti.

Rıdvan: bunu yapmalarının amacını TSK'yı siyasete sokmak, bir askeri darbe olmasını sağlamak olduğunu düşünebilir miyiz?

Y.B: yani darbe demeyeyim ama baskı hani tam sağ pres diyorlar ya.

<http://www.qtahya.com/forum/102729p1/buyukanit-ilkkez-32-gun-habere-konustu-neler-dedi.html>

9 Bakınız "TSK'nın kurumsal ve askeri boyutu" makalesi.

10 *Akşam*, 2005, 'MGSB: Askerin konumu yine değişmedi', 27 Ekim.

11 'Ekim ayındaki MGK toplantısında onaylanan, kamuoyunda 'Gizli Anayasa' diye nitelenen MGSB'ye, El Kaide örtülü bir tanımla alınırken, "aşırı sağ" ise tehdit unsuru olmaktan çıkarıldı. Bunun yanı sıra irtica, bölücü terör ile aşırı solun Türkiye için eşit düzeyde iç tehdit unsurları oldukları tespiti korundu. MGSB'de açılan "yeni" başlık ise "azınlıklar" oldu. Bu konuda Türkiye'nin çıkarlarının korunması gerektiği belirtildi.

12 *Radikal*, 2005, 'Ölüm listesi de varmış', 13 Kasım.

13 *Radikal*, 2006, 'Şemdinli'de karar: İki askere 39'ar yıl', 20 Haziran.

14 A.g.m.

KASIM 2005 AB İLERLEME RAPORU

Bu gelişmelerin hemen ardından Kasım 2005'te açıklanan AB ilerleme raporunda Türkiye'deki milli güvenlik tanımının genişliği üzerine duruluyordu. AB ilerleme raporu "Türkiye'de milli güvenlik tanımının yoruma göre genişlediği, askerin alanının fazla olduğu, bu durumun ifade özgürlüğünü tehdit ettiği ve güvenlik güçlerinin işledikleri suçların cezalandırılmadığına"¹⁵ dikkat çekiyordu.¹⁶

2006 YILI: DEĞİŞEN DENGELER

TSK'nın siyasi rolünü muhafaza çabaları ile siyasi iktidarın AB kriterlerinden güç alan sivilleşme girişimleri arasındaki gidiş gelişler 2006'nın genel resmini oluşturur. Bu çerçevede 2006 yılını belirleyen gelişmeler şöyle sıralanabilir: Şemdinli iddianamesi, TSK'ya temas eden çete operasyonları, askeri baskı tartışmaları, askeri karargâhın değişen üslubu ve 2007'de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimine yönelik ön çatışmalar...

¹⁵ Milliyet, 2005, AB: 'Milli güvenlik tanımını daraltın!', 7 Kasım.

¹⁶ Bakınız Almanak'ta "AB: Güvenlik ve sivil-asker ilişkileri" makalesi.

TMY: ASKERİN AĞIRLIĞI

2006'nın ilk MGK toplantısının gündemini oluşturan Terörle Mücadele Yasa Taslağı, ilk defa Temmuz 2005'te gündeme getirilmişti. Askerin bazı talepleri "OHAL'i çağrıştırıyor" tepkilerine neden olmuş, taslak Başbakan Erdoğan'ın talimatıyla başbakanlıkta beklemeye alınmıştı. Konu 29 Aralık 2005 tarihli MGK toplantısında tekrar gündeme geldi ve hemen ardından 4 Ocak 2006'da Başbakanlıkta, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün yanı sıra kuvvet komutanları ve ilgili bakanların katıldığı bir Terör Zirvesi gerçekleştirildi. Zirve'de alınan karar doğrultusunda Başbakanlıkta bekleyen taslak Adalet Bakanlığına gönderildi. Adalet Bakanlığı tarafından yürütülen çalışmalara ordu da Milli Savunma Bakanlığı üzerinden asker hukukçularını göndererek aynı MGSB'de olduğu gibi hazırlıklar sırasında ve sonuçta etkin ve belirleyici oldu.

GÜVENLİK KARŞINDA YARGI

2006'da gerçekleşen ve ilk olma özelliği taşıyan diğer bir olay ise, İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın (TİHV) 25 Nisan 2006'da, MGSB'nin ip-

Sorunların Anası Asker Sorunu

Hasan Cemal

Türkiye'nin bir çok sorunu var. Kürt sorunu, din ve laiklik sorunu, Alevi sorunu, başörtüsü-türban sorunu, Ermeni meselesi, Kıbrıs sorunu, hukuk devleti sorunu, yerel yönetim sorunu...

Bunların tümü bir gerçeğin, Türkiye'de demokrasi meselesinin değişik yüzleridir; iççelikleri vardır, birbirleriyle ilintileri vardır. Ama ben bunların tümünü tek bir başlık altında topluyor -konuyu biraz daha yalınlaştırarak- tek bir soruna indiriyorum:

Asker sorunu!

Temel konularımıza ilişkin tarifleri bu ülkede asker yaptı, kriterleri asker koydu, dikte etti. Bu kriterler, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren devletin resmi ezberini oluşturdu. Asker, bu 'kriterler'in ihlal edilmesine ve çok partili rejim içinde korunamayacağına ne zaman kanaat getirdiyse, kılıcını meydana attı.

Rejime ilişkin 'asker vesayeti' budur.

Türkiye'nin Kürt sorunu başta olmak üzere bazı temel konularıyla ilgili olarak direksiyonda olan, arka planda ipleri asıl elinde tutan asker oldu. İpler askerin elinden kayar gibi olduğunda darbeler geldi, müdahaleler geldi.

27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat, 27 Nisan...

Asker, darbe ve müdahaleleriyle her seferinde 'sivil siyaset'in alanını daralttı, bu açıdan özellikle 1980'de 12 Eylül darbesiyle Türkiye'deki siyasi rejimi fena halde 'askeri'leştirdi. Belki de halkın oyuyla seçim sandığından çıkan sivillere yönetecek tek alan olarak ekonomiyi bıraktı.

Demokrasi ve hukuk devletinin kolunu kanadını 1982 Anayasası'yla çok fena kırdı asker. İnsan haklarını hiçe saydı. Yargı ve üniversite düzenini cendereye aldı. Medyayı denetleyebilmek için ilginç mekanizmalar oluşturdu. Cumhuriyet'in kuruluşuyla zaten tekeline aldığı Kürt sorununda sivilleri 'dediğim dedikçi' bir tutumla dışladı. Kıbrıs sorununda, Ermeni meselesinde, laikliği, din eğitimi ilgilendiren temel konularda genellikle 'son söz'ü kendine ayırdı.

Kısacası:

Asker 85 yıl önce kendi kurduğu, hatta bir yerde Osmanlı'nın son döneminde İttihat Terakki'den devralarak daha da modernleştirdiği 'devleti'ni korudu.

85 yıldır bu böyle. 'Sivilleri' ya da 'seçilmişleri' kendi başına bırakmadı, bırakmıyor. Çünkü onlara, seçim sandığından çıkanlara güven duymadı, duymuyor. Genelkurmay Başkanlarından emekli orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın görevdeyken, 1990'ların so-

tali istemiyle Danıştaya başvurması oldu. Danıştay “yüksek gizlilik derecesi nedeniyle yayımlanmadan yürürlüğe giren bir belgeyi, Anayasaya ve uluslararası anlaşmalara aykırılık açısından incelemek istedi.”¹⁷ Ancak “Devlet için çok gizli ve önemli”¹⁸ olduğu belirtilip, Kırmızı Kitap Danıştay’a gönderilmedi. Danıştay, Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin (MGSB) yürütmesinin durdurulması istemini, “belgenin tavsiye niteliğinde olması”¹⁹ gerekçeyle incelemeksizin reddetti. Belgeyi onaylayan Bakanlar Kurulu kararının yürütmesinin durdurulması istemi ise daha sonra görüşülmek üzere ertelendi. Böylece Türkiye siyasetinin sivilleşmesi ve şeffaflaşması adına atılan bir adıma karşılık, iki geri adımla başlanılan noktanın daha da gerisine gidildi. Fakat olay Türkiye siyasetinin “sivilliği ve yargının bağımsızlığı gibi konularda geri dönüşü mümkün olmayan tartışmalar başlatması açısından önemli bir gelişme oldu.

ŞEMDİNLİ SÜRECİ VE YENİ DÖNEM

Şemdinli iddianamesinde Kara Kuvvetleri Komutanı Büyükanıt ve diğer bazı generallerin adının geçmesi, ordunun kimi yapılarının ve üstü örtülü operasyonlarının suç-

lama konusu olması, askerın tepkisine neden oldu ve asker-sivil ilişkilerinde ilginç bir parantez açılmasına yol açtı.

7 Mart 2006 tarihinde Şemdinli İddianamesi kabul edildi. 20 Mart tarihinde Genelkurmay Başkanlığı ağır bir açıklama yaptı. Açıklamada şu cümleler dikkat çekiyordu:

“İddianamenin söz konusu bölümlerinin maksadını aşan, hukuki olmaktan çok siyasi içerikli, bazı mensuplarını hedef alarak Türk Silahlı Kuvvetlerini yıpratmaya ve terörle mücadeledeki azim ve iradesini zayıflatmaya yönelik olduğu kanaatine varılmıştır. (...) Türk Silahlı Kuvvetlerine yapılan bu haksız ve maksatlı suçlamalar karşısında öncelikle anayasal sorumluluğu olanların tavır almaları, bu saldırıyı bütün yönleriyle ortaya çıkarmaları ve arkasındaki çarpık zihniyetin temsilcilerini makam, statü ve konumları ne olursa olsun kamuoyuna açıklamaları ve haklarında işlem yapmaları gerekmektedir. Bu çerçevede, iddianameyi hazırlamış olan Cum-

17 Murat Yetkin, ‘Danıştay, ‘gizli anayasa’yi inceleyecek!’, *Radikal*, 21 Haziran 2006

18 İnan Gedik, ‘MGSB; her yerde var Danıştay’da yok’, *birgun.net*, 27 Temmuz 2006

19 *Radikal*, ‘Gizli anayasa (MGSB) tavsiyeymiş’, 30 Ağustos 2006

nunda önemli bir merkezde büyükelçi olan bir diplomat arkadaşımıza Türk siyaset sınıfıyla ilgili olarak şu söylediğini hiç unutmam:

“Bir Reagan, bir Thatcher vardı da mı, selam durmadık önlerinde?”

Kürt sorununu çözemeyen, Kıbrıs sorununu çözemeyen, demokratik hukuk devleti sorununu çözemeyen, insan hakları ve özgürlükler düzenine ilişkin sorunları çözemeyen bir Türkiye, aş ve iş sorununu da veya insanların refah sorununu da çözemedi. Kalkınma yarışına 1960’larda birlikte çıktığı söylenebilecek bir Yunanistan’ın, bir İspanya’nın, bir Portekiz’in, bir Güney Kore’nin maalesef gerisinde kaldı. Bu ülkelerin insanları Birleşmiş Milletler’in hayat kalitesi merdivenlerinde koşar adım çıkarken, Türkiye’nin insanı ne yazık ki nal topladı.

Asker, Türkiye’de egemenliği ‘sivil’e bırakmak istemedi.

Örneğin Kıbrıs’ta çözümle birlikte Türkiye’nin AB yolculuğu hızlanırsa, egemenliğin AB’nin ulus-üstü yapılarına aşamalı olarak devri gündeme gelecektir. Kendi ülkesinde egemenliği seçim sandığından çıkan sivil siyasete bırakmayı içine sindiremeyen askerın, AB’ye sözde taraftar gözükmemesinin altında yatan gerçek neden budur. Nitekim, Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ’un basına yaptığı son açık-

lamalarda, AB’ye katılmak için -örneğin üniter devlet konusunda- öne sürdüğü önkoşullar bu bakımdan ilginçtir.

İşte bunun içindir ki ‘asker sorunu!’ diyorum.

28 Şubat post-modern darbesi, 27 Nisan Muhtırası yaşandı, herhangi bir hesap soruldu mu?

Ya Özden Örnek Paşa günlükleri?

2003-2004 yılında, bir ucu bugün Ergenekon’a açılan Kuvvet Komutanları düzeyindeki darbesel, muhtırasal tertiplerin hesabı sorulabilirdi mi?

Bugüne kadar sorulabilmiş değil.

Ama Ergenekon davası çerçevesinde bundan sonra sorulabileceğine dair sinyaller alınıyor. Eski Genelkurmay Başkanı emekli Orgeneral Hilmi Özkök’ün Ergenekon savcılarına vermiş olduğu ifade ve dönemin kuvvet komutanları Aytaç Yalman, İbrahim Fırtına ve Özden Örnek’in ifadelerinin de gündemde olması, hesap sorma kapısının aralandığını gösteriyor.

Bu hesaplar sorulmadan, rejim nasıl yerli yerine oturur, demokrasi ve hukuk nasıl çağdaş çizgiler kazanabilir, askerın siyasete karışması nasıl ‘meşru’ olmaktan çıkar ve bir ‘demokrasi suçu’ haline gelebilir ki?

huriyet Savcısı hakkında ilgili makamlar nezdinde gerekli girişim tarafımızdan yapılmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri kendisine karşı düzenlenen bu girişimlerin tümüyle farkındadır ve yasal yollardan sonuna kadar da takipçisi olacaktır...”²⁰

Bu açıklamadan dört gün sonra, 24 Mart 2006’da Başbakan Erdoğan ile Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Büyükanıt arasında bir görüşme yapıldı. Görüşmenin ardından Büyükanıt’ın Genelkurmay Başkanlığına atanma kararnameyi zamanından önce Bakanlar Kurulunda imzaya açıldı. Büyükanıt’ın Genelkurmay Başkanlığı için resmi sürecin başlatılmış olması Erdoğan ile Büyükanıt arasında varılan bir mutabakatın varlığını gösteriyordu. Nitekim bir ay bile dolmadan 20 Nisan’da 2006’da Van Cumhuriyet Savcısı Ferhat Sarıkaya, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun kararıyla, “mesleğin şeref ve onurunu ve memuriyet nüfuz ve itibarını bozacak nitelikte görüldüğü” gerekçesiyle meslekten ihraç edildi. Bu gelişmenin askerin baskısıyla ve hükümet-asker ittifakı sonucu gerçekleştiği değerlendirildi. Bunun yanında ve bu koşullarda terör eylemi gerçekleştirdikleri ve sivil mahkemece ceza aldıkları halde “vatana hizmet” adı altında askeri mahkemenin Şemdinli olayının sanıklarının tutuksuz yargılanmak üzere bırakması, Türkiye’de asker-sivil arasındaki asimetrik ve hiyerarşik ilişkiye dikkat çekiyordu.²¹

HAKİ ÇETELER

Şemdinli olayına paralel olarak 2006 yılında önemli gelişmeler arasında birbiri ardına ortaya çıkarılan, üyeleri arasında emekli ya da muvazzaf askerlerin bulunduğu organize suç örgütleri vardı. Şemdinli saldırısından sonra Sauna, Bursa, Danıştay ve Atabeyler çeteleri peşi sıra ortaya çıkarıldı. Şubat 2006’da “Sauna Çetesi” üyelerinin bakanlar hakkında istihbarat topladığı ve siyasetçilere yönelik şantaj CD’leri hazırladığı gündeme geldi.²² Sauna Çetesi operasyonu kapsamında Özel Kuvvetler Komutanlığı’nda görevli Yüzbaşı Nuri Bozkır tutuklandı.²³ 18 Şubat 2006’da “Küre operasyonu” kapsamında, aralarında eski Em-

niyet Genel Müdür Yardımcısı Ertuğrul Çakır’ın da bulunduğu sekiz kişi tutuklandı.²⁴ 9 Mart’ta Bursa Emniyet Müdürlüğü ekiplerince düzenlenen “Çağrı operasyonu”nda 32 kişi gözaltına alındı. Aralarında Bursa İl Jandarma Alay Komutanı Albay Aydın Yeşil ve Uzman Çavuş Taşkın Akyün’ün de bulunduğu 12 kişi tutuklandı.²⁵ 4 Haziran’da muvazzaf ve emekli bazı askerlerin üye olduğu Atabeyler Çetesine yönelik operasyon yapıldı. Operasyonda pek çok gizli belge ve krokinin yanı sıra cephaneliği andıran silah ve mühimmat ele geçti. Yüzbaşı Murat Eren, astsubaylar Yasin Yaman, Erkut Taş, Üsteğmen Yakup Yayla ve işadamı Yunus Akkaya, “ülke birliğini bozmaya yönelik örgüt kurma ve patlayıcı madde bulundurma” suçlarından tutuklandı.²⁶ 17 Mayıs 2006’da ise Danıştay 2. Dairesine silahlı saldırı düzenlendi. Saldırıda, üye Mustafa Yücel Özbilgin hayatını kaybederken, saldırıyı gerçekleştiren İstanbul Barosu’na kayıtlı avukat Alparslan Arslan, binadan çıkmadan yakalandı. “Aldıkları karar Allah’ın adaletine sığmıyor. Cezalandırmak istedim”²⁷ diyerek Danıştay’ın türban kararı yüzünden saldırıyı gerçekleştirdiğini açıkladı. Olaydan hemen sonra Alparslan Arslan’la tarikat bağlantısı kurulmaya çalışıldı ama kısa sürede olayın farklı boyutları ortaya çıktı. Alparslan Arslan’ın birlikte hareket ettiği kişilerin, Cumhuriyet Gazetesi’ne bomba atan kişiler olduğu tespit edildi. Telefon kayıtlarından emekli Yüzbaşı Muzaffer Tekin ismine ulaşıldı. Tekin’i, Susurluk hükümlüsü İbrahim Şahin ve emekli Tuğgeneral Veli Küçük’le aynı karede gösteren fotoğraflar basında yer aldı.²⁸

ESKİ DEFTERLER VE ASKERİ HÜKÜMRANLIK

MGK Genel Sekreterliğinin geriye dönük eylemleriyle ilgili 2006’da basına önemli bilgiler yansıdı. Bunlardan ilki eski Batman valisi Salih Şarman’ın açıklamalarıydı. 22 Şubat 2006’da Zaman Gazetesi’ne yaptığı açıklamada “1994’de terörle mücadele için özel birlik kurduklarını, ihtiyaç duyulan silahları getirmek için Bulgaristan’la hava köprüsü oluşturulduğunu”²⁹ söyledi. Dönemin Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş’in emriyle askerî uçakların kullanıldığını kaydeden Şarman, bu özel birliği devlet mekanizması içinde kurduklarını ifade etti.

Mart 2006’da ise Tahir Kumkale’nin açıklamaları gündeme geldi. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği bünyesinde 1983 yılında oluşturulan Toplumla İlişkiler Başkanlığının mimarlarından emekli Kurmay Albay Tahir Kumkale, bu yapıyı dönemin Genelkurmay Başkanı Nurettin Ersin’in emriyle hayata geçirdiklerini, devletin birçok kurumuyla birlikte hareket ettiklerini söylüyor ve “Devletle vatandaş bir araya getirmeyi ve Atatürkçü, doğru,

20 http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1.Basin_Aciklamalari/2006/BA_07.html

21 Şemdinli’deki bombalama eyleminin iki askerle bir PKK itirafçısından oluşan “çetenin işi” olduğuna karar veren Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, ‘sanık astsubaylar Ali Kaya ve Özcan İldeniz’i öncelikle çete kurma suçundan bir yıl 11 ay 10’ar gün hapse mahkûm etti.

22 Zaman, 2006, “2006’da Zaman’ın not defteri”, 30 Aralık

23 Genelkurmay Askeri Mahkemesi’nde yargılanan Yüzbaşı Nuri Gökhan Bozkır, 6 Temmuz 2006’da “gizli askeri bilgileri açıklama” suçundan altı yıl hapse mahkûm edildi

24 Zaman, 2006, “2006’da Zaman’ın not defteri”, 30 Aralık

25 a.g.e

26 a.g.e

27 Ntvmsnbc, 2006, “Saldırgan: Cezalandırmak istedim”, 19 Mayıs

28 a.g.e

29 Zaman, 2006, “Devletin gizli ve özel ordusu”, 22 Şubat

dürüst, imanlı, bayrağına, vatanına, devletine saygılı insan yetiştirmeyi amaçladık”³⁰ diyordu.

2006 yılının Nisan ayında ise yine emekli bir TSK mensubundan gelen açıklamalar asker-sivil ilişkilerine dair önemli ipuçları verir nitelikteydi. Bir dönem Özel Harp Dairesinde de görev yapan emekli Tuğgeneral Adnan Tanrıverdi, Milli Güvenlik Siyaset Belgesinin hükümlere provokatif hareketlerle imzalatıldığını öne sürdü. Emekli tuğgenerale göre Diyarbakır olayları başta olmak üzere 2005 sonu ve 2006 başında yaşanan bütün tahriklerin, MGSB’nin onaylanma süreci ve Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ile yakın bağlantısı vardı.³¹ Tanrıverdi, süreçteki kilometre taşlarını şöyle sıralıyordu: “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi 2005’den beri yürürlüğe sokulmaya çalışılıyor. 2005 Nevruz’unda Mersin’de yaşanan bayrak provokasyonundan sonra belge Temmuzda MGK’ya getirildi; ancak geri döndü. Bu süreçte Hakkâri bölgesinde bir dizi bombalama eylemi yaşandı. 24 Ekim 2005 MGK’sında belge onaylanıp Bakanlar Kurulu’na gönderildi. Ardından Şemdinli’deki olaylar yaşandı. Hükümet belgeyi bekletiyordu. En son Şemdinli iddianamesiyle eşzamanlı olarak hükümet de MGSB’yi onaylamak zorunda kaldı.”³²

KARARGAH POLİTİKASINDA DEĞİŞİKLİK

Dönemin önemli bir gelişmesi Genelkurmay Başkanı Org. Hilmi Özkök’ün görev süresinin bitmesi oldu. Ali Bayramoğlu bu dönemi şöyle değerlendiriyor: “2002-2006 arası, Hilmi Özkök’ün Genelkurmay Başkanlığı yaptığı yıllarda ülke AB sınavından başarıyla geçmiş, Kıbrıs meselesinden Ortadoğu politikasına değin resmî tutumda bir dizi esneme ve dönüşüm yaşanmış, Türk Silahlı Kuvvetlerinin sistem içindeki rolü başta olmak üzere ciddi devlet yapısı sivilleşerek elden geçirilmiştir. Aynı dönem dünyanın ve bölgenin karıştığı, 11 Eylül saldırısının yaşandığı, Doğu-Batı geriliminin baş gösterdiği, ABD-Türkiye, Pentagon-Türk Genelkurmayı ilişkilerinin ciddi sarsıntılara maruz kaldığı dönemdir. Her değişiklik Türk Silahlı Kuvvetleri’nin konumunu, politikalarını, iç yapısını etkilemiştir. Her değişiklik Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ya da bir asker grubunun direnciyle karşılaşmıştır. Her değişiklik Türk Silahlı Kuvvetleri karargâhının katkısı ve desteğiyle hatta kendisini bu değişime uyarlamasıyla mümkün olmuştur. Bu üç yön birlikte yaşanmış, iç dengeleri ayarlayan Hilmi Özkök olmuştur. Temel olarak Özkök AB ve Kopenhag kriterleri hattındaki değişime karargâhıyla destek vermiş ve ordunun siyasi alandan görece çekilmesini içine sindirmiş ve uygulamıştır.”³³

Hilmi Özkök de 28 Ağustos 2006’da veda konuşmasında kritik dönemin altını şöyle çizmişti: “Göreve başladığım ta-

rihten bugüne kadar geçen dört yıllık süre içinde dünyada ve özellikle de ülkemizin yakın çevresinde çok önemli gelişmelere tanık olduk. Bu gelişmelerin önemli bir bölümü ülkemizin güvenliğiyle de yakından ilgili olduğundan, geride bıraktığımız dört yıllık süre birçok bakımdan yönetilmesi zor bir kriz ve değişim dönemi olarak tarihteki yerini alacaktır. Bu dönemde TSK’nin üzerine düşen görevleri ve çağın gerektirdiği uyarlamaları komutan arkadaşlarım ve karargâh mensuplarımla oluşturduğumuz müşterek bir akıl ve gayretle gerçekleştirmeye çalıştık”.³⁴

Özkök siyasi iktidarla asker arasında yaşanan gerginliklerde, politik tavrı ve üslubuyla tartışmaların sistem içinde kalması ve çözülmesine imkan veren bir yol izlemişti. 2006 Ağustos’unda göreve başlayan Org. Yaşar Büyükanıt dönemine ise siyasi iktidara karşı “açık ve kontrollü gerginlik politikası” damga vurdu. Bunun nedenleri arasında Özkök sonrası Büyükanıt’a yönelik müdahaleci beklentiler ile 2007 yılında yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri ilk sırada sayılabilir.

Yeni Genelkurmay Başkanı ilk ciddi çıkışını göreve başladıktan 1 ay sonra, 2 Ekim tarihinde Harp Akademilerinde bir konuşmayla yaptı. Bu konuşmada eşi örtülü bir AKP milletvekilinin Çankaya’ya çıkma ihtimaliyle yeniden başlayan din-siyaset ilişkisi tartışmalarına “irtica tehdidi vardır”³⁵ açıklaması ile müdahil oluyordu. Konuşmasını ‘irtica’, ‘bölücü terör’ ile ‘TSK’ya yönelik soruşturmalar’ olmak üzere üç ana başlık altında toplamıştı. İlk başlıkla ilgili olarak 23 Nisan’da TBMM Başkanı Bülent Arınç’ın yaptığı bir laiklik açıklamasına gönderme yaparak şunları söyledi: “Kuvvet Komutanlarımız yapmış olduğu konuşmalarda TSK’nın görüşlerini net olarak dile getirdiler. Ben de tamamen katılıyorum... Her fırsatta ‘laikliği yeniden tanımlayalım’ diyenler yok mudur, bunlar devletimizin en üst kademelerinde yer almıyor mu? Cumhuriyetin temel nitelikleri ağır bir saldırı altında değil mi? Her fırsatı TSK’ya saldırı için kullananlar kimlerdir? Bu sorulara hayır Türkiye’de bunlar yoktur diyebiliriz miyiz? Diyemiyorsak irtica tehdidi vardır ve buna karşı her türlü önlem alınmalıdır.”³⁶

30 Zaman, 2006, “TRT, çizgi film alırken Psikolojik Harekât Dairesi’ne danışmış”, 22 Mart

31 Zaman, 2006, “MGSB provokasyonlarla onaylatıldı”, 27 Nisan

32 a.g.e

33 Ali Bayramoğlu, “Orgeneral Hilmi Özkök’e dair”, Yeni Şafak, 17.08.2006

34 http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2006/orghilmiozkokdvrtslkonusmasi.28082006.html

35 Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt’ın Harp Akademileri 2006-2007 Eğitim Ve Öğretim Yılı Açılış Konuşması (2 Ekim 2006)

http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/Konusmalar_Arsiv_2006.html

36 a.g.k

Bu vurguların ardından o günlerde yayınlanan TESEV 2005 Güvenlik Almanak'ına işaret ediyor, sivil alanda bilgi biriktirme faaliyetlerinden birisi olan Almanak çalışmasını TSK'yı yıpratma operasyonlarının bir parçası olarak tanımlıyordu: "Ağırlıkla Türk Silahlı Kuvvetlerinin işlevlerinin ele alındığı raporun ön sözünde yer alan, 'itaat kültürünün yerine itiraz kültürünü yerleştirmeyi amaçladığı' yolundaki ifadeler, raporun gerçek niyetini açıkça ortaya koymaktadır. Bu belgenin tanıtımı 22 Eylül 2006 tarihinde, yani daha bir kaç gün önce icra edilen bir toplantı ile yapılmıştır. Bu toplantıda yerli ve yabancı konuşmacılar tarafından yapılan bazı beyanlar her türlü teamül, nezaket ve tahammül sınırını aşmaktadır. Bu konuşmacılar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yüce Türk Milletinin anayasa ve kanunlarla, tartışılmaz bir şekilde kendisine vermiş olduğu görevlerini sahiplenmesini; 'ülkenin hukuki ve kurumsal yapısına saygısızlık' olarak nitelemekte, yargıya intikal etmiş bazı münferit olayları tek merkezden kontrol edilen geniş çaplı ve planlı uygulamalar olarak göstermekte ve kullandığı her türlü mali kaynağın tahsis, harcanması ve son kuruşuna kadar denetlenmesinin, devletin ilgili kurumları tarafından yapılmakta olduğunu göz ardı ederek, 'şeffaflıktan uzak ve hesap verebilirlikten muaf olduğu' iddiaları ile Türk Silahlı Kuvvetlerinin de ötesinde, onu en güvendiği kurum olarak bağrına basmış olan asil milletimize de saygısızlık yapmışlardır."³⁷ diyordu.

Aynı konuşmada siyaset alanında ve kamuoyunda yıl içinde sıkça tartışılan "düz ovada siyaset", "af çıksın" ya da "ateşkes ilan edilsin" gibi tartışmalara da gönderme yaparak "bir süredir sanki çatışan iki ülke varmış gibi rahatsız edici şekilde ateşkes sözü kullanıldığını"³⁸ ifade ediyordu ve Kürt sorununda sınırlar olduğu söylüyordu. "Sanki çatışan iki ülke varmış gibi, ateşkes denen bir sürecin başlatılmış olmasıdır. Bu evvela yurt içinde çeşitli şahıs, kuruluş ve gruplarca gündeme taşındı, bilahare Avrupa Parlamentosunun bazı üyelerinden ve bazı devletlerden benzer çağrılar yapıldı. Geçtiğimiz hafta da Irak Devleti, terör örgütünü ateşkes yapmaya ikna ettiklerini açıkladı. Dün de terör örgütü, sözde, ateşkes ilan etmiştir."³⁹

Büyükankıt kurmaylar ve ordunun üst kademesinin önünde, canlı yayınlanan bu konuşmasında askeri karar-gâhın hükümete yönelik kanaatlerini dile getiriyor ve vesayetçi bir tutumun altını çiziyordu.

37 a.g.k

38 a.g.k

39 a.g.k

40 Zaman, 2006, '2006'da Zaman'ın not defteri', 30 Aralık

41 Radikal, 2007, 'Büyükankıt cumhurbaşkanı adayını tarif etti', 13 Nisan, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218257>

42 Radikal, 2007, 'Sezer: Rejim tehdit altında Gül: Halk bunlara inanmıyor', 14 Nisan, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218334>

ÖNEMLİ BİR TARİH

2006'da Türkiye tarihinde ilk kez gerçekleşen ve asker-sivil ilişkileri açısından sembolik anlamı güçlü olaylar da yaşandı. Bunların en önemlisi, emsal teşkil etme niteliği dolayısıyla önem arz eden, 7 Şubat'ta Genelkurmay Askeri Mahkemesinin, eski Deniz Kuvvetleri Komutanı emekli Oramiral İlhami Erdil'i "haksız mal edinmekten" iki yıl altı ay hapis cezasına çarptırmasıydı. TSK'dan çıkarılan Erdil'in rütbe ve kılıcı alındı.⁴⁰

2007 YILI: MEYDAN SAVAŞLARI

2007 yılı siyasi partilerin, YÖK'ten Yargıtay'a, Üniversitelerarası Kurul'dan Genelkurmay Başkanlığı'na kadar neredeyse bütün devlet kurumlarının müdahil olduğu cumhurbaşkanlığı seçimleri tartışmasıyla başladı.

SERT ÇEKİRDEK

CHP lideri Deniz Baykal 10 Ocak'ta cumhurbaşkanlığı seçimine Başbakan Erdoğan'ın aday olma niyeti taşıdığını sürerek, Erdoğan'a hitaben "Anayasa'ya inanmıyor, YÖK'le kavgalı. Bu üslupla cumhurbaşkanı olamaz. Başkomutanlığı temsil eden birisi, kavgalı olduğu orduya başkomutanlık yapabilir mi?" diyordu. Toplumsal kesimleri de içine alan ve ülke siyasetinin gerilimini gittikçe yükselten ve beklenen bir tartışma böylece başladı. İrtica, başörtüsü, AKP'nin niyetleri gibi tartışmalar Türk siyasi gündeminde tekrar baş köşeye oturdu.

12 Nisan 2007'de Genelkurmay Başkanı Org. Büyükanıt yaptığı basın toplantısında "Hem vatandaş hem de TSK'nın bir personeli olarak, Cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde bağlı olacak bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz"⁴¹ diyerek TSK'nın tavrını açıkça ortaya koydu.

Büyükankıt ile aynı gün, Cumhurbaşkanı da Harp Akademileri'nde verdiği konferansta, "Türkiye'nin laik düzenini ve Cumhuriyet'in çağdaş kazanımlarını hedef alan etkinlikler ile dini politikaya yansıtma çabaları toplumsal gerginlikleri artırmaktadır. Türkiye'de siyasal rejim, Cumhuriyet kurulduğundan beri, hiçbir dönemde günümüzde olduğu kadar tehlikeyle karşı karşıya kalmamıştır. Laik Cumhuriyet'in temel değerleri ilk kez açıkça tartışma konusu yapılmaktadır"⁴² şeklindeki konuşmasıyla Genelkurmay Başkanlığı ile aynı blokta yer aldığını açıkça deklare etmiş oldu.

CUMHURİYET MİTİNGLERİ

Cumhurbaşkanı Sezer'in konuşmasından bir gün sonra 14 Nisan'da, emekli Org. Şener Eruygur'un başkanı olduğu Atatürkçü Düşünce Derneği önderliğinde ve çeşitli sivil toplum örgütlerinin katılımıyla Ankara Tandoğan'da 'Cumhuriyet Mitingi' yapıldı. Cumhurbaşkanlığı

seçim sürecinde başlayan 22 Temmuz genel seçimlerine değin devam eden bu mitingler, İstanbul, İzmir, Samsun, Manisa, Çanakkale ve Mersin olmak üzere ülkenin çeşitli bölgelerinde gerçekleşti. Başörtü meselesini öne alan, Çankaya ve örtü bağlantısı üzerine kurulan Cumhuriyet mitinglerinin, kimi düzenleyicileri açısından ne amaçla örgütlendiği, aşağıda değineceğimiz Nokta dergisinde yayımlanan “günümüzde sivil toplum kuruluşları ne kadar sivil” başlıklı haberle ortaya çıktı. Mitingler, askeri darbe yerine “müttefik sivil toplum kuruluşları”ni sahneye çıkartarak hükümeti zor durumda bırakmayı amaçlıyordu.

E-MUHTIRA

Başbakan Tayyip Erdoğan’ın cumhurbaşkanlığı adaylığına karşı başlayan süreç, AKP’li olmayan ya da meclis dışından bir aday konusunda ısrar eden bir seyir izlerken, 24 Nisan günü Abdullah Gül 11. Cumhurbaşkanı olmak için aday olduğunu açıkladı. 27 Nisan’da TBMM Genel Kurulu’nda 11. Cumhurbaşkanı seçimi için yapılan ilk tur oylamada Abdullah Gül 357 oy aldı. İlk tur sonucuna göre oylamaya 361 milletvekili katıldı. CHP, oylamada “toplantı yeter sayısının 367’yi bulmadığı” iddiasıyla, bu turun iptali ve yürürlüğünün durdurulması isteğiyle Anayasa Mahkemesinde dava açtı.

Bu oylamadan hemen sonra ve Anayasa Mahkemesinin kararından hemen önce Genelkurmay Başkanlığından bir gece yarısı bildirisi geldi. Kayıtlara “e-muhtıra” olarak geçen bildiri, “*Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorunun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanılmış*”⁴³ olduğu belirtilerek, “*Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur... Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk’ün, ‘Ne mutlu Türküm diyene!’ anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti’nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır. Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir*”⁴⁴ deniliyordu.

Doğrudan cumhurbaşkanlığı seçim sürecini hedef alan bu açıklama TSK’nin sivil siyasete ve aynı zamanda yarıya müdahalesi niteliği taşıyordu. Hükümet, daha önceki askeri müdahalelerin ardından hükümetlerin takındığı tavırların aksine, muhtırayı sert bir tepkiyle karşıladı. Hükümet Sözcüsü Cemil Çiçek tarafından okunan açıklamada şu görüşlere yer verildi: “*Bu açıklama hükümete karşı bir tutum olarak algılanmıştır. Kuşkusuz, demokratik bir düzende bunun düşünülmesi dahi yadırgatıcıdır. Ön-*

celikle söylemek isteriz ki, Başbakana bağlı bir kurum olan Genelkurmay Başkanlığının herhangi bir konuda hükümete karşı bir ifade kullanması demokratik bir hukuk devletinde düşünülemez. Genelkurmay Başkanlığı, hükümetin emrinde, görevleri Anayasa ve ilgili yasalarla tayin edilmiş bir kurumdur. Anayasamıza göre, Genelkurmay Başkanı görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.”⁴⁵

Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs’ta beklenenin ve kulis haberlerin tersine “ilk turda Meclis’in 367 milletvekili ile toplanması gerekir” diyerek, TBMM’deki oylamanın iptali yönünde karar verdi.⁴⁶

Bu gelişme üzerine hükümet 3 Mayıs’ta 22 Temmuz için erken seçim kararı aldı. 6 Mayıs’ta ise Abdullah Gül, cumhurbaşkanı adaylığından çekildiğini açıkladı. Seçim kampanyası doğal olarak cumhurbaşkanlığı seçimleri ve 367 krizi üzerine yapıldı. Seçimler sivil siyaset ile askeri vesayet arasındaki yapılan bir referanduma dönüştü.

22 Temmuz’da AKP bu koşullarda yüzde 47 gibi çok yüksek bir oy oranıyla tekrar iktidara geldi. Seçimlerin hemen ardından 25 Temmuz’da Abdullah Gül, seçimde halkın yarısının AKP’ye oy verdiğini belirterek, bunun kendisinin cumhurbaşkanı adaylığına ilişkin açık bir mesaj olduğunu söyledi. Gül, “*Herhalde meydanların işaretini, milletin iradesini görmezden gelecek halim yok*”⁴⁷ diyerek cumhurbaşkanlığı için yeniden adaylığını açıkladı. 28 Ağustos’ta ise Abdullah Gül Türkiye’nin 11. Cumhurbaşkanı oldu ve hemen ertesi gün 60. Hükümeti onayladı. 22 Temmuz seçimleri bu açıdan askerin müdahalesine verilen bir toplumsal yanıt işlevi gördü.

TSK’nın bu süreçten sıkıntılı çıktığı açıktı. Gerçekten de askerin müdahale girişimi geri teptiği gibi, siyasal işlevine yönelik meşruiyeti açısından etkileri bugünlere kadar uzanan önemli bir yara aldı.

Ne var ki gerilim sürdü, askeri otorite mesafeli ve çatışmacı tavrını elden bırakmadı. Cumhurbaşkanlığınca verilen resepsiyonlara düşük rütbeli askerlerin gönderilmesi, 30 Ağustos’ta, devir teslim törenlerinde, askeri okul açılışlarında “sayın cumhurbaşkanım” yerine “sayın cumhurbaşkanı” ifadesinin kullanılması, geleneksel selamlaşma tarzının değiştirilmesiyle asker ile siyasi iktidar arasında semboller üzerine kurulu gergin yeni bir ilişki dönemi başladı.

43 *Hürriyet*, 2007, ‘Genelkurmay’dan çok sert açıklama’, 29 Nisan, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6420961.asp?gid=180>

44 a.g.e

45 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/406662.asp> (erişim: 5.6.2009).

46 *HürriyetUSA*, 2007, ‘Anayasa Mahkemesi 367 şart dedi’, 5 Ocak, http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=11639

47 <http://www.netbul.com/superstar/ozeldosyalar/siyaset/almanak2007/ocak.asp>

SİVİL ANAYASA

22 Temmuz seçimlerinden sonrasında gündemin ana maddesi sivil anayasa tartışmaları ve bu çerçevede yeniden alevlenen rejim tartışmaları oldu. Bu tartışmalar asker-sivil gerginliğinin üzerine oturdu ve bu gerginliği arttırdı.

3 Eylül'de AKP Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat, anayasa değişikliğine ilişkin partide oluşturulan komisyonun ön çalışmasını tamamladığını açıkladı. O güne kadar bir darbe anayasası olan 1982 anayasasının değişmesi gerektiğini savunan kimi kesimler dahi yeni anayasanın tamamen AKP tekelinde hazırlanması konusunda tereddütler yaşıyor, katı AKP karşıtları ise anayasanın değişmemesinin gerekliliğinden bahsediyordu. 1 Ekim'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, Harp Akademileri'nin yeni eğitim-öğretim yılı açılışında, anayasa taslağı çalışmaları konusunda, "Bizim taraf olduğumuz ve vazgeçemeyeceğimiz unsurlar vardır. Bunlar Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının, üniter yapıdan oluşan ulus devlet yapısının, bu temel yapıya dayalı laik devlet yapısının ve silahlı kuvvetlerin yerleşik düzenlemelerinin politik, hissi ve ön yargılı yaklaşımlarla bozulmamasıdır"⁴⁸ dedi. Böylece yeni anayasa ile laiklik karşıtlığına yol açılacağı şeklinde bir önyargı asker tavırlarıyla birleşmiş oldu. Sivil anayasa tartışmaları direnç karşısında askıya alındı. Buna karşılık, Şubat 2008'de AKP ve MHP'nin ortak girişimiyle başörtülü öğrencilerin üniversiteye girmesine imkan verecek bir anayasa değişikliği TBMM'de kabul edildi. Bu değişiklik yoğun tartışmalara yol açtı. Bir yandan laiklik karşıtı bir girişim olarak algılanırken, diğer yandan da kapsamlı bir sivil anayasa değişiminin yerine, sadece bir kesime yönelik bir değişiklik olarak eleştirildi. CHP'nin başvurusu üzerine, Anayasa Mahkemesi Haziran 2008'de bu anayasa değişikliğini iptal etti. Bu tartışma gerilimi yükselten bir rol oynadı. Bu tarihten itibaren anayasa değişikliği tümüyle gündemden kalktı.

Askeri otorite seçimlerde aldığı ağır yaraya rağmen direncini sürdürüyor, kriz ortamını sürekli kılma politikasını elden bırakmıyor, bunda başarılı oluyordu.

48 Radikal, 2007, 'Yaşar Büyükanıt: Konuşmak için taslağı bekliyoruz', 2 Ekim, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234555>

49 Radikal, 2007, '12 askeri şehit eden PKK'lıların 32'si öldürüldü Irak'ta sıcak takip', 22 Ekim, <http://www.radikal.com.tr/index.php?tarix=22/10/2007>

50 http://www.sabah.com.tr/ozel/onemliolay4221/dosya_4222.html

51 NTVMSNBC, 2007, 'Erdoğan: Sınırötesi yetkisi artık TSK'da', 1 Aralık, <http://www.ntvmsnbc.com/news/428136.asp>

52 NTVMSNBC, 2007, 'Büyükanıt: PKK kampları BBG evi gibi', 18 Aralık, <http://www.ntvmsnbc.com/news/429810.asp>

53 Hürriyet, 2007, 'Büyükanıt'ın konuşmasının tam metni', 12 Nisan, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6321761.asp?gid=o&sid=o&oid=o&l=1>

DAĞLICA VE KANDİL OPERASYONU

Seçim sonrası diğer önemli bir gelişme Nisan ayı itibarıyla hızlı bir artış gösteren terör olaylarının ulaştığı doruk nokta oldu. 21 Ekim'de Hakkâri Dağlıca'da bir piyade taburuna sabaha karşı düzenlenen saldırıda 12 asker şehit düştü, 16 asker yaralandı, 8 askerle irtibat kesildi.⁴⁹

Dağlıca baskını Türkiye'de ilk kez askeri eylemde zafiyet tartışmalarına yol açtı. Ancak bu baskın asker-sivil ilişkilerinde yakın işbirliğini de devreye soktu. 26 Ekim'de Genelkurmay Başkanı Org. Yaşar Büyükanıt, "Sınır ötesi operasyon için Başbakan Tayyip Erdoğan'ın Kasım ayının ilk haftasında ABD'ye yapacağı ziyaretin sonuçlarını bekleyeceğiz"⁵⁰ diyordu. Başbakan Erdoğan'ın ABD teması iki ülke arasında stratejik istihbarat işbirliğiyle sonuçlandı. 30 Kasım'da ise Başbakan Erdoğan, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin 28 Kasım itibarıyla sınır ötesi operasyona yetkilendirildiğini"⁵¹ açıkladı. 1 Aralık'ta TSK, Irak'ın kuzeyinde bulunan PKK'lıları etkisiz hale getirmek için verilen yetki çerçevesinde ilk operasyonu gerçekleştirdi. 16 Aralık'ta Genelkurmay Başkanı Orgeneral Büyükanıt, operasyona ilişkin yaptığı açıklamada, "PKK artık ayağını denk alsın. Unutmasın ki artık bizim için PKK'nın oradaki kampları ve hareketleri BBG evi gibidir. Yeter ki gidip vurabilme imkânı sağlansın. Oraları artık elimizin, avucumuzun içi gibi biliyoruz"⁵² diyordu.

TSK ANDICI VE DARBE İDDİALARI

Asker-sivil ilişkileriyle, askeri otoritenin imaj ve meşruiyet serüveni açısından üçüncü önemli eşiği 2007 yılında ortaya dökülen andıç haberleri, darbe iddiaları ve eski darbe girişimleri oluşturdu.

Nokta Dergisi'nin Mart ve Nisan aylarında yayınladığı üç haber askerin siyasete müdahale girişimlerini belgeleriyle beraber kanıtlayan bilgiler içeriyordu. Dergide ilk olarak 4 Mart 2007'de TSK'ya ait bir medya andıcı yayınlandı. Basın mensuplarını akredite olan ve olmayanlar olmak üzere kategorize eden bu belgenin varlığı, daha sonra Genelkurmay Başkanı tarafından da kabul edilecek, fakat "taslak bir metin"⁵³ olduğu açıklaması yapılacaktı.

Nokta dergisinin 29 Mart 2007 tarihli sayısında ise emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek'e ait olduğu iddia edilen günlükler yayınlandı. Günlüklerde dönemin Jandarma Genel Komutanı Org. Şener Eryugur'un liderliğinde ve Hava Kuvvetleri Komutanı Org. İbrahim Fırtına, Kara Kuvvetleri Komutanı Aytaç Yalman ile dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Özden Örnek'in desteğiyle "Sarıkoz" isimli bir darbe planının hazırlıkları başlatıldığı söyleniyordu. Bu girişim Kara Kuv-

vetleri Komutanı Aytaç Yalman ve Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'in kararsız kalması, 1. Ordu Komutanlığını yürüten Org. Yaşar Büyükanıt ve Genelkurmay 2. Başkanı İlker Başbuğ'un da darbeye soğuk bakması üzerine sonuçsuz kalmıştı. Günlüklerde hem darbe planları, hem de "darbe için gerekli toplumsal ve sosyal karışıklıkların meydana getirilmesinde medya ve akademik çevrelerin harekete geçirilmesi" amacıyla düşünülen eylem planları yer alıyordu.

Bu haberi izleyen ve "Günümüzdeki sivil eylemler ne kadar sivil?" başlığıyla 5 Nisan'da yayınlanan diğer bir belge ise Genelkurmay'ın 2004'te Sivil Toplum Kuruluşlarıyla işbirliği planı yaptığını ortaya koyuyordu. Kamuyu oluşturmak ve ortak hareket etmek amacıyla TSK açısından olumlu STK'ların başında ise 2007 yılında başkanlığını eski Jandarma Komutanı Şener Eruygur'un yaptığı Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) vardı.

Bu üç haber üzerine 12 Nisan'da Genelkurmay Başkanı açıklama yaptı. Bir taslak metin olarak andığın ve STK işbirliği planının varlığını kabul eden Büyükanıt, "günlüklere dair ise arşivlerinde hiçbir bilgi olmadığını"⁵⁴ söylüyordu. Bu gelişmelerin ardından 13 Nisan 2007'de Nokta dergisinin binası askeri mahkeme kararıyla basıldı. Basında derginin bilgisayarlarına el konuldu. Nokta'nın yayınladığı bu üç belge 2007 yılında ortaya çıkan TSK'nın sivil siyasete geriye dönük müdahalelerini açıkça ortaya koyan bir içeriğe sahipti. Ancak sonuçları mevcut siyasi dengeleri etkiliyordu. Sivil toplumun TSK tarafından örgütlendiğini ortaya koyan bu günlükler büyük bir tartışma yarattı. Özden Örnek günlüklerin kendine ait olduğunu kabul etmese de önemli mercilerden gelen açıklamalar olayın gerçekliğine işaret ediyordu. Dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Nokta'nın haberi üzerine Milliyet'e manşet olan açıklamasında "Biz bu girişimleri biliyoruz"⁵⁵ şeklinde konuştu. Dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ise günlüğü yalanlamadı. Basın mensuplarının soruları üzerine Özkök, "Emekli Oramiral (yapmadım) diyor. İtibar edilmesi gereken odur. Ama karşı taraf da iddia ettiğine göre, ona da saygı duyulmalı. Bu durumu bir yerden ispatlaması lazım. Yargı el koymuştur, bakalım ne yapacak göreceğiz"⁵⁶ ifadesiyle de aslında günlüklerin gerçekliğini ima ediyordu.

Bunların dışında daha önce medyada konuyla ilgili yazılar da yayınlanmıştı. Sabah Gazetesi Ankara Temsilcisi Aslı Aydıntaşbaş'ın günlüğü generallere sormasını ve onların "bu zırvadır" demek yerine derin bir sessizliğe gömüldüklerini anlattığı köşe yazısı, yine Enis Berberoğlu'nun, bir bakanın bu günlüğün varlığını kabul eden sözlerini aktardığı köşe yazısı bunlardan bazılarıydı. Bu haberler üzerine Özden Örnek derginin genel yayın yö-

netmeni Alper Görmüş hakkında iftira ve hakaret davası açtı. Alper Görmüş davadan beraat etti. Alper Görmüş'ün davası sürerken Emniyet'in yaptığı araştırmada, bu günüklerin Özden Örnek'in bilgisayarından çıktığı teknik raporla kesinleşti. Günlüklerde 2008 yılına damgasını vuran Ergenekon Operasyonu kapsamında gözaltına alınan pek çok isim de yer alıyordu.

2007 yılının asker-sivil ilişkileri ve askeri otoritenin iç öyküsü açısından sonucu şöyle özetlenebilir: 28 Şubat 1997'den tam 10 yıl sonra Silahlı Kuvvetler 28 Nisan Muhtırası'yla sisteme ve siyasete yeni bir müdahale girişiminde bulundu. Ama bu girişim toplumun siyasi alana ağırlık koymasıyla karşılıksız kaldı. 2007 yılında toplum sadece devletçi, içe kapanmacı, statükocu bir düzene itiraz etmekle kalmamıştır. Son yıllardaki değişim politikalarına sahip çıkmış, AB projesine, siyasetin alanını genişletmesine ve meşruiyetine destek vermiş, siyasi iktidarın reformcu politikalarını onaylanmıştır. Askerin ise eylem alanı daralmıştır. Bu durumun 2007'deki somut göstergesi 22 Temmuz seçimlerinde AKP'nin yüzde 47 oy almasının ardından Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı seçilmesi olmuştur.

2008 YILI GELİŞMELERİ

2008'e damgasını vuran iki gelişme AKP hakkında açılan kapatma davası ile Ergenekon terör örgütü davası oldu. Dava sonucunda yüzde 47 oyla tek başına iktidar olan bir partinin "kıl payı" kapatılmaktan kurtulması siyasi sistemin ne kadar kırılğan olduğunu bir kez daha gösterdi. Ergenekon terör örgütü davası ise bir çok askerin "darbe girişimi" ve "anayasal rejimi zorla değiştirmek" gibi suçlarla yargılandığı ve eşine Türkiye tarihinde rastlanmamış bir yargı süreci oldu. Bu iki olay bir tür karşı ağırlık oluşturdular. Kapatma davası siyasi iktidarı, Ergenekon davası Silahlı Kuvvetleri siyasi hacir altına aldı.

KAPATMA DAVASI

14 Mart'ta Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, "laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" iddiasıyla AKP'nin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı. Anayasa Mahkemesi Başkanı Haşim Kılıç, AKP hakkındaki kapatma davasının iddianamesinde Cumhurbaşkanı Gül ve Başbakan Erdoğan'ın da aralarında bulunduğu 71 kişi hakkında siyasi yasak istemi bulunduğunu bildirdi.⁵⁷

54 a.g.e

55 Haber 7, 2008, 'Darbe tanıkları Gül ve Org. Özkök', 5 Temmuz, <http://www.haber7.com/haber/20080705/Darbe-taniklari-Gul-ve-Org-Ozkok.php>

56 Zaman, 2007, 'Özkök Paşa, darbe günlüğünü yalanlamadı', 12 Nisan, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=526623>

57 "Yargıtay Başsavcısı AKP'nin kapatılmasını istedi Yok artık, daha neler", Radikal, 15 Mart 2008 <<http://www.radikal.com.tr/index.php?tarikh=15/03/2008>>

Bu dava 2007'de yaşanan iktidar mücadelesinin devam ettiğini gösteriyor, 22 Temmuz seçimlerine bir yanıt götürtüğü taşıyordu. Nitekim davanın açılmasıyla birlikte ülke bir kez daha kutuplaşmaya sürüklendi, hükümet cehenneminden ve kimi sivil kesimlerce kapatma davası sert bir şekilde eleştirilirken, 21 Mayıs'ta 'Yargıtay Başkanlar Kurulu bildirisinde, "yargı erkinin bağımsızlığının hazmedilemediğinin, tarafsızlığı sağlama adı ve aldatmasıyla yürütmeye yandaş, onu koruyup kollayan ve onun tarafından denetlenen bir yargının oluşturulmasını amaçlandığını" ifade etti. 5 Haziran'da ise meydana asker çıkıyordu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, İstanbul'da Ortadoğu konulu bir sempozyumda, "Türkiye'nin, laik ve demokratik yapısıyla bir istikrar ve denge unsuru olduğunu belirterek, son yıllarda Türkiye'nin bu yapısını bozmaya çalışan bazı mihrakların ortaya çıkışını endişeyle izlediklerini, Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne birtakım sıfatlar takmaya çalışanların görüldüğünü, Türkiye'nin yasal organlarının buna asla izin vermeyeceğini"⁵⁸ söylüyordu.

30 Temmuz'da Anayasa Mahkemesi, AKP'nin kapatılması istemiyle açılan davayı karara bağladı. Anayasa Mahkemesi'nin altı üyesi partinin "kapatılması", beş üye ise "kapatılmaması" yönünde oy kullandı. Anayasa'da kapatma için aranan nitelikli çoğunluk olan yedi üyenin oyuna ulaşamadı. Ancak Yüksek Mahkeme, AKP'nin 2008'de aldığı Hazine yardımından 1/2 oranında yoksun bırakılmasına karar verdi. Sonuç olarak siyasi iktidar bu süreçten ağır yara alarak çıktı.

ERGENEKON DAVASI

Darbe yapmak, anayasal düzeni zorla değiştirmek, suç örgütü oluşturmak, Danıştay saldırısı, Cumhuriyet gazetesi saldırısı tarzı olaylarla kaos yaratmak gibi iddiaları içeren Ergenekon Davası, merkezinde asker kişilerin olduğu bir dava olarak devam etmektedir.

26 Ocak'ta emekli Tuğgeneral Veli Küçük, emekli Kurmay Albay Mehmet Fikri Karadağ tutuklanmıştır.⁵⁹ 6 Temmuz'da emekli orgeneraller Şener Eruygur ile Hurşit Tolon tutuklandılar. 14 Ağustos'ta biri emekli albay üç kişi gözaltına alındı. 3 Eylül'de Genelkurmay Başkanlığı, Kocaeli Garnizon Komutanı Korgeneral Galip Mendi'nin,

58 "Geçmişte katırlarla silah taşıyan PKK şimdi kamyonları kullanıyor", *Sabah*, 5 Haziran 2008

<<http://arsiv.sabah.com.tr/2008/06/05/haber,FCB32E3B875C4633-B344E86449BF9019.html>>

59 "Ergenekon adliyeye yattı", *Radikal*, 27 Ocak 2008

<<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=245600>>

60 "Askerden paşalara ihsas-ı rey gibi ziyaret" *Yeni Şafak*, 4 Eylül 2008

<http://www.yenisafak.com.tr/Gundem/?t=04.09.2008&i=137925>

61 "Genç subaylar Ergenekon zanlısı" *Taraf*, 19 Eylül 2008

<http://www.tumgazeteler.com/?a=4129980>

Kandıra Cezaevi'nde tutuklu bulunan emekli orgeneraller Şener Eruygur ile Hurşit Tolon'u ziyaret ettiğini bildirdi. Genelkurmay Başkanlığı açıklamasında, "TSK'ya uzun süre hizmet veren iki emekli komutana yapılan bu ziyaret, TSK adına gerçekleştirilmiştir" dendi.⁶⁰ 18 Eylül'de beş ilde düzenlenen operasyonlarda aralarında beş teğmen ve bir askeri öğrenci, 19 kişi gözaltına alındı. 21 Eylül'de mahkemeye sevk edilen sekiz kişiden, aralarında dört teğmen ile bir askeri öğrencinin bulunduğu altı kişi tutuklandı.⁶¹ 16 Aralık'ta Yargıtay 9. Ceza Dairesi, Danıştay saldırısı ve Cumhuriyet gazetesine atılan bombalarla ilgili Alpars-

Ergenekon Davası Yargılama ve Soruşturmaları

Sayısal Döküm

Askerlerin soruşturulması/yargılanmasına ilişkin rakamsal dökümü Ergenekon Davası kapsamında halen tutuklu/tutuksuz yargılananlar ve kaçakçılık gibi konular yüzünden kamuoyuna yansıyan davalar nedeniyle yargılananlar olarak ikiye ayırmak durumundayız.

Ergenekon Davası kapsamında yargılanan muvazzaf ve emekli askerler

Ergenekon Davası savcılar tarafından hazırlanan ve kabul edilen iki iddianame bulunmaktadır. Bu iki iddianame kapsamında tutuklu ya da tutuksuz yargılanan muvazzaf ve emekli asker sayılarına ilişkin döküm şöyledir.

1. İddianame:

Tutuklu yargılanan Emekli asker sayısı	10
Tutuksuz yargılanan Emekli asker sayısı	2

2. iddianame

Tutuklu yargılanan Emekli asker sayısı	5
Tutuksuz yargılanan Emekli asker sayısı	4
Tutuklu yargılanan Muvazzaf asker sayısı	1
Tutuksuz yargılanan Muvazzaf asker sayısı	5

Bunun dışında Ergenekon Davası kapsamında yapılan operasyonlarda gözaltına alınan, sorgulanan muvazzaf, emekli asker sayılarına ilişkin döküm ise şöyledir

Tutuklu yargılanan Emekli asker sayısı	2
Tutuksuz yargılanan Emekli asker sayısı	7
Tutuklu yargılanan Muvazzaf asker sayısı	8
Tutuksuz yargılanan Muvazzaf asker sayısı	1

Ayrıca Ergenekon Davası ile ilişkili olarak Genelkurmay Başkanlığı kapsamında yürütülen

lan Arslan'ın da aralarında bulunduğu sekiz sanık hakkında Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nce verilen kararı bozdu. Kararda, "Ergenekon davası ile bu dava arasında hukuki ve fiili irtibat bulunduğunun iddia edilmiş olması karşısında öncelikle davaların birleştirilmesinde zorunluluk bulunduğuna" işaret edildi.⁶²

Ergenekon davası asker-sivil ilişkileri ve askeri otoritenin konumu açısından ele alındığında iki soruna vurgu yapılmaktadır. Birincisi devlet, özellikle ordu içinde oluşan gayrimeşru yapıların varlığıdır. İkincisi ise darbe gelene-

Karargâh Evleri operasyonu kapsamında 4 muvazzaf asker tutuklu yargılanmaktadır.

Bu sayılar şu anda bu davalarda yargılananları göstermektedir. Soruşturma kapsamında gözaltına alınıp, savcılık tarafından serbest bırakılan asker sayıları buna dâhil değildir. Ekte sunulan tabloya son olarak İSTEK Vakfı'na ait Poyrazköy'deki arazide ele geçen mühimmatla ilgili olarak yapılan tutuklamalar dâhil edilmiştir.

Çeşitli operasyonlar sonucu yargılanan askerler

2006 yılında Sauna ve Atabeyler Çetesi kapsamında; Sauna Operasyonu'nda **1 muvazzaf**, Atabeyler Operasyonu'nda **4 muvazzaf** asker; askeri malzemeleri zimmetlerine geçirdikleri gerekçesiyle tutuklanarak askeri cezaevine kondu. Bu operasyonlarda tutuklanan muvazzaf askerler şu anda tutuksuz yargılanıyorlar.

Bursa'da Çağrı adı verilen operasyon ile tutuklananlar arasında **2 muvazzaf** asker bulunmaktaydı. Muvazzaf askerler "organize suç örgütüne bilerek ve isteyerek yardım ettikleri" iddiasıyla tutuklandılar. Tutuklanan muvazzaf askerler şu anda tutuksuz yargılanıyorlar.

2007 yılında Dağlıca baskınında PKK tarafından rehin alınan **8 asker**, kurtarıldıktan sonra; Memuriyet görevinin gereklerine aykırı hareket etmek, kuvvetli suç şüphesi, askeri disiplinin aşırı şekilde sarsılması, emre itaatsizlikte ısrar ve yurt dışına firar suçlarından tutuklandı. Daha sonra serbest bırakılan askerler tutuksuz yargılanıyor.

2008 yılında Mardin Nusaybin'de kaçakçılığa göz yumdukları gerekçesi **1'i uzman çavuş 5 asker** tutuklandı. Tahliye edilen askerlerin davası sürüyor.

Mart 2008'de Bursa'da gerçekleştirilen 'Yaprak Dökümü 16' adlı rüşvet operasyonunda **1 astsubay ve 3 uzman çavuş** tutuklandı. Tahliye edilen askerlerin davası sürüyor.

Kaynak: 6 Mayıs 2009 tarihine kadar yapılmış basın taraması.

ğidir. Ergenekon davası her iki sorunun da üzerine gitmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu davanın dört önemli işlev yerine getirdiği söylenebilir:

1. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni kendi içine yönelmeye, imaj ve prestij tazelenmeye, kışlasının kapılarını kapamaya mecbur bırakma;
2. Silahlı Kuvvetleri, bir temizlik ve hesaplaşma sürecinin hem nesnesi hem öznesi kılma;
3. Türk siyasi tarihinde ilk kez bir darbe girişiminin bu kapsamla yargılanmasını ifade etme;
4. Yarattığı etki ve tetikleme mekanizmasıyla Güneydoğu'da JİTEM'e mal edilen kimi saldırılar, kayıplar, faili meçhul cinayetler konusunda hasır altı edilen dosyaların açılmasını sağlama.

IRAK OPERASYONU VE DAĞLICA

2008 yılında orduyu ilgilendiren önemli konulardan birisi askeri istihbarat ve askeri eylemde zafiyet tartışmaları oldu. Dağlıca baskınının ardından Kuzey Irak'a yönelik operasyon beklentisi yükseldi. 5 Kasım 2007'de yapılan Bush-Erdoğan görüşmesi ve stratejik istihbarat mutabakatının ardından 21 Şubat'ta başlayıp 29 Şubat'ta sona eren Kuzey Irak Operasyonu yapıldı. Uzun soluklu bir operasyon beklentisinde olan muhalefet partileri operasyonun neden sadece 1 hafta sürdüğünü ve aniden kesildiğini sorgulayarak hükümeti eleştirdiler.

Genelkurmay Başkanı Org. Yaşar Büyükanıt 1 Mart'ta düzenlediği basın toplantısında Kuzey Irak'a yönelik operasyon hakkındaki eleştirilere karşı şunları söylüyordu: "Kendilerini vatansever diye tanımlayan kişilerin askerin hareketini tatminsizlikleri nedeniyle farklı yöne çekerek olumsuz davranmalarını TSK olarak ibret ve dehşetle izliyoruz"⁶³ Bu açıklamanın ardından muhalefet partileriyle TSK arasında daha önce Türk siyasi tarihinde rastlanmayan bir tartışma başladı. Yanıt önce MHP'den geldi. MHP lideri Devlet Bahçeli 3 Mart'ta TBMM'de yaptığı konuşmada TSK'ya hitaben "PKK'ya yönelik geniş çaplı bir imha planınız olmadığı ortada..." diyor ve ekliyordu: "Kara hareketinin ABD'nin izin verdiği ölçüde yapıldığını gösteren işaretler var, TSK açıklamasındaki bazı ifadeler PKK'ya itibar kazandırıyor..."⁶⁴ CHP lideri Deniz Baykal, Bahçeli'den bir gün sonra yaptığı açıklamada "Türkiye niye en başarılı dönemde iken harekâta son verme kararı almıştır? Bu soru vicdanlarda ve kafalardadır. Herkes bu sorunun cevabını merak ediyor..." sözleriyle Bahçeli'ye benzer bir dil kullanıyor ve "Benim görevim eğer oraya girdiysem, o zaman orada işi bitirmek olmalıdır" diyerek Genelkurmay Başkanını eleştiri-

62 "Danıştay davası Ergenekonla birleştiriliyor" *Zaman*, 17 Aralık 2008 <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=771082>

63 Baykal ve Bahçeli'ye muhtıra" http://www.aktifhaber.com/news_detail.php?id=158757

64 "Bahçeli'nin grup konuşması" <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/03/03>

yordu.⁶⁵ Genelkurmay Başkanlığı, 4 Mart'ta çok sert bir bildiri yayınladı. Bildiride Baykal ve Bahçeli'nin sözlerini "Türk Silahlı Kuvvetleri'ni hedef alan haksız ve seviyesiz saldırılar" olarak değerlendiriliyor ve "bu saldırıların Türk Silahlı Kuvvetlerinin terörle mücadele azmine, hainlerden daha fazla zarar vermekte..." olduğu iddia ediliyordu.⁶⁶

Ordunun askeri işlevi üzerine yapılan bu tartışmalar 24 Haziran tarihli *Taraf* gazetesinde yayınlanan "Dağlıca Baskını Biliniyordu" başlıklı haberle tekrar alevlendi. Haberde 21 Ekim 2007'de Hakkari'nin Dağlıca bölgesinde PKK'lular tarafından gerçekleştirilen ve 13 askerin şehit olduğu baskının, Jandarma İstihbaratı tarafından, dokuz gün önce Genelkurmay'a ve diğer tüm ilgili birimlere gizli bir raporla bildirildiğini iddia ediyordu. *Taraf*'ın yayınladığı Jandarma İstihbarat raporu, baskının nereden, nasıl, ne zaman yapılacağını ayrıntılarıyla anlatıyordu.

Askeri operasyonların toplum önünde tartışılması Türkiye açısından bir ilkti.

ANDIÇ

7 Nisan tarihli *Taraf* Gazetesi'nde önemli bir belge daha yayımlandı. Mart 2006 tarihli "Andiç" başlıklı belge, Genelkurmay Başkanlığı Bilgi Destek Daire Başkanlığı tarafından hazırlanıp Genelkurmay 2. Başkanlığı ve Genelkurmay Harekât Başkanlığı'na gönderilmişti. Belgede Türkiye'deki sivil toplum örgütleri tek tek sıralanıyor, kamuoyunca bilinen birçok isim ve dernek fişleniyordu. Belge bir "fişleme" olmanın ötesinde bir "eylem planı"na şu cümlelerle gönderme yapıyordu: "Bu andiç, AB'nin kendi amaçlarına uygun olarak yönlendirdiği sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve bu kapsamda alınabilecek karşı tedbirler hakkında onay almak amacıyla hazırlanmıştır." Belge Genelkurmay'ı doğrudan temsil eden 2. Başkanlık düzeyinde ordunun ülkedeki değişim ve AB sürecine bakışını tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyordu.

BAŞBUĞ – PAKSÜT GÖRÜŞMESİ

13 Haziran'da *Taraf* Gazetesi'nde Anayasa Mahkemesi Başkan Vekili Osman Paksüt ile Kara Kuvvetleri Komutanı Org. İlker Başbuğ'un kritik bir dönemde gizlice buluştuğunu duyuruyordu. Haberde şu ifadeler yer alıyordu:

65 "Baykal Büyükanıt ile polemige girdi alkışlandı" *Milliyet*, 4 Mart 2008 <http://www.milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=SonDakikaPrint&ArticleID=501665>

66 Genelkurmay hedef yapılıyor" *Sabah*, 4 Mart 2008 <http://arsiv.sabah.com.tr/2008/03/04/haber,844DA58FA7734814A14A360DBE706EFE.html>

67 "Karargah'ta 'karartmalı görüşme'" *Taraf*, 13 Haziran 2008 <http://www.tumgazeteler.com/?a=3006431>

68 "Bol mesajlı devir teslim" *Yeni Şafak* 28 Ağustos 2008 <http://yenisafak.com.tr/Politika/?t=04.08.2008&c=2&i=136914>

"Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Osman Paksüt'ün, kritik türban ve kapatma davaları sürecinde Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ ile bir görüşme yaptığı ortaya çıktı. Paksüt özel davetli olarak 4 Mart 2008 günü saat 17.00'de 06 LLU 81 plakalı mavi siyah Mercedes'le geldiği Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda 1 saat 15 dakika süreyle Org. Başbuğ ile başbaşa görüştü. Görüşme türban değişikliklerinin iptaline ilişkin başvurudan 7 gün sonraya, AKP kapatma davası açılmasından 13 gün önceye denk düşüyordu."⁶⁷ Haber doğrulandı ve askerin anayasal yargıya müdahalesiyle ilgili bu bulgu demokrasi ve askeri vesayet tartışmalarında yeni bir unsur ekledi.

YAŞ KARARLARI

1 Ağustos'ta Yüksek Askeri Şura, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlığında Genelkurmay Başkanlığı Karargahı'nda toplandı. 4 Ağustos'ta Yüksek Askeri Şura çalışmalarını tamamladı. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt'ın 30 Ağustos 2008 itibarıyla yaş haddinden emekli olması nedeniyle Genelkurmay Başkanlığı'na Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İlker Başbuğ getirildi. Orgeneral Başbuğ'dan boşalacak Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Işık Koşaner, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Koşaner'in yerine ise Kara Kuvvetleri Kurmay Başkanı Orgeneral Avni Atilla Işık atandı. 28 Ağustos'ta Genelkurmay Başkanlığı'nda yaşanan devir teslimle yeni bir sayfa açıldı. Yeni Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ törende yaptığı konuşmada askerin asker-sivil ilişkilerine verdiği geleneksel anlamı hatırlattı, ordunun siyaset dışı saydığı ama aslında siyasetin alanına giren meselelere değindi; yeni "milli güvenlik siyaset belgesi"ni ilan eder gibi "ülkenin toplumsal ve siyasi seyrini, bu seyrin planlaması ve stratejisi hakkında temel ilkeleri, kırmızı çizgileri" açıkladı.⁶⁸

AKTÜTÜN VE GÖRÜLMEMİŞ TEHDİT

14 Ekim tarihli *Taraf* gazetesi, Genelkurmay Başkanlığı'nın, 9 Ekim 2008'de 17 askerin şehit olduğu Aktütün Karakolu baskınına da Dağlıca baskını gibi önceden ayrıntılarıyla bildiğini ileri sürdü. Haberde, ABD ile yapılan anlık istihbarat paylaşımı işbirliği uyarınca bölge üzerinde keşif uçuşları yapan İnsansız Hava Araçları'nın (İHA), saldırıdan bir ay önce, 5 Eylül 2008'de Kuzey Irak'ın İran sınırına yakın bölgelerinden, Hakkâri-Şemdinli bölgesine doğru harekete geçmiş 80 kişilik bir PKK'lı grubun koordinatları ile net görüntülerini tespit ettiği belirtildi. Bu hareketlilikle ilgili olarak GES (Genelkurmay Elektronik Sistemler) Komutanlığı, bölgedeki dinleme ve istihbarat

birimlerinden gelen günlük raporlarla Genelkurmayı ve komutanlıkları sürekli uyardığı iddia edildi. Habere göre PKK'luların bölgedeki hareketliliği isim isim, silah ve kâr sayılarına kadar yerleri bildirilerek birimlere gönderilmişti. Sınırdan içeri giren PKK'lular, içeriye sokulan ağır silahlar, saldırı kararlarının alındığı toplantılar askeri yetkililerin takibi altındaydı.

Ordu bu habere büyük tepki gösterdi. Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ, Balıkesir Astsubay Meslek Yüksekokulundaki sancak tevdi töreninin ardından yaptığı açıklamada, Taraf'ta yayımlanan haberi kast ederek, "PKK'nın eylemlerini başarılı gibi gösterenler akan ve akan olan kanın sorumluluğuna da ortak olurlar. Herkesi dikkatli olmaya ve doğru yerde bulunmaya davet ediyorum" diyordu. Aynı gün, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Mahkemesi, "Taraf gazetesinde yayımlanan ve bilahare diğer basın yayın organları tarafından da kaynak gösterilerek kamuoyuna aktarılan ve esasen çarpıtılmış ve doğrulanmamış bilgilerle habere esas yapılan askeri sır niteliğindeki gizli bilgi ve belgelerin asker şahıslarca temin edilip basın yayın organlarına sızdırılması hakkında yapılan soruşturma" ile il-

gili "yayın yasağı" kararı aldı.⁶⁹ Genelkurmay Başkanının bu tavrı basın tarafından ciddi şekilde eleştirildi.

Sonuç olarak kapatma davası siyasi iktidarın gerek politikalar gerek söylem düzeyinde değişimci ve reformcu yönlerini askıya almasına yol açarken, askeri otorite 22 Temmuz 2007'de başlayan toplumsal meşruiyet krizini 2008'de daha yoğun biçimde hissetti. Ergenekon operasyonları kapsamında Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez iki orgeneral darbe hazırlığı yapmak, bu yolda çete kurmak iddiası ve kuvvetli delillerle tutuklandı. AKP'ye yönelen kapatma davası da gerek şekli, gerek zamanlaması, gerek iddiası itibarıyla Cumhuriyet tarihinde bir ilk sayılabilir. Tek başına hükümeti oluşturan bir çoğunluk partisi, yüzde 47 oy aldığı seçimlerin üzerinden bir yıl bile geçmeden bir kapatma davasıyla karşı karşıya kalıyordu.

Bu yazıda ortaya çıkan tablo 2006-2008 yılları arasında Türkiye'nin en önemli meselesinin mevzuattan uygulamalara, siyasetten zihniyete kadar sivilleşme çabası ve çatışmaları olduğunu göstermektedir.

69 "Başbuğ: Herkes doğru yerde dursun" *Radikal*, 16 Ekim 2008 <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberYazdir&ArticleID=9-03640>

Askerin Kolluk Gücü¹ Olarak Kullanılması ve EMASYA

Ahmet Faruk Güneş

Olağanüstü hal, sıkıyönetim, savaş gibi anayasa ile tespit edilmiş bir statü yokken, askeri birliklerin doğrudan kolluk gücü ya da kolluk gücüne yardımcı olarak kullanılması modern devletlerde bilinen bir uygulamadır.

Modern ve medeni devletlerde iç güvenlik hizmetleri için iş bölümü uyarınca profesyonel özgü birimler kurulmuştur. Bazı durumlarda, bu birimler üstlendikleri işleri geçici bir süre başaramama tehlikesiyle karşı karşıya kalabilirler. Zorlayıcı mevzi olaylar karşısında mevcut kolluk güçleri nasıl desteklenebilir sorusu genel olarak askerlerden yardım istenir² şeklinde cevaplandırılmıştır.

1 Mevzuatımızda ve uygulamada askeri birliklerden kolluk gücü olarak yararlanılması "askeri birliklerden yardım isteme" şeklinde ifade edilmektedir. Bu ifade kurumu tam bir yetkinlikle anlatamamaktadır. "Askeri birliklerin hukuk uygulayıcısına yardım etmesi" (use of the military to support law enforcement) daha doğru ve kavrayıcı bir ifadedir. Özellikle askeri birliklerin polise (iç güvenliğe) yardımda kullanılmasında (the use of military in support of the police) bu ifade daha da doğru olacaktır. Bu kurumun İngilizcedeki karşılığında hukuk uygulamasına destek olan birimin iç güvenlik birimine kaim olamayacağı daha iyi anlaşılabilir.

2 Birleşik Devletlerde Federal Birliklerin ülke içinde hukuk uygulayıcısı olarak kullanılmasını sıkı şartlara bağlayan Posse Comitatus (Amerikan Şerifinin müşterek hukuk uyarınca sahip olduğu, yönetimi altındaki erkekleri kanun uygulamada yardımcı olmaları için işbaşına çağırma gücü) isimli bir yasa bulunmaktadır. Tarihsel gelişmeler sonucu 1878 yılında kabul edilen bu kanun federal birlikleri ya da bir kısmını anayasanın verdiği bir yetki veya kongrenin bir kararı olmadan ülke içinde hukuk uygulayıcısı olarak kullanmayı iki yıla kadar hapis cezasına bağlamıştır. Ancak gerek mahkeme kararları gerekse uygulamada kanunun istisnaları çoğalmıştır. 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra kanunun çağdışı kaldığı ve silahlı kuvvetlerin terörle mücadelede elini kolunu bağladığı öne sürülerek tamamen kaldırılması gündeme gelmişse de Kanun yürürlüktedir. Daha fazlası için; Healey Gene, 2003, "Deployed In The U.S.A.The Creeping Militarization Of The Home Fron", December 17 http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=1361

3 London School of Economics'e bağlı olan Global Yönetişim Çalışmaları Merkezi Eş Başkanı Profesör Mary Kaldor Dr. Marlies Glasius'la birlikte editörlüğünü yaptığı *Avrupa İçin İnsani Güvenlik Doktrini* isimli kitabın üçüncü bölümünde yer alan Andy Salmon ile birlikte yazdığı makalede askeri birliklerin gerek polise yardım maksadıyla gerekse uluslararası barış koruma ve tesis etme görevinde uyması gereken enternasyonal prensipleri şöyle sıralar: 1- İnsan haklarının önceliği 2- Legal olma 3-Olayın vahametine uygun yoğunlukta askeri karşılık 4-Müdahalenin ve yürütümünün siyasi otoritenin açık, kesin inisiyatifleriyle yapılması 5-Sivil bir liderlik altında; sivil, polis ve askerlerin uygun koordinasyonu.

Clasius, Marlies and Kaldor, Mary (eds) , *A Human Security Doctrine For Europe*, London Routledge.

Hükümetlerin elinde böyle bir durumda kolayca ulaşacağı, emirle yönetilmeye uygun, organize, silahlandırılmış başka bir birim olmaması, diğer yandan harbe hazır olma hizmetinin savaş durumu yoksa geçici bir süre tam sunulmamasının askeri birliklerin sayısal çoklukları nedeniyle tolere edilebilir olması bu cevabın ana nedenleri olarak kabul edilebilir.

Askerler savaş için silahlandırılmıştır. İç güvenlik sistemi ise suçları önlemeye ya da suçluları yakalamaya odaklanmıştır. Hukuk uygulayıcısı olarak kullanılmak üzere askerden yardım isteme beraberinde yüksek riskleri de getirir. Bu nedenle demokrasilerde askerlerin kolluk gücü olarak kullanılması kesin kurallara bağlanır. Kurallar şunlardır:

- 1- Yardım isteme yetkisi sivil bir mercidedir,
- 2- Askerler cezai ve hukuki sorumluluk olarak kolluğun hukuki rejimine tabidir
- 3- Askerlerin kullanımı istisnai ve geçicidir,
- 4- Askerlerin ve yapacakları işlerin yönetimi mutad görevliler tarafından yapılır
- 5- Askerler kesin zorunluluk yoksa operasyonel olmayan hizmetlerde kullanılır.³

YÜRÜRLÜKTEKİ MEVZUATTA ASKERDEN YARDIM İSTENİLMESİNE İLİŞKİN MEVZUAT VE KURALLAR

GÜVENLİK NEDENİYLE YARDIM İSTEMEYE İLİŞKİN OLANLAR

- 1- 10.06.1949 tarihli ve 5442 numaralı, İl İdaresi Kanunu, 08.06.1949 tarihli ve 7236 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili madde numarası, 11/D. Bu maddede özetle valilere illerinde çıkabilecek ve çıkan olayları emirlerindeki iç güvenlik birimleriyle önlenmesini mümkün görmedikleri takdirde en yakın askeri birliklerden yardım isteme yetkisi verilmiş ve bunun yöntemi düzenlenmiştir
- 2- 4.6.1937 tarihli ve 3201 Numaralı, Emniyet Teşkilat Kanunu, 12.6.1937 tarih ve 3626 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili madde numarası, 1. Bu maddede özetle ül-

kenin genel asayiş ve emniyetinden İçişleri Bakanının sorumlu olduğu, gerektiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile bu iş için ordu kuvvetlerinden yararlanacağı düzenlenmiştir.

- 3- 9.11.1983 tarihli ve 2945 numaralı, Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu 11.11.1983 tarih ve 18218 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili madde numarası 2 ve 4. Bu maddelerde özetle kurulun devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması konularında tavsiye kararları alacağı düzenlenmiştir.
- 4- 6.10.1983 tarih ve 2911 Numaralı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu 08.10.1983 tarihli ve 18185 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili madde numarası 37. Bu maddede toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde görevli askeri birliklerin görev, yetki ve sorumluluklarının uygulanış biçimi hakkındaki hususlar Adalet, Milli Savunma ve İçişleri bakanlıklarınca bir yönetmelik çıkarılarak düzenlenmiştir.
- 5- 08.08.1985 tarihli, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 18836 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili madde numarası, 2, 17, 19, 20, 21 ve 22. Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde askeri birliklerden yardım istenilmesi halinde yapılacak işler ve yöntemi düzenlenmiştir.
- 6- 30.9.1996 tarihli, Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, 9.1.1997 tarih, 22872 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili maddeler, 4/a, 5/b, 6/b, d, 8, 9, 11. Bu yönetmeliğin aslında tamamını konuyla ilgili kabul etmek de mümkündür. Yönetmelik olağan dönemlerde oluşan ve tarifi yapılan her alanda krizlerin nasıl söndürüleceğini düzenlemektedir.
- 7- 30.12.1996 tarihli, Olayların Önlenmesine İlişkin Tedbirler Dolayısıyla Yapılacak Acil Ve Zorunlu Harcamaların Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik, 22863 numaralı *Resmi Gazete*, ilgili maddeler, 2, 5, 6,7.
- 8- 07.07.1997 tarihli, 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 11/D Maddesi uyarınca İçişleri Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı tarafından imzalanan protokol. *Yayınlanmamış bu gizli protokol*, gizli gizlilik dereceli olmakla birlikte açık kaynaklardan edinilen bilgiler ışığında askeri birliklerden yardım isteme konusunu ayrıntıları ile düzenlendiği anlaşılmıştır.

ASKERLERDEN YARDIM İSTENİLMESİNE İLİŞKİN MEVZUAT DIŞI BELGELER

Genelkurmay Başkanlığı resmi internet sitesinde Kriz ve Savaş Dönemlerinde Sivil Asker İlişkileri (SAİ) ve Doğal afetlerde SAİ faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir.⁴

Milli Savunma Bakanlığı resmi internet sitesinde sıkıyönetim ve olağanüstü hal gibi özellik taşıyan durumlar için gerekli plânlama yapılmasının Plan ve Prensipler Daire Başkanlığının görevi olduğu belirtilmektedir.⁵

Kara Kuvvetleri Komutanlığının iç istikrarın sağlanmasına ilişkin görevleri, resmi internet sitesinde sayılmaktadır. Bunlar terörle mücadele, toplumsal olaylarda asayiş ve güvenliğin sağlanması ile doğal ve suni afetlerde yardımdır.⁶

MEVZUAT HAKKINDA

Askerlerden yardım istemeye dair kurumsal yapı ve anlayış tabiatı gereği bir ülkedeki sivil-asker ilişkilerinin durumu hakkında kesin kanaate ulaşmaya çok yardımcıdır. Zira askerlerden yardım isteme teknik boyutuyla sivil-asker ilişkilerinin kâğıda dökülmüş kurumsal halidir. Ülkemizde henüz yerine oturamayan sivil-asker ilişkilerindeki belirsizlik, dengesizlik, kararsızlık bu konudaki mevzuata da aynen yansımıştır.

Ancak yine de açık mevzuat temel ölçüt olarak askerlerden yardım istenilmesine karar verme yetkisini münhasıran sivil makamlara vermiş ve bunları da saymıştır. Bunlar İçişleri Bakanının teklifiyle Bakanlar Kurulu, valiler ve kaymakamlardır. Mevzuatın bu konudaki medeni de-

4 http://www.tsk.mil.tr/2_GENEL_BILGILER/2_7_Sivil_Asker_Isbirligi/konular/turksivil.htm

5 <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/phpscr/anasayfa.php>
Afet durumunda yardım istemeye ilişkin mevzuat şöyle sıralanabilir:

1- 31.08.1956 tarihli, 6831 numaralı, Orman Kanunu 08.09.1956 tarih ve 9402 numaralı *Resmi Gazete*.

İlgili madde numarası, 9. Bu maddede yangın bölgesindeki askeri birliklerin yangının söndürülmesine yardım etmeye mecbur oldukları düzenlenmiştir.

2- 15.5.1959 tarihli, 7269 numaralı, Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak yardımlara Dair Kanun, 25.5.1959 tarih ve 10213 numaralı *Resmi Gazete*.

İlgili madde numarası, 7. Maddede barış zamanında askeri birliklerin vali ve kaymakamların isteyecekleri yardımları yapmaya mecbur oldukları düzenlenmiştir.

3- 08.05.1988 tarihli Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik, 19808 numaralı *Resmi Gazete*.

İlgili madde numarası: 6 ve 50 Maddelerde Vali ve kaymakamların afetlerde gerekli hallerde askeri birliklerden yardım isteyebilecekleri, askeri birliklerin bu yardımları TSK Tabii Afetler Yönergesi esasları çerçevesinde yerine getirecekleri düzenlenmiştir.

4- 09.10.1976 tarihli, Orman Yangınlarının Önlenmesi Ve Söndürülmesinde Görevlilerin Görecekları İşler Hakkında Yönetmelik, 15729 numaralı *Resmi Gazete*. İlgili madde numarası, 13, 17, 21 ve 23. Bu maddelerde orman yangınlarında askeri birliklerin yardıma çağırılması, yapacakları işler ve bunlara dair yöntem düzenlenmektedir. 5- TSK Tabii Afetler Yönergesi.

Böyle bir yönergenin olduğu anlaşılma ile birlikte içeriği açık kaynaklardan temin edilememiştir. Ancak bu yönergeye göre Türkiye'nin 17 bölgeye ayrıldığı, her bölge için bir komutanlık tayin edildiği ve bu komutanlıkların da asgari "kolordu" seviyesinde olduğu açık kaynaklardan anlaşılmıştır.

6 <http://www.kkk.tsk.mil.tr/GenelKonular/Vazife/>

mokratik ilkelere açıkça aykırı yönleri de bulunmaktadır. Bunlar ise yardıma gelen askeri birliklerin işin yönetimini üstlenmesi, yardıma çağrılan askeri birliğin çapını ve görevde kalış süresini sivil makamların münhasıran tespit edememeleri, yardıma gelen birlik mensuplarının yaptıkları hukuka aykırı eylemlerin çoğu zaman askeri yargı kapsamı içinde değerlendirilmesidir.

Mevzuat hakkında ilginç bir bilgi de askerlerden yardım istenilmesine ilişkin en kesin ifadelerin Demokrat Parti döneminde çıkarılmış Orman Kanunu İle Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanunda olduğudur.⁷ Kanunların bu maddelerine dayanılarak çok daha sonraki yıllarda çıkarılan yönetmeliklerde ifadeler bu kesinliği kaybetmiştir.

12 Eylül darbesinden sonra siyasetin en zayıf olduğu yıllarda çıkarılan EMASYA protokolü ve Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği düzenledikleri alanları oldukça askerileştirmiştir.⁸

SİSTEMİN İŞLEYİŞİ VE EMASYA PROTOKOLÜ

Askeri birliklerin kolluk gücü olarak yurt içinde kullanılması ile ilgili sistemi, bunu açıkça ve doğrudan düzenleyen mevzuat metinleri kapsamında açıklamak isabetli olacaktır. Zira askeri birliklerden yardım istenilmesi ve bunların kullanılması özel ve olağanüstü bir yetkidir. Mili Güvenlik Kurulunun genel tavsiye yetkisi ve Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği ile kurulan yapının tavsiye yetkileri bunların icrai kararlar alan uygulama makamları olmadığını göstermektedir. Bu kurumlar ve bunların içindeki kurul ve komiteler askeri birlikleri dâhilde kullan-

mak üzere kendilerine açık yetki verilmiş makam/mercilere tavsiyede bulunabilir, görüş belirtebilirler.

AÇIK MEVZUATA GÖRE GÜVENLİK NEDENİYLE SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Güvenlik nedenleri uygulamada, yerel güvenlik güçleriyle üstesinden gelinemeyen olaylar ve kanunsuz hale gelen toplantı ve gösterilerdir. Terör olayları da güvenlik nedeniyle askeri birliklerden yardım gerekçesi olmaktadır.

Bu durumlarda yardım istemeye yetkili makamlar İçişleri Bakanının teklifi ile Bakanlar Kurulu ve valilerdir. Kaymakamların askeri birliklerden yardım isteme yetkisi bulunmakla birlikte, yardım istemeyi gerektiren bir durumla karşılaşmaları halinde yardımı validen isteyip durumu en yakın askeri birliğe bildirme görevleri vardır.

5442 Sayılı Kanuna göre tek bir ilde meydana gelen olaylarda valinin askeri birliklerden yardım istemesi ve askeri birliğin bu olaylarda kullanılmasına ilişkin yöntem şöyledir:

- 1- Vali tarafından yardım en yakın askeri birlikten istenecektir.⁹
- 2- İstem yazılı olmalıdır. Acil hallerde sonradan yazılı hale dönüştürülmek üzere sözlü olabilir.
- 3- Askeri kuvvet, valinin görüşü alınarak olaylara hızla el koymaya uygun yerde bulundurulur.
- 4- Askeri kuvvet halen cereyan eden olaylar için istenilmişse olay yerinde hazır bulundurulur.
- 5- Askerî kuvvetin çapını, vali ile koordine ederek askerî birliğin komutanı belirler
- 6- Askeri kuvvetin görev süresini, askerî birliğin komutanıyla koordine ederek vali belirler.
- 7- Askeri kuvvetin müstakilen görevlendirilmesi durumunda; verilen görev askeri kuvvet tarafından kendi komutanının sorumluluğu altında ve onun emir ve talimatlarına göre Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda belirtilen yetkiler ile kolluk kuvvetlerinin genel güvenliği sağlamada sahip olduğu yetkiler kullanılarak yerine getirilir.
- 8- Güvenlik kuvvetleri ile askeri kuvvet arasında işbirliği ve koordinasyonu, yardıma gelen askeri birliğin komutanının da görüşünü alarak vali tespit eder.
- 9- Askeri birliğin jandarma ya da polis ile birlikte görev yapması halinde sevk ve idareyi askeri birliklerin en kıdemli komutanı yapar.

2911 Sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa göre yapılan bir toplantı veya yürüyüşte askeri birliklerden

7 Orman Kanununun 69. maddesinin ikinci bendi şöyledir. "Söndürme işine gelenler yangını söndürmeye kafi gelmezse daha ilerdeki köy ve kasaba halkından mükellef olanlar da yangın yerine gönderilirler. Aynı şekilde, vali, kaymakam, nahiye müdürü ve köy muhtarları ve civardaki asker ve jandarma birlik kumandanları bölgedeki orman başmüdürü ve onun lüzum göstereceği orman memurları yangın mahalline yardımcı göndermeye ve bizzat gitmeye mecburdurlar."

Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanununun 7.maddesi şöyledir. "Afet bölgelerinde veya civarında bulunan ordu, jandarma, kıta birlik ve müessesese kumandanları, hazarda, kendilerinden vali veya kaymakamlar tarafından istenilecek yardımları üstlerinden emir beklemeksizin yapıya mecburdurlar."

8 Bu yönetmelik herhangi bir kanuna dayanmaksızın çıkarılmıştır. Oysa Anayasanın 124.maddesine göre "Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların ve tüzüklerin uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilirler".

9 En yakın askeri birlik konusunda mevzuat uyum içinde değildir. 2911 numaralı Kanun en yakın askeri birliğin Genelkurmay Başkanlığı tarafından belirleneceğini bildirmektedir. 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu en yakın askeri birliği kimin tespit edeceğini bildirmemektedir. 6831 numaralı Orman Kanunu (yangın) civarındaki askeri birliklerden bahsetmektedir. 7269 numaralı Kanun 'afet bölgelerinde veya civarında' bulunan askeri birliklerden bahsetmektedir. EMASYA protokolünün kamuoyuna ulaşan bölümlerinde bu yolda bir bilgi yoktur.

yardım istenildiğinde kuvvetlerin kullanılmasındaki öncelik sırası şöyledir: 1-O yerdeki polis ve mülki teşkilata tabi jandarma iç güvenlik birlikleri 2-Mülki teşkilata tabi olmayan jandarma iç güvenlik birlikleri, 3-Askeri birlikler.

Askeri birlikler daha ziyade bir yerin veya önemli merkezlerin korunmasında görevlendirilir. Bu birliklere müdahale görevi ancak, polis ve jandarma iç güvenlik birliklerinin yetersiz kalacağı anlaşıldığında verilebilir.

3201 Sayılı Kanuna göre İçişleri Bakanının teklifi ile Bakanlar Kurulu tarafından askeri birliklerden yardım istenilmesi halinde vazedilmiş bir yöntem bulunmamaktadır. Böyle bir durumda Bakanlar Kurulu kararında hangi birlikten asker isteneceğini, bu birliğin çapı ve görevde kalış süresini, diğer kolluk birimleri ile ortak çalışacaksa yönetimin nasıl olacağını genel hukuk kuralları çerçevesinde kendisi tayin etme hakkına sahiptir.

AFET HALİNDE SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Mevzuatta orman yangınları bu konuda ayrıca düzenlenmiştir. Afet halinde askeri birlikten yardım isteme yetkisi hem valiye hem de kaymakama açıkça tanınmıştır. Böyle bir durumda;

- 1- Yardım afet bölgelerindeki birliklerden istenir.
- 2- Yardım isteği yazılı olmalıdır, ancak acil durumlarda sözlü olabilir.
- 3- Yardım talepleri, üstlerinden emir beklemeksizin ve gecikmeksizin yerine getirilir.
- 4- Askeri birlikler, mülki amirlerden gelecek yardım taleplerini kendi komutanlıklarının sevk ve idaresinde Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda belirtilen yetkiler ile kolluk kuvvetlerinin genel güvenliği sağlamada sahip olduğu yetkileri kullanarak TSK Tabii Afetler Yönergesi esasları çerçevesinde yerine getirirler.
- 5- Garnizon dışına birlik görevlendirilmesinde bu birliklerin görev bölgesine naklinde öncelikle askeri imkânlar kullanılır, zorunluluk halinde kamu kuruluşlarından yardım sağlanır.
- 6- Askeri birlikler ilk ve acil yardım safhalarında görev alır. Asıl sorumlu sivil kuruluşlar afet bölgesine geldiğinde mülki amirin de görüşü alınarak askeri birlikler kendi görevlerine döner.

Askerlerden yardım istenilmesini gerektirecek bir orman yangını halinde uygulama şöyledir:

- 1- Yardım orman yangını civarındaki birliklerden istenir.
- 2- Orman Bölge Şefi veya daha üst kademedeki teknik elemanların göstereceği lüzum üzerine mahallin en

büyük mülki amiri (vali ya da kaymakam) askeri makamlardan yardım ve askeri nakil vasıtalarının kullanılmasını isteyebilir.

- 3- Askeri birliklerin ormanlardaki yangınların söndürülmesine nasıl katılacakları, yangının genişleme ihtimalleri dikkate alınarak askeri birlik komutanları ile birlikte tespit edilir.
- 4- Askeri birlikler nakil, haberleşme ve söndürme vasıtaları ile birlikte orman yangınlarının söndürülmesine katılırlar.
- 5- Yapılacak yardımın miktarı komutanlıkça takdir olunur.
- 6- Kullanılacak akaryakıt bedeli orman idaresince ödenir.
- 7- Yangının söndürülmesi işi görevli en büyük orman amiri tarafından yönetilir.
- 8- Orman yangınlarının söndürülmesi işinin sona erdiğine, yangın yerinde bulunan en büyük orman amiri karar verir.

Afet halinde askeri birliklerin geçici olarak görevlendirilmesi mevzuat ve işleyiş açısından görece sivilidir. Ancak özellikle deprem afeti ile ilgili teknik alanda uzman bazı bilim adamları deprem halinde askeri birliklerin daha fazla kullanılması hatta olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanı gibi tedbirleri de önermektedirler.¹⁰

EMASYA PROTOKOLÜ

EMASYA emniyet asayiş ve yardımlaşma kelimelerinin kısaltılmasıyla oluşmuştur. Mevcut iç güvenlik birimlerince üstesinden gelinmeyen olayların söndürülmesi için askeri birliklerden yardım istenilmesine ilişkin askeri planlama ve yapıyı ifade eder.¹¹

5442 Sayılı Kanununun 11/D maddesinde belirtilen, birden fazla ili içine alan olaylarda ilgili valilerin isteği üzerine

¹⁰ Türk Kızılayı Genel Başkan Danışmanı sıfatıyla Profesör Ahmet Mete Işıkkara Anadolu Ajansı muhabirine yaptığı açıklamada TSK'ya, İstanbul'da olası bir deprem durumunda tam yetki verilmesi gerektiğini savunmaktadır. "Ahmet Mete Işıkkara Uyardı" *Dmeq*, 4 Eylül 2007.

Celal Şengör de deprem halinde kriz yönetiminin hükümetin elinden alınıp Türk Silahlı Kuvvetleri'ne teslim edilmesini savunmaktadır. Ali Mehmet Celal Şengör, Sefa Kaplan, *İstanbul Depremi*.

¹¹ Genelkurmay Başkanlığının 16 Mart 2004 tarih ve BA - 06 / 04 numaralı basın açıklaması şöyledir: '... Olayın polis ve jandarmanın baş edemeyeceği bir boyuta ulaştığı anda görev alan komutanın, bu görevi, olay daha da büyümeden başarabilmesi için önceden plan hazırlanmasının ve bu planı hazırlayabilmesi için il veya ilçede doğabilecek çok çeşitli olaylar hakkında bilgi toplamasının, bu bilgilere göre teşkilat, teçhizat, muhabere irtibatları ve eğitim çalışmaları yapmasının zorunluluğu açıktır. Kaldı ki, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu ve buna istinaden Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında yapılmış olan Protokol da bunu öngörmektedir.' <http://www.tsk.mil.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1.Basin.Aciklamalari/2004/BA_06.html>

aynı veya farklı askeri birlik komutanlarından kuvvet tahsis edilmesi durumunda iller veya kuvvetler arasında işbirliği, koordinasyon, kuvvet kaydırması, emir komuta ilişkileri ve gerekli görülen diğer hususları kapsayan, Genelkurmay Başkanlığı adına Korgeneral Çetin Doğan, İçişleri Bakanlığı adına Müsteşar Teoman Ünüsan tarafından bir protokol imzalanmıştır. 7 Temmuz 1997 tarihli protokol gizli gizlilik derecesine sahiptir ve 27 maddedir. Açık belgelerden bulunabildiği kadarıyla protokolün içeriği şöyledir.

- 1- Protokolün amacı 1. maddesine göre hem birden fazla ilde hem de bir ilde çıkan asayişe müessir olaylarla ilgili yardım isteme esaslarını düzenlemektedir.
- 2- Protokolün 5. maddesi üyelerinden birisi garnizon komutanı olan “İl ve İlçe Güvenlik Koordinasyon Komisyonları” kurulmasını öngörmektedir.
- 3- Protokolün 5 ve 6. maddeleri mülki idare amirleri olaylara müdahaleden önce il ve ilçe güvenlik koordinasyon komisyonuna başvurmalarını öngörmektedir.
- 4- Protokolün 6. maddesi mülki idare amirlerinin kuvvet talebinde bulunmadan önce EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarına kademeli hazırlık yapabilmeleri için bilgi vermelerini öngörmektedir.

- 5- Protokolün 6. maddesi “zorunluluk olmadıkça kuvvet talebinde bulunulmaması” yolunda hüküm ihdas etmektedir.
- 6- Protokolün 9. maddesi EMASYA komutanlıklarına mülki amirlerin yardım talebi olmaksızın olaylara müdahale edebilme yetkisi vermektedir.
- 7- Protokolün 10. maddesi yardım için ilden ile kuvvet kaydırılmasının valilerin istemi yerine EMASYA Tali Bölge ve Bölge Komutanlıkları girişimiyle yapılacağını öngörmektedir.
- 8- Protokolün 7 ve 16. maddeleriyle yardım talep edilmesinden önceki aşamalara ilişkin olarak sivil ve askeri birimlere ortak görev ve tatbikat yapılmasını öngörmektedir.
- 9- Protokolün 14 ve 16. maddeleri vali tarafından görevlendirilip görevlendirilmediklerine bakılmaksızın bütün kolluk güçlerinin yardıma gelen askeri birlik komutanının emrine girmesini öngörmektedir.
- 10- Protokolün 20. maddesi mülki amirlerden yardım talebi geldiği anda jandarma ve polis EMASYA komutanlıkları nezdinde oluşturulan “Asayiş Harekat Merkezi”nde irtibat personeli bulundurmasını öngörmektedir.

EMASYA: Üç anlam, üç işlev

Ali Bayramoğlu

Türkiye’deki EMASYA yapılanması “bir” protokole dayanır ve şu üç anlamı taşır:

Bir yasaya bağlı yönetmelik, genelge ve protokollerle bu yasayı ihlal etme modeli; mülki otorite ve askeri birim arasındaki hiyerarşinin ters yüz edilmesi; sivil emniyet alanının askerileşmesi ya da askeri alanın genişlemesi.

Protokol 28 Şubat günlerinde ve Güneydoğu’da olağanüstü hal rejiminin adım adım kaldırıldığı bir dönemde çıkarılmıştır. Bu açıdan hem belli toplumsal kesimlere ve sivil emniyet güçlerine güvensizliği merkez alan bir alan kontrolü stratejisi üzerine kuruludur. Hem olağanüstü hal rejiminin “boşlukları”ni, özellikle askeri otoritenin konumu ve hakimiyeti açısından ikame etme işlevi üstlenmiştir.

Bu çerçevede 1999 yılından itibaren TSK İç Güvenlik Doktrini’ni ve yapılanmasını EMASYA Protokolü üzerine temellendirmiştir.

Alan kontrolü ve ikame arayışı üç esasa ya da askerin arayışları açısından EMASYA Protokolünün hükümleri çerçevesinde üç işleve dayanır.

1. İç siyaset işlevi:

Asker her ilde garnizonlarda oluşturduğu “Asayiş Güvenlik Merkezleri”yle sivil emniyet ve mülki amiri istihbarat, değerlendirme ve planlama açısından askere bağımlı kılmıştır. Tüm toplumsal ve istihbari bilgiler askerin elinde birikmekte, fişleme doğal bir işlem haline gelmektedir. Öte yandan asker gerekli gördüğü durumlarda toplumsal hadiselerle mülki amirin iznine gerek kalmadan el koyabilmektedir. Nitekim protokolün imzalanmasından sonra 3. Ordu Komutanlığı’ndan gelen 7130-27-9 sayılı emre istinaden 48. Piyyade Tuğay Komutanlığı’nın 15 Eylül 1997 tarihinde yazdığı 7130-326-97/169 sayılı emir ise uygulamayı açıkça ortaya koymaktadır. Emirde şöyle denmektedir: “Emasya komutanlıklarına gerektiğinde mülki makamların kuvvet talebi olmaksızın da olaylara direkt müdahale yetkisi veren protokolün 9. maddesine göre EMASYA Planları tadil edilecektir...” Bu durum yaygın, tehlikeli ve “sıradan” bir askerileşme sürecine açıkça ve yeterince işaret eder.

2. Askerileşme işlevi:

Protokol hükümlerine göre herhangi bir iç güvenlik harekâtı süresince polis Özel Harekât Timleri EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıkları’nın emrine, geçici

- 11- Protokolün 22 ve 23. maddeleri Jandarma, Emniyet ve MİT'in de katılacağı "Müşterek İstihbarat Merkezleri" kurulmasını ve EMASYA Komutanlıkları nezdinde müşterek tatbikat icra edilmesini öngörmektedir.
- 12- Protokolle Polis Özel Harekât Timleri iç güvenlik harekâtı süresince EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarının Harekât Kontrolüne; geçici köy korucuları, bölgedeki ilgili Jandarma komutanlığının emir-komutasında olarak, EMASYA Komutanlıklarının harekât kontrolüne verilmiştir.¹²

EMASYA PROTOKOLÜ UYARINCA SİSTEMİN İŞLEYİŞİ

Protokole göre sistem şöyle işlemektedir.¹³

- 1- Yardım talep edilmesinden önceki aşamalara ilişkin olarak sivil ve askeri birimler ortak görev ve tatbikat yapacaklardır.
- 2- Mülki idare amirleri kuvvet talebinde bulunmadan önce EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarına kademeli hazırlık yapmak üzere bilgi vermek zorundadır. Bu bilginin mahiyeti, bilgi akış süreci ve kurumları tam olarak belli değildir.

- 3- Vali yardım istemeden önce durumu İl Güvenlik Koordinasyon Komisyonuna sunacaktır.
- 4- Vali başka bir ildeki askeri birlikten yardım isteyecekse bunu EMASYA Tali Bölge Komutanı vasıtasıyla yapacaktır.
- 5- EMASYA komutanlıkları mülki amirlerin talebi olmadan olaylara müdahale edebilecektir.
- 6- Vali tarafından görevlendirilip görevlendirilmediklerine bakılmaksızın bütün kolluk güçleri yardıma gelen askeri birlik komutanının emrine girecektir.
- 7- Mülki amirlerden yardım talebi geldiği anda jandarma ve polis EMASYA komutanlıkları nezdinde oluşturulan Asayiş Harekât Merkezinde irtibat personeli bulunduracaktır.

EMASYA sisteminin işleyişinde kurumsal yapı ve hiyerarşiye dair basın yoluyla kamuoyuna ulaşan bilgi sınırlı

¹² Bu bilgiler 25-27 Nisan 2002 tarihinde Ankara'da yapılan Mülki İdare Şurası Hazırlık Komitesinin hazırladığı belgeden alınmıştır. Oldukça hacimli olan bu belge kitap olarak henüz basmamıştır. Ancak belgenin bu konuya dair özeti için bkz. "EMASYA Yasal Değişiklik," *Yeni Şafak*, 9 Mayıs 2006.

¹³ Protokole dayalı olarak sistemin işleyişi açık kaynaklardan elde edilen bilgilere göre anlatılmıştır. Dolayısıyla gerçeğine göre muhtemel detaylar atlanmış ve bazı hatalar yapılmış olabilir.

köy korucuları, bölgedeki ilgili Jandarma komutanlığının emir-komutasında olarak, yine EMASYA Komutanlıkları'nın emrine verilir. İç Güvenlik Harekatlarında ve hareket bölgelerinde hareket kontrolü, yani komuta bölgedeki en üst askeri birimde, fiilen ülkenin ezici bir çoğunluğunda KKK karargahlarındadır. İç hareket durumunun özellikle Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Siirt, Şırnak, Şanlıurfa ve Van'da geçici değil sürekli bir durum olduğu düşünülürse, ülkenin ciddi bir bölümünde asayiş alanının her bakımdan askerileştiği açıktır.

3. İkame işlevi:

Jandarmanın valilerden kimi tekil olaylarda ya da 1 yıla varan uzun sürelerle her tür konuda polis alanlarında görev yapma yetkisini alması son yıllarda sıkça görülen durumlardan birisidir. Bu tür görevlendirmeler istisna olmaktan çıkmış, askeri otoritenin sıradanlaşmış talepleriyle bir rutin haline dönüşmüştür. Nitekim 2006 yılında Ankara, Konya, İzmir gibi kentlerde, toplam 40 ilde polise ait olan operasyon, arama, kontrol ve baskın yetkilerinin valiler tarafından bir yılına jandarmaya verildiği ortaya çıkmış ve gerekçe olarak Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 10. maddesinin c fıkrası gösterilmiştir. Buna göre, "Jandarma veya Emniyet Teşkilatı, sorumlu-

luk sahasında yetersiz kalmaları durumunda, mahalli mülki amirler tarafından birbirlerinin sorumluluk sahalarında geçici olarak görevlendirilebilir." Bu hüküm İller İdaresi Kanunu'nun EMASYA Protokolü'yle şekillendirilen 11/D maddesine göre düzenlemiştir. Ayrıca jandarma ve emniyet güçlerinin mülki amir izni ve savcı talimatıyla yapılan ortak operasyonları sıklaşmaktadır. Bunda EMASYA Protokolü'ne göre düzenlenen TSK iç güvenlik doktrinini iklimi ve siyasi etkisi dikkate değer önemdedir. Asayiş alanının adli takip açısından askerileşmesinin bu tür göstergeleri son olarak İzmir'de il ve ilçe merkezlerinde 24 Mayıs 2009'da yapılan KESK operasyonunda karşımıza çıkmıştır. Yaygınlaşan bu durum askeri otoritenin iç güvenlik doktrininin ruhuyla son derece uyumludur ve dolaylı olarak EMASYA Protokolüyle ilgilidir.

Sonuç:

Protokol açık olarak yasalara aykırı ve anti-demokratiktir zira askeri otoriteyi mülki amirin yönlendiricisi haline getirmektedir. Bu tür süreçlerin hedefleri ne irtica ne bölünme tehlikesidir, toplumsalın ve siyasetin özerkliğidir. EMASYA Protokolü işaret ettiği yapılanma, anlayış ve eğilimle askerileşen devlet alanının pratik-politik işleyiş şemasıdır ve askeri vesayet düzeninin kritik mekanizmalarından birisidir.

dır. Ancak sistemin her ay kaymakamlıklarda toplantı yapılması şeklinde bir rutini olduğu ve bu toplantıda ilgisiz şeylerin de konuşulabildiği ifade edilmiştir.¹⁴

Toplumsal olaylarda EMASYA protokolü uyarınca askeri birliklerin kullanıldığı bir olay henüz basına yansımamıştır. Ancak terörle mücadele hizmetinde kullanılan askeri birliklerin bu protokolün uygulanmasının bir sonucu olarak kullanıldığı anlaşılmaktadırlar.¹⁵

Bu konudaki kanaatimizi doğrulayan başka bir kanıt da zamanın Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanının İçişleri Bakanlığına yolladığı 17.02.1998 tarihli 1997 yılından itibaren OHAL bölgesindeki iç güvenlik sorumluluğunun fiilen Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na geçtiğini bildiren yazıdır.¹⁶ Herhangi bir bölgede terörle mücadele yetkisinin iç güvenlik birimleri dışında daimi olarak fiilen de olsa bir başka makama verilmesi ancak kanunla mümkündür. Ne 1997 yılında ne de daha sonra böyle bir kanun çıkmamıştır. 1997 yılında olan şey EMASYA protokolünün imzalanmasıdır.

14 Kamuoyuna bu konuda ulaşan önemli bilgiler Taraf Gazetesinde Neşe Düzel'in Prof. Mümtaz'er Türköne ile yaptığı mülakat sayesinde olmuştur.

"Türkiye'nin %92'si Jandarmada; Şimdide Kalan % 8'i İstiyorlar," Taraf, 13 Ekim 2008.

15 T.C. Van Cumhuriyet Başsavcılığı (CMK'nun 250. maddesi ile yetkili), 2006, S.2005/750-E.2006/32-K.2006/31, İddianame, 3 Mart, (İddianamenin 1 numaralı dipnotuna bakınız.)

16 Şamil Tayyar, "28 Şubat'ın 'ağır silah' Faturası," Star, 13 Kasım 2008.

17 Bu görüşleri onaylayanlar arasında; dönemin OHAL Bölge Valisi Gökhan Aydın ve merhum Recep Yazıcıoğlu'nun da aralarında bulunduğu toplam 51 vali, 16 kaymakam, Jandarma Genel Komutanlığı Plan ve Prensipler Başkanı Tümgeneral İbrahim Açıkmeşe, JGK Adli Müşaviri Hakim Albay Sadrettin Aktaş, Sahil Güvenlik Komutanlığı Kurmay Başkanı Kd. Albay Tufan Ersoy ve hukuk müşaviri Hakim Binbaşı Turgut Sönmez, Danıştay Üyesi Sitki Aslan, Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu üyesi Recep Sanal, Strateji Merkezi Başkanı Hasan Canpolat, Teftiş Kurulu Başkan Yardımcıları Cumhuriyetçi ve A. Nezih Doğan, Emniyet Genel Müdürlüğü APK Daire Başkanı A. Nihat Dünder, İller İdaresi Genel Müdürü Osman Güneş, ve Prof. Cevat Geray' da bulunmaktadır. Bkz. "EMASYA Yasal Değil," Yeni Şafak, 9 Mayıs 2006.

18 Protokol, Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı arasında imzalanmıştır. Konusu birden fazla ili içine alan toplumsal olaylarda yapılacakları gösteren kurallardır. Hukuki niteliği itibarıyla adsız bir kural işlemidir. Yönetmeliklere uygulanan hukuki rejime tabidir. Bir yönetmeliğin taşınması gereken şekil şartlarını taşımak zorundadır.

Protokol; 3011 numaralı 24.5.1984 tarihli, 1.6.1984 tarih ve Resmi Gazete'de yayımlanan Resmi Gazete'de Yayımlanacak Olan Yönetmelikler Hakkında Kanununun 1/a maddesine göre bakanlıklar ve kamu tüzel kişiliklerinin işbirliğine, yetki ve görev alanlarına ait hükümleri düzenlediği ve 1/c maddesine göre kamuyu ilgilendirdiği için Resmi Gazetede yayınlanmak zorundadır.

Protokol Resmi Gazete'de yayınlanmadığı gibi gizli gizlilik derecesi verilerek kamu tarafından bilinmesi engellenmiştir. Bakanlar Kurulunun 14.02.2000 tarih 2000/284 numaralı kararıyla 26.10.1994 - 4045 Kanuna dayanılarak 12.04.2000 tarih 24018 numaralı Resmi Gazete'de yayınlanan Güvenlik Soruşturması Ve Arşiv Araştırması Yönetmeliği hangi belgelerin gizli olabileceğini anlatmaktadır.

PROTOKOLÜN HUKUKİ DURUMU

EMASYA protokolünün hukuka aykırılığı 25-27 Nisan 2002 tarihlerinde yapılan Mülki İdare Şurası'nda açıkça ortaya konulmuştur. Şuranın hukuki itirazları kısaca şöyledir.

- 1- Protokol, yasanın çizdiği sınırı aşarak "bir ilde çıkan" asayişe müessir olaylarla ilgili yardım isteme esaslarını düzenlemektedir. Oysa bir ilde çıkacak olaylarla ilgili durum yasanın 11/D maddesinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Protokol yetki yönünden hukuka aykırıdır.
- 2- Protokolle kurulan il ve ilçe Güvenlik Koordinasyon Komisyonları üyeleri arasına garnizon komutanı sıfatıyla bir askeri yetkili dâhil edilmesi mülki idare amirliğinin asayiş hizmetlerine ilişkin yetki ve sorumluluk düzeninin bütünlüğünü bozmaktadır.
- 3- Protokol aniden ortaya çıkan ve hakkında acilen karar alınması gereken sorunların çözümünde sürat ve etkinliği azaltabilecek bir işleyiş sistemi oluşturmakla mülki idare amirlerinin takdir yetkisini ve hareket serbestisini kısıtlamaktadır.
- 4- Protokolle getirilen mülki idare amirlerinin kuvvet talebinde bulunmadan önce EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarına bilgi vermesi zorunluluğu 5442 Sayılı Kanun'un askeri birliklerden yardım istenilmesi konusunda getirdiği düzenlemenin esasını teşkil eden 'istisnailik' ve 'olağanüstülük' nitelikleriyle bağdaşmamaktadır.
- 5- Protokolle EMASYA komutanlıklarına verilen mülki amirlerin talebi olmaksızın olaylara müdahale yetkisi 5442 sayılı yasaya "şekil, yetki, konu ve maksat" yönlerinden aykırıdır.
- 6- Protokolle iller arasında kuvvet kaydırılmasının EMASYA Tali Bölge Komutanı'nın aracılığına bağlanması 5442 sayılı yasaya açıkça aykırıdır.
- 7- Protokolün polis ve jandarma güçlerinin tamamının kaçınılmaz olarak yardıma gelen askeri birliğin komutasına girmesini öngören düzenlemesi yasaya aykırıdır.
- 8- Protokol'ün 20. maddesiyle Asayiş Harekât Merkezi ve 22 ve 23. maddeleri ile Müsterek İstihbarat Merkezleri şeklinde düzenli ve sürekli örgütlenmelere gidilmesi, başta 5442 Sayılı Kanun olmak üzere, iç güvenliği düzenleyen tüm yasalara aykırıdır.¹⁷

Protokolün hukuka aykırılığı yolunda yukarıda dile getirilen esasa dair hukuka aykırılıkların yanında önemli bir şekli hukuka aykırılık da söz konusudur. Zira bu protokolün Resmi Gazete'de yayınlanması ve gizliliğinin kaldırılması gereklidir.¹⁸

PROTOKOLLE TÜRK GÜVENLİK SİSTEMİNİN İŞLEYİŞİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİM

Protokolle Türk güvenlik sistemi temellerinden ve onarılması güç bir şekilde sarsılmıştır. Bilinen açık yasa ve yönetmeliklerin Bakanlar Kuruluna, İçişleri Bakanlığına, vali ve kaymakamlıklara verdiği iç güvenlik sorumluluğu hem de operasyonel bir şekilde askeri otoriteye terk edilmiştir. Türk iç güvenlik mevzuatı, kurumları, gelenekleri, tecrübeleri, değerleri yok sayılmış, askeri bir iç güvenlik anlayışına geri dönmüştür.

Protokolün pratikteki uygulaması terörle mücadele açısından olmuştur. Protokol askeri birliklerin terörle mücadelede kullanılmasının temel hukuki dayanağı haline gelmiş, terörle mücadelenin yönetimi yanında, bu birliklerin ihtiyaçları için yapılacak mali harcamalar özel bir yönetmelikle diğer harcamaların rejiminden ayrıştırılmış,¹⁹ yargılamasının askeri mahkemelere ait olduğu kabul edilmiştir.²⁰ Bu şekilde askeri birliklerden yardım almak suretiyle yapılan terörle mücadelede sivil süreçten tamamen çıkmıştır.

Konjonktüre, görevlilerin kişisel tutumlarına, demokrasinin kalite seviyesine göre protokolle kurulan İl ve İlçe Güvenlik Koordinasyon Komisyonlarının sivil yönetimin askeri makamlara hesap verme platformlarına dönüşme potansiyeli taşıdığını not etmek gerekir.

İç güvenlikten birinci derecede sorumlu olan İçişleri Bakanlığı bir tarafa bırakılarak, hükümeti bilgilendirmek görevini bile üstlenen Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde İç Güvenlik Harekât Merkezi kurulmuş, İçişleri Bakanlığı tamamen dışlanmıştır.²¹ Genelkurmay Başkanlığının resmi internet sitesine girildiğinde herhangi bir terör olayı ile ilgili duyuru ve bilgi bulunabilmektedir. Oysa İçişleri Bakanlığının resmi internet sitesinden böyle bilgilere ulaşılamamaktadır.

Hakkâri’de 2005 yılının Haziran ayından itibaren 125 defa askeri operasyon yapılmasına rağmen Hakkâri Valiliği’nin sadece bir kez operasyon talebi olmuştur.²² Bu, iç güvenliğin askerleştirilmesinin iyi bir örneğidir. Valinin bu ilde güvenlikle ilgili herhangi bir etkinliğinin kalmadığı söylenebilir.

Meclis İnsan Hakları Komisyonunca Hakkâri İli Şemdinli İlçesinde meydana gelen ve bu olay bahane edilerek ülkenin çeşitli bölgelerine yayılmak istenen terör olayını araştırmak üzere oluşturulan komisyonun Hakkâri Şemdinli İnceleme Raporundaki tespitlerinden 4 numaralı olanı şöyledir: “Bölgede güvenlik konusunda koordinasyon eksikliği vardır. Sivil otorite ile askeri otorite; asker ile polis

koordinasyonu yetersizdir. Mülki idarenin başı olan vali ve kaymakamların asker ve jandarma üzerinde etkileri ve kontrol yetkileri bulunmamaktadır. Bölgede vali ve kaymakamlar güvenlik konusunda adeta devre dışındadırlar. Bu durum adeta zafiyet doğurmaktadır.”²³ Komisyonun güvenlikten sorumlu sivil makamların durumu hakkında oldukça net bir resim çektiği anlaşılmaktadır. Bu resmin hukuki sorumlularından en başta geleni kuşkusuz EMASYA protokolüdür.

Protokolle askeri birliklerin yardıma çağırılması durumunda aşırı ileri gidilerek ilan edilmemiş bir sıkıyönetim rejimi tesis edilmiş olmaktadır. Zira askeri birliklerden yardım istenmesi halinde ildeki tüm iç güvenlik birimlerinin yardıma gelen askeri birliğin komutanının emrine gireceği anlaşılmaktadır. Bu ancak sıkıyönetim ilan edilmesi halinde mümkün olabilir.²⁴

Siyasi otoritenin iyice zayıfladığı 1997 yılında imzalanan bu gizli protokol yüzünden askeri otorite neredeyse sınırsız bir şekilde Türkiye’nin her yerinde terörle mücadelede toplumsal olaylara uzanan sınırsız bir inisiyatif ve operasyonel müdahale yetkisi kazanmıştır.

Yönetmeliğin Gizlilik Derecelerinin Sınıflandırılması başlıklı 5/b maddesi gizli belgeyi şöyle açıklamaktadır. ‘Bilmesi gerekenlerin dışında diğer kişilerin bilmelerinin istenmediği ve izinsiz açıklandığı takdirde Devletin güvenliğine, ulusal varlık ve bütünlüğe, iç ve dış menfaatlerimize ciddi şekilde zarar verecek, yabancı bir devlete faydalar sağlayacak nitelikte olan mesaj, rapor, doküman, araç, gereç, tesis ve yerler için kullanılır.’

Toplumsal olaylarda askerlerden yardım istenilmesini düzenleyen bir metnin gizli olmasının hukuken mümkün olmadığını yukarıdaki gizlilik tanım daha çok söze gerek bırakmadan anlatmaktadır. Ayrıca toplumsal olaylarda askerlerden yardım istenilmesine dair Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununa dayanılarak çıkarılmış açık bir yönetmelik zaten bulunmaktadır.

19 Normal koşullarda yardıma gelen güvenlik kuvvetlerinin ihtiyaçlarına dair alımların ödemelerinde kanıtlayıcı olarak Devlet Harcama Belgeleri Yönetmeliğinde gösterilen belgeler kullanılır. Ancak, Olayların Önlenmesine İlişkin Tedbirler Dolayısıyla Yapılacak Acil Ve Zorunlu Harcamaların Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelikle acil ve zorunlu ihtiyaçlar nedeniyle Bakan veya Valinin talebi üzerine yapılacak harcamalarda Devlet Harcama Belgeleri Yönetmeliğinde gösterilenlerden başka belgelerin de kullanılabilmesi mümkün hale getirilmiştir.

20 Yargıtay 9. Ceza Dairesi, kamuoyunda Şemdinli olayları olarak bilinen davaya ilişkin temyiz mahkemesi olarak; asker sanıklarının üzerlerine atılı suçlu terörle mücadele kapsamındaki görevleri sırasında işlemiş olmaları nedeniyle görevli mahkemenin askeri mahkeme olduğuna karar vermiştir. Bkz. “Yargıtay Şemdinli davasında hapis cezası kararını bozdu,” *Milliyet*, 16.Mayıs 2007. Benzer bir görevsizlik kararı için bkz., “Yargıtay, yine ‘öldüren asker’ askeri mahkemede yargılansın dedi,” *Bianet*, 28 Aralık 2007.

21 “28 Şubat’a eleştiri raporu” *Yeni Şafak*, 24 Nisan 2006.

22 “EMASYA değişmeli,” *Yeni Şafak*, 14 Nisan 2006.

23 <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhak/insanhaklari.htm>

24 13.05.1971 tarihli ve 402 sayılı, Sıkıyönetim Kanunu, 15.05.1971 tarihli ve 13837 numaralı, *Resmî Gazete*.

Kanunun Sıkıyönetimin Yürütülmesi başlıklı 2. maddesi aynen şöyledir. ‘Sıkıyönetim altına alınan yerlerde genel güvenlik ve asayişe ilişkin zabıta kuvvetlerine ait görev ve yetkiler Sıkıyönetim Komutanlığına geçer. Zabıta kuvvetleri bütün teşkilatı ile Sıkıyönetim Komutanının emrine girer.’ Sıkıyönetim Kanununda ‘sıkıyönetim altına alınan yer’ denilerek bir yer sınırlaması getirilmişken protokolün tüm ülkeyi kapsadığını belirtmiyiz.

2006–2008 ARASI EMASYA PROTOKOLÜ UYGULAMALARI

Bu dönemde, protokolün uygulamasının basına yansımaları genel olarak, bilgi toplama/fişleme olayları ile 1. Ordu Komutanlığı tarafından İstanbul Çağlayan’da EMASYA tatbikatı yapılacağına dair haberler nedeniyle olmuştur.

BİLGİ TOPLAMA ‘FİŞLEME’ OLAYLARI²⁵

Hürriyet gazetesinin 20.02.2006 tarihli internet nüshasındaki “Jandarmanın fişi müftüden döndü” başlıklı yer alan habere göre Jandarma Genel Komutanlığının Ankara ve Gaziantep’teki bazı kaymakamlıklara ve müftülükler Ocak ve Şubat 2005 tarihinde gönderdiği soru formlarıyla hem düzenlenen Kuran kursları hem de bu kurslara katılanlar hakkında bilgi istemiştir. Bu soru formunda polis bölgesindeki Kuran kursları ile ilgili bir haftalık eğitim ders programları, öğretmen bilgileri ile öğrencinin adı soyadı, anne ve baba adı, doğum yeri ve tarihi, nüfusa kayıtlı olduğu ili ve ilçesi gibi nüfus bilgileri, kursa ne zaman başladığı, hangi okulda okuduğu ve kurstaki derslerinin nasıl olduğu yer almaktadır. Bu bilgilerin görevli personele elden verilmesi istenmiştir. Habere göre ilgili müftülükler kurslara dair istenilen bilgileri yollamışlar ancak tatil nedeniyle öğrencilere ait bilgileri yollamamışlardır. Yine haberden öğrencilere ait bilgilerin sonradan jandarmaca talep edilmediği anlaşılmaktadır.²⁶

Sabah gazetesinin 31.03.2006 tarihli internet nüshasındaki “Jandarma, valiyi bile fişledi” başlıklı habere göre,

- 1- Diyarbakır’da vali, hâkim, savcı, vali yardımcısı, kaymakam, il ve ilçe müdürlerinin jandarma talimatıyla fişlendiğini gösteren belgelerin ortaya çıktığı;
- 2- Uygulamanın eskiden beri olduğu;
- 3- Fişlemelerin Genelkurmay Başkanlığı’nın 29 Aralık 2005 günlü, Jandarma Genel Komutanlığı’nın 5 Nisan 2001 günlü emirlerine ve Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanı Mehmet Çavdaroğlu imzasıyla

25 Bazı görevliler kişi ve kuruluşlar hakkında özel bilgilerin toplanması faaliyeti yeni değildir. İnşel, Ahmet, Bayramoğlu Ali, 2004 *Bir Zümre, Bir Parti Türkiyede Ordu*, s.102). Bu durumun neredeyse kurumsal bir hale geldiğini destekleyen ileri örnekler için “Darbe emirleri” Taraf, 28 Şubat 2009; “Anaokullarını Bile Fişlemişler,” Taraf, 1 Mart 2009.

26 “Jandarmanın fişi müftüden döndü,” *Hürriyet*, 20 Şubat 2006. Haberden jandarma Genel Komutanlığının doğrudan kaymakamlıklar ve müftülüklerden bilgi istediği yazılı ise de hem yazışma kuralları hem de hiyerarşik bağlılık nedeniyle bunun bir silsile içinde kaymakamlıklara ve müftülüklere ulaştığı değerlendirilebilir.

27 “Jandarma, valiyi bile fişledi,” *Sabah*, 31 Mart 2006.

28 “Urfalılar da fişlenmiş,” *Sabah*, 1 Nisan 2006.

29 “Jandarma Mardin’de de bürokrat fişlemiş,” *Zaman*, 2 Nisan 2006.

yollanan ve eski fişlerin güncellenmesini isteyen bir yazıya dayandığı;

- 4- Bu işlemin gizlilik esasına uygun olarak yapılması, bu bağlamda hiçbir resmi ya da özel kurumla yazışma yapılmaması, çizelgelerin imzasız ve başlıksız bağlantısı olmayan PC’lerde hazırlanması, bir diskete kaydedilmesi, bir çıktı alınması, sonra tüm verilerin imha edilmesi, disketin kurye ile gönderilmesi;
- 5- Jandarma Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan belgelerin ‘Kamu Personel Durum Çizelgesi’ başlığını taşıdığı e- çizelgeler güncelleştirilirken daha sağlam bilgi ve belgelere dayandırılması ve fotoğraflı olması istendiği anlaşılmaktadır.²⁷

Haberde pek çok görevli için fişleme örnekleri bulunmaktadır. ‘Kamu Personel Durum Çizelgesi’ adı verilen fişleme belgesinde fişlenen görevlinin ili, ilçesi, unvanı, adı soyadı, görev süresi ve düşünceler gibi bölümleri yer almaktadır. Bu örneklerde fişlenen kişi hakkında bilgi verilirken, eşi türbanlı, sosyal etkinliklere katılır, nurcu, ahlaki değerleri zayıf, milliyetçi, vatanperver, çocuğu belli bir grubun ilköğretim okuluna gidiyor, dini yönü ağırlıklı, herhangi olumlu ve olumsuz yönü bulunmadı gibi sıfat ve sıfat tamlamalarının kullanıldığı görülmektedir.

Sabah gazetesinin 01.04.2006 tarihli internet nüshasındaki ‘Urfalılar da fişlenmiş’ başlıklı habere göre Urfa ilinde de vali, vali yardımcısı, kaymakam ve bazı ilçe müdürlerinin Diyarbakır’dakine benzer bir şekilde fişlendikleri anlaşılmaktadır. Haberde Şanlıurfa’ya gönderilen talimat yazısının da Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanı Mehmet Çavdaroğlunun imzasını taşıdığı belirtilmektedir.²⁸

Zaman gazetesinin 02/04/2006 tarihli internet nüshasındaki ‘Jandarma Mardin’de de bürokrat fişlemiş’ başlıklı habere göre Mardin ilinde de, Diyarbakır ve Şanlıurfa illerindeki gibi vali, vali yardımcısı, kaymakam ve bazı ilçe müdürlerinin fişlendikleri anlaşılmaktadır. Haberde yargı mensuplarının da fişlendiği belirtilmekle beraber, verilen örnekler arasında yargı mensupları bulunmuyor. Mardin’de yapılan fişlemenin Diyarbakır’da yapılan fişlemeye dayanak olan Genelkurmay Başkanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı’nın yazılarına dayandığı anlaşıyor.²⁹

Genelkurmay Başkanlığının konuya ilişkin basın açıklaması şunları belirtmektedir: 1-Haberde söz edilen iki emir 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu gereğince hazırlanmış olan ve askeri birliklerin valinin talebi üzerine nasıl kullanılacağına esaslarını belirleyen EMASYA planları gereğince ihtiyaç duyulan bilgilerin toplanması amacına yö-

nelik olup, hiçbir şekilde kişilere ilişkin bilgi talebi içermemektedir. 2- Günümüzün teknolojik imkânlarıyla her türlü belgenin tahrif edilmesi, sahtesinin yapılması ve amacından saptırılması mümkündür.³⁰

Sabah gazetesinin 20/11/2007 tarihli internet nüshasındaki “İzmir’deki işyerlerinden ‘Jandarma fişliyor’ iddiası” başlıklı habere göre,

- 1- Jandarmanın İzmir Gaziemir Jandarma bölgesindeki işyerlerine iki nüsha ‘işyeri sahiplerinin/yöneticilerinin biyografi fişi’ başlıklı form belge vererek bunun doldurulmasını istediği;
- 2- Belgeyle işyerinin krokisinden, fotoğraflarına, personel durumundan, çalışanların bilgilerine kadar tüm ayrıntıların istendiği;
- 3- Verilen bu formların fotokopi ve imzasız olduğu anlaşılmaktadır.³¹

ÇAĞLAYAN EMASYA TATBİKATI

Hürriyet gazetesinin 17/01/2007 tarihli internet nüshasındaki ‘Askerin tatbikat hassasiyeti’ başlıklı habere göre,

- 1- EMASYA Protokolü’ne göre İstanbul’daki 52. Tümen bünyesinde kurulan EMASYA birliğinin Çağlayan Meydanı’nda tatbikat yapmayı planladığı;
- 2- Komuta kademesinin, tanklı toplu birliklerin, medyaya yansımından ve görüntülerin yanlış anlaşılmasından endişe ettiği için hukukçulardan görüş aldığı;
- 3- Tatbikatın tarihinin henüz kesinleşmediği ama görev alacak askeri birlikler ve teçhizatlar kadar tüm planlamaların yapıldığı anlaşılmaktadır.

Haberde ayrıca “EMASYA nedir?” alt başlığı altında EMASYA Protokolüyle;

- 1- Askere, kendisinin gerekli gördüğü durumlarda toplumsal olaylara el koyma yetkisi verildiği;
- 2- Kara Kuvvetleri’ne bağlı EMASYA birliklerinin, istihbarat toplayan, valiliklerden bilgi talep eden, neredeyse valilikleri yönlendirebilecek hale dönüştüğünün iddia edildiği;
- 3- EMASYA’nın 24 saat düzenli çalışan askeri birliklerden oluştuğunun iddia edildiği bilgisi de verilmiştir.³²

Zaman gazetesinin 17.01.2007 tarihli internet nüshasındaki “1. Ordu Komutanı Tuncel, ‘Çağlayan’da EMASYA tatbikatı’nı yalanladı” başlıklı habere göre, 1. Ordu Komutanı Orgeneral Fethi Tuncel’in, o gün bulunduğu bir etkinlikte Emniyet Asayiş Yardımlaşma Birliği’nin

(EMASYA) Çağlayan Meydanı’nda tatbikat yapacağı yönündeki haberleri yalanladığı, toplumsal olaylarda ancak valilerin talepleri doğrultusunda müdahalede bulunacaklarını kaydettiği anlaşılmaktadır.³³

PROTOKOLÜ KALDIRMA GİRİŞİMİ

Yeni Şafak gazetesinin 24.04.2006 tarihli internet nüshasındaki 28 Şubat’a eleştiri raporu başlıklı habere göre, İçişleri Bakanlığı mülkiye müfettişlerinin bir rapor hazırladığı ve bu raporda “İç güvenlikten birinci derecede sorumlu olan İçişleri Bakanlığı bir tarafa bırakılarak, hükümeti bilgilendirmek görevini bile üstlenen Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde İç Güvenlik Harekât Merkezi kurulmuş olmasının İçişleri Bakanlığının tamamen dışlanması başka bir şey olmadığı”, EMASYA Protokolü’nün kanuna aykırı olması nedeniyle İçişleri Bakanlığının “Birden Fazla İli İçine Alan Olaylarda Valilerin Askeri Birliklerden Yardım İstemesine İlişkin Esasları” düzenleyen taslak bir metin hazırladığı ve 4 Mart 2005’te Genelkurmay’a gönderildiği, Genelkurmay’ın cevabında ise terör olaylarındaki yükseliş öne sürülerek yürürlükteki protokolün değiştirilmesinin istenmediği ve güncellenmeye ihtiyaç duyulması halinde bunun, Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığınca oluşturulacak bir çalışma grubu tarafından yapılabileceğinin belirtildiği anlaşılmaktadır.³⁴

HABERLERE DAİR

Basına yansıyan yukarıdaki haberlerin analizinden EMASYA kurumunu ilk kez yaygın olarak Türkiye gündemine getiren *Hürriyet* gazetesinde sosyetik fişleme başlığı altında 2004 yılında yayınlanan haberden bu yana bilgi toplama/fişleme olaylarının devam ettiği yolunda ciddi kuşku duyanlar bunda haksız sayılamaz. Bu çalışmada internet ortamında yer alan bu bilgilerden sadece EMASYA protokolü ile ilişki kurabilenler alınmıştır.

Bazı müftülüklerle yollanılan ve Jandarmanın kendi görevleri arasında bulunmayan belge istemesi ile İzmir’de yine jandarmanın kendi görevleri arasında olmayan çok kap-

30 Genelkurmay Başkanlığının açıklamasında “İnceleme sonucunda, tahrifat yapılmak suretiyle söz konusu emirlerin ilgisi olmayan konularla irtibatlandırılarak gündem yaratılmaya çalışıldığı anlaşılmıştır” denilmekle beraber, bu incelemenin nasıl yapıldığı, hangi objektif verilerle bu sonuca ulaşıldığı belirtilmemiştir. http://www.tsk.mil.tr/10_ARSIV/10_1.Basin.Yayin.Faaliyetleri/10_1.Basin.Aciklamalari/2006/BA_o8.html

31 “İzmir’deki işyerlerinden ‘Jandarma fişliyor’ iddiası,” *Sabah*, 11 Kasım 2007.

32 “Askerin tatbikat hassasiyeti,” *Hürriyet*, 17 Ocak 2007.

33 “1. Ordu Komutanı Tuncel, ‘Çağlayan’da EMASYA tatbikatı’nı yalanladı,” *Zaman*, 17 Ocak 2007.

34 “28 Şubat’a eleştiri raporu,” *Yeni Şafak*, 4 Nisan 2006.

samlı bilgileri bölge esnafından istemesi basın tarafından EMASYA ile ilişkilendirilmemiştir. Ancak istenilen bilgilerin niteliği, belgelerin imzasız olması, ilgili kurumun jandarma olması, bunun protokole dayalı bir EMASYA çalışması olma ihtimalini akla getirmektedir.³⁵

GENEL DEĞERLENDİRME

Olağan iç güvenlik birimlerinin üstesinden gelemeyeceği olayların ortaya çıkması ya da bir afet durumunda oluşan kaosun ortadan kaldırılmasına katkı sağlamak üzere askeri birliklerin geçici kullanılması demokrasilerde sık olmasa da başvurulan bir yöntemdir. Ancak savaş için hazır olmak üzere silahlendirilmiş askeri birliklerin bilgi, eğitim ve motivasyonları dışında bir görevde kullanılmalarının yüksek riskleri nedeniyle, bazı ülkelerde aksine davranılması hürriyeti bağlayıcı ceza tehdidi içeren kanunlarla müeyyidelendirilerek kesin sınırları gösterilmiştir.

Ülkemizde açık mevzuatta demokratik standart sadece askeri birliklerden yardım isteyecek makamların sivil olması konusunda tutturulabilmiştir. Ancak yardıma çağrılan askeri birliğin çapı ve görevde kalış süresinin münhasıran sivil makamlara bırakılmamış olması, yardıma çağrılan askeri birliğin yardıma çağrıldığı işin yönetimine geçmesi, askeri birlik mensuplarının suç işlemeleri halinde yargılamanın çoğunlukla askeri mahkemelerde yapılması sorunlu alanlardır.

Birden çok ili içine alan olaylar halinde askeri birliklerin dahilde kullanılmasını düzenleyen ancak uygulamada aynı il içindeki olaylarda da kullanıldığı anlaşılan gizli EMASYA protokolü kurallar hiyerarşisinde üstünde bulunan tüm kurallara aykırı bir yapı oluşmasına yol açmıştır. Askeri birliklerden yardım istemede sivil makamların münhasır yetkileri yok edilmiştir. Askeri birliklere kendiliklerinden olaylara el koyma hakkı verilmiştir. Olağan iç güvenlik birimlerinin, yardıma gelen askeri birliklerin emrine girmesi öngörülerek, Sıkıyönetim Kanununun bile sınırlı bir yer için verdiği böyle bir yetki protokolle tüm Türkiye için verilerek TBMM'nin yetkisi ikame olunmuştur.

Sonuç olarak sivil-asker ilişkilerinin ülkemizdeki genel dengesizliği tüm boyutlarıyla bu alana olabildiğince yansımıştır. Bunun çok daha ilerisinde, EMASYA protokolü mevcut tüm kuralları yok sayarak Türkiye iç güvenlik sisteminin bazı bölümlerini askerileştirmiş, kalanlarını da askerleştirilme baskısı altında bırakmıştır.

Sorun biraz da algı sorunudur. İstisnaları olsa da³⁶ niteliğine bakılmaksızın güvenlik sorunlarının en yetkin çözücüsünün askeri kurumlar olduğu, en başarılı şekilde askeri kurum ve yöntemlerle bu sorunların çözülebileceği inancı yaygın ve etkilidir.³⁷

35 Basına yansıyan EMASYA'ya dayalı bilgi toplama/'fişleme' iddialarında askeri jargonda yedek kara kuvvetleri komutanlığı olarak geçen Jandarma Genel Komutanlığı birimlerinin bulunması dikate değerlidir.

36 Jandarma Yüzbaşı Hakan Keskin hazırladığı yüksek lisans tezinin sonuç bölümünde şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Toplumsal olaylara müdahale edecek Jandarma birliklerinin bir askeri birlikten ziyade kolluk kuvveti olarak algılanması için askeri niteliği ön plana çıkaran kamuflajlı kıyafetten ziyade, kitlelere daha olumlu bir etki yaratacak turizm jandarmasını kıyafetine benzer farklı bir kıyafet kullanması uygun olacaktır.

Toplumsal olaylarda alınan görevler mülki görev kapsamında olduğundan jandarmanın askeri görevleriyle karıştırılmamalıdır. Gerek mülki makamlarla gerekse polis birlikleri ile sürekli ve etkin bir işbirliği ve koordinasyon sağlanmalıdır." Keskin, Hakan, *İstanbul Halkalı Jandarma Komando Taktik Alayı 1. Jandarma Taburunu son 8 Yılda İstanbul İlinde Müdahale Ettiği Toplum Olaylarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek Lisans tezi.

37 Anayasa mahkemesi konuya ilişkin kararında 5442 Sayılı Kanunun 11/D maddesini değiştiren 4178 sayılı Kanunun "olayların niteliğine göre istenen askeri kuvvetin çapı ve görevde kalış süresi, vali ile koordine edilerek, askeri birliğin komutanı tarafından belirlenir" cümlesindeki 'istenen askeri kuvvetin çapı' bölümünü 'Valinin görüşünü de aldıktan sonra olayların niteliğine göre, ne çapta bir askeri kuvvetle gerekli önlemlerin alınabileceğinin saptanmasında koşulları en iyi biçimde değerlendirebilecek durumda bulunan, göreve çağrılan askeri birliğin komutanı(dır)...' diyerek Anayasaya aykırı bulmamıştır. Anayasa Mahkemesi (AYM), 1999, E.1996/68 K. 1999/1, 6 Ocak

EK 1: BİR İPTAL İSTEMİ

Olağan dönemlerde askeri birliklerden yardım isteme ve bunun standartları O. Mümtaz Soysal, Oya Araslı ve 113 milletvekili tarafından açılan dava üzerine Anayasa Mahkemesinin 6.1.1999 tarihli E.1996/68 K.1999/1 numaralı kararı ile tartışılmıştır. Davanın konusu 5442 Sayılı İl İdaresi Kanununun 11/D maddesini ve bazı başka kanunları değiştiren 29.08.1996 günlü 4178 Sayılı Kanundur. Davacıların iddia ve gerekçeleri şöyledir:

- 1- İptali istenen yasada olağanüstü hâl neredeyse tüm yurda yayılmış, istisna kural haline getirilmiştir. Yasa, olağanüstü halin daraltılması veya kademeli olarak kaldırılması gerekçesi altında, tüm yurtda, kalıcı ve sürekli olarak olağanüstü hâl ilan etmiştir.
- 2- Demokratik hukuk devletinin temel belirleyicilerinden birisi, askerlerin sivil otoriteye tabi olmasıdır. İptali istenen yasa, askerî kuvvetler ile sivil kuvvetleri işlevsel (ve örgütsel) olarak karıştırmış, temel işlevi dış güvenliğin sağlanması olan askerî teşkilat, varlık ve görev nedenine aykırı olarak, iç güvenliğin sağlanmasında da etkin bir rol üstlenmiştir.
- 3- İptali istenen yasada geçen ve valinin yardım isteyeceği kuvvetlerden biri olarak sayılan 'bu iş için tahsis edilen diğer kuvvetler' ibaresinin neyi işaret ettiği belli değildir.
- 4- İptali istenen yasada geçen "Olayların niteliğine göre istenen askerî kuvvetin çapı ve görevde kalış süresi vali ile koordine edilerek, askerî birliğin komutanı tarafından belirlenir" denilmektedir. Oysa olağan dönemde ortaya çıkan istisnai olağanüstü durumlara karşı askerî kuvvetlere başvurulduğunda görevin askerî teknik ayrıntıları dışında inisiyatifin ve yetkinin sivil otoritede, yani, valide olması gerektiği açıktır. Çünkü, aksi takdirde Anayasa'nın 119. 120. ve 121. maddelerine aykırı biçimde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı olmadan ve maddede sayılan durumlar dışında bir olağanüstü hal durumu yaratılmış olacaktır. Çağrılan askerî birliğin görev süresini, o askerî birliğin komutanı belirleyeceğine göre bunun bir "askerî rejim" olacağı açıktır.
- 5- İptali istenen yasada geçen "Güvenlik kuvvetleri ile yardıma gelen askerî kuvvet arasındaki işbirliği ve koordinasyon, yardıma gelen askerî birliğin komutanının da görüşü alınarak vali tarafından tespit edilir. Ancak bu askerî birliğin belirli görevleri jandarma ve polis ile birlikte yapması halinde komuta, sevk ve idare askerî birliklerin en kıdemli komutanı tarafından üstlenilir"

denilmektedir. İptali istenen tümceler, tam bir "hukuk harikası"dır. Birinci cümle ile sivil amir olan valiye tanınan yetki ikinci cümle ile geri alınmış ve askerî bir şahsa tanınmıştır. Bu yetki, Sıkıyönetim Kanunu ile sıkıyönetim durumunda tanınan bir yetkidir ve bu durumda kolluk kuvvetlerinin bütün teşkilatı ile sıkıyönetim komutanının emrine gireceği belirtilmiştir.

- 6- İptali istenen yasada geçen "Birden fazla ili içine alan olaylarda ilgili valilerin isteği üzerine aynı veya farklı askerî birlik komutanlarından kuvvet tahsis edilmesi durumunda iller veya kuvvetler arasında işbirliği, koordinasyon, kuvvet kaydırması, emir komuta ilişkileri ve gerekli görülen diğer hususlar yukarıda belirtilen hükümler çerçevesinde Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenecek esaslara göre yürütülür" denilmektedir. Düzenleme ile, sivil (olağan) zamanda ortaya çıkan istisnai bir "olağanüstü" durumda sivil otoritenin asıl yetkilerine Genelkurmay Başkanlığı'nın da müdahalesine olanak tanınmıştır. Metinde geçen "Gerekli görülen hususlar" ise, "herşey"i kapsar. Neyin "gerekli olup olmadığı"nın doğrudan yasama organı tarafından belirlenmeden bu konuda Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı'nın yetkilendirilmesi Anayasa'nın 7. maddesine aykırıdır.

Anayasa mahkemesi davacılarından konumuzla ilgili olarak sadece bir hususu kabul ederek iptal etmiş diğer hususlarda anayasaya aykırılık bulmamıştır.

İptal edilen cümle askerî kuvvetin görevde kalış süresinin de vali ile koordine edilerek, askerî birliğin komutanı tarafından saptanacağına dair olandır. Mahkeme bu cümleyi, ilde kamu düzeni ve kamu güvenliğini sağlama görevinin valiye ait olduğu, bu nedenle, vali tarafından askerî birliklerden yardım istenmesi durumunda, yardıma gelen askerî birliğin görevde kalış süresinin, ilin genel idaresinden ve asayişinden sorumlu olan vali tarafından belirlenmesinin zorunlu olduğunu belirterek, Anayasa'nın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesine aykırı bulmuştur.

Mahkeme üyesi üç yargıç yardım istenen askeri kuvvetin çapının da münhasıran vali tarafından belirlenmesi gerektiği yolundaki karşı oylarını şöyle gerekçelendirmişlerdir. Anayasa'nın 2. maddesinde söz edilen demokratik hukuk devletinin önde gelen özelliklerinden biri de kriz hukukunun uygulanmasını zorunlu kılan olağanüstü durumlar dışında yönetimin, sivil otoritelere ait olmasıdır. Bu bağlamda, İl İdaresi Yasası da bir olağan dönem yasasıdır. Vali tarafından askeri birliklerden yardım isten-

mesi ise olağan dönemdeki ayırık bir durumdur. Bu nedenle, ilin yönetimi ve güvenliğiyle ilgili konularda işin niteliği gereği askeri birliğin komutanı ile eşgüdüm zorunlu görüldüğünde de, son kararın, valiye ait olması gerekir. Tersine bir düşüncenin demokratik hukuk devleti il-

kesi ile bağdaşmasına olanak bulunmadığından dava konusu tümcenin yalnız “askeri birliğin görevde kalış süresi” ile sınırlı olarak değil “çap”ını da kapsayacak biçimde tümüyle iptali gerekmektedir.

Jandarma

Murat Aksoy¹

GENEL YAPI VE SORUN BAŞLIKLARI

Jandarma, 2803 Sayılı Jandarma Teşkilât, Görev ve Yetkileri Kanununda emniyet ve asayiş ile kamu düzeninin korunmasını sağlayan, diğer kanun ve nizamların verdiği görevleri yerine getiren silâhlı, askerî bir güvenlik ve kolluk kuvveti olarak tarif edilir.

Jandarma askeri görevleri bakımından ve savaş zamanında Türk Silahlı Kuvvetleri'ne, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerini yerine getirme yönünden ise İçişleri Bakanlığı'na bağlıdır.² Jandarma Genel Komutanı, bu bakımdan İçişleri Bakanı'na karşı sorumludur. Ancak askeri görevlerinin dışında, örgütlenme biçimi, terfi ve sicil sistemi, personel eğitim ve öğretimi açısından da Genelkurmay Başkanlığı'na bağlıdır.³

"Türkiye Cumhuriyeti'nin, Anayasa ile belirlenmiş olan devlet düzenine, demokratik ve laik yapısına ve bölünmez bütünlüğüne" yönelen her tehdidin bertaraf edilmesinde, "iç tehdit"le mücadele İçişleri Bakanlığının, "dış tehdit"e karşı savunma ise Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığının sorumluluğundadır.⁴ Ancak TSK, iç güvenlik konularına, bir dizi yasa, yönetmelik ve protokol uyarınca, yine kendi içinde yayınladığı iç tehdit belgesi gibi doküman ve genelgelerle de müdahale etmektedir.

Ordu, böylelikle, jandarma üzerinden, İçişleri Bakanlığı bünyesindeki iç tehdiye karşı kurulmuş olan polis teşkilatına paralel bir görev alanı oluşturmuştur. Bu çerçevede Türk jandarma teşkilatının ayırt edici en önemli özelliklerinden birisinin asayiş alanının askerî niteliğini temsil etmesi ve TSK'nın siyasi rolünün birincil araçlarından olması olduğu söylenebilir.

JANDARMA'NIN İŞLEVİ, SORUMLULUK ALANI VE GÖREVLERİ

Jandarma Genel Komutanlığının (JGK) personel sayısı 2003'te 240 bin, 2007 yılı rakamlarına göre ise 280 bin'dir. Bu rakam içinde 25 bin uzman jandarma, 18 bin astsubay,

4.500 de subay görev yapmaktadır. Teşkilatın geri kalan kolluk ihtiyacı (yüzde 80) zorunlu askerlik hizmeti yapan er ve erbaşlardan karşılanmaktadır.⁵

İlgili yasaya göre jandarmanın görev ve sorumluluk alanı, polis görev sahası dışında kalan alanlar olup, bunlar il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan alanlar ile polis teşkilatları bulunmayan yerlerdir. Bu bölgelerde jandarma, emniyet ve asayişin sağlanmasından sorumludur.⁶ JGK'nın asayişini sağlamakla görevli olduğu alanın 2005'te Türkiye yüzölçümünün yüzde 91'ini kapsadığı iddia edilmektedir.⁷

JGK'nın görevleri mülki, adli, askerî ve diğer görevler olmak üzere dört ana başlık altında toplanır.⁸

JGK'nın mülki görevleri arasında emniyet ve asayiş ile kamu düzenini sağlamak, korumak ve kollamak, kaçakçılığı men, takip ve tahkik etmek ve suç işlenmesini önleyici tedbirleri almaktır. Adli görevleri, suçların işlenme-

1 Bu makaledeki bilgiler Murat Aksoy tarafından derlenmiştir.

2 Bkz. <http://www.msb.gov.tr> ; <http://www.tsk.mil.tr>; <http://www.jandarma.tsk.mil.tr>; Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 10 Mart 1983 tarihinde kabul edilen 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 4. madde; "Jandarma Genel Komutanlığı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin bir parçası olup, Silahlı Kuvvetlerle ilgili görevleri, eğitim ve öğrenim bakımından Genelkurmay Başkanlığına, emniyet ve asayiş işleriyle diğer görev ve hizmetlerin ifası yönünden İçişleri Bakanlığına bağlıdır. Ancak Jandarma Genel Komutanı, bakana karşı sorumludur."

3 Lale Sariibrahimoğlu, "Jandarma Genel Komutanlığı," Ümit Cizre (ed.), *Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 96

4 Sariibrahimoğlu, a.g.e., s. 96; Genel Plan ve Prensip Dairesi Başkanlığı, "Türkiye'nin Milli Güvenlik Güçlerinin İç Güvenlikte kullanılması, Milli Savunma Bakanlığı Beyaz Kitap 2000, 4. bölüm, 3 Kısım; 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 4. madde.

5 Fatih Uğur ve Mehmet Baki, "Dipçiksiz Jandarma," *Aksiyon*, sayı 728.

6 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 10. madde.

7 Sariibrahimoğlu, a.g.e., s. 97; 2006 ve 2008 yılında kimi yeni ilçelerin kurulmasıyla alan oranları değişmiştir. Ancak yetki karmaşası sürdüğü, jandarma birçok yeni ilçeyi polise teslim devretmediği için yeni oranları tam olarak hesaplamak mümkün olmamıştır.

8 Bkz. <http://www.jandarma.tsk.tr/>

sini takiben suç ve suçluları ortaya çıkarmak, yakalamak ve suç delilleri ile birlikte adli makamlara intikal ettirmektir. Askeri görevleri arasında, askeri kanun ve nizamların genel kolluk kuvvetlerine verdiği görevlerle, Genelkurmay Başkanlığınca olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde verilen görevleri icra etmek yer almaktadır.⁹

JGK'nın diğer görevleri ise, emniyet ve asayiş görevlerinin desteklenmesi, kaçak haşhaş ve kenevir sahalarının havadan kontrolü, hasta ve yaralıların tahliyesidir. Arama-kurtarma amacıyla oluşturulan bir Jandarma Hava Birliği mevcut olup, Ankara ve Diyarbakır'da birer Jandarma Hava Grup Komutanlığı, Van'da da Helikopter Filo Komutanlığı bulunmaktadır. Türkiye genelinde 5 bin jandarma personeli de özel bir misyon olarak havaalanları çevresi, TRT'ye ait olan TV vericileri, barajlar, hidroelektrik santralleri, rafineriler, petrol üretim sahaları, doğal gaz ve petrol boru hatlarının korunması ile görevlidir.¹⁰

JGK KURULUŞ ŞEMASI VE TEŞKİLATLANMA

JGK, altı tür birlikten oluşmaktadır.

Karargâh ve bağlı birlikler: Karargâh ve bağlı birlikleri jandarma birliklerinin sevk ve idaresinde yardımcı olan en üst organdır. Yurt sathında meydana gelen tüm asayiş olayları buradan takip edildiği gibi, olayların gelişimine paralel olarak büyük birlik görevlendirmeleri de karargâh tarafından yapılmaktadır.

İç güvenlik birlikleri: Bunlar a) Mülki Teşkilata Tabi Olmayan Jandarma Birlikleri (Jandarma Komando Birlikleri ve Jandarma Havacılık Birlikleri), b) Mülki Teşkilata Tabi Olan Jandarma Birlikleri (Jandarma Bölge Komutanlıkları, İl Jandarma Komutanlıkları -alay seviyesinde-, İl Merkez ve İlçe Jandarma Komutanlıkları, Jandarma Karakol Komutanlıklarıdır. Mülki Teşkilata Tabi Olan Jandarma Birlikleri Jandarma Bölge Komutanlıklarından oluşur. Bunlara İl Jandarma Komutanlıkları bağlıdır.

İl Jandarma Komutanlıkları ise ilçeler ve köylerde örgün bir teşkilatlanmaya sahiptir. Bu birliklerin görevleri şunlardır: Suça yönelik önleyici tedbirlerin alınması, 156 Jandarma imdat hattı sorumluluğu, turizm bölgelerinde emniyet ve asayişin sağlanmasındaki hizmetler, 2918 Sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nun verdiği görevler, sorumluluk alanındaki göl ve baraj göllerinin kontrolü, baraj, rafineri, petrol boru hattı ve havaalanı gibi ekonomik, sanayi

ve ulaştırma tesislerini koruma hizmetleri ve cezaevlerinin dış koruma ve muhafazası.

Sınır birlikleri: Jandarma Sınır Birlikleri iki sınır tümeninden oluşur. Sınır bölgelerinde sınır koruma görevlerini, yine gümrük bölgeleri içerisinde kaçakçılığın men ve takibi görevlerini yaparlar.

Eğitim birlikleri: Jandarma Okulları ve Jandarma Eğitim birliklerini içerir. Okullar komutanlığı çatısı altında birleştirilen bu okullar, mesleğe yeni giren personel için eğitim ve öğretimin senaryoya dayalı ve uygulamalı olarak yapıldığı ve yine meslek içi eğitim hizmetlerinin branşlara göre yürütüldüğü ve uzmanlaşmanın kazandırıldığı bir kurumdur. Eğitim birlikleri ise askerlik görevlerini jandarma olarak yapacak olan erbaş ve erlere bu hizmetleriyle ilgili mesleki bilgi ve becerilerin kazandırıldığı kitalardır.

Jandarma okulları: Jandarma subayları, sözleşmeli subaylar, subay olacak Astsubaylar ile Astsubay ve uzman jandarma adaylarına yönelik iç eğitim birimleridir.

İdari ve lojistik destek birlikleri: Jandarma Lojistik Komutanlığı bünyesinde bulunan dikimevleri, üniforma ve her türlü giyecek ihtiyacının karşılanmasına yönelik üretim yapar. Fabrikalar, beşinci seviye bakım ve onarım desteği, bunun yanı sıra diğer ihtiyaçların karşılanmasına yönelik üretimleri yerine getirir. Merkezden yapılan alımlar, jandarma birliklerine yine bu komutanlık bünyesinde bulunan ulaştırma filosuyla sevk edilir.

PERSONEL VE HİYERARŞİK YAPI

JGK personeli, subay, astsubay, uzman jandarma, askerî öğrenci, erbaş ve erler ile sivil memur ve işçilerden oluşmaktadır. Jandarma subay ve astsubaylarının temini ve eğitimi ile terfi, izin, sicil ve ödül işlemleri, 926 Sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu esaslarına göre yürütülmektedir.

Asteğmen ve albay rütbelerindeki subaylar ile astsubay ve uzman jandarmaların atanmaları JGK tarafından yapılmaktadır. JGK'na bağlı generallerin atanmaları ise JGK'nın gerekçe göstermesi, Genelkurmay Başkanının teklifi, İçişleri Bakanının önerisi, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı müşterek kararname ile gerçekleştirilmektedir. Jandarma Genel Komutanının atanması ise 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu uyarınca Genelkurmay Başkanının teklifi, İçişleri Bakanının inhası, Başbakanın imzalayacağı ve Cumhurbaşkanının onaylayacağı müşterek kararname ile yapılmaktadır.

9 Sanıbrahimoğlu, a.g.e., s. 97.

10 Sanıbrahimoğlu, a.g.e., s. 98.

JANDARMANIN İDARİ VE SİYASİ KONUMU

Avrupa Konseyi Avrupa Polis Etiği Kuralları'na (APEK)¹¹ göre askerî bir yapılanma olan jandarmanın iç güvenlikteki rolü sorunlu olarak kabul edilir. APEK'in temel hükümlerinden birisi iç güvenlik hizmetlerinin 'sivil otoritenin' emir ve denetimi altında yürütülmesi gereken bir 'sivil hizmet' olduğudur.¹² Diğer önemli bir APEK ilkesi ise iç güvenlik sektörünün hizmetlerinin denetiminin merkezî hükümetin yerel temsilcileriyle sınırlı olmadığı, sivil toplumun katılım ve denetimine açık bulunduğu yönündedir.¹³

Benzer hükümler 2001 yılında Jandarma Okullar Komutanlığı tarafından yayınlanan Jandarma Etiği başlıklı bir kitapta yer alsa da Türkiye uygulaması her üç APEK ilkesi açısından da sorunludur.¹⁴

Türkiye'nin mülki idare sistemine baktığımızda ilk göze çarpan husus, mülki teşkilata tabi jandarma birimlerinin illerde valilerin, ilçelerde ise kaymakamların emir ve denetimi altında olduğudur. Ancak bu, kağıt üzerinde ve etkisi sınırlı bir kuraldır. Nitekim vali ve kaymakamlar polisin ve diğer tüm kamu personelinin 'sicil amiri' iken, jandarmanın sicil amiri JGK üzerinden askerî otoritedir. Vali ve kaymakamlar polisler tarafından işlenen disiplin suçlarında 'disiplin işlemi yapma' yetkisine sahipken, jandarma üzerinde dolaylı ve tabiatı gereği kullanılmayan disiplin yetkileri vardır; fiili yetki askerî karargâhtadır. Jandarma atamaları ve görev yeri değişikliklerinde valilerin çok sınırlı (sadece il düzeyinde astsubay ve uzman çavuşlar olmak üzere) yetkileri bulunmaktadır.

2002 yılında Ankara'da toplanan Mülki İdare Şurası'nın yayınlanan raporları¹⁵ bu konuda önemli tespit ve analizler içermekte, mülki idarenin soruna bakışını, aslında devletin devlete bakışını yansıtmaktadır. İlgili komisyonun raporları önce yetki-sorumluluk mekanizmasındaki çarpıklığa işaret etmektedir: "... Suç işlenmesini önlemek, kamu düzen ve güvenini korumak için gereken tedbirleri almakla yükümlü olmasına rağmen, üstlendikleri sorumlulukla orantılı olarak teşkilat üzerinde yetkileri bulunmamaktadır". Raporla devamla; "Taşrada güvenliği sağlama açısından büyük bir önemi olan jandarmanın mülki makamlarla ilişkisi yeniden düzenlenmeli ve bu konudaki yetki ve sorumluluk açıkça ortaya konulmalıdır." tespitine yer verilmiştir.¹⁶

Komisyon bu konuda şu tespit ve önerilerde bulunmaktadır: "Jandarma kuruluşları üzerinde mülki idare amirlerinin sicil amirliği yetkilerinin kaldırılmış olması, gerek bu örgütün yönetiminde gerek polis-jandarma işbirliğinin sağlan-

masında güçlükler yaratmaktadır (...) "Özellikle ilçeler açısından sorunlar daha da ağırlaşmaktadır. Kaymakamlar polis ve jandarma aracılığı ile emniyet ve asayiş, kamu düzenini, genel ahlakı, anayasal hak ve hürriyetleri korumak, suç işlenmesini ve kaçakçılığı önlemek gibi görevlerden sorumludur. Kaymakamların bu çok önemli ve ağır görev ve sorumluluklarıyla orantılı yetkileri jandarma üzerinde yoktur. Bu uygulama 'yönetimde sorumlu olanın yetkili de olması gerekir' ilkesine terstir. Bunun sonucunda kaymakamların jandarma bölgesindeki sorumluluklarıyla yetkileri arasında bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Polis de kendi görev sahasında jandarmanın yaptığı işin aynısını yapmaktadır ama bütün yönlerden özlük hakları dahil bağımlılığı İçişleri Bakanlığınadır. İlçede kaymakamların polis üzerinde mevcut disiplin ve sicil amirliği, emir, ceza ve ödül verebilme yetkileri jandarma üzerinde yoktur..."

Nitekim İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi ve Siyasal Bilgiler Fakültesinin birlikte yürüttükleri Mülki İdare Amirleri Araştırması Raporuna göre Mülki İdare Amirlerinin yüzde 84,1'i kolluk güçleri üzerindeki yetkilerinin yetersiz olduğunu düşünmektedir. İstenen yetkiler arasında özellikle "jandarma üzerinde sicil ve disiplin yetkisi" yüzde

11 İbrahim Cerrah ve M. Bedri Eryılmaz (yay. haz.), *Avrupa Polis Etiği Yönetmeliği'ni Açıklayıcı Notlar*.

12 Madde 7: 'Hukukun üstünlüğü ilkesiyle yönetilen demokratik bir yönetimde polis (ve jandarmanın) temel görevleri: ... topluma yardım ve "hizmet" sunmaktır'.

Madde 12: 'Polis (ve jandarma), hukukun toplumda hakim olması için çalışan ve halka 'hizmet' sunan bir meslek grubu olarak halkın saygısını kazanma amacı olan bir kurum şeklinde yapılandırılmalıdır'.

Madde 13: 'Polis (ve jandarma) teşkilatı görevlerini yerine getirirken sivil yetkililerin sorumluluğu altında çalışmalıdır

13 Madde 18: 'Polis (ve jandarma) teşkilatı, polis halk ilişkilerini geliştirecek, diğer kurum ve mahalli topluluklarla, sivil toplum kuruluşlarıyla ve halkı temsil eden diğer kuruluşlarla, etkili işbirliği kuracak ve geliştirecek şekilde organize edilmelidir'.

APEK'in 59., 60. maddeleri iç güvenlik sektöründe (polis ve jandarma) olması gereken 'hesap verebilirlik' ve denetim sorununa değinmekte ve denetim yasama, yürütme, yargı güleri arasında bölümünün önemini hatırlatmaktadır.

Madde 59: 'Polis (ve jandarma) "devlete," "vatandaşa" ve "temsilcilerine" karşı "sorumlu" olmalıdır. Polis (ve jandarma) etkin bir dış kontrole tabi olmalıdır'.

Madde 60: 'Devletin polis üzerindeki kontrolü "yasama," "yürütme" ve "yargı" güçleri arasında bölüştürülmelidir.

59. maddede yer alan yasama denetimi, meclis tarafından kullanılan 'yasama yetkisiyle' iç güvenlik hizmetleri konusunda yapılan yasal düzenlemeler, yürütme denetimi, siyasi irade tarafından seçilen hükümet ve onun merkez ve taşraya atadığı vali, kaymakamlar tarafından kullanılması, yargı denetimi ise meclis tarafından hazırlanan yasaların uygulanıp uygulanmadığının yargı tarafından denetlenmesinden oluşur.

14 Söz konusu kitabın basıldığı dönemde Jandarma Genel Komutanı olan Aytay Yalman bu çalışmaya önsöz yazmış ve broşür olarak dağıtılmıştır. İbrahim Cerrah, "Güvenlik Sektörü Yönetişimi: Türkiye ve Avrupa İçinde İç Güvenlik Sektöründe Zihinsel Modernizasyon ve Demokratik Gözetim" s. 84.

15 T.C. İçişleri Bakanlığı Mülki İdare Şurası İhtisas Komisyon Raporları, 2002.

16 a.g.e., s. 112

89.4 ile öne çıkmaktadır.¹⁷ Rapor yetki sorumluluk bozukluğunun getirdiği denetimsizliğe ve onun türevi olan siyasetleşmeye vurgu yapmaktadır.

Diğer bir sorun askeri niteliğin derinliğiyle ilgilidir. Rapor-
dan izleyelim: “Sözü edilmesi gereken diğer bir sorun da jandarma genel komutanlıklarına jandarma subay ve generallerinin getirilmemesidir. Jandarma teşkilâtının kuruluşunu, işleyişini, görev ve sorumluluklarını bilmeyen, hayatında belki bir tek taşra karakolunun kapısından içeri girmemiş başka sınıflardan bir general, mevcut sisteme göre, Jandarma Genel Komutanlığına getirilebilmektedir. Sorunun tek çözümü jandarma görevlerine temelinden başlayan, jandarma subaylığından yetişen, teşkilâtı iyi bilen generallerin, Jandarma Genel Komutanlığına getirilmesidir.”¹⁸ Bu son konu üzerine, İhtisas Komisyonu “İç Güvenliğe İlişkin Öneriler” başlığı altında: “2803 sayılı yasada gereken değişiklik yapılarak, Jandarma Genel Komutanının bu teşkilat bünyesinden gelmesi sağlanmalıdır” önerisine yer vermektedir.¹⁹

İhtisas raporlarının öneri özetlerinde geçen iki tanesi Türkiye’de askeri otoritenin jandarma üzerinden yapısal olarak nasıl kurumsallaştığını da göstermektedir. “Askeri Merkezîyetçi Yapı ve Bunun Sakıncaları” başlığında şu tespitler yer almaktadır:

“6. Bakanlıkların il sisteminden kaçma eğilimleri, bölgesel kuruluşların abartılı biçimde artırılması ve buna İçişleri Bakanlığına bağlı güvenlik birimlerinin katılması nedeniyle, mülki idare amirlerinin güvenlik güçleriyle ilişkileri de zayıflamakta, iç güvenlik hizmetinde sivil otoritenin etkisi gittikçe azalmaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel Komutanlığı, tıpkı diğer merkezi idare kuruluşları gibi, icraat makamı olmakta, taşra yönetimine doğrudan dâhil olmaktadır.

7. İçişleri Bakanlığının iç güvenlik stratejisinin saptanmasında hiçbir görev yetkisi bulunmamaktadır. Bu nedenle iç güvenlik konularında da, olağanüstü durumu aşar biçimde

askeri makamlar artmaya ve bu durum kurumsallaşmaya başlamıştır.”²⁰

Özerk, denetlemeyen buna karşılık denetleyen yapılar vesayet özelliğinin altını çizerler. Sivil yöneticilerin jandarmanın konumu hakkında söyledikleri askeri vesayete dair bir kanıt olarak kabul edilebilir.

JANDARMA VE EMASYA

28 Şubat günlerinde TSK iç güvenlik doktrinini yeniden yapılandırmıştı. Bu yapılanma bir yandan 28 Şubat ortamında askerin İslami kesime yönelik güvensizliğinden öte yandan kaldırılan olağanüstü hal uygulamasının boşluğunu doldurma arayışından kaynaklanmıştır.²¹ TSK’nın yeni iç güvenlik doktrini 7 Temmuz 1997’de Genelkurmay Başkanlığı ile İçişleri Bakanlığı arasında, 5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu’nun 11/D maddesinin uygulanmasına ilişkin olarak toplam yirmiyedi maddeden oluşan EMASYA Protokolü’yle inşa edilmiştir. Protokol esas itibarıyla gerekli durumlarda, iç asayiş olayları ve güvenlik durumlarında askeri güçlerin nasıl devreye gireceğini düzenler.²²

EMASYA Protokolü, jandarmayı ve jandarmanın kullanımını da ilgilendiren yönler içerir.

Protokol gereğince valilerden alınan izin ve onaylarla, iç güvenlik harekâtları ve bölgelerinde Polis Özel Harekât Timleri, köy korucuları, jandarma iç güvenlik birlikleri ve jandarma birimleri bölgedeki en yüksek Kara Kuvvetleri Komutanlığı (KKK) birimine bağlanırlar. Polis Özel Harekât Timleri EMASYA Bölge ve Tali Bölge Komutanlıklarının emrine, geçici köy korucuları, bölgedeki ilgili Jandarma Komutanlığının emir-komutasında olarak, yine EMASYA Komutanlıklarının emrine verilirler. Bu bakımdan bu durumlarda jandarma birimleri mülki işleri bakımından da İçişleri Bakanlığına değil, askeri otoriteye bağlı hale gelir. Özetle iç güvenlik harekât hallerinde Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlıkları (EMASYA Bölge Komutanlığının) bir birimi durumuna gelir ve faaliyetlerini bu çerçevede yürütür.²³

“Bu bakımdan Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde bulunan JGK birlikleri ile Jandarma Genel Komutanlığı arasındaki emir komuta bağlantısı diğer bölgelere göre farklılık gösterir. Örneğin Batman, Diyarbakır, Hakkâri, Mardin, Sirt, Şırnak, Şanlıurfa ve Van illerindeki Jandarma Genel Komutanlığı birliklerinin İç Güvenlik Harekâtının yürütülmesi ile ilgili konularda Kara Kuvvetleri Komutanlığı birliklerinin Harekât Komutası/Kontrolünde bulunurlar.”²⁴

Bunun geçici değil sürekli bir durum olduğu düşünülürse ülkenin bir bölümünde asayiş alanının her bakımdan as-

17 A.g.e., s. 140

18 A.g.e., s. 113

19 A.g.e., s. 184

20 A.g.e., s. 224

21 Bkz. Ali Bayramoğlu, Almanak 2006-2008’de yer alan “EMASYA: Üç anlam, üç işlev” makalesi

22 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Almanak 2006-2008’de yer alan “Askerin Kolluk Gücü olarak kullanılması ve Emasya” makalesi.

23 “Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı, Genelkurmay Başkanlığı’nın 21 Mayıs 2001 gün ve HRK: 7130-58-01/GHD.PL.Ş. (176) sayılı emri ile 2 nci Ordu/ Malatya’nın Harekât Kontrolünde görev yapmaktadır.”; Van Cumhuriyet Başsavcılığı’nın 03.03.2006 tarih, 2005/750 hazırlık, 2006/32 esas ve 2006/31 karar sayılı iddianamesi, 1 nolu dipnot, s.6.

24 Van Cumhuriyet Başsavcılığı’nın 03.03.2006 tarih, 2005/750 hazırlık, 2006/32 esas ve 2006/31 karar sayılı iddianamesi, 1.nolu dipnot.

keriletiğini, silahlı kuvvetlerin icracı bir güç haline geldiği²⁵, mülki amir-askeri amir ilişkisinin hukuk devletinin ilkelerine aykırı şekilde ters yüz olduğu söylenebilir.

YETKİ AŞIMI VE ASKERİ EYLEMDE ÖZERKLİK

İç güvenlik alanında jandarmanın oynadığı rolün bir yansıması da karşımıza askeri ve sivil kolluk güçleri arasında sıkça yaşanan görev sahası ve yetki paylaşımı gerginlikleri olarak çıkmaktadır. Bu çerçevede kimi fiili durum ve uygulamalar, mevzuat boşlukları ve yorumlar jandarma polis arasındaki çatışmayı ülkenin sürekli gündem maddelerinden birine çevirmiştir. Bu çatışmalar siyasal rejimin askeri niteliğine ışık tutar. Jandarmanın fiili durumlar oluşturup polis görev bölgesi içinde faaliyet göstermesi, takip ve istihbarat yapması keyfi durumlara yol açmakta, örtülü devlet politikaları ve operasyonların yaygınlaşip alenileştirmekte, askeri alanın genişlemesine ve askeri eylemin özerkliğine zemin hazırlamaktadır.

FİİLİ DURUMLAR

Tek taraflı, asker merkezli fiili durumlarla sıkça karşılaşmaktadır. Bu konuda kamuoyunun yakından bildiği bir örnek Kasım 2005’de yaşanan Şemdinli olaylarıdır. Olay esnasında yakalanan iki jandarma astsubayın polis bölgesinde neden buldukları sorusu yanıtız kalmıştır.²⁶ Bu konuda son olay ise 15 Nisan 2009’da meydana gelmiştir. Ankara İl Jandarma ekipleri, Ergenekon davasına karşı tedbir olarak, “gizli belgelere erişme girişimi var” iddiasıyla, polisin görev ve yetki sahası içinde yer alan Ankara Keçiören’deki bir eve, askeri savcılıktan aldıkları arama kararıyla operasyon düzenlemiş ve konu kamuoyunda ciddi bir tartışmaya yol açmıştır.²⁷

YETKİ GASPI

Jandarmanın konumu ve emniyet güçleriyle ilişkisi açısından sorunlar başka düzeylerde de karşımıza çıkmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi polis ve jandarma arasında görev bölümü Jandarma Teşkilât, Görev ve Yetkileri Kanunu’nun 10. maddesinde açık bir şekilde yapılmıştır. Ayrıca bu yasada belirtilen ilkelerin ışığında, kentsel alanların büyümesiyle birlikte gereksinimler dikkate alınarak, İl İdaresi Kanunu bölgelerin hangi kolluk kuvvetine ait olduğunun tespitini vali ve kaymakamlara bırakmıştır. Ancak JGK, özellikle bu konuda fiili bir izin mercii gibi davranmakta, kimi mülki amir kararlarına direnmektedir. Jandarma ile polis arasında yetki devrinin bir protokol gerektirmesi²⁸ ve JGK’nın arzu etmediği durumlarda protokol imzalamayı reddetmesi, bu direncin zeminini, asker açısından maddi temelini oluşturmaktadır.

EMASYA protokolünde de görüldüğü gibi protokol ve yönetmeliklerin yasalar üstü algılanması, yasalara aykırı uygulanması, askeri vesayet sisteminin ayrıcalıklı cihazlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuda eski, ancak 2006 yılında yeniden gündeme gelen bir örnek Trabzon’a ilişkindir. 1997’de Trabzon Güvenlik Kurulunda, Pelitli, Söğütlü beldeleri ile Çaykara ve Düzköy ilçelerinden jandarmanın çekilerek sorumluluğun polise devredilmesi kararı alındı. JGK, 23 Mart 1999 tarihinde yazdığı yazıda, “Bahse konu yerlerin il merkezine yakın olduğu, meydana gelen her türlü olaylara anında müdahale edilmekte olduğu, emniyet asayiş yönünden bir problemin bulunmadığından Jandarma Genel Komutanlığı’nca polise devri uygun görülmemiştir” diyerek kararı ve talebi reddetti. Pelitli ile birlikte Söğütlü beldesini polise bırakmazken Düzköy ile Çaykara ilçelerinin polise bırakılmasına onay verdi.²⁹ Pelitli’nin polise devredilmesi konusunda 2006 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından yeniden girişim başlatıldı. Trabzon Valiliği son olarak 27 Eylül 2006 tarihinde jandarma ve polis sorumluluk alanlarının yeniden belirlenmesine yönelik komisyon kurulması için emniyet müdürlüğü, il jandarma alay komutanlığı ve belediye başkanlığına yazı yazdı. Ancak İl Jandarma Komutanlığı, yetkili kişi ismi bildirilmediği için komisyon görev alanlarını yeniden belirlemek için

25 “Bu kapsamda düzenlenen EMASYA Direktifi gereğince; Hakkâri İl Jandarma Komutanlığı, Hakkâri Dağ ve Komando Tugay Komutanlığına (Hakkâri EMASYA Tali Bölge K.İ.ğ. olarak), Hakkâri Dağ ve Komando Tugay Komutanlığı Van Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığına (EMASYA Bölge Komutanlığı olarak), Van Jandarma Asayiş Kolordu Komutanlığı Malatya 2. Ordu Komutanlığına, Malatya 2. Ordu Komutanlığı da Kara Kuvvetleri Komutanlığına, bağlı olarak faaliyet göstermektedir.”; Van Cumhuriyet Başsavcılığının 03.03.2006 tarih, 2005/750 hazırlık, 2006/32 esas ve 2006/31 karar sayılı iddianamesi, 1 nolu dipnot, s. 6.

26 Şemdinli’de yaşanan bombalama olayı üzerine Van Cumhuriyet Savcılığının hazırladığı iddianamede, şüpheli Ali Kaya ve Özcan İlideniz’in bölgede bir süredir teknik takip altında bulunan Seferi Yılmaz ile ilgili istihbari faaliyetler ve çalışma yapmak üzere Hakkâri İl Jandarma Komutanlığı İstihbarat Şube Müdürlüğü tarafından görevlendirildiğini ancak bu bölgenin polis yetki bölgesi olduğu şüpheli astsubaylar Ali Kaya ve Özcan İlideniz’in görevlendirilmesini yasalara aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Van Cumhuriyet Başsavcılığının 03.03.2006 tarih, 2005/750 hazırlık, 2006/32 esas ve 2006/31 karar sayılı iddianamesi, 1.nolu dipnot.

TBMM Hakkâri Merkez, Yüksekova ve Şemdinli ilçelerinde meydana gelen olayların araştırılması amacıyla kurulan meclis araştırma komisyonu, 10/322, 323, 324 esas sayılı raporu. Meclis Başkanlığı’na sunulan rapor görüşülemediğinden hükümsüz addedilmiştir.

(http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/arastirma_onergesi.gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=430)

27 <http://www.flasgazetesi.com.tr/haberDetayMiddle.asp?ID=10389>

28 28.6.1961 tarihli ve 5/1409 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelik

29 Bilal Çetin, “Jandarma Pelitli’yi polise bırakmıyor,” *Yeni Şafak*, 2 Şubat 2007.

toplanamadı. Pelitli³⁰ yine fiilen jandarma sorumluluğunda kaldı.

Benzer sorun 2008 yılında başka yerlerde yaşandı. 22 Mart 2008'de *Resmi Gazete*'de yayımlanan kanunla 42 yeni ilçe kuruldu ve bu ilçelerde yetki devri sorunları ortaya çıktı. Bu konuda en yoğun tartışma askeri otoritenin kimi tarihatların merkezi olduğu için aşırı önem verdiği iddia edilen Pursaklar'a ilişkin oldu. Ankara ili sınırları içinde yeni ilçe olan Pursaklar'da göreve başlayan yeni emniyet müdürüyle ilgili olarak yetki sorunları doğdu. Çünkü Ankara İl Jandarma Komutanlığı bölgeyi emniyete devretmişti. Ankara Valisi Ankara İl Jandarma Komutanlığına yazılı talimatla³¹ yetki devrini gerçekleştirecek protokolün bir an önce imzalanması gerektiğini bildirdi. Sonuç alınamadı ve jandarma fiilen bölgede kaldı.³²

ALAN GENİŞLETME GİRİŞİMLERİ

Bu sorunların yanında hukuk devleti ilkesinin ruhuna aykırı uygulama ve görevlendirmeler söz konusu karmaşayı derinleştirmekte, jandarmanın alan genişletme eylemlerinin ciddi örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim 2006 Şubat'ında aralarında Ankara, İzmir, Konya gibi büyükşehirlerin de bulunduğu yaklaşık 40 ilde, valilerin jandarmaya şehir merkezlerinde de arama, kontrol,

baskın ve operasyon yapabilmek için yetki belgesi verdiği ortaya çıktı. Jandarma aldığı bu yetkiyle bazı ilköğretim okullarını ve yurtları basarak bomba ve silah aradı. Konya Valisi, İl Jandarma Komutanlığının 30 Ocak 2006 tarihinde valiliğe müracaat ederek, "Çeşitli suçlardan aranan sanıkları yakalamak üzere" il merkezinde sivil kıyafetli olarak görevlendirilme talebinde bulduklarını ve kendisinin de jandarmaya polis bölgesinde bir yıllık operasyon yetkisi verdiğini doğruladı. İzmir Valisi sadece bir olay için jandarmaya operasyon yetkisi verdiğini, olay bittikten sonra da iznin kalktığını söyledi. Denizli Valisi ise, jandarmanın Çal ilçesinde ilköğretim öğrencilerinin kaldığı öğrenci yurduna ve kız yurduna yaptığı baskınlarla ilgili mahkemeden karar aldığını, yurtlara yapılan baskınlarda jandarmanın yanısıra ilgili memurların da eşlik ettiğini söyledi. Jandarmaya verilen izinler konuyla ilgili mevzuatın tartışmasını gündeme getirdi. Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'nun 10. maddesinin C fıkrası, polisin yetersiz kalması durumunda mülki idari amirinin destek isteyebileceği hükmünü düzenliyor,³³ ancak bu madde uzun süreli ve genel anlamda bir görevlendirmeyi öngörmüyor, tersine bu husus yasanın ruhuna aykırı bir durum oluşturuyordu. Durumun dönemin İçişleri Bakanı'nın 13 Ocak 2005 tarihinde yayınladığı genelgeyeye³⁴ de aykırı olduğu özellikle belirtilmişti. O günlerde gazetecilerin "jandarma bundan böyle şehir merkezlerinde operasyon yapabilecek mi, bu yönde çıkan haberler var" sorusuna İçişleri Bakanı Aksu'nun, "Sabırlı olun, yakında bir şeyler yapacağız" şeklinde cevap vermesi bir skandalın ve alan genişlemesinin kanıtı olarak değerlendirilmişti.³⁵

Benzer gelişmeyle Nisan 2007'de karşılaşıldı. Samsun İl Jandarma Komutanlığı tarafından başlatılan operasyonda, AKP'li Samsun Büyükşehir Belediyesi Başkan Yardımcısı Adnan Bahadır ve Büyükşehir Belediyesi Genel Sekreteri Kenan Şara ile birlikte toplam 40 kişi gözaltına alındı.³⁶ Yetki karmaşası bu noktada devreye girdi ve sorular yanıtsız kaldı.

İSTİHBARAT SORUNU VE JİTEM

Türkiye'de istihbarat, Emniyet İstihbarat Dairesi, Milli İstihbarat Teşkilatı, Jandarma İstihbarat Dairesi, Genelkurmay İstihbarat Dairesi olmak üzere dört farklı kurum üzerinden sağlanmaktadır. Bu durum jandarma teşkilatının sıkça anıldığı keyfi dinlemelere ve kurumlar arası tartışmalara yol açmaktadır.³⁷

Bu tür sorunların engellenebilmesi ve istihbarat bilgilerinin tek elde toplanması amacıyla TBMM tarafından

30 Jandarma Bölgesi olan Pelitli Hrant Dink'in öldürülme planı yapıldığı, Hrant Dink'i öldüren Ogün Samast, azmettirici Yasın Halal ve dava kapsamındaki tutukluların yaşadığı yerdir.

31 Sedat Güneç, "Jandarma yeni ilçeleri bırakmıyor," *Zaman*, 11 Kasım 2008.

32 2009 Mart ayında mevcut yönetmeliklerde yapılan iki değişiklikle mülki amirler bu sorunu çözmekle süre tahditli bir şekilde görevlendirildiler ve jandarmanın direnebileceği araçlar ve baş vurabileceği tüm bahaneler elinden alındı. Bu mevcut askeri doküya oranla önemli bir sivil hamle oldu. 30.03.2009 tarihli 2009/14808 Karar Sayılı 'Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik' ve 30.03.2009 tarihli 2009/14809 Karar Sayılı 'Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Müna-sebetleri Gösterir Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik'lerin 27185 sayılı *Resmi Gazete*'de yayınlaması ile karmaşa önemli ölçüde çözülmüş oldu. Deşiklik mülki amirlere Nisan ayı sonuna kadar sorunu protokole gerek kalmaksızın çözmesi yetkisi verdi.

33 Ali Sali, 'Vali Bey'in izniyle jandarma şehirde', *Yeni Şafak*, 22. Şubat 2006.

34 Genelge şu ifadeleri içermekteydi: Kolluk birimlerince kendi sorumluluk alanları dışında gelişen herhangi bir suç hakkında bilgiye ulaşılması durumunda, elde edilen bilgiler o yerin sorumlu kolluk amirine iletilecek, araştırma, soruşturma ve operasyonun o bölgeden sorumlu kolluk birimi tarafından yürütülmesi sağlanacaktır"

35 Ali Sali, 'Şehirdeki jandarma genelgeyeye de aykırı', *Yeni Şafak*, 22 Şubat 2006

36 Fatih Yalçiner, *Zaman*, 19 Nisan 2007.

37 Jandarma İstihbarat Dairesi eski Başkanı Emekli Tuğgeneral Levent Ersöz'ün faaliyetleri jandarma açısından bir keyfilik örneğidir. Bkz. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 2009/511 Soruşturma No, 2009/268 Esas No, 2009/188 İddianame No. s. 178 ve ekler

3.07.2005 tarihinde, 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun Ek 7. maddesinde bir dizi değişiklik yapılarak 5397 sayılı Kanun kabul edilmişti.³⁸ Böylece, JGK, Emniyet ve MİT dinleme yoluyla elde ettiği bilgilerin, Telekomünikasyon Kurumu bünyesinde, Kurum başkanına doğrudan bağlı "Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı" adıyla kurulan tek merkezde toplanması tasarlanmıştı. Ancak fiili durum açısından, parçalı hal değişmemişti.

İstihbarat konusu jandarma ve işlevi tartışmalarında en önemli mesele olarak karşımıza çıkar. Yukarıda altı çizilen parçalı hal hukuk düzeninde ciddi tahribatlar yapmakta, karanlık noktalar oluşturarak kaçaklara neden olmaktadır. Şöyle de ifade etmek mümkündür: İstihbarat sorunu, jandarmanın denetiminin, TSK'nın siyasi rolünde oynadığı rol dikkate alınır, daha da önemli hale gelmektedir. JİTEM konusu bu durumun açık delilidir. Jandarma, Güneydoğu'da 1980'lerin ortasından itibaren terörle mücadelede ayrıcalıklı rol oynamış, bu çerçevede ortaya çıkan JİTEM, PKK'nın milis örgütüne yönelik örtülü operasyonlar yürüten muğlâk bir istihbarat örgütü olarak 22 yıldır Türkiye'nin gündeminden düşmemiştir.

TBMM Susurluk Araştırma Komisyonunca³⁹ hazırlanan raporda şöyle denilmektedir: "JİTEM'in ne görev yaptığı tam olarak öğrenilememiştir. JİTEM'in varlığı tartışılırken eylemlerinin tartışmasız gerçek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu örgütler amaçlarına ulaşmak için, her türlü yasadışı faaliyeti (tehdit, adam öldürme, v.s.) yapar hale gelmiştir... Olayların bu şekilde gelişmesinde, devletimiz adına kamu görevlilerince yapılan bir kısım işlemlerin devlet sırrı kavramı altında saklanması etkili olmuştur". Benzer bir şekilde Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığının Başbakanlıkça onaylanmış⁴⁰ teftiş raporunun şu vurguları önemlidir: "Jandarma İstihbaratı geçmişte, çok küçük, güçsüz hatta illerdeki asayiş istihbaratı mertebesindeydi. Hulusi Sayın Paşa'nın Kurmay Başkanlığı döneminde JİTEM geliştirilmiştir. Dolayısıyla JİTEM büyük ölçüde varlık sebebi olan Güneydoğu problemine bağlı olarak bir gelişme çizgisi takip etmiştir. Ancak JİTEM'e alınan itiraflar ve mahalli unsurlar zaman içinde başıboş ve serbest kalınca, başlı başına bir büyük problemin kaynağını oluşturmuşlardır. Sadece mahalli unsurlar değil istihbaratta çalışanlar da askeri hiyerarşinin dışında kalmışlardır..." 2005 yılında yaşanan Şemdinli olaylarında karşımıza yine JİTEM çıkmıştır.

Tüm bunlara karşın TSK ve JGK, JİTEM'in varlığını inkâr etmeyi ısrarlı bir şekilde sürdürmektedir. Susurluk olayı sırasında dönemin Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Teoman Koman, konuyla ilgili haber yayımlayan medya kuruluşlarına daha önce Susurluk Meclis Araştırma Ko-

misyonu Başkanlığına yazmış olduğu şu faksı yollayarak JİTEM'in varlığını yalanlamıştı: "Jandarma teşkilatı bünyesinde legal ya da illegal bir unsur olarak geçmişte ve günümüzde JİTEM isimli bir birim mevcut değildir."⁴¹ 1989'da Jandarma Asayiş Komutanı Hulusi Sayın'ın, 1990'da ise Korgeneral Hikmet Köksal'ın JİTEM Komutanı⁴² Binbaşı Ahmet Cem Ersever'e verdikleri başarı belgelerine ve benzer birçok belgeye rağmen, askeri otorite inkâr eden tavrını değiştirmemiş, Koman'ın açıklaması noktasında kalmıştır.

JİTEM'in bilenen faaliyetlerine rağmen yasal ve meşru niteliğinin muğlâk olması, en azından TSK tarafından reddedilmesi jandarmanın oluşturduğu denetimsiz karanlık noktalar açısından da önemli bir örnektir.

Bu koşullarda gerek suçların cezalandırılması gerek denetim açısından yargı uzunca süre JİTEM'in üzerine gidememiştir.⁴³ Ancak 2008 itibarıyla bu konuda önemli değişiklikler yaşanmıştır. Siyasi gündemi kuşatan, Ergenekon adıyla anılan soruşturma ve dava JİTEM dosyasının yeniden açılmasını tetiklemiş, JİTEM'le ilgili bir dizi hukuki süreç başlatılmıştır. Şu anda JİTEM konusunda birisi Yargıtay aşamasında olmak üzere dört dava sürmekte, çeşitli soruşturma dosyaları bulunmaktadır.⁴⁴

38 5397 sayılı Kanun'un 2. maddesine göre 1983 tarihli ve 2803 sayılı Jandarma, Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu'na aşağıdaki ek madde eklenmiştir: Ek Madde 5 - (Ek: 3.7.2005- 5397/2 md.) "Jandarma, bu Kanun'un 7. maddesinin (a) bendine ilişkin görevleri yerine getirirken önleyici ve koruyucu tedbirleri almak üzere, sadece kendi sorumluluk alanında 04.12.2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK), casusluk suçları hariç, 250. maddesinin birinci fıkrasının (a), (b) ve (c) bentlerinde yazılı suçların işlenmesinin önlenmesi amacıyla, hâkim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde Jandarma Genel Komutanı veya istihbarat Başkanının yazılı emriyle, telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişimi tespit edebilir, dinleyebilir, sinyal bilgilerini değerlendirebilir, kayda alabilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde verilen yazılı emir, yirmidört saat içinde yetkili ve görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını en geç yirmidört saat içinde verir. Sürenin dolması veya hâkim tarafından aksine karar verilmesi halinde tedbir derhal kaldırılır. Bu halde dinlemenin içeriğine ilişkin kayıtlar en geç on gün içinde yok edilir; durum bir tutanakla tespit olunur ve bu tutanak denetimde ibraz edilmek üzere muhafaza edilir. Bu işlemler, 04.07.1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun Ek 7. maddesinin sonuncu fıkrası hükmüne göre kurulan merkez tarafından yürütülür. 5271 sayılı Kanun'un 135. maddesi kapsamında yapılacak dinlemeler de bu merkez üzerinden yapılır."

39 Yasadışı Örgütlerin Devlette Olan Bağlantıları İle Susurlukta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlatılmasına Kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu, 10/89, 110, 124, 125, 126 Esas sayılı raporu.

40 Başbakanlığın 13.08.1997 tarih, TEFTİŞ. M:139 sayılı onayı.

41 Çetin Ağaşe, *Susurluk'tan Ergenekon'a Jitem Gerçeği*, s. 111-116.

42 A.g.e. s. 118

43 Sezgin Tanrikulu, "Devlet kayırlarında JİTEM-Ergenekon," *Güncel Hukuk*, sayı 2009/3.

44 Bu konu II. Bölümde JİTEM dava ve soruşturmaları başlığı altında ele alınacaktır.

JİTEM'in Öyküsü

Ecevit Kılıç

JİTEM, 1983 yılında Ergenekon davasında zanlı olan emekli Albay Arif Doğan tarafından kuruldu. Jandarma Genel Komutanlığı İstihbarat Daire Başkanlığı'ndaki seçkin jandarma subaylarının görev yaptığı Plan ve Proje Biriminde çalışan⁴⁵ Arif Doğan, jandarma istihbaratını tek elde toplama çabasına girdi. Jandarma merkezdeki ve il alay komutanlıklarındaki istihbaratçıların tek çatı altında toplanması önerisini getirdi. Bu konuda Jandarma İstihbarat Daire Başkanlığı ve Genel Komutanlığına rapor hazırladı. Onay verilmesi üzerine 1983'te Jandarma İstihbarat Daire Başkanlığına bağlı olarak Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığı kuruldu. Başına da önerinin sahibi Arif Doğan atandı. Bu komutanlıklar Ankara'da Jandarma Genel Komutanlığı Karargâhında yönetilecekti. Bunun yanı sıra 7 bölgede de grup komutanlıkları oluşturuldu: Ankara, İstanbul, İzmir, Diyarbakır, Erzurum, Samsun ve Adana. Bu illerdeki her komutanlık o bölgenin tamamındaki istihbarat faaliyetlerinden sorumlu olacaktı. Bu yedi grup komutanlığının istihbarat bilgileri Arif Doğan'da toplanacaktı. JİTEM'in ilk hali olarak görülen İstihbarat Grup Komutanlığının kurulmasını sağlayan asıl isim dönemin Jandarma Kurmay Başkanı Tümgeneral Hulusi Sayın'dır.

Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığı, İstihbarat Daire Başkanlığının bünyesinde kurulmasına karşın, faaliyetleri koordineli çalışmak dışında doğrudan bu daireye bağlı değildi. 7 bölgedeki her grup komutanlığının başında bir yüzbaşı veya üsteğmen vardı. Alt kadroları ise iki subay ve iki-üç de astsubaydan oluşuyordu.

JİTEM'in aktifleşmesi PKK eylemlerinin başlamasına denk düşer. PKK'nın eylem biçimi Güneydoğu'da asayiş sağlamaya görevli jandarma birliklerinin alışık oldukları tarzda değildi. Örgüt, ileride tüm bölgeyi etkisi altına alacak gerilla tarzı eylem stratejisini uyguluyordu. PKK'nın eylemleri gittikçe sıklaştı. MİT de istihbarat sağlamakta etkisiz kalıyordu; çünkü PKK'nın eylem alanları kırsal bölgelerdi.

Sonunda Güneydoğu'daki mücadeleyi tek elden yürütmek amacıyla 1987 yılında Diyarbakır'da Asayiş Kolordu Komutanlığı kuruldu. Başına da Korgeneral Hulusi Sayın atandı. Göreve başlar başlamaz Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanlığı sırasında oluşturulmasına yardımcı olduğu Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığını yeniden yapılandırdı. 1987'de Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığının adını Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele olarak değiştirdi. Böylece varlığı yıllarca tartışılacak JİTEM tam anlamıyla kurulmuş oldu.⁴⁶

JİTEM kurulurken Jandarma İstihbarat Grup Komutanlığının organizasyon şemasında değişikliğe gidil-

45 Arif Doğan, 1945 yılında Hatay'da dünyaya geldi. Henüz üsteğmenliği sırasında istihbaratçı olarak yetişmeye başladı. 1971 yılında da gizli görevle kaçakçılık faaliyetlerini takip etmesi amacıyla Trabzon'a tayin edildi. 1970'li yılların sonuna kadar bu kentte görev yaptı.

46 Susurluk skandalının ardından dönemin Başbakanlık Teftiş Kurulu Başkanı Kutlu Savaş'ın hazırladığı Susurluk Raporu'nun devlet sırrı olduğu gerekçesiyle sansürlenmiş bölümlerinde JİTEM'in kuruluş hazırlıklarının Hulusi Sayın'ın Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanlığı yaptığı dönemde tamamlandığı bilgisi yer aldı. Susurluk Raporu, s. 79.

47 Abdülkadir Aygan, *İtirafçı: Bir JİTEM'ci Anlattı*, s.25.

48 İtirafçılık uygulamasını başlatan isim, Şemdinli ve Eruh baskınları sırasında Siirt 70. Tugay Komutanı Tuğgeneral Hasan Kundakçı'dır.

49 Aslında JİTEM içinde görev yapan subay ve astsubayların da bir kod adı vardı. Ama pek kullanılmıyordular.

50 İtirafçı: Bir JİTEM'ci Anlattı, s.17.

51 Kemal Göktaş, "Herkesin haberleşmesi izleniyor," *Vatan*, 1 Haziran 2008; Gökçer Tahincioğlu, "İzleme İtirazı," *Milliyet*, 2 Haziran 2008.

52 11. Ağır Ceza Mahkemesi, 26.1.2007 tarih, 2007/364 sayılı karar ilamı.

53 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nin kararı şöyleydi: "25.04.2007 tarih, 88854 sayılı yazıda, devletin bölünmez bütünlüğüne, anayasal düzenine ve genel güvenliğine, emniyet ve asayişine, halkımızın can ve mal güvenliğine ve ülkemizin içinde bulunduğu demokratik sürecin sekteye uğratılması için eylem arayışı içerisindeki terör örgütlerinin stratejilerinin önceden tespit edilebilmesi ve özellikle cumhurbaşkanlığı ve milletvekilliği seçim-

2006-2008 ARASI ÖNEMLİ GELİŞMELER

DİNLEME SKANDALI

Haziran 2008 tarihinde skandal tabir edilebilecek önemli bir gelişme yaşandı. Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesinin Türkiye genelinde iletişim araçlarıyla yapılan tüm görüşme detaylarının Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) tarafından temin edilip Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığına verilmesi kararı aldığı ortaya çıktı.⁵¹ Mahkemenin 25 Nisan - 25 Temmuz 2007 arasında 3 aylık dönem için aldığı kararı daha önce, 26 Ocak - 25 Nisan 2007 tarihlerini kapsayacak şekilde de aldığı,⁵² Kasım 2007'de de benzer bir kararın alındığı, uygulamanın özel hayatın gizliliği ilkesini tam ve kalıcı şekilde ihlal eden rutin bir durum haline döndüğü anlaşıldı.⁵³ Skandal bununla da bitmedi. Bir süre sonra mahkemenin aynı izni MİT'e ve 12 Kasım 2007'de Jandarma Genel Komutanlığına verdiği ortaya çıktı.

Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, 15 Kasım 2007'de jandarmaya verilen izin ile ilgili olarak; "Jandarma'nın

medi. Merkez Ankara'da kaldı ve ismi JİTEM Gruplar Komutanlığı olarak değiştirildi. Diğer altı ilde JİTEM Grup Komutanlıkları faaliyetlerine devam etti. Grup komutanlıkları Sorgulama, Harekât Şube, İstihbarat Birim Başkanlığı ve İstihbarat Şube Müdürlüğü olmak üzere 4 ayrı şubeden oluşuyordu. Bir istihbarat örgütü gibi görünse de JİTEM'in operasyon yapma yetkisi vardı. İl jandarma komutanları bu birimlerin işleyişine karışmıyordu. Hiçbir JİTEM görevlisi hakkında ne gerekçeyle olursa olsun Jandarma Genel Komutanının izni olmadan adli ve idari işlem yapılamıyordu. JİTEM'ciler istihbarat amaçlı olarak herkesi gözaltına alıp, sorgulayabiliyordu.

Çatışma ve olayların yoğunluğu nedeniyle en çok önem verilen JİTEM birimi, Diyarbakır Grup Komutanlığıydı. En önemli istihbaratçı subaylar bu komutanlıkta görevlendirildi. Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki bütün JİTEM timleri Diyarbakır Grup Komutanlığı'na bağlıydı. En faal tim komutanlıkları, Elazığ, Batman, Mardin, Şanlıurfa, Bingöl, Hakkâri ve Van'daydı. Ayrıca tim komutanlıkları sadece illerle sınırlı değildi. Önemli ve özellikle sınır noktalarındaki ilçe merkezlerinde de tim komutanlıkları vardı. Silopi, Yüksekova ve Cizre gibi...⁴⁷

JİTEM'de resmi görevli olarak subay, astsubay ve uzman çavuşlar yanında, bir de itirafçılar, korucular gibi sivil unsurlar vardı. İtirafçılar örgüt içerisinde subaylar kadar etkindi. Daha önce PKK saflarında bulunan ancak sonra operasyonlarda yakalanan veya kendi

leri teslim olan itirafçılar, örgüt hakkında bildiklerini güvenlik güçlerine aktarıyordu.⁴⁸ İtirafçılar cezaevlerinde "İtirafçılar Koğuşu" adı verilen koğuşlarda kalıyordu. Bu uygulama, istihbarat toplama görevi için ya da operasyonlarda kendilerine ihtiyaç duyulduğunda cezaevinden çıkarılmalarını kolaylaştırıyordu. Hepsine yeni bir kimlik veriliyor, kod adlarla görev yapıyorlardı.⁴⁹ Cezaevinde ceza çekiyor gibi görünse de çoğunlukla dışarıda kalıyorlardı. Operasyondan döndüklerinden askeri birlikler içinde kalıyorlardı. Kent merkezine de çıkıyorlardı. JİTEM'in kurulmasıyla itirafçıların koşulları daha da iyileştirildi. Bu Hulusi Sayın'dan sonra Asayiş Kolordu Komutanlığı'na atanan Korgeneral Hikmet Köksal döneminde Diyarbakır Grup Komutanı Binbaşı Cem Ersever'in çabalarıyla itirafçıların sivil memur olarak Jandarma Genel Komutanlığı kadrosuna alınması kararlaştırıldı. Bunun üzerine korgeneral Hikmet Köksal, Cem Ersever ve Arif Doğan'dan itirafçıları toplamasını istedi.⁵⁰ İtirafçılar Silvan Eğitim Alayında özel eğitime alındı. Ama bu itirafçıların büyük kısmı cezaevinden sonra askerlik görevlerini yapmaları için çeşitli illere gönderilmişti. Bunun üzerine bu itirafçılar hemen buldukları illerden Diyarbakır'a sevk edildi. Görev yerleri Asayiş Kolordu Komutanlığı oldu. Kalan askerlik görevlerini burada tamamladılar. Eğitime alınan itirafçılar daha sonra sivil memur olarak JİTEM'in kadrosuna dâhil edildi.

görevleri arasında ülke seviyesinde istihbarat faaliyetinde bulunma yetkisinin yer almadığı dikkate alınarak, kararın kaldırılması talep olunur" gerekçesi ile itiraz etmişti. Ancak mahkeme bu itirazı şu gerekçeyle reddediyordu: "Bahse ve itiraza konu kararın aynısı, yine talep eden Emniyet Genel Müdürlüğü İstihbarat Daire Başkanlığı ve MİT Müsteşarlığı'na verilmiştir. TİB'in kararlara itiraz hakkı bulunmamaktadır. Örgütlü suçların tüm ülkeyi kapsayacak seyir izlediği, kimi zaman ülke hudutlarını da aştığı bilinen bir gerçektir. Örgütlü suçlar 'jandarma bölgesinde başladı, polis bölgesinde bitecek' gibi bir düşünce doğru olmayacaktır. Jandarma'nın görev alanı çok darmış gibi yorum yapmak isabetli değildir. Emniyet İstihbarat Daire Başkanlığı'na aynı kararın verilme gerekçesi ne ise jandarma için de aynıdır."⁵⁴ İkinci bir itiraz üzerine aynı mahkeme heyeti, Jandarma'nın önleyici tedbirleri sadece kendi sorumluluk alanında alabileceği gerekçesiyle bu kez kabul etti ve jandarmaya verilen izin kaldırıldı. Ancak, Jandarma bu yetkiyi yeniden almak için uzun bir mücadeleye girişti. İzni jandarma bölgesinde kullanma kaydıyla geri aldı.

leri ile ilgili meydana gelebilecek provokatif olayların önüne geçilmesi, eylemlerin planlama ve hazırlık aşamasında deşifre edilebilmesi amacıyla özellikle bombalama eylemlerinde bombaların aktif hale getirilmesinde GSM telefonlarının kullanılması sebebiyle, yurtdışı çıkışları dahil olmak üzere ileriye dönük olarak 3 aylık dönemde oluşacak detay kayıtlarının Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'ndan temin edilip canlı (on-line) olarak alınması, en kısa sürede bilgisayar ortamında incelenebilmesi, 5397 sayılı yasa ile düzenlenen 2559 sayılı yasanın ek-7 maddesi uyarınca istenmiştir. Devamlı olarak terör faaliyetinde bulunan yasadışı terör örgütlerinin eylemlerini sürekli planladıkları, fırsat buldukça gerçekleştirdikleri, örgütlere yönelik operasyonların başarıya ulaşması göz önüne alındığında teknik izleme-dinleme iletişimin tespiti ve detay kayıtlarının alınması hususlarının önemli olduğu, herhangi bir zafiyetin örgütlerin başarıya ulaşmasına neden olacağı anlaşılmaktadır. Örgütlerin takibi, militanlarının yakalanması, gerçekleştirilebilecekleri eylemlerin önceden haber alınarak önlenmesi açısından kişiler aleyhine delil olmayacak şekilde münhasıran istihbarat hizmetlerinde kullanılmak üzere tüm detay kayıtlarının alınmasının zorunlu olduğu kanaatine varıldığından, detay kayıtlarının alınması yönündeki istemin kabulüne karar verilmiştir (...) DATA hattı (kablolu) üzerinden haberleşme ve faks bilgilerinin ileriye dönük olarak 3 aylık dönemde oluşacak detay kayıtlarının 5397 sayılı kanun gereği olarak Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı tarafından temin edilip canlı (on-line) olarak alınmasına karar verilmiştir..." İlgili mahkemenin 25 Nisan 2007 tarihli 2007/2084 sayılı karar ilamı.

54 11. Ağır Ceza Mahkemesi, 27.11.2007 tarih, 2007/6147 sayılı karar ilamı.

En nihayet Yargıtay 9. Ceza Dairesi, Ankara 11. Ağır Ceza Mahkemesi'nin jandarmaya verdiği tüm dinleme izin kararlarını 5 Haziran 2008'de iptal etti.⁵⁵

Dinleme skandalı ne denli vahimse, jandarmanın böyle bir yetkinin peşinde koşması alan genişletme refleksini göstermesi bakımından o denli manidardır. Yargıtayın verdiği karar hukuk ilkeleri istikametinde olmuş, ayrıca jandarmanın keyfi alan genişletmesi engellenmiştir.

DİNK CİNAYETİ: JANDARMA İHMAL İLE KASIT ARASINDA

Hrant Dink 19 Ocak 2007'de İstanbul'da Agos Gazetesi'nin önünde Trabzon'un Jandarma sorumluluk alanına giren Pelitli Beldesi'nden gelen Ogün Samast tarafından arkadan vurularak öldürüldü. Bir süre sonra azmettirici Yasin Hayal'in eniştesi Coşkun İğci'nin jandarma muhbiri olduğu ortaya çıktı. Coşkun İğci, Hayal'in, Dink'i öldürme planı yaptığını, bu amacıyla silah temin etmesi için kendisine para verdiğini, bu durumu tanıdığı jandarma istihbarat görevlilerine bildirdiğini ifade etti.

Trabzon Jandarma Komutanlığı görevlileri hakkında yürütülen ön inceleme sonucunda iki jandarma görevlisi Okan Şimşek ve Veysel Şahin hakkında Trabzon 2. Sulh Ceza Mahkemesi'nde görevi ihmal iddiasıyla açılan davanın 20.03.2008 tarihinde yapılan duruşmasında ifade veren bu iki jandarma görevlisi, Yasin Hayal'in eniştesi Coşkun İğci'den Hrant Dink'in öldürüleceği yönünde istihbarat almalarının ardından durumu üstlerine bildirdiklerini ancak komutanları Ali Öz'ün toplantı sırasında 'bunu sonra konuşuruz' diyerek konuyu kapattığını ve bir daha da gündeme getirmediğini söylediler. Bu çarpıcı açıklamaların ardından tanık olarak ifadesine başvurulmuş diğer jandarma görevlileri de Okan Şimşek ve Veysel Şahin'in anlatımlarını doğruladılar.

55 Kararda; "Anılan yasal düzenlemelerin amaç, kapsam ve gerekçesiyle birlikte nazara alınıp değerlendirildiğinde amacı ne olursa olsun hiçbir kuruma demokratik bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan insanlar şüpheli görülerek ülke genelini kapsayacak şekilde yetki verilemeyeceği, anılan kanunların ilgili maddeleri gereğince talepte bulunan kolluk birimlerinin buldukları yerler itibarıyla yetkili olan ve CMK'nın 250. maddesinin 1. fıkrasına göre kurulan ağır ceza mahkemesi üyelerinin kendi yargı çevreleri ile ilgili karar vermeleri gerektiği, sınırsız bir yetki verilmesi suretiyle iletişimin tespit edilerek dinlenilmesine karar verilemeyeceği, yasa koyucunun amacının da bu olduğu açıktır. Kanun yararına bozma, karar veya hükümlerdeki hukuka aykırılıkların toplum ve birey açısından hukuk yararına giderilmesini ve ülke sathında uygulama birliğine ulaşılmasını sağlama amacıyla, olağanüstü bir denetim muhakemesi yolu olarak Ceza Yargılaması Yasası'nın 309 ve 310. maddelerinde düzenlenmiştir." denildi.

Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 4.6.2008 tarih, 2008/7160 sayılı karar ilamı.

Okan Şimşek ve Veysel Şahin'in verdiği ifadenin ardından Trabzon 2. Sulh Ceza Mahkemesi, başta Trabzon Jandarma Komutanı Albay Ali Öz olmak üzere diğer görevliler hakkında suç duyurusunda bulunulması için dosyayı savcılığa gönderdi ve Trabzon Savcılığı da bu suç duyurusu ile müdahil vekillerinin şikâyetini birleştirerek ön inceleme yapılması için İçişleri Bakanlığına başvurdu. Bakanlık tarafından görevlendirilen müfettişlerin yaptığı ön inceleme sonucunda jandarma görevlileri hakkında soruşturma açılması yönünde karar verildi. Bunun üzerine Trabzon Savcılığı gerekli soruşturmayı yürüterek Ali Öz, Metin Yıldız, Hüseyin Yılmaz, H.Ömer Ünalır, Gazi Günay, Okan Şimşek, Veysel Şahin ve Önder Araz hakkında bir iddianame düzenleyerek dava açılmasına karar verdi.

Okan Şimşek ve Veysel Şahin'in yargılandıkları davada beklentileri yükselten gelişmeler yaşanmış olmasına rağmen bir devlet geleneğinin yeniden karşımıza çıkacağına sinyalleri veriliyor. Trabzon 2. Sulh Ceza Mahkemesi, yaptığı yargılama sırasında ulaştığı deliller sonucunda işlenen suçun basit bir görevi ihmal olarak değerlendirilemeyeceği, Ağır Ceza Mahkemesi tarafından TCK'nın 83. maddesine göre bir yargılama yapılması gerektiğinden bahisle dosyayı Ağır Ceza Mahkemesine göndermişti. Ancak bu kararı incelemekle görevli asliye ceza mahkemesi, yine tatmin edici hiçbir gerekçe göstermeden bu görevsizlik kararını kaldırmış ve davanın sulh ceza mahkemesinde görülmeye devam edilmesine karar verdi.

Katil zanlısı Ogün Samast cinayetin ardından Samsun'da yakalanmış ve emniyet müdürlüğüne götürülmüştü. Burada diğer zanlılar gibi nezarethane ya da 18 yaşından küçük olduğu için buna uygun bir yerde tutulması gerekirken çay ocağında bekletilmişti. Beklerken yalnız değildi, emniyet ve jandarma görevlileri katil zanlısı Ogün Samast'la fotoğraf çektirmek için sıraya girmiş, zanlının eline bayrak verilerek poz vermesi sağlanmış ve üstünde 'vatan toprağı kutsaldır, kaderine terk edilemez' yazılı bayraklı takvimin kadraja girmesi için özel çaba sarf edilmişti.

Bir katil zanlısına zanlı değil de kahramanmış gibi muamele eden, resmi üniformalarıyla fotoğraf çeken ve çekirenlerin kimler olduğu bilindiği halde yalnızca iki görevli hakkında dava açılmıştı. Suçlama ise, bu fotoğrafların basına sızdırılmasını önlemem ve zanlıyı çay ocağında tutmuş olmaktadır.

Haklarında dava açılan bu iki görevli dışındaki emniyet ve jandarma görevlileri hakkında, Samsun Cumhuriyet Savcılığınca kovuşturmayaya yer olmadığı kararı verilmişti. Bu karara, itiraz merci olan Çarşamba Ağır Ceza Mahkemesi-

sinde itiraz eden müdahil vekilleri, itirazlarının reddi kararı üzerine, iç hukuk yolları tüketildiğinden konuyu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşıdılar.

Dava açılan iki emniyet görevlisi hakkında ise, Samsun 4. Asliye Ceza Mahkemesinin beraat kararı vermesi üzerine, karar müdahil vekillerince temyiz edildi.

TBMM İnsan Hakları Komisyonu, Hrant Dink cinayeti ile ilgili raporunu kamuoyuna açıkladı.

Komisyon, raporun sonuç bölümünün 183. sayfasında yürüttüğü araştırma ile ilgili olarak: “Hrant Dink’e yönelik bir tehlikenin Emniyet ve Jandarma personeline öğrenilmiş, tehlikenin varlığı konusunda gerek yazılan yazının akıbetinin tam olarak araştırılmamış olması ve gereğinin yapılamamış olması gerekse Coşkun İğci’nin İl Jandarma Komutanlığının kayıtlı bir haber elemanı olmasa bile kendisinden alınan haberin ve bilginin yeterince araştırılmaması ve değerlendirilememesi sonucunda idari makamların bu tür bir riski bilebilecek durumda olmalarına rağmen, her kademedeki sorumluların ihmali sonucunda tehlikeyi önlemek için gereken tedbirleri almadığından tehlikenin gerçekleşmiş olduğu ve Hrant Dink adlı vatandaşımızın yaşamını yitirmiş olduğunu...” belirtmektedir. Bu rapor ve bundan önce yapılan tüm soruşturmalar Hrant Dink’in öldürüleceğinin tüm kolluk birimleri tarafından bilindiğini buna rağmen hiçbir önlem alınmadığını açıkça ve bir kez daha belgelemiştir.”⁵⁶

Cinayetle ilgili olarak sürmekte olan jandarma görevlileriyle ilgili iki ayrı dava Trabzon 2. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından 6 Mayıs 2009 tarihinde “görevi ihmal suretiyle görevi kötüye kullanmak” iddiası ile birleştirildi.

ERGENEKON DAVASI-SORUŞTURMASI VE JANDARMA

Ergenekon soruşturması ve davası devletle, özellikle askerlerle ve onların sivil uzantılarıyla irtibatlı darbeci bir yapılanmayı ve bu çerçevede yapılan eylemleri konu alan bir hukuki süreç olarak Türkiye’nin son iki yılına damga vurdu. Ergenekon soruşturması çerçevesinde 2008 Ocak ayından itibaren 14 Nisan 2009’a kadar toplam 12 operasyon gerçekleştirildi. İlk Temmuz 2008⁵⁷, ikincisi Mart 2009⁵⁸ olmak üzere iki iddianame kabul edildi.⁵⁹ Operasyonlarda bir kısmı jandarmadan emekli olmak üzere aralarında muvazzaf subayların da bulunduğu şüpheliler gözaltına alınarak tutuklandı. Gerek ilk gerekse ikinci iddianamede şüpheli olarak yargılananlar arasında jandarma ile bağlantılı olanlar özellikle dikkat çekti.

İlk iddianameyi jandarma açısından önemli kılan nokta kimi kritik tutukluların geçmişte görev yeri olarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da JİTEM’de görev yapmış olma-

larıdır. Emekli Tuğgeneral Veli Küçük burada öne çıkan figürdür. Ayrıca dava kapsamında tutuklanıp yargılananlardan birisi olan emekli Albay Arif Doğan, Küçük’le birlikte JİTEM’in kurucularındandır.

Jandarmanın konumu ikinci iddianamede daha açık biçimde ortaya çıktı. Eski Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur, eski Jandarma İstihbarat Daire Başkanı Emekli Tuğgeneral Levent Ersöz, emekli Jandarma İstihbarat Albayı Teknik Takip Şubesi Müdürü Atilla Uğur gibi isimlerin bu iddianame çerçevesinde darbe girişiminde bulunmak, bu niyetle istihbarat imkânlarını keyfi olarak kullanmak, kişileri fişlemek suçuyla yargılanıyorlar. İkinci iddianamede yer alan şu tespit oldukça açıklayıcıdır: “Şüphelilerden ele geçirilen dijital verilerdeki bilgilerden şüpheli Şener Eruygur’un Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde “cumhuriyet çalışma gurubu” ismiyle darbe hazırlıklarını planlayan ve organize eden muvazzaf askerlerden oluşan bir grup kurduğu, Ergenekon terör örgütünün tespit ettiği hedefler doğrultusunda hareket eden bu gurubun, darbe öncesi ve darbe sonrası yapılacaklar için “SARIKIZ”, “AYIŞIĞI”, “YAKAMOZ” ve “ELDİVEN” kod isimli dört ayrı darbe planı hazırladıkları anlaşılmıştır.”⁶⁰ Bu tespit, darbe girişimlerinin hem ideolojik merkezi ve hem de lojistik desteğinin Jandarma Genel Komutanlığı olduğunu göstermektedir. Bu noktada jandarma birliklerinin yaygınlığın, daha önce altı çizilen yetki-sorumluluk bozukluğu çerçevesindeki keyfi-

56 Bu bölüm Hrant Dink Suikasti 2. Yıl Raporu, Av. Fethiye Çetin, Av. Umre Deniz Tuna’dan alınmıştır.

57 İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 10.07.2008 tarih, 2007/1-536 hazırlık, 2008/968 esas ve 2008/623 iddianame sayılı iddianamesi.

58 İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 14.03.2009 tarih, 2009/511 hazırlık, 2009/268 esas ve 2009/188 iddianame sayılı iddianamesi.

59 İlk iddianamede suç şöyle tanımlandı ve adlandırıldı: “Ergenekon” isimli yapılanmanın görünüşte devletin yeniden yapılandırılarak iktidara ulaşmak şeklinde özetlenebilecek bir amaca sahip olduğu, dokümanlarda görülmekle birlikte; Yapılanmanın, amacına ulaşabilmek için “nylon terör guruları oluşturularak, terör dünyasına yön verilmesi”, “ülke çıkarları ve mevcut rejim ilkelerine aykırı ideolojilere sahip siyasilerin engellenebilmesi için “suikast” inde kullanılabilmesine ilişkin bilgi”, “kişisel çıkarlar adına siyasete yönelmiş ve hedefe ulaşabilmek adına her şeyi mubah sayabilen siyasilerin engellenebilmesi için; geriye kalan tek yolun suikast” olduğuna ilişkin saptama, “içte ve dışta ortak ve benzer idealler doğrultusunda faaliyet gösteren, ulusal ve uluslararası, legal ve illegal örgütler ile işbirliğine yönelmenin kaçınılmaz bir zorunluluk” olduğuna ilişkin bilgi ve “karşı istihbarat örgütlerine geçen, yakalanan veya operasyon amacına aykırı hareket eden herhangi bir ajanı öldürmeyi” kabul eden anlayış göz önüne alındığında; “Ergenekon” yapılanmasının amaçlarına ulaşabilmek için salt demokratik ve yasal stratejilere yönelmeyeceği, nihai hedefinin “iktidar olmak” ile birlikte bu hedefine yasal olmayan yöntemlerle ulaşmayı planladığı görülmektedir. Bu kapsamda “Ergenekon” yapılanmasının temel hedefinin yasal olmayan faaliyetleri ile Devlet otoritesini kendi amaçları doğrultusunda baskı altına almak, O’nu yönlendirmek şeklinde tezahür eden siyasal bir hedef olduğu söylenebilir.” İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 14.03.2009 tarih, 2009/511 hazırlık, 2009/268 esas ve 2009/188 iddianame sayılı iddianamesi, s. 34.

60 İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığının 14.03.2009 tarih, 2009/511 hazırlık, 2009/268 esas ve 2009/188 iddianame s. 236.

istihbarat imkânlarının oynadığı rolün altını özellikle çizmek gerekir.

“Cumhuriyet Çalışma Grubu” (CÇG) konumuz açısından özellikle önemlidir.⁶¹ CÇG’nin basın tarafından ortaya çıkarılan belgelerle kanıtlanan şu iki faaliyeti dikkat çekicidir.

- 1) Fişleme: Türkiye çapında tüm illerde kişi, kurum, okullar, sivil toplum örgütleri, işyeri sahipleri ile bazı kamu birimleri ve burada çalışan kişiler fişlenmiştir. Jandarma imkânları özellikle fişlemeler için kullanılmıştır.
- 2) Sivil Toplum örgütlenmesi: JGK Planlama Koordinasyon ve Güvenlik Dairesi’nde bizzat Orgeneral Şener Eruygur’un yönetiminde sivil toplum eylem kararları dâhilinde 225 ayrı sivil toplum kuruluşunun katılımı ile Ulusal Birlik Hareketi STK platformu kurulmuştur.⁶²

Keyfi ve denetimsiz güç varlığı ile buna bağlı askeri alan genişlemesinin bu tür sonuçları Türkiye’de sıkça karşılaşılan bir durumdur. Ancak bu çapta ve tarzda hukuki takip ilk kez gerçekleştirilmektedir.

JİTEM DAVA VE SORUŞTURMALARI

2006-2008 döneminde JİTEM etrafında halen dava ve çeşitli soruşturmalar sürmektedir. Bu davaların şüpheli veya sanıkları büyük ölçüde jandarma istihbarat görevlileri ve onlara bağlı çalışan eski örgüt üyesi itirafçılar ve

bazı korucu ve haber elemanları olan kişilerdir. Dava belgelerinde şüpheli veya sanıkların “JİTEM üyesi oldukları” iddiası veya saptamaları sıklıkla tekrarlanmaktadır.

Konuyla ilgili ilk hukuki girişim yıllar önce 1989 yılında İdil Cumhuriyet Savcılığı tarafından yapılmıştı. İdil Cumhuriyet Başsavcılığınca bir kısım subay, astsubay ve kamu görevlileri aleyhine, suç işlemek amacıyla silahlı çete oluşturmak, birden fazla kimseyi taammüden öldürmek suçlamasıyla yürütülen soruşturma dosyasında tam 10 yıl sonra verilen görevsizlik⁶³ kararında, devlet içerisinde yer alan oluşum için “kapsamı ve işledikleri suçlar tüm ülke geneline yayılan ve kamu görevlileri, itirafçılar ve korucular-dan oluşan bir çetenin soruşturma konusu suçu işlediği, bu çetenin önceleri terörle/teröristlerle mücadele amacı ile kurulduğu, teröre destek veren şahısların yasal yöntemler kullanılmadan cezalandırılmasını yöntem olarak benimsedikleri, daha sonraları başka saiklerle adam öldürme/kaçırma, çek senet tahsilâtı, bombalama, tehdit v.s. gibi suçları işledikleri iddialarının olduğu...” görüşlerine yer vermiştir. Asker sanıklarla ilgili olarak verilen görevsizlik kararından sonra, soruşturma evrakı, soruşturma iznini vermeye yetkili makam olan Genelkurmay Başkanlığına gitmiştir. On yıl önce, görevsizlik kararında adları yer alan bu sanıkların bir kısmı bu gün JİTEM davasında sanık olmasalar da, ETÖ soruşturmasında tutuklu şüphelidirler”.⁶⁴

DAVALAR

Halen sürmekte olan dört dava vardır.

1. Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığınca bir kısım subay, astsubay ve kamu görevlileri aleyhine, suç işlemek için teşekkül oluşturmak, bir suçu söyletmek için işkence yapmak ve taammüden öldürmek suçlamasıyla yürütülen soruşturma dosyasında 13 yıl sonra hazırlanan iddianamede⁶⁵ devlet içerisinde yer alan bu oluşum için “sanıkların suç tarihleri itibarıyla ‘JİTEM’ adı altında oluşmuş, ‘sözde devlet adına’ ancak yasadışı yollarla birçok adam öldürme, adam kaldırma ve Terör Örgütü PKK yandaşı olarak inandıkları veya sandıkları kişiler aleyhine ve kendi çıkarlarına gasp eylemleri yaptıkları, cürüm işlemek için teşekkül oluşturan ve faaliyette çetenin üyeleri oldukları ve ayrıca sanık Abdülkerim Kırcı’nın eylemlere ilişkin talimatları vermek suretiyle bu çetenin yöneticisi konumunda bulunduğu” görüşlerine yer verilmiştir. İddianamedeki hazırlık numarasındaki tarihe göre bu dava dosyasında aradan geçen 17 yıla karşın görevli yargı yeri henüz saptanmış değildir.⁶⁶
2. JİTEM mensubu olarak Milli Savunma Bakanlığı kadrosunda çalışan eski itirafçılarla ilgili Diyarbakır Dev-

61 İddianamede; Cumhuriyet Çalışma Grubu’nun kuruluş gerekçesi şöyle ifade edilmiştir: “Cumhuriyet Çalışma Grubunun Teşkilat ve Faaliyetleri başlıklı sunumda; Cumhuriyet Çalışma Grubunun “Yıkıcı, bölücü ve irticai unsurlar ile bunların uzantılarının, Türkiye Cumhuriyeti devletine karşı giriştikleri eylem ve faaliyetlerine karşı; Toplumsal refleksi harekete geçirmek, Dezenformasyon ile mücadele etmek, Özel istihbarat bilgilerini üretmek, kullanmak ve arşivlemek, kurum kimliği adı altında yapılması mahzurlu olan ve fakat yapılması gereken eylem ve faaliyetleri organize etmek maksadıyla, ‘Jandarma Genel Komutanın emirleri’ ile ‘Bizatihi kontrol ve denetimleri’ altında görev yapmak üzere kurulduğu belirtilmektedir... Fakat Cumhuriyet çalışma grubunun kuruluş gerekçesindeki “Kurum kimliği adı altında yapılması mahzurlu olan ve fakat yapılması gereken eylem ve faaliyetleri organize etmek” ibaresinden de söz konusu oluşumun tamamen illegal bir yapılanma olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

62 Mehmet Baransu, “Jandarma’dan rektörlere not,” *Taraf*, 8 Haziran 2008.

63 İdil Cumhuriyet Başsavcılığı 08.01.1999 tarih, 1989/274 hazırlık ve 1999/1 sayılı görevsizlik kararı.

64 Tanrıku, a.g.e.

65 Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı 29.03.2005 tarih, 1992/999 hazırlık ve 2005/3479 esas sayılı iddianamesi.

66 Bu kovuşturma dosyası, Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesinin görevsizlik kararı ile sanıkların asker olmaları nedeniyle 7. Kolordu Askeri Mahkemesine gönderilmiş, 7.Kolordu Askeri Mahkemesi görevde olan asker şahıslarla ilgili dosyayı başka bir esasa kaydettikten sonra görevsizlik kararı vererek yargı yerinin tayin edilmesi bakımından dava dosyasını uyuşmazlık mahkemesine göndermiştir. Uyuşmazlık mahkemesi ise asker kişi olan sanıklara yüklenen “cürüm işlemek için teşekkül oluşturmak, bir suçu söyletmek için işkence yapmak, taammüden adam öldürmek” suçla-

let Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından hazırlanan bir başka iddianamede⁶⁷ sanıkların JİTEM örgütü içerisinde çalıştıkları, bu örgütün mensupları olarak birden fazla adam öldürdükleri iddiası ile Diyarbakır 3 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi'ne dava ikame edilmiştir. Bu dava dosyası da yetkili yargının belirlenmesi için çeşitli kuruluşlar arasında dolaşmış, on yıl sonra Uyuşmazlık Mahkemesi yetkilinin Diyarbakır Ağır Ceza Mahkemesi olduğuna karar vermiştir.⁶⁸ Bu zaman zarfında Genelkurmay Başkanlığı birçok fezlekeye karşı JİTEM mensubu muvazzaf/emekli, subay/astsubay şahıslarla ilgili gerekli soruşturma iznini vermemiştir.

3. Van Cumhuriyet Başsavcılığınca subay ve astsubay ile kamu görevlileri aleyhine devletin birliğini ve ülke bütünlüğünü bozmaya yönelik eylemde bulunmak, adam öldürmek ve adam öldürmeye teşebbüs etmek, suç işlemek için anlaşmak suçlamalarıyla açılan ve kamuoyunda 'Şemdinli' davası olarak bilinen bu kovuşturmada Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi, sanıkların mahkûmiyetlerine karar vermiş⁶⁹, Yargıtay 9. Ceza Dairesi⁷⁰ bu kez sanıkların asker olduklarından bahisle yargı yerinin askeri mahkeme olması gerektiğine karar vererek dosyayı Ağır Ceza mahkemesine iade etmiştir. İade üzerine Van 3. Ağır Ceza Mahkemesi bozma ilamı doğrultusunda görevsizlik kararı⁷¹ vermiştir. Kovuşturma dosyasının Van Asayiş Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ne gönderilmesinden sonra bu kez bu mahkeme kendisini görevli sayarak görevsizlik itirazlarını reddetmiş ve sanıkları tahliye ederek yargılamaya devam etmiştir. Sonuçta aynı nitelikli suçlar bakımından görevli yargı yerinin adli ve özel yetkili ağır ceza mahkemeleri mi yoksa askeri mahkeme mi olduğu on yıllık bir yargı sürecinde henüz kesin olarak saptanamamıştır.⁷²

4. JİTEM'e ilişkin sürmekte olan dördüncü dava Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılanan ve 30 yıl hapis cezasına çarptırılan JİTEM mensubu Gültekin Sütçü hakkındadır. Bu davayla gerekçeli karar tamamlanmıştır. Mahkeme Mehmet Şerif Avşar'ın ölümü nedeniyle Sütçü'yü 30 yıl hapis cezasına çarptırmasına rağmen olayı adli bir vaka gibi göstermiştir. 12 sayfalık gerekçeli kararında JİTEM ismi geçmezken, Mehmet Şerif Avşar davası da adli cinayet gibi değerlendirilmiştir.

SORUŞTIRMALAR

1. Soruşturmaları tetikleyen önemli gelişmelerden birisi İtirafçı Abdülkadir Aygan'ın açıklamaları oldu.⁷³ Aygan'ın tarifi üzerine JİTEM tarafından öldürülüp gömülen bir kişinin cesedi bulundu, Aygan itiraflarında

rının askeri suç olmaması, askeri suça bağlı bulunmaması ve askeri mahkemede yargılanmayı gerektiren ilginin kesilmiş olması nedeniyle, açılan kamu davasının adli yargı yerinde görülmesinin gerektiğine karar vermiştir (Uyuşmazlık Mahkemesi Ceza Bölümünün 02.06.2008 tarih, 2008/22 esas ve 2008/22 karar sayılı ilamı) Bu karar üzerine dosyanın geldiği Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesi bu kez kovuşturma dosyasını 5271 sayılı kanunun 250. maddesi gereğince görevli Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmek üzere görevsizlik kararı vermiştir (Diyarbakır 2. Ağır Ceza Mahkemesinin 04.07.2008 tarih ve 2008/468 esas ve 2008/360 karar sayılı ilamı.) Dosyanın 6. Ağır Ceza Mahkemesine ulaşması ile bir görevsizlik kararı daha verilerek kovuşturma dosyası görevli yargı yerinin tayini amacıyla Yargıtay 5. Ceza Dairesine gönderilmiştir (Diyarbakır 6. Ağır Ceza Mahkemesinin (CMK'nın 250. maddesiyle yetkili) 23.12.2008 tarih, 2008/462 esas sayılı kararı).

- 67 Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi Cumhuriyet Başsavcılığının 21.06.1999 tarih,1999/1234 hazırlık, 1999/570 esas sayılı iddianame.
- 68 Diyarbakır 3 Nolu Devlet Güvenlik mahkemesi 3 yıla yakın bir zaman sonra 4723 sayılı Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulü Yasasında yapılan değişikliği gerekçe göstererek görevsizlik kararı vermiş (Diyarbakır 3 Nolu Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin 15.01.2002 tarih, 1997/187 esas, 2002/1 sayılı görevsizlik kararı) dava dosyasını Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermiştir. Diyarbakır 3. Ağır Ceza Mahkemesi dava dosyasının kendisine tevdiinden yaklaşık 4 yıl sonra bir görevsizlik kararı daha vererek sanıkların JİTEM mensubu asker olduklarını, dolayısıyla 353 sayılı Askeri Mahkemenin Kuruluş ve Yargılama Usulü Yasasının 9 ve 10.maddeleri uyarınca dava dosyasının Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesine gönderilmesine karar verilmiştir (Diyarbakır 3.Ağır Ceza Mahkemesi 13.02.2006 tarih, 2002/60 esas, 2006/48 karar nolu görevsizlik kararı.). Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Mahkemesi, sanıkların yargılandıkları tarihte askerlikle ilişkilerinin kesilmiş olduğu, sanıkların haklarında dava açılması muhtemel asker kişilerle yargılanmaların da asker kişiler hakkında derdest ve açılmış bir kamu davası da bulunmadığı; gerekçeleriyle 353 sayılı yasanın 12. maddesi uyarınca görevsizlik kararı vererek (Diyarbakır 3.Ağır Ceza Mahkemesi 13.02.2006 tarih, 2002/60 esas, 2006/48 karar nolu görevsizlik karar) dava dosyasını görevli yargı yerinin tayini için Uyuşmazlık Mahkemesine göndermiştir.
- 69 Van 3. Ağır Ceza Mahkemesinin (CMK'nın 250. maddesiyle yetkili) 19.06.2006 tarih, 2006/45 esas ve 2006/74 karar sayılı ilamı.
- 70 Yargıtay 9. CD. 08.05.2007 tarih, 2007/2839 esas ve 2007/3924 karar sayılı ilamı.
- 71 Van 3. Ağır Ceza Mahkemesinin 14.09.2007 tarih, 2007/189 esas ve 2007/213 karar sayılı ilamı.
- 72 İlk üç davayla ilgili bu bölüm M. Sezgin Tanrıkulu'nun anılan makalesinden alınmıştır.
- 73 Aygan ilk önce 12 Mart 2004 tarihli *Özgür Gündem* gazetesinde yer alan itiraflarında JİTEM ekibi olarak Murat Aslan adlı bir kişiyi 10 Haziran 1994'te kaçırıp işkence yaptıktan sonra öldürdükleri ve cesedini Silopi'nin Körtük (Çukurca) mezarası Bozamir Deresi kenarında yakarak gömdükleri söylemişti. Aygan'ın itiraflarını okuyan Murat Aslan'ın babası İzzettin Aslan, Körtük Köyü'ne giderek söylenen yerde araştırma yaptı. Aygan'ın itiraflarında JİTEM tarafından kaçırılıp öldürüldüğünü söylediği ve gömüldüğü yeri tarif ettiği belirttiği yerde taşlarla çevrili bir mezar buldu. 19 Nisan 2004 günü Silopi Cumhuriyet Başsavcılığına başvuruda bulunarak mezarın açılmasını talep etti. Savcı ve doktor gözetiminde açılan mezardan yanık izleri belli olan kemikler çıktı. Adli Tıp Kurumu Başkanı Uzman Dr. Nizamettin Kurt imzasıyla 23 Haziran 2004'de Aslan'ın kafatasında 8 santimetre çapında ateşli silah mermi çekirdeği girişi deliği ile çıkış deliğinin tespit edildiğini belirtti. İhtisas Dairesi ise, 9 Eylül 2004 tarihli raporunda Aslan'a ait kemiklerin İzzettin Aslan'ın oğlu olduğunu yüzde 99.99 ile kabul etti İkinci, Burhan, 2 Şubat 2005 tarihli *Ülkede Özgür Gündem DİHA* haberi.

JİTEM tarafından öldürüldüğünü söylediği 29 kişinin ismini daha vermişti.⁷⁴ Bu gelişme üzerine Diyarbakır Barosu ve İnsan Hakları Derneği (İHD) Diyarbakır Şubesi 15 Şubat 2005'te Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığına başvurdu. Savcılık suç duyurusunu kabul ederek, dosyayı Diyarbakır 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Savcılığına aktardı. Savcılık tarafından 2009 Şubat ayında Genelkurmay Başkanlığı'na gönderilen dosya, hâlâ burada beklemektedir.⁷⁵

- 2007 Eylül ayında 7. Kolordu Komutanlığı Askeri Savcılığı, kolordu komutanlığı bahçesinden çıkarıldığı belirtilen topraktan insan kemikleri çıktığı yönündeki bir haber üzerine soruşturma başlattı. Aradan geçen zamana rağmen soruşturmanın akıbeti henüz belli değil.
- Ergenekon davasının yarattığı ortam ve bu soruşturmanın geçmiş yıllara dönük sorgulamaları da içermesi JİTEM konusunda yeni adımların atılmasına yol açtı. Bu koşullarda artan talep ve suç duyuruları üzerine bir dizi yeni soruşturma başlatıldı. Nisan 2009'da Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı faili meçhul olay dosyalarını bir araya getirerek, bu soruşturmanın yürütülmesi için özel yetkili bir savcıya görev verdi.⁷⁶ Bu çerçevede özel yetkili savcılık kazı çalışmalarına başladı. 2009 yılı Mart ve Nisan ayı içinde Diyarbakır, Hani, Cizre, Silopi, Batman Helkis'te yapılan kazılarda bir çok kemik parçasına, saç tüyüne, giysi parçalarına rastlandı.⁷⁷

74 Bu isimler yazar Musa Anter, HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın, Musa Toprak, Mehmet Şen, Talat Akyıldız, Zahit Turan, Necati Aydın, Ramazan Keskin, Mehmet Ay, Murat Aslan, İdris Yıldırım, Servet Aslan, Sıddık Yetmez, Edip Aksoy, Ahmet Ceylan, Şahabettin Latifeci, Abdülkadir Çelikkbilek, Mehmet Salih Dönen ve ismi öğrenilmeyen amcası, İhsan Haran, Fethi Yıldırım, Abdülkerim ve Zana Zoğurlu, Melle İzzettin ve ismi öğrenilemeyen şoförü, Hakkı Kaya, Harbi Arman, Fikri Özgen ve Muh-sin Göl'dü. İkinci, a.g.h.

75 Sezgin Tannıklı ile yapılan söyleşi, *DİHA*, 23 Ocak 2009

76 "Haklarında daimi arama kararı bulunan dosyalar" olarak kayıtlara geçen faili meçhul olay dosyaları arasında, yazar Musa Anter'in 20 Eylül 1992'de Diyarbakır'da uğradığı silahlı saldırı sonucu ölmesi, Mardin Jandarma Alay Komutanı Albay Rıdvan Özden'in 14 Ağustos 1995 tarihinde, Mardin'in Savur ilçesine bağlı Ormancık köyü kırsal kesiminde açılan ateş sonucu iki korumasıyla şehit olması ve Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın'ın 22 Ekim 1993 tarihinde operasyon için gittiği Lice'de öldürülmesi olayları da yer alıyor Faili meçhul' dosyalara özel yetkili savcı". *Milliyet*, 22 Nisan 2009

77 *Zaman*, 3 Nisan 2009

78 Lale Sarıbrahimoğlu, a.g.e., s. 99.

79 2007-2008 yıllarında yaşanan karakol baskınları sonrasında profesyonel askerlik sıkça gündeme geldi. Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu'nun (USAK) Başkanı Sedat Laçiner konunun önemini şu cümlelerle ifade etmiştir: "Terörle mücadele profesyonel anti terör timlerinin, özel birliklerin işidir. İngiltere ve İsrail'deki birimler bunların örneği. ... terörle mücadelede gerekirse; bölgede (farklı iç tayin ve terfiler yapılmak suretiyle) ömür boyu kalacak kurmay subaylar, uzmanlar ve özel mücadele birimlerinin oluşturulması konusunda yeni politikalar izlenmeli." *Aksiyon*, Sayı 729, 13.10.2008.

Bu konudaki en önemli gelişme Şırnak'taki kazılarla ilgili Cumhuriyet Başsavcılığının talimatı doğrultusunda gözaltına alınan Kayseri Jandarma Alay Komutanı Albay Cemal Temizöz'ün "adam öldürmeye azmettirmek ve silahlı örgüt üyesi olmak" suçundan 25 Mart 2009 tarihinde tutuklanması oldu. Temizöz'ün Şırnak'ın Cizre ilçesinde JİTEM Grup Komutanı olarak görev yaptığı 1993-1996 yılları arasındaki dönemde kaybolan kişilerle ilgili tutuklandığı açıklandı.

Bu soruşturmalar jandarma ve JİTEM'in oynadığı rol açısından önemli ipuçları sunmakta ve ilk kez bu çapta bir hukuki sürece konu olmaktadır.

AB'YE ENTEGRASYON PROJELERİ VE İYİLEŞTİRME ADIMLARI

Temel olarak AB çerçevesinde bazı önemli ve olumlu adımlar da atılmaktadır. Bunun yanında İlerleme Raporlarının vurguladığı üzere bu adımlar iç güvenlik hizmetlerinin sivilleşmesini ve etkin denetimini sağlamaktan çok uzaktır. İyileştirme adımları ya da girişimleri seyirleriyle birlikte şu şekilde özetlenebilir.

PROFESYONELLEŞME SORUNU

Jandarma sayısının yüzde 80'inin zorunlu askerlik hizmeti yapan askerlerden oluşması çeşitli nedenlerle tartışma konusu olmaktadır. Türkiye'nin AB üyeliği kapsamında İçişleri Bakanlığı ile AB arasında yürütülmekte olan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalardan birisi de jandarmanın asayiş hizmetlerini yerine getirirken zorunlu askerlik hizmeti yapan personel sayısını azaltıp, profesyonel eleman sayısını artırarak, sivil otoritenin direktifi altında saydam bir biçimde bu hizmeti yerine getirmesi projesidir. Bu proje, JGK tarafından 2004 yılında kabul edilmiştir. Bu amaçla İngiltere ile işbirliği yapmayı kabul eden JGK, TSK'nın başlattığı "Personel Reformu 2014" projesini gerekçe göstererek, projeye aktif katılımını 2005 yılında geri çekmiştir.⁷⁸ Gerekçe olarak JGK; atama, sicil ve personel rejimi gibi konularda TSK'ya bağlı olduğunu, dolayısıyla önceliğinin 2014'te gerçekleşmesi beklenen personel reformuna uyum sağlamak olduğunu ifade etmiştir. 2007 ve 2008 yıllarında Güneydoğu'da yaşanan karakol baskınları sonrasında bu bölgede özellikle terörle mücadele konusunda görev alacak personelin profesyonel olması yeniden gündeme gelmiştir.⁷⁹ (bu konuda bkz. "TSK: Kurumsal ve Askeri Boyut" yazısı). Nisan 2008 tarihinde TSK bünyesinde alınan bir kararla yedek subayların komando olarak silah altına alınmayacağı hükme bağlandı. Karara göre 2009 yılı sonundan itibaren de erbaş ve erler komando olarak askere

gitmeyecek. 2010 yılından başlayarak artık komando tugaylarında yalnızca subay, astsubay ve uzman çavuşlardan oluşan profesyonel askerler görev yapacak.⁸⁰

SINIR KAPILARINDA GÜVENLİĞİN SİVİLLEŞTİRİLMESİ

AB'nin adalet, özgürlük ve güvenlik politikalarına ilişkin yol haritası niteliğindeki Schengen Müktesebatı, AB üyesi ülkeler arasında iç sınırların kontrolünün kaldırılmasını amaçlamaktadır. Dolayısıyla, aday ülkelerin de ulusal düzenlemelerini bu politikalarla uyumlu hale getirmeleri, entegre olmuş etkin bir yönetim kapasitesine kavuşmaları ve sınır kontrolleri için profesyonel, güvenilir ve etkin bir polis örgütü oluşturmaları gerekmektedir.⁸¹ Bu amaçla "Sınır Polisi İçin Bir Eğitim Sisteminin Geliştirilmesi Eşleştirme Projesi" başlatılmıştır. Buna yönelik olarak, ilk aşamada Jandarma ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın kara sınırlarını koruma görevini, Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın (SGK) da deniz sınırlarını koruma görevini sonlandırması gerekmektedir. Dolayısıyla AB, oluşturulacak Sınır Polis Teşkilatı bünyesinde JGK'ya bir görev biçmemektedir. Ancak Sınır Polis Teşkilatının kurulmasına değin geçen sürede polis ve jandarmadan oluşan ve birbirinden kopuk asayiş hizmetini yerine getiren kolluk kuvvetlerinin hizmetlerinin birbirleri ile uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Bu proje için JGK ve Fransa arasında eğitim işbirliği yapılmaktadır. Sınır Polis Teşkilatının Türkiye'nin AB'ye tam üyeliğine değin kurulması öngörülmekte ve hedef olarak 2012 yılı konulmaktadır. Ancak 2006 ve 2007 AB İlerleme Raporlarında bu konuda ciddi eksiklikler olduğuna vurgu yapılmıştır. İçişleri Bakanlığı, kara ve deniz sınırlarının korunması ve güvenliğinin etkin şekilde sağlanması amacıyla polis, jandarma ve sahil güvenlik kuvvetleri arasında işbirliği ve koordinasyonun sağlanması için Ocak 2005'te bir genelge yayımlanmıştır. 2006 AB İlerleme raporunda bu konuda, kurumlar arasında bilgi paylaşımı ve sorumlulukların sınırlandırılması hususunda önemli iyileştirmeler yapılması, sınır güvenlik görevlilerinin eğitiminin ve profesyonelliğinin geliştirilmesine, özellikle askerlik hizmetini yerine getirenlerin görevlendirilmesi bağlamında ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.⁸² 2007 İlerleme raporunda ise, yeni bir sınır güvenlik idaresinin kurulmasına ilişkin olarak somut bir adım atılmadığı ifade edilmektedir.⁸³

ŞİKAYET KOMİSYONU

2005 Türkiye-AB Katılım Öncesi Mali İşbirliği kapsamında yer alan, "Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma İçin Bağımsız Bir Kolluk Şikâyet Komisyonu ve Şikâyet

Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetimine Dair İçişleri Bakanlığı Projesi⁸⁴

Güvenlik sektörü üzerinde sivil denetim ve gözetim sağlanması ilkesi Avrupa Birliği süreciyle birlikte Türkiye'nin resmi kurumlarının da gündemine girdi. İçişleri Bakanlığı, Avrupa Komisyonu'nun ilerleme raporlarında vurgulanan bu ilkeyi uygulamak üzere, Kasım 2007'de bir proje başlattı.

"İç Güvenlik Sektörünün Sivil Gözetiminin Geliştirilmesi için Teknik Destek Projesi" başlıklı projenin 2,5 milyon avroluk bütçesinin finansmanı Avrupa Komisyonu tarafından sağlanmaktadır. Ana yararlanıcı kurumun İçişleri Bakanlığı'na bağlı İller İdaresi Genel Müdürlüğü olduğu projenin yürütücülüğünü, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme- UNDP*) üstlenmektedir.

Nasıl bir sivil gözetim?

Projede, "sivil gözetim" kavramı şu şekilde tarif edilmektedir:

- İçişleri Bakanlığı'nın güvenlik kollukları üzerindeki denetiminin işlevselleştirilmesi,
- Güvenlik hizmetinde "devlet güvenliği" yerine "vatandaş güvenliği"nin gözetilmesi,
- "Tepkisel güvenlik" yerine "önleyici güvenlik" anlayışının benimsenmesi,
- "Bürokratik yönetim" yerine "demokratik yönetim" in uygulanması,
- İç güvenlik hizmetlerinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sağlanması.

Projenin gerekçe, amaç ve hedef grupları

Proje iki gerekçeye dayanmaktadır: "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılım sürecine" ve "hükümetin şiddet ve kötü muameleye karşı sıfır hoşgörü politikasına" destek vermek. Projenin amaçları ise:

1. İç güvenlik sektörüne dair AB mevzuatı ve uygulamaları çerçevesinde, şeffaf ve insan odaklı

⁸⁰ 4 Mayıs 2008, http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=139397.

⁸¹ Avrupa Komisyonu, "Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik," 9 Kasım 2005.

⁸² Avrupa Komisyonu, "Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik," 8 Kasım 2006.

⁸³ Avrupa Komisyonu, "Fasıl 24: Adalet, Özgürlük ve Güvenlik," 6 Kasım 2007.

⁸⁴ Kaynak: Erhan Koyuncu, İller İdaresi Genel Müdürlüğü, İçişleri Bakanlığı, "Güvenlik Sektörü Gözetimi ve Sivil Aktörler" başlıklı konferansta yapılan sunum, TESEV, İstanbul, 11 Haziran 2009.

kamu güvenliği anlayışı geliştirmek ve kolluk kuvvetleri üzerindeki denetimi geliştirmek,

2. İç güvenlik uygulamalarında vatandaş memnuniyetini artırmak.

Bu doğrultuda, üç grup hedef alınmaktadır: 1) Valiler ve kaymakamlar; 2) Kolluk kuvvetleri; 3) Sivil toplum ve medya.

Projenin bileşenleri ve faaliyetleri

Proje hedefleri doğrultusunda üç bileşen belirlenmiştir:

1. Kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi,
2. Mülki idare amirlerine ve kolluk kuvvetlerine eğitim verilmesi,
3. Pilot illerde sivil toplum ve medyanın güvenlik sektörü üzerinde denetim kurabilmesi için projeler geliştirilmesi.

Bu bileşenlere dair bugüne dek gerçekleşmiş olan faaliyetler ise şunlardır:

A bileşeni:

- Türkiye, Fransa, İspanya, İngiltere’de sivil gözetim dair mevzuatı inceleyen bir rapor hazırlanmıştır.
- Projenin ana faydalanıcıları ve paydaşlarına bilgilendirme toplantıları düzenlenmiştir.

B bileşeni:

- Proje’nin iletişim stratejisi geliştirilmiştir.
- Fransa ve İngiltere’deki sivil gözetim uygulamaları değerlendirilmiştir. Türkiye’deki uygulamanın değerlendirmesi ise devam etmektedir.

- Mülki idare amirlerinin istihdam ve eğitim süreçleri incelenmiştir. Mülki idare amirlerine yönelik sivil gözetim eğitimleri programlanmış ve gerçekleştirilmiştir.
- Pilot iller İstanbul, Erzurum ve Niğde olarak belirlenmiş, bu illerdeki güvenlik ihtiyacına bağlı olarak yeni sivil gözetim mekanizmaları geliştirmek amacıyla çalışmalar yapılmıştır. Her pilot ilin valilik bürolarının ve seçilmiş ilçelerin kaymakamlık bürolarının kurumsal incelemesi devam etmektedir.

C bileşeni:

- Fransa ve İspanya’ya çalışma ziyaretleri gerçekleştirilmiştir.
- Erzurum’da İçişleri Bakanlığı yetkilileri ve yerel paydaşların katılımıyla bilgilendirme semineri yapılmıştır.
- İstanbul’da medya-kamu yönetimleri arasındaki ilişkileri ve medyanın sivil gözetim alanındaki rolünü tartışmak üzere yuvarlak masa toplantısı düzenlenmiştir.

Proje çıktıları

Proje kapsamında üretilecek olan çıktıların arasında, Avrupa ilke ve standartlarına dair bir yasal değerlendirme raporu, AB uygulamaları temelinde güvenlik sektörü yönetişimi rehber kitapçığı, İçişleri Bakanlığı’na sunulmak üzere uygun kurumsal mekanizmalara dair bir değerlendirme raporu, eğitim programları, pilot illerin kurumsal kapasitelerine dair değerlendirmeler ve bu iller için geliştirilecek güvenlik yönetişimi modelleri, ve konferans ve yuvarlak masa toplantıları tutanakları bulunmaktadır. Proje Kasım 2009’da sona erecektir.⁸⁵

Sisteminin Kurulması Projesi” isimli eşleştirme projesi ile ilgili olarak, üye ülkelerden gelen üç adet önerinin değerlendirilmesi sonucunda, söz konusu projenin Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı ile birlikte yürütülmesi uygun görülmüş, anılan ülkelerin görevlileriyle birlikte projenin uygulanması süreci 2006 yılında başlatılmıştır. İçişleri Bakanlığı projenin amacını; kolluk kuvvetleri hakkındaki şikâyetlerin incelenmesi, izlenmesi ve sonuçlandırılmasını sağlayan mevcut mekanizmaların daha etkili ve seri işlemlerini temin etmek, ayrıca kolluk şikâyetlerinde saydamlığı sağlamak sureti ile kolluk kuvvetlerinin zan altında kalmalarını önlemek olarak tarif etmiştir.⁸⁶

⁸⁵ Proje hakkında daha fazla bilgi için, bkz. <http://www.icguvenliginsivilgozetimi.org/>.

⁸⁶ İçişleri Bakanlığı 2007 Yılı Faaliyet Raporu.

Bu çalışmayla ilgili olarak 2006-2008 yılında 7 ilde bilgilendirme toplantısı yapıldı. 2009 yılında Erzurum ve Ankara’da yapılan toplantılarla proje tamamlanmış ve uygulamaya geçmiş olacaktır.

İÇ GÜVENLİK HİZMETLERİNİN SİVİLLEŞTİRİLMESİ YOLUNDA İKİ KRİTİK ADIM

Bu konuda somut adım 4 Aralık 2008 tarihinde kabul edilen Ulusal Program’la atıldı. AB yol haritasını çizen Üçüncü Ulusal Program’da şu ifadeler yer aldı: “İç güvenlik hizmeti, sivil iradenin belirleyeceği politikalar doğrultusunda ve yine onun denetim ve gözetiminde; ‘hukukun üstünlüğü’ ve ‘insan hak ve hürriyetleri’ çerçevesinde, kolluk kuvvetlerinin profesyonel ve uzmanlaşmış birimleri tarafından yerine getirilecektir. Bu kapsamda, iç güvenlik yönetiminin koordinasyonunu ve sivil idarenin iç güvenlikle ilgili gö-

rev, yetki ve sorumluluklarını etkin olarak yerine getirmesini güçleştiren mevzuat hükümleri ve uygulamaları değiştirilecektir.”⁸⁷

Bu noktada ilginç olan hukuk devleti ilkelerine uygun bu ifadelerden JGK'nın rahatsızlık duyması ve bunu açık biçimde dile getirmesidir. JGK hükümet tarafından hazırlanan program taslağında verilen sözü “artniyetli” bulunduğunu İçişleri Bakanlığına 26 Eylül 2008 tarihli bir yazı ile bildirildi. Korgeneral Mustafa Bıyık imzasıyla gönderilen yazıda şöyle denilmekteydi: “Ülkenin önemli bir kesiminde, 169 yıldan bu yana iç güvenlik hizmeti veren J. Gn. K.lığı'nın görüşü alınmadan ve koordine edilmeden Taslak Ulusal Programa dâhil edilen söz konusu ifade oldukça muğlak ve ucu açıktır. Ayrıca, Ulusal Programların AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgelerinde yer alan talepleri karşılamak amacıyla hazırlandığı bilinmektedir. 2008 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde iç güvenlik hizmetine ilişkin herhangi bir husus bulunmamasına rağmen, Taslak Ulusal Programa dahil edilen söz konusu ifade dikkat çekici bulunmaktadır. İç güvenlik hizmetinin yürütülmesi için, 2803 sayılı Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu'nun mevcut hükümlerinin yeterli olduğu kıymetlenmektedir. Bu kapsamda Türkiye'nin AB'ye uyum sürecindeki öncelikleri dikkate alındığında, söz konusu ifadenin Taslak Ulusal Program'dan çıkarılmasının uygun olacağı değerlendirildiğini arz ederim.”⁸⁸ Taslak ulusal programdaki bu taahhüt jandarmadan gelen talebe rağmen onaylandı ve ulusal programda yer aldı.

Ulusal Programı takiben atılan ilk önemli adım 2009 Mart ayında gerçekleşti. 30 Mart 2009 tarihinde yapılan iki yasal düzenlemeyle⁸⁹ jandarmanın polise devretmek iste-

mediği ilçeler sorununa sivil otorite lehine çözüm getirilmiştir. Yönetmelik değişiklikleri ile polis ve jandarmanın görev alanlarının yeniden tanzim edilmesi için mülki amire yetki vermekte ve bir ay süre tanınmaktadır. Kurulan yeni ilçelerle birlikte İstanbul'da Arnavutköy, Ataşehir, Başakşehir, Beylikdüzü, Çekmeköy, Esenyurt, Sancaktepe, Sultangazi'nin ilçe olması ve buraların da polisin yetki alanında olması İstanbul'da jandarmanın görev alanının daralması anlamını ifade etmektedir. Nitekim bu değişikliğin yayınlandığı hafta TSK tarafından düzenlenen basın bilgilendirme toplantısında, bu konu gündeme gelmiş ve asker tarafından, “bu yönetmelik hazırlanırken jandarmanın tavsiyeleri dikkate alınmamıştır” şeklinde açıklama yapılmıştır.⁹⁰

İkinci önemli adım ise 2009 Mayıs ayı içinde kanun tasarısı TBMM'ye gönderilen “Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı”dır. Bu girişim, iç güvenliğin sivilleştirilmesi yolunda önemli bir adımdır. Esas olarak terörle mücadelelenin tek elde toplanmasını ve yönlendirilmesini hedeflese de, iç güvenliğin sivilleştirilmesi ve denetimini öngörmektedir. Müsteşarlık, güvenlik kuruluşları ve ilgili kurumlar arasında terörle mücadele alanında gerekli koordinasyonu sağlamak, bu alandaki politika ve uygulamaları değerlendirmek amacıyla ilgili kurumların davet edilmesi ile Terörle Mücadele Koordinasyon Kurulu oluşturulmasını hedeflemektedir. İstihbaratın tek elde toplanması, terörle mücadeleye ilişkin politikaların belirlenmesi, güvenlik kuruluşlarına ve ilgili kurumlara stratejik bilgi desteği sağlamak ve bunlar arasında koordinasyonun temin edilmesi gibi işlevleri yerine getirecek olan bu müsteşarlığı önemli kılan ise İçişleri Bakanına bağlı ve onun denetiminde olmasıdır.⁹¹

87 31 Aralık 2008 tarihli ‘2008/14481 sayılı Bakanlar Kurulu’nun Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Kararı’, 27097 sayılı 5. Mükerrer Resmî Gazete.

88 “Jandarmadan gizli muhtıra,” *Taraf*, 26 Ekim 2008.

89 “Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik” ve “Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik,” 27185 Sayılı Resmî Gazete.

90 Hasan Aydın, “Askerin ‘jandarma yönetmeliği’ sitemi,” *Milliyet*, 4 Haziran 2009; Genelkurmay Başkanlığı İletişim Daire Başkanı Tuğgeneral Metin Gürak haftalık basın bilgilendirme toplantısında; “Yönetmelik hakkında Jandarma Genel Komutanlığı'nın görüşünün tam olarak dikkate alınmadığını söyleyebilirim” demiştir.

91 ‘Terörle mücadelede yeni yol haritası’, *Yeni Şafak*, 12 Mayıs 2009

Polis Teşkilatı

Biriz Berksoy

2006 ÖNCESİ POLİS TEŞKİLATINDA YAPISAL-YASAL DÖNÜŞÜM VE POLİS ALT-KÜLTÜRÜ:

YAPISAL-YASAL DÖNÜŞÜM

Türkiye’de polis teşkilatı 1845 yılında Osmanlı döneminde kurulmuş, 1879 yılında “Zaptiye Nezareti” (Bakanlık) olarak örgütlenerek Jandarma’dan ayrılmış, 1909 yılından itibaren İçişleri Bakanlığı’na bağlanmıştır.¹ Son halini ise, sırasıyla 1934 ve 1937’de kabul edilen 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu (PVSK) ve 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu (ETK) ile almıştır. Mülki idari sistem içinde oluşturulan ve yasal olarak belediye teşkilatlanmasını tamamlamış il, ilçe ve beldelerin polisliğinden sorumlu olan polis teşkilatı, merkezîyetçi bir yapıya sahiptir. Merkezi Ankara’dadır ve Emniyet Genel Müdürlüğü olarak İçişleri Bakanlığı’na bağlıdır. Taşrada ise illerde valiye, ilçelerde kaymakama karşı sorumludur. Polisin görevleri, resmi olarak, üçe ayrılmıştır. Bunlar adli, idari ve siyasi görevlerdir.

Oldukça uzun bir dönem boyunca mütevazı bir seviyede örgütlenen teşkilat, 1960’ların başında, “çevik kuvvet” denilen ve İstanbul’da kamu düzeninden sorumlu ufak çapta timleri de içermek suretiyle, süvari polisinden, motosikletli polislerden ve motorize ekiplerden oluşmuştur.²

Teşkilattaki ilk büyük genişleme 1965 yılında gerçekleşmiş; 14.7.1965’te kabul edilen 654 sayılı kanunla ilk profesyonel kamu düzeni birimi olan Toplum Polisi kurulmuştur (*Resmi Gazete* 29.7.1965, no: 12053). Bu yeni birim, kapitalistleşme sürecinde sosyo-ekonomik düzenin geçirdiği hızlı dönüşümle birlikte birikim biçiminin ithal ikameci sanayileşme modelinde yeniden kurgulanması

ve bu çerçevede örgütlenme hakkı tanınan emeğin, üniversite gençliği ile birlikte verdiği toplumsal mücadelelerle ilişkilidir. Polis teşkilatı, bu dönüşümü ve hareketlenmeyi belirli sınırlar içinde tutmak üzere güçlendirilmiş ve genişletilmiştir. Timler ilk olarak Adana, Ankara, İstanbul, İzmir, Zonguldak’ta kurulmuş ve 250 memurdan oluşmuştur. Zaman içerisinde İçişleri Bakanlığının uygun gördüğü başka illerde de kurulan Toplum Polisi’nin memur sayısı, 1969’da 9 263’e, 1982’de ise 11 667’ye ulaşmıştır.³ Kuruluştaki görevi yasal olmayan grevler ve gösterilerle sınırlandırılmışken, 1971’de yönetmelikte yapılan bir değişiklik⁴, yasal grevler ve gösteriler de denetlenecek toplumsal olaylar kategorisine sokulmuş ve hassas olduğu düşünülen yerlerde bu timlerin devriye gezmeleri öngörülmüştür. Aynı yıl, Batı Almanya’dan getirilen su püskürten panzerlerle teknik olarak da güçlendirilmişlerdir.⁵

Polis teşkilatı, Toplum Polisi’nin kuruluşuyla yapısal olarak güçlendirilirken, 16.7.1965’te PVSK’nın ikinci maddesinde, 694 sayılı kanunla yapılan değişiklik ile yasal olarak da takviye edilmiştir. Bu maddeye eklenen fıkralarla, on üç “istisnai hal”de polis amirlerinin verdiği emirlerin yasallığı, emri yerine getirecek memurlarca tartışılmaz hale getirilmiştir. Bugün de geçerli olan bu maddede “[D]evletin şahsiyetine karşı işlenen cürümlerin faillerini yakalamak veya delillerini tespit etmek için”, “[D]evlet kuvvetleri aleyhine, yalnız veya toplu olarak taarruz veya mukavemette bulunanları yakalamak veya bunların taarruz veya mukavemetlerini def etmek için” gibi müphem “istisnai hal” tanımlamaları ile polis amirlerinin takdir yetkisi ve manevra alanı son derece genişletilmiştir. Amirler verdikleri emirlerin sorumluluğunu taşıyalar da, emrin kendisi tartışma dışı bırakılmıştır. Bu dönemde, bir başka önemli yasal değişiklik, 1973 yılında polisin konutlara girebilmesini düzenleyen 20. madde üzerinde yapılmıştır. Buna göre polis, kanunda belirtilen şartlar belirdiğinde, işyerlerine ve eklentilerine de girebilecektir ve

1 bkz. Ergut 2004.

2 *Polis* 1964 [142], 11; *Polis* 1966 [171], s. 31.

3 *Ar* 1999, s. 24.

4 *Resmi Gazete* 7 Ağustos 1971, no: 13919.

5 *Polis* 1971 [223], s. 39.

daha da önemlisi, artık davet şartı aranmaksızın, suç ve suçlu kovuşturma nedeniyle üniversitelere müdahale edebilecektir. 1980 öncesinde özerk olan üniversitelerin bu statüsünü zayıflatan sözkonusu madde ile polis, üniversite öğrencilerini ve öğretim kadrosunu denetim altına alabilecek bir konuma gelmiştir. 1980’de 9. ve 17. maddelerde yapılan değişikliklerle polise, mülki amirin iznini almak koşuluyla ve çeşitli mekan/durum belirtilecek geniş arama ve elkoyma yetkileri tanınmış (madde 9) ve suç daha gerçekleşmeden engellemeye yönelik olarak kimlik sorma yetkisi yasal hale getirilmiştir (madde 17).

1970’lerin sonlarına doğru, hem uluslararası kapitalist sistemin geçirdiği dönüşüm içerisinde ithal ikameci sanayileşme modelinin sürdürülemez hale gelmesi, hem de emekle birlikte sol bir çatı altında buluşan kesimlerin, sanayi sermayesi, askeri bürokrasi ve milliyetçi muhafazakar hükümetlerden oluşan iktidar bloğuna karşı siyasi ve ekonomik haklara dair toplumsal mücadeleler içinde olması bir organik krizi açığa çıkarmıştır.⁶ Darbe sonrası dönemde, ihracata yönelik sanayileşme modeli çerçevesinde sanayi sermayesi çeşitli teşviklerle desteklenirken, ücretler düşürülmüş, toplumsal muhalefet engellenmiş, sömürü ve yoksulluk artmıştır.⁷ Devletin baskıcı ve yoksullaştırıcı iktidar stratejilerine karşı oluşabilecek muhalefetin gayri-meşru bir zemine taşınabilmesi için Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu (no: 2822, 15.5.1983), Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (no: 2911, 8.10.1983) gibi bir çok kanun yeniden yazılmış ve her türlü toplumsal muhalefet kriminalize edilmiştir. Bu yolla, “istisnai hal”i yasal/normal hale getirecek düzenlemelere gidilmiştir.

Polis teşkilatında 1980 sonrasında gerçekleştirilen yarısal-yasal değişikliklerin, sözkonusu düzenlemele- rin önemli bir kısmını oluşturduğu söylenebilir. Bu dönemde, sömürü ve baskının arttığı neoliberal düzenin sürdürülebilir kılınabilmesi amacıyla, teşkilat genişletilmiş, güçlendirilmiş, militarize edilmiş, etkinliği ve denetimi son derece arttırılmıştır. Bu sürecin ilk ayağı olarak, askeri cuntanın girişimiyle, Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde teşkilat-malzeme-kadro değerlendirmeleri yapılmış ve ardından, 1983’te, bütçe on yıllık süreyle genişletilmiştir.⁸ Bu sayede, “sıkıyönetim sonrası daha da ağırlaşacak görevlerini etkin bir biçimde sürdürebilmesi için”⁹ teşkilatın kadro yapısının askerî hiyerarşiye koşut olarak yeniden düzenlenmesi, yeni polis okullarının açılıp eğitimin yeniden organize edilmesi, illerin dört gruba ayrılarak buralardaki polis merkezlerinin yeniden düzenlenmesi ve teşkilata yüksek teknoloji silah ve ekipman sağlanabilmesi mümkün olmuştur.

Bu sürecin en önemli safhasının ise, para-militer timlerin oluşturulması olduğu söylenebilir. İlk olarak, önceki dönemde yeterince etkin bulunmayan Toplum Polisi, 11.8.1982’de kabul edilen 2696 sayılı kanunla, yüksek teknoloji silahlarla donatılmak ve askeri talimi de içerecek şekilde eğitilmek üzere “Çevik Kuvvet” adı altında yeniden organize edilmiştir.¹⁰ ETK’ya eklenen maddeler (ek madde 12-18) uyarınca kurulan bu militarize timler, Toplum Polisi gibi, hem kanun dışı sokak ve meydan hareketlerini önlemekle görevli olmuş, hem de kanuna uygun gösterilerde ve devriye işlerinde görevlendirilmiştir.¹¹ 1983 yılında 21 ilde ve 2 ilçede yaklaşık 11 000 kişi olarak kurulmuşlardır.¹² 1990’ların ortalarında il sayısı 63’e yükselirken personel sayısı 15.000’e erişmiştir.¹³ Günümüzde ise 81 ilde kurulmuş olup, sayıları 17.000 civarındadır¹⁴. Çevik Kuvvet, dönem boyunca, toplumu apolitize etmeye yönelik şiddet içerikli baskı stratejilerinin önemli bir kanalı olarak, 1 Mayıs ve Newroz kutlamaları başta olmak üzere sınıfsal ve etnik/mezhepsel temelde “ötekileştirilen” kesimlerin gerçekleştirdiği toplu gösterilere, bazılarında ölümlere sebebiyet verecek şekilde (örneğin 1989 ve 1996 1 Mayısları), şiddet dozu yüksek müdahaleler gerçekleştirmiştir. Bu kuvvetin mobilize edildiği bir başka alan ise büyük kentlerde, nüfusu genellikle Roman ve zorunlu iç göç mağduru Kürtlerden oluşan ve yoksulluk sınırı altında yaşayan mahallelerdir. Çevik Kuvvet polisi, hem gecekondu yıkımı yapmak üzere, hem de arttığı iddia edilen asayiş suçlarının kaynağı olarak değerlendirilmeleri nedeniyle, bu mahallere çok sayıda müdahale yapmış, marjinalize edilmiş bu kesimi denetlemek ve etkisizleştirmek üzere mobilize olmuştur.¹⁵

Dönemin başında kurulan bir diğer para-militer birim ise “Özel Harekat Timleri”dir. Özel Harp Dairesi’nde komutan yardımcılığı yapmış olan Korkut Eken tarafından 1983’te oluşturulan ve ilk olarak merkezde ve Ankara, İstanbul, İzmir İl Emniyet Müdürlükleri’nde teşkilatlanan bu timler¹⁶, Amerikan sistemine uygun şekilde yüksek teknoloji silahlarla donatılarak, gerilla savaşı tekniklerine göre eğitilmişlerdir. 1987 yılında Terörle Mücadele

6 Savran, 2002; Yalman, 2002.

7 bkz. Ercan, 2004.

8 *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi* 18 Ağustos 1983 [148/1].

9 *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi* 21 Ocak 1982 [40/1], s. 409.

10 *Resmi Gazete* 13 Ağustos 1982, no: 17781.

11 EGM, 2001, s. 109.

12 *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi* 7 Temmuz 1982 [117/1], s. 553.

13 Aydın, 1997, s. 98.

14 Bkz. <<http://www.memurlar.net/haber/113592/>>

15 bkz. Berksoy 2007.

16 Beşe, 2006, s. 115.

ve Harekat Daire Başkanlığına bağlanmışlar¹⁷; 1993'te ise Özel Harekat Daire Başkanlığı adı altında ayrı bir daire olarak organize olmuşlardır. Büyük oranda MHP ve Ülkü Ocakları çevresince oluşturulmuşlar¹⁸; Kürt sorununu şiddetle çözme tercihinde olan devletin iktidar stratejilerinin bir parçası olarak, ordu ile birlikte Doğu ve Güneydoğu'da PKK'ya karşı yürütülen savaşı, nizami ve gayri nizami usuller üzerinden yürütmek üzere mobilize edilmişlerdir. Özellikle 1990'ların ortasına doğru, görev alanları ordununkiyle içiçe geçmiştir.¹⁹ Ancak, 1995 yılında düzenledikleri yasadışı gösterilerin ve yerel halka yaptıkları kötü muamelelerin İçişleri Bakanlığı'nda rahatsızlık yaratmasından sonra, timlerin bir kısmı Batı'daki şehirlere kaydırılmıştır.²⁰ Bu şehirlerde, Çevik Kuvvet'le birlikte, gecekondular mahallelerinde, asayiş suçlarına karşı, ev baskını şeklinde gerçekleştirilen operasyonlarda sıklıkla yer almışlardır.

1980 sonrasında polis teşkilatı, sadece yapısal değil yasal olarak da güçlenmiş ve geniş yetkiler edinmiştir. 16.6.1985'te kabul edilen 3233 sayılı kanunla PVSK'da yapılan değişiklikler bu açıdan bir dönüm noktasıdır denebilir²¹. Polise, sıkıyönetim sonrası sıkıyönetimin sürekliliğini sağlayabilecek derecede geniş yetkiler tanıyan bu kanun ile 8, 11, 13 ve 17. maddelerde yeni düzenlemelere gidilmiş ve kanuna 9 tane ek madde eklenmiştir. Sonuçta, polis; dernekleri ve sendikaları, "lokal denetimi" mazeretiyle gözetim altına alabilme (madde 8), daha önce müracaat ve şikayet üzerine müdahale edilen durumlara doğrudan müdahale edebilme (madde 11), gecik-

mesinde sakınca bulunan hallerde suç işlendiğine veya suça teşebbüs edildiğine kanaat getirdiği şüphelileri yakalama (madde 13), kimlik belirlemek üzere 24 saat gözaltına alma (madde 17 ek), hizmet branşı, yeri ve zamanına bakılmaksızın suça el koyma (ek madde 4), direnme ve saldırının derecesine göre kademeli olarak artan nispette bedeni kuvvet, maddi güç ve silah kullanma (ek madde 6), polis bölgesi sınırlarıyla kayıtlı olmayan merkez personelinden kurulu özel ekiplerin görevlendirilmesi (ek madde 5) yetkileri tanınmış, silah kullanan polis hakkında belli güvenceler sağlayan özel soruşturma hükümleri getirilmiştir (ek madde 9)²². Sağlam'ın belirttiği gibi, "daha önce yazılı hüküm olmadığı için polisin çekinerek kullandığı ve bu baskı altında zorunlu hallerde indirgemeye çalıştığı bu tür yetkiler, şimdi sağlanan genel ve belirsiz kavram ve ölçütler üzerine kurulu yasal dayanağın rahatlığı içinde daha sık ve ölçüsüz bir biçimde kullanılacak, polisin kendisine uyguladığı otokontrol de böylece aşılmış olacaktır".²³

Polisin yetkilerinin genişletilmesi, altı yıl sonra, Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 141, 142 ve 163. maddelerinin kaldırılmasını takiben hazırlanan 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun (TMK)²⁴ kabulü ile devam etmiştir. Özellikle terör tanımının genişliği ve belirsizliği ile herkesi potansiyel terör suçlusuna sokabilecek yasa, kişi temel hak ve özgürlüklerini yadsıyan bir anlayışla oluşturulmuştur.

Bu kanun üzerinde günümüze kadar birçok düzeltme yapılmıştır. 2006 yılına kadar yapılan değişiklikler, demokratikleşme yönünde ilerleme sağlayacak niteliktedir: 1992 yılında alternatif gözaltı süreleri Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunundaki değişikliklerle birlikte feshedilmiş; 1999 yılında yaşam hakkını ihlal eden "doğrudan ve duraksamadan ateş" yetkisi veren madde Anayasa Mahkemesince kaldırılmış; 2003'te ise ifade, toplantı ve gösteri yapma özgürlüğünü kısıtlayan madde iptal edilmiştir. Ancak 2006'da yapılan (ve aşağıda bahsedilecek olan) değişiklikler, demokratikleşme hamlelerinden tam bir geri dönüşü yansıtmıştır.

Polis teşkilatında, 1990'larda, militarizasyon ve yetki genişlemesinin yanında başka bir süreç daha belirginleşmiştir. 1980 sonrası uygulamaya sokulan neoliberal politikaların beraberinde getirdiği "güven(ce)sizlik" hali ve yol açtığı yeni toplumsal sorunlara karşı, şiddet içerikli stratejilerin yanısıra, yeni taktiklerin oluşturulması gündeme gelmiştir. Sözkonusu politikaların üzerinde yükseldiği serbest piyasa mantığının teşkilata da sirayet etmesiyle birlikte, polis, "etkinlik", "verimlilik" ve "performans kriterleri"nin anahtar kavramlar olarak öne çıktığı, "toplum kalite yönetimi"ni uygulamaya koymuştur. Yok-

17 Özel Harekat Timleri'nin yanısıra, dönem içinde kurulan bir başka önemli birim, 26.8.1986'da Bakanlık oluruyla teşkilatlanan Terörle Mücadele ve Harekat Dairesi Başkanlığı'dır. Daha önce Güvenlik Daire Başkanlığı altında Yıkıcı Faaliyetler Şube Müdürlüğü olarak faaliyet gösteren bu birimin çalışma alanı, yine öncelikli olarak Kürt sorununa istinaden "bölücü terör," ikinci olarak "sol terör" ve son olarak da "sağ terör" olarak belirtilmiştir (EGM 2000, s. 131). Başkanlığa, 1994 yılında Psikolojik Harekat Şube Müdürlüğü eklenmiştir. Bu birimde çalışan bir teşkilat mensubu tarafından "[Ş]iddetten öte, onun yarattığı korku psikozuyla propaganda ve ajitasyon yöntemlerini kullanarak zihinlerde, duygularda ve davranışlarda etki yapmaya yönelik metodik (bilimsel), sistematik (teknik) faaliyetler" (*Polis Değişimi* 1997 [11], s. 24, 25) olarak tarif edilen psikolojik hareketleri yürütmekle görevli bu birimin, kuruluş yılı ve altında kurulduğu daire başkanlığı itibarıyla, devletin özellikle Güneydoğu'da uyguladığı baskıcı ve yüksek şiddet içeren pratikleri meşrulaştırmaya yönelik oluşturulduğu iddia edilebilir.

18 *Milliyet*, 23 Ağustos 1994.

19 Bora, 1994, 119.

20 *Milliyet*, 2 Ağustos 1995.

21 Dönemin başbakanı Özal'ın bir basın toplantısında belirttiği üzere, değişiklikler aslında askeri cunta döneminde Bülend Ulusu hükümeti tarafından hazırlanmış, ancak 67 ilde sıkıyönetim olduğundan dolayı rafa kaldırılmıştır. Özal'a göre, sıkıyönetimin kalkması nedeniyle böyle bir kanuna ihtiyaç doğmuştur (*Milliyet*, 17 Haziran 1985).

22 Sağlam 1985, 12.

23 a.g.e.

24 *Resmi Gazete*, 12 Nisan 1991, no: 20843.

sulluğun arttığı ve asayiş suçlarının artık görünürlük kazanmasıyla, bu konudaki hassasiyetin, özellikle medya yoluyla, güçlendirildiği bu dönemde, “önleyici polislik” pratiklerine ağırlık verilmiş ve başvuru olan “toplum destekli polislik” anlayışı bağlamında halkla ilişkileri geliştirmek önem kazanmıştır. Hem bu gelişen ilişkiler sayesinde, hem de başka yollarla mümkün olduğunca çok bilgi toplamak, bunlardan bilgi ağı oluşturup analiz yapmaya imkân verecek düzenlemelere gitmek ve bir “güvenlik” hissinin kurgulanması temel amaçlar haline gelmiştir. Bu bağlamda, 1993 yılında iyi görünümü ve iletişim yeteneği gelişkin personelden 44 ilde Motorsikletli Polis Timleri kurulmuştur. 1.572 kişi olarak ve asayiş olaylarına daha çabuk müdahale edebilmek üzere kurulan bu timlere, “halkla iyi ilişki kurmanın” sembolü olarak, “Yunuslar” adı verilmiş, üniformaları modacılar tarafından tasarlanmıştır. Bunun yanı sıra, 2005 yılından itibaren MOBESE projesi ile, diğer illere de genişletilmek üzere, öncelikle Diyarbakır ve İstanbul’da caddelere ve meydanlara, anında müdahale etmeyi ve veri toplanmasını mümkün kılacak şekilde elektronik kameralar yerleştirilmiştir. Dönem içerisinde halka dağıtılan CD ve broşürlerle, özellikle mala karşı suçlar ile ilgili kişileri bilgilendirme ve dolayısıyla sorumluluk yüklemeye yoluna gidilmiş, bu yolla kişilerin “tedbirlisi”, “şüpheli”, “sorumlu” ve “muhter” özneler olarak kurgulanması hedeflenmiş ve asayiş olaylarının azaltılması amaçlanmıştır. Halk katılımı yıldönümü kutlamaları yapılmaya çalışılmış; billboard ilanları asılmış ve “polislin halkın yanında olduğu” fikri çeşitli şekillerde benimsetilmeye çalışılmıştır.²⁵

Polis teşkilatında uygulamaya sokulan bu yeni stratejiler, 2000’lerde PVSK’da yapılan kanun değişiklikleri ile desteklenmiştir. Bunlardan öne çıkanlar 2002 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilenlerdir. 2002 yılında yapılan değişiklikler arasında en önemli olanı, 13. maddeye eklenen “Polisin...aldığı tedbirlere karşı gelenleri, direnenleri ve görev yapmasını engelleyenleri,... yakalar ve gerekli kanuni işlemleri yapar” fıkrasıdır. Fıkradaki “direnme”, “karşı gelme” gibi belirsiz kavramlar polise kişileri gözetmeye almak için geniş bir manevra alanı bırakmaktadır. 2005’te ek madde 7’de yapılan değişiklik ise polise, hâkim kararı şartıyla, iletişimi tespit edip, dinleme ve kayda alma yetkilerini tanımıştır. Uyuşturucu satışından, “devlete karşı suç”lara kadar çok çeşitli alanları kapsayan bu kanuna göre, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, Emniyet Genel Müdürlüğü de, 24 saat içinde hâkim tarafından onaylanmak üzere, yazılı emirle bu bilgileri talep edebilir. 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nun (CMK) 135-138 arası benzer maddeleri ile birlikte değerlendirildiğinde, polise tanınan bu yetkinin, toplum-

sal alanın tamamı üzerinde tam ve sürekli bir gözetimi/ denetimi ve kişisel bilgilerin gizliliğini ihlal etmek suretiyle bilgi edinimini mümkün kıldığı söylenebilir.

2006 öncesine dair sözkonusu edilmesi gereken bir başka konu ise ordunun, iç güvenlik konusunda polisten yetki devralmasını sağlayacak düzenlemelere gitmesidir. Bu düzenlemelerden ilki, 1997’de Refahiyol hükümetince kabul edilen Başbakanlık Kriz Masası Yönetmeliğidir. 28 Şubat sürecinde kullanıma giren bu yönetmeliğe göre, “yasal ve toplumsal hareketler kriz tanımı içine sokulmuş, hangi hareketlerin ne zaman krize işaret ettiğinin tespiti askere bırakılmış, kriz halinde denetim ve idare tümüyle askere devredilmiştir”.²⁶ Bir diğer düzenleme ise yine 28 Şubat sürecinde, Temmuz 1997’de, İçişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında imzalanan protokoldür. Bu protokolle birlikte, Kara Kuvvetlerine bağlı Emniyet Asayiş Yardımlaşma Birlikleri’ne (EMASYA), gerekli görülen durumlarda, mülki amir talep etmese bile toplumsal olaylara müdahale edebilme yetkisi verilmiştir.²⁷ Bu düzenlemeler, jandarma ile polis arasında, jandarmasının yetkisini belediye teşkilatlanmasını tamamlamış yerlerde polise devretmemesi (örneğin İstanbul’da Sultanbeyli, Ankara’da ÖDTÜ) sebebiyle ortaya çıkan gerginlikleri²⁸ beslerken, bir yandan da ordunun günlük hayata polise müdahalesini kolaylaştırarak, polislik işini biraz daha militarize etmiş ve toplum üzerindeki askeri denetimi kuvvetlendirmiştir.

POLİS ALT-KÜLTÜRÜ VE “ÖTEKİLER”/“İÇ DÜŞMANLAR”

Polislik işi, her vakada, polis memurunun egemen olduğu bir “karar verme anı”nı içerir ve ilgili memur, bu anlarda, devletin temelini oluşturan “takdir yetkisi”ni kullanır. Verilen kararlar, polis memurunun, yasalarla günlük hayat arasında bir dolayım noktası oluşturması sonucunda ortaya çıkar ve bu sebeple, bunlara dair bir değerlendirme yapmak, kararların faili olan polisin, içinde sosyalleştiği alt-kültürü, bu alt-kültür dolayısıyla edindiği değerleri, normları ve sosyal kodları gözönüne almayı gerektirir.²⁹

25 bkz. Berksoy, 2007.

26 Bayramoğlu, 2002, s. 47.

27 bkz. Ahmet Faruk Güneş, “EMASYA”, *Almanak 2006-2008* için-de.

28 Polis ile ordu arasında zaman zaman belirginleşen gerginliklerin ortaya çıkmasında üç unsurun etkili olduğu söylenebilir. İlki, jandarma ile polisin yetki paylaşımında yaşadığı anlaşmazlıklar; ikincisi, poliste yaygın olan milliyetçi muhafazakar bakış açısı ile ordunun “laik” Kemalist bakış açısı arasındaki ton farklılıkları; sonuncusu ise, hükümetler ile ordu arasında, devlet organizasyonundaki yerleri ile yetki paylaşımına istinaden ortaya çıkan gerginliklerin polis-asker ilişkilerine yansımaları olarak belirlenebilir.

29 Reiner, 1992.

Diğer bir deyişle, polisin sadece yasal ve yapısal özelliklerini incelemek, polisin günlük hayattaki uygulamalarını yorumlamak için yeterli değildir; polis alt-kültürünün de gözönüne alınması önemlidir.

Türkiye’de polisi bu açıdan değerlendirmek üzere üç ayrı kaynak (Polis Emeklileri ve Mensupları Sosyal Yardım- laşma Derneği’nin yayımladığı *Polis* dergisi, Emniyet Genel Müdürlüğü’nün 1995 yılından itibaren yayımladığı *Polis Dergisi* ve yazarın Nisan-Haziran 2005’te 27 polis memuru ile yaptığı mülakatlar³⁰) incelendiğinde³¹, 1960’lar- dan itibaren teşkilatın alt-kültürünü dışa vuran söylemlerin 1980 sonrasında da varlığını devam ettirdiği ve yeni bileşenlerle çeşitlilik kazandığı görülür. Bunlar, içeriğini büyük ölçüde militarize edilmiş devletin belirlediği ve Kemalist zemin üzerine eklenen milliyetçi muhafazakar bakış açısının hâkim olduğu egemen söylemlerin etkisinde oluşmuştur. Bu alt-kültürün 1960’lardan günümüze kadar sabit kalan önemli öğelerini, “asayiş ordusu” şeklinde dışa vurulan militarist “benlik tahayyülü” ve militer yöntemlerin yüceltilmesi; özellikle 1980 öncesinde ırk/kan vurgusu da içeren milliyetçi muhafazakarlık; devletin kutsallığı ve bekâsı meselesi etrafında oluşturulan hassasiyet; ve toplumun bir kısmının ötekileştirilerek “iç düşman” olarak telakki edilmesi oluşturur.

Polisin bakış açısındaki değişen öğelerden ilki düşmanlaştırılan kesimlere dairdir. 1980 öncesinde, temel olarak, devletin değişik nedenlerle kurguladığı anti-komünist mobilizasyon çerçevesinde “anarşist/komünist” olarak etiketlenen muhtelif gruplar, Cumhuriyet’in kuruluşundan beri hukukun sınırında konumlandırılan gayrimüslimlerin yanısıra, birer “tehdit” unsuru olarak tanımlanırken, 1980 darbesiyle birlikte, sol bir çatı altında buluşan bu gruplar, şiddet yoluyla büyük ölçüde bertaraf edilmiş ve cezai sistem içine alınmışlardır. Buna rağmen, Kürt hareketinin çeşitli yollarla yaygınlaştığı ve yüksek seviyede şiddetle bastırılmaya çalışıldığı, yine de artık kimliklerin bastırılmayıp açıkça telaffuz edilmeye baş-

30 1960-1980 arası dönem için *Polis* dergisinin 1963, 1964, 1966, 1967, 1970, 1971, 1975, 1979 yıllarında yayımlanan ciltleri incelenmiştir. 1980 sonrası dönem için yine *Polis* dergisinin 1980, 1984, 1986, 1987 ve 1989 yıllarında yayımlanan ciltleri tetkik edilmiştir. *Polis Dergisi*’nin ise 1995-2001 yılları arasında yayımlanan ciltleri tamamen, 2001’den itibaren ise şu ciltler taranmıştır: 35 (2003), 36 (2003), 37 (2003), 38 (2004), 39 (2004), 41 (2004), 42 (2004), 43 (2005), 47 (2006). Ayrıca, yazar tarafından, Nisan-Haziran 2005 tarihleri arasında, Ankara’da bir karakolda, Polis Akademisi’nde, İstanbul’da beş ilçenin (Bağcılar, Sultanbeyli, Gaziosmanpaşa, Beyoğlu, Kadıköy) Emniyet Müdürlükleri bünyesinde, Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü ve Asayiş Şube Müdürlüğü’ne bağlı Motor-sikletli Polis Timleri’nde çalışan polislerle toplam 27 mülakat gerçekleştirilmiştir.

31 Yazar tarafından konu üzerine yapılan inceleme *Toplum ve Bilim* dergisinin 114. sayısında yayınlanmıştır (Berksoy, 2009).

32 bkz. Agamben, 1998.

landığı bu yıllarda, “iç düşman” kategorisi genişlemiştir. “Makbul vatandaş” kimliği olarak belirlenen “Sünni Türk” kimliğinin karşısında kimliklerini açıkça beyan edip kültürel haklarını talep eden etnik/mezhepsel gruplar, bu kategoriyi oluşturan en geniş gruplardan biri haline gelmişlerdir. Özellikle, Kürtler ve Aleviler “bölücü” olmakla itham edilmiş, bunların yanısıra solcular ve bazı sendikalar “istikrar”ı bozan unsurlar olarak bu dönemde de kriminalize edilmeye devam edilmişlerdir. Gayri-müslim gruplar içinde bilhassa Ermeniler, önceleri ASALA neden gösterilerek sonra da “soykırım” meselesi ile ilgili olarak düşmanlaştırılırken, yeni kurgulanan neoliberal iktisadi rasyonaliteye eklenemeyerek yoksulluk sınırı altında yaşayan ve genellikle etnik bir kimliğe sahip nüfus da (Romanlar ve zorunlu iç göç sonucu büyük kentlere göçen Kürtler) düşmanlaştırılan kesimler içerisinde yerini almıştır. Vatandaş/ortadan kaldırılabılır terörist ayırımı bu dönemde keskinleşmiş, vatandaş konumuna şeklen dahi geçememiş olan mülteciler, tutuldukları misafirhanelerde ve sokaklarda polisçe çoğu zaman sorun olan ve bertaraf edilmesi gereken birer “organizma”/“çıplak yaşam” olarak değerlendirilmişlerdir.³²

Bu dönemde polis söylemlerinde görülen bir diğer değişiklik ise, 1990’larda teşkilatta “insan hakları” konusuna yapılan vurgudur. Ancak, polis pratiklerinde demokratikleşme sağlayacağına dair izlenim yaratan bu söylemlerin, aslen, polis pratiklerini meşrulaştırmaya yönelik kullanıldığı görülür. Burada bahsedilecek son değişiklik ise, 2000’lerde teşkilat içinde, halkla ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğine dair gündeme gelen düşüncelerdir. Bu yönelim, yukarıda bahsedildiği gibi, teşkilatta yeni stratejilerin oluşturulmasına yol açmıştır. Ancak bu konu da bir özeleştirici sonucu olarak değil, polisin “etkinlik” ve “verimlilik” sağlama kaygıları çerçevesinde ele alınmıştır.

2006-2008 YILLARI ARASINDA POLİS TEŞKİLATI

GELİŞTİRİLEN STRATEJİLER, YENİ SİLAHLAR/ TEÇHİZATLAR VE YASAL DEĞİŞİKLİKLER

Polisin, 2006-2008 yılları arasında, “güvencesizlik” ve “güvenliksizlik” hissiyatı yaratan neo-liberal politikaların neden olduğu tahribatın sonuçlarını bertaraf etmek üzere oluşturduğu stratejiler, genellikle, kişilerin polise bilgi aktarmasını, asayiş olaylarına karşı tedbir almasını, dolayısıyla polislik işinde sorumluluk devralmasını sağlamaya yönelik olmuştur. Örneğin, Şubat 2006’da, Erzurum’da, polis bizzat hırsızlık yaparak, bu tür olaylara “duyarsız” kalındığını kanıtlamaya çalışmış ve halka, “155 Polis İmdat” hattını kullanmaları ve polise bilgi

sağlamaları yönünde telkinde bulunmuştur.³³ İzleyen günlerde ise, bu sefer Antalya’da açık kalan apartman kapıları önüne, üzerinde “[H]er zaman bu kadar şanslı olmayabilirsiniz, bu polisin ayak izi” yazılı maket ayak izleri bırakmıştır.³⁴ “Makbul vatandaş”ı “şüpheli” ve “tedbirli” olmaya davet eden bu telkinler, adeta bir “düşman” istilası tehdidine karşı bu kesimin, polisle işbirliği yapmasını sağlamayı amaçlamaktadır³⁵. Bu konuda gerçekleştirilen bir başka uygulama ise 1550 numaralı “Alo Kanka” kod adlı mobil telefon hattı uygulamasıdır. Polisin “[D]ilerseniz ihbarda bulunabiliyorsunuz, dilerse- niz pasaportunuzun işlemi bitmiş mi diye sorabiliyorsunuz” sloganıyla tanıttığı hat,³⁶ polisin bir “yakın arkadaş/kanka” olarak görülmesini telkin eden ve dolayısıyla polise sık sık ihbarda bulunulmasını sağlamaya yönelik bir uygulamadır. “Muhbir vatandaş”ların sağlayacağı bilgiler polisin “ötekileştirilenler” üzerindeki denetimini sağlamlaştıracak ve bu kesimler “ortadan kaldırılamasa” da etkisiz kılınabilecektir.

Batı’da, özellikle Amerika ve İngiltere’de, neoliberal politikaların yol açtığı benzer sorunlara yönelik 1980 sonrası oluşturulan “toplum destekli polislik” stratejilerinin etkisinde³⁷ geliştirilen bu yöntemlerden pilot denemesi Erzincan’da yapılan bir başkası ise, “aile polisliği” uygulamasıdır. Erzincan’da 2007’de Asayiş Şube Müdürü tarafından hazırlanan projeye göre kentte bulunan 22.000 konut dört bölgeye ayrılırken, her bölgenin sorumluluğu emniyet müdür yardımcısına, her mahallenin bir şube müdürüne veya emniyet amirine, her 38 konutunki ise bir polis memuruna verilmiş, yani zimmetlenmiştir. Görevli polislerin haftada yarım gün aileleri tanımak, sorun dinlemek için sorumlu oldukları evlere gitmeleri öngörülmüştür. Bu şekilde polis, “makbul vatandaş”ın çeşitli sorunlarına çözüm bulurken, kurulan yakın ilişkiler sayesinde, toplumun her köşesinin bilgisine hâkim olmayı hedeflemiş ve bu bilgi akışının daim olmasını sağlamaya çalışmıştır.³⁸

Bilgi akışını sağlamaya ve polisin görünürlüğünü arttırmaya yönelik bir başka strateji ise arttırılmış yaya devriyeleridir. 2006’nın başlarında, zamanın İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu’nun 81 ile gönderdiği “Önleyici Güvenlik Tedbirleri” başlıklı genelgede, suçun önlenmesi için alınan tedbirlerde ihmal gösteren personel hakkında yasal işlem yapılacağı belirtildikten sonra “sokak hakimiyeti”ni sağlamak için azami imkan ölçüsünde sayısı arttırılmış motorize ve yaya devriye ekiplerinden yararlanılması gerektiği belirtilmiştir. Aynı genelgede “suça meyilli kişilerin tespiti ve suç işleyen caydırılmasında” motorlu devriyelerin yetersiz kaldığı, dolayısıyla devriye

hizmetlerinin resmi kıyafetli ve yaya olarak yerine getirileceği bildirilmiştir. Vatandaşa “güvenlik” hissini verilmesi ve caydırıcı olunması için yaya devriyelerinden düşük kullanmaları istenmiştir³⁹.

Oluşturulan bu yeni stratejiler bağlamında, Emniyet Genel Müdürü Oğuz Köksal, Mart 2007’de, “bürolarda çalışan polisleri sokağa indireceğini; polisin daha hızlı hareket etmesini sağlayarak suçüstü yakalamaları arttıracğını; kapkaç ve hırsızlığa karşı ‘huzur timleri’ oluşturacağını” belirtmiştir.⁴⁰ İzleyen günlerde, bu bağlamda geliştirilen yeni bir proje uygulamaya konmuş, sivil polislerden oluşan “Güven Timleri” ve motorize ekiplerden oluşan “Yıldırım Timleri” kurulmuştur. Güven Timleri’ndeki polisler “simitçi, biletçi, ayyaş” kılıfına girip istihbarat toplarken, esnaf ve çevre halkıyla iyi ilişkiler kuracak, suçüstü yapmaya çalışacak, yakalama işlerinde ise motorize Yıldırım Timleri bu timlere yardım edecektir. Bu tim mensuplarından gaspçı yakalayana 10, kapkaççı yakalayana 9 puan verilecek, yeterli puan toplayamayanlar ise bu timlerden alınacaktır.⁴¹ Puan sistemi itibarıyla agresif polisliğe yol açabilecek bu uygulamanın özellikle “polis mülkü”⁴² haline gelmiş insanlar için insan hakları ihlallerini arttırıcı bir etkisi olabileceği çıkarsanabilir.

Yaşanan toplumsal tahribat, 18 yaş altı çocuklara şiddet eğilimi ve çeteleşme şeklinde yansırken, bu konu da teşkilat gündeminin bir parçası olmuş ve bu duruma yönelik çeşitli illerde yeni polisiye tedbirler oluşturulmuştur. Örneğin İstanbul’da Mart 2006’da Motosikletli Polis Timleri Yunuslar, okul giriş çıkış saatlerinde kontrolleri sıklaştırırken, aynı günlerde İzmir’de Milli Eğitim İl Müdürlüğü ve İzmir Emniyet Müdürlüğü arasında imzalanan protokolle 22 polisten oluşturulan bir “okul timi”nin, hergün başka bir okul çevresinde çalışması, istihba-

33 *Radikal*, 14 Şubat .2006.

34 *Radikal*, 24 Şubat 2006.

35 Kasım 2006’da yine Antalya’da polis, kapı zillerini çaldığı evlerin “kim o?” demeden açan sahiplerini uyarılmış, diyenlere ise teşekkür etmiştir (*Radikal*, 20 Kasım 2006). Aynı uygulama Eylül 2007’de Rize’de de yapılmış ve kapı zilleri çalınarak ev sakinleri uyarılmıştır (*Radikal*, 27 Eylül 2007).

36 *Radikal*, 14 Nisan 2008.

37 Corder 1999, s. 137-149.

38 *Radikal*, 1 Kasım 2007.

39 Mayıs 2006’da, Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından yine bir genelge yayımlanmış, polislerin diğer birimlerden yardım isterken de düşük kullanmaları istenmiştir (*Radikal*, 17 Mayıs 2006).

40 *Radikal*, 30.3.2007.

41 *Radikal*, 1 Haziran 2007.

42 Reiner *The Politics of Police* (1992, s. 137) başlıklı kitabında, polis alt-kültürünün toplumdaki iktidar yapılarını yansıttığını ve toplumda en az iktidar sahibi olan grupların sürekli surette polis müdahalesiyle karşılaştıklarını, dolayısıyla bir nevi polis “mülkü” haline geldiğini belirtir. Reiner’in işaret ettiği “en az iktidar sahibi gruplar”ın sahip olduğu sınıfsal kimliklerin, çoğu zaman, bir de etnik boyutu olduğu söylenebilir.

rat toplaması ve buna göre uygulamalar yapması kararlaştırılmıştır.⁴³ Ekim 2006'da İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu'nun valiliklere gönderdiği genelgede her okul için bir rütbeli polisin görevlendirilmesi istenmiştir. Bu uygulamalarla okullar bir nevi polise zimmetlenmiştir.⁴⁴ Çocuklar arasında asayiş suçlarına yönelmiş olanlarla ilgili olarak ise, yine bazı illerde projeler oluşturulmuştur. Örneğin, 2005-2006 yılı içerisinde Konya'da "Polis Abi-Polis Abla Projesi" hazırlanmış, bu bağlamda, sözkonusu çocuklar takibe alınarak suç işlemekten değişik şekillerde alıkonmaya çalışılmıştır.⁴⁵

Çocuklara yönelik bu polise tedbirler, Güneydoğu'da da, Kürt sorununu bir asayiş sorunu olarak gören resmi mantığın doğrultusunda yürürlüğe sokulmuştur. Polis, devletçe iç göçe zorlanan ve Batman, Adana gibi şehirlerde yoksullukla mücadele eden ailelerin eylemlere katılan çocuklarını, kimi zaman ayakkabı, yiyecek alımı gibi geçici maddi ikramlar yoluyla, kimi zaman da 2008'de Adana'da Seyhan Gençlik Merkezi ile Emniyet Müdürlüğü'nün yürüttüğü "Çocuklar Geleceğimizdir Projesi" gibi girişimlerle, içinde buldukları maddi/manevi yoksulluk durumunu gözardı etmeye ve eylemlerde polisin uyguladığı şiddeti yok saymaya çağırılmış, polislerle işbirliğine ikna etmeye çalışmışlardır.⁴⁶

Sözkonusu yeni stratejilerin oluşturulmasının yanısıra, 2006-2008 arası dönemde teşkilat, personel sayısında belirgin bir artış sağlamaya çalışmıştır. 2005 yılında 6.5.2005 tarihli ve 5336 sayılı kanunla, dört yıllık fakülte mezunlarına altı aylık eğitim sonunda polis olabilme imkanının sağlanmasının ardından, bekçiler de, 24.4.2008 tarihli ve 5757 sayılı kanunla, Emniyet sınıfına dâhil edilmiştir.⁴⁷ Bu dönemde, kullanılan silah ve teçhizatlar da yeni eklemeler yapılmıştır: 2006'nın sonlarına doğru, parmakizi alımında, mürekkep kullanımı yerine dijital sisteme geçilerek 44 tane "live scan" aleti 30 ilde kullanıma sokulmuş⁴⁸; 2007'nin ilk aylarında ise, toplumsal olaylarda kısa süreli olarak bayıltan veya boyayan plastik mermili silahların kullanılabilmesi için Emniyet Genel Müdürlüğü

bazında denemeler yapılmış ve girişim başlatılmıştır.⁴⁹ Denemede olan bir başka aygıt ise yine toplumsal olaylarda kullanılacak olan "Long Range Acoustic Device" (LRAD) adında kulak çınlatan aygıttır. Toplulukları daha kısa sürede dağıtabileceği düşüncesi ile bu aygıtın da yakında kullanıma sokulacağı belirtilmiştir.⁵⁰

Kullanılan şiddetin etkinliğini arttırmaya yönelik bu silah ve ekipman takviyesinin yanısıra, teşkilat, Ağustos 2008'de şiddet kullanımını kontrol etmeye yönelik bir iyileştirme tedbiri de almış ve toplumsal olaylarda görev yapan Çevik Kuvvet polisinin kasklarının numaralandırılması uygulamasını başlatmıştır. Öncelikle Sivas, Kocaeli, Kayseri, Eskişehir'de başlatılan bu uygulamanın, 81 ile yaygınlaştırılacağı ilan edilmiştir. Bu uygulama ile "orantısız" şiddet uygulayan polisi artık, en azından, tespit etmek mümkün olacaktır.⁵¹

Bu dönemde, yasal düzlemde de önemli düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden ilki, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'na (TMK) ilişkindir. Ordunun ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yeni CMK'da yetki kısıtlamasına gidildiğine dair dile getirdiği şikâyetlerin akabinde, TMK üzerinde, 29.6.2006'da 5532 sayılı kanunla⁵² birçok değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden en önemlileri şöyledir: daha evvel TCK'nın 20 maddesinde suç olarak tanımlanan eylemler terör kapsamına girerken, 3. ve 4. maddelerde yapılan değişikliklerle, bu kanunun 60 maddesindeki eylemler terör kapsamı içine alınmıştır. Böylece evrak sahteciliği, "halkı askerlikten soğutmak" veya "devlet görevlilerine direnmek" de bu kapsam içine girmiştir. Bu suçların cezaları artmış, dolayısıyla eylemin neden olduğu zarar ve ceza arasındaki orantılılık ilkesi ihlal edilmiştir. 10. madde'de yapılan değişiklikler ise, kişilerin savunma hakkını hukuka aykırı şekilde kısıtlamıştır. Bu değişikliklere göre, şüpheliler ancak bir tane avukat edinebilecekler ve savcının isteği ve hâkimin kararı ile gözaltı sürecinde 24 saat boyunca avukatlarını görme hakları kısıtlanabilecektir. Aynı zamanda, avukatların, dosyaları ve evrakları görme haklarının da kısıtlanabilmesi sağlanmıştır. Buna karşılık terörle mücadele görevini yürüten memurlardan suç işlediği iddia edilenlere, ücreti ilgili kurumca ödenecek 3 avukat bulundurulma hakkı verilmiştir. Yapılan değişiklikler arasında en dramatik sonuçlara yol açabilecek olan ise, yaşam hakkının ihlaline sık sık sebebiyet vereceği açık olan ek madde 2'ye dairdir. 1999'da Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilen bu madde, 2006'da tekrar yürürlüğe konmuştur. Bu maddeye göre "teslim ol" çağrısına uymayan veya silah kullanmaya teşebbüs eden terör şüphelilerine, polis doğrudan ve duraksamadan ateş açabilecektir. "Teslim ol" çağrısına uy-

43 *Radikal*, 30 Mart 2006, *Radikal*, 6 Nisan 2006.

44 *Radikal*, 7 Ekim 2006.

45 *Radikal*, 29 Mayıs 2006.

46 *Radikal*, 4 Şubat 2008; *Radikal*, 24 Şubat 2008; *Radikal*, 23 Haziran 2008.

47 (*Resmi Gazete* 8 Mayıs 2008, no: 26870); EGM Personel Dairesi Başkanlığı'nın verilerine göre halihazırda polis teşkilatının 18-2.050 personeli vardır. Bkz. <<http://www.egm.gov.tr/daire.personel.asp>>.

48 *Radikal*, 6 Aralık 2006.

49 *Radikal*, 24 Mart 2007.

50 *Radikal*, 11 Mart 2008.

51 *Radikal*, 22 Ağustos 2008.

52 *Resmi Gazete* 18 Temmuz 2006, no: 26232.

mamak, şüpheliyi yaşam hakkından mahrum bırakmak için yeterli görülmüştür.

Yaşama hakkı da dâhil olmak üzere kişi hak ve özgürlüklerini fütursuzca kısıtlayan bu kanunun yanısıra, 2.6.2007'de 5681 sayılı kanunla⁵³ PVSK'da gerçekleştirilen değişiklikler de, yol açtıkları yetki genişlemesi sebebiyle, oluşturulmaya çalışılan kapsayıcı ve baskıcı denetimi sağlamlaştırmıştır. Bu kanunla birlikte polis; artık hakim kararı veya mülki amirin emri olmadan da, "makul şüphe" gibi belirsiz bir kavram dolayımıyla, kişileri ve araçları durdurabilecek, soru sorabilecek ve kişinin üzerinde veya aracın görünen yerlerinde arama yapabilecektir (madde 4A); artık sadece sanıkların değil, herkesin parmak izini ve fotoğrafını kaydedebilecektir (madde 5); ihtar yapmadan da zor kullanabilecek ve kişinin yakalanmasını sağlamak için silahla ateş edebilecek, silahla saldırıya teşebbüs edilmesi halinde ise tehlikeyi etkisiz kılacak ölçüde duraksamadan silahla ateş edebilecektir (madde 16). Bu değişikliklerle, her birey gözetim altında olan birer şüpheli haline sokulurken, kişilerin yaşam hakkı -her iki yasada da- tehlikeye atılmış ve toplumun tamamının bilgisi üzerinde hakimiyet sağlamak mümkün olmuştur.

POLİSİN "TAKDİR YETKİSİ", POLİS ŞİDDETİ VE HUKUKUN SINIRINDA KONUMLANDIRILANLAR

Günlük hayatta polis uygulamaları gözden geçirildiğinde, takdir yetkisinin kullanımının bu uygulamaların önemli bir parçasını oluşturduğu görülür. Polisçe kullanılan "takdir yetkisi", memurun, kişilerle karşılaşması sonucu açılan belirsiz alanda, yasayı yorumlayıp kararını verirken dayandığı yetkidir. Çoğu zaman "makul şüphe", "gecikmesinde sakınca bulunan hal" gibi kavramlar ile yasal bir zemine oturtulan bu yetkiyle polis, kişiyi özgürlüğünden, yoksun bırakabildiği gibi, aynı zamanda onu sadece bir organizmaya dönüştürerek yaşamı üzerindeki son sözü de söyleyebilmektedir.

2000'li yıllarda, polise takdir yetkisi açısından, geniş kullanım alanı bırakan yasa maddelerinden en önemlileri arasında şunlar vardır: a) PVSK'nın yakalama yetkisini düzenleyen 13. maddesi⁵⁴, b) PVSK'nın 2007 değişiklikleri sonrası durdurma ve kimlik sormayı (eski madde 17) düzenleyen ancak arama yetkisini de içeren 4. maddesi⁵⁵ ve c) PVSK'nın (2007 öncesinde madde 16 ve ek madde 6'de düzenlenmiş olan) zor kullanma ve silah kullanımı yetkisinin 2007 sonrasında düzenlenmiş olduğu 16. maddesi ve TMK'nın paralel maddesi olan ek madde 2.

13. maddenin tanıdığı yetki ile polis, aldığı tedbirlere "direnme" kriterlerini kendisi belirlemekte, "direnildiğini" be-

lirlediği kişileri yakalayıp, gerekli kanuni işlemleri yapabilmektedir. 4. maddenin sağladığı "durdurma ve kimlik sorma" yetkisinin kullanılması ise "polislin tecrübesine ve içinde bulunulan durumdan edindiği izlenime dayanan makul bir sebebin bulunması" şartına bağlanmıştır. 16. maddede düzenlenen zor kullanma yetkisinde polis "direnışı kırmak amacıyla ve kırılacak ölçüde" ve kademeli olarak artan nispette zor kullanmaya yetkili kılınmıştır⁵⁶. Silah kullanımına dair şartlar detaylandırılmıştır, ama bu tanımlamaların gerçekleşip gerçekleşmediğinin takdiri polise bırakılmıştır. Bu düzenlemeler, polislin, "takdir yetkisi"ni son derece genişleten düzenlemelerdir.

Polise tanınan bu geniş takdir yetkisi, sözkonusu dönem içerisinde, polis alt-kültürünün militarist, milliyetçi ve düşmanlaştırıcı özellikleri ile birleşerek, polis şiddetinin günlük hayatta daha sık gerçekleşmesine olanak vermiştir. Gözaltında ve gözaltı yerleri dışında gerçekleşen işkence, ağır işkence ve "ölçü dışında kuvvet kullanımı" bildirimleri, Adalet Bakanlığı'nın istatistiklerine göre, 2006 ve 2007 yılları için 4.719 civarı gibi yüksek bir seviyede seyrederken⁵⁷, günlük hayatta polis şiddeti ve bazı grupların polis tarafından sürekli surette baskı altında tutulması da, bu dönemde, artarak devam etmiştir.

2006-2008 yılları arasında, günlük hayatta polis şiddetine örnek gösterilebilecek birçok olay gerçekleşmiştir. Gelir düzeyi düşük veya sabıkası olan kimseler, "istisna"nın "normal" olanla sınır çizgisinin bulanıklaştığı bu muamelelere sıklıkla maruz kalırken, avukat, doktor gibi gelir düzeyi yüksek, "nüfuzlu" olduğu düşünülecek kimseler de, diğerleri kadar olmasa bile, devleti cisimleştirdiklerinin farkında olan polislerin geniş yetkilerine dayanarak uyguladıkları fizikî şiddetin hedefinde yer almışlardır.⁵⁸

53 Resmi Gazete 14 Haziran 2007, no: 26552.

54 Yakalama yetkisi, paralel bir şekilde, CMK'da madde 90'da düzenlenmiştir.

55 Arama kararı yetkisi CMK madde 119'da düzenlenmiştir. Polis amirlerine de, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hakim kararı olmadığına veya savcıya ulaşılmadığında, bu yetki tanınmıştır.

56 Çevik Kuvvet Yönetmeliği'nde de zor kullanma yetkisi düzenlenmiş ve polis amirine kullanılacak zorun derecesini belirleme yetkisi verilmiştir (EGM, 2001, 111).

57 Radikal, 27 Ağustos 2008.

58 2006-2008 arasında gerçekleşen çok sayıda vakadan birkaçı şöyle özetlenebilir: Gümüşsuyu Mahallesi Muhtar Çiğdem Nalbantoğlu'na 11.8.2006'da polisler tarafından kimlik sorulmuş, işlem sırasında Nalbantoğlu darp edilmiş, darpa dair hastane raporu almış, buna rağmen "görevli memura mukavemet" ettiği gerekçesiyle kendisine polisçe ceza kesilmiştir. Nalbantoğlu, mukavemet iddiasıyla açılan davadan beraat ederken, mahkeme, memurların görev sınırlarını aşmış olduğunun saptanması için polisler hakkında suç duyurusunda bulunmuştur (Radikal, 17 Ağustos 2006, Radikal, 24 Mayıs 2008). Taksicilik yapan Engin Topal, 22.5.2007'de, gaspçılardan kaçarak polisten yardım istemiş; ancak yardım alamamış; polisleri şikayet etmek isteyince de dövülmüştür.

Genel Bilgi Toplama

Haluk İnanıcı

Tarihi 12 Eylül Darbesi öncesine kadar giden “Genel Bilgi Toplama”sı (GBT), Türkiye’de, yayımlanmamış mevzuat örneklerinden bir tanesi olan KİHBİ (Kaçakçılık İstihbarat, Harekât, Bilgi Toplama) Bilgi Toplama Yönergesine göre yapılmaktadır. Bu yönergenin iki yasaya dayandığını iddia edilir. Hâlbuki sözkonusu yasaların Emniyete böyle bir yönerge çıkarma yetkisi verip vermedikleri şüphelidir.

Emniyet, yönergenin 3152 Sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun’un 13/c maddesine dayandığını iddia etmektedir. 1985 tarihli yasanın bu maddesi, Emniyete “Suç işleyip ele geçmeyen kişilerin” kayıtlarını tutma yetkisi vermektedir. Bu madde “suç işleyen” kişilerle, yani hakkında bir suçla ilgili kesin hüküm bulunan kişilerle ilgili olduğundan, hakkında kesin hüküm bulunmayan bir kimse için bu maddeye dayanılarak KİHBİ Bilgi Toplama Yönergesi’ne göre bilgi toplanamaz. İkinci nokta, bu yasa, teşkilat yasaasıdır ve anılan daire, kaçakçılık dairesidir. Görevleri kaçakçılık suçlarıyla sınırlıdır.

KİHBİ Bilgi Toplama Yönergesi’yle ilgili ikinci yasal dayanak iddiası, 2559 Sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu Ek.7. maddesine dayanmaktadır. Madde polise “Ülke Seviyesinde İstihbarat Faaliyetleri”nde bulunma yetkisi vermektedir. Emniyetin önleyici kolluk hizmeti kapsamında, yasayla ayrıntılı olarak düzenlenmek şartıyla, “istihbarat” yetkisi vardır. Ancak bu istihbarat yetkisi, “keyfi, genel, vatandaşını fişlemeye imkân verecek” genişlikte değildir. İstihbarat için mutlaka somut bir suç ihtimali söz konusu olmalıdır. Ayrıca istihbarat bilgilerinin hiçbir hukuki değeri yoktur. Bu bilgiler ne

zamanki ciddi suç emarelerine dönüşmeye başlar, polisin önleyici kolluk hizmeti sona erer, adli kolluk hizmeti başlar. Yani dosya savcılığa, adli makamlara gönderilmek zorundadır.

Süreç ise şöyle işlemektedir. Aranılan kişilerle, araçlarla ilgili bilgiler KİHBİ/GBT kartoteklerine/veritabanlarına kaydedilir. Ayrıca kişilerle ilgili polisin hiçbir hukuki değer taşımayan çoğu zaman sübjektif notları da bunlara işlenir. Bir kişi, bir siyasi suçtan dolayı aklanmış olsa bile o kişinin bilgileri KİHBİ/GBT’de tutulmaya devam edilir. Hatta haklarında hiçbir suç soruşturması olmamış, dava açılmamış vatandaşlarla ilgili bilgiler bile bu kayıtlara işlenmektedir. Üstüne üstlük, kişisel bilgiler/veriler” içeren devlet GBT kayıtları da o kişilere kapalıdır.

Polisin, adli makamların kendine gönderdiği arama, yakalama emirleriyle ilgili bilgileri KİHBİ/GBT veya bir yere işlemesinin o kişileri takip etmesi, yakalaması için zorunlu olduğu söylenebilir. Ancak 2005 tarihinde yürürlüğe giren yeni Ceza Muhakemesi Kanununun 90-99. maddeleri polise böyle bir yetki vermemekte. Bu yetki “cumhuriyet savcılarında” aittir. Adli bilgilerle ilgili veritabanları ancak adli kurumlar tarafından tutulabilir. Üstelik Türkiye’de UYAP adı altında dev bir yargı otomasyon projesi başlamıştır. Halen tüm yargı bilgilerinin tutulmaya başlandığı bu sistem, Adalet Bakanlığı/İdarenin kontrolünde ve yasadan yoksundur. Adalet Bakanlığı’nın belirttiği gibi bu sistemin amaçlarından birisi de polisin tüm adli bilgilere bir “tuşa” basarak ulaşmasıdır. Bu durumda polisin adli bilgilerle ilgili “ayrı bir veritabanı” tutmasına gerek var mıdır? Hem gerek yoktur, hem de Ceza Muhakemesi Kanunu’na göre böyle bir şey mümkün değildir. Uygulamanın, uluslararası hak ve özgürlükler müktesebatı ile veri kaydı/işlenmesi müktesebatına aykırı olması da konunun başka bir veçhesidir.

Fizikî şiddetin yanısıra, 2006-2008 yılları arasında sıklıkla tezahür eden bir diğer tarz polis şiddeti ise “dur” ihtarına uymadığı gerekçesiyle ateşli silahla vurma vaka-

larıdır. Bu vakalar, Haziran 2007’de PVSK’da yapılan değişikliklerden önce de var olsa da, 16. maddede toplanan değişikliklerle, polisin bu tarz şiddete daha sıklıkla başvurmasının önu açılmıştır. Sözkonusu olaylara örnek olarak şunlar gösterilebilir: Mayıs 2006’da İstanbul, Fatih’te, Aytekin Arnavutoğlu Terörle Mücadele Şubesi’ne bağlı sivil bir araç içindeki Bomba İmha Ekibi tarafından, “dur” ihtarına uymadığı gerekçesiyle vurulmuş ve hayatını kaybetmiş⁵⁹, polisler Ocak 2008’de “kasten adam öldürmekten” dört yıl hapis cezası almışlardır.⁶⁰ Ağustos 2006’da Balıkesir’de, alkollü olduğu için trafikte durdurulduktan sonra kaçtığı öne sürülen Halil Bulut yine polisçe vurulmuş ve hayatını kaybetmiştir.⁶¹ Aralık 2006’da

26.5.2007’de Ferhat Yalçıkaya, Galatasaray Meydanı’nda polisçe gözaltına alınmış ve dövülerek Yedikule’ye atılmıştır. 8.6.2007’de işadami Sezai Yakar, Cumhuriyet Caddesi’nde trafik polislerince durdurulmuş ve Taksim Polis Merkezi’nde dövülmüştür (Radikal, 25 Aralık 2007). 29.7.2007’de, avukat Muammer Öz, Moda’da otururken kimlik soran polislerce tartaklanmış, gözaltına alınmış ve dövülmüştür. Emniyetçe yapılan açıklamada Öz’ün polise mukavemet ettiği ve görevlilerin “kademeli olarak zor kullanarak” şahısları etkisiz hale getirdiği belirtilmiştir (Radikal, 3 Ağustos 2007).

59 Radikal, 13 Mayıs 2006.

60 Radikal, 23 Ocak 2008.

61 Radikal, 28 Ağustos 2006.

Adana'da hırsızlık yapmaya çalıştığı öne sürülen Uğur Çelik, sivil polislerce aynı gerekçeyle vurularak öldürülmüştür⁶². Ağustos 2007'de, Alanya'da hırsızlık yaptktan sonra kaçtığı öne sürülen iki kadından biri olan Hanım Çalığışu polisin açtığı ateşle ölmüştür.⁶³ Kasım 2007'de polislerden kaçtığı iddia edilen Baran Tursun yine polis kurşunuyla ölmüş⁶⁴ ve Temmuz 2008'de olayla ilgili 10 polis hakkında delilleri kararttıkları gerekçesiyle dava açılmıştır.⁶⁵ Ağustos 2008'de Bursa'da bir hırsızlık zanlısı ve Sivas'ta "dur" ihtarına uymadığı öne sürülen Turan Özdemir polis tarafından vurularak öldürülmüştür.⁶⁶

Günlük hayatta polis şiddetinin mağdur ettiği bu kişilerin yanısıra, bir de polisçe takip edilen, denetlenen ve her daim polis şiddeti tehdidi altında olan belli grupların ve kesimlerin var olduğu söylenebilir. Polis alt-kültüründen ve uygulamalarından anlaşıldığı üzere, bu kesimler, etnik/mezhepsel gruplardan (özellikle kimliklerine dair bilince sahip olan Kürtler, Aleviler, gayrimüslimler vd.), yoksulluk sınırı altında yaşayan ve genellikle etnik bir kimliğe sahip olan belli mahallelerin nüfusundan, kaçak göçmenler ile bazı sendikalar ve solculardan oluşmaktadır. Bu gruplara uygulanan sistematik polis denetimi ve şiddeti 2006-2008 döneminde de devam etmiştir.

Söz konusu etnik/mezhepsel grupların bir parçasını oluşturan Kürtler'in toplu halde maruz kaldıkları polis şiddeti, Newrozlar'da ve bir kısmı yasadışı ilan edilen gösterilerde görünürlük kazanmaktadır. Örneğin, Öcalan'ın yakalanma yıldönümü olan 15.2.2006'da Bağcılar'da ve 15.2.2008'de Cizre'de⁶⁷, özellikle 2006 ve 2008 Newrozlar'ında ve 29.3.2006'da Diyarbakır ve Batman'da PKK militanlarının cenaze törenlerinde⁶⁸, polis yaralanmalara ve ölümlere sebep olacak şekilde, yüksek seviyede şiddet kullanmıştır. Demokratik Toplum Partisi binaları ise çeşitli tarihlerde sistematik olarak polis baskınlarına uğramaktadır. Örnek olarak, Şubat 2006'da Doğubeyazıt'ta⁶⁹, Temmuz 2006'da Urfa'da⁷⁰, Şubat 2007'de Van'da gerçekleştirilen polis baskınları⁷¹ gösterilebilir.

Alevilerin ikamet ettiği mahalleler de polis baskınlarına ve yoğun polis gözetimine maruz kalmaktadır. Mart 1995'te İstanbul'un Gazi Mahallesi'nde yaşananlar bu bağlamda paradigmatik bir örnek oluşturmaktadır. Mahalle sakinleri ile polis arasında çıkan olaylarda 20 civarında kişi ölmüş ve polisin bu mahallelere yönelik "düşmanlaştırıcı" tutumu açıkça görülmüştür. 2006-2008 yılları arasında gerçekleşen iki olay, diğer dikkat çekici örnekler olarak gösterilebilir. Bunlardan ilki, Ümraniye Mustafa Kemal Mahallesi'nde, Ekim 2007'de, iki sivil polisin darp edildiği gerekçesiyle Terörle Mücadele, Asa-

yiş, Çevik Kuvvet ve Özel Harekat'tan 2.000 polisin katılımıyla ve zırhlı araçlarla gerçekleştirilen baskındır. 20 ev basılmış, 30 kişi gözaltına alınmış, 17'si kimlik kontrolü sonrası serbest bırakılmıştır⁷². İkincisi ise, yine Gazi Mahallesi'nde ve yine Ekim 2007'de gerçekleşmiştir. Mahalleye MOBESE kamerasının yerleştirilmesini protesto eden bir grupta polis çatışmış, 10 kişiyi gözaltına almıştır. Çevik Kuvvet polisi Gazi Polis Merkezi'ne dönerken "Ne mutlu Türküm diyene" ve "Her şey vatan için" şeklinde tempo tutarak uygun adım yürüyüş yapmıştır.⁷³ Sakinlerinin "vatan haini" olarak değerlendirildiği anlaşılan bu mahallelere karşı polis yoğun bir mobilizasyon içinde bulunmaktadır.

Bu bağlamda değinilmesi gereken üçüncü grup gayrimüslimlerdir. 6-7 Eylül olayları, Varlık Vergisi gibi uygulamaların görünür kıldığı gibi, gayrimüslimler, bekâ sendromunun canlı tutulduğu Cumhuriyet tarihi boyunca, her daim, yasal düzenin sınırında konumlandırılmışlardır. Bu konumlarından dolayı, takibe uğramış ve hatta fişlenmişlerdir⁷⁴. 2006-2008 döneminde işlenen beş cinayet, gayrimüslimlere uygulanan ayrımcı politikaların ve şiddetin polislerle ilişkin kısmını açığa çıkarmaktadır. Bu cinayetler, Hrant Dink, Rahip Santoro ve "misyoner" cinayetleridir. 19.1.2007'de işlenen Hrant Dink cinayetinde, bilirkişi ve müfettiş raporlarında tespit edildiği üzere, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde çalışan çeşitli kademedeki polisler, istihbarat bilgileri bulunmasına rağmen, gerekli tedbirleri almamışlar ve böylece cinayetin gerçekleşmesine katkıda bulunmuşlardır. Cinayetin faili yakalanmış ancak, bu polisler hakkında yargılama izni verilmemiştir.⁷⁵ 5.2.2006'da, Trabzon'da öldürülen Rahip Santoro'nun da faili yakalanmış, ancak 2 yıl sonra Şubat 2008'de rahibin "Pontusçu" olduğu ve "birliği bütünlüğü bozmaya yönelik" faaliyette bulunduğu gerekçesiyle dinlendiği or-

62 *Radikal*, 14 Aralık 2006.

63 *Radikal*, 4 Ağustos 2007.

64 *Radikal*, 26 Kasım 2007.

65 *Radikal*, 26 Temmuz 2008.

66 *Radikal*, 27 Ağustos 2008.

67 *Radikal*, 23 Şubat 2006) *Radikal*, 20 Şubat 2008.

68 *Radikal*, 20 Mart 2006; *Radikal*, 31 Mart 2006; *Radikal*, 23 Mart 2008.

69 *Radikal*, 25 Şubat 2006.

70 *Radikal*, 31 Temmuz 2006.

71 *Radikal*, 20 Şubat 2007.

72 *Radikal*, 10 Temmuz 2007.

73 *Radikal*, 25 Ekim 2007.

74 Örneğin, eski bir Emniyet mensubu'nun beyanına göre 1982'de sıkıyönetim komutanlığı, emniyet müdürlükleri'nden bölgelerinde Ermeni asıllı şahısların bulunup bulunmadığının tespiti ve şayet bulunuyorsa gözaltında kontrol edilmesi için gerekli tahkikatın yapılmasını istemiştir (*Radikal*, 4 Ekim 2007).

75 *Radikal*, 23 Temmuz 2008.

taya çıkmıştır. Santoro dinleme izninin bitimine üç gün kala öldürülmüştür.⁷⁶ Son olarak, üç kişinin Hristiyanlıkla ilgili kitap ve broşür basan Malatya'daki Zirve Yayınevi'nde 18.4.2007'de katledildiği vakada da, Santoro vakasında olduğu gibi, bu kişilerin polisçe yakından izlendiği ortaya çıkmış ve cinayet sonrasında deliller çeşitli şekillerde karartılmıştır.⁷⁷ Davanın sanıklarından, Abuzer Yıldırım ve Salih Güler, verdikleri ifadelerde, cinayetin sanıklarından Günaydın'ın polislerle irtibat içinde olduğunu itiraf etmiştir.⁷⁸ Bütün bu cinayetler ve polisin cinayetlerin öncesi ve sonrasındaki tutumu göstermektedir ki, bu kişiler, polisçe ve polisin alt-kültürünü devşirdiği resmi zihniyetçe "vatandaşlık" kategorisi dışında ve dolayısıyla vatandaşlık haklarından yoksun olarak değerlendirilmekte ve "ortadan kaldırılabılır" birer tehdit olarak algılanmaktadırlar.

Romanların ve Doğu/Güneydoğu Anadolu'dan zorunlu göçe tabi tutulmuş Kürtlerin yaşadığı ve nüfusu düzenli istihdam dışı kalmış mahalleler de, sistematik olarak polis denetimine ve şiddetine maruz kalmaktadırlar. Polis, asayiş suçlarını, özellikle mala karşı suçları azaltmak gerekçesiyle, nüfusunu "olağan şüpheliler" olarak mimlediği bu mahallelere sık sık baskınlar düzenlemekte ve bu nüfusu etkisizleştirerek, denetim altına almayı amaçlamaktadır. Sözkonusu dönemde, Çevik Kuvvet ve Özel Harekat timlerinin de katıldığı baskınlara örnek olarak şunlar gösterilebilir: 18.1.2006'da 100 polisle Karabayır mahallesine yapılan baskın; 10.2.2006'da Edirne'de Mezihlahir mahallesine yapılan baskın; 23.2.2006'da 1.000 polisle Gaziosmanpaşa'nın Sarıgöl mahallesinde gerçekleştirilen baskın; 17.3.2006'da Hacıhüsrev mahallesine yapılan baskın; 30.4.2006'da kapkaççılara yönelik ve 200 kişinin gözaltına alındığı Dolapdere ve Hacıhüsrev operasyonları; Ağustos 2008'de polisin, Hacıhüsrev Mahallesi'ne kamyon içinde girerek yaptığı baskın.⁷⁹ Baskı altına alınan bu nüfusun bir parçasını oluşturan Romanlar, "Polisin Disiplinine, Merasim ve Topluluklardaki Rolüne ve Polis Karakolları Teşkilatı ile Vazifelerine Dair Talimatname"de, açıkça, "şüpheli şahıs" olarak tanımlanmışlardır.⁸⁰

Mülteciler/"kaçak göçmenler" de polis şiddetine sıklıkla uğrayan gruplar arasında yer almaktadırlar. Dönem içe-

risinde, polisin bu tutumunun paradigmatik bir dışavurumunu Festus Okey olayında görmek mümkündür. 20.8.2007'de Beyoğlu Asayiş Şube Müdürlüğü'nde uyuşturucu bulundurduğu şüphesiyle gözaltına alınan Nijeryalı mülteci Festus Okey, gözaltındayken polis kurşunuyla hayatını kaybetmiştir. Olayın zanlısı polis "kasten adam öldürmek" suçundan halen yargılanmaktadır. Helsinki Yurttaşlar Derneği, Kasım 2007'de yayımladığı *İstenmeyen Misafirler: Türkiye'de Yabancı Misafirhaneleri'nde Tutulan Mülteciler*⁸¹ başlıklı raporunda, "yabancı misafirhaneleri" üzerine yapılan incelemelere ve çoğu erkek, Afrika'dan 40 mülteci ile yapılan görüşmelere yer vermiştir. Bu görüşmelerde, mülteciler, polislerin kendilerine "hasmane", "saldırgan" ve "kayıtsız" bir tutum içinde olduklarını ve fiziksel şiddet uyguladıklarını beyan etmişlerdir.

Önceki dönemlerde olduğu gibi, 2006-2008 döneminde de sık sık polis şiddetine maruz kalan ve burada bahsedilecek olan son grup ise bazı sendikalar, solcular ve benzeri muhalif kesimlerden oluşmaktadır. Bu şiddetin cisimleşmesi en açık şekliyle 1 Mayıs gösterilerinde gerçekleşmektedir. KESK ve DİSK'i oluşturan sendikalar polis şiddetine yoğun olarak maruz kalırken, sol çatı altında biraraya gelen çok geniş bir kesime, polis tarafından özellikle 2007 ve 2008 yıllarında düzenlenen 1 Mayıs gösterilerinde yüksek seviyede şiddet uygulanmıştır. Her sene 7 Kasım'da YÖK'ün kuruluşunu protesto eylemlerinde, sol görüşlü öğrencilere de sistematik olarak polis şiddeti uygulanmaktadır. Solculara ve benzer muhalif grupların (örneğin anarşistler) mensuplarına uygulanan polis şiddetinin örneklerini Serkan Tekpetek ve Ferhat Gerçek vakalarında görmek mümkündür. *Özgür Hayat* gazetesi ve *Yüzde 52 Öfke* dergisinin Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Sinan Tekpetek, 26.7.2007'de Taksim'de kimlik bilgileri sorulduktan bir süre sonra, zorla polis arabasına sokularak polislerce dövülüp, hareket halindeki arabadan atılırken⁸², *Yürüyüş* dergisini satan Ferhat Gerçek ise 7.10.2007'de Yenibosna'da polis müdahalesi sonrası çıkan olaylarda polis kurşunu sonucu felç olmuştur. Açılan davada Gerçek'in de aralarında bulunduğu altı kişiye, "2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet, görevi yaptırmamak için direnme, kamu görevlisine görevinden dolayı hakaret ve nitelikli mala zarar verme" iddiasıyla 15.5 yıla kadar hapis cezası istenirken, kurşunun çıktığı silahın belirlenememesi gerekçesiyle ve Gerçek'in doğrudan hedef alınmadığı belirtilerek, yedi polis hakkında "zor kullanmak yetkisi aşılarak kasten yaralama" suçu işledikleri gerekçesiyle 10 yıla kadar hapis istenmiştir (*Radikal*, 25.7.2008).

2006-2008 dönemi, yukarıda özetlenen verilerden de anlaşıldığı gibi, polis şiddetinin sık sık ve çeşitli şekillerde

76 *Radikal*, 21 Şubat 2008.

77 *Radikal*, 10 Ocak 2008.

78 *Radikal*, 8 Aralık 2007.

79 *Radikal*, 19 Ocak 2006; *Radikal*, 24 Şubat 2006; *Radikal*, 18 Mart 2006; *Radikal*, 2 Mayıs 2006; *Radikal*, 4 Ağustos 2008.

80 *Radikal*, 4 Haziran 2006.

81 Rapor için bkz. <http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/multeci_gozetim_raporu_tr.pdf>.

82 *Radikal*, 29 Temmuz 2007.

cisimleştiği bir dönem olmuştur. Polisin bu denli sık şiddete başvurabilmesine, bir yandan yeni yasal düzenlemeler mahal verirken, bir yandan da denetim mekanizmasının gevşek olması ve birçok durumda çalıştırılması da uygun ortamı sağlamaktadır.

POLİSİN HESAP VEREBİLİRLİLİĞİ, DENETİM MEKANİZMASI VE MAHKEME KARARLARI

Polis pratikleri, görünülmezliklerinin yüksek olması ve takdir yetkisi kullanımı içermeleri sebebiyle denetlenmesi hayli zor bir alandır. Ancak, polisi ilgilendiren yasalarda yetkilerin belirgin ifadelerle kısıtlanması ve denetim mekanizmasının, kolayca ve düzenli işleyecek şekilde kurgulanması sözkonusu pratikler üzerinde belli bir miktar kontrolü mümkün kılmaktadır.

Mevzuatta, özellikle PVSK'da, takdir yetkisine gönderme yapan ifadeler, yukarıda da belirtildiği gibi, polise hayli geniş takdir yetkisi tanıyacak şekilde muğlaktır ve belli sınırlandırmalara tabi tutulmamıştır. Denetim mekanizması ise, mekanizmanın çalıştırılmasını zorlaştıracak şekilde düzenlenmiştir. Atama yapmaya yetkili amirlerin takdir yetkilerini kullanarak verdikleri cezalar dışında, disiplin soruşturması veya cezai soruşturma açma kararı, 1999 yılından itibaren yürürlüğe giren "Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun" (no: 4483, 2.12.1999) göre illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar ve 3. maddede sayılan bazı diğer merciler tarafından verilmektedir. Soruşturma açıldığında, konu edilen fiil ve eylemler TCK'ya göre veya diğer kanunlara göre de suç teşkil ediyorsa, soruşturmayı yapan müfettişin "adli yönden lüzumu muhakeme" yolunda kanaat belirtmesi gerekir.⁸³ Dolayısıyla, yargılama hem özel hükümlere tabi tutulmuştur ve "yargı yetkisine müdahale" edilmektedir; hem de yargılamaya giden süreç çeşitli kademelerde izne tabi tutularak zorlaştırılmıştır.

Avrupa Birliği müktesebatına uyum çerçevesinde yapılan bir değişikliğin bu konuda önemli bir iyileşme sağladığını belirtmek gerekir. 11.1.2003 tarihli ve 4778 sayılı kanunun 33. maddesi uyarınca "Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun"un 2. maddesine eklenen fıkrada, TCK'nın işkence suçunu ilgilendiren maddeleri (94, 95, 256) kapsamında açılacak soruşturma ve kovuşturmalarda bu kanun hükümlerinin uygulanacağı hükmü getirilmiştir. Bu düzenleme ile bu suçu işleyen memurlar, doğrudan soruşturulabilecek ve yargılabilecektir.

2006-2008 arası dönem, denetim mekanizmasının işleyiş açısından incelendiğinde, şiddet uygulayan polise,

hem soruşturma açılma safhasında soruşturmaya izin verilmeyerek, hem de yargı aşamasında verilen cezaların düşüklüğü veya beraat kararları ile koruma sağlandığı görülür. Soruşturma açılmasının engellenmesi pratiğine en anlamlı yakın örnek Hrnt Dink davasıdır.

Daha önceden açılmış davaların bu dönemde verilen kararları da bu bağlamda dikkat çekicidir. Örneğin, 21-29.7.1999 tarihleri arasında Siirt'in Baykan ilçesinde gözaltına alınan Muzaffer Çınar, gözaltındayken işkence gördüğüne dair üç ayrı hastaneden rapor almasına rağmen, Siirt Ağır Ceza mahkemesinde yargılanan polis memurları, Şubat 2006'da 1'er yıl hapis ve 2.5 ay memuriyetten men cezası almış; hapis cezası 10 aya indirilerek ertelenmiştir. Dönem içinde karar verilen bir diğer polis şiddeti davası ise, 14.8.1993'de Kars'ın Digor ilçesinde yarılan gösteri sırasında 17 kişinin ölümü ve 63 kişinin yaralanması ile biten olaylara dairdir. Bu davada, kalabalığın üzerine ateş açan özel hareket polisleri tutuksuz yargılanmış ve davanın sonucunda beraat kararı çıkmıştır. Ölenlerin yakınları, 2004 yılında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuş ve Türkiye "güvenlik güçlerinin orantısız güç kullandığını" kabul ederek dostane çözüm önerisinde bulunmuş, para cezası ödemiştir. Burada bahsedilecek son dava ise Kaymaz davasıdır. 21.11.2004'te eylem hazırlığı içerisinde oldukları gerekçesiyle özel hareket polisleri tarafından vurularak öldürülen Ahmet Kaymaz ve 12 yaşındaki Uğur Kaymaz'ın davası da polislerin beraatiyle sonuçlanmıştır.⁸⁴ Yaşam hakkının her defasında ihlal edildiği ve ölümlerin gerçekleştiği bu olaylarda, hastane raporlarına rağmen, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ilerleyen süreçte Türkiye'yi mahkum edebileceği şartların var olmuş olmasına rağmen, polislerin iddialarına dayanılarak her defasında beraat kararı verilmiştir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.⁸⁵

Türkiye İnsan Hakları Vakfı, İnsan Hakları Derneği gibi konu ile ilgili derneklerin raporları incelendiğinde polis şiddetine dair davaların büyük oranda beraatle sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Çeşitli şekillerde şiddet uygulamış polisler ya yargı sürecine alınmamakta, ya yargı sü-

83 Sönmez, 2005, s. 549.

84 *Radikal*, 11 Şubat 2006; *Radikal*, 24 Şubat 2006; *Radikal*, 7 Mart 2007; *Radikal*, 19 Mart 2007.

85 Türkiye İnsan Hakları Vakfı'nın sağladığı verilere göre 1994-2001 arasında sonuçlanan 7.597 davadan, 1.347'si işkence, 3828'i kötü muamele davası olmak üzere, 5.175'i cezasız kalmıştır. Geri kalanlar, para cezalarını ve erteleme kararlarını da içermektedir. Basın açıklaması için bakınız: <http://www.tihv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1301&Itemid=69>. Dolayısıyla, işkence ve kötü muamele davalarının ezici çoğunluğunun cezasız kaldığı söylenebilir. Kaldı ki, 2003 yılına kadar işkence ve kötü muamele olaylarının davaya dönüşümü izne bağlı olduğundan, açılan dava sayısı şikayet sayısını yansıtmamaktadır.

recinde beraat ettirmekte veya verilen kısa süreli cezalar para cezasına ya da ertelemeye dönüştürülebilmektedir. Bu teamüllerin, denetim mekanizmasının kullanılmasını olanaksız kıldığı ve polislerin sık sık keyfi şiddet kullanmasına yol açtığı söylenebilir.

2006 ÖNCESİ VE SONRASI TÜM VERİLERİN İÇ VE DIŞ KONJONKTÜR HESABA KATILARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

1965'te Toplum Polisi'nin kurulması ve akabinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle Türkiye'de polis teşkilatı, 1980 öncesinde bir miktar genişletilmiş ve güçlendirilmiş ise de, 12 Eylül darbesi bu bağlamda bir dönüm noktasıdır. Darbe sonrasında teşkilat, devlet kurumları arasında belirgin bir şekilde ön plana çıkarılmış, genişletilmiş, yeni birimlerle ve teknolojik silahlarla güçlendirilmiş ve militarize edilmiştir. Ancak, polis teşkilatında gerçekleşen bu belirgin değişim, sadece Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Küresel kapitalizmin merkezleri olan Amerika ve İngiltere'nin 1970'lerin sonundan itibaren içine girdiği yeniden yapılanma süreci incelendiğinde, bu değişimin, merkezi Batı'da olan daha geniş bir sürecin parçası olduğu dikkati çeker. Neoliberalleşme olarak tanımlanabilecek bu safhada, sözkonusu ülkelerde devlet, kurgulanan yeni toplumsal ilişkiler ağının hassas dengesini otoriter ve şiddet içerikli yöntemlerle sürdürülebilir kılmaya çalışmış, yoksulluk sınırında ve altında yaşayan geniş kesimlerin varlığı kabul edilebilir bir durum olarak tanımlamış, bunun beraberinde getirdiği ve çeşitli şekillerde ortaya çıkan toplumsal sorunları (örneğin suçun ve şiddet kullanımının artması, suç tiplerinde yoğunlaşma vs.), güçlendirilen polis teşkilatları sayesinde kontrol altına almaya ve baskılamaya çalışmıştır. Yoksulluk kriminalize edilirken, toplumda bir cepheleşmeye gidilmiş, "önleyici polislik" stratejileri ile "makbul vatandaş"ların polisin safhında yer almasına çalışılmıştır. Karşı safta bırakılanlara ise, polis tarafından militarize yöntemler/ekipmanlarla ve geniş yetkilerin verdiği serbestlikle, sık sık yüksek seviyelerde şiddet kullanılmıştır.

Özellikle Amerika ve İngiltere'nin polis teşkilatlarına yönelik politikalarının yakinen takip edildiği⁸⁶ Türkiye'de de polis, neoliberalleşme sürecinde militarize olup genişlerken, bu süreç, ülkenin özgül koşulları ile birleşmiştir. Askeri bürokrasinin hakim olduğu devletin kendine has organizasyonu, konjonktürel pratikleri ve egemen zihniyetin milliyetçi muhafazakar özellikleri sözkonusu sürecin üzerinde yükseldiği temeli oluşturmuştur. Bunun sonucunda, toplumsalın "makbul" kesiminin dışında kalan ve sistematik olarak polis şiddetine maruz kalan kesimler, muhalif bazı sendikaları ve solcuları kapsadığı gibi, çoğu zaman yoksul kesimle örtüşen ve "Sünni Türk" kimliğinden farklı bir etnik/dinsel kimliğe sahip olup, bu kimliklerine sahip çıkan geniş kitleleri de içermiştir. Polis alt-kültürü ve uygulamalarından anlaşıldığı üzere, bunlar içinde, "homojenleştirme" ve "apolitizasyon" projelerini etkisiz kılan Kürtler, Aleviler, gayrimüslimler önemli yer kaplamaktadır. Süreç içerisinde, nüfusunu genellikle Romanların ve zorunlu iç göç mağduru Kürtlerin oluşturduğu yoksulluk sınırı altında yaşayan mahalleler ve mülteciler de, keskin sömürü üzerine kurulu olan toplumsal düzenin istikrarını bozan unsurlar olarak, sistematik şiddet gören bu kesimin bir parçası olmuşlardır.

2006-2008 arası döneme bakıldığında, sözkonusu kesimlere sistematik polis şiddetinin devam ettiği, bunun yanı sıra, önleyici "toplum destekli polislik" stratejilerine ağırlık verildiği görülür. Ayrıca, bu dönemde gerek PVSK gerekse de TMK üzerinde yapılan değişikliklerle polisin yetkileri son derece genişletilmiştir. Polis, edindiği bu geniş yetkiler sayesinde, toplum üzerinde daha etkin bir şekilde denetim kurarken, polis şiddeti, günlük hayatın bir parçası olmaya devam etmiştir. Çeşitli ortamlarda gerçekleşen fizikî polis şiddetinin yanısıra, "dur" ihtarına uyulmadığı gerekçesiyle polisin sık sık silah kullanması sonucunda birçok ölümlü vaka gerçekleşmiştir. Uygulanan iktidar stratejileri sonucunda toplumda ortaya çıkabilecek "riskler"i denetim altına alabilmesi için polise sağlanan geniş hareket alanı, yaşam hakkının ihlalini tüm bireyler için günlük hayatta apansızın karşılaşılabilecekleri yakın bir tehdit haline getirmiştir.

86 bkz. Berksoy, 2007.

Milli İstihbarat Teşkilatı

Ecevit Kılıç

Milli İstihbarat Teşkilat'ında (MİT) Turgut Özal'ın girişimleriyle 1990'lı yılların başında başlayan sivilleşme çabaları bugün önemli bir aşamaya gelmiştir. Kurumun tarihine damgasını vuran ordu vesayetinin yavaş yavaş etkisini yitirme yolunda olduğu söylenebilir. Bu eğilim teşkilatın personel yapısına da yansıyor. Sivilleşme, MİT'in tarihinde bol miktarda yer alan karanlık olayın tekrarlanmasına da bir anlamda engel oluyor. Örneğin yakın tarihte yaşanan siyasal cinayetler ve benzeri olaylarda kurumun adı anılmıyor. Hatta MİT'in bu tür olaylarla arasına bir mesafe koyma çabasından bile söz etmek mümkün. MİT'in reflekslerinde son yıllarda yaşandığı izlenimi veren değişim, bu kurumun darbe konusundaki dikkat çekici tavrı ele alındığında da görülebilir. Geçmişte darbeleri bağlı bulunduğu başbakana haber vermediği iddia edilen bu teşkilat, 2003-2004 yıllarında planlandığı iddia edilen darbe girişimlerinde üstüne düşeni yapmış gibi görünmektedir.

TEŞKİLAT-I MAHSUSA GELENEĞİ

MİT'in temelleri Teşkilat-ı Mahsusa'ya dayanırken, istihbarat geleneği İkinci Abdülhamid'in hafiyelerine kadar uzanır. Abdülhamid, kendi tahtına yönelik komploları ortaya çıkarması amacıyla Yıldız adlı istihbarat teşkilatını kurdu.¹ Ama bu teşkilat, sadece istihbarat amaçlı değildi. Abdülhamid'e yönelik çalışmalar içinde olan gruplara operasyonlar da yapıyordu. Özellikle 1900'ün ilk yıllarında Jön Türkler'e yönelik Avrupa'nın önemli kentlerinde operasyonlar gerçekleştirdi. İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla Yıldız teşkilatının da sonu oldu. İkinci Abdülhamid'in tahtan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakkiler Yıldız'a ait yüz binlerce raporu saraydan alarak yakıtı.²

Yıldız'ın faaliyetlerine son verilmesiyle birlikte, İttihat ve Terakkiler kendi istihbarat örgütünü kurdu: Teşkilat-ı Mahsusa. Bu istihbarat örgütü milliyetçilik akımının etkisiyle Balkanlar'da başlayan ayaklanmalarla mücadele

için kurulmuştu. Fikir, Harbiye Nazır'ı Enver Paşa'ya aitti. Teşkilat-ı Mahsusa, zamanla Osmanlı Devleti'nin siyasi birliğinin korunması, ayrılıkçı hareketleri önlemek ve yabancı devletlerin Ortadoğu'daki istihbarat ve gerilla faaliyetlerine karşı koyma amacıyla çalışmalar yapmaya başladı. Her ne kadar Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma amacıyla hareket etse de, İttihat ve Terakkiler'in politikaları gereği Teşkilat-ı Mahsusa'da Türklük kimliği çok ön plandaydı. Teşkilat-ı Mahsusa da tıpkı Yıldız gibi sadece istihbarat toplamıyordu; hatta istihbarattan çok operasyonel bir örgüttü.

Teşkilat-ı Mahsusa mensupları gizli merkezlerde ciddi bir askeri eğitimden geçiriliyordu. 5 ila 7 kişilik küçük askeri birliklerden oluşan bir yapısı vardı. Bu birlikler, Balkanlar'dan Ortadoğu'ya Afrika'dan Asya'ya Osmanlı'nın bir dönem var olduğu geniş bir coğrafyada faaliyet yürüttü. Zaten örgütün 30 bin civarında mensubu olduğu tahmin ediliyordu.

Teşkilat-ı Mahsusa, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra Enver Paşa ve diğer İttihatçı liderlerin Almanya'ya kaçmasından sonra lağvedildi. Bu tasfiye Teşkilat-ı Mahsusa'nın son lideri Hüsametdin Er-türk tarafından yapıldı.

MAH'IN ASKERLERDEN OLUŞAN ÇEKİRDEK KADROSU

Kurtuluş Savaşı yıllarında istihbarat bazı örgütler aracılığıyla yürütüldü. Ancak bunlar koordineli ve örgütlü değildi.³ Savaştan sonra istihbarat faaliyetleri Genelkurmay İstihbarat Dairesi ve ordu müfettişliklerine verildi. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Mustafa Kemal, güçlü bir istihbarat örgütü kurulması talimatı verdi.⁴ Yardım istenen ülke ise Almanya oldu. Bu amaçla Alman istihbaratçı

1 http://www.mit.gov.tr/tarihce/birinci_bolum_B.html#20yy

2 Erdal İlter, *Milli İstihbarat Tarihçesi*.

3 Bu istihbarat örgütleri içinde en etkin Karakol örgütüydü.

4 http://www.mit.gov.tr/tarihce/ikinci_bolum.html

albay Walter Nikolai, 1926'da Türkiye'ye geldi ve 6 Ocak 1927'de⁵ Milli Emniyet Hizmeti (MAH) kuruldu.⁶ Teşkilat başbakanlığa bağlıydı ama çalışanların kadrosunun İçişleri Bakanlığı üzerinde görünmesine karar verildi. İstihbarat faaliyetleri tamamen MAH'a devredildi. 1943'de yürürlüğe giren bir kanunla MAH'ın kuruluşundaki gizlilik kaldırıldı ve resmen Başbakanlığa bağlandı. 1954'de çıkan kanunla adı "Milli Emniyet Hizmetleri" olarak değiştirildi.⁷ Çekirdek kadrosu ağırlıklı olarak askerlerden oluşuyordu. Çok az sayıda sivil vardı. Özellikle Espiyonaj ile Teknik ve Destek Faaliyetleri adlı iki önemli şubesi tamamen askeri personelden oluşuyordu.⁸ Bu nedenle teşkilat fiilen Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'na bağlıydı. Dolayısıyla MAH uzun yıllar Genelkurmay'ın bir birimi gibi çalıştı.

Ordunun, MAH üzerindeki ağırlığı MAH'ın MİT'e dönüştürüldüğü 1965 yılına kadar teşkilatın başına atanan isimlerden de anlaşılıyor. MAH başkanlığı yapan 10 ismin 7'si askerdi: Şükrü Ali Ögel, Naci Perkel, Behçet Türkmen, Emin Çobanoğlu, Ziya Selçuk, Naci Aşkun ve Fuat Doğu. Geriye kalan üç isim ise bükrattı: Hüseyin Avni Göktürk, Ahmet Celalettin Karasapan, Ahmet Salih Korur. Bu üç sivil de DP iktidarının son döneminde atandılar. MAH'ın başına sivil bükratların atanması, ileride MİT'te de yaşanacağı gibi hep sancılı oldu.

MAH, 22 Temmuz 1965'te çıkarılan bir kanunla⁹ MİT'e dönüştürüldü. Bu tarihten itibaren teşkilatın başına müsteşar atandı. Müsteşarın kim olacağına 1961 Anayasasıyla kurulan Milli Güvenlik Kurulu karar verecekti. Başbakan'ın önerdiği isim cumhurbaşkanlığınca onaylanıyordu. MİT'in bilgi aktaracağı kişilerin sıralaması şöyleydi: Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Kurulu Sekreteri.¹⁰

5 Bazı kaynaklar MAH'ın kuruluş tarihini 6 Ocak 1926 olarak yazar. Ancak 6 Ocak'tan itibaren bir yıllık süre MAH'ın kuruluşuna hazırlık olarak kabul edilmektedir. Resmi kuruluş tarihi 6 Ocak 1927'dir.

6 Merkezi Ankara'da olan MAH'ın İstanbul, İzmir, Adana, Diyarbakır ve Kars'ta şubeleri açıldı. Kars'ta açılmasının nedeni komünizm nedeniyle Sovyetler Birliği'ne karşı istihbarat çalışmasıydı.

7 Erdal İlter, *Milli İstihbarat Teşkilatı tarihçesi: Milli Emniyet Hizmetleri Riyaseti (M.E.H/M.A.H) (1927-1965)*.

8 Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi*, s. 61.

9 MİT, 644 Sayılı Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunuyla kuruldu.

10 Tuncay Özkan, *MİT'in Gizli Tarihi*, s. 221.

11 Tuncay Özkan, a.g.e, s.223.

12 Tuncay Özkan, a.g.e, s. 224.

13 Avni Kantan, görevden alınmasından yaklaşık bir ay sonra, 7 Nisan 1966'da yaşamını yitirdi.

14 Gladio örgütleri İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerika'nın öncülüğünde olası bir Sovyetler Birliği işgaline karşı NATO üyesi ülkelerde kuruldu. Türkiye'deki gizli ordunun adı Özel Harp Dairesi oldu ve 1952'de kuruldu.

15 Ecevit Kılıç, a.g.e, s. 113.

Bu değişimle istihbarat servisi güçlü ve etkin kurumsal bir kimliğe kavuştu.

MAH, MİT'e dönüşürken ordunun teşkilat üzerindeki etkisi azalacağına gittikçe arttı. MİT Kanunu kabul edilirken istihbarat teşkilatı-ordu ilişkisi ciddi bir şekilde tartışıldı. Özellikle CHP milletvekilleri MİT'in yapısının askeri nitelikte olması ve yöneticilerinin asker olmasının sakıncalarını anlattı.¹¹ Bu milletvekilleri, ordunun MİT içindeki etkinliğinden rahatsızdı. En büyük tedirginlikleri ise MİT'in Türk Silahlı Kuvvetleri içinde istihbarat çalışması yapmasının yasayla yasaklanmasıydı.¹² Ama tüm tartışmalardan sonuç alınmadı.

KARANLIK OLAYLARA KARIŞAN MİT MENSUPLARI

1965 sonrasında TSK MİT'i yönetmeye devam etti. MİT müsteşarları aktif veya emekli subaylar arasından atandı. MİT'in ilk müsteşarı Avni Kantan oldu. Vekâleten bu görevi yürüten Kantan ordu mensubuydu. MİT müsteşarlığını 8 ay sürdürebildi. 2 Mart 1966 tarihinde görevden alındı.¹³ Kantan'ın yerine tuğgeneral Fuat Doğu atandı. Daha önce albay rütbesindeyken 2 yıl MAH başkanlığı yapan Doğu döneminde MİT'te ciddi değişimler yaşandı. Bu değişimlerin sırrı biraz da Doğu'nun askerlik kariyerinde saklıydı. Kurmay yarbayken MAH'ta görev yapmaya başlayan Doğu, ABD'de özel harp eğitimi alan ilk subaylardandı. Bu eğitim kamplarında NATO konsepti çerçevesinde kurulan gizli orduların, yani Gladio¹⁴ örgütlerinin kurucusu olan Nazi generali Reinhard Gehlen'den eğitim aldı.¹⁵ MAH bünyesinde görev yaptığı süre boyunca Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetlerini takip ettikten sonra teşkilatın başına geçti. MAH ile resmi adı Seferberlik Tetkik Dairesi olan Özel Harp Dairesi o dönemde iç içe çalışıyordu. Gayrimüslimlere yönelik yağma hareketi olan 6-7 Eylül 1955 olaylarının hazırlanmasında bu iki örgütün rolü olduğu daha sonra ortaya çıktı.

MEH/MAH 22 Temmuz 1965'de yayımlanan 644 sayılı Milli İstihbarat Teşkilatı Hakkındaki Kanunla, başbakanlığa bağlı bir müsteşarlığa dönüştü. MİT Müsteşarı başkanlığında kurulan Milli İstihbarat Koordinasyon Kurulu aracılığıyla MİT'in MGK ile birebir bağlantılı çalışması sağlandı.

1970'lerde MİT'in aydınlatılmamış bir dizi karanlık olayda rolünün olduğu iddia edildi. Bunların arasında en önemlisi 1 Mayıs 1977'de düzenlenen büyük ve kanlı provokasyondur. 12 Mart müdahalesi sonrasında Ziverbey Köşkünde sorgu amaçlı işkence uygulamalarında da MİT personeli hazır bulunuyordu. Bunun yanında MİT'in si-

vil siyasal iktidarı TSK içindeki gelişmelerden haberdar etmediği de müdahale ve darbe sonrasında yayımlanan bazı haberlerden ortaya çıktı. Örneğin 12 Mart 1971 muhtırasından bir gün önce, MİT Müsteşarı Fuat Doğu darbeciler adına dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e gitti ve görevi bırakmasını istedi¹⁶

ÖZAL'LA GELEN SİVİLLEŞME ÇABASI

MİT'in sivilleşmesi konusu 1990'lı yılların başına kadar bir daha gündeme gelmedi. Bu durumun en önemli gerekçelerinden biri 12 Eylül darbesiydi. Darbe sonrasında ordunun MİT üzerindeki etkisi daha da arttı. 1980'li ve 90'lı yıllarda uzun süre MİT'te Psikolojik Harekat Başkanlığı ve Müsteşar yardımcılığı yapan Cevat Öneş'e göre, MİT'in güvenlik anlayışı darbelere göre şekillenmiştir. Bu da MİT'in gelişmemesine neden oldu. "Demokratik süreç kesintiye uğrayınca istihbarat teşkilatı da geri kaldı"¹⁷ diyen Öneş, MİT'te sivillerin sayıca her zaman çoğunlukta olduğunu, ancak darbe dönemlerinde askerlerin ağırlığının arttığını belirtiyor.

MİT Kanununun kabul edildiği 1965'ten 1990'lı yılların başına kadar dillendirilmeyen istihbarat servisi üzerinde ordunun vesayetine son verilmesi beklentileri, Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle yeniden gündeme geldi. Özal, bu amaçla ilk icraatını teşkilat içinde yetişen Hiram Abbas'ı müsteşar muavinliğine getirerek yaptı. Abbas görev yaptığı dönemde Özal'a yazdığı mektupta "Ordu ile istihbarat servisinin çok iç içe olmasına ihtiyaç bulunmadığına" vurgu yapıyor, MİT'in tam olarak hangi kuruma bağlı bulunduğunun net olmadığını belirtiyordu.¹⁸ Yine de tüm çabalara rağmen Özal, MİT'in başına sivil bir müsteşar atayamadı. Süleyman Demirel'in başbakanlığı döneminde ise hükümet, MİT'e tamamen hâkim olma çabasıındaydı. Demirel, uzun uğraşların sonunda eski Büyükelçi Sönmez Köksal'ı 1992'de MİT'in başına getirdi. Köksal, 1965'te kurulan MİT'in ilk sivil müsteşarı oldu. MİT'te Köksal'dan önce sırasıyla müsteşarlık yapan Avni Kantan, Fuat Doğu, Nurettin Ersin, Bülent Türker, Bahattin Özülker, Hamza Gürgüç, Adnan Ersöz, Hayri Ündül ve Teoman Koman askerdi. Bu isimler TSK'dan emekli olmadan önce veya emekli olduktan sonra müsteşarlık görevini yürütmüştü.

KÜRT SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE MİT

MİT'in ikinci sivil müsteşarı 1998'de göreve atanan Şenkal Atasagun oldu. Atasagun'un diğer müsteşarlardan tamamen farklı bir özelliği vardı: gençliğinden itibaren MİT bünyesinde yetişmiş ve teşkilatın başına geçen ilk isimdi. 28 Şubat müdahalesinin ardından göreve gelen

Atasagun döneminde PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması gibi çarpıcı gelişmelerin de aralarında olduğu "terör" konulu ciddi gelişmeler yaşandı. MİT, özellikle 2002'den sonra, sivilleşme konusunda mesafe aldı. Bu dönüşüm önemli bir ölçüde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi ve Avrupa Birliği yolunda yapılan demokratikleşme çabalarıyla ilişkilidir. Bu dönemde teşkilatın çalışma sisteminde ciddi değişiklikler oldu. Hükümetle biraz daha yakın mesaiye başlayan ve sivil kimliği belirginleşmeye başlayan bir kurum olarak göze çarpmaya başladı. MİT tarihinin en uzun müsteşarlık görevini yürüten Atasagun, 7 yıl bu görevde kaldı. Kendi isteğiyle Mayıs 2005'te emekliye ayrıldı.

Atasagun'dan boşalan MİT müsteşarlığına yine sivil bir isim, Emre Taner getirildi.¹⁹ Halen bu görevi devam etmekte olan Taner'in yönetime gelmesinden sonra ilk ve belki de en önemli değişiklik Kürt sorunu konusunda yaşandı. Taner, 25 Ekim 2005'te Kürt sorununun çözümü konusunda Kürdistan Demokratik Partisi lideri Mesut Barzani ile görüştü. İkili Kuzey Irak'ta bir araya geldi. Sonradan anlaşıldığı kadarıyla Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve diğer devlet yetkililerinin bilgisi dâhilinde yapılan görüşmede hem PKK hem de Kuzey Irak'la ilgili meseleler masaya yatırıldı. Bu görüşme Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi Başkanı Barzani'nin 26 Ekim'de başlayan ABD yolculuğu öncesine denk geldi.

Bu görüşmeden hemen sonra, 29 Ekim akşamı Çankaya Köşkü'ndeki davette Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök'ün söyledikleri dikkat çekiciydi: "Barzani bir aşiret lideriydi; biz öyle görüyorduk. Ama durum değişti. Bu değişikliği kabul etmemiz gerekiyor. Talabani'yi de öyle görüyorduk, şimdi Irak Cumhurbaşkanı. Yarın Irak Cumhurbaşkanı olarak Türkiye'yi ziyaret etmek isteyecek. O gün nasıl davranacağız? Irak'ı tanırıyorsak, bu değişen koşullara göre hareket edeceğiz."²⁰ Bu tarihi görüşme Kürt sorununun çözümünde önemli adımların atıldığı döneme denk geliyordu. Dönemin üst düzey generallerinin, Kürt sorunu ve PKK meselesini esas olarak silahlı yöntemle çözüme arayışlarının "eksik" bir yaklaşım olduğunu, asıl önemli olanın siyasal ve ekonomik tedbirler olduğunu ifade ettiği bir dönemdi. Görüşme bir ilk olduğu için yankısı büyük oldu.

16 Süleyman Demirel'in kendi anlatımı, *Radikal*, 19 Ağustos 2007.

17 "Hiçbir darbe gizli olmadı," *Sabah*, 15 Temmuz 2007.

18 <http://www.atin.org/detail.asp?cmd=116>

19 Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunu olan Emre Taner, 1967'de MİT'e girdi. Teşkilatın her kademesinde görev yaptı. Bursa ve İstanbul Bölge Başkanlıklarından sonra uzun yıllar MİT Müsteşar Yardımcılığı yaptı. 15 Haziran 2005 günü MİT Müsteşarlığı görevine başladı.

20 Boğaziçi – TÜSİAD Dış Politika Forumu, s. 3, <http://www.dispolitikaforumu.org/index2.php?option>

Bu dönemin diğer çarpıcı konularından biri ise Taner'in, İmralı'da PKK lideri Abdullah Öcalan'la görüşmesiydi. Sonradan söz konusu görüşmenin Taner'in MİT müsteşar yardımcısı olduğu dönemde gerçekleştiği anlaşıldı. Bu görüşme de devletin bilgisi dâhilinde gerçekleşmişti. Abdullah Öcalan daha sonra avukatları aracılığıyla yaptığı açıklamada Emre Taner'in kendisini ziyarete 1999'da geldiğini doğruladı: "Hem Atilla Uğur²¹ hem Emre Taner bana şöyle dediler: 'Biz bu sorunu KDP, YNK ve Amerika ile değil sizinle çözelim.' Bana konuşmaları olumlu geldi.."²²

MİT'in Kürt sorunuyla birlikte anıldığı diğer önemli gelişme, yine Emre Taner'in göreve gelmesinden bir süre sonra yaşandı. 7 Aralık 2005 tarihli Radikal gazetesinde eski MİT müsteşar yardımcısı Cevat Öneş imzalı Türkiye'nin gündemindeki konuların birbiriyle ilişkisi ve çözümü konulu bir yazı yayımlandı. Yazının ağırlıklı konularından biri Kürt sorunuydu. Gazete yazıyı manşetten "Tabular yıkılıyor" diye verdi. Öneş, MİT'ten emekli olduktan bir ay sonra yayımladığı yazısında Kürt sorununun demokrasiyle çözülebileceğini ve toplumun alt kimliğe hazır olduğunu ifade ediyordu. Bir de "Türkiye'nin AB kriterleri çerçevesinde bu sorunu çözebilecek kapasiteye sahip olduğuna" dikkat çekiyordu. Cevat Öneş'in yazısı çok tartışıldı. Bu yazı bir anlamda yıllardır terörle mücadeleyi üstlenmiş olan istihbarat ve güvenlik sektöründe de sorunun sadece silahlı mücadeleyle çözülemeyeceğini gösteren yaklaşımların var olduğunu gösteriyordu.²³

TUNCAY GÜNEY'İN MİT MUHBİRİ İDDİASI

Ergenekon operasyonu bütün güvenlik kurumları gibi MİT'i de çok ciddi bir şekilde etkiledi. Güvenlik ve istihbarat kurumlarının bu yapıya karşı aldıkları önlemler ile dolaylı veya doğrudan ilişkileri hem soruşturma hem de dava sürecinde ortaya çıktı. MİT, Ergenekon davası ve soruşturması sürecinde iki gelişme ile gündeme geldi. İlk gelişme Ergenekon sürecinin en ilginç figürü Tuncay Güney ile ilgili tartışmalarda yaşandı. İkincisi ise Ergenekon davasının bir anlamda temelini oluşturan 2003-2004 yıllarındaki darbe girişimleriydi.

21 Öcalan'ın görüştüğünü söyledi albay Atilla Uğur dönemin askeri istihbarat yetkilisiydi. 2008 yılında Ergenekon davasından tutuklandı.

22 Hürriyet, 10 Ekim 2008.

23 Cevat Öneş, ilk yazı nedeniyle başlayan tartışmalar üzerine Radikal'de 28 Aralık 2005'te ikinci bir yazısı daha yayımlandı. Yazısının MİT'le ilişkili olmadığını, kendi görüşü olduğunu belirtti.

24 "Kod adı: İpek," Sabah, 26 Kasım 2008.

25 <http://www.mit.gov.tr/basin39.html>

26 MİT'in organizasyon şemasında ana omurgada meslek memurları yer alır. Meslek memurları çeşitli örgütlere sızma elemanı kullanır, bu kişilere resmen para ödenir.

Sabah gazetesinin 28 Kasım 2008 tarihinde yayınladığı belgeye göre, "Tuncay Güney MİT elemanıydı ve teşkilattaki kod adı İpek'ti." Güney, MİT'in Türkiye-İran Masası'na bağlı olarak görev yapıyordu. Ancak sonradan MİT, Tuncay Güney'i JİTEM ve Ergenekon'un içine sızdırmıştı. İlerleyen dönemde polisteki sorgusunda deşifre olan Güney, dönemin MİT Müsteşarı Şenkal Atasagun tarafından ABD'ye gönderilmişti. Gazete, Güney'in MİT elemanı olduğunu gösterdiğini iddia ettiği belgeyi de yayımladı.²⁴

Tuncay Güney'in MİT'le ilişkili olduğu iddiaları Ergenekon davasının sanıklarının avukatları tarafından da duruşmalarda dile getiriliyordu. Bu haberin yayımlandığı günün öğle saatlerinde MİT, resmi internet sitesinde açıklama yaptı. Çok kısa olan açıklamada en başta dikkat çeken cümle "Haberde yer alan belge teşkilatımıza aittir. Söz konusu belgenin dışarıya yansıtılması ile ilgili idari soruşturma açılmıştır" oldu.²⁵ Açıklama şöyle devam ediyordu: "Tuncay Güney o dönem itibarıyla şüpheli faaliyetlerinden dolayı dikkatimizi çeken ve üzerinde çalışma yapılan bir şahıstır. Bu bağlamda, Tuncay Güney kayıtlı bir haber kaynağımız değildir."

MİT'in açıklamasının can alıcı bölümü 1990'lı yılların ortasında faaliyette olan ve başında Mehmet Eymür'ün bulunduğu Kontr Terör Dairesi'yle ilgiliydi: "Kuruluş ve işleyişi tartışmalı olan Kontr Terör Merkezi, sorumluları ile birlikte 1997 yılında kuruluş şemasından çıkarılmıştır." Bu merkezin adı o yıllarda Yeşil kod adlı Mahmut Yıldırım'la ilintili olan karanlık operasyonlara karışmıştı. Kontr Terör Dairesi Mehmet Eymür'e bağlıydı. MİT kurumsal olarak Tuncay Güney ile ilişkilerinin bulunmadığını açıklarken, bu ilişkiyle ilgili Mehmet Eymür'ü işaret ediyordu. İkinci önemli detay ise MİT'in de bir dönem bünyesinde faaliyet yürüten Kontr Terör Dairesi'nin tartışmalı olduğunu kabul etmesi ve hatta bunu ilan etmesiydi. MİT'in açıklamasında açıklanmaya ihtiyaç duyan bir durum ise Kontr Terör Dairesi'yle ilişkili isimlerin MİT elemanı sayılıp sayılmadığı konusudur.²⁶

MİT Ergenekon davasına hazırladığı Ergenekon raporuyla dahil oldu. MİT ile Ergenekon soruşturmasını yürüten İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı ve davanın görüldüğü 13. Ağır Ceza Mahkemesi arasında yapılan yazışmalara göre, istihbarat teşkilatı Ergenekon'u araştırmaya 2 Temmuz 2002'de bilinmeyen bir kaynaktan gelen 2 sayfalık ihbar mektubu ve 6 CD'yle başladı. Bugün Ergenekon davasının temelini oluşturan CD'lerdeki bilgi ve dokümanlarla ilgili hazırladığı raporu 10 Temmuz 2003'te dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'e,

19 Kasım 2003'te de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a gönderdi.²⁷ Raporun sonuç bölümünde, "Mevcut bilgilerden hareketle, kesin belirleme yapılamamakla birlikte Ergenekon adı kullanılarak yürütülen çalışmaların; bu aşamada Devleti/ Rejimi hedef alan bir grubun kendi çıkarları çerçevesinde organize olma çabalarını içerdiği izlenimi edinilmiştir. Ancak, iddia niteliğindeki bu bilgilerin, birbirinden müstakil değişik kanallardan gelmesi ve birbirini büyük ölçüde teyit eder olması, olaya dedikodu çizgisinin ötesinde bir anlam kazandırmakta ve yönlendirilmiş organize bir faaliyetin işaretlerini taşımaktadır. Bu nedenle, konuyla ilgili mevcut bilgiler; asker orijinli yönlendirici bir kadronun kontrolünde, bazı sivil toplum örgütleri (STO), Siyasi Parti ve Medya kuruluşlarının kullanılması suretiyle, sivil idarenin örtülü biçimde denetime tabi tutulması ve yeni bir yapı altında yeni bir yönetim biçimi yaratılması amacına dayalı olduğu değerlendirilmektedir" denildi.

MİT, bu raporu gönderdikten sonra da Ergenekon ile ilgili gelişmeleri yakından takip etmiş olmalı ki, ilk raporun üzerinden üç yıl geçtikten sonra, bu kez yine aynı belge ve dokümanlarla ilgili bilgi notu hazırladı. Bunu 19 Ocak 2006'da Başbakan'a, 26 Mayıs 2006'da ise Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'na sundu.²⁸

MİT'in, Ergenekon davasının ikinci iddianamesinin temelini oluşturan darbe girişimlerine de geçmişindeki reflekslerin aksine duyarsız kalmadığı anlaşılıyor. Eski Deniz Kuvvetleri Komutanı Özden Örnek'e ait olduğu iddia edilen ve Nokta dergisinin yayınladığı günlükler ikinci iddianamenin temel konusu oldu. Darbe girişimleriyle ilgili basında yer alan haberlere göre dönemin MİT müsteşarı Şenkal Atasagun'un hükümeti bu konuda bilgilendirdiğine dair genel bir kanı oluştu. Hatta eski Emniyet İstihbarat Daire Başkanı Bülent Orakoğlu'na göre, MİT, dönemin Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök'e darbecilerin planları hakkında bilgi sağladı.²⁹

BÜTÇE VE PERSONELDE ŞEFFAFLAŞMA ÇABALARI

MİT'teki şeffaflaşma çabaları da bu dönemde dikkat çekti. MİT kuruluşundan itibaren gizli tutulan bütçesini 2006 yılından itibaren açıklamaya başladı. Bu yönde herhangi bir yasal hüküm bulunmamasına rağmen MİT, bütçesini ayrıntılı olarak resmi internet sitesinde yayınlıyor.³⁰

MİT şeffaflaşma ilkesi çerçevesinde artık personel istatistiklerini de internet sitesinde yayınlıyor. 1 Ocak 2009 itibarıyla MİT'te çalışan personelin yüzde 72.8'nin eğitim düzeyi üniversite mezunu. Geriye kalanın yüzde 25.4'ü lise, yüzde 1.8'i ise ilköğretim mezunu.³¹

Yine MİT çalışanlarının yüzde 81,8'i erkek. Buna karşılık teşkilatta artık kadın yöneticiler de var. Mevcut üç Müsteşar Yardımcısından biri kadın. Uzun süre MİT İstihbarat Başkanlığı yapan A.G, 2008'de de Müsteşar yardımcılığına getirildi.

MİT'in 2008 yıl sonu harcama tahmini 428 milyon YTL idi. Bunun 353 milyon YTL'si personel giderleri ve sosyal güvenlik primleri için harcanmıştı.

Sonuç olarak MİT'teki sivilleşme çabalarının önemli bir aşamaya geldiği bir dönemdeyiz. TSK'nın MİT üzerindeki vesayetinin önemli bir ölçüde kırıldığı söylenebilir. MİT'in 2003-2004 dönemindeki darbe girişimleri hakkında hükümete istihbarat sağlaması ve bu darbe girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması yönündeki çabaları bile başlı başına önemlidir. Kürt sorununun çözümünde atılacak ciddi adımlara öncülük etmesi de önemli bir detaydır. Bütün bunlara rağmen, MİT mensuplarının adının karanlık olaylarla gündeme gelmemesi ve karıştıkları olayların üzerinin örtülmemesi ve bunlarla ilgili yargı önünde hesap verebilecek hale gelmeleri teşkilatın demokratik bir hukuk devletindeki standartlara taşınmasıyla mümkün olacaktır. Bunun için mevcut MİT Kanunu'nun değiştirilmesi yeterli olmasa da gerekli olabilir.

27 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/474617.asp>

28 Genelkurmay Başkanlığı'ndan 16 Ocak 2009 tarihinde Ergenekon davasının görüldüğü mahkemeye gönderilen yazıda MİT tarafından 2003 yılında gönderildiği belirtilen Ergenekon ile ilgili bilginin kayıtlarda olmadığı bildirildi. MİT tarafından mahkemeye gönderilen yazıda ise 2003 ve 2006 yılında Genelkurmay Başkanlığı'na iki kez Ergenekon dosyası gönderildiği belirtilmişti. 2006 yılındaki dosyanın geldiğini belirten Genelkurmay Başkanlığı, 2003 yılındaki raporun kayıtlarında bulunmadığını ayrı bir yazıyla mahkemeye belirtti. "MİT'in 'Genelkurmay'a yolladım' dediği Ergenekon notu ortada yok," *Radikal*, 7 Şubat 2009.

29 "Ergenekon'un beyin takımı hala dışarıda," *Sabah*, 6 Nisan 2009.

30 MİT'in 2006'daki bütçesi 352.5 milyon TL, 2007'nin 366 milyon TL, 2008 bütçesi ise 423.5 milyon TL olarak belirlendi.

31 <http://www.mit.gov.tr/pers.ogrenim.html>

EK: DEVLET İSTİHBARAT HİZMETLERİ VE MİLLİ İSTİHBARAT TEŞKİLATI KANUNU

İkinci Bölüm: Kuruluş, Görev, Yetki ve Sorumluluk

Kuruluş

Madde 3 - Başbakana bağlı Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı kurulmuştur.

Millî İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığı; Müsteşar, Müsteşar yardımcıları, başkanlıklar, daireler ve şubeler ile diğer teşkilat birimlerinden oluşur.

Millî İstihbarat Teşkilatı, Müsteşar tarafından idare edilir.

Millî İstihbarat Teşkilatının merkez ve taşra teşkilatı ihtiyaca göre yönetmelikle düzenlenir.

Millî İstihbarat Teşkilatının Görevleri

Madde 4 - Millî İstihbarat Teşkilatının görevleri şunlardır;

- Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, Anayasal düzenine ve millî gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında millî güvenlik istihbaratını Devlet çapında oluşturmak ve bu istihbaratı Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile gerekli kuruluşlara ulaştırmak.
- Devletin millî güvenlik siyasetiyle ilgili planların hazırlanması ve yürütülmesinde; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri ile ilgili bakanlıkların istihbarat istek ve ihtiyaçlarını karşılamak.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının istihbarat faaliyetlerinin yönlendirilmesi için Millî Güvenlik Kurulu ve Başbakana tekliflerde bulunmak.
- Kamu kurum ve kuruluşlarının istihbarat ve istihbarata karşı koyma faaliyetlerine teknik konularda müşavirlik yapmak ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak.
- Genelkurmay Başkanlığınca Silahlı Kuvvetler için lüzum görülecek haber ve istihbaratı, yapılacak protokole göre Genelkurmay Başkanlığına ulaştırmak.

f) Millî Güvenlik Kurulunda belirlenecek diğer görevleri yapmak.

g) İstihbarata karşı koymak.

Millî İstihbarat Teşkilatına bu görevler dışında görev verilemez ve bu teşkilat Devletin güvenliği ile ilgili istihbarat hizmetlerinden başka hizmet istikametlerine yöneltilemez. Millî İstihbarat Teşkilatı birimlerinin görev, yetki ve sorumlulukları Başbakanca onaylanacak bir yönetmelikte belirtilir.

Bakanlıklar ve Diğer Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Görev ve Yükümlülükleri

Madde 5 - Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının Devlet istihbaratına ilişkin görevleri şunlardır:

- Kendi konularında;
 - Görevlerinin gerektirdiği istihbaratı oluşturmak,
 - MİT tarafından istenecek haber ve istihbaratı elde etmek,
 - İstihbarata karşı koymak.
- Elde ettikleri millî güvenliğe ilişkin haber ve istihbaratı anında MİT'e ulaştırmak.

MİT mensuplarına hizmetlerinin yerine getirilmesi sırasında bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşları gereken her türlü yardım ve kolaylığı göstermekle yükümlüdürler.

Bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yukarıda belirtilen görev ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesiyle ilgili koordinasyonun sağlanması ve istihbarat çalışmalarının yönlendirilmesinde, temel görüşleri oluşturmak üzere, MİT Müsteşarının Başkanlığında Millî İstihbarat Koordinasyon Kurulu (MİKK) kurulmuştur.

Kurul, üç ayda bir; Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri veya Yardımcısı, Genelkurmay İstihbarat Başkanı veya Yardımcısı, bakanlıkların müsteşarları, kurum ve kuruluşların yetkili amirleri, MİT'in ilgili başkanları ile MİT Müsteşarının çağıracağı diğer kamu görevlilerinin iştirakiyle toplanır.

MİT Müsteşarı gerektiğinde Kurulu olağanüstü toplantıya çağırabilir.

Millî İstihbarat Koordinasyon Kurulunun ayrıntılı görev ve yetkileri ile çalışma esasları yönetmelikte belirtilir.

Yetkiler

Madde 6 - (Değişik fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad)
Millî İstihbarat Teşkilatı;

- a) Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kamu hizmeti veren kuruluşların yöneticileri ve istihbarat hizmetlerinden sorumlu kişileri ile istihbaratın tevcihi, istihbaratın ve istihbarata karşı koyma konularında doğrudan ilişki kurabilir, uygun koordinasyon yöntemlerini uygulayabilir.
- b) Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları ile kamu hizmeti veren kuruluşlara ait arşivlerden, elektronik bilgi işlem merkezlerinden ve iletişim alt yapısından kendi görev sahasına giren konularda yararlanabilmek, bunlarla irtibat kurabilmek, bilgi ve belge almak için gerekçesini de göstermek suretiyle yazılı talepte bulunabilir.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Bu Kanunun 4 üncü maddesinde sayılan görevlerin yerine getirilmesi amacıyla Anayasanın 2 nci maddesinde belirtilen temel niteliklere ve demokratik hukuk devletine yönelik ciddi bir tehlikenin varlığı halinde Devlet güvenliğinin sağlanması, casusluk faaliyetlerinin ortaya çıkarılması, Devlet sırrının ifşasının tespiti ve terörist faaliyetlerin önlenmesine ilişkin olarak, hâkim kararı veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde MİT Müsteşarı veya yardımcısının yazılı emriyle telekomünikasyon yoluyla yapılan iletişim tespit edilebilir, dinlenebilir, sinyal bilgileri değerlendirilebilir, kayda alınabilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde verilen yazılı emir, yirmidört saat içinde yetkili ve görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını en geç yirmidört saat içinde verir. Sürenin dolması veya hâkim tarafından aksine karar verilmesi halinde tedbir derhal kaldırılır. Bu halde dinlemenin içeriğine ilişkin kayıtlar en geç on gün içinde yok edilir; durum bir tutanakla tespit olunur ve bu tutanak denetimde ibraz edilmek üzere muhafaza edilir. Bu işlemler, 4.7.1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanununun ek 7 nci maddesinin onuncu fıkrası hükmüne göre kurulan merkez tarafından yürütülür. (Değişik cümle: 23/05/2007-5651 S.K./12.mad) 4/12/2004 tarihli ve 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun 135 inci maddesinin altıncı fıkrasının (a) bendinin (14) numaralı alt bendi kapsamında yapılacak dinlemeler de bu merkez üzerinden yapılır.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Yetkili ve görevli hâkim, talepte bulunan birimin bulunduğu yer itibarıyla yetkili olan ve 5271 sayılı Kanunun 250 nci maddesinin birinci fıkrasına göre kurulan ağır ceza mahkemesinin üyesidir.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Kararda ve yazılı emirde, hakkında tedbir uygulanacak kişinin kimliği, iletişim aracının türü, kullandığı telefon numaraları veya iletişim bağlantısını tespiti imkân veren kodundan belirlenebilenler ile tedbirin türü, kapsamı ve süresi ile tedbire başvurulmasını gerektiren nedenler belirtilir. Kararlar, en fazla üç ay için verilebilir; bu süre aynı usûlle üçer ayı geçmeyecek şekilde en fazla üç defa uzatılabilir. Ancak, (Ek ibare: 23/05/2007-5651 S.K./12.mad) casusluk faaliyetlerinin tespiti ve terör örgütünün faaliyeti çerçevesinde devam eden tehlikelere ilişkin olarak gerekli görülmesi halinde, hâkim üç aydan fazla olmamak üzere sürenin müteaddit defalar uzatılmasına karar verebilir.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Uygulanan tedbirin sona ermesi halinde, dinlemenin içeriğine ilişkin kayıtlar en geç on gün içinde yok edilir; durum bir tutanakla tespit olunur ve bu tutanak denetimde ibraz edilmek üzere muhafaza edilir.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Bu madde hükümlerine göre yürütülen faaliyetler çerçevesinde elde edilen kayıtlar, bu Kanunda belirtilen amaçlar dışında kullanılamaz. Elde edilen bilgi ve kayıtların saklanması ve korunmasında gizlilik ilkesi geçerlidir. Bu fıkra * hükümlerine aykırı hareket edenler hakkında, görev sırasında veya görevden dolayı işlenmiş olsa bile Cumhuriyet savcılarınca doğrudan soruşturma yapılır.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Hâkim kararları ve yazılı emirler, MİT Müsteşarlığı görevlilerince yerine getirilir. İşlemin başladığı ve bitirildiği tarih ve saat ile işlemi yapanın kimliği bir tutanakla saptanır.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Bu maddede yer alan faaliyetlerin denetimi, sıralı kurum amirleri, Başbakanlık teftiş elemanları (İptal ibare: Anayasa Mah.nin 29/01/2009 tarihli ve E. 2005/85, K. 2009/15 sayılı Kararı ile.) tarafından yapılır.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Bu maddede belirlenen usûl ve esaslara aykırı dinlemeler hukuken geçerli sayılmaz ve bu şekilde dinleme yapanlar hakkında 26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu hükümlerine göre işlem yapılır.

(Ek fıkra: 03/07/2005-5397 S.K./3.mad) Bu maddenin uygulanmasına ilişkin esas ve usûller Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlıkları ile MİT Müsteşarlığının görüşü alınmak suretiyle Başbakanlık tarafından üç ay içinde çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Bu Kanunda yazılı görevlerin yerine getirilmesi sırasında genel zabıtaya tanınmış olan hak ve yetkilerin, MİT mensuplarından kimlere tanınacağı, yönetmelikte belirtilir.

Sorumluluk

Madde 7 - MİT Müsteşarı 4 üncü maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesinden Başbakana karşı sorumlu olup, Başbakanın dışında herhangi bir kişi veya makama karşı sorumlu tutulamaz.

| DİĞER KURUMLAR

Bir ‘Güvenlik’ Politikası Olarak Koruculuk Sistemi

Dilek Kurban

Türkiye’de aslında 1924’den bu yana yürürlükte olan köy koruculuğu sistemi,¹ ülkenin siyasi ve toplumsal gündemine ancak 1985 yılında “geçici köy koruculuğu”nun kabul edilmesi ile girmiştir.² Meclis, Köy Kanunu’nda yaptığı bir değişiklikle, hükümete gereken hallerde geçici korucu alma yetkisi tanımış, Turgut Özal hükümeti de kendisine tanınan yetkiyi kullanmakta gecikmeyerek, 27 Haziran 1985 tarihinde geçici köy koruculuğunu uygulamaya koymuştur.³ PKK’nın 1984 tarihli Eruh Baskını’nın sonrasında başlatılan bu uygulama, o tarihten bu yana devletin Kürt Sorununa ilişkin askeri politikasının temel ayaklarından birisini oluşturmuştur. Güvenlik güçleri ile PKK arasında 1984’te başlayan silahlı çatışmalar, 1987’de Olağanüstü Hal’in ilan edilmesiyle tırmanmış, 1990ların ilk yarısında gerek niceklsel gerekse niteliksel olarak doruk noktasına varmıştır. PKK’nın ateşkes ilan etmesiyle gerçekleşen kısa süreli çatışmasızlık dönemlerinin haricinde, geçici köy korucuları devletin güvenlik politikası açısından son derece önemli bir işlev üstlenmişlerdir.

Geçici köy koruculuğunu yürürlüğe koyan 26 Mart 1985 tarihli yasal değişiklik, uygulamanın gerekçesini, “*Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde; olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması*” olarak belirlemiştir.⁴ Bu gibi hallerde hükümete valinin teklifi ve İçişleri Bakanlığının onayı halinde “yeteri kadar” geçici köy korucusu görevlendirme yetkisi tanıyan yasa, böylece iki sene sonra ilan edilecek olağanüstü hal uygulamasının yasal zeminini hazırlamakla kalmamış, hükümete sınırları muğlak bırakılmış geniş yetkiler tanımıştır. Yasada, olağanüstü halin ilanını gerektirebilecek sebeplerin ne olduğu belirtilmemiş, şiddet hareketlerine işaret eden “ciddi belirtiler” konusunda yürütmeye herhangi bir yol gösterilmemiş, köylülerin can ve mallarına saldırılarda korucu alımını gerektire-

cek ne tür ve/ya ne kadar bir artış meydana gelmesi gerektiği konusunda hiçbir yasal ölçüt getirilmemiştir. En önemlisi, yasa, korucu alımına dair bütün süreci, idarenin takdir ve yetkisine bırakmış, yasama organına herhangi bir onay veya denetim yetkisi tanımamıştır. Böylece, PKK ile mücadelede izlenen güvenlik politikalarının bütününde geçerli olduğu üzere, hukuk devletine dayalı demokratik rejimlerde geçerli olan, karar alma süreçlerinin demokratik denetim mekanizmasına tabi olması ilkesi hiçe sayılmış, hükümet kendisine tanınan sınırsız addedilebilecek yetkileri kullanmakta özgür bırakılmıştır.

GEÇİCİ KÖY KORUCULUĞU

Kürt Sorunu bağlamında köy koruculuğu sistemi mevzu bahis olduğunda, genellikle sözü edilen, yukarıda aktarılan geçici köy koruculuğudur.⁵ Geçici köy korucuları, kanunda öngörülen illerde, yani olağanüstü hal kapsamındaki illerde, görev yapan valilerin teklifi ve İçişleri Bakanlığının onayı üzerine Bakanlar Kurulunun kararı ile göreve alınır.⁶ İdari olarak köy muhtarına bağlı bulunan geçici köy korucuları, mesleki olarak ise görev yaptıkları köyün bağlı bulunduğu jandarma komutanına tabidir.

1 “Köy Kanunu,” No. 442, 1924.

2 “Köy Kanunu’nun 74üncü Maddesine İki Fıkra Eklenmesine Dair Kanun,” No. 3175, 26 Mart 1985 (3175 sayılı kanun).

3 Bakanlar Kurulu, 27 Haziran 1985 tarih ve 9632 sayılı karar. İçişleri Bakanlığının CHP Diyarbakır Milletvekili Mesut Değer’in 26 Mayıs 2003 tarihli yazılı soru önergesine verdiği 20 Haziran 2003 tarih ve Bo50TİB00000001/285 sayılı yanıt.

4 3175 sayılı kanun, Madde 1(1).

5 Koruculuk sistemi hakkında bir değerlendirme için bkz. Turgay Ünal vd., “Türkiye’nin Yerinden Edilme Sorunu: Sorun, Mevzuat ve Uygulama,” Dilek Kurban vd., “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası içinde, s. 76-78.

6 “6136 Sayılı Kanuna 4178 Sayılı Kanunla Eklenen Geçici 9 uncu Maddenin Uygulanmasını Gösteren Yönetmelik”, Resmi Gazete No. 22763, 20 Eylül 1996, Madde 3(k): “Geçici köy korucusu: 442 sayılı Kanunun 74 üncü maddesine göre Bakanlık onayı ile atanan korucular.”

Hizmete alınacak köy korucularının görev ve sorumlulukları yönetmelikte düzenlenmiştir.⁷ Aynı yönetmelik, korucularda aranan şartları şöyle düzenlemiştir: 1) T.C. vatan-dışı olmak, 2) Türkçe okur-yazar olmak, 3) Askerliğini yapmış olmak, 4) 22 yaşından küçük, 60 yaşından büyük olmamak, 5) Kamu haklarından mahrum bulunmamak, 6) Bir suçtan dolayı hüküm giymiş olmamak, 7) Yıkıcı, bölücü ve irticacı faaliyetlere karışmamış olmak, 8) İyi huylu tanınmış bulunmak ve herkesle kavga çıkarmak, sarhoşluk gibi huysuzluklara sahip olmamak, 9) Görev yapacağı köyde ikamet ediyor olmak, 10) Görevini yapmasına engel olacak vücut veya akıl hastalığı veyahut vücut sakatlığı ile özürlü bulunmadığını sağlık raporu ile belgelemek.⁸ Yönetmelikçe ayrıntılı olarak düzenlenen bu şartlara fiilen ne derece riayet edildiği önemli bir soru işaretidir. Genç, hatta çocuk yaştaki korucuların varlığının bilinmesi, çok sayıda korucunun adli ve siyasi suç işlemiş olduğu halde görevine devam ediyor olması ve korucu alımının oldukça hızlı gerçekleştiğinin bilinmesi, mülki amirlerin özellikle dört, altı ve on numaralı şartlara ne derece riayet ettiği konusunda şüphe uyandırmaktadır.

Devlet tarafından silahlandırılan geçici köy korucularına düzenli olarak aylık maaş ödenir,⁹ düzenli olmaksızın da yiyecek ve giyecek yardımı yapılır.¹⁰ Geçici köy korucularının görev sırasında yaralanmaları, sakatlanmaları

veya ölümleri halinde, 2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun'un hükümleri uygulanır.¹¹ Geçici köy koruculuğu sisteminin devlete olan yıllık maliyetinin yaklaşık 300 milyon TL olduğu belirtilmektedir.¹²

GÖNÜLLÜ KÖY KORUCULUĞU

Devletin güvenlik güçlerine PKK ile mücadelede destek olmaları amacıyla görevlendirdiği korucular geçici köy korucularıyla sınırlı değildir. Bölgede görev yapan bir diğer korucu kategorisi, gönüllü koruculardır. Geçici korucuların aksine devletten düzenli maaş almayan,¹³ ancak yine de geçici korucular gibi devlet tarafından silahlandırılan ve PKK ile mücadelede görev alan gönüllü korucular, kamuoyunun ve basının dikkatinden büyük ölçüde kaçmıştır. Gönüllü köy korucu alımının yasal dayanağı, geçici köy korucularında olduğu gibi, Köy Kanunu'dur. Kanunun 74. maddesine göre: "Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi, mahsul zamanlarında çapulcular ve eşkıya türemiş ise yağmadan köy halkını korumak için köylünün eli silah tutanlarından lüzumu kadarını gönüllü korucu ayırarak bunların isimlerini bir kâğıda yazıp kaymakama götürür. Kaymakamın müsaadesi olursa bu gönüllü korucular asıl korucularla beraber yağmacılara ve eşkıyaya karşı köy ve köylüyü korurlar." Dolayısıyla, 1924 tarihli bu kanunda öngörülen, kırsalda yaşayan halkı "çapulcu ve eşkıya"lara karşı koruyacak bir tür gönüllü ordu kurmaktır. Dönemin siyasi, coğrafi, askeri ve sosyal koşulları göz önünde bulundurulduğunda, henüz tam anlamıyla profesyonel bir ordusu bulunmayan yeni cumhuriyetin kendisine karşı baş kaldıran Kürt isyancıları kontrol altına almak için böylesi bir sistem geliştirdiği anlaşılmaktadır.

Bugüne geldiğimizde ise, gönüllü köy koruculuğunun uygulamasının değişen siyasi koşullara ayak uydurmak üzere bir miktar revize edilmiş olduğu görülmektedir. Bu defa hedef, PKK ile mücadeledir. Bakanlar Kurulu kararıyla göreve alınan geçici köy korucularının aksine, gönüllü korucular yerel mülki amirlerin kararıyla işe alınmaktadır.¹⁴ Dolayısıyla, gönüllü köy koruculuğu sistemi, sadece yasama organının değil merkezi hükümetin dahi denetiminden muaf olarak bütünüyle yereldeki mülki idarenin takdir ve yetkisine tabidir. Nitekim, bir kişinin gönüllü köy korucusu olabilmesi için, kaymakamlığa kendisinin ve ailesinin güvenliğinden endişe ettiği gerekçesiyle bu yönde bir talepte bulunması ve sicilinin temiz olması yeterlidir. Bu koşullar sağlandığında, güvenlik güçlerinin (jandarmanın) kişinin yaşadığı köyde güvenlik sorunu bulunduğu dair onayının alınmasıyla kişi gönüllü köy korucusu olarak alınıp silahlandırılmaktadır.¹⁵ Geçici korucular jandarma öncülüğünde kendi

7 *Ibid.*, Madde 9. Buna göre, köy korucularının görevleri şunlardır: a) Köy halkının canına, ırzına, malına ve tasarruf emniyetine tecavüz edenleri belirlemek, bunları takip etmek, köy muhtarına ve en yakın jandarmaya en seri vasıta ile bildirmek, kaçmalarını, saklanmalarını önlemek, köy halkının ve köyün zabıta görevlerinin de yardımıyla yakalamak, b) Suç işlerken veya işlendikten sonra, henüz izleri kaybolmadan sanıkları yakalamak, c) Adli kolluk işleri ile ilgili olaylarda, delillerin kaybolmamasını sağlayacak tedbirleri almak, d) Yangın, sel, deprem, toprak kayması, çığ gibi tabii afetleri bildi edindiğinde, köy muhtarına ve en yakın jandarmaya haber vermek, e) Köyde bulunan eski hükümlülerin, sabıkalı ya da şüphelilerin iş ve ilişkilerini araştırmak, asker ve yoklama kaçaklarını takip etmek, bunlar hakkında elde ettiği bilgileri muhtara veya jandarmaya bildirmek, f) Bağ, bahçe ve yolları, içme suyu tesisleri ile trafo ve köy orta malları, su kuyuları, su setleri ve kanallarına ve benzeri köy tesislerine yönelik her türlü tecavüzleri önleyecek tedbirleri almak ve bu gibi tesislerin korunmasında genel ve özel kolluk kuvvetlerine yardımcı olmak.

8 "Köy Korucuları Yönetmeliği," Madde 5.

9 2005 yılında, geçici köy korucularına ödenen aylık maaş ortalama 365 TL idi İçişleri Bakanlığı'nın İzmir Milletvekili Türkan Miçoğulları'nın yazılı soru önermesine verdiği 14 Haziran 2005 tarih ve B050TİB00000001/491 sayılı yanıt (İçişleri Bakanlığı, Haziran 2005).

10 Ertan Beşe, "Geçici Köy Korucuları," Ümit Cizre (ed.), *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* içinde, s. 134-143 ve 136.

11 "Köy Korucuları Yönetmeliği," Madde 13 (2).

12 Ertan Beşe, "Geçici Köy Korucuları," s. 136.

13 İçişleri Bakanlığı Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı, CHP Diyarbakır Milletvekili Mesut Değer'in 7/1471-3645 numaralı yazılı soru önermesine verilen yanıt, Sayı: B050TİB00000001/538, 24 Aralık 2003 (İçişleri Bakanlığı, Aralık 2003).

14 *Ibid.*, Madde 3(j): "Gönüllü köy korucusu: 442 sayılı Kanunun 74 üncü maddesine göre mülki amirlerce atanan korucular."

köylerinin dışındaki yerlerde yapılan operasyonlara katılabilirken, gönüllü korucular sadece kendi yaşadıkları köylerde kendilerinin ve ailelerinin güvenliğini sağlamak amacıyla silah taşıyabilmektedir.

KORUCULARIN EĞİTİMLERİ

Gerek geçici gerekse gönüllü korucularla ilgili temel bir diğer sorun, bu kişilerin temel bir eğitim almaksızın güvenlik güçleri olarak silahlandırılmalarıdır. Asker ve polis gibi resmi güvenlik güçlerinin aksine silah kullanımı, suçluların yakalanması, kovuşturma, çatışmalarda sivillerin güvenliğinin gözetilmesi gibi temel konularda etik, teknik ve diğer eğitimlerden geçmeyen korucuların aldıkları tek eğitim, göreve başlamadan önce ve görevde ihtiyaç duyulan hallerde “belli bir süre” tabii tutuldukları eğitimdir.¹⁶ Bu eğitimin süresi belirlenmemişken, usul ve esasları da Jandarma Genel Komutanlığı’nın takdirine bırakılmıştır.¹⁷ TESEV Ülke İçinde Yerinden Edilme Araştırma ve İzleme Grubu’nun¹⁸ yoğun bir korucu nüfusu barındıran Batman’ın Sason ilçesindeki saha çalışmaları sırasında görüştüğü korucular, bu eğitimlerin 15 gün sürdüğünü, sadece erkek korucuların ‘eğitim’den geçtiğini, kendileri de silah taşıyan korucu ailelerinin kadın ve çocuk mensuplarına ise güvenlik görevlilerince herhangi bir eğitim verilmediğini belirtmişlerdir.¹⁹

BÖLGEDEKİ GEÇİCİ VE GÖNÜLLÜ KORUCU SAYILARI

Geçici köy koruculuğu uygulamasının başladığı 1985’ten bu yana bölgede geçici veya gönüllü korucu olarak görev yapan kişilerin sayısına dair sağlıklı veriler bulunmamaktadır. Geçici ve gönüllü köy korucularının sayısına dair verilerin kamuoyu ile paylaşılması, ancak milletvekillerinin İçişleri Bakanlığı’na ilettiği soru önergelerine verilen yanıtlar ile mümkün olabilmektedir. Korucu sayısı konusundaki bir diğer kaynak, İçişleri Bakanlığı’nın TESEV Ülke İçinde Yerinden Edilme Araştırma ve İzleme Grubu’ndan gelen bilgi taleplerine verdiği yanıtlardır.

İçişleri Bakanlığı’nın bir soru önergesine verdiği 20 Haziran 2003 tarihli yanıtta göre, aynı tarih itibarıyla 22 ilde toplam 58.511 geçici köy korucusu görev yapmaktaydı.²⁰ Bakanlığın bir başka soru önergesine verdiği cevaba göre, bu sayı 14 Haziran 2005 itibarıyla 57.757’ye inmiştir.²¹ TESEV Araştırma Grubu’nun İçişleri Bakanlığı’ndan edindiği bilgiye göre, 7 Nisan 2006 itibarıyla, bu sayı biraz daha düşerek 57.174 olmuştur. Sayılardaki azalma, istifa (162), ilişkinin kesilmesi (317), ölüm (204), “şehit olmak” (2) nedenleriyle gerçekleşmiştir.²²

İçişleri Bakanlığı, 10 Temmuz 1987 ile 30 Kasım 2002 tarihleri arasında²³ Olağanüstü Hal’in yürürlükte olduğu 14 ilde²⁴ görev yapan gönüllü köy korucusu sayısının 30 Kasım 2003 itibarıyla 12.279 olduğunu belirtmiştir.²⁵ Bu resmi verilerden anlaşılmaktadır ki, geçici köy koruculuğu bölgede toplam 22 ilde geçerliken, gönüllü köy koruculuğu Olağanüstü Hal Bölgesi’ndeki 14 ilde uygulanmaktadır.

Bölge genelindeki geçici ve gönüllü köy korucularının illere göre dağılımı, ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. 20 Haziran 2003 itibarıyla, geçici köy korucularının illere göre dağılımı şöyledir:²⁶

TABLO 1: GEÇİCİ KÖY KORUCULARININ İLLERE GÖRE DAĞILIMI

Diyarbakır	5.274	Şırnak	6.835	Batman	2.943
Bingöl	2.533	Bitlis	3.796	Mardin	3.360
Muş	1.918	Siirt	4.680	Van	7.365
Hakkari	7.643	Tunceli	386	Adıyaman	1.510
Ağrı	1.881	Ardahan	96	Elazığ	2.115
Gaziantep	565	Iğdır	374	K. Maraş	2.267
Kars	578	Kilis	34	Malatya	1.392
Şanlıurfa	966				
TOPLAM					58.511

15 Bu bilgiler, TESEV Yerinden Edilme Araştırma ve İzleme Grubu’nun Batman’ın Sason ilçesinde görev yapmakta olan mülki amirler, jandarma yetkilileri ile korucularla yapılan mülakatlarda edinilmiştir. Bu görüşmelerin bir değerlendirmesi için bkz. Ayşe Betül Çelik, “Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Ülke İçinde Yerinden Edilmenin Sosyo-Ekonomik Sonuçları ve Geri Dönüş Önündeki Engeller,” Dilek Kurban vd., “Zorunlu Göç” ile Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası içinde, s. 177-195.

16 “Köy Korucuları Yönetmeliği,” Madde 11 (3).

17 *Ibid.*

18 2004-2006 yılları arasında TESEV bünyesinde zorunlu göçle ilgili bir araştırma yapmak üzere bir araya gelen grubun üyeleri şunlardır: A. Tamer Aker, Ayşe Betül Çelik, Dilek Kurban, Turgay Ünal ve Deniz Yüksek.

19 Bu görüşmelerin bir değerlendirmesi için bkz. Ayşe Betül Çelik, “Batman İli Alan Araştırması Değerlendirmesi.”

20 İçişleri Bakanlığı’nın Diyarbakır Milletvekili Mesut Değer’in 26 Mayıs 2003 tarihli yazılı soru önergesine verdiği 20 Haziran 2003 tarih ve B050TİB00000001/285 sayılı yanıt (İçişleri Bakanlığı, Haziran 2003).

21 İçişleri Bakanlığı, Haziran 2005.

22 İçişleri Bakanlığı Toplumla İlişkiler Daire Başkanlığı, TESEV Araştırma Grubu üyesi Deniz Yüksek’e e-posta aracılığı ile verilen yanıt, 24 Nisan 2006.

23 1987 yılında ilan edilen Olağanüstü Hal uygulaması, 1999’dan itibaren kademeli olarak, 2002’de ise tamamen kaldırıldı.

24 Bu iller, Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van idi.

25 İçişleri Bakanlığı, Aralık 2003.

26 İçişleri Bakanlığı, Haziran 2003.

Bu tablo, geçici köy korucusu alımının gerekçesi olarak halkın güvenliğinin sağlanmasını öne süren resmi söylemi haksız çıkarmaktadır. Silahlı çatışmaların en yoğun yaşandığı illerden olan Tunceli’de sadece 386 korucunun olduğu bir dönemde, savaştan ne derece etkilenmiş olduğu şüpheli olan ve Olağanüstü Hal Bölgesi’nde bulunmayan Kahramanmaraş ilinde 2.267 korucu görev almıştır. Tunceli’deki korucu sayısının düşüklüğü bu ilin tarihten gelen özel yapısından ve Tuncelilerin koruculuk sistemine siyasi olarak mesafeli yaklaşmasından kaynaklanmış olabilir de, Kahramanmaraş, Kilis ve Gaziantep’te de geçici köy korucusu alımının yapılmış olması düşündürücüdür.

Aralık 2003 itibarıyla, gönüllü köy korucularının Olağanüstü Hal Bölgesi’nde bulunan 12 ildeki²⁷ dağılımı ise şöyledir:²⁸

TABLO 2: GÖNÜLLÜ KÖY KORUCULARININ OHAL İLLERİNE GÖRE DAĞILIMI					
Diyarbakır	1.141	Şırnak	2.330	Batman	1.019
Bingöl	69	Bitlis	2.984	Mardin	1.226
Muş	2.375	Siirt	460	Van	189
Hakkari	5	Tunceli	89	Elazığ	392
TOPLAM					12.279

27 Tabloda sadece 14 ilin 12’sine ait veriler mevcuttur.

28 İçişleri Bakanlığı, Aralık 2003.

29 İçişleri Bakanlığı, Haziran 2003.

30 Bu makalenin yazılmasından sonra Mardin’in Mazıdağı ilçesi Bilge (Zanqırt) Köyü’nde 44 köylünün katledildiği olay, koruculuk sistemini daha önce olmadığı kadar mercek altına almış ve tartışmaya açmıştır. Olayda hem failerin hem maktullerin korucu olması ve katliamda kullanılan silahların devlete ait olması, koruculuk sistemi ve suç ilişkisini gözler önüne sermiştir.

31 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin zorunlu göç sürecinde işlenen hak ihlallerine dair kararlarının bir incelemesi için bkz. Dilek Kurban, “Türkiye’nin Yerinden Edilme Sorununun Uluslararası İnsan Hakları Kurum ve Kuruluşlarındaki Yansımaları,” Kurban vd., “Zorunlu Göç” içinde, s. 104-124.

32 Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasal Cinayetler Konusunda Meclis Araştırma Komisyonu Raporu, Esas No: 10/90, Sayı No: A.01.1.GEÇ/300-554, Karar No: 10, 12 Ekim 1995.

33 Bu makale yazıldıktan sonra, İnsan Hakları Derneği tarafından yayımlanan bir özel rapora göre, korucuların 1990-2009 tarihleri arasında gerçekleştirdiği hak ihlallerinin dökümü şöyledir: Köy yakma (38), köy boşaltma (14), taciz ve tecavüz (12), kaçırma (22), silahlı saldırı (294), öldürme (183), yaralama (259), kaybetme (2), infaz (50), gasp (70), işkence ve kötü muamele (562), gözaltına alma (59), intihara sebebiyet verme (9), orman yakma (17). İnsan Hakları Derneği, Ocak 1990-Mart 2009 Döneminde Köy Korucuları Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Rapor, 8 Mayıs 2009.

34 Fedai Erdoğan, TBMM Faili Meçhul Siyasal Cinayetleri Araştırma Komisyon Raporu, s. 99, aktaran Ertan Beşe, “Geçici Köy Korucuları,” s. 141.

35 Ünalın, “Türkiye’nin Yerinden Edilme Sorunu,” s. 77. Bu bilgilere, İçişleri Bakanlığı’nın yazılı bir soru önergesine verdiği yanıtta (İçişleri Bakanlığı, Haziran 2005) yer alan sayıların, TESEV Araştırma Grubu’nun İçişleri Bakanlığı’ndan Nisan 2006 yılında edindiği bilgiler ışığında güncellenmesiyle ulaşılmıştır. Ibid.

KORUCULARIN İŞLEDİKLERİ SUÇLAR

İçişleri Bakanlığı, 2003 yılında bir soru önergesine verdiği yanıtta, geçici köy koruculuğu sisteminin gerekçesini, “güvenlik güçlerinin fiziki olarak korumada yetersiz kaldığı ve ulaşmakta güçlük çektiği yerleşim birimlerinde yaşayan vatandaşların can ve mal güvenliklerinin sağlanması” olarak ifade etmiştir.²⁹ Bir başka deyişle, bu uygulamayı meşru kılmak için ileri sürülen temel sav, bölgedeki sivil villerin can ve mal güvenliğini sağlamaktır. Devlet, geçici köy korucularının asli görev ve işlevinin bölgede yaşayan Kürtleri korumak, onlara zarar gelmesini engellemek olduğunu ileri sürmüştür.

Oysa, geçici ve gönüllü köy korucuları, bölgedeki sivil halkı korumak bir yana, sadece köylerini boşalttığı, evlerini, tarlalarını ve ormanlarını yaktığı ve hatta işkence ettiği, ‘kaybettiği’ ve öldürdüğü sivil Kürtlere karşı değil, işlediği adi suçlarla bütün topluma, PKK’ya yardım ve yataklık ederek ise devlete karşı çok sayıda ve çok ciddi suçlar işlemiştir.³⁰ Korucuların Kürt sivillere karşı gerçekleştirdikleri insan hakları ihlalleri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Türkiye devletini mahkûm ettiği onlarca kararla,³¹ işledikleri adi ve siyasi suçlar ise İçişleri Bakanlığının resmi verileriyle ve faili meçhul cinayetleri araştıran Meclis Araştırma Komisyonunun 1995 tarihli raporuyla³² sabittir.³³

Meclis Araştırma Komisyonu raporuna göre, “Korucu olan bazı şahıslar, hem yasa dışı örgütlere korkudan veya istemeyerek yardımcı olmuşlar, hem de devletten her ay maaşlarını almışlardır. Bunlardan bazıları da koruculuk kimliğini kullanarak rahatça, aranmadan silah ve uyuşturucu kaçakçılığı yapmışlardır. Bölgede halen silah ve uyuşturucu kaçakçılığının büyük bir kısmının denetimi korucuların elinde bulunmaktadır. Yörede etkili olan kişiler, koruculuğu hakimiyetlerine dayanak olarak kullanmışlar, korucu başı olan aşiret ağaları eskisinden daha beter kural tanımaz ve acımasız bir şekilde bölgede kendi yandaşları olmayanlara baskı kurmuş, bunları ‘PKK mensubu’ diye güvenlik güçlerine bildirmişlerdir. Bir kısım korucular, kan davalı oldukları köylüleri PKK örgütüne mensup olduğu iddiasıyla öldürmüş, baskı yapıp köylerini terke zorlamışlardır.”³⁴

Geçici köy koruculuğunun uygulamaya konduğu Mart 1985 ile Nisan 2006 tarihleri arasında, Türkiye genelinde toplam 5.139 geçici köy korucusu suç işlemiştir. Bu suçların dökümü şöyledir: 2.391 terörle ilgili, 1.341 şahsa karşı işlenen, 964 mala karşı işlenen, 443 kaçakçılıkla ilgili. Nisan 2006 itibarıyla, bu 5.139 kişiden sadece 868’i tutuklanmıştır.³⁵ İçişleri Bakanlığı’nın bir soru önergesine Haziran 2003’te verdiği yanıtta göre, 1985-2003

tarihleri arasındaki 18 yılda, 4.804 korucu hakkında suç işledikleri gerekçesiyle işlem yapılmıştır.³⁶ İşlem yapılan suçların 2.376'sı muhtelif adi suçlar, 2.375'i ise PKK'ya yardım ve yataklık suçlarıdır.³⁷ Öte yandan, söz konusu "işlem"lerin ne olduğu belirsizdir. Türkiye'de güvenlik güçlerinin işlediği hak ihlalleri ve adi suçlar söz konusu olduğunda oldukça yerleşmiş bir uygulama olan cezasızlık, geçici köy korucuları için de geçerli olmuştur.

Gönüllü köy korucularının işlediği suçlara dair de bazı resmi veriler bulunmaktadır. Aralık 2003 itibarıyla toplam sayıları 12.279 olan gönüllü köy korucularının 264'ü "adam öldürme ve öldürmeye teşebbüs, 6136 sayılı Kanuna Muhalefet, meskûn mahalde silah atmak, orman kaçakçılığı ve silah kaçakçılığı gibi adi suçlardan", 78'i ise PKK'ya yardım ve yataklık suçundan hüküm giymiştir.³⁸

Tutuklanan ve hüküm giyen korucuların görevlerine devam edip etmediği yönünde resmi bir bilgi bulunmazken, ilgili yönetmelikte de suç işleyen korucuların görevlerine son verilmesine dair bir hüküm yer almamaktadır. Yönetmeliğin ilgili maddesine göre, görevde kayıtsızlık ve tembellik, izinsiz veya özürsüz işe devamsızlık ve silahını veya cephanesini kaybetmek veya isteyerek başkasının eline geçmesine neden olmak görevden alınma nedenleridir.³⁹ Ucu kapalı olan bu listeye göre, adli veya siyasi suç işlemiş olmak görevden alma nedeni değildir. Dolayısıyla, suça karışan korucuları görevden almaya yönelik bir siyasi irade bulunmadığı gibi, buna elverecek yasal mevzuat da bulunmamaktadır. Öte yandan, aynı yönetmeliğe göre koruculuktan başka iş yapmak yasak iken,⁴⁰ bu yasağı ihlal edenler için bir yaptırım öngörülmemektedir. Dolayısıyla, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı yapan korucular söz konusu olduğunda, kaçakçılık 'iş' olarak değerlendirildiğinde yönetmelikte bir yaptırım söz konusu değildir, 'suç' olarak değerlendirildiğinde ise bu göreve son verme gerekçesi değildir.

KORUCULUĞUN KALDIRILMASI?

Uluslararası kamuoyu uzun süredir Türkiye devletine koruculuk sistemini kaldırması için baskı yapmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği sürecinin başlamasıyla birlikte, köy koruculuğu, Türkiye'nin karşısına demokratikleşmenin ve Kürt Sorunu'nun çözümünün önündeki en büyük engellerden biri olarak çık(arı)lmıştır. Gerek Avrupa Komisyonu,⁴¹ gerekse Birleşmiş Milletler,⁴² Kürt Sorunu bağlamında uygulanan köy koruculuğu sisteminin kaldırılmasını Türkiye'nin kısa vadede gerçekleştirmesi gereken reformlardan birisi olarak belirlemiştir. Ancak Türkiye, gerek Avrupa Komisyonunun ilerleme raporlarında

dile getirilen taleplere yanıt olarak hazırladığı ulusal programlarda, gerekse Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisinin 2002 tarihli raporunda yer alan tavsiyeleri yerine getirmeye yönelik geliştirdiği yasa ve politikalarda hiçbir zaman koruculuğun kaldırılmasını taahhüt etmemiştir. Nitekim, 2008 Ulusal Programında koruculuk sistemine dair herhangi bir ifade yer almamaktadır.⁴³ Hükümetin, Birleşmiş Milletlere verdiği taahhütleri yerine getirmek üzere zorunlu göç sorununun çözümüne yönelik geliştireceği ulusal politikanın ilkelerini belirleyen Bakanlar Kurulu kararında ise, koruculuğa değinilmekle birlikte, sadece, "geri dönüşler kapsamında geçici köy korucularıyla ilgili şikâyetler öncelikle ele alınacaktır" denilmektedir.⁴⁴ İçişleri Bakanlığı yetkililerine göre, burada kastedilen, korucuların köylerine geri dönen zorunlu göç mağdurlarına yönelik tacizleridir.⁴⁵

Bununla birlikte, hükümet son yıllarda, Olağanüstü Hal Bölgesinde gerek geçici gerekse gönüllü korucu alımının Bakanlar Kurulunun 2000 yılında aldığı bir kararla sona erdiğini ileri sürmektedir.⁴⁶ Yani, koruculuk kaldırılmamış olsa ve yakın gelecekte kaldırılmayacak da olsa, artık yeni korucu alınmamakta ve alınmayacaktır. Hükümetin bu söylemine rağmen, bölgede gönüllü köy koru-

36 İçişleri Bakanlığı, Haziran 2003.

37 Ibid.

38 İçişleri Bakanlığı, Aralık 2003.

39 "Köy Korucuları Yönetmeliği," Madde 17.

40 "Köy Korucuları Yönetmeliği," Madde 16.

41 Komisyon'un her yıl yayımladığı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde kat ettiği ilerlemeyi değerlendiren raporların en sonuncusu için bkz. Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2008 İlerleme Raporu*, 5 Kasım 2008.

42 Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi Francis Deng, 2002 yılında Türkiye'ye yaptığı olgu saptama ziyaretinin ardından yayımladığı raporunda, hükümete zorunlu göç mağduru olan (bir başka deyişle ülke içinde yerinden olan) Kürtlerin sorunlarının çözümü için yedi başlık altında bir dizi önerilerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden birisi, koruculuk sisteminin kaldırılmasıdır. Deng'in raporu için bkz. *Specific Groups and Individuals Mass Exoduses and Displaced Persons*, Report of the Representative of the Secretary-General on Internally Displaced Persons, Francis Deng, visit to Turkey, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 2002/56, E/CN.4/2003/86/Add.2, 27 November 2002, Executive Summary. Deng'in raporunun kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Dilek Kurban vd., *Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru*.

43 Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2008/14481 sayılı "Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar" (2008 Yılı Ulusal Programı), *Resmî Gazete* No. 27097, *Mükerrer Sayı* 5, 31 Aralık 2008.

44 Bakanlar Kurulu, "Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirler," *Prencip Karar*, 17 Ağustos 2005.

45 Ünal, "Türkiye'nin Yerinden Edilme Sorunu," s. 76.

46 Bekir Sıtkı Dağ, "Mevcut Gelişmeler: Türkiye ve Yerinden Olmuş Kişiler," *Yerinden Olmuş Kişiler Konferansı*, UNDP, Ankara, 23 Şubat 2006.

cusu alımı sona ermemiş, özellikle silahlı çatışmaların yeniden tırmandığı son yıllarda artarak devam etmiştir. Doğu ve güneydoğu bölgelerinde gönüllü köy korucusu alımının devam ettiğine dair basında, özellikle Kürt medyasında çıkan haberler, Bakanlar Kurulu kararının uygulamada gerçek bir değişikliğe tekabül etmediğini ortaya koymaktadır.⁴⁷ TESEV Araştırma Grubu'nun korucu nüfusunun oldukça yoğun olduğu Batman'ın Sason ilçesinde 2005'in yaz aylarında yaptığı bir saha araştırmasının bulguları da, gönüllü köy korucusu alımının en azından bu ilçe özelinde devam etmekte olduğunu ortaya koymaktaydı.⁴⁸

Hükümet, Bakanlar Kurulu kararıyla dondurduğunu ileri sürdüğü korucu alımını, en azından gönüllü korucu alımı özelinde, fiilen devam ettirmenin yanı sıra, Mayıs 2007'de Meclis'ten geçirdiği bir kararla yeniden başlatmanın yasal zeminini hazırlamıştır. PKK'nın yapmış olduğu en son ateşkes çağrısının süresinin Mayıs 2007'de dolması, bir süreliğine durmuş olan çatışmaların yeniden başlamasına yol açmış, böylece bölge kendisini yeniden savaş ortamında bulmuştur. 22 Temmuz genel seçimlerinin hemen öncesine rastlayan bu süreçte, AKP yönetimi, Türk Silahlı Kuvvetleri ile bazı muhalefet partilerinin PKK ile mücadelede etkisiz kaldığı yönündeki suçlamalarına maruz kalmıştı. Özellikle güvenlik güçlerinin verdiği can kayıplarının sayısının artması, hükümete Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin kontrolü altındaki bölgeye sınır ötesi bir askeri operasyon gerçekleştirmesi yönündeki baskının fazlaşmasına neden olmuştu. Bu baskılar karşısında geri adım atan hükümet, Köy Kanunu'nda değişiklik yapılmasını içeren bir yasa tasarısını Meclis'e sunmuştur. Tasarı Meclis'ten hızla geçerek yasalaşmış, 2 Haziran 2007'de yürürlüğe girmiştir.⁴⁹

47 Örneğin, silahlı çatışmaların yeniden başladığı 2005 yılının yaz aylarında, yoğun bir korucu nüfusu barındıran Batman'ın Sason ilçesinde 650 yeni gönüllü korucu alındığına dair haberler yerel basında yer aldı. "Sason'da 2 bin 259 Korucu," *Batman Gazetesi*, 16 Haziran 2005.

PKK'ya yakınlığı ile bilinen Fırat Haber Ajansı'nın Mayıs 2007 tarihli haberine göre, Şırnak'ın Uludere ilçesinin Şenoba Beldesi'nde 50 gönüllü köy korucusuna silah verildi. Habere göre, geçici köy korucusu statüleri bulunmadığı için maaş bağlanmayacak olan bu 50 kişiye, devletin düzenli bir geliri olmayan yoksullara tanıdığı ücretsiz sağlık güvencesi olan Yeşil Kart bağlanmasına karar verildi. *ANF*, "Şenoba'da 50 'gönüllü' korucuya silah verildi," 17 Mayıs 2007.

48 Ünalın, "Türkiye'nin Yerinden Edilme Sorunu," s. 77.

49 "Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun," No. 5673, 27 Mayıs 2007, *Resmî Gazete* No. 26450, 2 Haziran 2007.

50 *Ibid.*, Madde 1 (2).

51 *Ibid.*, Madde 2.

52 Ertan Beşe, "Geçici Köy Korucuları," s. 139.

53 *Ibid.*

Yasa, hükümete "olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması veya her ne sebeple olursa olsun köylünün canına ve malına tecavüz hareketlerinin artması hallerinde, valinin teklifi ve İçişleri Bakanının onayı ile" 60.000'e kadar ek geçici korucu alımı yetkisi tanımaktadır.⁵⁰ Yani, yeni geçici köy korucu alımının gerekçesi, bir kez daha, sivil halkı korumak ve bölgede güvenliği sağlamak olarak ileri sürülmüştür.

Türkiye'nin siyasi hayatının en çalkantılı günlerinin yaşadığı bir dönemde kamuoyunun bilgi ve dikkatine sunulmadan yapılan bu yasal değişiklik, büyük ölçüde gözden kaçmıştır. Oysa yeni yasa, geçici korucu alımını durduran Bakanlar Kurulu kararını geçersiz, hükümetin Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'ne vermiş olduğu geçici korucu sistemine son verme taahhütlerini de anlamsız kılmaktadır. Yasa konusunda sorulara muhatap kalan hükümet yetkilileri, yasanın gerçek amacının yeni korucu alımı değil, halen görev yapmakta olan koruculara sosyal güvence sağlanması olduğunu savunmuşlardır. Köy korucularına emeklilik maaşı bağlanması makul ve anlaşılır bir gerekçe olmakla birlikte,⁵¹ yasanın neden bununla sınırlı kalmadığı ve yeni korucu alımının önünü açtığı soru işaretidir. Resmî rakamlara göre, halen yaklaşık 70.000 geçici ve gönüllü korucu görev yapmaktayken hükümete 60.000'e kadar yeni korucu alımı yetkisi tanınması, hükümetin yasanın kabulü konusunda ileri sürdüğü gerekçeyi geçersiz veya en azından yetersiz kılmaktadır.

KORUCULUK SİSTEMİNİN GİZLİLİĞİ

Koruculuk sisteminin belki de en tartışmalı yönü, varlığı resmen kabul edilmiş olan gizli bir yönetmeliğin bulunmasıdır. Dönemin hükümet sözcüsü Cemil Çiçek, CHP Diyarbakır eski milletvekili Mesut Değer'in soru önermesine verdiği yanıtta, "Terörü önlemeye yönelik olarak istihdam edilecek olan personelin atanmasını, görev alanlarının belirlenmesini, görevlerini, sorumluluklarını, eğitimlerini ve işten çıkarılmalarını düzenleyen Geçici Köy Korucuları Yönetmeliği'nin Resmî Gazete'de yayımlanmasının birtakım mahsurları da beraberinde getireceği" gerekçesiyle yönetmeliğin gizli olduğunu belirtmiştir.⁵² Çiçek, Anayasa'nın hangi yönetmeliklerin Resmî Gazete'de yayımlanması gerektiğini düzenleyen 124. maddesine ve ilgili kanuna gönderme yaparak, "millî emniyet ve millî güvenlikle ilgili" olduğu ve "gizlilik derecesi" taşıdığı için söz konusu yönetmeliğin gizliliğinin hukuka uygun olduğunu ifade etmiştir.⁵³

Korucuların işe alımları, görev ve sorumlulukları ve görevden alınmaları gibi meseleleri düzenleyen ve yukarıda alıntı yapılan 2000 tarihli "Köy Korucuları Yönetmeli-

ği”nden farklı olduğu anlaşılan ayrı bir yönetmeliğe neden ihtiyaç olduğu bir yana, kamuoyunu bu kadar yakından ilgilendiren bir konunun gizlice düzenlenmesi demokratik hukuk devleti anlayışla bağdaşmamaktadır. AKP iktidarı ise, bu gizliliğe son vermek yerine, Köy Kanunu’nda Haziran 2007’de yaptığı değişiklikleri düzenleyen ve 9 Ocak 2008’de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen yeni yönetmelik için de gizlilik kararı almıştır.

SONUÇ

Türkiye’nin doğu ve güneydoğusunda yaklaşık 25 yıldır yürürlükte olan köy koruculuğu sistemi, devletin Kürt Sorunu’na yönelik güvenlik eksenli yaklaşımının en çarpıcı göstergelerinden birisidir. ‘Sivil halkı korumak’ ve ‘bölgede güvenliği sağlamak’ gerekçeleri ileri sürülerek, aslında bölgede yaşayan bütün bir halkı ‘devleti destekleyenler’ ile ‘PKK yandaşları’ veya en hafif tabiriyle ‘devlet karşıtları’ olarak ikiye bölmek ve böylece PKK’yı zayıflatmak amaçlanmıştır. Bir milyondan fazla kişinin

zorla veya zorunda kalarak yerinden edildiği 1990lı yıllarda meydana gelen köy boşaltma olaylarında, güvenlik güçlerinin sivil halka yönelik “ya korucu ol, ya da köyünü terk et” baskısı, koruculuk sisteminin bir güvenlik tedbiri değil, Kürt sivillere yönelik bir cezalandırma, baskı ve yıldırma politikası olduğunu ortaya koymaktadır.

Bugün ve önümüzdeki kısa ve belki orta vadede koruculuğun kaldırılmasını son derece güçleştiren de, salt PKK’ya karşı devletin yanında yer almayı kabul ettikleri için herhangi bir eğitimden geçirilmeksizin silahlendirilen sivillerin zaman içerisinde, devlete rağmen ve hatta devlete karşı önü alınamayacak şekilde güçlenmesi olmuştur. Devlet, Kürtleri bölmek uğruna sivilleri silahlendirerek, son derece geniş yetkilerle donatarak ve işledikleri suçlar için cezasız bırakarak kontrol edemediği bir güç ve hukuk devleti ilkesi ile bağdaşmayan bir hukuksuzluk yaratmıştır. Koruculuk sistemini sadece bölgenin değil bütün ülkenin güvenliği açısından tehlikeli kılan da budur.

Özel Güvenlik

Mehmet Atılgan

TARİH BOYUNCA SİYASET TEORİ VE PRATIĞİNDE GÜVENLİĞİN ÖZEL TEDARİKİ

1970'li yılların sonundan itibaren dünya genelinde özel güvenlik şirketlerinin sayısında kayda değer bir artış, etki alanlarında da önemli bir genişleme oldu. Bu durum Batı'da 16. yüzyıldan başlayarak hakim olan 'ulus-devlet' merkezli sistemlerin, 20. yüzyılın son çeyreğinde girdiği dönüşümün bir sonucudur. Dünya ekonomisinin hızla küreselleşmesi ve neo-liberalizmin yükselişiyle birlikte güvenlik, doğasını bireysel girişim ve ihtiyatlılık gibi prensiplerin belirlediği, piyasa değeri olan bir metaya dönüşmeye başladı. Neredeyse yüz yıldan beri büyük ölçüde piyasa dışı olarak algılanan güvenlik alanı, refah toplumunda devletin yurttaşlarına karşı üstlendiği birer sosyal hizmet olarak tasarlanan sağlık ve eğitim gibi, 21. yüzyılın başında artan bir biçimde piyasa ilişkilerine dahil oluyor.

Ancak güvenliğin özel ya da devlet-dışı yollarla tedarikinin son 30 yılda ortaya çıkmış yeni bir olgu olduğunu ve geleneksel Batı siyasal düşüncesinde yaygınlıkla 'devletin küçülmesi' ya da etkinliğinin azalması gibi kavramlarla ifade edilen süreçlerin bir parçası olduğunu söylemek, çok daha karmaşık yönleri olan bir siyaset sorununu fazlasıyla basite indirgemek olacaktır. Aslına bakılırsa gerek modern, gerekse modern öncesi dönemde dünya siyaset pratiği incelendiğinde, geleneksel Batı siyasal düşüncesinde özel ya da devlet-dışı olarak tasarlanan oluşumların şiddet kullanımı ve güvenlik tedarikinde aktif rol oynadığı çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür. O kadar ki, tarihin çeşitli evrelerinde devletin şiddet kullanma tekeli karşımıza aslında bir 'ku-

ral' değil 'istisna', hatta 'tarihsel bir anormallik' olarak çıkmaktadır.¹ Özellikle devletlerin henüz özel bir amaca yönelik idari yapılanmalar ve zorunlu askerliğin mümkün kıldığı düzenli orduları oluşturamadığı modern öncesi dönemde paralı askerlik, oluşmasında piyasa ve devletlerarası ticaretin belirleyici olduğu bir uygulama olarak, devletlerin savaşlarda ve güvenlikleri için 'devlet dışı' kaynaklardan yararlanarak nitelikli askerler kullanabilmelerini sağlamıştır. Şiddetin özel tedariki, 20. yüzyıldan önce uluslararası ilişkilerin rutin bir yönü olagelmıştır.²

1648 Westphalia Barışı sonrasında, başta Avrupa ve zamanla dünya genelinde egemen olan ve modern devleti güvenliğin asıl sağlayıcısı olarak gören sistem, 18. yüzyıldan itibaren devletlerin savaşlarda yararlanmak ya da iç güvenliği sağlamak amacıyla düzenli ordular oluşturmak için şiddeti artan bir biçimde tekelleri altına almasını öngördü.³ Yine 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanan dönemde devletlerin ayırt edici özelliği, siyasal ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde hiçbir zaman olmadıkları kadar kolektivist ve müdahaleci bir yaklaşımı benimsemeleridir.⁴ Bununla birlikte bu dönemde de devletler, genel anlamda iç ve dış güvenliklerini sağlamakta 'devlet dışı' ya da özel askeri kaynakları kullanmaya devam ettiler.

Aynı dönemde devletin şiddet üzerindeki tekeli, ulus-ötesi bağlamda olduğu kadar iç güvenliğini ilgilendirdiği biçimiyle de bir anormalliktir. 1789 devrimi sonrasında Fransız hükümetinin hazırladığı bir yasa tasarısında, endüstriyel ilişkilerin karmaşıklığından ötürü, emeğin idaresinden sorumlu olan işverenlere üretim ve iş ile ilgili her türlü ilişkiyi düzenleme yetkisinin verilmesi gerektiği savunulmaktadır.⁵ Benzer bir biçimde, Napolyon'un 1810 tarihli bir emirnamesi, özel teşebbüse ulusal madenleri çıkartma hakkının tanınmasında girişimcilerin maden işçileri arasında düzen ve güvenliği sağlamasını şart koşmaktadır.⁶ İngiltere'de ise Marx ve Engels'in gözlemlerine göre 19. yüzyılın ilk yarısında ülkenin görece esnek

1 Singer, 2003, 39.

2 Zabcı, 2006.

3 Schreier ve Caparini, 2005, s. 1.

4 Gordon, 1991, s. 33.

5 Gordon, 1991, s. 25.

6 Agy, s. 26-7.

hukuki ve siyasi ortamında yerel sulh mahkemeleri, düzenli olarak fabrika sahiplerinin ‘özel ceza kanunları’ uyarınca zorla kabul ettirdikleri yaptırımları hukuken uygulanabilir kılmaktadırlar.⁷ Bu dönemde hızla sanayileşen İngiltere’de birçok fabrikanın güvenliği sahiplerince özel olarak görevlendirilen ‘denetçiler’ tarafından sağlanmaktadır. Birçok girişimci tarafından daha kolay yönlendirilebildikleri ve daha ucuza çalıştırılabildikleri için tercih edilen bu ‘özel güvenlik’ güçleri, İngiltere’de merkezi polis teşkilatının kurulduğu 1829 yılından sonra da özel teşebbüse ait çok sayıda fabrikanın güvenliğini sağlamaya devam etti.⁸ ABD’de ise ilk olarak 1844’te kurulan merkezi polis gücü güvenliği sağlamada yetersiz kalıp, polisler arasında rüşvet yaygınlaşınca, durumu telafi etmek amacıyla kısa süre içinde açılmaya başlanan özel polis şirketlerinin sayısı 1892 yılı itibarıyla Chicago’da 15, New York’ta ise 20’yi bulmaktadır.⁹ 20. yüzyılın son çeyreğine kadar uzanan dönemde de paralı askerler, özel polis güçleri ve güvenlik şirketleri gibi özel kişi ya da kurumların, şiddet uyguladığı ya da güvenliği sağladığı çok sayıda örneğe rastlamak mümkündür.

Öte yandan dünya devletlerinin savaşlarda yararlanmak ya da iç güvenliği sağlamak amacıyla şiddeti artan bir biçimde tekelleri altına aldıkları ve siyasi ve ekonomik ilişkilerin düzenlenmesinde hiçbir zaman olmadığı kadar kolektivist ve müdahaleci bir yaklaşımı benimsedikleri 18. yüzyıldan 1970’li yılların sonuna kadar uzanan dönemden farklı olarak bugün, savaşın, çatışmanın ya da genel olarak güvenliğin özelleştiği ya da devlet-dışı yapılanmalar tarafından üstlenildiği, çok daha karmaşık bir düzenin oluştuğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁰ Bu tür bir düzenin ortaya çıkışını, özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra dünya genelinde hakim olan ve yaygın bir biçimde refah devleti olarak bilinen Keynesci siyaset pratiğine bir tepki olarak şekillenen neo-liberalizmden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Neo-liberalizm kendinden önceki siyaset pratiklerinde büyük ölçüde piyasa dışı olarak algılanan alanlara piyasa ilişkilerini dahil ederek güvenlik tedarikinde bireysel girişimin rolünü daha da etkin kılmayı amaçlamaktadır.¹¹ Sağlık ve eğitimin yanı sıra refah toplumunda bireyin kendisi için devletin resmi aygıtları tarafından üstlenilen can ve mal güvenliğini sağlama sorumluluğu da artan bir biçimde ‘kendi kendisinin polisi’ olan bireye yüklenmektedir.¹² Yurttaşlıktan ziyade ‘müşteri’ niteliğiyle öne çıkan girişken, ‘ihtiyatlı’ ve ‘sorumlu’ bireyler, neo-liberalizmin devlet formunu düzenleyen piyasa ilişkilerine dahil edilen ve kapsamını insan gücünden gözetim kameralarına kadar genişletmenin mümkün olduğu ‘özel güvenlik’ teknolojilerinden giderek daha çok yararlanmaktadır.¹³

Ancak neo-liberalizmin güvenliğin tedarikini yeniden düzenlemesi sürecinde, ‘girişimci’ bireyin güvenliğin sağlanmasında temel unsur olarak öne çıkması, devletin güvenliği sağlamadaki baskın rolünün ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir.¹⁴ Aslına bakılırsa güvenlik tedarikinde bireylere ya da genel olarak devlet-dışı unsurlara biçilen bu rol, toplumdaki iktidar ilişkilerini yeniden düzenleyen bir dönüşüm olarak neo-liberalizmin, devletin resmi aygıtları yoluyla doğrudan müdahalenin yanı sıra, liberalizm ya da refah devleti gibi diğer iktidar formlarından farklı olarak, bireyleri yönlendirmek ve kontrol etmek için geliştirdiği dolaylı ya da enformel yönetim stratejilerinin ayrılmaz bir parçasıdır.¹⁵ Yaygın olarak “devletin geri çekilmesi” olarak düşünülen eğilim, aslında neo-liberal devletin, geleneksel devlet tanımlarının kökünden değiştiğine işaret eden yeni aktörler aracılığıyla iktidarını sağlamlaştırma sürecidir.¹⁶ İşte modern dönem boyunca toplumsal hayata dışsal bir oluşum olarak soyutlanan devlet tarafından üstlenilen bir hizmet olarak düşünülen güvenliğin, 1970’li yılların sonundan itibaren dünya genelinde yoğun ve artan bir biçimde özel yapılanmalar tarafından tedarik edilmesi ve bireyler tarafından satın alınabilen bir meta haline gelmesini, neo-liberal devletin, yönetimi sağlamlaştırmak adına devreye soktuğu çeşitli yönetim stratejileri aracılığıyla dönüştürülmesi bağlamında değerlendirmek gerekmektedir.

TÜRKİYE’DE ÖZEL GÜVENLİK İLE İLGİLİ HUKUKİ DÜZENLEMELER

Türkiye’de güvenliğin özel tedarikinin yasal olarak düzenlenebilmesi için 1960’lı yıllardan itibaren çeşitli girişimlerde bulunulmuş olmakla birlikte,¹⁷ konu ancak 22 Temmuz 1981 tarihinde kabul edilen 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun¹⁸ ile yasal bir zemine oturtulabildi. Bu kanun, genel olarak stratejik öneme sahip kamusal ve özel kurum ve kuruluşların, kendi güvenlik bi-

7 Agy, s. 27.

8 Godfrey, 2002, s. 101.

9 Mawby, 1999, s. 227.

10 Schreier ve Caparini, 2005, s. 1.

11 Yıldırım, 2004, s. 52-3.

12 Agy, s. 56.

13 O’Malley, 1996, s. 201-2.

14 Yıldırım, 2004, s. 52-3.

15 Lemke, 2002, s. 1-2.

16 Agy, s. 11.

17 Konuyla ilgili olarak 1974 yılında TBMM’ne sunulan ve Adalet Komisyonu’nda görüşülen bir tasarı, özel güvenlik teşkilatı kurulmasının devletin kamu güvenliğini koruyamamasının bir itirafı olacağı gerekçesiyle reddedilmiştir (Derdiman, 2005, 31).

18 24 Temmuz 1981 tarihli ve 17410 sayılı Resmi Gazete.

rim ve teşkilatlarını kurmalarını sağlayacak düzenlemeleri içermektedir. Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte, güvenlikleri daha önce polis ya da jandarma tarafından sağlanan kamu ve özel kurum ve kuruluşları, kendi güvenliklerini daha etkin bir biçimde sağlayabilmek için bünyelerinde birim ya da teşkilatlar oluşturdular.¹⁹

2495 sayılı Kanun'un çıkışını izleyen 20 yılı aşkın dönemde Türkiye'de güvenlik, neo-liberalizmin dünya genelinde hakim iktidar formu haline gelmesine paralel olarak, artan bir biçimde ticarileşmeye ve piyasa ilişkilerine dahil olmaya başladı. Özel güvenlik arzında Türkiye'de o zamana kadar görülmemiş boyutlarda bir artış kaydedildi.²⁰ Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, spesifik bir biçimde yasayla düzenlenmemiş olmasına rağmen, güvenlik hizmeti veren çok sayıda şirket kuruldu. 2495 sayılı Kanun'dan sonra uygulamada yaşanan sorunlar, yasaya yönelik teorik eleştiriler ve yasanın bazı hükümlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olması da dikkate alınarak, söz konusu kanun 1992 ve 1995 yıllarında iki kez değiştirildi. Bu tarihten sonra birkaç yasa değişikliği girişiminde daha bulunulmakla birlikte, oluşan arz ve kurulan özel güvenlik şirketlerinin içinde bulunduğu fiili durumun yarattığı hukuki boşluk uzun süre giderilemedi.

Özel güvenlik sektörünü özel olarak ve kapsamlı bir biçimde düzenleyen ilk yasanın çıkarılması 2004 yılını buldu. 2495 sayılı Kanun'un kabul edildiği 1981'den beri fiili olarak önemli ölçüde gelişen özel güvenlik sektörünü etkili bir biçimde düzenleyebilmek ve gerek sektör, gerekse toplumda özel güvenlikle ilgili olarak oluşan gereksinimleri karşılayabilmek için hazırlanan 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun²¹, 10 Haziran 2004 tarihinde kabul edildi.²² 5188 sayılı Kanun'un genel gerekçesindeki "Kamunun can ve mal güvenliğini sağlamak esasen devletin en önemli görevlerinden biridir. Öbür taraftan kişilerin canını ve malını koruma hakkı vardır. Devletçe sağlanan genel güvenliğe ek olarak, canını ve malını ayrıca korumak isteyenlere bu imkanın tanınması gerekir"²³ ibaresi, güvenliğin sağlanmasında devletin resmi güvenlik aygıt-

larının yanı sıra, bireysel girişimi de araçsallaştıran neo-liberal yönetim anlayışının, kanunun hazırlanmasında net bir biçimde belirleyici olduğunu göstermektedir.

27 Mart 2005 tarihinde yürürlüğe giren Kanun'un 27. maddesine göre 2495 sayılı yasa yürürlükten kaldırılmıştır. 5188 sayılı Kanun'a ek olarak özel güvenlikle ilgili mevzuat, 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik²⁴, 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik²⁵, 2005 tarihli ve 42 sayılı 5188 Sayılı Kanun ve Uygulama Yönetmeliğinde Gözetilecek Esaslar Hakkında Genelge ve 2006 tarihli ve 47 sayılı Özel Güvenlik Şirketleri, Eğitim Kurumları ve Birimlerinin Denetlenmesinde Gözetilecek Esaslar Konulu Genelge'den oluşmaktadır.

5188 sayılı Kanun'un özel güvenlik sektörünü yasal bir zemine oturtmasıyla birlikte, özel güvenlik eğitim ve hizmet şirketlerinin ve özel güvenlik görevlilerinin sayısında önemli bir artış olmuştur. Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı Özel Güvenlik Şube Müdürlüğü'nün istatistiklerine göre, 2007 yılı sonu itibarıyla Türkiye'de polis bölgesinde 'özel güvenlik izni alan yer sayısı' 28.660, 'kimlik alan özel güvenlik görevlisi sayısı' 218.660, 'sertifika alan özel güvenlik görevlisi sayısı' 314.940, 'tahsis edilen personel sayısı' 167.931, 'mevcut personel sayısı' ise 100.984'tür.²⁶ Aynı istatistikler polis bölgesindeki şirket sayısını 925, eğitim kurumu sayısını 516, jandarma bölgesindeki şirket sayısını 12, eğitim kurumu sayısını da 4 olarak vermektedir.²⁷ Bu rakamlar Türkiye'de özel güvenlik sektörünün Avrupa'nın en büyüklerinden biri olduğunu ve hızla büyüdüğünü göstermektedir.

ÖZEL GÜVENLİK VE KOLLUK KAVRAMI

Türkiye'de güvenlik aygıtlarının kategorizasyonu ağırlıklı olarak 'kolluk' kavramı üzerinden şekillenmektedir. Devletin, güvenliği sağlamak amacıyla görev ve yetki verdiği şiddet araçları ya da güvenlik aygıtlarını kapsayan kolluk kuvvetlerini oluşturan kurum ve teşkilatlar Türkiye'de yasalarla tanımlanmıştır. 1937 yılında kabul edilen 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu²⁸ ile genel olarak İçişleri Bakanlığı'na verilen kamu düzenini ve güvenliği sağlama görevi, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'na göre il sınırları içinde valiye, ilçelerde ise kaymakama aittir.²⁹ Güvenliğin sağlanması görevini vali ve kaymakam, polis ve jandarma aracılığıyla yerine getirmekle yükümlüdür.³⁰ Yine 3201 sayılı Kanun'un 3. maddesine göre kolluk kuvvetleri örgütlenme yapılanması bakımından genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Genel kolluk ülkenin tamamında faaliyet gösteren ve bütün kolluk yetkile-

19 Bal, 2004, s. 8.

20 Bal, 2004, 10.

21 26 Haziran 2004 tarihli ve 25504 sayılı Resmi Gazete.

22 Meriçli, 2004, s. 6.

23 Türkiye Büyük Millet Meclisi. "Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun Teklifi ve Gerekçesi." 26 Mayıs 2004.

24 7 Ekim 2004 tarihli ve 25606 sayılı Resmi Gazete.

25 5 Mayıs 2005 tarihli ve 25806 sayılı Resmi Gazete.

26 http://www.asayis.pol.tr/ozelguv_istatistik.asp#istatistik

27 http://www.asayis.pol.tr/ozelguv_istatistik.asp#istatistik

28 12 Haziran 1937 tarihli ve 36129 sayılı Resmi Gazete.

29 18 Haziran 1949 tarihli ve 7236 sayılı Resmi Gazete.

30 Kunter, Yenisey, Nuhoğlu, 2006, s. 390.

rini elinde bulunduran polis, jandarma ve sahil güvenlik teşkilatlarını kapsamaktadır.³¹ Aynı maddede genel kolluk dışında yer alan ve özel kanunlarla kurulup, kendilerine verilen sınırlı yetkileri sınırlı bir alan içerisinde kullanabilen kolluk kuvvetleri de özel kolluk olarak tanımlanmaktadır.³² Belediye zabıtası³³, köy korucuları ve köy bekçileri³⁴, çiftçi mallarını koruma kolluğu³⁵, orman muhafaza memurları³⁶ ve gümrük zabıtası³⁷ özel kolluk kapsamına giren kurum ve teşkilatlardır.

Mevcut hukuki mevzuat değerlendirildiğinde, özel güvenlik birim, teşkilat ve şirketlerinin yukarıdaki kategorilere ayrılan güvenlik şemasında nereye dahil edilebileceğine dair kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun'un 8. maddesi özel güvenlik teşkilatını "...bağlı olduğu kuruluşu bu Kanun hükümleri dairesinde korumak ve güvenliğini sağlamakla görevli ve yetkileri bu Kanunla sınırlı özel bir kolluk [kuvveti]" olarak tanımlayarak, güvenliğini koruyacağı kurum ya da kuruluşun bünyesinde oluşturulan özel güvenlik birim ya da teşkilatlarını 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nda çerçevesi belirlendiği anlamda 'özel kolluk' kapsamına almıştır.³⁸ Ancak 2495 sayılı Kanun, 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır. 5188 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelik ve genelgeler, özel güvenlik birim ya da teşkilatlarının ve yasal düzenlemelerle birlikte sayıları giderek artan özel güvenlik şirketlerinin kolluk kuvvetleri kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğine dair herhangi bir hüküm içermemektedir. Yasal düzlemde 5188 sayılı Kanun'un 1. maddesi "Bu Kanunun amacı, kamu güvenliğini tamamlayıcı mahiyetteki özel güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemektir" diyerek, özel güvenliğin, kamusal ya da genel güvenliğin sağlanmasındaki 'tamamlayıcı' işlevini açıkça belirtmektedir.³⁹ Özellikle özel güvenlik görevlilerinin 5188 sayılı Kanun'un 7. ve 9. maddelerinde düzenlenen suç ve suçlarla mücadele görev ve yetkileri, Türk hukuk sisteminde genel olarak idari ve adli kolluğa ait olan görevleri yerine getirmeleri anlamına gelmektedir.⁴⁰ Kolluk kuvvetlerine yardımcı olmaları amacıyla kendilerine yasal olarak verilen bu görevleri yerine getirirken özel güvenlik görevlileri, kendilerine karşı işlenen suçlar bakımından kamu görevlisi olarak görülmüş⁴¹, görev başında bulunmaları halinde yaşanabilecek aksaklıkların kamu düzenini bozmasını önlemek için, grev yapmaları ve topluca işten çıkarılmaları yasaklanmıştır. Bütün bu düzenlemeler, özel güvenlik faaliyetlerinin 5188 sayılı Kanun'un çeşitli maddeleri ve bu kanunu müteakiben kabul edilen yönetmelik ve genelgelerle düzenlenen genel kolluk tarafından denet-

lenme zorunluluğuyla birlikte değerlendirildiğinde, kolluk kuvvetlerine yardımcı bir faaliyet olarak özel güvenlik ile kolluk hizmetleri arasındaki ayrımın uygulamada giderek bulanıklaştığını göstermektedir.

ÖZEL GÜVENLİK GÖREVLİLERİNİN YETKİLERİ VE GÖREV ALANLARI

Yasal düzenlemelerde kamu güvenliğini tamamlayıcı bir rol biçilen özel güvenlik faaliyetlerini yerine getiren özel güvenlik görevlilerinin, kolluk kuvvetlerine ilaveten yeni bir üniformalı güvenlik gücü olarak hayatın tüm alanlarında boy göstermeleri, devletin gündelik hayatı gözetleme ve denetleme kapasitesinin, yaygın olarak düşünüldüğünün aksine genişlediğini göstermektedir.⁴² Neredeyse kolluk kuvvetlerine denk, geniş yetkilerle donatılan özel güvenlik görevlileri, görev alanlarında⁴³ fiili olarak bir kolluk kuvveti gibi hareket edebilmektedir. Buna ek olarak özel güvenlik görevlileri, görev alanlarının dışında da gerektiğinde, genel kolluğa yardımcı ve kamu güvenliğini tamamlayıcı faaliyetleri yerine getiren güvenlik aktörleri olarak, mülki idare amirlerinin vermeye yetkili oldukları emirler doğrultusunda genel güvenliğin sağlanmasında görevlendirilebilmektedir.⁴⁴ Bugün bir-

31 Özler, 2007, s. 364.

32 Eryılmaz, 2006, s. 126.

33 5393 sayılı Belediye Kanunu, 13 Temmuz 2005 tarihli ve 25874 sayılı Resmi Gazete.

34 442 sayılı Köy Kanunu, 7 Nisan 1924 tarihli ve 68 sayılı Resmi Gazete.

35 4081 sayılı Çiftçi Mallarının Korunması Hakkında Kanun, 10 Temmuz 1941 tarihli ve 4856 sayılı Resmi Gazete.

36 6831 sayılı Orman Kanunu, 8 Eylül 1956 tarihli ve 9402 sayılı Resmi Gazete.

37 13 Aralık 1938 tarihli ve 178 sayılı Kanun Hükümünde Kararname.

38 Bal, 2004, 10; Özler, 2007, s. 368.

39 Eryılmaz, 2006, s. 128.

40 Çolak, 2005, s. 58.

41 5188 sayılı Kanun'un 23. maddesine göre, "Özel güvenlik görevlileri Türk Ceza Kanununun uygulanmasında memur sayılır. Bunlara karşı görevleri sebebiyle suç işleyenler Devlet memurları aleyhine suç işlemiş gibi cezalandırılır."

42 Bora, 2004, s. 22.

43 5188 sayılı Kanun'un 9. maddesine göre özel güvenlik görevlileri, "...7 nci maddede sayılan yetkileri sadece görevli oldukları süre içinde ve görev alanlarında kullanabilirler.

Özel güvenlik görevlileri silahlarını görev alanı dışına çıkaramazlar. İşlenmiş bir suçun sanığı veya suç işleyeceğinden kuvvetle şüphe edilen kişinin takibi, dışarıdan yapılan saldırılara karşı tedbir alınması, para ve değerli eşya nakli, kişi koruma ve cenaze töreni gibi güzergâh ifade eden durumlarda güzergâh boyu görev alanı sayılır. Görev alanı, zorunlu hallerde Komisyon kararıyla genişletilebilir.

Zor kullanma ve yakalama yetkilerinin kullanılmasını gerektiren olaylar en seri vasıta ile yetkili genel kolluğa bildirilir; yakalanan kişi ve zapt edilen eşya genel kolluğa teslim edilir."

44 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 1. maddesi emniyet ve asayişin sağlanması amacıyla İçişleri Bakanı'na, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Jandarma Genel bütün Komutanlığı'nın yanı sıra, gerektiğinde diğer kolluk teşkilatından yararlanma yetkisi tanımıştır. 5188 sayılı Kanun'un 6. maddesinin 2. bendine göre ise, "Kamu güvenliğinin sağlanması yönünden 5442 sayılı İl İdaresi Ka-

çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de, özel mülkiyetlerin yanı sıra Yargıtay ve Danıştay’ın aralarında bulunduğu birçok resmi devlet kurumunun güvenliği özel güvenlik şirketleri tarafından sağlanmakta, ülke çapında devletten zabita memuru tedarik etmekte sıkıntı yaşayan belediyeler, güvenliği sağlamada artan bir biçimde özel güvenlik şirketlerinden yararlanmaktadır. Türkiye genelindeki tüm askerlik daire ve şubelerinin koruma hizmetlerinin de Milli Savunma Bakanlığı tarafından kademeli olarak özel güvenlik şirketlerine bırakılması gündemdedir⁴⁵. Bütün bu uygulamalar, özel güvenliğin faaliyet alanının, belirsiz bir özel alanla sınırlı kalmayarak, kamusalılığı tartışılmaz olan devletin resmi kurumlarını da kapsayacak bir biçimde hızla genişlediğine işaret ediyor.

Öte yandan Türkiye’nin tamamında faaliyet gösteren ve bütün kolluk yetkilerini elinde bulunduran genel kolluğun 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu’nda⁴⁶ düzenlenen ve özel güvenlik görevlilerinin yetkilerinin kaynağı niteliğindeki yetkileri, en son 5681 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁴⁷ ile kısmen değiştirilmiş ve önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu tür bir durumun kişi hak ve özgürlüklerini ölçü-

nunu ile vali ve kaymakamlara verilen yetkiler saklıdır. Bu yetkilerin kullanılması durumunda özel güvenlik birimi ve özel güvenlik personeli mülki idare amirinin ve genel kolluk amirinin emirlerini yerine getirmek zorundadır.”

5442 sayılı Kanun’un ilgili 11 ve 32. maddelerine göre il sınırları içinde vali, ilçelerde ise kaymakam, genel ve özel kolluğun amiri olup kamu güvenliğinin sağlanması için bu kuvvetleri görevlendirebilir. Özel kolluk kuvvetleri, genel kolluk tarafından önlenebilecek durumlarda ve geçici bir süre için istihdam edilebilirler (Derdiman, 2005, 42).

Özel güvenlik görevlilerinin genel kolluk ile ilişkileri, 5188 sayılı Kanun’un Uygulanmasına İlişkin Yönetmeliğin 13. maddesinde daha ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Bu maddeye göre, “Mülki idare amirleri, özel güvenlik uygulamasını ve özel güvenlik tedbirlerini halkın can ve mal güvenliğinin ve kamu hürriyetlerinin korunması amacıyla denetlemeye, özel güvenlik görevlilerinin yetkisini aşan uygulamaları kaldırmaya ve alınan güvenlik tedbirlerinin değiştirilmesini veya ilave tedbirler alınmasını istemeye yetkilidir... Özel güvenlik görevlileri ve yöneticileri görev alanları içerisinde genel güvenliğin ve kamu düzeninin bozulduğu hallerde durumu derhal genel kolluğa bildirir. Özel güvenlik kapsamında korunan ve güvenliği sağlanan yerlerde can ve mal güvenliğinin ciddi şekilde tehlikeye düştüğü veya düşeceği anlaşıldığında, mülki idare amirleri genel kolluğu görevlendirir. Bu takdirde özel güvenlik görevlileri mülki idare amiri ve genel kolluk amirinin emrine girer.”

45 “Askere Özel Güvenlik”, *Private Security*, Nisan 2006.

46 14 Temmuz 1934 tarihli ve 2751 sayılı *Resmi Gazete*.

47 2 Haziran 2007 tarihli ve 26540 sayılı *Resmi Gazete*.

48 “Cevahir’de Zorbalık”, *Radikal*, 19 Aralık 2006.

49 “Acarkent’e Tapu İptal Davası”, *Milliyet*, 29 Kasım 2006.

50 “Vapurda Özel Güvenlik Terörü”, *Hürriyet*, 24 Kasım 2006.

51 “Yurt Güvenlik Görevlisi, Zorla Girmeye Çalışan 3 Kişiyi Vurdu”, *Milliyet*, 22 Kasım 2006.

52 5335 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 3. fıkrası uyarınca 5188 sayılı Kanun’un 5 inci maddesinin üçüncü fıkrasının sonuna eklenen “Muvazzaf subaylarda dört yıllık okul mezunu olma şartı aranmaz” hükmüyle, bazı kolluk kuvvetleri mensuplarının özel güvenlik şirketlerinde kurucu ya da yönetici olması kolaylaştırılmıştır.

süz olarak kısıtlayacak ve yetki aşımı ve keyfiliği yaygınlaştıracak bir biçimde artmasına zemin hazırladığı açıktır. Mevzuatın öngördüğü denetimlerin etkin bir biçimde yapılamadığı ve eğitimi yetersiz birçok kişinin özel güvenlik görevlisi olarak görev yapabildiği bir ortamda, özel güvenlik görevlileri sık sık yetkilerini aşarak bireysel hak ve özgürlükleri ihlal edebilmektedirler. Şişli Cevahir Alışveriş Merkezi’nde hırsızlık yaptığı iddiasıyla yakalanan bir kız çocuğunun bir odaya kapatılıp sopayla dövülerek sorguya çekilmesi,⁴⁸ kaçak inşaat olduğu gerekçesiyle yıkım kararı alınan Beykoz Acarkent’te denetim yapmak isteyen Orman Bakanlığı yetkililerinin silahla tehdit edilmesi,⁴⁹ Gebze’de arabalı vapurda flama açmak isteyen taraftarların bıçakla yaralanması,⁵⁰ Kahramanmaraş’ın Elbistan ilçesinde bir yurt binasına zorla girmeye çalışan silahsız gençlere ruhsatsız beylik tabancasıyla ateş edilerek birinin öldürülüp, ikisinin de yaralanması⁵¹ gibi özel güvenlik görevlilerinin yetkilerini aştığı ya da ölçüsüz şiddet kullandığı olaylara, özel güvenlik sektörü hızla büyüyüp görevlilerin sayısı arttıkça, giderek daha sık rastlanmaktadır. 5188 sayılı Kanun’un çıkmasıyla birlikte artan bir biçimde polisin kontrolünden çıkarak güvenliği özel güvenlik görevlilerince sağlanmaya başlanan üniversitelerde, öğrencilerin afiş asmak, toplantı yapmak gibi en temel sosyal faaliyet olanakları engellenebilmektedir. Uygulamadaki bu sorunların önüne geçilebilmesinde, özel güvenlik görevlilerinin yetkilerinin anayasal hak ve özgürlükleri gözetecek şekilde, kanun yoluyla, açık, net ve ayrıntılı bir biçimde yeniden düzenlenmesi, kişi hak ve özgürlüklerinin korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

ÖZEL GÜVENLİK SEKTÖRÜNDEKİ DEVLET NÜFUZU

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de özel güvenlik şirket ve eğitim kurumu yöneticilerinin yaygın olarak devletin resmi kolluk kuvvetlerinden emekli kişilerden oluşması ve bu kişilerin özel güvenlik sektöründe faaliyet gösterebilmelerinin yasal düzenlemelerle kolaylaştırılması,⁵² devletin, bünyesinde yetişen kişileri emir ve komuta zincirine katarak özel güvenlik sektörünü daha da etkin bir biçimde kontrol etmeye çalıştığını göstermektedir. Özel güvenlik faaliyetlerinin yasal zemine oturtulmasıyla birlikte devletin resmi kurumlarından emekli olmuş birçok kişi, şirket sahibi ya da yöneticisi olarak sektördeki yerlerini alırken, bazıları da kârlı bir iş beklentisiyle emekliliklerini talep ederek özel sektöre geçmişlerdir. Devlet kadrolarından emekli bu özel güvenlik şirketi sahipleri ve yöneticileri arasında kamuoyunun yakından tanıdığı, 2008 Ocak ayında kamuoyunda Ergenekon adıyla bilinen operasyon kapsamında tutuklanan emekli Tuğgeneral Veli

Küçük, ülkücü mafya lideri Alaattin Çakıcı'ya kırmızı pasaport verdiği iddialarıyla gündeme gelen MİT Dış Operasyonlardan Sorumlu eski Daire Başkan Yardımcısı Yavuz Ataç, İstanbul eski Valisi Erol Çakır, MİT İstanbul eski Bölge Başkanı, emekli Yarbay Nuri Gündeş, MİT Eski Müsteşarı Sönmez Köksal gibi isimler yer almaktadır. OYAK Holding çatısı altında kurulan OYAK Savunma ve Güvenlik Sistemleri Anonim Şirketi (OYAK Güvenlik) de, Türkiye'de faaliyet gösteren en büyük 10 güvenlik şirketi arasında gösterilmektedir.⁵³

Kendisi de bir özel güvenlik şirketinin yöneticisi olan İstanbul Narkotik Şube eski Müdürü Nihat Kubuş'un, özel güvenlik sektörünün yakın tarihteki gelişimi ile ilgili dile getirdiği "1999 yılında, vali Erol Çakır iken Mavi Çarşı yangını türünde olaylar gelişti. Valilik de, 'ne yapsak da her yerde olabilesek' şeklinde bir arayışa girdi" şeklindeki sözleri, Türkiye'deki özel güvenlik yapılanmasının ardındaki mantığı özetlemektedir.⁵⁴ Gerçekten de Türkiye'de özel güvenlik faaliyetleri, neo-liberal devletin, hayatın tüm alanlarında ya da 'her yerde' egemen olabileme stratejilerinin ayrılmaz bir parçası olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de özel güvenlik mevzuatı da devletle özel güvenlik sektörü arasındaki hassas ilişkiyi gözeterek şekilde düzenlenmiştir. 5188 sayılı Kanun ve mevzuattaki diğer bazı düzenlemelerin sektörde sivilleşmenin önünü açtığı iddia edilebilse de⁵⁵, özel güvenlik şirketlerinin ağırlıklı olarak devletle uzunca bir dönem asli ya da organik bağı bulunmuş kişiler tarafından yönetilmesi pratiğinin daha uzun süre devam etmesini beklemek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Son birkaç yıl içinde bazı üniversitelerde özel güvenlik şirketleri ve eğitim kurumlarına sivil yöneticiler yetiştirmek amacıyla meslek yüksek okulları açılmışsa da, devletin, sektör yöneticilerinin çoğunluğunun emekli devlet görevlilerinden oluşması pratiğini koruma eğilimi ve devlet kadrolarından emekli bu kişilerin özel güvenliğin kârlı yatırım alanını sivil yöneticilerle paylaşmakta genel olarak isteksiz davranmaları, sektörde dikkate değer bir sivilleşmenin gerçekleşmesinin en azından yakın gelecekte mümkün olmayacağıının sinyallerini vermektedir. Çeşitli özel güvenlik şirketi yöneticilerinin 1994'te kurduğu Güvenlik Servisleri Organizasyon Birliği Derneği (GÜSOD) başkanı Altan Tutkun, "Türkiye gibi bir ülkede güvenliğin devlet dışında paylaşılması çok zor. Şu anda geldiğimiz nokta bile çok güzel" diyerek, özel güvenlik sektöründeki yoğun devlet nüfuzunun, Türkiye'nin değiştirilmesi zor bir gerçeği olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁶

Öte yandan özel güvenlik sektöründeki devlet nüfuzu ve sivilleşme eğilimi tartışılırken, geç modern dönemde sivil

ve resmi faaliyet arasındaki ayrımın da kamusal ve özel ayrımı gibi giderek bulanıklaştığı göz önünde bulundurulmalıdır. Özel güvenlik faaliyetlerini, geleneksel Batı siyasal düşüncesine özgü kategorileri aşan bir yönetim stratejisi olarak düşünmek, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de özel güvenliğin karmaşık ve çok yönlü yapısını kavrayabilmek adına faydalı olacaktır.

ÖZEL GÜVENLİK SEKTÖRÜNDEKİ SORUNLAR

5188 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesiyle birlikte özel güvenlik şirketi ve eğitim kurumlarının sayılarının hızla artması, uygulamada birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Bazı özel güvenlik şirketlerinin, çalışanlarının eğitim düzeyi ve hizmet kalitesini yüksek tutmaktan ziyade, pazardan pay alabilmek için ihale ücretlerini aşağı çekmekteki ısrarları, özel güvenlik hizmeti talebinde bulunan kişi, şirket, kurum ve kuruluşların da tercihlerini genellikle sektörün önemli bir kısmını oluşturan bu tür şirketlerden yana yapmaları, özel güvenlik hizmetlerinin belirli bir kalitede ve kişi hak ve özgürlüklerini gözetken, ilkeli bir biçimde verilmesini zorlaştırmaktadır.⁵⁷

Nitelikli hizmetin verilebilmesinde, özel güvenlik görevlilerine verilen eğitimin niteliği de büyük önem taşımaktadır. Buna karşılık, 5188 sayılı Kanun'un getirdiği özel güvenlik görevlilerinin lise mezunu olmaları şartı, 5335 sayılı Kanun ile silahsız olarak görev yapacak olanlar için 8 yıllık ilköğretim mezunlarını da kapsayacak biçimde değiştirilmiştir. 2495 sayılı yasaya tabi olarak görev yapan ve müktesep hakları 26 Haziran 2009 tarihine kadar korunan ilk ve ortaokul mezunlarında, bu tarihten itibaren her 5 yılda bir yapılacak yenileme eğitimini başarıyla tamamladıkları ve sınavlarda başarılı oldukları takdirde çalışma izinlerinin yenilenmesi için ayrıca lise mezunu olmaları şartı aranmamaktadır. Mevzuattaki bu değişiklikler, yasa koyucuların özel güvenlik sektörünün ticari kaygılarını dikkate alarak yasal düzenlemeleri esnekleştirdiklerini, devletin sektörü kontrol etme eğilimi ve sektörün ekonomik çıkarları arasında bir denge sağlamaya çalıştıklarını göstermektedir..

Birçok emniyet mensubu özel güvenlik şirket ve birimleri ve eğitim kurumlarının kontrgerilla faaliyetleri yürütmek, milis gücü oluşturmak, mafyalaşma ve diğer yasadışı faaliyetlerde bulunmak amacıyla istismar edile-

53 "Özel Güvenlikçi Sayısı Polisi Geçti," *Hürriyet*, 21 Mayıs 2006.

54 "Türkiye'nin Özel Güvenliği," *Tarih Vakfı İstanbul Dergisi*, Mayıs 2007.

55 Kandemir, 2005.

56 "Özel Güvenlik Sektöründe İstihdam Sıkıntısı," *Hürriyet*, 11 Temmuz 2006.

57 Schreier, 2005.

bileceği tehlikesine dikkat çekmektedir. Nitekim Nisan 2007'de YÖK Başkanı Erdoğan Teziç'e saldırı girişiminde bulunacağı gerekçesiyle tutuklanan kişinin 5 yıldan beri özel güvenlik görevlisi olarak çalıştığı ortaya çıkması, öte yandan kamuoyunda 'Sauna Çetesi' olarak bilinen ve Şubat 2006'dan beri yürütülen operasyonlarda aralarında üst düzey devlet görevlilerinin de bulunduğu çok sayıda kişinin 'çıkartma amaçlı suç örgütü kurma ve örgüt adına faaliyette bulunma' iddiasıyla gözaltına alındığı ve yargılanmalarına devam edildiği yasadışı ilişkiler ağında bir özel güvenlik şirketi sahibinin de adının geçmesi gibi örnekler, özel güvenlik faaliyetlerinin suiistimalinin yalnızca bir tehlike olmaktan çıktığını ve adı bu tür yasadışı faaliyetlerle birlikte anılmaya başlanan sektörün sıkı bir biçimde denetlenmesinin gerektiğini ortaya koymaktadır.⁵⁸

ÖZEL GÜVENLİK FAALİYETLERİNİN DENETİMİ

Özel güvenlik faaliyetlerinin yasadışı amaçlar için istismarının önlenbilmesinde denetim kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Genel kolluk makamları, özel güvenlik faaliyetlerinin hukuka uygun bir biçimde yürütülmesi ve saptanan aksaklık ya da eksikliklerin giderilebilmesi için, özel güvenlik yönetici ve yetkililerinin gerekli önlemleri almalarını sağlamak amacıyla, özel güvenlik birim, şirket ve eğitim kurumlarını denetleme yetkisine sahiptir.⁵⁹ Denetimin esasları mevzuatta ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. En son olarak İçişleri Bakanlığı'nın 2006 tarihli ve 47 Sayılı Özel Güvenlik Şirketleri, Eğitim Kurumları ve Birimlerinin Denetlenmesinde Gözetilecek Esaslar Konulu Genelge'sinde denetim özel olarak ele alınmıştır. Bu genelgenin 'genel esaslar' başlıklı 1. maddesi, "...gerek özel güvenlik şirketleri ve eğitim kurumları, gerekse özel güvenlik birimleri ve özel güvenlik izni alınarak korunan kişi, kurum ve kuruluşlar yılda en az bir defa ve gerek duyuldukça her zaman denetlenecektir. Söz konusu yerleri merkezde Bakanlık, illerde Valilik adına denetleyecek olan personel için onay alınacaktır. Onay alınmaksızın denetleme yapılmayacaktır. Onaylar bir defaya mahsus olabileceği gibi azami bir yıllık süreyi kapsayabilecektir" hükmüyle, denetimlerin ne zaman ve hangi sıklıkta yapılabileceğine açıklık getirmiştir. Aynı maddede, denetimden sorumlu olanların konunun uzmanları arasından seçilmesi ihtiyacına vurgu yapılmaktadır. Uygulamada denetimi Emniyet Genel Müdürlüğü Asayiş Daire Başkanlığı'na bağlı olarak görev yapan

Özel Güvenlik Şube Müdürlüğü yürütmektedir. Denetlemelerin valilik oluru ile yapılacağı, denetleme heyetinin en az üç personelden oluşacağı ve denetlemenin mutlaka yükseköğretim mezunu amir sınıfı bir rütbeli başkanlığında yapılacağı, gerek duyulması halinde iş müfettişi, maliye müfettişi gibi diğer uzmanların da bakanlık veya valilik oluru ile görevlendirilebileceği belirtilmiştir.

Ancak bütün bu düzenlemelere rağmen, mevcut uygulamalara bakıldığında Türkiye'de özel güvenlik faaliyetlerinin denetiminin halen etkili bir biçimde yapılamadığı görülmektedir. 5188 sayılı Kanun'un getirdiği cezai yaptırımların uygulanmaya başlamasının, sektörün yoğun lobisi sonucunda yeni yasadaki düzenlemelere uyum sağlanması amacıyla ertelenmesi nedeniyle, denetimler ancak 2006'da başlayabildi. Genel kolluk makamları mevcut olanak ve kadrolarıyla bu denetimleri yerine getirmekte yetersiz kaldığından Emniyet Genel Müdürlüğü, denetimden sorumlu Özel Güvenlik Şube Müdürlüğü'nün daha fazla personeli daha etkin bir biçimde istihdam edebilen bir daire başkanlığına dönüştürülmesi için harekete geçti.⁶⁰ Sektörde denetim hususuyla ilgili genel yaklaşım, denetimin devletin resmi güvenlik aygıtlarından bağımsız bir yapılanma tarafından yapılması gerektiği yönündedir.⁶¹ Ancak dünya genelinde özel güvenlik faaliyetlerinin artan bir biçimde denetim ve diğer yasal düzenlemelere tabi tutulmasına yönelik bir eğilimin olduğu göz önünde bulundurulursa, Türkiye gibi sektörde devlet nüfuzunun bir hayli yoğun olduğu bir ülkede yasa koyucuların denetimin sivilleştirilmesine sıcak bakması oldukça uzak bir ihtimal olarak görünmektedir.

Öte yandan özel güvenlik sektörü ile sektörü denetleme yetkisini elinde bulunduran genel kolluk arasında mevzuatta öngörülen işbirliğinin ve öngörülen hiyerarşinin denetimin sağlıklı bir biçimde yapılmasını engellerek, etkisiz kılabileceğini tahmin etmek zor değildir. Neo-liberalizmin dönüştürdüğü siyasal ilişkilerin, kamusal-özel ya da resmi-sivil gibi geleneksel Batı siyasal düşüncesine özgü ayrımlarla ifade edilebilmesi gittikçe zorlaşırken, devlet erkinin yoğun bir biçimde nüfuz ettiği özel güvenlik faaliyetlerinin, devletin resmi güvenlik aygıtları tarafından denetimine de, her türlü yasal düzenleme gibi temkinle yaklaşmak gerekiyor. Zira Türkiye'de devletin resmi aygıtlarının karıştığı ve yargı makamlarının devlet çıkarlarının korunması gerektiğine kanaat getirdiği suiistimal örneklerinde sıklıkla görüldüğü üzere, denetim ve yargı mekanizmaları kolaylıkla işlevsizleşebilmektedir.

58 "Suikastçı Özel Güvenlikçi Çıktı," *Hürriyet*, 26 Nisan 2007; "Sauna Çetesi'ne Asker El Koydu," *Sabah*, 22 Şubat 2006.

59 Çolak, 2005, s. 59-60.

60 "Özel Güvenliğe Artık Daire Bakacak," *Bugün*, 16 Ekim 2006.

61 "Özel Güvenlik Krizde," *Aksiyon*, 9 Ocak 2006.

MEVZUAT DIŞINDA ÖZEL GÜVENLİK FAALİYETLERİ

Son olarak mevzuatta 5188 sayılı Kanun'un özel güvenlik faaliyetlerinin yürütülmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemek olan amacına ters düşen bir eğilim göze çarpmaktadır. 5188 Sayılı Kanun'un Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik'te yer alan "Kanun ve bu Yönetmelik kapsamı dışında, her ne ad altında olursa olsun can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla denetim, gözetim ve kontrol hizmeti verilemez" hükmü, 5188 Sayılı Kanun'un Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik uyarınca yürürlükten kaldırılmıştır. Yönetmelikte yapılan bu değişiklik, birçoklarının koruma ve güvenlik hizmeti talep eden kişi ve kuruluşların özel güvenlik mevzuatındaki düzenlemelere uymak zorunda olmadıkları, yalnızca kendi istekleri ile mevzuat kapsamına giren kişi, kuruluş ve bu kişi ve kuruluşların koruma ve güvenlik hizmeti tedarik ettikleri özel güvenlik

birim ve şirketlerinin denetlenebileceği şeklinde yorumlanmaktadır.⁶² Özel güvenlik faaliyetlerinin denetim sorununu iyice çetrefilleştireceği açık olan bu olasılığın gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, yakın gelecekteki denetim uygulamaları gösterecektir.

Mevcut mevzuattaki bu belirsizlikler dikkate alındığında, Türkiye'de özel güvenlik faaliyetlerinin yasal olarak açık ve net bir biçimde düzenlenmiş olduğunu iddia edebilmek zorlaşmaktadır. Türkiye'de özel güvenlik mevzuatı ve uygulamaları, özel güvenliğin, müşteri niteliğiyle öne çıkan kişi ve kuruluşların satın alabileceği, piyasa değeri olan bir meta olarak mümkün olduğunca serbest ve yasal düzenlemelere başvurulmaksızın tedarik edilebilmesi ile devletin resmi aygıtlarının bu faaliyetleri daha etkili bir biçimde kontrol edebilme amacıyla yasalara tabi kılma eğilimi arasındaki denge arayışını yansıtmaktadır.

62 Bkz: Karacın, 2005, 218. SPNTR, 2005, 'GÜSOD Heyeti Ankara'daydı', 12 Aralık, <http://www.spntr.net/content/view/1618/28/>

MEDYA, SİVİL TOPLUM VE EĞİTİM

Medya: Polise Karşı Şahin, Orduya Karşı Güvercin

Alper Görmüş

Türk medyasının güvenlik kurumlarına, özellikle de orduya ilişkin algısıyla, gelişmişlik ve demokratikleşme düzeyleri aşağı yukarı Türkiye gibi olan ülkelerin medyalarının kendi güvenlik kurumlarına ilişkin algılarının arasında izaha muhtaç, belirgin bir fark vardır.

Benzer başka ülkelerde medya esasen kendini toplumun bir parçası olarak konular ve toplum-devlet zıtlaşmasında, “devlet”in bir parçası olarak gördüğü ordu ve polis karşısında eleştirel bir pozisyon alır...

Hiç kuşkusuz Türk medyası da ordu ve polisi devletin bir parçası olarak görür. Fakat onun devlet algısı, Türkiye’ye benzer ülkelerin medyalarının devlet algısından çok farklıdır; başta ordu olmak üzere güvenlik kurumlarına yaklaşımındaki büyük fark esasen bu algıdan kaynaklanmaktadır.

Demokratik ülkelerde basın “dördüncü kuvvet” olduğundan sık sık söz edilir. Dikkat edilirse yasama, yürütme ve yargıdan oluşan ilk üç kuvvet, tasarruflarıyla toplumun hangi kurallar ve kanunlar çerçevesinde hareket edeceğinin çerçevesini çizen kuvvetlerdir ve esasen de devletle irtibatlıdır. Medyanın “dördüncü kuvvet”liği işte bu “irade”leri toplum adına denetlemesi anlamındadır ve zaten bu nedenle demokratik bir sistemde medya devletin değil toplumun (sivil toplumun) bir parçasıdır.

Gazetecilik, özü itibarıyla sır ifşa etme mesleğidir. Bu nedenle, “normal” (iyi) gazetecilik, en büyük sır saklayıcı olan devletle sürekli bir gerilim içinde bulunur. Bir ülkede gazetecilerin görevlerini layıkıyla yerine getirip getirmediklerini anlamada baş vurulacak kriterlerden biri budur.

“Normal” gazeteciliğin devletlerin canlarını sıkma potansiyeli taşımasının bir nedeni de, onun kendini devletle toplum arasında konumlayış biçiminde yatar. “Normal” bir medya, toplumsal talepleri yukarıya (çeşitli devlet organlarına) iletmede “media”lık (ortam, vasat) yapan gazeteciliktir. Bu görev, medyanın neden demokratik bir

“güç” olduğunun başka bir vechesini de açıklar. Çünkü devleti yönetenler ancak medya sayesinde toplumsal taleplerden haberdar olur, böylece nasıl bir toplumu yönettiklerini öğrenirler ve ona uygun politikalar geliştirme imkânını elde ederler.

TÜRK MEDYASI “NORMAL” DEĞİL... PEKİ, NEDEN?

Yukarıda da değindiğim gibi, Türk medyası toplumdaki çok devlete yakındır ve bu pozisyon, her şeyi tersine çevirir. Bu haliyle Türk medyası toplumsal talepleri devlete iletmekten çok, devlet katında topluma ilişkin olarak oluşturulmuş algıları, tespitleri, topluma empoze etmekle görevli hisseder kendini. Medya, sık sık toplumu “hiza ve istikamet”e getirmede devletin en önemli yardımcı konumuna bürünür. Darbe dönemlerinde bu ilişki iyice kristalize olur, elle tutulur bir hale gelir.

Dr. İrfan Neziroğlu, dört gazetesinin (Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet, Tercüman) ayrıntılı taramasına dayandırdığı doktora tezini geliştirerek yazdığı *Türkiye’de Askeri Müdahaleler ve Basın (1950–1980)* başlıklı kitabında bu dönemleri anlatır. Ali Bayramoğlu’nun bir makalesinde Neziroğlu’nun kitabından aktardığı birkaç paragraf, Türk basınının “görev âni”nda gazeteciliği nasıl unuttuğunu ve kendisini nasıl neredeyse devletin dolaysız propaganda aracı haline getirdiğini bütün açıklığıyla resmediyor:¹

“1950-1980 arası dönemde gazeteler askeri müdahaleleri bir yandan normal karşılarlarken, diğer yandan, başta politikacılar olmak üzere, karşı çıkanları ‘sapkınlar’ olarak tanımlamıştır.

“Örneğin 27 Mayıs öncesi DP hükümetini destekleyen Tercüman gazetesi bile darbenin ateşli savunucusu olmuştur. Hiçbir gazetede 27 Mayıs anlatılırken darbe sözcüğü kullanılmamıştır. Darbeciler kurtarıcı olarak gök-

¹ Ali Bayramoğlu, “Demokratik Düzendeki Basın,” *Yeni Şafak*, 5 Mart 2009.

lere çıkartılırken, siyasetçiler özgürlük düşmanı diktatörler olarak anılmıştır.

“Sonradan bir çoğu doğrulanamayan iddialar kaynak, yer, zaman gibi bilgiler verilmeden ‘ısrarla söylenildiğine göre’, ‘Ankara’da dolaşan söylentilere göre’ tipi cümlelerle haber yapılmıştır.

“12 Mart 1971 muhtırası ve 12 Eylül 1980 darbesinde gazeteler arasında bir farklılaşma yaşanmış, ancak bu, müdahalelerin demokrasilerdeki yerinin sorgulanmasından çok kime karşı yapıldığı noktasında olmuştur.

“Örneğin Tercüman gazetesi 12 Mart muhtırasının AP’ye değil, CHP’ye ve komünizm tehlikesine karşı verildiğini savunurken, Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri, aynı muhtıranın tüm partilere, ama özellikle AP’ye verildiğini savunmuştur.

“Hemen her zaman eleştirilerin odağında müdahaleciler değil, müdahaleye sebep olanlar bulunmuştur...”

Türk medyasının devlet ve ordu karşısındaki bu kendine has varoluşu, hiç kuşkusuz çok köklü tarihsel ve ideolojik temellere dayanır.

Her şeyden önce Türkiye’de basın devletin çocuğu olarak doğmuş, onun kanatları altında büyümüştür. Cumhuriyet’in ilanından başlayarak, bütün tek parti iktidarı boyunca basın devletin maddi ve manevi desteğinden yararlanmış, buna karşılık kendisi de esas olarak devletin, partinin ve ordunun propaganda aracı olarak işlev görmüştür. Öte yandan önde gelen gazeteciler, devleti yönetenlerce “bürokrat” muamelesi görmüş, gazeteciler de bu durumdan memnun kalmıştır. Çünkü bu, mesela büyük işadamlarının konularından bile daha değerli bir pozisyonudur. 30 yıl süren bu baba-oğul ilişkisinin, gazeteciliğin genlerinde bugün dahi süren bir tortu bıraktığı kuşkusuzdur.

Medyanın, devlet ve onun güvenlik kurumlarıyla kurduğu özgül ilişkinin ideolojik kaynağını ise parçalanmış büyük bir imparatorluğun üzerine kurulmuş olan küçük ulus-devletin bekâ kaygıları ile buradan türeyen, türetilen korkular oluşturur. Bu korkuların yaygın bir biçimde hissedildiği bir toplumun medyasının bundan tümüyle münezeh olması hiç kuşkusuz düşünülemezdi.

Medya, Demokrasi ve Yasaklar

Derya Sazak

1960, 1971 ve 1980’de darbe ve muhtıralarla kesintiye uğrayan, 28 Şubat’da ‘post-modern darbe’ sürecinden geçen, 2007 Cumhurbaşkanlığı krizinde Genelkurmay’ın ‘e-bildirisi’ ile karşılaşan Türkiye’nin demokratikleşme ve sivilleşme serüveninin tarihsel kökenleri, ‘medya üzerinden siyasetin yola getirilmesi’ anlayışının günümüzde de sürdürülüyor olması nedeniyle hayli öğreticidir.

Sadece gazetelerin kapatılması, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, muhalif düşüncenin yasaklanması, yazar çizerlerin hapse atılması, baskı ve tehditle, hatta siyasi cinayetlerle aydınların susturulması ve belli bir ‘istibdat’ dönemiyle sınırlı olmayan ‘otokratik’ anlayış 21. yüzyılın ilk çeyreğinde de bir ‘hayalet’ gibi Türkiye’nin üzerinde dolaşmaktadır. Bu anlayışın son kurbanı AGOS Gazetesi Genel Yönetmeni Hrant Dink olmuştur.

2005 yılındaki Şemdinli’de Umut Kitapevi’nin bombalanması, 2006 Danıştay Saldırısı ve 2007 Hrant Dink suikastıyla birlikte ‘Susurluk’un devamı’ niteliğindeki ‘Ergenekon’ örgütlenmesinin açığa çıkarılmasıyla Türkiye’nin tarihinde yeni bir sayfa açıldı.

Nokta Dergisi’nin 4 Nisan 2007’de Emekli Oramiral Özden Örnek’e ait olduğu öne sürülen ‘Günlükleri’ yayımlayarak, 2004 yılında AKP Hükümetine karşı ‘Sarıkoz’ ve ‘Ayışığı’ adlı iki ‘darbe’ girişiminin atlatıldığını açıklaması sarsıcıydı.

Ergenekon Operasyonu kapsamında emekli Orgeneral Şener Eruygur ve Hürşit Tolon’un 2008 yazında tutuklanmaları ise ‘Ergenekon ek iddianamesi’ bağlamında 2004’teki darbe girişiminin mahkeme önünde sorgulanması yolunu açacak.

Şemdinli iddianamesinde, bombalama olayında suçüstü yakalanan iki jandarma astsubayı koruyan sözleri nedeniyle eski Kara Kuvvetleri Komutanı Yaşar Büyükanıt’ın adının geçmesi bile, savcının meslekten uzaklaştırılmasıyla sonuçlanmışken Ergenekon’da uzun gözaltı süreleri ve kimi insan hakları ihlali iddialarına karşın davanın açılmış olması, ‘asker-sivil ilişkileri’ ve güvenlik sektörünün demokratikleşmesi açısından önemlidir.

2008 yılında Güneydoğu’da PKK’nın gerçekleştirdiği eylemlerde Dağlıca ve Aktütün sınır karakollarının basılması ve çok sayıda askerin öldürülmesi üzerine, yayın hayatında henüz birinci yılını tamamlayan Taraf Gazetesi’nin açıklık ve cesaretle ‘ihmal’ sorgulaması yapması ve 4 Ekim tarihli baskının hava fotoğraflarını yayımlaması da bir dönüm noktası oluşturmaktadır.

Türkiye’de basın özgürlüğü AB müzakere sürecinin en sorunlu alanlarından birini oluşturmaya devam ediyor.

Nihayet medyanın, başta ordu olmak üzere güvenlik kurumlarına karşı geliştirdiği çok özel sevgi ve saygı ilişkisinin psikolojik bazı temellerinin de olduğunu söylemeliyiz. Nedenleri üzerinde durmak bu yazının çerçevesini çok aşar, sadece tanımlayıp geçeceğim: Kabaca, güçlü ve otoriter olana beslenen bir hayranlık duygusundan söz ediyorum. Bu duygunun ortaya çıkması için öznenin ille “Türk” olması da gerekmez. Bu, genel bir ruh halidir ve tabii ki otoriter ve güçlü “Türk” kurumlarına da yöneliktir.

Türk basınının bu psikolojisini anlamak için, desteklediği savaşlarda takındığı tavra bakmak, birinci sayfalara bir göz atmak yeterli olacaktır. Böyle durumlarda sayfalar taarruz uçakları, tanklar, toplar, mavi bereliler, bordo berelilerle dolar taşar.

ORDU HAS, POLİS ÜVEY EVLAT

Bu yazının başından beri “güvenlik kurumları”ndan söz ettiğim her durumda “başta ordu olmak üzere” rezervini koydum, ya da aynı işlevi görece başka kelimelere başvurdum. Çünkü bu rezervi koymasam, sanki Türk medya-

sının böyle bir ayırım yapmadığı, nihayetinde devletin silahlı güçleri olarak her ikisini birden “kutsadığı” gibi bir sonuç çıkardı ve bu da gerçeği yansıtmazdı.

Oysa gerçek şudur: Medya, Türkiye’de askeri vesayet rejiminden yana olan herkes gibi, bütün kurumlar gibi “devlet”le “hükümet”i özenle ayırır ve seçimle gelmiş hükümetlerin emrinde bir kurum olarak gördüğü polise karşı, orduya karşı geliştirdiği pozisyondan çok farklı bir pozisyon geliştirir. Hükümetin emrindeki polise karşı son derece eleştirel bir dil tutturan basın, iş orduya gelince bütün eleştirel teçhizatını derhal kenara koymaya hazır bir ruh hali içine girer.

Bunu, medyanın, zanlısı polis olan olaylarla zanlısı asker-jandarma olan olayları izleme tarzına bakarak da anlayabiliriz.

Mesela “Manisalı Gençler” ve “Gazeteci Metin Göktepe’nin öldürülmesi” olaylarında basın yıllar boyunca son derece etkili bir takipçilik göstererek, zanlı polislerin mahkûm edilmesinde belirleyici bir rol oynadı.

Sınır Tanımayan Gazetecilerin basın özgürlüğü sıralamasında Türkiye 166 ülke arasında 115’inci. AB liginde sonuncu olan İtalya 53. sırada bulunurken, 115’inci olmak ‘demokrasi dışı’ bir kategoriye işaret ediyor.

TESEV Demokratikleşme Programı Güvenlik Sektörü Reformu projeleri çerçevesinde hazırlanan 2006-2008 *Eleştirel Medya Taraması Raporları* ve 2008 yılı Ekim ayında İstanbul Bilgi Üniversitesi santralistanbul yerleşkesinde düzenlediği ‘Medya: Gerçeğin Peşinde?’ konferansında tartışılan deneyimler, bu gerilemenin nedenlerini ortaya koyuyor.

Medya, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kamusal bir hak’ olarak tanımladığı bilgiyi alma ve yayma özgürlüğünü kullanırken pek çok kısıtlama, engelleme ile karşı karşıya kalıyor.

Almanak Türkiye 2008’in de konusu olan ‘güvenlik sektörünün demokratik gözetiminde’ asıl işlev medyaya düşerken, gazeteler ve gazeteciler, ‘devlet sırrı’ gerekçesiyle ‘gizlilik’, ‘yayın yasakları’ ve haklarında açılan davalarla boğuşmaktan görevlerini yapmakta zorlanıyorlar.

Ergenekon soruşturmasında da medya ‘temkinli’ bir çaba içinde olmuştur.

Ümraniye’de ele geçirilen bombalarla ilgili mahkemenin, ‘yayın yasağı’ kararını devletin güvenliğinin yanı

sıra ‘ülkenin toprak bütünlüğüne zarar verme’ noktasına götürmesi düşündürücüdür.

Ankara’daki ‘gizli telefon dinleme’ skandalına dayanak olan mahkeme kararını yayımlayan gazeteci hakkında dava açılabilir.

2008, Genelkurmay’ın ‘akreditasyon’ uygulamasının Başbakanlığa da taşıdığı ve ‘haberlerinden rahatsızlık duyulan’ muhabirlerin akreditasyonlarının iptal edildiği, Başbakan Erdoğan’ın bir parti toplantısında gazeteleri ‘boykot’ çağrısı yaptığı, vatandaşlara ‘gazete almayın’ diye seslendiği, bu nedenle Türkiye’nin olumsuz görüntüsü nedeniyle AB İlerleme Raporlarına geçtiği bir yıl olmuştur.

Öte yandan medyanın Güneydoğu’da sınır birliklerine yönelik PKK saldırılarındaki kayıpları Kürt sorununun sivil ve demokratik çözümü konusundaki sorgulayıcı tutumu, Kuzey Irak’a yönelik hava ve kara hareketleri ardından ‘çözüm’ü daha çok askeri önlemlerde gören hükümetin ‘reformist’ kimliğinden uzaklaştığını açığa çıkarırken, 5 yıllık iktidar rotasındaki sapmanın anlaşılmasında etken olmuştur. AKP lideri Erdoğan’ın ‘Obama gibi geldiği ancak Bush’a benzediği’ eleştirisinin muhafazakar medya tarafından seslendirilmesi de bu kırılmaya işaret etmektedir. Ulusal kaygılarla, eleştirel aklı, muhalif damarları tıkamaya çalışmanın tarihte büyük yıkımlara yol açtığı bir gerçektir.

Buna karşılık zanlısı jandarma olan “Ulucanlar” ve “Hayata Dönüş” operasyonları davalarında neredeyse olayları unutturacak şekilde derin bir sessizliğe büründü. Sonuçta, toplam 42 kişinin hayatına mal olan operasyonların davalarında hiçbir mahkûmiyet çıkmadı.

Basının polise karşı geliştirdiği takipçi-eleştirel tavrı daha taze örneklerden de izleyebiliriz... Mesela “dur” ihtarına uymadığı gerekçesiyle polisin açtığı ateş sonucu hayatını kaybeden Baran Tursun’un babasının başlatıp büyük bir enerjiyle sürdürdüğü hukuk mücadelesine en büyük desteği Türk basını veriyor.

Özetle, basının Türkiye’deki güvenlik kurumlarının en önemli iki parçasından biri olan polise karşı geliştirdiği tavrı demokratik ülkelerdeki basının tavrından çok farklı değildir ve bu nedenle “ilginç” de değildir. Zaten Türkiye’de “güvenlik” deyince hemen ve öncelikle “dış güvenliğinin” anlaşılması ve “iç güvenlik”ten söz ederken bile akla polisten önce ordunun gelmesi de gösteriyor ki, “güvenlik kurumları ve medya” gibi bir başlıkta polisin yeri ihmal edilebilir bir düzeydedir.

BÜTÜN HÜKÜMETLERE KARŞI ORDUNUN YANINDA...

Türkiye’de medya, bütün hükümetlere karşı ordunun yanındadır, fakat bazı hükümetler söz konusu olduğunda “daha yanında”dır.

İktidarda hangi hükümet olursa olsun, askerin hükümet karşıtı çıkışları mutlaka öne çıkarılır; fakat eğer iktidarda medyanın “irtica” diye tanımladığı bir iktidar varsa, medya kendisini o çıkışı yapan kurum ya da kişilerin bir parçası sayar, bir tür öfori içine girer. İşte böyle dönemlerin tipik manşetleri “Paşadan tokat gibi sözler” tarzında tezahür eder... Böyle durumlarda tipik Türk gazetecisi asker tepkisini aktarmakla yetinmez; tespit ettiği ruh halini benimser ve kendisine iletilen tepkileri bu “duygusal onay”la birlikte aktarır okurlarına...

Bu formasyona ve ruh haline sahip Türk medyasının 2006’dan bu yana izlediği “asker performansı”nı örnekler üzerinden izlemeye başlamadan önce, denklemin iki yanında son yıllarda meydana gelen tayin edici önemdeki gelişmelere kısaca bir göz atmalıyız.

Medyanın yapısındaki değişiklikler: 2003-2004 yıllarında başlayan, asıl meyvelerini son üç yılda veren ve incelediğimiz konu açısından medyada bir kırılmaya işaret eden bir değişimden mutlaka söz etmeliyim. Böyle yapmalıyım, çünkü bu değişim, “Türk medyası” genellemesini (ki ben bu makalenin başından beri öyle yaptım) hiç değilse konumuz açısından imkânsız kılıyor.

Türkiye’de 2000’li yıllara gelinceye kadar medyanın ana damarı İstanbul merkezli büyük sermayenin sahipliğindedi ve bu ana damar, baştan beri anlatmaya çalıştığım vesayetperverliğin ana üssü işlevini görüyordu.

Onun paralelinde, bu vesayete karşı çıkmaya çalışan, fakat ülkede 1990’ların başından itibaren yükselen-yükseltilen “laik-dindar” kutuplaşması nedeniyle hiçbir zaman fazla etkili olamayan muhafazakâr bir basın vardı. Etkili bir karşı-propagandayla “hızla yaklaşmakta olan ‘irtica’nın yayın organları” olarak gösterilen bu gazeteler kendilerini “laik” olarak tanımlayan kesimlerin göz menzillerinin dışında kalıyor, sadece kendi kitlelerine seslenebiliyorlardı.

2002-2003’ten itibaren, büyük İstanbul sermayesinin dışında kalan sermayeler de medyaya girmeye başladı. Bu sermayelerin sahipliğindeki kimi gazete ve televizyonlar aynı anda hem laikliği hem de demokrasiyi ve sivil siyaseti savunan, vesayet rejimine karşı çıkan yeni bir medya bloku oluşturdular. Bu bloka dahil gazete ve televizyonlar, öyle kolayına “dinci” diye damgalanıp “laik” okur kitlesinin göz menzillerinin dışında tutulamazdı. Nitekim tutulamadı ve Türk medyasında ilk kez vesayet rejimine karşı çıktığı, çıkabildiği halde şehirli-laik kesimler içinde bir taban bulabilen bir medya bloku oluştu.

Demek ki, kendisine, “2006-2008 arasında medya ve güvenlik kurumları ilişkisi”ni konu alan bir çalışma, mesela 1990’ların sonu, 2000’lerin başında yapılacak benzer bir çalışmadan çok farklı bir medya tavrıyla karşılaşacaktır. On yıl önce, konumuz açısından neredeyse yekpare bir medyadan söz etmek mümkünken, bugün “bölünmüş” bir medya ile karşı karşıyayız.

Ordunun müdahale konseptindeki değişiklikler: Ordunun sivil siyaset üzerinde oluşturduğu geleneksel kontrol mekanizması, Sovyetler Birliği’nin yıkıldığı ve Soğuk Savaş’ın sona erdiği 1990’ların başından itibaren sorunlarla karşılaşmaya başladı. Bu sorunların temelinde, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere, Batı’nın Türkiye’deki eski tarz askeri müdahalelere karşı tavrının değişmesi ve ülke içinde demokrasi ve sivil siyaset lehinde daha hassas bir kamuoyunun oluşmaya başlaması yatıyordu.

Ordunun, içine girdiği sıkıntılı pozisyonu aşmak için nasıl bir çare bulduğu 28 Şubat (1997) müdahalesiyle ortaya çıktı. 28 Şubat pratiğiyle anlaşıldı ki, ordu artık sisteme klasik tarzda ve sadece kendi gövdesiyle müdahale etmeyecek, yedeğine “irtica”, “Kürt” ve başka büyük sorunlarla korkutulup ürkütülmüş “sivil” kitleleri alarak hareket edecekti.

Bu stratejik değişikliğin yan faydalarından biri de medyanın elinin güçlendirilmesi olacaktı. Çünkü medya, dünyadaki ve ülkedeki gelişmeler karşısında ordunun sivil siyasete karşı doğrudan müdahalelerini savunmakta giderek zorlanmaya başlamıştı ve bir süre sonra bunun bedelinin demokratik kamuoyunda itibar kaybı ve okurların en azından bir bölümüyle vedalaşmak olarak ortaya çıkacağı açıktı. 28 Şubat'ta belirlenen ve "silahsız sivil kuvvetler" ile "silahlı kuvvetler" ile birlikte hareket etmesi temeline dayanan yeni konseptin savunulması ise eskisine nazaran çok daha kolaydı.

Medya, yeni konseptte çok çabuk uyum sağladı, beklentilerin bile üzerinde bir performans gösterdi. Dönemin genelkurmay başkanı İsmail Hakkı Karadayı, Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) ünlü 28 Şubat (1997) toplantısından bir hafta sonra, medyanın hakkını teslim etti:

"Son günlerde Başbakan Necmettin Erbakan'ın 'geveze basın' ve 'yazdıklarının yüzde 90'ı yalan' gibi ağır eleştirilere uğrayan Türk basını dün Genelkurmay Başkanı Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın 'Basınımla iftihar ediyoruz' övgüsüyle karşılaştı. (...) Gazetecilerin elini tek tek sıkın Karadayı, 'Hepinizi tebrik ediyorum. Sizlerle iftihar ediyorum. Çok büyük bir hizmet yapıyorsunuz. Çok güzel şeyler yazıyorsunuz. Bunu bütün samimiyetle söylüyorum. Çok iyi gözlüyor ve çok iyi muhakeme ediyorsunuz' dedi."² TSK'da 28 Şubat'la birlikte belirlenen bu yeni müdahale konseptinin sonraki yıllarda da sürdürüldüğünü gösteren iki önemli haber, *Nokta* dergisi tarafından yayımlandı. Bunlardan birincisi, 2003-2005 arasında deniz kuvvetleri komutanlığı yapmış olan oramiral Özden Örnek'e ait olduğu iddiasıyla yayımlanan "Darbe Günlükleri"ydi.³ Ayrıntılarını daha sonra vereceğim bu Günlükler'de, Özden Örnek, TSK'nın siyasete müdahale ederken yıpranması için artık geri planda kalması gerektiğini, buna karşılık üniversiteler, yargı, sendikalar ve "sivil toplum örgütleri"nin ellerini taşın altına koymasının zamanının geldiğini, bütün kuvvet komutanlarının ortak görüşü olarak aktarıyordu.

Nokta'da yayımlanan ve tekzip edilmeyen ikinci haberin konusunu ise, Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'nca 2004 Eylül'ünde hazırlanan bir belge teşkil ediyordu.⁴ Belgede, "Toplumsal Gelişime Destek Faaliyetleri çerçevesinde işbirliği yapılacak sivil toplum kuruluşlarına ihtiyaç duyulduğu" belirtiliyor ve işbirliği yapılabilecek kuruluşlar listeleniyordu. Psikolojik Harekât Dairesi Planlama Hareket Şube'sinin talebiyle hazırlandığı kaydedilen belgede yer alan yaklaşım ve talepler, yeni müdahale kon-

septinin "silahlı kuvvetler" ile "silahsız kuvvetler" in bir bileşimine dayandırıldığını bir kez daha açık bir biçimde gösteriyordu.

Demek ki 2006'ya gelindiğinde, hem TSK'nın sivil siyasete müdahale konseptinde; hem de tıpkı "modern" konseptte olduğu gibi "post modern" konseptte de kendisinden önemli roller beklenen medyanın yapısında önemli değişmeler olmuştu.

Şimdi artık, Türk medyasının 2006'dan bu yana izlediği "asker performansı" nı, örnekler ve bu örneklerle medyanın verdiği farklı tepkiler üzerinden izlemeye başlayabiliriz.

ŞEMDİNLİ: MEDYANIN İŞİ ZORLAŞIYOR...

2005'in Kasım ayında meydana gelen, fakat davası ve etkileri sonraki yıllara da sarkan Şemdinli olaylarını konumuz açısından bir milat gibi görmek ve o andan itibaren medyanın mızrağı çuvala sığdırmakta iyice zorlanmaya başladığını söylemek mümkündür.

Bir kitabevinin bombalanması olayının üç failinin (ikisi Hakkâri Jandarma Komutanlığı'na bağlı astsubay, biri PKK itirafçısı) orada bulunan halk tarafından yakalanması, o güne kadar bir iddiadan ve yaygın bir inançtan öte geçemeyen bölge ve ülke gerçeğini medyanın kucağına bırakıverdi. Şemdinli'den sonra ortaya çıkan ve büyük bir davanın (Ergenekon) parçalarını teşkil eden birçok olayın da işaret ettiği o gerçek şuydu: Bölgede meydana gelen binlerce faili meçhul cinayet ve karanlık olayın altında doğrudan doğruya devlet görevlilerinin parmağı vardı.

Yalnız failerin yakalanması değil, orada bulunan ve Hakkâri Jandarma Komutanlığı'na ait olan bir otomobilde ele geçen krokiler, el bombaları ve isim listesi de, "devlet provokasyonu" nun bu defa iş üstünde yakalandığının açık deliliydi.

Olaydan iki gün sonra, *Hürriyet*'te belirsiz bir kaynağa atıfla yayımlanan bir haber, Türk basınının bir bölümünün "hakikat" i eğip bükme ve okura çarpıtılmış bir gerçek sunma pratiğinin ne kadar gelişmiş olduğunu gösterir nitelikteydi:

"Şemdinli'de halkın linç girişiminde bulunduğu üç askerin, bilgi toplama göreviyle bölgede oldukları bildirildi.

2 "Türk Basını İle İftihar Ediyoruz," *Hürriyet*, 6 Mart 1997.

3 "Hayret verici ayrıntılarıyla Sarıkız ve Ayışığı: 2004'te İki Darbe Atlamışız," *Nokta*, 29 Mart-5 Nisan 2007.

4 *Nokta*, 5 Nisan 2007.

Şemdinli’de bulunan bir güvenlik yetkilisi olayla ilgili şu bilgiyi verdi: ‘Meydana gelen patlamayı da güvenlik güçlerinin üzerine yıkmaya çalışıyorlar. Bu örgütün genel taktiğidir. Bazı kişilerin üzerine çıkıp tepindikleri, içinde kalaşnikof bulunan sivil plakalı otomobil merak ediliyor. Bu otomobil bir askere ait. Aracın orada bulunması da bazı duyumlar üzerine araştırmak yapmak, bilgi toplamak için gidilmesinden kaynaklanıyor.’”⁵

Fakat bu olayda medyanın turnusol kâğıdı, davanın savcısı Ferhat Sarıkaya’ya karşı açılan kampanya oldu. Savcı, hazırladığı iddianameye, Şemdinli’de yakalanan bir ast-subay için “tanırım, iyi çocuktur” diyen Orgeneral Yaşar Büyükanıt ile bölgede görevli bir korgeneral ve bir tuğgeneral de dahil etmişti. Savcı iddianamede açıkça bu kişileri çete oluşturmakla suçluyordu.

İşte o andan itibaren medyada büyük bir kampanya başlatıldı. Medya açıkça kelle istiyordu. Hürriyet, 6 Mart 2006’da “İhbar iddianamesi” manşetiyle yayımlandı. Alt başlık ise şöyleydi: “Van Cumhuriyet Savcısı Ferhat Sarıkaya’nın, asıl bombalarını iddianame içine soktuğu ortaya çıktı.” Manşet haberde, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal’ın “Orduya darbe girişimi var” açıklamasına da yer verildi.

9 Mart 2006’da Ferhat Sarıkaya hakkında soruşturma açıldı. Vatan gazetesi başyazarı Güngör Mengi ertesi gün yazdığı bir yazıda, iddianameyi “komplo” olarak niteliyor, “yargıya müdahale edip savcıyı durdurmadığı için” Başbakan’a çatıyordu:

*“Tarafsızlık maskesi ile pusuya yatmış siyasetçi portresi yerine krizi zayıf yaratmadan önleyen devlet adamı görüntüsü çizmek Tayyip Erdoğan’a büyük prestij kazandırır. Başbakan ‘hiçbir şeye karışmamış, tartışmaları medyadan izlemiş...’ Keşke inisiyatif alma basiretini gösterseydi.”*⁶

Soruşturma, medyanın beklentisini de aşan bir şekilde sonuçlandı: Savcı Ferhat Sarıkaya meslekten men edildi, avukatlık bile yapamaz hale getirildi.

Bu makalede, medyanın ağırlıklı bir bölümünün, ülkenin dış güvenliğinden sorumlu bir kurumu olan ordunun siyaset yapması ve dahası siyaset üzerinde vasi konumu talep etmesi karşısındaki destekleyici tavrının en fazla kristalize olduğu örnekleri ele alıyorum; bu kriterle bakıldığında, 2006 yılı boyunca Milli Güvenlik Siyaset Bel-

gesi ve Terörle Mücadele Kanun Taslağı başlıkları altında medyada yer alan haberleri ve az sayıdaki yorumları ihmal edilebilir nitelikte görüyorum. Kismen TSK’nın bu tartışmaları basına fazla taşımayıp meselelerini hükümetle halletme eğiliminden; kismen de medyanın orduyu bunlardan çok 2007’de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle siyasete müdahale eder konumda görmek istemesinden dolayı bu iki başlık silik haber ve yorumlarla geçiştirildi.

2006’nın ortalarında başlayan ve medyanın “aynı zamanda TSK’nın başkomutanı olacaktır, o nedenle onların da söz hakkı vardır” imâsiyle askerlere göz kırptığı, yer yer kışkırttığı cumhurbaşkanlığı seçimleri tartışması ise asıl 2007’nin başında patlayacaktı. Bu seçimler öncesinde Nokta dergisinde yayımlanan ve TSK’nın vesayetçi emellerini ortaya çıkaran önemli haberlere; Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın yaptığı ünlü “sözde değil özde laik” cumhurbaşkanı çağrısına ve nihayet 27 Nisan muhtırasına karşı medyanın bir bölümünün aldığı tavır, konumuz açısından gerçekten de tam bir turnusol kâğıdı işlevi gördü.

“ANDIÇ”, “DARBE GÜNLÜKLERİ”, “TSK-SİVİL TOPLUM İLİŞKİLERİ”

Nokta’nın bir ay içinde yayımladığı üç kapak haberinden birincisi⁷ ordunun vesayetçi rolünü savunagelen gazeteler ve köşe yazarları arasında bile tepkiyle karşılandı. Genelkurmay Halkla İlişkiler Şube Müdürlüğü’nce hazırlanıp Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Ergin Saygun’a gönderilen, ‘Akredite Basın ve Yayın Organları Yeniden Değerlendirmesi’ konulu üç sayfalık bir “andiç”tı bu. Andiçta önce akreditasyon uygulamasının 1997 yılında başlatıldığı hatırlatılıyor, devamla da “Bazılarının güvenilir olduğu, bazılarının güvenilir olmadığı sonucundan hareketle güvenilir basın-yayın kuruluşlarının yer aldığı bir ‘Akreditasyon Listesi’ oluşturulmuştur” deniliyordu. Ek metinlerde ise gazetelerde yer alan köşe yazarlarının tamamı “TSK yandaşı” ya da “TSK karşıtı” olarak sınıflandırılıyordu.

Haber Nokta’da yayımlanır yayımlanmaz medyada büyük bir tepkiyle karşılandı. Gazetecilik örgütleri de uygulamayı “kabul edilemez” bulduklarını açıkladılar. Ordunun yetki alanının dışına çıkıp tasarrufta bulunmasına, öncekilerin tersine medya neredeyse bütün gövdesiyle ilk kez karşı çıkıyordu. Yarattığı bu etki nedeniyle, haberin ilk duygusal travması atlatıldıktan sonra çok ilginç tepkilerle de karşılaşıldı. Bazılarına göre bu bir “komplo”ydü ve TSK ile medya arasındaki “iyi ilişkiler”i zehirlemek amacıyla “servis edilmiş”ti.

5 Saygı Öztürk, “Araçtakiler Bilgi Topluyordu,” *Hürriyet*, 11 Kasım 2005.

6 Güngör Mengi, “Başaramadı,” *Vatan*, 10 Mart 2006.

7 “28 Şubat’tan 10 yıl sonra TSK’dan yeni andıç... İki tür gazeteci vardır: TSK yandaşları, TSK karşıtları,” *Nokta*, 8-14 Mart 2007.

Hiç kuşkusuz ordunun, demokratik bir ülkenin ordusu gibi davranmadığını gösteren bütün haberlerin başına gelenler bu haberin başına da geldi. Mesela Sabah gazetesine göre, medya andıcı “korsan”dı.⁸ Manşetin altında, eski bir TSK mensubu olan Metehan Demir imzası vardı. Habere göre, “medya andıcı” TSK yazışmalarındaki bazı şekil şartlarına uymuyordu ve o nedenle de sahteydi.

Aynı gün, gazetenin genel yayın yönetmeni Fatih Altaylı da şöyle yazmıştı:

“Metehan Demir’in, kıyamet koparan ‘Medya andıcını’, benzer metinler kaleme alan askeri yetkililere gösterince aldığı yanıt ilginç: ‘Bu Genelkurmay’ın yazacağı türden bir andıç değil.’ Ne birimlere yönelik üst yazılar, ne numaralama biçimi, ne gizlilik kodları TSK’nın titizlikle uygulanan kodlarına uymuyor. Üstelik andıcın altında adı olanların hiçbirinin imzası yok. Askeri kaynaklar ‘Bizde imzasız bir belge üst makama gönderilmez. Belgeyi gören herkesin parafı olur’ diyor.”

Gerçek, Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt’ın 12 Nisan 2007’de düzenlediği basın toplantısında ortaya çıktı: Böyle bir andıç hazırlanmış, fakat taslak halindeyken basına sızmıştı. Henüz kendisinin onayına sunulmamıştı ve bu andıcı hiç görmemişti.

Sözünü ettiğim ikinci haber 2003-2005 arasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapan Özden Örnek’in tuttuğu günlüklere dayanarak hazırlanan “Darbe Günlükleri” oldu.⁹ Günlüklerde, dönemin dört kuvvet komutanının hazırladığı “Sarıkoz” darbe girişiminin bütün ayrıntıları yer alıyordu. Nokta’nın haberinde, “Darbe Günlükleri”nde bir paragraf olarak geçen, dönemin Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur’un tek başına hazırladığı “Ayışığı” darbe girişiminin ayrıntılı şemalarına da yer veriliyordu.

Nokta’nın genel yayın yönetmeni olarak ben, haberin tarihsel önemi nedeniyle, dergi piyasaya çıkmadan bir gün önce önde gelen bütün gazeteleri durumdan haberdar ettim. İlaveten, ertesi gün piyasaya çıkacak Nokta’da yer alan metinlerin elektronik kopyalarını kendilerine ilettim. Bana telefonda ifade ettikleri heyecanlı tepkiye bakarak, ertesi gün basının zincirlerini bu defa kıracağını, habere geniş yer ayıracağını ve ilk kez “iş üstünde” yakalanmış bir darbe girişiminin sorumlularının yargı önüne çıkarılması için çaba harcayacağını düşündüm. Fakat ertesi gün gazetelere baktığımda bunun ne kadar naif bir beklenti olduğunu hemen anladım.

Darbe Günlükleri’nin yer aldığı sayıyı izleyen sayıda Nokta bu kez de Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı tarafından hazırlanan bir belgeyi yayımladı.¹⁰ Genelkurmay’ın “top-

lumla ilişkiler”inde birlikte çalışılması uygun görülen sivil toplum kuruluşlarının listelendiği belge, Günlükler’de yer verilen yeni müdahale konseptinin (mealen: “TSK artık ön planda görülmemeli, sivil toplumu harekete geçirebilecek yeni müdahale yöntemleri bulmalı”) uygulama aracı niteliğinde görülüyordu. Belge, bu yönüyle, yayımlandığı tarihten iki hafta sonra başlayacak “cumhuriyet mitingleri”nin “sivil” niteliğini açıkça tartışmalı hale getiriyor, o mitinglere katılacak kişileri zan altında bırakıyordu.

Belgenin yayımlandığı gün (5 nisan 2007) Genelkurmay’dan bir askeri savcı beni arayarak, yürüttükleri bir iç soruşturma için bu belgenin aslını talep etti. Veremeyeceğimizi söyledim. Bu tarihten sekiz gün sonra, ellerinde askeri mahkeme tarafından çıkartılmış bir izin belgesi bulunan polisler Nokta’yı bastı. Derginin yeni sayısı, üç gün boyunca dergide kalan polislerle birlikte hazırlandı. İki hafta sonra da derginin sahibi “gördüğü lüzum üzerine” Nokta’yı kapattı.

Nokta üzerindeki militarist baskı, istisnalar hariç basının geniş kesimleri tarafından derin bir sessizlikle karşılandı. Fakat hava da bu arada değişmişti. “Yazılamaz” sanılan haberlerin gerçekte “yazılabilir” olduğunun ortaya çıkması, orduyu toplumun kirinden-pasından münezzeh apayrı bir kategori olarak görme eğilimindeki gazeteciliği olmasa bile, bu türden haberlere “bela” potansiyeli nedeniyle uzak duran gazeteciliği etkiledi. İlk sınav, birkaç hafta sonra ortaya çıkacak “elektronik muhtıra”da verildi ve basın bu sınavda önceki müdahale girişimlerindeki tavrıyla kıyaslanmayacak bir performans gösterdi.

Fakat bu değişikliğin asıl nedeni hiç kuşkusuz yukarıda uzun uzun anlatılan “yeni medya bloku”nun ortaya çıkmış olmasıydı. Bu gelişme ve onun önemli ölçüde biçimlendirdiği kamuoyu olmasaydı, 27 Nisan’da Genelkurmay’ın internet sitesine konan muhtıra, eski usul, “askerden tokat gibi cevap” tarzında haberleştirilebilirdi. Fakat öyle olmadı...

E-MUHTIRAYA KARŞI MANŞETLER...

2007’nin başından itibaren hızlanan cumhurbaşkanlığı tartışmaları, seçimlerin öncesinde ülke çapında derin bir siyasi buhrana yol açtı. Başta ana muhalefet partisi ve medyanın bir bölümü, cumhurbaşkanlığının baş-

8 “Medya Andıcı Korsan Çıktı,” *Sabah*, 11 Mart 2007.

9 “Hayret verici ayrıntılarıyla Sarıkoz ve Ayışığı: 2004’te İki Darbe Atlatmışız,” *Nokta*, 29 Mart-5 Nisan 2007.

10 “Genelkurmay’ın 2004’teki STK’larla İşbirliği Planını Açıklıyoruz,” *Nokta*, 5-11 Nisan 2007.

bakanlıktan farklı olduğu; o koltukta Cumhuriyet'in kurucusu Atatürk'ün oturduğu, cumhurbaşkanının aynı zamanda TSK'nın da başkomutanı olduğu gibi birtakım kriterlerle Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti)'ni "uzlaşma"ya davet etti.

AK Parti'nin "uzlaşma" çağrısını reddedip cumhurbaşkanı adayını kendi içinden çıkarma kararı aldığını açıklamasından sonra, böyle bir adayın cumhurbaşkanı seçilmesinin önüne geçilmesi için çeşitli kurumlar tehditle karışık açıklamalar yapmaya başladılar.

Ordudan beklenen açıklama ise Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt'tan geldi. Büyükanıt, 12 Nisan 2007'de düzenlediği basın toplantısında "seçimin TBMM'nin işi olduğunu" belirtti ama "sözde değil, özde laik" bir cumhurbaşkanı istediklerini de ekledi.

Basın toplantısı, haftalardır "Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül cumhurbaşkanı olmamalı" kampanyası yürüten medya kesiminde yarı memnuniyet, yarı hayal kırıklığıyla karşılandı.

O günlerin en önemli olaylarından biri de, ilki 14 Nisan 2007'de Ankara'da gerçekleştirilen ve daha sonra yurt çapında yaygınlaştırılan cumhuriyet mitingleriydi. Gerek Darbe Günlükleri'ndeki ifadeler, gerekse de Genelkurmay İstihbarat Başkanlığı'nca hazırlanan "sivil toplumla ilişkiler" raporu (yukarıda ikisini de uzun uzun ele almıştım), cumhuriyet mitinglerinin "silahsız kuvvetler" in "silahlı kuvvetler" ile birlikte hareket etmesi temeline dayanan yeni konseptin bir parçası olduğu yönünde kuvvetli kuşuklar doğuruyordu. Mitinglerin, başında 2003-2004 darbe girişimlerinin en heveskâr generali olan Şener Eruygur'un bulunduğu Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) tarafından organize edilmesi kuşukları daha da artırıyordu.

Cumhuriyet mitinglerinin, katılanların amaçlarından ve hedeflerinden bağımsız bambaşka bir anlamı olabileceğine dair onca veri ortadayken, medyanın ağırlıklı bir kesimi bunları tamamen bir tarafa itip mitinglere sınırsız coşkulu bir destek verdi.

Medyanın sözünü ettiğim kesimi, mitinglerin büyüklüklerine gönderme yaparak AK Parti'nin bu "demokratik tepki"yi dikkate alıp cumhurbaşkanı adayını kendi içinden çıkartmaması gerektiğini öne sürerek ilginç bir kri-

ter ortaya attı. Oysa, o günlerde yapılan bütün anketler bu partinin o anda da çok büyük bir oy oranına sahip olduğunu ve istenirse benzer kalabalıkların bu defa tam tersi taleplerle toplanabileceğini gösteriyordu. Nitekim AK Parti, medyanın kriterini dikkate almayarak 24 Nisan'da Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ü cumhurbaşkanlığına aday gösterdi.

27 Nisan'da cumhurbaşkanlığı seçiminin ilk turu yapıldı. CHP, eski Yargıtay Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun "tezi" doğrultusunda, ilk turda "toplantı yeter sayısı olan 367'ye ulaşmadığını" gerekçe göstererek ilk turun iptali ve yürürlüğün durdurulması talebiyle Anayasa Mahkemesi'nde dava açtı. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal mahkeme sürecinde çok tuhaf bir açıklama yaptı ve Anayasa Mahkemesi'nin konuyu Sabih Kanadoğlu gibi yorumlamaması durumunda ülkede "kargaşa" çıkacağını söyledi.

Cumhurbaşkanlığı seçimi için ilk turun yapıldığı günün gecesinde Genelkurmay'ın internet sitesine konan "geceyarısı muhtırası" ise medyanın bu kesiminde belirgin bir hoşnutlukla karşılandı. Birçok gazete ve gazeteci, "Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur" denilen muhtıranın sorumluluğunu bizzat muhtırayı verenlere değil, icraatıyla ona sebep olduğu söylenen iktidar partisine yükledi. Birkaç örnek:

Oktay Ekşi: "Bu tablo içinde Genelkurmay Başkanlığı, cumhurbaşkanlığına 'sözde değil özde' cumhuriyet ilkelerine bağlı bir kişinin gelmesini istemiştir. Bu açıklama bu talepten gelmiştir. Konunun muhatapları bunu iyi algılamalıdır. Onların algılamaları önemlidir."¹¹

Ali Sirmen: "Ama acaba, 'Cumhurbaşkanlığı makamına Cumhuriyetin değerlerine, laikliğe sözde değil özde bağlı birinin seçilmesini temenni ederim, böyle bir kişinin seçileceğini umuyorum' demek suç mudur? Ya da TSK'nin yetkisini aşması mıdır? Böyle bir yorum TSK'yi kapıkulu derecesine indirmek demek değil midir? Kısacası Genelkurmay Başkanı'nın konuşması, meşru zeminde kalmış, kararlı, usta bir konuşmadır."¹²

Tufan Türenç: "Genelkurmay Başkanı'nın uyarılarına ters bir gelişme hasıl olduğu için böyle bir açıklama gereği duyulmuştur. Gelişmeler Genelkurmay'ı tedirgin etmiş, 'sözde değil özde' uyarısının tersi yürütüldüğü kanısı belirmiş, bu vurgulanmaktadır. Kesin bir tavidir."¹³

11 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6421234.asp?gid=48>

12 "Meşru Zeminde Ustaca, Kararlı Bir Konuşma," *Cumhuriyet*, 13 Nisan 2007.

13 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6421234.asp?gid=48>

Anayasa Mahkemesi 1 Mayıs'ta ilk turu iptal etti ve cumhurbaşkanlığı seçiminin yürürlüğünü durdurdu. Hükümet 3 Mayıs'ta erken seçim (22 Temmuz 2007) kararı aldı, Abdullah Gül de 6 Mayıs'ta adaylıktan çekildiğini açıkladı.

22 Temmuz'da AK Parti oyların yüzde 47'sini alarak yeniden iktidara geldi. Abdullah Gül cumhurbaşkanlığına yeniden aday oldu. Parlamento'da yapılan oylamalar sonucunda Gül 28 Ağustos'ta Türkiye'nin 11. cumhurbaşkanı olarak seçildi.

Seçimlerden sonraki en önemli gündem maddesi, 12 Eylül'ün darbe anayasasını devre dışı bırakmak üzere hazırlanan "sivil anayasa" üzerine gerçekleştirilen tartışmalar oldu. Medya bu tartışmalarda ikiye bölündü. Yukarıda nasıl doğup geliştiğini anlattığım "vesayet rejimine karşı medya", bu çalışmalara geniş destek verdi. Buna karşılık öbür kesim sert bir direnç sergiledi. Bu tavır doğrultusunda, Genelkurmay Başkanı Büyükanıt'ın 1 Ekim'de Harp Akademileri'nin açılış töreninde Anayasa tartışmalarına şu cümlelerle katılışını memnuniyetle not etti:

*"Bizim taraf olduğumuz ve vazgeçemeyeceğimiz unsurlar vardır. Bunlar Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının, üniter yapıdan oluşan ulus devlet yapısının, bu temel yapıya dayalı laik devlet yapısının ve silahlı kuvvetlerin yerleşik düzenlemelerinin politik, hissi ve ön yargılı yaklaşımlarla bozulmamasıdır."*¹⁴

MEDYA İÇİN YENİ TURNUSOL KÂĞITLARI: ERGENEKON DAVASI VE TARAF GAZETESİ

Konumuz açısından 2008'de iki önemli gelişme oldu: Ergenekon davasının açılması ve Taraf gazetesinin yayınları...

Uzun bir süredir devam eden Ergenekon soruşturması, İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi'nin kendisine sunulan 2455 sayfalık iddianameyi inceleyip kabul etmesiyle (25 Temmuz 2008) birlikte bir davaya dönüştü.

Başta Türk medyasının toplam hacminin aşağı yukarı yarısını ifade eden medya grubu (Doğan) olmak üzere, soruşturmanın başlangıcından beri Ergenekon'a soğuk duran medya kesimleri Ergenekon iddianamesini de "beğenmediler." İddianamedeki çok ciddi suç isnatlarını görmezlikten gelerek, savcıların, "delillerin bütünlüğünü" bozmamak kaygısıyla iddianameye koydukları - kimi gerçekten davayla ilgisiz ve ayıklanması gereken noktalar üzerinde yoğunlaşarak davayı sulandırma gayreti içine girdiler.

Herkesin kafasındaki soru şuydu: Neden Susurluk'ta kısmen yerinde "ya medya olmasaydı" intibai yaratan ga-

zeteciler, bu defa ayak sürüyordu? Bu soruya benim cevabım, bu makalenin başında yaptığım asker-polis ayrımında gizli. Ergenekon, içinde generallerin de olduğu bir "suç örgütü davası" olmasaydı; devlet içinden polisleri ve başka bürokratları kapsayan bir "suç örgütü davası" olsaydı, durum çok farklı olacaktı.

Medyanın manipülasyon ustaları, böyle durumlarda yapılacak en doğru şeyin "ciddi"nin magazinleştirilmesi olduğunu biliyordu. Nitekim Ergenekon davasını kamuoyu önünde önemsizleştirmek için onlar da bu yola başvurdu. Bu amaçla, doğrudan doğruya magazinci esprilerinden de yararlandı. Mesela Armağan Çağlayan adlı bir televizyon magazincisinin "Korkuyorum, 'ulusal' dedim, acaba beni de içeri alırlar mı" esprisi baş tâci edilip haberleştirildi. Bir başka magazincinin, Mehmet Ali Erbil'in "Ergenekon esprisi"ise Türkiye'nin en etkili gazetesinin genel yayın yönetmeninin makalesinin konusu oldu:

*"Kime rastlasam önceki akşam Kanal 1'de Mehmet Ali Erbil'in yaptığı espriyi konuşuyor. Erbil, jüri üyeliğine davet edilen Paris Hilton için şu espriyi yapıyor: 'Ergenekon soruşturması kapsamında gözaltına alındı. Serbest kalınca gelecek. Önce İlhan Selçuk çıkacak, arkasından onu bırakacaklar.' Buna basit bir espri olarak bakabilirsiniz. Ama iş espri düzeyine gelmişse, 'sokağın algılaması' olarak da bakabilirsiniz. 'Ergenekon soruşturması' halka bu algılamayla iniyor. Yani, önüne geleni içine alıp kartopu gibi büyüyen bir soruşturma."*¹⁵

2007'nin sonlarında yayın hayatına atılan Taraf gazetesi TSK'nın teröre karşı mücadeledeki hatalarını ve siyasete müdahaleye yönelik adımlarını teşhir eden bir yayın çizgisi tutturdu.

Medyanın vesayetçi kesimi, tıpkı Nokta örneğinde olduğu gibi, Taraf örneğinde de yüzüne tutulan "meslek aynası" karşısında kelimenin tam anlamıyla paralize oldu. Gazeteciliğin "Sadece resmi belge, kontrollü demeç, açık bilgi sunma, kâtiplik etme işi değil; didikleme, kurcalama, rahatsız etme, açığa çıkarma, soru sorma, perde arkasını bulma, gizliliği yarma, müsaade edilenden daha fazla hakikate ulaşma gayreti"¹⁶ olduğunu bir kez daha gösteren Taraf'a karşı ikili bir tavır alındı: Bazı gazeteler bu yayınları görmezlikten gelirken, bazıları aralarında "dinciliğin" de olduğu bir dizi yafta geliştirme gayreti içine girdi.

¹⁴ "Yaşar Büyükanıt: Konuşmak için taslağı bekliyoruz," *Radikal*, 2 Ekim 2007.

¹⁵ Ertuğrul Özkök, "Şakanın Arkasındaki Gerçek," *Hürriyet*, 29 Mart 2008.

¹⁶ Umur Talu, "Hepimiz Albayız," *Sabah*, 18 Mart 2009.

Taraf'ın bu çerçevedeki birkaç haberini hatırlatalım:

“Başbuğ-Paksüt Buluşması” başlığıyla manşetten verilen haberde, kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanlığı koltuğuna oturacak olan Kara Kuvvetleri Komutanı İlker Başbuğ ile, Anayasa Mahkemesi Başkanvekili Osman Paksüt'ün görüşmesinin “türban değişikliklerinin iptaline ilişkin başvurudan 7 gün sonraya, AKP kapatma davası açılmasından 13 gün önceye denk düştüğü” belirtiliyordu.¹⁷

“Dağlıca Baskını Biliniyordu” başlıklı habere göre, 21 Ekim 2007'de Hakkari'nin Dağlıca bölgesinde PKK'lılar tarafından gerçekleştirilen baskın Jandarma istihbaratı tarafından biliniyordu. Haberde, baskınla ilgili raporun baskından dokuz gün önce Genelkurmay'a iletildiği bilgisi de yer alıyordu.¹⁸

Gazete, 14 Ekim'de tıpkı Dağlıca baskını gibi 17 askerinin ölümüyle sonuçlanan Aktütün baskınının da (3 Ekim 2008) önceden bilindiği yönünde bir iddia öne sürdü. Taraf, iddiasının kanıtı olarak çok sayıda insansız hava aracı görüntülerine yer verdi.¹⁹

Haberden iki gün sonra, 16 Ekim'de Org. Başbuğ, darbe günlerini hatırlatacak şekilde, arkasına dört kuvvet komutanını da alarak bir basın toplantısı düzenledi ve “herkesi doğru yerde olmaya” davet etti.

Taraf'ın haberlerini görmezlikten gelen gazeteler, Başbuğ'un bu çıkışını belirgin bir memnuniyetle taşıdılar sayfalarına.

SONUÇ

28 Şubat bir asker-medya operasyonuydu... Onu izleyen ve akim kalmış bütün darbe girişimlerinin sahipleri de “artık medyasız darbe olamayacağını” savunuyorlar; ortaya çıkan bütün belgeler bunu gösteriyor.

Fakat askeri vesayet sisteminin devamını arzulayan çevrelerin talihsizliği şurada ki, medya artık hiç değilse bir kesimiyle bildikleri, güvendikleri eski medya değil.

Siyasete müdahalenin yumuşak ve sert biçimlerinin medya olmaksızın başarıya ulaşamayacağını anlaşıldığı bir dönemde medyanın yarılıp, bir bölümünün vesayetçi eğilimlere açık bir tutum alması hiç kuşkusuz bu ülkenin demokrasisi açısından büyük bir şans...

17 “Başbuğ-Paksüt Buluşması,” *Taraf*, 13 Haziran 2008.

18 “Dağlıca Baskını Biliniyordu,” *Taraf*, 24 Haziran 2008.

19 “Aktütün'ü İtiraf Edin Demistik, Biz Açıklyoruz,” *Taraf*, 14 Ekim 2008.

Güvenlik Sektörünün Demokratik Denetiminde Sivil Toplum Kuruluşları

Yılmaz Ensaroğlu

GİRİŞ

Modern toplumlarda ve gelişmiş demokrasilerde sivil toplum, yönetimlerin demokratik denetimi bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bir ülkede/toplumda demokrasi, insan hakları, özgürlükler gibi kavram ve değerlerin yeterince yerleşip yerleşmediği, adeta o ülkedeki/toplumdaki sivil toplumun yeri ile ölçülmektedir. Küreselleşme süreçleri ile birlikte bireylerin, cemaatlerin, yerel yönetimlerin, meslek örgütlerinin ve sivil toplum kuruluşlarının çok daha güçlendiğini, devletlerin yetki ve sorumluluklarının, güçlenen bu birey ve gruplarca daha fazla paylaşılır hale geldiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, sivil toplumun alanı, bütün siyasal toplumu ya da devleti kuşatacak kadar geniş de değildir. Çünkü sivil toplumun asıl işlevi, devletin fonksiyonlarını daha iyi yerine getirmesi için gözetim ve denetleme yapmaktır.

Güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda Türkiye'deki sivil toplumun yerini ve rolünü sağlıklı değerlendirebilmek için, öncelikle güvenlik sektörüyle ilişkileri ve etkileşimi bakımından sivil toplumun tarihsel gelişimini incelemek gerekmektedir. Bundan ötürü bu çalışmada, önce Türkiye'de askeri darbelerin sivil toplum üzerindeki etkileriyle, sivil toplum örgütlerinin darbeler karşısındaki tutumu irdelenecektir. Daha sonra da, 2006–2008 döneminde güvenlik sektöründen kaynaklanan ya da güvenlikle ilgili birtakım sorunlar karşısında sivil toplum örgütlerinin demokratik denetim ve gözetim adına yaptıkları çalışmalar ele alınacaktır.

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUM – GÜVENLİK SEKTÖRÜ İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadroların önde gelenleri, modernleşme çabalarında etkin rol oynamış Osmanlı subayları olup, bunların bir kısmı, imparatorluk döneminde yalnızca askerlik yapmamış, devlet yönetiminde değişik görevler üstlenmiş ve siyasi hayatta aktif biçimde yer al-

mışlardır. Nitekim ilk Büyük Millet Meclisi'nde görev alan milletvekillerinin mesleki dağılımına bakıldığında da, sivil ve askeri bürokratların oranının % 38 olduğu ve Meclis'in % 60'ının bürokratik elitten oluştuğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Osmanlı dönemindeki subay kadrosunun % 93'ü, memurların ise % 85'i Cumhuriyet döneminde de yerlerini korumuşlardır.¹ Dolayısıyla sivil toplum açısından, Cumhuriyetin devlet eliyle modernleş-tirme ve sivil toplum kurma çabalarının ivme kazanmasından ve yeni formlara bürünmesinden başka bir anlam taşımadığını söylemek bir bakıma mümkündür. Bu temel politikanın doğal sonucu olarak, söz konusu modernleş-tirme çabalarında ve buna paralel olarak sivil toplumun gelişim sürecinde ordu özel bir öneme ve yere sahip olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, Osmanlı'dan beri devam edip gelen tüm geleneksel gruplar ve cemiyetler, önce zayıf düşürülmüş ve bir süre sonra da tamamen saf dışı bırakılmışlardır. Osmanlı'daki geleneksel grupların yerini askerler, bürokratlar ve aydınlar almıştır. Yani Türk modernleşmesinin tepeden inme karakteristiği, sivil toplumun yapılanmasında da kendini çok net biçimde açığa vurmuştur. Öyle ki, bu üç sınıf eliyle devlet, sivil toplumu bizzat kurmaya yeltenmiştir. Daha doğru bir ifadeyle, Osmanlı'nın son dönemlerindeki bu politika, Cumhuriyet döneminde de aynen sürdürülmüştür. İttihat ve Terakki Partisinin iktidarda olduğu dönemlerde kurduğu onlarca dernek, devlet eliyle sivil toplumu örgütlemenin, Cumhuriyet'e özgü bir uygulama olmadığını göstermektedir.

Benzer şekilde, Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinde öne çıkan devlet algısı ve anlayışı, Cumhuriyet döneminde de yerini ve önemini korumuştur. Osmanlı toplumunda belirgin bir biçimde gözlenen "devlete itaat" kültürü din üzerinden meşrulaştırılmakta iken, laikliği benimseyen Cumhuriyet, iç ve dış tehditler dolayısıyla

¹ Ali Kazancıgil ve Ergun Özbudun (ed.), *Atatürk: Founder of a Modern State*, s.48.

“milli birlik ve beraberliği” öne çıkararak, yani tehdit ve güvenlik gerekçesiyle toplumun devlete tabi olmasını ve devlet etrafında kenetlenmesini sağlamaya çalışmıştır. Güvenlik gerekçesiyle merkezi otorite kolayca güçlendirilmiş ve farklılıkları ve özerkliği hoş görmeyen bir yapı tahkim edilmiştir. Önde gelenleri, genellikle eski askerler olan iktidar kadroları, hem meslekleri ve siyasi kültürleri hem de güvenlik kaygıları nedeniyle, kendilerine muhalefet eden kesimleri birer “tehdit” ya da “düşman” olarak tanımlamış ve bu yolla kendi güvenlik kaygılarını tüm topluma yaymaya çalışmışlardır. Bu güvenlikçi devlet anlayışı, yeni bir ulus inşasına yönelik politikaların uygulanmasını ve toplumun tam denetim altına alınmasını kolaylaştırmıştır. Bu yaklaşım, kısıtlayıcı sivil toplum politikalarının da önemli kaynaklarından birini oluşturmuştur.

Cumhuriyet tarihi boyunca sivil toplum açısından en kötü dönemin Tek Parti dönemi (1923–1946) olduğu söylenebilir. Cumhuriyet’in, özellikle de Tek Parti döneminin, geçmişe dair her şeyi inkâr etme, tekipleştirme ve asimilasyon politikaları, Osmanlı’dan beri süregelen sivil toplum unsurlarını tamamen işlevsiz bırakmış, 1930’lu yıllardan itibaren sivil toplum tamamen tasfiye edilmiştir. Tek parti dönemi boyunca, dernekler içinde sadece Halkevleri ciddi bir varlık gösterebilmiştir.

1946 genel seçimlerinde Demokrat Parti (DP)’nin Meclis’e girmesi, sivil toplum kuruluşları bakımından da yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Cumhuriyet’le birlikte, hatta daha önce İttihat ve Terakki Partisinin iktidarda olduğu dönemlerde çalışmaları ciddi ölçüde kısıtlanan ya da tasfiye edilen dernekler, vakıflar, dini cemaatler, sendikalar, tüccar örgütleri, medya ve partiler, yeniden ortaya çıkmaya başlamışlardır. Ancak CHP de, DP de kendi siyasal görüşlerini destekleyecek örgütler kurdurarak sivil toplumu denetim altında tutma politikasını sürdürmüşlerdir.

DARBELERİN SİVİL TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Kendilerini ülkenin ve cumhuriyetin asıl sahipleri olarak gören asker–sivil bürokrat elit ve aydınlar, DP iktidarının politikalarından rahatsız olmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), 27 Mayıs 1960’da ülkenin yönetimini eline alarak DP iktidarına son vermiştir. Ne var ki, 27 Mayıs darbesi, sadece siyasi iktidarı değiştirmekle kalmamış, askerin siyasi hayat üzerindeki denetim ve etkinliğini olağanüstü ölçüde artırmış ve oluşturulan Milli Güvenlik Kurulu (MGK) aracılığıyla sivil siyaset üzerindeki askeri ve

sayeti kurumsallaştırıp süreklileştirmiştir. Buna karşılık, 27 Mayıs darbesinin ürünü olmasına rağmen, 1961 Anayasası, örgütlenme özgürlüğü konusunda oldukça önemli güvenceler getirmiştir.

12 Mart 1971 askeri muhtırasının yayınlanması, Cumhuriyet tarihinde meydana gelen ikinci askeri müdahaledir. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının imzaları ile yayınlanan bu muhtıra ile ordu, Meclis’in ve hükümetin Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceğini ağır tehlikeye düşürdüğünü ileri sürerek, partiler üstü ve Atatürkçü bir hükümet kurulmasını istemiş, aksi halde yönetimi doğrudan ele alacağı uyarısında bulunmuştur. 26 Nisan’da 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş ve birçok derneğin faaliyetleri durdurulmuş, bazı gazetelerin yayınlanması yasaklanmıştır. Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve Devrimci İşçi Sendikalar Konfederasyonu (DİSK) başta olmak üzere pek çok parti, sendika ve dernek kapatılmıştır.

12 Eylül 1980 darbesinin ardından da tüm siyasi partiler kapatılmış ve parti liderleri önce askeri üslerde gözetim altında tutulmuş, ardından da yargılanmışlardır. Mevcut sivil toplum örgütleri; dernekler, vakıflar, sendikalar kapatılmıştır. Bazı örgütlerin çalışması bir süre sonra serbest bırakılmışsa da, büyük bir bölümünün tekrar faaliyete geçmesine izin verilmemiştir. 23.700 derneğin faaliyetleri durdurulmuş; gazeteler toplam üç yüz gün kadar yayınlanamamıştır. Darbenin ilk günü, DİSK ve Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (MİSK) ile bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş ve yöneticileri gözaltına alınmıştır. 17 ve 18 Eylül’de ise DİSK’e bağlı 39, MİSK’e bağlı 19, Hak-İş’e bağlı 8, Türk-İş’e bağlı 157, Sosyal Demokrat-İş’e bağlı 7, Toplum-İş’e bağlı 4 sendika ve bağımsız 471 sendika kapatılmış, tüm grevler sona erdirilmiştir.²

12 Eylül darbesinin sivil toplum açısından asıl önemli yanı ise şudur: Bu darbe ile sadece devlet aygıtının yapılması ve anayasa ile yasalar değiştirilmemiştir; toplumun kendisi de yeniden tasarılanmak istenmiş ve bu da büyük ölçüde başarılıdır. 1982 Anayasası, sendikal özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlamış; sendikalara ve derneklere siyaset yasağı getirmiştir. Toplu sözleşme ve grev hakkı sınırlandırılmış, ayrıca memurların sendika ve dernek kurmaları, siyasi partilerle derneklerin birbirleriyle ilişki kurmaları yasaklanmıştır. Darbeciler, bu tür kısıtlamalarla bir bakıma toplumu politikadan uzaklaştırmaya çalışmışlardır. Bununla birlikte, sivil toplum örgütlerinin hepsinin aynı muameleyi görmediklerini de belirtmek gerekmektedir. 12 Eylül yönetimi, “anarşinin müsebbibi” olarak gördüğü örgütlerin üzerine daha fazla gitmiştir.

2 Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet – Sivil Toplum İlişkisi*, s. 301 – 302.

Bu bağlamda, en fazla sol görüşlü dernek ve sendikaların, ardından ülkücü/milliyetçi kuruluşların ve üçüncü sırada da İslamcı kuruluşların baskı gördüğünü söylemek mümkündür. Buna karşılık, devlete ve darbecilere yakın duran işadamları ve işveren örgütleri, çalışmalarını herhangi bir müdahale görmeksizin sürdürmüşler, hatta Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD), bu dönemde, 16.06.1981 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla, 'kamu yararına çalışan dernek' statüsü kazanmıştır.³ Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Türkiye Barolar Birliği (TBB), Türk Tabipleri Birliği (TTB), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) gibi meslek kuruluşları, 1982 Anayasası ile "kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları" olarak tanımlanmış ve daha sıkı denetim altına alınmışlardır. Yeni anayasa ile bu kuruluşların amaçları dışında faaliyet göstermeleri, siyasal partiler, sendikalar veya derneklerle ortak hareket etmeleri, siyasetle uğraşmaları tamamen yasaklanmıştır.

28 Şubat 1997'de ise askerler, doğrudan müdahale yerine, 12 Mart 1971 muhtırasına benzer biçimde, bir MGK bildirisini yayınlamışlardır. Askerlerin iddiasına göre, Cumhuriyet'in önündeki en büyük tehdit, bu kez 'irtica'dır. 28 Şubat 1997 günü yapılan MGK toplantısı sonunda yayınlanan bildiri, esasen Başbakan Necmettin Erbakan'ın istifasını hedeflemektedir. 28 Şubat bildirisıyla birlikte Türkiye, yeni bir ara rejim dönemine girmiştir. Sivil toplum örgütleri bağlamında, özellikle İmam-Hatip Lisesi öğrencilerinin kaldığı yurtlar, Kur'an Kursları, İslami cemaatlerin vakıfları, bu vakıflara bağlı öğrenci yurtları, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olmayan cami ve mescitler sık sık basılmış ve birçoğu kapatılmıştır. Milli Gençlik Vakfı, Akabe Vakfı, Zehra Vakfı, Hak-Yol Vakfı gibi İslami cemaatlerin vakıflarının hemen hemen tamamının bütün şubeleri kapatılmış ve sadece merkezlerinin çalışmasına izin verilmiştir. Onların da bir kısmı, daha sonra haklarında dava açılarak faaliyetten men edilmiştir. Özetle, 28 Şubat süreci, İslami kesimin sivil toplum örgütlerini büyük oranda çalışmaz duruma getirmiş ve sivil toplum etkinliklerinde ciddi bir daralmaya neden olmuştur.

SİVİL TOPLUMUN DARBELER KARŞISINDAKİ TUTUMU

Türkiye'nin en eski ve en büyük işçi konfederasyonu olan Türk-İş, 12 Mart döneminde partiler üstü politika izleme adına bir devlet kuruluşu gibi hareket etmekle yetinmemiş, sendikal özgürlükleri önemli ölçüde kısıtlayan 1317 sayılı kanunu hazırlayıp savunmuştur. DİSK ise, 12 Mart darbecilerine Türk-İş'ten de önce destek vermiştir. Buna rağmen, 12 Mart sürecinin baskılarından en fazla etkile-

nen konfederasyon olmaktan da kurtulamamıştır. "Bu iki örnek olay, sivil toplum örgütlerinden müdahalelere gelen desteği ve bir hükümet organı gibi hareket etmeye ne kadar meyilli olduklarını göstermesi açısından dikkate değerdir."⁴

12 Eylül askeri müdahalesine de sivil toplumdan ciddi bir tepki gelmemiştir; tam tersine birçok örgüt, müdahaleye destek vermiştir. Özellikle yeni anayasanın hazırlanması sürecinde çeşitli sivil toplum kuruluşları, darbe yönetimiyle tamamen birlikte hareket etmişlerdir. Danışma Meclisi bünyesinde oluşturulan Anayasa Komisyonuna TOBB, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) ve TBB gibi kuruluşlar, diğer sivil toplum örgütlerine nazaran daha liberal görüş ve öneriler iletilmişlerdir. Buna karşılık, bir işçi kuruluşu olan Türk-İş, hem askerlerin kurdurttuğu hükümetin içinde yer almış, hem de Anayasa Komisyonuna gönderdiği görüşlerde, "siyasal yaşamın milli birlik ve bütünlüğü bozacak gelişmelere meydan verilmeksizin, istikrarı koruyacak şekilde düzenlenmesini, yürütmenin güçlendirilmesini" önermiştir. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK) ise, siyasi, askeri ve toplumsal yapıya ters düşen derneklerin, sendikaların kurulmasına izin verilmemesini, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulmasını, genel grev, dayanışma grevi ve siyasi grevlerin açıkça yasaklanmasını, işçinin grev ve toplu sözleşme hakkına karşılık işverenlere de lokavt hakkının verilmesini talep etmiştir.⁵

28 Şubat'ın diğer müdahalelerden farklı yanı ise, bizzat askerler tarafından "bu kez görev silahsız kuvvetlerin" denilerek sivil toplum örgütlerine çağrıda bulunulmasıdır. 12 Eylül yönetiminin kapatıp mal varlıklarına el koyduğu işçi sendikaları ile aynı yönetimin himaye ettiği işveren örgütleri hemen bir araya gelerek bu askeri çağrıya olumlu karşılık vermişlerdir. Türk-İş ve DİSK gibi iki işçi konfederasyonu, Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu (TESK), TİSK ve TOBB ile birleşerek bir "Sivil İnisiyatif" oluşturmuşlardır. Çıkarları sürekli olarak çatışan bu beş büyük örgüt, Milli Güvenlik Kurulunun 28 Şubat kararlarını açıktan destekleyerek, bir kez daha sivil siyasi iktidarla değil, askerle birlikte hareket etmeyi tercih etmişlerdir. Basın yine müdahaleye açıktan destek vermiş ve ne yazık ki çok az kişi ve örgüt, 28 Şubat sürecinde demokrasi ve sivil toplum açısından başarılı bir sınav verebilmiştir.

3 [http://www.tusiad.org/tusiad.cms.nsf/DTAnk/20/\\$FILE/AnkaraBulteni-Subat2008.pdf](http://www.tusiad.org/tusiad.cms.nsf/DTAnk/20/$FILE/AnkaraBulteni-Subat2008.pdf)

4 Tosun, age. s. 283 – 284.

5 Tosun, age. s. 310 – 312.

Sonuç olarak Türkiye, Cumhuriyet'in yaklaşık ilk otuz yılını Tek Parti yönetimi altında geçirmiş ve bu dönemde Osmanlı döneminden devralınan sivil toplum mirası tamamen yasaklanmış, yeni örgütlenmelere de izin verilmemiştir. 1946'dan itibaren çok partili döneme geçilmiş ve bu dönemde sivil örgütlenmeler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. 1960 yılından itibaren yaşanan dört askeri müdahale, Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini ve sivil toplum örgütlerinin gelişmesini doğrudan etkilemiştir. Her askeri müdahaleyle, sivil toplum örgütleri kapatılmış ama birkaç sene sonra yeniden açılmışlardır. Ne var ki, yıllarca uygulanan bu politikalar, ülkede devletin dışında örgütlenen, gerçekten bağımsız ve yönetimleri demokratik açıdan denetleyen bir sivil toplum bilincinin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dahası, bunca baskı ve devlet eliyle sivil toplum kurma anlayışı, sivil toplum örgütlerindeki devlet ve güvenlik sektörü algısını da etkilemiş ve STK'ları, güvenlik sektörünün demokratik denetimini düşünemez hale sokmuştur. Nitekim Türkiye'deki STK'ların büyük çoğunluğunun düşünce dünyasında güvenlik sektörü denetlenemeyecek, denetlenemez ya da denetlenmesi gerekmeyen ulvi bir sektöre dönüşmüştür. Sivil toplum örgütlerinin gerek darbeler karşısındaki tutumu, gerekse güvenlik sektöründen kaynaklanan antidemokratik uygulamalar veya insan hakları ihlalleri karşısında sergiledikleri tavır, bu bilinç ve duyarlılık kaybının sayısız örnekleriyle doludur.

Buna karşılık, güvenlik sektörünün demokratik denetimi bakımından AB sürecinin, STK'lar üzerinde doğrudan ya da dolaylı ama çok yönlü olumlu etkileri olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Her şeyden önce, 1998'den itibaren yıllık İlerleme Raporlarıyla AB, Kopenhag siyasi kriterleri açısından, yani Türkiye'de demokrasinin nasıl işlediği, insan haklarının ne ölçüde gözetildiği, sivil toplum örgütleriyle devlet ilişkilerinin nasıl seyrettiği, hukukun üstünlüğünün ne kadar geçerli olduğu ve azınlıkların durumu üzerinde analizler yapmaya başlamıştır. Bu raporların hazırlanması sürecinde AB'nin en önemli bilgi kaynağı, Türkiye'deki sivil toplum örgütleri olmuştur. Bu da, doğal olarak güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda STK'lar arasında ciddi bir farkındalık yaratmıştır.

GÜVENLİK SEKTÖRÜNÜN SİVİL TOPLUM İLGİSİ

Gelişmiş demokrasilerde, sivil toplumun güvenlik sektörünün demokratik denetiminden ve gözetiminden söz edilmektedir. Türkiye'de ise bu ilişki tersinden kurulmuş bulunmaktadır. Çünkü öteden beri toplumu modernleştirme hak ve yetkisini kendinde gören ordu, her zaman

sivil topluma yakın ilgi duymuş, sivil toplumu yakından izlemiştir. Dahası, Türkiye'de askeri müdahaleler, göstermelik de olsa her zaman siyasal – toplumsal koşulların müdahaleye uygunluğunu gözeterek belirli ölçüde de olsa toplumsal meşruiyeti önemsemişlerdir. Dolayısıyla askeri darbelerin sivil toplumla ilişkilerini, önemli ölçüde ordunun bu toplumsal meşruiyet kaygıları belirlemiştir. Darbecilerin kısa sürede kendi vesayetlerini pekiştirerek yönetimi sivillere terk etmelerinin altında da kısmen bu kaygılar yatmaktadır.

Aslında dünya genelinde Soğuk Savaşın son bulmasıyla birlikte, özellikle de siyasal ve toplumsal dinamiklerin özgülük ve farklılıkların tanınması yönünde değişime uğradığı 1990'lı yıllardan sonra, askeri aktörler sivil toplumu ve sivil toplumla ilişkileri neredeyse müdahalelerinin merkezine yerleştirmişlerdir. Bu dönemde, askerler tarafından güçlü bir partner olarak yardımına başvuru sivil toplumun görmesi beklenen işlev ise, toplumu müdahaleye hazırlamak ve müdahaleyi meşrulaştırmaktır. Türkiye'de çok açık biçimde ilk olarak 28 Şubat müdahalesiyle bu ilişki hayata geçirilmiş ve askeri aktörler her iki işlev için de kullanılacak sivil toplum örgütlerini bulmakta zorlanmamışlardır. 28 Şubat sürecinden itibaren ordu, yapmak istediği müdahalelerin neredeyse tamamını, doğrudan yapmak yerine, bulabildiği ya da oluşturabildiği birtakım sivil aktörler aracılığıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bundan ötürü de, lüzumu halinde devreye sokmak üzere, daima elinin altında göreve hazır STK bulundurma ihtiyacı duymuştur. Nitekim sık sık "ordu göreve" çağrısı yapan ya da ordudan gelecek emirleri yerine getirmek üzere hazır kilit bekleyen STK sayısında da son yıllarda ciddi bir artış olmuştur.

GÜVENLİK SEKTÖRÜNÜN DEMOKRATİK DENETİMİNDE STK'LARIN YERİ/ROLÜ

Gelişmiş demokrasilerde sivil toplum aktörleri, güvenlik sektörünün demokratik yönetiminden ve denetiminden yana önemli katkılar sağlamaktadır. Sivil toplum, bu konuda, daha çok kamuoyundaki farkındalığı güçlendirmek, karar alıcılara özel uzmanlık bilgisi/desteği sağlamak ve bu alanda devleti izleyip gözetlemek gibi roller oynamaktadır. Bu bağlamda, STK'ların hükümetleri ve diğer devlet kurumlarını izlemesinin ve ihtiyaç duydukları bilgileri edinebilmelerinin engellenmemesi özel önem taşımaktadır. Çünkü ancak bunları yapabilen bir sivil toplum, yöneticilere alternatif analizler ve seçenekler sunarak demokrasinin daha iyi işlemesine katkı sağlayabilir.

Sivil toplum örgütlerinin söz konusu katkıları mutlaka raporlar hazırlayıp yayınlamak şeklinde olmak zorunda de-

ğildir. STK'lar çoğu zaman bu katkılarını gösteriler, barışçıl protestolar, boykotlar, grevler gibi yol ve yöntemlerle sunarlar. Güvenlik kurumlarının demokratik denetiminde rol oynayan sivil toplum unsurları ise, daha çok üniversiteler, enstitüler, araştırma kuruluşları, meslek kuruluşları, insan hakları örgütleri, barış grupları, gazeteciler ve genel olarak STK'lardır. Bu sivil toplum unsurlarının, gerekli demokratik denetimi yapabilmeleri için sağlanması zorunlu asgari koşul ise, her şeyden önce tam bir ifade özgürlüğüne sahip olmaları ve tartışmalara serbestçe katılabilmeleridir. Elbette tüm sivil toplum aktörleri aynı alanda benzer yöntemlerle çalışmamaktadır. Kimi STK'lar sadece izleme, raporlama, açıklama yapma gibi yöntemlerle kamuoyunu ve karar alıcıları bilgilendirmeye çalışırken, kimi örgütler daha çok güvenlik sektörünün hesap verebilirliği, bütçelerinin denetlenmesi, şeffaflık ya da sivil – asker ilişkileri gibi daha spesifik alanlara yoğunlaşmaktadır.

Ne var ki, Türkiye'de güvenlik algısı ve özellikle milli güvenlik kavramına atfedilen anlam son derece belirsiz ve sınırsızdır. Bu muğlak ve her tür yoruma müsait yaklaşımın tercih edilmesinin ana nedeni, tüm siyasi sorunları birer güvenlik ve asayiş sorununa indirgemeye izin veriyor olmasıdır. AB İlerleme Raporlarında da dikkat çekilen bu yaklaşım, güvenlik sektörünün tüm politik sorunlara müdahil olmasını kolaylaştırıp meşrulaştırmakta ve güvenlik görevlilerine güçlü bir koruma sağlamaktadır. Bu yüzden de, Türkiye'de güvenlik sektörünün demokratik denetimine ilişkin gelişmeleri ele alırken, sivil toplum üzerindeki güvenlik denetimi vakasıyla karşı karşıya kalmak kaçınılmaz olmaktadır. Özellikle 2006 – 2008 dönemi, sivil toplumun güvenlik sektörü tarafından nasıl kontrol altında tutulduğunun belgelerle açığa çıktığı bir dönem olmuştur. “*STK Andıç*” başta olmak üzere, bu dönemde açığa çıkan pek çok belgenin de işaret ettiği gibi, 2006 – 2008 döneminde, güvenlik sektörünün denetiminde hareket eden örgütler, siyasi gündemde oldukça belirleyici rol oynamışlardır.

GÜVENLİK SEKTÖRÜNÜN DEMOKRATİK DENETİMİNDE STK'LAR: 2006 – 2008

Sivil toplum örgütlenmesini bizzat devlet eliyle yapmaya yönelik politikalar ve STK'lara uygulanan baskılar, sivil toplumda güvenlik sektörünün demokratik denetimine ilişkin bir farkındalık ve bilincin, dolayısıyla bu tür bir faaliyetin gelişmesini ciddi ölçüde engellemiştir. Bu yüzden de, genel olarak devletin, özel olarak da güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusundaki yetki ve sorumlulukları, STK'ların gündemine henüz yeterince girmemiştir. Daha çok, sayıları pek de fazla olmayan in-

san hakları, hukuk, kadın, çocuk, cinsel ayrımcılık, azınlıklar vb. alanlarda çalışan STK'lar bu alanla ilgilenmektedir; bu örgütler de konuyla ilgili etkinliklerini, “güvenlik sektörünün demokratik denetimi” faaliyetleri olarak değil, daha çok kendi kuruluş amaçları doğrultusunda yaptıkları rutin çalışmalar olarak yürütmektedir. Dolayısıyla doğrudan ve açıkça güvenlik sektörünün demokratik denetimine yönelik çalışmalardan yana TESEV'in halen yalnız olduğunu söylemek mümkündür.

STK'ların bu alandaki faaliyetlerinin başında, basın açıklamaları yapmak ve raporlar hazırlamak yer almaktadır. Son yıllarda, bunlara ek olarak, hukuki girişimlerde bulunma, suç duyuruları yapma yöntemlerine sıkça başvurumaktadırlar. Ancak yapılan suç duyurularının ne ölçüde takip edilebildiği konusunda bir hükme varmak henüz zor gözükmektedir. STK'ların kamuoyu oluşturmayı ve karar alıcıları etkilemeyi hedefleyen açıklama ve raporlarının sayısı oldukça fazladır. Bu açıklama ve raporların listelerine ve tam metinlerine, ayrıca periyodik ihlal raporlarına İHD, MAZLUMDER, TİHV, İHGD, İHAD, UAÖ-Türkiye gibi insan hakları örgütleri başta olmak üzere hak temelli çalışan STK'ların web sayfalarından ulaşılabilir. STK'ların hangi konularda araştırma – inceleme ya da izleme yapıp raporlar yayınladıklarına, hukuki girişimlerde bulduklarına dair bir liste çalışması yapmak bu yazının öncelikli amacı olmadığı gibi, hacim itibarıyla de oldukça uzun bir liste vermemizi gerektirecektir. İzleme ve raporlama yapan örgütlerin dışında, vicdani retçiler, savaş karşıtları gibi tamamen militarizm üzerine yoğunlaşmış inisiyatifler de bulunmaktadır. Bunlar da, daha çok kamuoyunu bilgilendirme, anti-militarist bir toplumsal bilinç oluşturma amaçlı yayın ve etkinlikler yapmaktadır. Bu çalışmada ise, spesifik bazı sorunlar/olaylar karşısında STK'ların geliştirdiği denetim mekanizmaları ve faaliyetleri arasında öne çıkan bazı örnekler ele alınacaktır.

SİVİL TOPLUMUN HUKUK MÜCADELESİ

MİLLİ GÜVENLİK SİYASET BELGESİ

2005 sonlarında kabul edilen ve “kırmızı kitap” veya “gizli anayasa” olarak da adlandırılan Milli Güvenlik Siyaset Belgesi (MGSB)'nin hem içeriği hem de sivil toplumdan, hatta ülkenin güvenliğiyle ilgili son sözü söyleme yetkisine sahip tek kurum olan Meclis'ten dahi saklanmış olması, STK'ların da yoğun eleştirilerine hedef oldu. İHD, MGSB'nin ve bu belgeyi yürürlüğe koyan Bakanlar Kurulu kararının yürütmesinin durdurulması ve iptali istemiyle Danıştay'a dava açtı. İnsan haklarını sınırlayıcı hiçbir belgenin, hatta kanunun çıkarılmayacağını vurgulayan İHD, MGSB'nin pek çok alanda hak ve özgürlükleri

kısıtlayıcı düzenlemeler içerdiğini belirtti. Bunun yanı sıra İHD, milli güvenliğin sağlanmasından yana hükümetin Meclis'e karşı sorumlu olduğunu, oysa MGSB'nin Meclis onayından geçirilmediğini, bürokrasinin bildiği bir belgenin Meclis'ten kaçırıldığını, bunun da Anayasa'nın 117. maddesine aykırı olduğunu dile getirerek bu belgenin Anayasa'ya da aykırı olduğunu öne sürdü. Dava, Danıştay tarafından henüz bir karara bağlanmamıştır.

HRANT DİNK DAVA İZLEME EKİBİ

19 Ocak 2007 günü İstanbul Şişli'de, AGOS gazetesinin önünde katledilen Hrant Dink'in ardından adaletin gerçekleşmesi için müdahil avukatlara destek vermek ve kamuoyunu davayla ilgili bilgilendirmek amacıyla "Hrant Dink Dava İzleme Ekibi" oluşturuldu. Çeşitli STK temsilcilerinin, gazetecilerin, akademisyenlerin, uzmanların ve aktivistlerin yer aldığı İzleme Ekibi, avukatların talepleri doğrultusunda, belgeleri inceleyip açıklamak, rapor haline getirmek, ipucu olabilecek verileri ayıklamak ve düzenlemek gibi çalışmalar yapmakta ve adil bir yargılanmanın gerçekleştirilebilmesi için önemli katkılar sağlamaktadır. Bunlara ilaveten, İngilizce ve Türkçe yayın yapan <http://www.hranticinadaleticin.com> web sitesinden davanın seyri kronolojik olarak güncellenmekte, duruşma günleri, Hrant Dink'in arkadaşlarının basın açıklamaları ve Türkiye'de ya da dünyada Hrant Dink adına düzenlenen her türlü etkinlik duyurulmaktadır. İzleme Ekibinin esas amacı, cinayet öncesinde ve sonrasında yapılan ihbarları değerlendirmeyen, dolayısıyla bu cinayette kasıtlı ya da ihmalle payı bulunan kolluk görevlilerinin yargılanması, cinayete ilgili tüm gerçeklerin ortaya çıkmasıdır.

İnsan hakları savunucuları tarafından izlenen ve gözlem raporu hazırlanan bazı davalar:

- Şemdinli davası;
- Hrant Dink davası;
- Malatya davası;
- Baran Tursun'un polis tarafından öldürülmesi davası;
- Baran Tursun'un babası Mehmet Tursun hakkında açılan davalar;

6 http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Agustos%202007.pdf.

7 http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Kasim%202007.pdf.

8 http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=484:van-ercte-yamini-yen-mehmet-den-e-k-arairma-ve-celeme-raporu&catid=34:el-raporlar&Itemid=90.

FESTUS OKEY DAVASI

20 Ağustos 2007'de Nijeryalı göçmen Festus Okey, Beyoğlu Emniyet Müdürlüğüne gözaltına alındıktan sonra polis kurşunuyla öldürüldü. Olayın hemen ardından, Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü, Festus Okey'in polisin silahını almaya çalışırken vurulduğunu açıkladı. STK'lar, yaptıkları açıklamalar ve protestolarla, soruşturma açılıncaya kadar olayın gündemde kalmasını sağladılar. Bu girişimlere Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve uluslararası örgütlerin baskıları da eklenince, olay parlamentoya ve yargıya taşındı.⁶ Bu arada, Festus Okey'le ilgili dava dosyasını inceleyen Çağdaş Hukukçular Derneği (ÇHD) İstanbul Şubesi avukatları, bir dizi hukuki sorun ya da aydınlatılması gereken nokta belirlediler. Avukatlara göre, Okey'in öldürüldüğü gün tutanağı hazırlayan kişi, Okey'in katil zanlısı polis memuru Cengiz Yıldız'dı. Okey'in vurulması Savcılığa üç saat geç haber verilmişti; bu süre içinde de dava ile ilgili önemli deliller imha edilmişti. Örneğin Cengiz Yıldız'ın parmak izleri alındığında barut izi bulunmadığı belirtilmişti. Çünkü bu arada Yıldız'ın elini yıkamış olması ihtimali oldukça yüksekti; bu da en azından Emniyet'in önemli bir ihmali olduğunu gösteriyordu. Öte yandan, Savcılık dosyasında yer alan belgelere göre, Okey nezarethaneye alınmamıştı. Ancak Okey ile beraber alıkonulan Mamina Oga nezarete alınmış ve bu sürede dosyadaki belgelerde belirtildiği gibi nezarethane tadilatla değildi. Emniyet Müdürlüğü, kamera kaydı yapmadıklarını belirtiyordu ama giriş-çıkış ve diğer görüntülerin silinmiş ya da üzerlerine yeniden kayıt yapılmış olması yüksek bir ihtimaldi. Ayrıca karakol giriş-çıkış ve hastane görüntülerinde Festus Okey'in üzerinde görülen gömlek de deliller arasında bulunmamaktaydı. Bu da delillerin karartıldığı ihtimalini gündeme getirmekteydi. Tüm bunlara ek olarak, Beyoğlu Emniyet Müdürlüğünde yaşanan olayın ardından polis memurları, savcılık soruşturmasını zorlaştırmak için de her yolu denediler. İlk duruşmada mahkeme, işlenen suç "kasten adam öldürme" olarak değerlendirip görevsizlik kararı verdi.⁷

VAN VE HAKKÂRİ'DE SUÇ DUYURULARI

5 Mart 2008 tarihinde Van'ın Erciş ilçesinde Demokratik Toplum Partisi (DTP)'nin düzenlediği şölenin ardından kent merkezine doğru yürüyen bir grubun slogan atması üzerine, güvenlik güçleri müdahale etti; bir kişi öldü, çok sayıda kişi yaralandı. Van Barosu, İHD ve MAZLUMDER bir heyet oluşturarak, "Erciş'teki Gösterilerde Orantısız Güç Kullanımı İddiaları ve Mehmet Deniz'in Yaşamını Yitirmesine İlişkin Özel Rapor"⁸ hazırladılar ve suç duyuru-

sunda bulundular. Rapor, savcılık dosyasına da girdi ancak polisler hakkında soruşturma izni verilmemesi üzerine, konu idari yargıya taşındı. Erciş Cumhuriyet Savcılığı, polisler hakkında iddianame hazırlayarak Erciş Ağır Ceza Mahkemesine gönderdi fakat Mahkeme iddianameyi reddetti. Bunun üzerine yapılan itiraz, halen Van Nöbetçi Ağır Ceza Mahkemesince incelenmektedir.

Öte yandan, Van, Hakkâri ve Yüksekova'da 2008 Nevruz olaylarında iki kişi öldü, çok sayıda kişi yaralandı. MAZLUMDER yöneticileri, hazırladıkları "Van – Hakkâri – Yüksekova 2008 Nevroz Olayları Raporu"⁹ ile birlikte Van ve Hakkâri Valileri, Emniyet Müdürleri, Yüksekova Kaymakamı ve Emniyet Müdürü ile olaylarda görevli kolluk mensupları hakkında suç duyurusunda bulundular; ayrıca İçişleri Bakanlığına da başvurarak idari soruşturma açılmasını talep ettiler. Ancak müştekilerin İstanbul'da ikamet ettikleri, "tarafli ve siyasi görüş sahibi" kişilerle görüştükleri, işlenen bu suçlardan zarar görmedikleri ve suç duyurusu dilekçelerinde "PKK propagandası" yaptıkları gerekçesiyle sorumlu kamu görevlileri hakkında soruşturma açılmasına gerek görülmedi. Van Barosu, İHD, MAZLUMDER ve ÇHD Van Şubeleri ile İnsan-Der temsilcilerinden oluşan bir heyet de aynı olayları araştırdı ve 9 Nisan 2008 tarihli "Van Nevroz Olaylarını Araştırma – İnceleme Raporu"nu açıkladı; Van Barosu Başkanı Ayhan Çabuk, aynı sorunla ilgili olarak suç duyurusunda bulundu.

ALMANAK TÜRKİYE 2005: GÜVENLİK SEKTÖRÜ VE DEMOKRATİK GÖZETİM

Sivil toplumu sürekli denetim altında tutmaktan vazgeçmeyen ordu, sivil toplumun güvenlik sektörünün demokratik denetimine yönelik çalışmalarından olağanüstü ölçüde rahatsızlık duymakta ve bu tür girişimlere karşı tehdit boyutlarına varan tepkiler vermektedir. Bunun çarpıcı bir örneğini, bizzat Genelkurmay Başkanının, TESEV 2005 Güvenlik Almanak'ına yönelik sert tepkileri oluşturdu. Genelkurmay Başkanı, Almanak'ın, TSK'yı yıpratma operasyonunun bir parçası olduğunu iddia etti. Almanak'ta yazan kamu görevlisi uzmanlar hakkında soruşturma açıldı.

YASAMA FAALİYETLERİNDE STK'LAR

STK'lar, 2006'da Terörle Mücadele Kanunu (TMK) ile ilgili yapılmak istenen değişiklikleri önlemeye çalıştılar ancak başarılı olamadılar. İHD, yeni tasarının hak ve özgürlüklere yönelik bir "saldırı" olduğunu vurgularken,¹⁰ Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı (TGTV) tasarının tüm yurttaşları potansiyel terörist olarak gördüğünü ileri sürdü.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti, Türkiye Gazeteciler Sendikası, Türkiye Yayıncılar Birliği, Uluslararası Pen Türkiye Merkezi, Türkiye Yazarlar Sendikası ve Kitap Çevirmenleri Meslek Birliği, ortak bir açıklama ile TBMM'nin söz konusu tasarımı reddetmesini istedi.¹¹ MAZLUMDER ise, tasarıyla ilgili bir rapor yayınladı.¹² TBMM Adalet Komisyonundaki görüşmeler boyunca TBB¹³ ve Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC) taslağa yönelik eleştirilerini ve daha kapsamlı bir düzenleme yapılması taleplerini dile getirdiler.

İHD, MAZLUMDER, İHGD başta olmak üzere, pek çok STK ve meslek kuruluşu, 2007'deki Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu (PVSK)'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Teklifi'nde öngörülen değişikliklerin getireceği sakinca ve riskleri belirleyip açıkladılar. 14 Haziran 2007'de yürürlüğe giren PVSK'da yapılan değişikliklerle polisler tanınan yetkilerin artmasının ardından, Haziran ve Temmuz ayları içerisinde özellikle İstanbul Beyoğlu başta olmak üzere pek çok yerde işkence ve kötü muamele vakalarında artış gözlemlendi. Polise verilen yeni yetkilerin, Taksim ve Beyoğlu'nda işkence ve kötü muameleyi arttırdığına dikkat çeken İHD ve MAZLUMDER, iki ayda 60'dan fazla başvuru aldıklarını açıkladılar. Buna karşılık, Beyoğlu Mahalle Muhtarları Derneği ile Beyoğlu Taksiciler Kooperatifi öncülüğünde bir grup muhtar ve taksici, Beyoğlu Emniyet Müdürlüğü görevlilerine destek olmak amacıyla Taksim Meydanı'nda toplandılar.¹⁴

MUHTIRALAR VE ANDIÇLAR GÖLGESİNDE SİVİL TOPLUM

Haftalık Nokta dergisi, 5 Nisan 2007 günü "Günümüzdeki sivil eylemler ne kadar sivil?" diye sorarak çıktı. Nokta'nın yayınladığı, TSK'nın 2004 yılında, darbe hazırlıklarına paralel bir biçimde STK'larla işbirliği planı yaptığını ortaya koyan belgeye göre, TSK'nın kamuoyu oluşturmak ve ortak hareket etmek açısından en olumlu bulunduğu STK, Atatürkçü Düşünce Derneği (ADD) idi. 12 Nisan günü Genelkurmay'dan yapılan açıklamayla, TSK da Plan'ın varlığını kabul etti. Yine aynı gün, Genelkur-

9 http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=135.

10 İHD'nin resmi açıklaması için bkz. <http://www.ihd.org.tr/basin/bas20060501.htm>

11 "Meslek örgütleri, basına ağır cezalar öngören yeni TMY'yi yerden yere vurdu," *Hürriyet*, 25 Haziran, 2006; "TMY hakları gasp edecek," *Radikal*, 29 Haziran 2006. Tam metin için bkz. <http://www.tgc.org.tr/duyurular.html>

12 <http://www.mazlumder.org/ana.php?konu=rapor&id=1052&lang=tr>

13 Türkiye Barolar Birliğinin resmi açıklaması için bkz. http://www.barobirlik.org.tr/calisma/haberler/tbb/060430_tmy.aspx

14 http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Eylul%202007.pdf.

may Başkanı Yaşar Büyükanıt bir basın toplantısı düzenleyerek, “Cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde bağlı olacak bir kişinin Cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz”¹⁵ dedi. 14 Nisan’da da, eski Jandarma Genel Komutanı Şener Eruygur başkanlığındaki Atatürkçü Düşünce Derneğinin öncülük ettiği ve birçok STK’nın da destek verdiği “Cumhuriyet Mitingleri”nin birincisi Ankara’da yapıldı. Bu “sivil toplum” faaliyeti İstanbul, İzmir, Samsun, Manisa, Çanakkale ve Mersin gibi çeşitli şehirlerde birkaç ay boyunca sürdürüldü.

Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ilgili ilk tur 27 Nisan’da yapıldı ve aynı günün son saatlerinde Genelkurmay’ın internet sitesine bir elektronik muhtıra düştü. Doğrudan cumhurbaşkanlığı seçimlerini hedef alan bu e-muhtırayla ordu, sürecin kaygıyla izlendiğini belirterek TSK’nın konuyla ilgili tartışmalarda taraf olduğunu vurguladı. Ordunun sadece sivil siyasete değil, aynı zamanda yargıya da yeni bir müdahalesi olan bu “e-muhtıra” üzerine Hükümet, daha önceki askeri müdahalelerin ardından hükümetlerin takındığı tavırların aksine, muhtırayı sert bir tepkiyle karşıladı.¹⁶

Bu arada, 7 Nisan 2008 günü *Taraf* gazetesi, Mart 2006 tarihli “Sivil Toplum Örgütlerinin Faaliyetleri” başlıklı bir “Andıç” yayınladı. Genelkurmay Başkanlığı Bilgi Destek Daire Başkanlığı tarafından hazırlanıp Genelkurmay 2. Başkanlığına ve Genelkurmay Harekât Başkanlığına gönderildiği belirtilen belgeyle, TÜSİAD’dan TESEV’e kadar pek çok STK’nın; Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’den Rahmi Koç’a, Sabancı ailesinden, Eczacıbaşı’lara, Can Paker’den Oktay Ekşi’ye kadar birçok kişinin fişlendiği ortaya çıktı. Söz konusu belgede, birçok kurum ve kişi, “Türkiye’yi bölmek isteyen ABD ve AB’nin projelerini Türkiye’de yürütmek için birçok fondan yardım almakla” suçlandı.¹⁷ Belgenin hazırlık amacının, “ABD ve AB’nin kendi amaçlarına uygun olarak yönlendirdiği sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri hakkında bilgi vermek ve bu kapsamda alınabilecek karşı tedbirler hakkında onay almak” olduğu belirtiliyordu.¹⁸ Belgede AÇEV, İKSV, KADER, KAMER, TESEV, TOBB, TÜSİAD ve SODEV gibi birçok STK ve Robert Koleji, ENKA okulları, Sabancı Üniversitesi ve Bilgi Üniversitesi gibi eğitim kurumlarının yanı sıra Adalet, Dışiş-

leri ve Milli Eğitim Bakanlıklarının faaliyetlerine de geniş yer ayrılmış olduğu görüldü.

Altı bölümden oluşan belgede “STÖ’ler Hakkında Medyada Yer Alan Haberler”, “ABD ve AB’den Mali Destek Aldığı Tespit Edilen Sivil Toplum Örgütleri”, “Türkiye’deki Sivil Toplum Örgütlerinin İlişkileri”, “TSK ile İletişim İçinde Olan Dernekler”, “Medyada ve Üniversitelerde Görev Yapan Emekli TSK Personeli” ve “Planlanan Faaliyetler” gibi bölümler yer alıyor. Planlanan Faaliyetler bölümünde, TSK ile yönetsel ve ekonomik ilişkileri ve bağları bulunan ve binlerce eğitilmiş personelin görev yaptığı şirket ve vakıflar (OYAK, ASELSAN, MKE gibi) ile birlikte “TSK’nın halkla bütünleşmesi, TSK lehine kamuoyu oluşturma, genel ve yerel medyanın izlenmesi” için işbirliği yapılacak olan kurum ve isimler olarak niteleniriliyor.¹⁹

SINIR ÖTESİ OPERASYONLAR VE SİVİL TOPLUM

İstanbul Barış Meclisi Grubu, Sosyalist Demokrasi Partisi (SDP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP), Emeğin Partisi (EMEP), Emekçi Hareket Partisi (EHP), Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (DSİP) ve İHD’nin yanı sıra çok sayıda örgütü bir araya gelerek, TSK’nın Kuzey Irak’a gerçekleştirdiği sınır ötesi operasyona tepki gösterdi ve hükümeti ‘Savaş Hükümeti’ olarak niteledi.²⁰ Buna karşılık, Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKKONFED), Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) gibi işadamları örgütlerinin liderleri, sınır ötesi operasyona tam destek verdiler.²¹

Muhalefet liderleri Deniz Baykal ve Devlet Bahçeli’nin sınır ötesi harekâtle ilgili eleştirileri üzerine, Genelkurmay 4 Mart’ta, Baykal ve Bahçeli’nin sözlerini “*Türk Silahlı Kuvvetlerini hedef alan haksız ve seviyesiz saldırılar*” olarak değerlendirerek sivil siyasi hayata bir kez daha çeki düzen vermeye kalkıştı. Buna karşı MAZLUMDER, CHP ve MHP’nin TSK ile ilgili söz konusu eleştirilerine Genelkurmay’dan bir açıklama ile cevap verilmesini ve açıklamanın içeriğini eleştirdi. MAZLUMDER, demokratik toplumlarda eleştirilemez bir kurum olmadığını ve halkın temsilcisi olan siyasi partilerin çeşitli kurumlara yönelik eleştirilerinin “halkın iradesini yansıtan ifadeler” olduğunu vurguladı.

İSTENMEYEN MİSAFİRLER: MÜLTECİLER

Nisan 2008’de hYd, hazırladığı “İstenmeyen Misafirler: Türkiye’de Yabancı Misafirhanelerinde Tutulan Mülteciler” raporuyla Türkiye’deki mültecilerin tabi oldukları koşulları ve karşılaştıkları kötü muameleleri gözler önüne

15 “Büyükanıt cumhurbaşkanı adayını tarif etti,” *Radikal*, 13 Nisan 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218257>

16 <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/406662.asp> .

17 “Andıç belgesine girmeyen kalmamış,” *Taraf*, 7 Nisan 2008

18 “STK’lara yönelik suçlamalar,” *Taraf*, 7 Nisan 2008

19 Ayrıntılı bilgi için bkz. TESEV Aylık İzleme Raporu, Nisan – Mayıs 2008.

20 “Sol partiler operasyona tepkili,” *Radikal*, 20 Aralık 2007

21 http://www.tesev.org.tr/UD_OBJE/PDF/DEMP/AIR/Aylık%20Izleme%20Raporu%20-%20Ekim%202007.pdf.

serdi.²² Rapor'a göre polisler, misafirhanelerdeki kişilerin gerek sığınma başvurusunda bulunma, gerekse temel ihtiyaçlarıyla ilgili taleplerini önemsememekte, onlara kaba davranmakta, hatta yer yer fiziksel şiddet uygulamaktaydılar.²³ Rapor, hYd tarafından Emniyet Genel Müdürlüğü Yabancılar Hudut İltica Daire Başkanlığına da sunuldu ancak Emniyet rapordaki iddiaların kabul edilemez olduğunu savundu.²⁴

Nisan 2008 sonunda, BMMYK, dört mültecinin ölümüyle ilgili olarak Türkiye'den açıklama istedi. BMMYK'nın görgü tanıklarına dayandırarak verdiği bilgiye göre,²⁵ 60 kişi sınır dışı edilmek üzere Habur Sınır Kapısı'na götürülmüş ancak Iraklı yetkililer kendi vatandaşları olmadıkları gerekçesiyle bunlardan 18'inin geçişine izin vermişti. Bunun üzerine Dicle nehrini yüzerek geçmeye zorlanan 18 mülteci den dördü boğularak ölmüştü. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM) Göç Komisyonu Türkiye'ye Irak sınırında boğularak ölen göçmenlerle ilgili soruşturma başlatması çağrısında bulunurken, hYd, İHD, İHGD, MAZLUMDER, Mültecilerle Dayanışma Derneği ve UAÖ Türkiye Şubesi ortak açıklama yaptılar.²⁶

11 Haziran 2008 günü, Kırklareli Gaziosmanpaşa Yabancı Kabul ve Barındırma Merkezi, bir kişinin ölümü ile neticelenen olaylarla gündeme geldi. MAZLUMDER, kampı ziyaret etti; sığınmacılar, kamp yöneticileri ve mülki amirlerle görüşerek "Kırklareli Gaziosmanpaşa Yabancı Kabul ve Barındırma Merkezinde Yaşanan Olayların ve Kampın Genel Değerlendirme Raporu"nu²⁷ hazırladı.

İŞKENCE ATLASI, İŞKENCENİN HARİTALANMASI

Başbakan Tayip Erdoğan, 4 Eylül 2007'de "işkenceye sıfır tolerans" sözünü yineleyerek "ülkemde şu anda işkence diye bir olay yoktur; ispatınız varsa çıkar konuşursunuz" sözlerine STK'lar tepki gösterdi. İHD ve MAZLUMDER tarafından yapılan açıklamalarda, yalnızca Haziran ayında üç ilde üç gözaltında ölüm vakasının yaşandığı belirtildi. İHD'ye göre, 2007 yılının ilk altı aylık döneminde 376 kişi işkence ve kötü muameleye maruz kaldı.

Nisan 2008 sonunda TİHV, dokuz uzmanın beş yıllık bir çalışma sonucunda hazırladığı 'İşkence Atlası'nı yayımladı. İşkencenin tıbbi olarak belgelendirmesine ilişkin dünyada ilk yayın olma özelliğini taşıyan kitap, işkence yöntemlerini, işkencenin teşhisini ve muayenenin nasıl yapılması gerektiğini fotoğraf ve çizimlerle anlatılırken, Türkiye'de 12 Eylül darbesinden bu yana bir milyon üzerinde kişinin işkenceye uğradığını da ortaya koydu.²⁸

Bu dönemde hYd de, İHGD ile birlikte "Hak Mücadelesinde Haritalama Yöntemi: Türkiye'de İşkencenin Strate-

jik Haritasının Çıkarılması"²⁹ başlıklı projeyi tamamladı. 1 Şubat 2006 – 30 Nisan 2008 tarihleri arasında yürütülen çalışma, Türkiye'de işkence ve kötü muamele olgusunu çevreleyen ilişkiler ağını, yani sahayı görsel bir diyagrama dönüştürmeyi hedefliyordu. İşkence ve kötü muamelenin meydana gelmesinde ya da işkenceyle mücadele edilmesinde rolü olan veya olabilecek aktörler arasındaki güç/etki ilişkilerini gösteren harita, işkence ve kötü muamelenin sona ermesi için çaba göstermek isteyenlere bir büyük resim sunarak olası müdahale alanlarını gösteriyor. Çalışmanın ana hedefi, bu ağın aktörleri ile ilgili bilgi almak ve ilişki zincirini kırabilmek için yaratıcı ve stratejik düşünmeye, işbirliğine ve yaratıcı yeni yöntemlere ihtiyaç olduğunu gözler önüne sermektir.

DARBELERE KARŞI SİVİL TOPLUM: GENÇ SİVİLLER, DARBEYE KARŞI 70 MİLYON ADIM

12 Eylül darbesinin yıldönümünde, DİSK ve KESK gibi sendikalar, TTB, TMMOB ve TÜRMOB gibi meslek kuruluşlarıyla bir grup akademisyen tarafından başlatılan "yeni bir anayasa" kampanyası üzerine Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, yeni bir anayasaya yönelik çalışmalarla ilgili olarak "bizim taraf olduğumuz ve vazgeçemeyeceğimiz unsurlar vardır. Bunlar Türkiye Cumhuriyeti'nin üniter devlet yapısının, üniter yapıdan oluşan ulus devlet yapısının, bu temel yapıya dayalı laik devlet yapısının ve silahlı kuvvetlerin yerleşik düzenlemelerinin politik, hissi ve ön yargılı yaklaşımlarla bozulmamasıdır"³⁰ diyerek, bir kez daha sivil toplum taleplerine müdahalede bulundu. İnsan Hakları Gü-nü'nden bir gün sonra, 11 Aralık'ta katıldığı bir sempozyumda da konuşan Büyükanıt, insan hakları, demokrasi, özgürlükler ve barış kavramlarının teröristler tarafından kullanıldığını belirterek, insan haklarının adeta terörist hakları haline dönüştüğünü ileri sürdü.³¹

Bu tür müdahalelerin sıkça görüldüğü 2006–2008 döneminde, özellikle 2007 e-muhtırasından sonra, sivil toplum hareketinde yeni gelişmeler de yaşandı. 19 Mayıs 2006

22 http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/multeci_gozetim_raporu_tr.pdf

23 <http://www.hyd.org.tr/?pid=608>

24 "Mülteci Dosyası: Acı ve İşkence," *Radikal*, 3 Nisan 2008

25 <http://www.unhcr.org/news/NEWS/4811e23c4.html>

26 "Hak Örgütleri Dicle'de Boğulan Mültecilerle İlgili Açıklama İstedi," *Bianet*, 2 Mayıs 2008

27 http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=1307

28 "Türkiye'de 1 Milyon Kişi İşkence Mağduru," *Sabah*, 24 Nisan 2008

29 <http://www.stramap.org/tr/anasayfa.aspx>

30 "Yaşar Büyükanıt: Konuşmak için taslağı bekliyoruz," *Radikal*, 2 Ekim 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234-555>

31 a.g.e

günü yayımladıkları Kürt sorunuyla ilgili bildiriyle askeri vesayete ve militarizme karşı ciddi bir ses çıkaran Genç Siviller, “Cumhuriyetin iyi çocukları”, “Darbe devam ediyor”, “Anayasa Referandumunu”, “Sivil Anayasa nasıl yapılır?”, “Bir muhtıra gecesi ve ben” ve benzeri bir dizi etkinlikle, militarizm ve askeri vesayet konusunda kamuoyu oluşturma amaçlı çalışmalar yaptılar. Genç Siviller, “Sabaha karşı darbeye karşı” diyerek 12 Eylül darbesinin 28. yıldönümünde, darbenin ilan edildiği saat olan sabaha karşı 03.59’da darbenin duyurulduğu TRT Radyosu’nun İstanbul binası önünde 12 Eylül’ü protesto ettiler. Medyanın ve kamuoyunun görmezden gelemediği sayısız eylem ve etkinliğe imza atan Genç Siviller, duyarlılıklarını paylaşan başka inisiyatiflerle birlikte “Darbeye Karşı 70 Milyon Adım Platformu” içinde de yer aldılar.

Darbeye Karşı 70 Milyon Adım Platformu’nun 21 Haziran 2008 günü İstanbul’da düzenlediği yürüyüşte, farklı kesimlerden binlerce kişi “Darbelere Dur De”, “Darbeye Karşı Ses Çıkar” slogan ve pankartları ile yürüdü. Bunun dışında Darbeye Karşı 70 Milyon Adım Platformu, yine pek çok inisiyatifi ve STK’nın da katılımıyla 12 Eylül’ün yıldönümünde kurduğu “Vicdan Mahkemesi”nde darbecileri yargıladı. Genç Siviller ayrıca 12 Eylül’den sonra 28 Şubat Vicdan Mahkemesini kurarak yine darbecileri yargılarken, Küresel Eylem Grubu, DSİP ve Genç Siviller, “Demokratik Alanda Darbe Yasaktır!” uyarısı yapmak üzere pek çok yerde “Yarın Darbe Olursa” toplantıları düzenlediler.

SONUÇ

En ilgili olduğu düşünülen STK’ların bile Türkiye’de güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda yeterince ilgilenmedikleri söylenebilir. Güvenlik sektörünün demokratik denetimini gündemlerine alan ya da alabilecek olan örgütler olarak, insan hakları ve demokrasi alanında çalışan örgütler, güvenlik politikalarının mağdur ettiği kurbanlar üzerinde çalışan kuruluşlar ve savaş, silah ve şiddet konularında çalışan örgütler zikredilebilir. Ancak bu “ilgili” örgütler de demokratik denetimi daha çok “dolaylı” olarak yapmaktadır. STK’ların güvenlik sektörünün demokratik denetimi konusunda yaşadıkları sorunları, kendilerinin gözlem ve tespitleri ışığında şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. STK’lar, güvenlik sektörünün demokratik denetimi ve gözetimi konusunun başlı başına bir sorun olduğundan ve pek çok soruna da kaynaklık ettiğinden yana güçlü bir farkındalığa sahiptirler. Ancak STK’lar, halen güvenlik kurumlarının demokratik denetimine yönelik etkili bir çalışma yap(a)mamaktadır.

2. STK’lar kendi sorunlarının, konuyla ilgili güçlü ve zayıf yanlarının farkındadırlar ve bunu dile getirmekten de kaçınmamaktadır.
3. Mevcut sistemin kuruluşunda askerlerin belirleyici bir role sahip olması, eleştirilmelerini ciddi biçimde engellemektedir. STK’lar dahi, güvenlik kurumlarını, özellikle askerleri, diğer kamu yetkililerini, siyaseti eleştirdikleri gibi eleştirememektedir. Asker kişiler ve askeri kurumlar, ciddi bir dokunulmazlık zırhına sahiptir. Oysa askerlerin, sivil siyasi hayata hükmedebilen bir pozisyondan çıkarılarak, denetlenebilen, hesap sorulabilen bir konuma getirilmesi zorunludur.
4. Toplumun geniş kesimlerine egemen olmuş olan güvenlikçi bakış açısı, milliyetçiliği ve şiddeti hayatın her alanına yayan eğitim sistemiyle pekiştirilmektedir. Sivil toplum kuruluşları dahi bundan kurtulamamaktadır. Bu yüzden, STK’ların da sivilleşmesi ve demokratlaşması gerekmektedir.
5. Güvenlik sektörü söz konusu olduğunda, STK’lar etkisizleşmektedir. Örneğin Maliye Bakanlığından, askeri harcamalarla ilgili bilgi talep edilebilmekte ancak askeri harcamalar için ayrılan bütçenin nereye harcandığına dair bilgi edinebilmek mümkün olmamaktadır. Öte yandan, şiddetin ve devletin çıkarları için ölmenin bu kadar kutsallaştırıldığı bir ülkede, güvenlik kurumlarının demokratik gözetimi, toplumsal açıdan da zordur. Yine de, bunca kişinin ölümünden sonra, bu ordunun yıllık maliyetini ya da başarısını yüksek sesle sorgulamanın yollarını bulmak gerekmektedir.
6. Hak temelli örgütler, silahlı politik grupları da güvenlikle ilgili olarak takip etmeyi gündemlerine almamıştır. Bu grupların, özellikle hak ihlallerinde kullandıkları silahları temin ettikleri yerlerin ve finansman kaynaklarının izlenmesi gerekmektedir.
7. Mevzuat açısından; askeri kurumların denetimiyle ilgili düzenlemelerin olmayışı önemli bir sorundur. 2003 yılında yapılan mevzuat değişikliği ile Sayıştay Kanunu’na geçici bir madde eklenmiş ve böylece askeri kurumlar da mali denetim kapsamına alınmıştır. Ancak bu düzenleme, bağımsız, düzenli, etkili ve kabul edilebilir bir denetim imkânı getirmemektedir.
8. STK’lar, Meclis’le çok zayıf ilişkiler içerisindedirler. Genel kurulları izlememekte, soru önergesi verilmesi yoluyla yapılabilecek denetim faaliyetlerinden bile uzak durmaktadırlar. Etkili bir sivil denetim için Meclis’le ilişkilerini güçlendirmelidirler.

Ders Kitaplarında Militarizm¹

Ayşe Gül Altınay

Tarih Vakfı çalışanları ve gönüllüleri tarafından yürütülen ve 2007-2008 ders yılında okutulan 139 ders kitabını kapsayan zorlu ve titiz tarama çalışmasından süzülenlere militarizm bağlamında baktığımızda üç başlık öne çıkıyor: Ordu-millet miti ve özcü askeri kimlik kurgusu; savaşların/şiddetin sıradanlaşması, olumlanması ve yüceltilmesi; ve askerleşmiş vatandaşlık anlayışı. Bu yazıda, 10. sınıfta okutulan Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabı ve ilköğretim ve lise öğrenimi boyunca kullanılan diğer ders kitapları bu üç başlık altında birarada değerlendirilecektir.

ORDU-MİLLET MİTİ VE ÖZCÜ ASKERİ KİMLİK KURGUSU

Yeni ilköğretim ve lise ders kitapları, 16 bin yıllık bir geçmiş olduğu savunulan² Türklerin tarih boyunca bir “ordu-millet” olduklarına dair önermelerle doludur. Öğretmen kılavuz kitaplarında da bu konunun altı özellikle çizilmiş, çoğu zaman aynı kitapta birkaç defa “ordu-millet” geleneğinin vurgulanması istenmiştir. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretmen Kılavuz Kitabı’ndan örnekleyelim:

“Türk Silahlı Kuvvetlerinin Türkiye Cumhuriyeti’nin varlığının ve geleceğinin teminatı olduğu, Türk milletinin içinden çıktığı, ‘Ordu millet’ bütünlüğünün en güzel örneği olduğu, devleti iç ve dış tehditlere karşı koruma görevi olduğu vurgulanacaktır.”³ “Askerlik yapmanın önemini günümüze bağlayarak vurgulayınız. Düzenli ve disiplinli orduya sahip olmanın zafer kazanmaya, ülke savunmasına katkılarını sorunuz. (...) Geçmişten günümüze Türk halkının zorluklara karşı başarılı mücadele vermesi ve kendisine saldıran düşmanlarını mağlup etmesinden dolayı ordu millet olarak nitelendiğini belirtiniz [sic].”⁴

Bu örneklerde ifade bulan “ordu-millet” miti 1930’lar sonrası Türk milliyetçiliğinin kurucu mitlerinden biridir. Bu mitin önemli bir sonucu olarak askerlik kültürelleştirilmiş, savunmanın, ordunun veya genel anlamda devlet ör-

gütlenmesinin değil, *kültürün* bir uzantısı olarak kurgulanmaya başlanmıştır⁵. Özcü bir askeri kimlik kurgusuna ve anakronik bir tarih anlayışına⁶ dayanan bu mite göre savaşçılık Türk “ırk”ının değişmez bir özelliği, Türk kültürünün gururla taşınan bir vasfıdır: “Her Türk Asker Doğar!”

SAVAŞIN/ŞİDDETİN SIRADANLAŞTIRILMASI, OLUMLANMASI, YÜCELTİLMESİ

Ders kitaplarında “savaşın kaçınılmazlığı” teması, hem doğrudan ifade edilen bir görüş, hem de kitapların (özellikle Tarih ve Milli Güvenlik Bilgisi kitaplarının) ana çerçevesini çizen bir varsayım olarak çıkıyor karşımıza. Örneğin, Milli Güvenlik Bilgisi kitabındaki bir okuma parçasında savaşın ve şiddetin kaçınılmazlığı şöyle anlatılıyor:

“İnsanlar hayat sahnesinde var oldukça aralarındaki mücadele de devam edecektir. Harp denen bu toplumsal mücadelenin değişmeyen tek önemli ve hakim aracı, her yönüyle gelişmiş olan asker adını verdiğimiz insandır. Mesleğin adının, asker kelimesinden türeyerek alınmış olması da mesleğin insanla bütünleşmiş olduğunu gösterir.”⁷ “Vatanseverliğin en büyük hareket unsurlarından, güç kaynaklarından olan vatan fikrini gönüllerden uzaklaştırmak, hakları korumanın en

1 Bu çalışma, Tarih Vakfı tarafından Türkiye İnsan Hakları Vakfı ortaklığıyla yürütülen “Ders Kitaplarında İnsan Hakları II” projesi çerçevesinde yapılmıştır. Çalışmanın uzun hali için bkz. “Can Veririm, Kan Dökerim”: Ders Kitaplarında Militarizm,” *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* içinde, der. Gürel Tüzün, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009, s.143-165.

2 Komisyon, *Milli Güvenlik Bilgisi*.69.

3 E.Genç, vd., *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*, s.102.

4 age. s.107.

5 Bkz. Ayşe Gül Altınay ve Tanıl Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik,” *Milliyetçilik: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4* içinde, s.140-154; Ayşe Gül Altınay, *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey*.

6 6. Sınıf Sosyal Bilgiler kitabında kullanılan bir alt başlık anakronik tarih anlayışının çarpıcı bir örneğidir: “Bozkırın Süvarilerinden Çağdaş Türk Ordusuna.”Bkz. *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı*, E. Genç, vd., Ankara:MEB, 2006, 114.

7 *Milli Güvenlik Bilgisi*, s.69.

etkili araçlarından olan ateşli silahları, ellerden almaya benzer. Bir millet; vatan sevgisinden nefesini ayırırsa vatanını sevmeye çok zaman geçmez, vatanını, vatan sevgisiyle dolu olan başka milletlerin istilası altında görür.”⁸

Bu ve benzeri ifadelerde “toplumsal mücadele” kaçınılmaz olarak “savaş”la özdeşleştirilmekte, “hakları korumanın en etkili aracı” olarak “ateşli silahlar” gösterilmekte; insanlar/toplumlar arası sorunların “barışçıl” çözümü ve (insan hakları mücadelesinde olduğu gibi) “şiddetsiz” hak savunması bir imkansızlık olarak kurgulanmaktadır.

Savaşın kaçınılmazlığı fikrini besleyen önemli diğer bir öge “jeostratejik konum” söylemidir:

“Türkiye jeopolitik üstünlüklerinden dolayı tarih boyunca birçok ülkenin ve devletin ilgisini çekmiştir. Bu özellikler Türkiye’ye yönelik iç ve dış tehditleri artırmaktadır. Bazı devletler, Türkiye Cumhuriyeti’ni içten zayıflatmak için çaba harcamaktadırlar. Türkiye, günümüzde ve gelecekte de her zaman iç ve dış tehditlerle karşı karşıya kalacaktır.”⁹

Başka bir deyişle, Türkiye’nin bulunduğu “jeostratejik” konum, savaşı kaçınılmaz kılmakta, güçlü bir orduyu da temel ihtiyaç haline getirmektedir. Daha da önemlisi, Pinar Bilgin’in de vurguladığı gibi, bu söylem jeostratejik değerlendirmeleri siyasetin merkezine yerleştirmekte, bu değerlendirmeleri yapma “donanımına” sahip olan orduya ise hem uluslararası hem ulusal siyasette ayrıcalıklı bir konum öngörmektedir.¹⁰

Siyasetin jeostrateji olarak sınırlandırılması en belirgin olarak Milli Güvenlik Bilgisi dersinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevedeki siyasi değerlendirmeler yalnızca dış siyasetle sınırlı kalmamakta, Türkiye’nin iç siyaseti bağlamında da yapılmaktadır:

“Yaşadığımız tarihsel kesitte dünyamız, küreselleşme adı altında: siyasi, sosyal ve güvenlik bağlamlarında, büyük bir değişim sürecine girmiş bulunmaktadır. Bu aşamada dil ve kültür erozyonu yaratılması yolunda Türkiye üzerinde değişik oyunlar denenmektedir. Örneğin, bazı sözde aydın ke-

simlerin dilimize yabancı kelimeleri sokma çabaları, dil kuralları dışında konuşma tarzları yaratılması ve bu tür konuşma veya hitap tarzlarının film, radyo ve televizyon programları ile genç nesillere, yani Türkiye’nin geleceği olan sizlere aşılması çalışmaları bu çabalardan bazılarıdır.”¹¹ Bu önermelerin jeopolitik bilimi şemsiyesi altında bilimsel iddia ile yapıldığı ve Milli Güvenlik Bilgisi dersinde tartışılan güncel siyaset konularının önemli bir kısmının diğer derslerde tartışılmadığı düşünülürse, öğrencilere verilen mesaj daha bir netleşmektedir: Siyaset = (bilimsel) askeri stratejik analiz. Milli Güvenlik Bilgisi dersini asker-öğretmenlerin veriyor olmasıyla güçlenen bu mesaj iki alt mesajı içinde barındırmaktadır: “Siyaseti askerler bilir ve belirler” ve “doğru siyaset dünyaya askeri gözlüklerle bakarak geliştirilir.” “Doğru siyaset” millî siyasettir ve bu bir “güvenlik” meselesidir. Bu güvenleştirilmiş siyaset anlayışı, sürekli bir “iç ve dış tehdit” algısı karşısında güçlü bir devlet ve güçlü bir ordu ihtiyacını beraberinde getirmektedir.

ASKERİLEŞMİŞ VATANDAŞLIK

Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabına göre “iyi vatandaş” vatanına bağlı vatandaştır; vatan sevgisi “en büyük faziletlerden, en mukaddes vazifelerdendir” ve vatan için “canını seve seve” vermekle ölçülür:

“Dünyadan vatan fikrini kaldırmanın, insanlığa bir hizmet olacağını düşünenler varmış. Biz öyle garip bir maksadı gerçekleştirmek isteyenlere, öncülüğü seve seve bırakırız. Biz oturduğumuz yerlerin her taşı için cevher kıymetinde bir can verdik. Vatanın her avuç toprağı, o yola kendini feda etmiş bir kahramanın hatırasıdır. Bu bakımdan, bize göre; vatanı Çin ve Sibiryaya ile aynı değerde tutmak ihtimalin dışında görülür. Vatan bize kılıcımızın ekmeğidir. Daima kendimize ait, yalnız bize ayrılmış biliriz. Daima kendimizden çok sever, canımızı uğruna feda ederiz...”¹²

Bu alıntılarda ifade bulan önemli bir nokta, vatanın kanla, ölümlerle tanımlanmasıdır. Öğrencilerden daha çok küçük yaşlardan itibaren vatan deyince “kan” ve “kanla sulanmış toprak” düşünmeleri beklenmektedir.

Ders kitaplarının hepsinde devletin ve milletin “bağımsızlığı” sık sık vurgulanırken, birey olarak vatandaşlar için “bağlılık” önemli bir değer olarak sunulur. Milli Güvenlik Bilgisi kitabına son yıllarda eklenen “Vatandaşın Sahip Olması Gereken Temel Değerler ve Üstüne Düşen Görevler” başlıklı yeni bölüm ders kitaplarının tümünde kendini gösteren bu anlayışı çok güzel özetler.¹³

8 age. s.73.

9 N. Yavuz, *İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8*, s.170.

10 Pinar Bilgin, “‘Only Strong States Can Survive in Turkey’s Geography’: The uses of ‘geopolitical truths’ in Turkey,” *Political Geography*, 2007, sayı 26, s.740-756.

11 *Milli Güvenlik Bilgisi*, s.137.

12 age., s.73.

13 age., s.115.

VATANDAŞIN SAHİP OLMASI GEREKEN TEMEL DEĞERLER		
Bağlılık	Sorumluluk	Saygı
* millete	* diğer insanlara karşı	* öz saygı
* vatana	* topluma karşı	* insana saygı
* devlete	* devlete karşı	* millete saygı
* kanunlara		* devlete saygı
* manevi değerlere		* kanunlara saygı

Bu tablonun en dikkat çekici unsurlarından biri, “devlet”in hem “bağlı” olunması, hem “sorumluluk” duyulması, hem de “saygı” gösterilmesi gerekenler listesinde olmasıdır. Tabloyu izleyen bölümde bağlılık konusuna dört sayfa, sorumluluk konusuna bir sayfa, saygı konusuna da iki sayfa ayrılmasıyla, bağlılığın “temel vatandaşlık değerleri” arasındaki ağırlığı da vurgulanmış olur:

“İyi vatandaş ve iyi insan; bağlılığı temel değer olarak benimser ve bu değere uygun hareket eder. Burada önemli olan; neye, kime ve hangi ilkelere bağlanarak davranılacağıdır. İyi vatandaş, iyi insan; pek çok ilke, kurum ve varlığa bağlıdır. Fakat bunlar içerisinde özellikle millete, ülkeye, devlete ve kanunlara bağlılık çok önemlidir. Bu varlıklar, bir arada yaşamamız, huzur ve mutluluk içerisinde var olmamızın ön şartıdır.”¹⁴

Bu farklı “bağlılık” biçimlerinin hepsinde özcü bir kimlik anlayışı ile birlikte milletin, vatanın, devletin bireyden önce gelmesinin gerektiği görüşü güçlü ifadelerle tekrarlanır:

“Millet özelliğini kazanan toplumun bireyi, ait olduğu millete ve onun dayandığı ilkeler ile ortak çıkarlara içtenlikle bağlılık duyar. Milletlerin dayandığı temel ilkelerin başında kültür gelir. Kültür, duyuş, düşünüş, sorunları çözme yöntem ve kuralları, ortak yaşama düzenidir. Kültür vasıtasıyla iletişim kurar, çalışır, neyi nasıl üreteceğimizi bilir, ailevi, dinî, ahlakî yaşantımızı düzenler, tabiatla ve hatta düşmanlarımızla nasıl mücadele edeceğimizi biliriz. (...) Milletin değerlerine bağlılık, bireylerin geleceğini garanti altına alır.”¹⁵

Milletin mutlaklaştığı ve “bir toplumun ulaştığı en yüksek seviye” olarak görüldüğü; bireye devletten bağımsız bir varoluşun öngörülmediği; tüm “hakların” devlet üzerinden tanımlandığı; kültürün ise bize “düşmanlarımızla nasıl mücadele edeceğimizi” öğrettiği savunulan bu “vatandaşlık” anlayışı oldukça düşündürücüdür.

Kitabın ilerleyen bölümlerinde devlet-vatandaş ilişkisi “iç tehdit” tartışmasıyla tekrar gündeme gelir. PKK terör örgütü için “henüz oynama çağındaki çocukları zorla toplumsal gösterilere katılmaya zorlayarak onların taze beyinlerine şiddet ve devlete karşı itaatsizlik duygusunu yerleştirmekte”¹⁶ denmesi, “normal” olanın “devlete karşı itaat” olduğu mesajını verir. Vatandaşın devletle ilişkisinin “itaat” üzerinden tanımlanması gerek uluslararası insan hakları anlayışı gerekse demokrasi çerçevesinde şüphesiz ki çok sorunludur.

SONUÇ

Ders kitaplarına hakim olan ordu-millet mitinin önemli bir uzantısı asker-sivil ayrımının ortadan kalkması, vatandaşlığın askeri değerler ve süreçler çerçevesinde anlamlandırılmasıdır. *Ders Kitaplarında İnsan Hakları – II* taraması¹⁷ eğitimin ve vatandaşlık anlayışının askerleşmesine dair çok önemli ipuçları sunmaktadır. Beş yıl önce yapılan taramayla karşılaştırıldığında, yeni ders kitaplarındaki “ordu-millet” vurgusunun daha güçlü ve daha yaygın olduğu görülmektedir. Örneğin, Milli Güvenlik Bilgisi ders kitabı büyük ölçüde aynı kalmışken, eklenen okuma parçalarıyla “ordu-millet” vurgusu güçlendirilmiştir¹⁸. Yeni eklenen “Vatandaşın Sahip Olması Gereken Temel Değerler ve Üstüne Düşen Görevler” bölümü ise askerleşmiş bir vatandaşlık ideali sunmaktadır.

Eğitimin sivilleşmesi için ders kitaplarına hakim olan ordu-millet mitinin, askerleşmiş vatandaşlık anlayışının ve savaşın/şiddetin sıradanlaştığı, olumlandığı, yüceltildiği tüm metinlerin sorgulanması gerekmektedir. Bu sorgulama, dünyada bizim bildiğimiz başka bir örneği bulunmayan Milli Güvenlik Bilgisi dersinin içeriğinden öte varlığını tartışmaya açmadan çok sınırlı kalacaktır. Asker-öğretmenler tarafından verilen ve tüm öğrencilere zorunlu olan bir askerlik dersi içeren bir eğitim sistemi asker-sivil ayrımının ortadan kalktığı, askerleşmiş bir eğitim sistemidir ancak. Sivilleşme, yalnızca var olan sorunlu alanları değiştirmeyi değil, eğitim sürecine yeni bazı alanların ve yaklaşımların eklenmesini de içermelidir. Ders kitaplarında rastlanan önemli bir eksiklik, barışçıl süreçlere ve şiddetsiz mücadele yöntemlerine dair örneklerdir. Dünya ve Türkiye tarihlerinin savaşlardan ibaretmiş gibi aktarılması, tarihin ve insanlar arasındaki ilişkilerin önemli bir kısmını karanlıkta bırakmayı ve savaş-

¹⁴ age. s.115-116.

¹⁵ age., s.116.

¹⁶ age., s.139.

¹⁷ Gürel Tüzün (ed.), *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009.

¹⁸ *Milli Güvenlik Bilgisi*, s.68-73.

ları doğallaştırmayı getirmektedir. Karşılıklı anlayış, farklılıkların bir arada yaşaması, yardımlaşma, barış çabaları, sorunların şiddet içermeyen yöntemlerle çözüldüğü süreçler, insan hakları hukukunun getirdiği kazanımlar gibi olumlu ve (barış ve insan hakları açısından) öğretici örneklerin ders kitaplarında yer almaya başlaması, öğrencilerin hayata ve kendilerine bakışlarında büyük farklar

yaratabilir. Bu süreçlere dair merak ve onlara dâhil olma yönünde bir ilgi ve istek uyandırabilir.

Önümüzde duran acil soru şudur: 21.Yüzyıl Türkiye'sine dair "iyi vatandaş" ideali "can veririm, kan dökerim" diyen gençlerden mi geçmeye devam edecektir, yoksa farklı bir vatandaşlık ve eğitim anlayışı geliştirilebilecek midir?

Kaynakça¹

KİTAPLAR:

Abrahamsson, Bengt: *Military Professionalization and Political Power* (Londra: Sage Publications, 1972).

Agamben, Giorgio: *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (Stanford: Stanford University Press, 1998).

Agâşe, Çetin: *Susurluk'tan Ergenekon'a Jitem Gerçeği* (İstanbul: Truva Yayınları, 8. Baskı, 2009).

Akdeniz, Yaman; Altıparmak, Kerem: *İnternet: Girilmesi Tehlikeli ve Yasaktır – Türkiye'de İnternet İçerik Düzenlemesi ve Sansürüne İlişkin Eleştirel Bir Değerlendirme*, <http://privacy.cyber-rights.org.tr/?page_id=255>.

Akgüner, Tayfun: *1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBF Yayını, 1993).

Altınay, Ayşe Gül: “‘Can Veririm, Kan Dökerim’: Ders Kitaplarında Militarizm,” (ed.) Gürel Tüzün, *Ders Kitaplarında İnsan Hakları II: Tarama Sonuçları* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2009).

Altınay, Ayşe Gül: *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education in Turkey* (New York: Palgrave, 2004).

Altınay, Ayşe Gül; Bora, Tanıl: “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, (ed.) Bora, Tanıl/ Gültekinil, Murat, *Milliyetçilik: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt IV (İstanbul: İletişim, 3. Baskı, 2003).

Ateşsoy, Yaşar: *Bir Müdavimin Günlüğü-Ufukun Ötesine Yolculuk* (Ankara: 2005).

Aydın, A. H.: *Police Organisation and Legitimacy: Case Studies of England, Wales, and Turkey* (Avebury: Aldershot, 1997).

Balık, Uğur; Şahan, Timur: *İtirafçı: Bir JİTEM’ci Anlattı* (Aram Yayınları, 2004).

Bayraktar, Köksal: *Siyasal Suç* (İstanbul: 1982).

Bayramoğlu, Ali; İnsel, Ahmet (ed.): *Bir Zümre, Bir Parti Türkiye’de Ordu* (İstanbul: Birikim Yayınları, 2006).

Bilge, Necip: *Son Anayasa Değişikliğine Göre Tabii Hâkim ve Savcı Teminatı* (Ankara: 1972).

Born, Hans; Fluri, Philipp; Johnsson, Anders (ed.): *Parliamentary Oversight of the Security Sector: Principles, Mechanisms and Practices, Handbook for Parliamentarians* (DCAF, 2003).

Cerrah, İbrahim: *Güvenlik Sektörü Yönetişimi: Türkiye ve Avrupa İçinde İç Güvenlik Sektöründe Zihinsel Modernizasyon ve Demokratik Gözetim* (İstanbul: TESEV, 2008).

Cerrah, İbrahim; Eryılmaz, M. Bedri (yay. haz.), *Avrupa Polis Etiği Yönetmeliği 8 Açıklayıcı Notlar* (Ankara: Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Yayınları, 2001).

Cizre, Ümit (ed.): *Almanak Türkiye 2005 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim* (İstanbul: TESEV Yayınları, 2006).

Clasius, Marlies; Kaldor, Mary (ed.): *A Human Security Doctrine For Europe* (Londra: Routledge, 2004).

Dahl, Robert: *Controlling Nuclear Weapons* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 1985).

Davutoğlu, Ahmet: *Stratejik Derinlik*, (İstanbul: Küre Yayınları 2001).

Demir, Ali Faik: *Türk Dış Politikasında Liderler* (İstanbul: Bağlam, 2007).

Desch, Michael C.: *Civilian Control of the Military: The Changing Security Environment* (Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1999).

EGM: *2000 Yılında Türk Polisi*.

EGM: *Çevik Kuvvet Polisinin Toplumsal Olaylardaki Çalışmasına Tesir Eden Faktörler* (Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü, 2001).

Erdoğan Tosun, Gülgün: *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet – Sivil Toplum İlişkisi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001).

Ergüt, F: *Modern Devlet ve Polis* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2004).

Erman, Sahir: *Askeri Ceza Hukuku* (İstanbul: 1974).

Faltas, Sami; Jansen, Sander (ed.): *Governance and the Military: Perspectives for Change in Turkey* (CESS, 2006).

Finer, Samuel: *The Man on Horseback: The role of Military in Politics* (Harmondsworth: Penguin, 1962).

¹ Biriz Berksoy’un makalesinde kullandığı dergiler (Polis 1963, 1964, 1966, 1967, 1970, 1971, 1975, 1979, 1980, 1984, 1986, 1987, 1989; Polis Dergisi 1995, 1996, 1997, 1998, 2000, 2001, 35 (2003), 36 (2003), 37 (2003), 38 (2004), 39 (2004), 41 (2004), 42 (2004), 43 (2005), 47 (2006); Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, [40/1] 21.1.1982, [117/1] 7.7.1982, [148/1] 18.8.1983) ve gazete haberleri (Radikal Ocak 2006- Eylül 2008

Milliyet Haziran 1985, Ağustos 1994, Ağustos 1995) kaynakçada listelenmemiştir. Bu kaynaklara ilişkin bilgilere ilgili makalenin dipnotlarından ulaşılabilir.

- Genç, E. vd.: *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Ders Kitabı* (Ankara:MEB, 2006).
- Genç, E. vd.: *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı* (İstanbul:MEB, 2007).
- Godfrey, Barry: "Private Policing and the Workplace: The Worsted Committee and the Policing of Labor in Northern England, 1840-1880", (yay. haz.) A. Knafla, Louis, *Policing and War in Europe* (Westport, Connecticut: Greenwood Press, 2002).
- Gordon, Colin: "Governmental Rationality: An Introduction", (yay. haz.) Burchell G./Gordon C./Miller P., *The Foucault Effect: Studies in Governmentality* (Chicago: University of Chicago Press, 1991).
- Greenwood, David (ed.): *Türk Sivil İlişkileri ve Avrupa Birliği: Süregelen Buluşmaya Hazırlık* (CESS, Kasım 2005).
- Gülay, Günlük-Şenesen: *Türkiye'de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, 1980-2001* (İstanbul: TESEV, 2002).
- Hänggi, Heiner: "Making Sense of Security Sector Governance", (ed.) Hänggi, Heiner/Winkler, Theodor H., *Challenges of Security Sector Governance* (Verlag: DCAF & LIT, 2003).
- Hardt, Michael; Antonio Negri: *İmparatorluk* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001).
- Huntington, P. Samuel: *The soldier and the state* (Cambridge MA: Harvard University Press, 1957).
- Jackson, M.R.: *The Machinery of Justice in England* (Cambridge: 1940).
- Janowitz, Morris: *The Professional Soldier: A Social and Political Portrait* (New York: Macmillan Publishing Co. Inc., 1971).
- Jennings, Ivor: *The Law and the Constitution* (London: 1945).
- Kapani, Münci: *İcra Organı Karşısında Hâkimlerin İstiklali* (Ankara: 1956).
- Kardaş, Ümit: *Hâkim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri* (İstanbul: 1992).
- Kazancıgil, Ali; Özbudun, Ergun (ed.), *Atatürk: Founder of a Modern State* (C.Hurst & Company, 2006).
- Kerse, Ahmet: *Askeri Yargı Mevzuatı* (İstanbul: 1964).
- Kılıç, Ecevit: *Özel Harp Dairesi* (İstanbul: Turkuvaz, 2008).
- Kili, Suna; Gözübüyük, A. Şerif: *Türk Anayasa Metinleri: Senedi İttifaktan Günümüze* (Türkiye İş Bankası Yayınları, 2006).
- Komisyon: *Milli Güvenlik Bilgisi* (Ankara:MEB, 2007).
- Kunter, Nurullah: *Ceza Muhakemesi Hukuku* (İstanbul: 1981).
- Kunter, Nurullah; Feridun Yenisey; Ayşe Nuhoğlu: *Muhakeme Hukuku Dalı Olarak Ceza Muhakemesi Hukuk* (İstanbul: Arıkan, 2006).
- Kurban, Dilek vd. (ed.): *Zorunlu Göç" ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası* (İstanbul: TESEV, 2. baskı, 2008).
- Kurban, Dilek vd.: *Güvensizlik Mirasının Aşılması: Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru* (İstanbul: TESEV, 2006).
- Laski, J. Harold: *Studies in Law and Politics* (London: 1932).
- Lord Denning: *The Independance of the Judges* (Birmingham: 1950).
- Mawby, R. I.: *Policing Across the World: Issues for the Twenty-First Century* (London: Routledge, 1999).
- Mumcu, Ahmet: *Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl* (Ankara: 1963).
- Mumcu, Ahmet; Üçok, Coşkun: *Türk Hukuk Tarihi* (Ankara: 1982).
- O'Malley, Pat.: "Risk And Responsibility", (yay. haz.) Barry, Andrew/Osborne, Thomas/ Rose, Nikolas, *Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism, and Rationalities of Government* (Londra: University College London Press, 1996).
- Oran, Baskın: *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I-II (İstanbul: İletişim, 6. baskı, 2003).
- Özarpaz, Hilmi: *Askeri Yargılama Usulü Hukuku* (Ankara: 1950).
- Özdemir, Hikmet: *Rejim ve Asker* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993).
- Özkan, Tuncay: *MİT'in Gizli Tarihi* (İstanbul: Alfa, 2003).
- Reiner, R.: *The Politics of the Police* (Toronto: University of Toronto Press, 1992).
- Savunma Sanayi Müsteşarlığı, *SSM Gizlilik Derecelendirme Kılavuzu Hazırlama Rehberi* (Ankara: Haziran 2007).
- Schreier, Fred; Marina Caparini: *Privatising Security: Law, Practice and Governance of Private Military and Security Companies.* (Cenevre: DCAF, 2005)
- Seviğ, Vasfi Raşit: *Askeri Adalet* (Ankara: 1955).
- SIPRI, *SIPRI Yearbook 2008: Armaments, Disarmament and International Security, Stockholm International Peace Research Institute* (Oxford University Press, 2008).
- Singer, Peter W.: *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry* (Ithaca, New York: Cornell University Press, 2003).
- Sönmezoğlu, Faruk. *ABD'nin Türkiye Politikası (1964-1980)* (İstanbul: Der Yayınları, 1995).
- Sönmezoğlu, Faruk. *II. Dünya Savaşı'ndan Bugüne Türk Dış Politikası* (İstanbul: Der Yayınları, 2006).
- Şen, Serdar: *Geçmişten Geleceğe Ordu* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 2000).
- Şengör, Ali Mehmet Celal; Kaplan, Sefa: *İstanbul Depremi* (İş Bankası Yayınları, 2006).
- Tanör, Bülent: *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri* (İstanbul, 2000).
- Tanör, Bülent: *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu* (İstanbul: BDS Yayınları, 1994).
- Tunaya, Tarık Zafer: *Siyasi Müessesler ve Anayasa Hukuku* (İstanbul: 1969).
- Yavuz, N.: *İlköğretim Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8* (İstanbul: Prizma Yayıncılık, 2007).
- Yeldan, Erinç: *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme* (İstanbul: İletişim Yay., 2001).

MAKALELER:

Akın, Cengiz: "Anayasalarımızda Doğal Yargıç İlkesi", *İstanbul Barosu Dergisi*, 1996.

Akipek, Ömer İlhan: "NATO Kuvvetleri Sözleşmesi'ne göre Vazife Kavramı ve Türkiye'deki Tatbikatı", <<http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-1967-24-01-04/AUHF-1967-24-01-04-Akipek.pdf>>.

Aydınlı, Ersel; Özcan, Nihat Ali; Akyaz, Doğan: "The Turkish Military's March Towards Europe" *Foreign Affairs*, Ocak/Şubat 2006 (çev. *Yeni Şafak*, 3-4-7 Ocak 2006).

Bayramoğlu, Ali: "Asker ve Siyaset", *Birikim* 160-161, 2002.

Ben-Eliezer, Uri: "Rethinking the Civil-Military Relations Paradigm. The Inverse Relation Between Militarism and Praetorianism Through the Example of Israel", *Comparative Political Studies*, 30/3, 1997.

Berksoy, Biriz: "1960 Sonrası Türkiye'de Egemen Zihniyetin Bir Yansıması Olarak Polis Alt-Kültürü ve Yaratılan 'İç Düşmanlar'", *Toplum ve Bilim* (yayıma hazırlanıyor).

-----, "1980 Sonrası Batı'da ve Türkiye'de Polis Teşkilatları", *Toplum ve Bilim*, 109, 2007.

Bilgin, Pınar: "Only Strong States Can Survive in Turkey's Geography' The uses of 'geopolitical truths' in Turkey", *Political Geography*, sayı 26, 2007.

Bora, Tanıl: "Özel Güvenlik Ve Polis Toplumu", *Birikim*, 178, Şubat 2004.

Born, Hans: "Representative Democracy and the Role of Parliaments: An Inventory of Democracy Assistance Programmes", 2003, <http://www.isn.ethz.ch/5isf/5/Papers/Born_paper_IV-2.pdf> (erişim tarihi: 17.06.2008).

Born, Hans; Fluri, Philipp: "Oversight and Guidance: The Relevance of Parliamentary Oversight for Security Sector Reform", *Geneva Center For the Democratic Control of Armed Forces Working Paper* No: 111, 2003.

Cairo, Michael, F.: "Civilian Control of the Military", Urofsky, Melvin (ed.), *Democracy Papers*, sayı 12, (U.S. Department of State, Office of Print Publications, 2001) <http://usinfo.state.gov/products/pubs/democracy/dmpaper12.htm> (erişim tarihi 28.06. Haziran 2008).

Cordner, G.: "Elements of Community Policing", (ed.) Gaines, L. / Cordner, G., *Policing Perspectives: an Anthology* (Los Angeles: Roxbury Publishing Company, 1999).

Cotter, Andrew; Edmunds, Timothy; Forster, Anthony: "The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations", *Armed Forces & Security*, cilt 29, sayı 1, 2002.

Çelik, Aziz: "Milli Güvenlik Gerekçeli Grev Ertelemeleri", *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 18, 2008/3.

Çoker, Fahri: "Askeri Yargıtayın Tarihçesi", *Askeri Adalet Dergisi*, 1966.

Demirel, Taner: "Comparative Perspective Lessons of Military Regimes and Democracy: The Turkish Case in a Comparative Perspective", *Armed Forces & Society*, cilt 31, sayı 2, 2005.

Ercan, Fuat: "Sermaye Birkiminin Çelişkili Sürekliliği: Türkiye'nin Küresel Kapitalizmle Bütünleşme Sürecine Eleştirel Bir Bakış", (ed.) Balkan, N/Savran, S., *Neo-liberalizmin Tahribatı* (İstanbul: Metis Yayınları, 2004).

Feaver, Peter D.: "Civil-Military Relations", *Annual Review of Political Science*, cilt 2, 1999.

Gencer, Ümit; Sümer, H. Canan: "Recruiting and Retention of Military Personnel: Turkey", *Recruiting and Retention of Military Personnel*, RTO Technical Report, 2007.

Güney, Çetin: "AK Parti'nin Dış Politika Anlayışı Bağlamında Türkiye-ABD İlişkileri", *Avrasya Dosyası*, cilt 11, Sayı 2, 2005.

Günlük-Şenesen, Gülay: "The Role of Defence on External Indebtedness: An Assessment of Turkey", *Defence and Peace Economics*, 15/2, 2004.

Hooker, Richard: "Soldiers of the State: Reconsidering American Civil-Military Relations", *Parameters*, Kış 2003-2004.

İnsel, Ahmet: "Cumhuriyet Döneminde Otoritarizmin Sürekliliği", *Birikim*, no. 125-126, 1999.

Kardaş, Ümit: "Türkiye'de Polis ve Toplumsal Denetim", *Birikim*, 213, 2007.

Kaya, Muammer: "Türk Bilim Adamları Ülkemizi Dünya ile İşbirliğine Götürüyor", *Üniversite ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 3, Eylül 2004.

Kaya, Sezgin: "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye'nin Değişen Ulusal Güvenlik Algılaması ve Politikaları", *Avrasya Dosyası*, Cilt 11, sayı 2, 2005.

Kohn, Richard H.: "An Essay on Civilian Control of the Military", *American Diplomacy*, sayı 3, 1997, <www.unc.edu/depts/diplomat/AD_Issues/amdipl3/kohn.html> (erişim tarihi 3 Mayıs 2009).

Kohn, Richard H.: "How Democracies Control the Military", *Journal of Democracy*, cilt 8, sayı 4, 1997.

Kuş, Nihat: "Özel Güvenlik Görevlileri de Kendi Mesleklerinde Kariyer Yapabilmeli", *Private Security*, Kasım 2006.

Lemke, Thomas: "Foucault, Governmentality, and Critique", *Rethinking Marxism*. 14: 3. 2002.

Lyons, Gene M.: "The New Civil Military Relations", *The American Political Science Review*, cilt 55, sayı 1, 1961.

Mert, Nuray: "Türkiye'de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu", (ed.) Yerasimos, S. vd., *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002).

Özkal Sayan, İpek: "Türkiye'de Kamu Personeli Sistemi: İdari, Askeri, Akademik, Adli Personel Ayrımı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(1), 2009.

Özler, Murat: "Güvenliğin Şirketleşmesi", *Hukuk ve Adalet*, 4: 9. Kış 2007.

Prugh, George: "The Organization of Military Jurisdiction and the Status of Judges and Public Prosecutors of that Jurisdiction United States", *Revue de Droit Penal Militaire et de Droit de la Guerre*, 1970.

Sağlam, F: "Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nda Yapılan Değişiklikler Üzerine Düşünceler", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, 79, 1985.

Sarıgil, Zeki: "Deconstructing the Turkish Military's Popularity", *Armed Forces & Security*, cilt 20, sayı 1, 2008.

Savran, Sungur: "The Legacy of the Twentieth Century", (ed.) Balkan, N/Savran, S., *The Politics of Permanent Crisis: Class, Ideology and State in Turkey*, (New York: Nova Science Publishers, 2002).

Tanıllı, Bora: "Türkiye Sağının İdeolojik ve Siyasi Bunalımı: Oynak Merkez 'Merkez'siz Oynaklık", *Birikim*, 64, 1994.

Tanrıkulu, Sezgin, "Devlet Kayıtlarında JİTEM-Ergenekon", *Güncel Hukuk*, sayı 2009/3, 2009.

Varoğlu, Kadir A.; Biçaksız, Adnan: "Volunteering for Risk: The Culture of the Turkish Armed Forces", *Armed Forces & Security*, cilt 31, sayı 4, 2005.

Yamaguchi, Noboru; A. Welch, David: "Soldiers, Civilians and Scholars: Making Sense of the Relationship Between Civil-Military Relations and Foreign Policy", *Asian Perspective*, cilt 29, sayı 1, 2005.

Yentürk, Nurhan: "Askeri ve İç Güvenlik Harcamalarını İzleme Kılavuzu 2009-2010-2011", İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Birimi, STK Çalışmaları Eğitim Kitapları, Bütçe İzleme Dizisi No: 4, 2009, <stk.bilgi.edu.tr/stkButce.asp>.

Yetener, Meltem: "Adnan Menderes", *Türk Dış Politikasında Liderler*, (ed.) Demir, Ali Faik, Bağlam, İstanbul, 2007.

Yıldırım, Jülide; Erdinç, Bülent: "The Reinlistment Decision in Turkey: A Military Personnel Supply Model", *Defence and Peace Economics*, cilt 18, sayı 4, 2007.

Zabcı, Filiz Ç: "Yeni Savaşların Gizli Yüzü Özel Askeri Şirketler", 2006, <http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=6&ArsivAnaID=35742&ArsivSayfaNo=1> (erişim tarihi 7 Mart 2007).

TEZLER:

Akça, İsmet: *Militarism, Capitalism and the State: Putting the Military in its Place in Turkey* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006).

Ar, F: *A Study of Çevik Kuvvet in İstanbul: The Effects of Social Patterns on the Degree of Violence* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1999).

Kesgin, Hakan: *İstanbul Halkalı Jandarma Komando Taktik Alayı 1. Jandarma Taburunun son 8 Yılda İstanbul İlinde Müdahale Ettiği Toplum Olaylarının İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004).

Şarлак, Zeynep: *Coups and Constitutions in Brazil, South Korea and Turkey: A Comparative Study of Legal-Institutional Frameworks* (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995).

TEBLİĞLER:

Bal, Mehmet Ali: "Özel Güvenlik Alanında Yeni Gelişmeler ve Yeni Vizyonlar", 2004, <http://www.ozelguvenlikkongresi.com/arsiv/doc/6-1.doc> (erişim tarihi 21 Nisan 2007).

Çolak, İlker: "Genel Kolluk ve Özel Güvenlik İlişkileri", (yay. haz.) Çelik, Faik vd., *II. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu: Türkiye'de ve Dünyada Özel Güvenlik Hizmetlerinin Dünü Bugünü ve Yarını* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2005).

Dağ, Bekir Sıtkı: "Mevcut Gelişmeler: Türkiye ve Yerinden Olmuş Kişiler", *Yerinden Olmuş Kişiler Konferansı*, (Ankara: UNDP, 23 Şubat 2006).

Derdiman, Cengiz: "Özel Güvenlik Anlayışı ve 5188 Sayılı Kanun Uygulamasından Doğan Sorunlara İlişkin Değerlendirmeler", (yay. haz.) Çelik, Faik vd., *II. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu: Türkiye'de ve Dünyada Özel Güvenlik Hizmetlerinin Dünü Bugünü ve Yarını* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2005).

Gillisen, John: "General Report on the Present Evolution of Military Justice", *VIII International Congress* (Ankara: 1979).

Karacın, Nadir: "Özel Güvenlik Faaliyetlerinin Ruhu", (yay. haz.) Çelik, Faik vd., *II. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu: Türkiye'de ve Dünyada Özel Güvenlik Hizmetlerinin Dünü Bugünü ve Yarını* (Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2005).

Meriçli, Ahmet: "Özel Güvenlik Hizmetlerinin Doğuşu ve Özel Güvenliği Gerektiren Faktörler", 2004, <http://www.ozelguvenlikkongresi.com/arsiv/doc/6-1.doc> (erişim tarihi 25 Nisan 2007)

Saygun, Ergin: "Değişen Güvenlik Ortamında NATO' Konulu Uluslararası Sempozyum Bildirisi", (Ankara: 31 Mayıs 2007) <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1.7_Konusmalar/2007/sempozyum_II_bsk_acilis31052007.htm> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Schreier, Fred: "Güvenlik Hizmetlerinin Özelleştirilmesi", *TESEV & DCAF Uluslararası Konferans: Güvenlik Sektöründe Demokratik Açılımlar, Türkiye ve Avrupa Güvenlik Sektörü Yönetişimi*, Ankara, 2005, <http://www.tesev.org.tr/etkinlik/conf_3feb_fschreier.php>.

Smith, James Stuart: "Jurisdiction with Respect to Penal, Disciplinary and Administrative Matters in the Forces in the Time of Peace", *VIII International Congress* (Ankara: 1979).

Veuro Vittorio: "L'Independance des Jurisdiction Militaires", *VIII International Congress* (Ankara: 1979).

MEDYA:

-----, "Acil Durum Yönetmeliği İmzada", *Yeni Şafak*, 7 Ocak 2008.

-----, "Askere Özel Güvenlik", *Private Security*, Nisan 2006.

-----, "Askerlikte Yeni Dönem Başladı", *Sabah*, 5 Mayıs 2008.

-----, "Balbay'ın Bu 'Bomba'sına Lafımız Yok...", *Yeni Şafak*, 23 Ekim 2003.

-----, "Çiçek: Kanunlarda 'İrtica Suçu' Diye Bir Suç Yok", *Sabah*, 2 Kasım 2006.

-----, "Gönül: Askerlik Kısılıyor", *kenthaber*, 5 Nisan 2005.

-----, "Kırmızı Kitabın Ret Talebine Ret", *Objektifhaber*, 12 Ekim 2006.

-----, "Kırmızı Kitap'ta İrtica", *Sabah*, 6 Ekim 2006.

-----, "MGK'nın 'Etkinliği' Azaltılacak", *Bugün*, 20 Nisan 2006.

-----, "TSK'dan Arınç'a Yanıt", *Vatan*, 13 Mart 2009.

-----, "'Üç Ay Erken Tezkere' Muamması", *Sabah*, 6 Nisan 2005

-----, "1. Ordu Komutanı Tuncel, 'Çağlayan'da EMASYA Tatbikatı'nı Yalanladı", *Zaman*, 17 Ocak 2007.

-----, "12 Askeri Şehit Eden PKK'luların 32'si Öldürüldü. Irak'ta Sıcak Takip", *Radikal*, 22 Ekim 2007, <<http://www.radikal.com.tr/index.php?tarih=22/10/2007>>.

-----, "2006'da Zaman'ın not defteri", *Zaman*, 30 Aralık 2006.

-----, "28 Şubat'a Eleştiri Raporu", *Yeni Şafak*, 24 Nisan 2006.

-----, "28 Şubat'tan 10 yıl sonra TSK'dan Yeni Andıç... İki Tür Gazeteci Vardır: TSK Yandaşları, TSK Karşıtları", *Nokta*, 8-14 Mart 2007.

-----, "AB:'Milli Güvenlik Tanımını Daraltın!'", *Milliyet*, 7 Kasım 2005.

-----, "Acarkent'e Tapu İptal Davası", *Milliyet*, 29 Kasım 2006, <<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/29/guncel/agun.html>> (erişim tarihi 1 Nisan 2007).

-----, "Ahmet Mete Işıkara Uyardı" *Dmeq*, 4 Eylül 2007.

-----, "Aktütün'ü İtiraf Edin Demiştik, Biz Açıkıyoruz", *Taraf*, 14 Ekim 2008.

-----, "Anaokullarını Bile Fişlemişler", *Taraf*, 1 Mart 2009.

-----, "Andıç belgesine girmeyen kalmamış", *Taraf*, 7 Nisan 2008.

-----, "Asker Kaygılı", *Cumhuriyet*, 25 Haziran 2007.

-----, "Askerden Paşalara İhsas-ı Rey Gibi Ziyaret" *Yeni Şafak*, 4 Eylül 2008, <<http://www.yenisafak.com.tr/Gundem/?t=04.09.2008&i=137925>>.

-----, "Askerin Tatbikat Hassasiyeti", *Hürriyet*, 17 Ocak 2007.

-----, "Bahçeli'nin Grup Konuşması", *Sabah*, 3 Mart 2008, <<http://arsiv.sabah.com.tr/2008/03/03>>.

-----, "Başbakan'a Ağır Suçlama!", *HaberAktüel*, <<http://www.haberaktuel.com/Basbakana-agir-suclama!-haber-36783.html>>.

-----, "Başbuğ İsyani Etti", *Hürriyet*, 26 Nisan 2009, <<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11539225&indx=hur>> (erişim tarihi 17 Mayıs 2009).

-----, "Başbuğ: Herkes Doğru Yerde Dursun", *Radikal*, 16 Ekim 2008 <<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberYazdir&ArticleID=903640>>.

-----, "Başbuğ-Paksüt Buluşması", *Taraf*, 13 Haziran 2008.

-----, "Baykal Büyükanıt ile Polemiğe Girdi Alkışlandı", *Milliyet*, 4 Mart 2008 <<http://www.milliyet.com.tr/Yazdir.aspx?aType=SonDakikaPrint&ArticleID=501665>>.

-----, "Baykal ve Bahçeli'ye Muhtıra", *aktifhaber*, 5 Mart 2008, <http://www.aktifhaber.com/news_detail.php?id=158757>.

-----, "Bedelli Askerlik Geliyor mu?", *internethaber*, 7 Nisan 2007, <http://www.internethaber.com/news_detail.php?id=78512&interstitial=true> (erişim tarihi 17 Mayıs 2009).

-----, "Bedelli Askerlik Gündemde Değil", *Hürriyet*, 5 Kasım 2008, <<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=10290320&indx=hur>> (erişim tarihi 17 Mayıs 2009)

-----, "Ben Ulusalcılık Değil Masum Bir İş Yaptım", *Hürriyet*, 21 Ekim 2006, <<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=5296334&p=2>> (erişim tarihi 11 Mayıs 2007).

-----, "Bol Mesajlı Devir Teslim", *Yeni Şafak*, 28 Ağustos 2008 <<http://yenisafak.com.tr/Politika/?t=04.08.2008&c=2&i=136914>>.

-----, "Bugüne Kadar Kaç Kişi Bedelli Askerlik Yaptı?", *Star*, 16 Mayıs 2009, <<http://www.stargazete.com/guncel/bugune-kadar-kac-kisi-bedelli-askerlik-yapti-haber-188676.htm>> (erişim tarihi 16 Mayıs 2009).

-----, "Büyükanıt Cumhurbaşkanı Adayını Tarif Etti", *Radikal*, 13 Nisan 2007, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218257>>.

-----, "Büyükanıt: PKK Kampları BBG Evi Gibi", *ntvmsnbc*, 18 Aralık 2007, <<http://www.ntvmsnbc.com/news/429810.asp>>.

-----, "Büyükanıt: Ülkeyi Kimse Bölemez", *ntvmsnbc*, 15 Şubat 2007.

-----, "Büyükanıt'ın Profesyonel Ordu Şartı", *www.platform.net*, 31 Mayıs 2008, <<http://www.tumgazeteler.com/?a=2901558>> (erişim tarihi 18 Mayıs 2008).

-----, "Büyükanıt'ın konuşmasının Tam Metni", *Hürriyet*, 12 Nisan 2007, <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6321761.asp?gid=0&srid=0&oid=0&l=1>>.

-----, "Cevahir'de Zorbalık", *Radikal*, 19 Aralık 2006, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=207772>> (erişim tarihi 3 Mayıs 2007).

-----, "CHP'li Kılıçdaroğlu Gündemi Değerlendirdi", *Meclis Haber*, 5 Ağustos 2008.

-----, "Dağlıca Baskını Biliniyordu", *Taraf*, 24 Haziran 2008.

-----, "Danıştay İçin Özel Güvenlik", *Radikal*, 15 Ağustos 2006, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=195838>> (erişim tarihi 3 Nisan 2007).

-----, "Darbe Emirleri", *Taraf*, 28 Şubat 2009.

-----, "Darbe Tanıkları Gül ve Org. Özkök", *Haber 7*, 5 Temmuz 2008, <<http://www.haber7.com/haber/20080705/Darbe-taniklari-Gul-ve-Ozkok.php>>.

-----, "Devletin Gizli ve Özel Ordusu", *Zaman*, 22 Şubat 2006.

-----, "EMASYA Değişmeli", *Yeni Şafak*, 14 Nisan 2006.

-----, "EMASYA Yasal Değil", *Yeni Şafak*, 9 Mayıs 2006.

-----, "Erdoğan: Sınırötesi Yetkisi Artık TSK'da", *ntvmsnbc*, 1 Aralık 2007, <<http://www.ntvmsnbc.com/news/428136.asp>>.

-----, "Ergenekon Adliyede Yattı", *Radikal*, 27 Ocak 2008, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=245600>>.

-----, "Ergenekon'un Beyin Takımı Hala Dışarıda", *Sabah*, 6 Nisan 2009.

-----, "Faili Meçhul Dosyalara Özel Yetkili Savcı", *Milliyet*, 22 Nisan 2009.

-----, "Geçmişte Katırlarla Silah Taşıyan PKK Şimdi Kamyonları Kullanıyor", *Sabah*, 5 Haziran 2008, <<http://arsiv.sabah.com.tr/2008/06/05/haber,FCB32E3B875C4633B344E86449BF9019.html>>.

-----, "Genç Subaylar Ergenekon Zanlısı" *Taraf*, 19 Eylül 2008, <<http://www.tumgazeteler.com/?a=4129980>>.

-----, "Genelkurmay Hedef Yapılıyor", *Sabah*, 4 Mart 2008 <<http://arsiv.sabah.com.tr/2008/03/04/haber,844DA58FA7734814A14A360DBE706EFE.htm>>.

-----, "Genelkurmay, İçişleri, Dışişleri Alt Belge Hazırlıyor", *Yeni Şafak*, 17 Nisan 2006.

-----, "Genelkurmay'dan Bedelli Askerlik Açıklaması" *Hürriyet*, 6 Mart 2009, <<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=11150754&index=hur>> (erişim tarihi 18 Mayıs 2009).

-----, "Genelkurmay'dan Çok Sert Açıklama", *Hürriyet*, 29 Nisan 2007, <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6420961.asp?gid=180>>.

-----, "Genelkurmay'ın 2004'teki STK'larla İşbirliği Planını Açıklıyoruz", *Nokta*, 5-11 Nisan 2007.

-----, "Gizli anayasa (MGSB) Tavsiyemiş", *Radikal*, 30 Ağustos 2006

-----, "Gönül: 'Meclis, Savunma Bütçesini Yeterince Denetlemiyor'", *Taraf*, 23 Ağustos 2007.

-----, "Gönül: Savunma ve Güvenlik Genelkurmay'ın işidir", *Tempo*, 11 Şubat 2006.

-----, "Hak Örgütleri Dicle'de Boğulan Mültecilerle İlgili Açıklama İstedi", *Bianet*, 2 Mayıs 2008.

-----, "Harp Akademileri Kanunu'nda "Tartışılan" madde", *Milliyet*, 15 Kasım 2006, <<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/15/son/sonsiy15.asp>> (erişim tarihi 2 Eylül 2008).

-----, "Hayret Verici Ayrıntılarıyla Sarıkız ve Ayışığı: 2004'te İki Darbe Atlatmışız", *Nokta*, 29 Mart-5 Nisan 2007.

-----, "Her İl'e Psikolojik Harekât Merkezi", *Özgür Politika*, 24 Ekim 2003.

-----, "Hiç işiniz mi yok, vaktiniz mi çok", *Radikal*, 8 Nisan 2008.

-----, "Hiçbir Darbe Gizli Olmadı", *Sabah*, 15 Temmuz 2007.

-----, "İşte MGK'da Sivil Fark", *Yeni Şafak*, 1 Aralık 2004.

-----, "İşte Silahlı Kuvvetler'in Ergenekon Eylem Planı", *Taraf*, 12 Haziran 2008.

-----, "İzmir'deki İşyerlerinden 'Jandarma Fişliyor' İddiası", *Sabah*, 11 Kasım 2007.

-----, "Jandarma Mardin'de de Bürokrat Fişlemiş", *Zaman*, 2 Nisan 2006.

-----, "Jandarma, Valiyi Bile Fişledi", *Sabah*, 31 Mart 2006.

-----, "Jandarmadan Gizli Muhtıra", *Taraf*, 26 Ekim 2008, <<http://www.taraf.com.tr/haber/19920.htm>>.

-----, "Jandarmanın Fişi Müftüden Döndü," *Hürriyet*, 20 Şubat 2006.

-----, "Karargah'ta 'Karartmalı Görüşme'", *Taraf*, 13 Haziran 2008, <<http://www.tumgazeteler.com/?a=3006431>>.

-----, "Kod Adı: İpek," *Sabah*, 26 Kasım 2008.

-----, "Medya Andıcı Korsan Çıktı", *Sabah*, 11 Mart 2007.

-----, "Meslek örgütleri, Basına Ağır Cezalar Öngören Yeni TMY'yi Yerden Yere Vurdu", *Hürriyet*, 25 Haziran 2006.

-----, "Meşru Zeminde Ustaca, Kararlı Bir Konuşma", *Cumhuriyet*, 13 Nisan 2007.

-----, "MGSB Provokasyonlarla Onaylatıldı", *Zaman*, 27 Nisan 2006.

-----, "MGSB: Askerin Konumu Yine Değişmedi", *Akşam*, 27 Ekim 2005.

-----, "Misyonerlik Suç Değil Ama Nedense 'Tehdit'", *Radikal*, 22 Aralık 2007, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=242289>> (erişim tarihi 9 Mayıs 2009).

-----, "MİT'in 'Genelkurmay'a Yolladım' Dediği Ergenekon Notu Ortada Yok", *Radikal*, 7 Şubat 2009.

-----, "Mülteci Dosyası: Acı ve İşkence", *Radikal*, 3 Nisan 2008.

-----, "Orgeneral Büyükanıt Tehlikeleri Sıraladı", *haber7*, 4 Nisan 2008, <<http://www.tumgazeteler.com/?a=2705625>> (erişim tarihi 16 Mayıs 2009).

-----, "Ölüm Listesi de Varmış", *Radikal*, 13 Kasım 2005.

-----, "Özel Güvenliğe Artık Daire Bakacak", *Bugün*, 16 Ekim 2006, <<http://www.spntr.net/content/view/3573/28/>> (erişim tarihi 11 Mart 2007).

-----, "Özel Güvenlik Krizde", *Aksiyon*, 9 Ocak 2006, <<http://www.aksiyon.com.tr/detay.php?id=23156>> (erişim tarihi 1 Nisan 2006).

-----, "Özel Güvenlik Sektöründe İstihdam Sıkıntısı", *Hürriyet*, 11 Temmuz 2006.

-----, "Özel Güvenlikçi Sayısı Polisi Geçti", *Hürriyet*, 21 Mayıs 2006, <<http://www.hurriyet.com.tr/pazar/4444642.asp?gid=69>> (erişim tarihi 2 Nisan 2007).

-----, "Özel Güvenlikçiler Öğrencilerle Bildiri Tartışıyor", *Sol*, 20 Aralık 2006, <<http://www.sol.org.tr/index.php?yazino=6352>> (erişim tarihi 13 Mayıs 2007).

-----, "Özök Paşa, Darbe Günlüğünü Yalanlamadı", *Zaman*, 12 Nisan 2007, <<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=526623>>.

-----, "Profosyonel Ordu Bütçeyi 3'e Katlar", *Star*, 3 Ekim 2006, <<http://www.tumgazeteler.com/?a=1722109>< (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

-----, "Saldırgan: Cezalandırmak İstedim", *ntvmsnbc*, 19 Mayıs 2006.

-----, "Sason'da 2 bin 259 Korucu", *Batman*, 16 Haziran 2005.

-----, "Savunmada Milli Dönem", *Tercüman*, 12 Mayıs 2007, <<http://www.tercuman.com/v1/yazaryazi.asp?id=93&yazitar=12.05.2007&yaziid=24518>< /erişim tarihi 15 Mayıs 2007).

-----, "Sezer: Rejim tehdit Altında Gül: Halk Bunlara İnanmıyor", *Radikal*, 14 Nisan 2007, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=218334>>.

-----, "Sezgin Tanrikulu ile Yapılan Söyleşi", *DİHA*, 23 Ocak 2009.

-----, "Sivil TİB, MGK Tavsiyesi", *Radikal*, 24 Ekim 2003.

-----, "Sol partiler operasyona tepkili", *Radikal*, 20 Aralık 2007.

-----, "STK'lara yönelik suçlamalar", *Taraf*, 7 Nisan 2008.

-----, "Suikastçi Özel Güvenlikçi Çıktı", *Hürriyet*, 26 Nisan 2007, <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6404921.asp?gid=0&srld=0&oid=0&l=1>> (erişim tarihi 23 Mayıs 2007).

-----, "Şemdinli'de Karar: İki Askere 39'ar Yıl", *Radikal*, 20 Haziran 2006.

-----, "Şenoba'da 50 'gönüllü' korucuya silah verildi", *ANF*, 17 Mayıs 2007.

-----, "Terörle Mücadelede Yeni Yol Haritası", *Yeni Şafak*, 12 Mayıs 2009.

-----, "TMY Hakları Gasp Edecek", *Radikal*, 29 Haziran 2006.

-----, "TSK, 125 Milyon Metrekare ile İstanbul'un Arazi Zengini", *emlakkulisi.com*, <http://www.emlakkulisi.com/4773-tsk_125_milyon_metrekare_ile_istanbul_un_arazi_zengini>, (erişim tarihi 2 Mayıs 2009).

-----, "TSK'da İlk Kez 'İrtica' Vurgulu İhraç", *Hürriyet*, 4 Ağustos 2006.

-----, "TSK'da 'Kürmay' Devrimi: Harp Akademileri Sınavı Kaldırılacak", *nethaber*, 9 Mart 2009, <<http://www.nethaber.com/Toplum/93435/TSKda-Kürmay-devrimi-Harp-Akademileri-sinavi-kaldirilacak>> (erişim tarihi 11 Mayıs 2009)

-----, "TSK'nın Yeni Gayri Nizami Harp Plânı", *Vatan*, 2 Haziran 2008, <http://w9.gazetevatan.com/haberdetay.asp?detay=TSKnin_yeni_Gayri_Nizami_Harp_plni_181874_1&Newsid=181874> (erişim tarihi 21 Mayıs 2009).

-----, "TSK'ya Akla Zarar Konferans", *Radikal*, 21 Mayıs 2009, <<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=RadikalHaberDetay&Date=21.05.2009&ArticleID=936868>> (erişim tarihi 21 Mayıs 2009).

-----, "Türk Basını İle İftihar Ediyoruz", *Hürriyet*, 6 Mart 1997.

-----, "Türkiye'de 1 Milyon Kişi İşkence Mağduru", *Sabah*, 24 Nisan 2008.

-----, "Türkiye'nin Özel Güvenliği", *Tarih Vakfı İstanbul Dergisi*, Mayıs 2007.

-----, "Türkiye'nin %92'si Jandarmada; Şimdide Kalan % 8'i İstiyorlar", *Taraf*, 13 Ekim 2008.

-----, "Urfalılar da Fişlenmiş", *Sabah*, 1 Nisan 2006.

-----, "Vapurda Özel Güvenlik Terörü", *Hürriyet*, 24 Kasım 2006, <<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/5495751.asp?m=1>>.

-----, "Yargıtay Başsavcısı AKP'nin Kapatılmasını İstedi: Yok Artık, Daha Neler", *Radikal*, 15 Mart 2008.

-----, "Yargıtay Şemdinli Davasında Hapis Cezası Kararını Bozdu", *Milliyet*, 16 Mayıs 2007.

-----, "Yargıtay, Yine 'Öldüren Asker' Askeri Mahkemede Yargılsın Dedi", *Bianet*, 28 Aralık 2007.

-----, "YAŞ Kararları", *Star*, 30 Kasım .2007.

-----, "Yaşar Büyükanıt: Konuşmak İçin Taslağı Bekliyoruz", *Radikal*, 2 Ekim 2007, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=234555>>.

-----, "YAŞ'ta 37 Askeri Personele İhraç Kararı", *Sabah*, 30 Kasım 2006.

-----, "Yedek Subaya Komandoluk Yok", *Yeni Şafak*, 4 Mayıs 2008, <<http://yenisafak.com.tr/Gundem/?i=115174>> (erişim tarihi, 15 Mayıs 2009).

-----, "Yeni Anayasa Taslağı", *Haber7*, 14 Eylül 2007, <http://www.haber7.com/haber.php?haber_id=268304> (erişim tarihi: 30.08.2008).

-----, "Yeni MGK'dan İlk İcraat: Fişler İmha", *Radikal*, 18 Kasım 2004.

-----, "Yurt Güvenlik Görevlisi, Zorla Girmeye Çalışan 3 Kişiyi Vurdu", *Milliyet*, 9 Mayıs 2007 <<http://www.milliyet.com.tr/2006/11/22/son/sonturo7.asp>> (erişim tarihi 22 Kasım 2006.).

-----, "Anayasa Mahkemesi 367 Şart Dedi", *HürriyetUSA*, 5 Ocak 2007, http://www.hurriyetusa.com/haber/haber_detay.asp?id=11639>.

-----, "Genelkurmay: TSK'nın İtibarı Zedeleniyor", *habervitrini*, 20 Mart 2009, <<http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=391920>> (erişim tarihi 18 Mayıs 2009).

-----, "TRT, Çizgi Film Alırken Psikolojik Harekât Dairesi'ne Danışmış", *Zaman*, 22 Mart 2006.

Akbaş, Özgür: "Terörle Mücadelede FBI Modeli", *Bugün*, 6 Kasım 2006.

Arıkanoğlu, Soner: "Sivil TİB, MGK Tavsiyesi", *Radikal*, 24 Ekim 2003.

Aydın, Hasan: "Askerin 'Jandarma Yönetmeliği' Sitemi", *Milliyet*, 4 Haziran 2009.

Babacan, Nuray: "Tapu Arşivlerini 'Sınırlı' Kullanın", *Hürriyet*, 19 Eylül 2006.

Baransu, Mehmet: "Jandarma'dan Rektörlere Not", *Taraf*, 8 Haziran 2008.

Bayramoğlu, Ali: "Asker Sivil İlişkisi", *Yeni Şafak*, 5 Ağustos 2003.

Bayramoğlu, Ali: "Demokratik Düzendeki Basın", *Yeni Şafak*, 5 Mart 2009.

Bayramoğlu, Ali: "İzleniyoruz" (söyleşi), *Radikal*, 12.4.2004.

Bayramoğlu, Ali: "Orgeneral Hilmi Özkök'e Dair", *Yeni Şafak*, 17 Ağustos 2006.

Çakırözler, Utku: "MGK'da Sivilden Askeri Yöneticiye Dönüldü", *Milliyet*, 10 Eylül 2005.

Çetin, Bilal: "Jandarma Pelitli'yi Polise Bırakmıyor", *Yeni Şafak*, 2 Şubat 2007, <<http://yenisafak.com.tr/Gundem/?t=08.02.2007&i=28710>>.

Çölaşan, Emin: "Milletin Sofrası, Milletin Resepsiyonu", *Hürriyet*, 1 Eylül 2005.

Dündar, Can: "Savaş Kültürü ve Irkçı Tehdit", *Milliyet*, 13 Şubat 2007.

Düzel, Neşe: "Bakan Askeri Harcamayı Bilmez", *Radikal*, 20 Haziran 2005.

Erdem, Tarhan: "İrtibat", *Radikal*, 2 Nisan 2007.

Gedik, İnan: "MGSB; Her Yerde Var Danıştay'da Yok", *birgun.net*, 27 Temmuz 2006.

Göktaş, Kemal: "Herkesin Haberleşmesi İzleniyor", *Vatan*, 1 Haziran 2008.

Güneç, Sedat: "Jandarma Yeni İlçeleri Bırakmıyor", *Zaman*, 11 Kasım 2008, <<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=759116&title=jandarma-yeni-ilceleri-birakmiyor>>.

Günlük-Şenesen, Gülay: "TSK'nin Modernizasyon Programının Bir Değerlendirmesi", 2000, <<http://www.savaskarsitlari.org/arsiv.asp?ArsivTipID=6&ArsivAnaID=1393&SayfaNo=5>> (erişim tarihi 3 Mayıs 2009).

Hiçyılmaz, Ufuk: "Başbakanlık Krize Talip", *Aksiyon*, 2 Mayıs 2005.

Hür, Ayşe: "Ermeni Mallarını Kimler Aldı?", *Taraf*, 2 Mart 2008.

İnsel, Ahmet: "İçimizdeki Düşman", *Radikal İki*, 8 Haziran 2008.

İnsel, Ahmet: "Rutini İç Güvenlik Olan TSK", *Radikal İki*, 30 Temmuz 2006.

Kardaş, Ümit: "İmparatorluktan Miras, Asker-Sivil Dansı", *Radikal*, 29 Haziran 2003.

Keskin, Adnan: "Bütün İstihbarat MGK'ya", *Radikal*, 31 Ağustos 2003.

Korkut, Tolga: "Osmanlı Arşivleri Açılırsa Resmi Tez Zayıflar", *BİA Haber Merkezi*, 19 Eylül 2006.

Mengi, Güngör: "Başaramadı", *Vatan*, 10 Mart 2006.

Öymez, Hasan: "İrtica Böldü", *Star*, 6 Kasım 2006.

Özkök, Ertuğrul: "Şakanın Arkasındaki Gerçek", *Hürriyet*, 29 Mart 2008.

Özmen, Kemal: "Hükümet İstemezse MGSB 'Gizli Anayasa' Olmaz", *Bianet*, 1 Kasım 2005.

Öztürk, Saygı: "Araçtakiler Bilgi Topluyordu", *Hürriyet*, 11 Kasım 2005.

S. Nebil, Füsün: "5651 dışı site kapatmalarında sorun var", *internet.com*, 2008, <<http://turk.internet.com/haber/yazigoster.php3?yaziid=20850>>.

Sali, Ali: "Şehirdeki Jandarma Genelgeye de Aykırı", *Yeni Şafak*, 22 Şubat 2006.

Sali, Ali: "Vali Bey'in İzniyle Jandarma Şehirde", *Yeni Şafak*, 22 Şubat 2006.

Sarıbrahimoğlu, Lale: "Turkey to Locally Develop Strategic Arms Systems", *Jane's Defence Weekly*, 30 Mart 2005.

Sarıbrahimoğlu, Lale: "Turkish Defence Industry Banking on Change", *Jane's Defence Weekly*, 31 Mayıs 2006.

Sarıbrahimoğlu, Lale: "Turkish Procurement Head Rejects Criticism", *Jane's Defence Weekly*, 3 Ağustos 2005.

Sarıkaya, Muharrem: "Arınç'ın Mesajının Adresi", *Sabah*, 25 Nisan 2006.

Susam, Gökçe: "Devletin Değil İnsanların Güvenliği", *Bianet*, 1 Mart 2005.

Tahincioğlu, Gökçer: "İzleme İtirazı", *Milliyet*, 2 Haziran 2008.

Talu, Umur: "Askere almak... Askere yazılmak", *Sabah*, 2 Haziran 2009.

Talu, Umur: "Hepimiz Albayız", *Sabah*, 18 Mart 2009.

Tayyar, Şamil: "28 Şubat'ın 'Ağır Silah' Faturası", *Star*, 13 Kasım 2008.

Tunçkanat, H.: "Milli Güvenlik Kurulu", *Akşam*, 22 Eylül 1996.

Tüzün, Rafet: "Yargı Gücü Bağımsızlık ve Askeri Yargı", *Milliyet*, 12 Şubat 1973.

Uğur, Fatih: "İçişleri Bakanlığı, İç Güvenlik Bakanlığı'na Dönüşebilir", *Aksiyon*, 20 Ekim 2008.

Uğur, Fatih; Baki, Mehmet: "Dipçiksiz Jandarma", *Aksiyon*, sayı 728.

Yetkin, Murat: "Danıştay Çığır Açıyor", *Radikal*, 21 Haziran 2006.

Yetkin, Murat: "Danıştay, 'Gizli Anayasa'yı İnceleyecek!", *Radikal*, 21 Haziran 2006.

Yetkin, Murat: "PKK'ya Karşı İki Özel Düzenleme", *Radikal*, 31 Ağustos 2006.

Zeyrek, Deniz: "Gerekirse Asker Yine Göreve", *Radikal*, 26 Ekim 2005.

Zeyrek, Deniz: "İşte En Gizli Yönetmelik", *Radikal*, 27 Ağustos 2003.

RAPORLAR:

"Ülkemizin Çeşitli Yörelerinde İşlenmiş Faili Meçhul Siyasal Cinayetler Konusunda Meclis Araştırma Komisyonu Raporu", Esas No: 10/90, Sayı No: A.01.1.GEÇ/300-554, Karar No: 10, 12 Ekim 1995.

"Yasadışı Örgütlerin Devletle Olan Bağlantıları İle Susurlukta Meydana Gelen Kaza Olayının ve Arkasındaki İlişkilerin Aydınlığa kavuşturulması Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu", 10/89, 110, 124, 125, 126 esas sayılı rapor.

Defence Policy and Planning Division - NATO International Staff: "Nato-Russia Compendium of Financial and Economic Data Relating to Defence", 20 Aralık 2007.

Helsinki Yurttaşlar Derneği: "Türkiye'de 'Yabancı Misafirhaneleri'nde Tutulan Mülteciler", Kasım 2007, <<http://www.hyd.org.tr/staticfiles/files/multeci-gozetim-raporu.tr.pdf>>.

İHİK: "Hakkari Şemdinli İnceleme Raporu" Nisan 2006, <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/kr_22HakkariSemdinli.pdf> (erişim tarihi 20 Mayıs 2009)

İHİK: "Engin Çeber'in Metris Ceza İnfaz Kurumunda Gördüğü Şiddet Nedeniyle Öldürüldüğü İddialarını Araştırma ve Bakırköy Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu İnceleme Raporu", 4 Aralık 2008, <<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/>>

insanhaklari/belge/engin_ceber_raporu.pdf> (erişim tarihi 20 Mayıs 2009).

İHİK: “Hrant Dink Alt Komisyonu Raporu”, 22 Temmuz 2008, <<http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/belge/Hrant.Dink.Alt.Komisyon.Raporu.pdf>> (erişim tarihi 20 Mayıs 2009).

İnsan Hakları Derneği (İHD), “Ocak 1990-Mart 2009 Döneminde Köy Korucuları Tarafından Gerçekleştirilen İnsan Hakları İhlallerine İlişkin Özel Rapor”, 8 Mayıs 2009.

İnsan Hakları Derneği (İHD): “Van Erciş’teki Gösterilerde Orantısız Güç Kullanımı İddiaları ve Mehmet Deniz’in Yaşamını Yitirmesine İlişkin Araştırma ve İnceleme Raporu”, <http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=484:van-erctte-yamini-yen-mehmet-den-e-k-arairma-ve-celeme-raporu&catid=34:el-raporlar&Itemid=90>.

MAZLUMDER: “Kırklareli Raporu”, 2008 <http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=1307>.

MAZLUMDER: “Van-Hakkari-Yüksekova 2008 Newroz Olayları Raporu”, <http://www.mazlumder.org/haber_detay.asp?haberID=135>.

NATO, “Financial and Economic Data Relating to NATO Defence”, 19 Şubat 2009.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı 2007 Faaliyet Raporu, <http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/64/1/8-ozkalipek_sayan.pdf> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

T.C. İçişleri Bakanlığı Mülki İdare Şurası İhtisas Komisyon Raporları, 2002.

TESEV: *Aylık İzleme Raporu*, Ağustos 2007 <http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Agustos%202007.pdf>.

TESEV: *Aylık İzleme Raporu*, Ekim 2007, <http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Ekim%202007.pdf>.

TESEV: *Aylık İzleme Raporu*, Eylül 2007, <http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Eylul%202007.pdf>.

TESEV: *Aylık İzleme Raporu*, Kasım 2007, <http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/AIR/Aylik%20Izleme%20Raporu%20-%20Kasim%202007.pdf>.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Türkiye Savunma Sanayii Meclisi: “Türkiye Savunma Sanayii Sektör Raporu (2007)”, Haziran 2008.

RESMİ DOKÜMANLAR:

“2009 Mali Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu Tasarısı ile 2007 Mali Yılı Merkezi Yönetim Kesin Hesap Kanunu Tasarısının Plan ve Bütçe Komisyonu Görüşme Tutanakları”, 10 Kasım 2008.

“5018 Sayılı Kanunun 10’uncu Maddesi Gereğince Milli Savunma Bakanı’nın Kamuoyu Bilgilendirmesi”, Milli Savunma Bakanlığı, 2009, <<http://www.msb.gov.tr/Birimler/MALIYE/html/doc/6.KamuoyuBilgilendirmesi.pdf>> (erişim tarihi: 10 Mayıs 2009).

“Turkey: 2005 Progress Report”, (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2005).

“Türkiye 2006 İlerleme Raporu – Gayri Resmî Tercüme”, (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2006).

“Türkiye 2007 İlerleme Raporu – Gayri Resmî Tercüme”, (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2007).

“Türkiye 2008 İlerleme Raporu – Gayri Resmî Tercüme”, (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 2008).

“Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2001 Yılı İlerleme Raporu”, (Brüksel: Avrupa Toplulukları Komisyonu, 2001).

“Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2002 Yılı İlerleme Raporu”, (Ankara: DPT, 2002).

“Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu”, (Ankara: DPT, 2003).

“Türkiye’nin Avrupa Birliğine Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu ve Tavsiye Metni”, (Ankara: DPT, 2004).

“Türkiye’nin Katılım Yönünde İlerlemesi Üzerine Komisyon’un 2000 Düzenli raporu”, www.abmankara.gov.tr/ab/RRTurkey2001-TR.pdf (erişim tarihi 2 Mayıs 2009).

2008/14481 sayılı Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı ile Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Karar, 31 Aralık 2008 tarihli ve 27097 5. mükerrer sayılı Resmî Gazete.

Agreement on Cooperation between The European Police Office and the Republic of Turkey, <http://www.europol.europa.eu/legal/agreements/Agreements/17686.pdf>.

Cemil Çiçek, “İçişleri Bakanı Cemil Çiçek’in Milletvekili Hüsnü Çöllü’nün Yazılı Sorusuna verdiği cevap,” 25 Temmuz 2008.

Council Common Position on the application of specific measures to combat terrorism, 2001/931, OJ L244/93, 28 Aralık 2001.

European Parliament, Resolution on Gladio, 22 Kasım 1990, <<http://database.statewatch.org/search.asp>>.

TBMM: TBMM, “2008 Bütçe Tartışmaları”, TBMM Tutanak Dergisi, 33. Birleşim, 8 Aralık 2007, <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/bo33m.htm>> (erişim tarihi: 10 Mayıs 2009).

TBMM: *TBMM Tutanak Dergisi*, B:70, 1 Mart 2007.

TBMM: *TBMM Tutanakları Dergisi*, No.77, Cilt.13, 23. Dönem, 2. Yasama Yılı'nın 55. Bileşimi, 29 Ocak .2008, <<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/bo55m.htm>> (erişim tarihi: 11 Haziran 2008).

TBMM: *TBMM Tutanakları*, 23. Dönem, 2. Yasama Yılı'nın 36. Bileşimi, 11 Aralık 2007, <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.birlesim_baslangic?P4=20027&P5=B&PAGE1=95&PAGE2=&web_user_id=5699081> (erişim tarihi: 17 Haziran 2008).

The Istanbul Declaration Our security in a new era, Press Release, (2004)097, 28 Haziran 2004, <<http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-097e.htm>>.

KANUNLAR:

16 Haziran 1927 tarihli ve 1076 sayılı 1076 sayılı Yedek Subay ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu, 9 Temmuz 1927 tarihli ve 628 sayılı *Resmi Gazete*.

21 Haziran 1927 tarihli ve 1111 sayılı Askerlik Kanunu, 12-17 Temmuz 1927 ve 631-635 sayılı *Resmi Gazeteler*.

4 Haziran 1937 tarihli ve 3201 sayılı, Emniyet Teşkilat Kanunu, 12 Haziran 1937 tarih ve 3626 sayılı *Resmi Gazete*.

15 Mayıs 1959 tarihli 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun, 25 Mayıs 1959 tarihli ve 10213 sayılı *Resmi Gazete*.

18 Mart 1924 tarihli ve 442 sayılı Köy Kanunu, 7 Nisan 1924 tarihli ve 68 sayılı *Resmi Gazete*.

22 Nisan 1925 sayılı ve 657 sayılı Harita Genel Komutanlığı Kanunu, 2 Mayıs 1925 sayılı ve 99 sayılı *Resmi Gazete*.

22 Aralık 1934 tarih ve 2644 sayılı Tapu Kanunu, 29 Aralık 1934 tarihli ve 2892 sayılı *Resmi Gazete*.

4 Temmuz 1934 tarihli ve 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, 14 Temmuz 1934 tarihli ve 2751 sayılı *Resmi Gazete*.

10 Haziran 1949 tarihli ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 18 Haziran 1949 tarihli ve 7236 sayılı *Resmi Gazete*.

25 Temmuz 1951 tarihli ve 5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun, 31 Temmuz 1951 tarihli ve 7872 sayılı *Resmi Gazete*.

27 Ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Kanunu, 4 Şubat 1954 tarihli ve 8625 sayılı *Resmi Gazete*.

31 Ağustos 1956 tarihli 6831 sayılı Orman Kanunu, 8. Eylül 1956 tarihli ve 9402 sayılı *Resmi Gazete*.

4 Ocak 1961 tarihli ve 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 10 Ocak 1961 tarihli ve 10703 sayılı *Resmi Gazete*.

9 Temmuz 1961 tarihli ve 334 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 20 Temmuz 1961 tarihli *Resmi Gazete*.

11 Şubat 1964 tarihli 403 sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 22 Şubat 1964 tarihli ve 11638 sayılı *Resmi Gazete*.

14 Temmuz 1965 tarihli ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, 23 Temmuz 1965 tarihli ve 12056 sayılı *Resmi Gazete*.

27 Temmuz 1967 tarihli ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu, 10 Ağustos 1967 tarihli ve 12670 sayılı *Resmi Gazete*.

31 Temmuz 1970 tarihli ve 1324 sayılı Genelkurmay Başkanı'nın Görev ve Yetkilerine Ait Kanun, 7 Ağustos 1970 tarihli ve 13572 sayılı *Resmi Gazete*.

31 Temmuz 1970 tarihli 1325 sayılı Milli Savunma Bakanlığının Görev ve Teşkilatı Hakkında Kanun, 7 Ağustos 1970 tarih ve 13572 sayılı *Resmi Gazete*.

17 Temmuz 1972 tarihli 1612 sayılı Yüksek Askeri Şuranın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, 26 Temmuz 1972 tarih ve 14257 sayılı *Resmi Gazete*.

13 Mayıs 1971 tarihli 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu, 15 Mayıs 1971 tarihli ve 13837 sayılı *Resmi Gazete*.

20 Haziran 1973 tarihli ve 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu, 7 Temmuz 1973 tarihli ve 14587 sayılı *Resmi Gazete*.

1 Nisan 1981 tarihli 2443 sayılı Devlet Denetleme Kurulu Kurulması Hakkında Kanun, 3 Nisan 1981 tarihli ve 17299 sayılı *Resmi Gazete*.

22 Temmuz 1981 tarihli ve 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun, 24 Temmuz 1981 tarihli ve 17410 sayılı *Resmi Gazete*.

28 Temmuz 1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu, 30 Temmuz 1981 tarihli ve 17416 sayılı *Resmi Gazete*.

4 Kasım 1981 tarihli 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 4 Kasım 1981 tarihli ve 17506 sayılı *Resmi Gazete*.

18 Aralık 1981 tarihli ve 2565 sayılı Askeri Yasak Bölgeler ve Güvenlik Bölgeleri Kanunu, 22 Aralık 1981 tarihli ve 17552 sayılı *Resmi Gazete*.

9 Temmuz 1982 tarihli ve 2692 sayılı Sahil Güvenlik Komutanlığı Kanunu, 13 Temmuz 1982 tarihli ve 17753 sayılı *Resmi Gazete*.

7 Kasım 1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 9 Kasım 1982 tarihli ve 17863 mükerrer sayılı *Resmi Gazete*.

10 Mart 1983 tarihli ve 2803 sayılı Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu, 12 Mart 1983 tarihli ve 17985 sayılı *Resmi Gazete*.

22 Nisan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 24 Nisan 1983 tarih ve 18027 sayılı *Resmi Gazete* (değişik 29 Nisan 2005 tarihli 5341 sayılı Kanun, 7 Mayıs 2005 tarihli ve 25808 sayılı *Resmi Gazete*)

11 Ağustos 1983 tarihli 2876 sayılı Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Kanunu, 17 Ağustos 1983 tarihli ve 18138 sayılı *Resmi Gazete*.

6 Ekim 1983 tarihli ve 2911 sayılı Toplantı Ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 8 Ekim 1983 tarihli, 18185 sayılı *Resmi Gazete*.

25 Ekim 1983 tarihli 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu, 27 Ekim 1983 tarihli ve 18204 sayılı *Resmi Gazete*.

1 Kasım 1983 tarihli ve 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu, 3 Kasım 1983 tarihli ve 18210 sayılı *Resmi Gazete*.

4 Kasım 1983 tarihli 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu, 8 Kasım 1983 tarihli ve 18215 sayılı *Resmi Gazete*.

9 Kasım 1983 tarihli ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu, 11 Kasım 1983 tarihli ve 18218 sayılı *Resmi Gazete*.

11 Kasım 1983 tarihli 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kanunu, 14 Kasım 1983 tarih ve 18221 sayılı *Resmi Gazete*.

27 Eylül 1984 tarihli ve 3046 sayılı Bakanlıkların Kuruluş ve Görev Esasları Hakkında Kanun, 9 Ekim 1984 tarih ve 18540 sayılı *Resmi Gazete*.

10 Ekim 1984 tarihli 3056 sayılı Başbakanlık Teşkilat Kanunu, 19 Ekim 1984 tarihli ve 18550 sayılı *Resmi Gazete*.

14 Şubat 1985 tarihli ve 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun, 23 Şubat 1985 tarihli ve 18675 sayılı *Resmi Gazete*.

6 Mart 1985 tarih ve 3175 sayılı Kanunla 442 sayılı Köy Kanunu'nun 74üncü Maddesine İki Fıkra Eklenmesine Dair Kanun, 4 Nisan 1985 tarihli ve 18715 sayılı *Resmi Gazete*.

8 Mart 1986 tarihli ve 3269 sayılı Uzman Erbaş Kanunu, 25 Mart 1986 tarihli ve 19058 sayılı *Resmi Gazete*.

24 Mayıs 1989 tarihli 3563 sayılı Harp Akademileri Kanunu, 31 Mayıs 1989 tarihli ve 20181 sayılı *Resmi Gazete*.

5 Aralık 1990 tarihli ve 3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu, 8 Aralık 1990 tarihli ve 20719 sayılı *Resmi Gazete*.

30 Nisan 1992 tarihli ve 3797 sayılı 13.12.1983 tarihli ve 179 sayılı, 08.06.1984 tarihli ve 208 sayılı, 23.10.1989 tarihli ve 385 sayılı, 09.04.1990 tarihli ve 419 sayılı, 28.08.1991 tarihli ve 454 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun, 12 Mayıs 1992 tarihli ve 21226 sayılı *Resmi Gazete* (Düzeltilme: 27 Mayıs 1992 tarihli ve 21240 sayılı *Resmi Gazete*).

13 Nisan 1994 tarihli 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun, 20 Nisan 1994 tarih ve 21911 sayılı *Resmi Gazete*.

24 Kasım 1994 tarihli 4046 sayılı Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 27 Kasım 1994 tarih ve 22124 sayılı *Resmi Gazete*.

11 Mayıs 2000 tarihli 4566 sayılı Harp Okulları Kanunu, 17 Mayıs 2000 tarihli ve 24052 sayılı *Resmi Gazete*.

3 Ekim 2001 tarihli 4709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, 17 Ekim 2001 tarihli ve 24556 mükerrer sayılı *Resmi Gazete*.

4 Ocak 2002 tarihli ve 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu, Madde 53, 22 Ocak 2002 tarihli ve 24648 sayılı *Resmi Gazete*.

1 Nisan 2002 tarihli ve 4752 sayılı Astsubay Meslek Yüksek Okulları Kanunu, 24 Nisan 2002 tarihli ve 24735 sayılı *Resmi Gazete*.

30 Temmuz 2003 tarihli ve 4963 sayılı Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, 7 Ağustos 2003 tarihli ve 25192 sayılı *Resmi Gazete*.

26 Eylül 2004 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 12 Ekim 2004 tarihli ve 25611 sayılı *Resmi Gazete*.

4 Aralık 2004 tarihli 5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, 17 Aralık 2004 tarihli ve 25673 sayılı *Resmi Gazete*.

13 Aralık 2004 tarihli ve 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun, 29 Aralık 2004 tarihli ve 25685 sayılı *Resmi Gazete*.

24 Mayıs 2006 tarihli ve 5508 sayılı Başbakanlık Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunla Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 30 Mayıs 2006 tarihli ve 26183 sayılı *Resmi Gazete*.

10 Haziran 2004 tarihli ve 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, 26 Haziran 2004 tarihli ve 25504 sayılı *Resmi Gazete*.

29 Haziran 2006 tarihli ve 530 sayılı Askerî Mahkemeler Kuruluşu Ve Yargılama Usulü Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 5 Temmuz 2006 tarihli ve 26219 sayılı *Resmi Gazete*.

4 Mayıs 2007 tarihli ve 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, 23 Mayıs 2007 tarihli ve 26530 sayılı *Resmi Gazete*.

27 Mayıs 2007 tarihli ve 5673 sayılı Köy Kanununda ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 2 Haziran 2007 tarihli ve 26450 sayılı *Resmi Gazete*.

2 Haziran 2007 tarihli ve 5681 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 14 Haziran 2007 tarihli ve 26552 sayılı *Resmi Gazete*.

11 Haziran 2008 tarihli ve 5768 sayılı Askerlik Kanunu İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 24 Haziran 2008 tarihli ve 26916 sayılı *Resmi Gazete*.

11 Haziran 2008 tarihli ve 5771 sayılı Harp Akademileri Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 24 Haziran 2008 tarihli ve 26916 sayılı *Resmi Gazete*.

23 Ocak 2008 tarihli ve 5728 sayılı Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Madde 470, 8 Şubat 2008 tarihli ve 26781 sayılı *Resmi Gazete*.

26 Şubat 2008 tarihli ve 5743 sayılı Yedek Subaylar ve Yedek Askeri Memurlar Kanunu ile Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 12 Mart 2008 tarihli ve 26814 sayılı *Resmi Gazete*.

5 Şubat 2009 tarihli ve 5837 sayılı Askerlik Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 13 Şubat 2009 tarihli 27140 sayılı *Resmi Gazete*.

YÖNETMELİKLER:

6136 Sayılı Kanuna 4178 Sayılı Kanunla Eklenen Geçici 9 uncu Maddenin Uygulanmasını Gösteren Yönetmelik, 20 Eylül 1996 tarihli ve 22763 sayılı *Resmi Gazete*.

Afetlere İlişkin Acil Yardım Teşkilatı ve Planlama Esaslarına Dair Yönetmelik, 19808 sayılı *Resmi Gazete*.

Astsubay Meslek Yüksekokulları Yönetmeliği, 16 Ekim 2003 tarihli ve 25261 sayılı *Resmi Gazete*.

Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi Yönetmeliği, 9 Ocak 1997 tarihli ve 22872 sayılı *Resmi Gazete*.

Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelik, 15 Temmuz 1961 tarihli ve 10855 sayılı *Resmi Gazete*.

Emniyet ve Asayiş İşlerinde İl, İlçe ve Bucaklardaki Jandarma ve Emniyet Ödevlerinin Yapılması ve Yetkilerinin Kullanılması Suretini ve Aralarındaki Münasebetleri Gösterir Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 30 Nisan 2009 tarihli ve 27185 sayılı *Resmi Gazete*.

Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Yönetmeliği, 12 Nisan 2000 tarihli ve 24018 sayılı *Resmi Gazete*.

Harp Akademileri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 18 Ocak 2006 tarihli ve 26053 sayılı *Resmi Gazete*.

Harp Okulları Yönetmeliği, 27 Eylül 2001 tarihli ve 24536 sayılı *Resmi Gazete*.

Jandarma Teşkilatı Görev ve Yetkileri Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 30 Nisan 2009 tarihli ve 27185 sayılı *Resmi Gazete*.

Köy Korucuları Yönetmeliği, 1 Temmuz 2000 tarihli ve 24096 sayılı *Resmi Gazete*.

Milli Eğitim Şurası Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik, 3 Ağustos 2006 tarihli 26248 sayılı *Resmi Gazete*.

Olayların Önlenmesine İlişkin Tedbirler Dolayısıyla Yapılacak Acil Ve Zorunlu Harcamaların Usul Ve Esaslarına İlişkin Yönetmelik, 30 Aralık 1996 tarihli ve 22863 sayılı *Resmi Gazete*.

Orman Yangınlarının önlenmesi Ve Söndürülmesinde Görevlilerin Görecekları İşler Hakkında Yönetmelik, 15729 sayılı *Resmi Gazete*.

Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik, 7 Ekim 2004 tarihli ve 25606 sayılı *Resmi Gazete*.

Radyo ve Televizyon Kuruluşlarına Kanal ve Frekans Tahsisi Şartları ve Bunlara İlişkin İhale Usulleri ile Yayın Lisansı ve İzni Yönetmeliği, 10 Mart 1995 tarihli 22223 sayılı *Resmi Gazete* (3 Şubat 1999 tarihli ve 23600 sayılı *Resmi Gazete* ile değişik).

Radyo ve Televizyon Yayınlarının Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik, 17 Nisan 2003 tarihli ve 25082 sayılı *Resmi Gazete*.

RTÜK Personel Yönetmeliği, 8 Kasım 2002 tarihli ve 24930 sayılı *Resmi Gazete*.

RTÜK Uydu Yayın Lisans ve İzin Yönetmeliği, 10 Ekim 2007 tarihli ve 26669 sayılı *Resmi Gazete*.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yönetmeliği, 31 Ocak 1993 tarihli ve 21482 sayılı *Resmi Gazete*.

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanması Hakkında Yönetmelik, 8 Ağustos 1985 tarihli 18836 sayılı *Resmi Gazete*.

Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği, 6-7-8/9/1961 tarihli ve 10899-10900-10901 sayılı *Resmi Gazeteler*.

Türk Silahlı Kuvvetleri Ortaöğretim Okulları Yönetmeliği, 5 Mayıs 2008 tarihli ve 26865 sayılı *Resmi Gazete*.

Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerde Yapılacak Radyo ve Televizyon Yayınları Hakkında Yönetmelik, 25 Ocak 2004 tarihli ve 25357 sayılı *Resmi Gazete*.

Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği, 31 Aralık 2005 tarihli ve 26040 sayılı *Resmi Gazete*.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR:

-----, "Ağustos 2007 Yüksek Askeri Şura Toplantısı", <www.tsk.tr>.

-----, "Ağustos 2008 Yüksek Askeri Şura Toplantısı", www.tsk.tr>.

-----, "Büyük Ortadoğu Projesi ve Nato", <hww.sendika.org/yazi.php?yazi_no=510>.

-----, "Türkiye Gürcistan'a destek veriyor", <http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=49746>.

-----, <http://www.asayis.pol.tr/ozelguv_istatistik.asp#istatistik>.

Başbuğ, İlker: "Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un Diyarbakır'da Yaptıkları Basın Açıklaması", 5 Eylül 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/org_ilkerbasbug_diyarbakir_05092008.html> (erişim tarihi 2 Mayıs 2009).

Başbuğ, İlker: "Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'un Heybeliada'nın Denize İndirilme Töreni Konuşmaları", 27 Eylül 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/org_ilkerbasbug_heybeliada_27092008.html> (erişim tarihi 2 Mayıs 2009).

Başbuğ, İlker: "Genelkurmay Başkanı Orgeneral İlker Başbuğ'un 14 Nisan 2009 Tarihinde Harp Akademileri Komutanlığında Yaptığı Yıllık Değerlendirme Konuşması", <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2009/org_ilkerbasbug_harpak_konusma_14042009.html> (erişim tarihi 2 Mayıs 2009).

Başbuğ, İlker: "Genelkurmay Başkanlığında 16-17 Eylül 2008 Tarihlerinde Yapılan İletişim Toplantısı Görüşmelerinin Özeti", <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/org_ilkerbasbug_iletisim.16092008.html>.

Başbuğ, İlker: "Orgeneral İlker Başbuğ'un Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması", 28 Ağustos 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/org_ilkerbasbug_dvrtslkonusmasi_28082008.html> (erişim tarihi 2 Mayıs 2009)

Boğaziçi – TÜSİAD Dış Politika Forumu: "Türk-Amerikan İlişkileri – Son Gelişmeler", <http://www.dispolitikaforumu.org/index2.php?option=com_docman&task=docview&gid=15&Itemid=6>.

Büyükant, Yaşar: "Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükant'ın 'İpekyolu 2007 General/Amiral Semineri' Açış Konuşması", <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2007/gnkur_bsk_ipekyolu_seminer_03072007.htm> (erişim tarihi 2 Mayıs 2009).

Büyükant, Yaşar: "Orgeneral Yaşar Büyükant'ın Genelkurmay Başkanlığı Devir-Teslim Töreni Konuşması", 28 Ağustos 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1_Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7_Konusmalar/2008/orgyasarbuyukanitdvrtslkonusmasi_28082008.html> (erişim tarihi 2 Mayıs 2009)

Gene, Healey: "Deployed İn The U.S.A.The Creeping Militarization Of The Home Fron", December 17 2003, < http://www.cato.org/pub_display.php?pub_id=1361>.

Genelkurmay Başkanlığı, "Türkiye'de Sivil-Asker İşbirliği Faaliyetleri", <http://www.tsk.tr/2_GENEL_BILGILER/2_7_SivilAsker_Isbirligi/konular/turksivil.htm> (erişim tarihi 11 Mayıs 2009).

Genelkurmay Başkanlığı: TSK Personel Yönetim Sistemi-2010 (PYS-2010) Projesi, <http://www.tsk.tr/7_INSAN_

KAYNAKLARI/7_1_TSK_PersonelYonetimi_Sistemi/PersonelYonetimi_Sistemi.htm> (erişim tarihi 5 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 10 Ekim 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2008/BBT_10_10_2008.htm> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 13 Mart 2009, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2009/BBT_13_03_2009.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 16 Ocak 2009, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2009/BBT_16_01_2009.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 20 Mart 2009, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2009/BBT_20_03_09.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 23 Ocak 2009, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2009/BBT_23_01_2009.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 26 Eylül 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2008/BBT_26_09_2008.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 31 Ekim 2008, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2008/BBT_31_10_2008.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Gürak, Metin: “Haftalık Basın Bilgilendirme Toplantısı”, 6 Şubat 2009, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_9.Basin_Bilgilendirme_Toplantilari/2009/BBT_06_02_2009.html> (erişim tarihi 15 Mayıs 2009).

Harp Akademileri Komutanlığı: “Silahlı Kuvvetler Akademisi”, <http://www.harpak.tsk.mil.tr/pageContainer.aspx?PID=3> (erişim tarihi 20 Mayıs 2009).

Helsinki Yurttaşlar Derneği: “Hak Mücadelesinde Haritalama Yöntemi: Türkiye’de İşkence ve Kötü Muamele”, <http://www.stramap.org/tr/anasayfa.aspx>.

İlter, Erdal: “Milli İstihbarat Tarihçesi”, <http://www.mit.gov.tr/tarihce/birinci.bolum>.

İnsan Hakları Derneği (İHD), 2006 İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu, <http://www.ihd.org.tr/images/pdf/2006.yili.insan_haklari_ihlalleri_bilancosu.pdf> .

İnsan Hakları Derneği (İHD), 2007 İnsan Hakları İhlalleri Bilançosu, <http://www.ihd.org.tr/images/pdf/2007.yili.insan_haklari_ihlalleri_bilancosu.pdf>.

İnsan Hakları Derneği (İHD), İnsan Hakları 2004 (basın açıklaması), <http://www.ihd.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=412&Itemid=78>.

KESK, “Yoksulluk ve Faiz Bütçesi 2004 Yılında da Sırtımızda”, Aralık 2003, <http://www.kesk.org.tr/index.php?Itemid=92&id=160&option=com_content&task=view> (erişim tarihi 12 Mayıs 2009).

Kutlu, Savaş: Susurluk Raporu, 1997, <http://www.kovan.ceng.metu.edu.tr/~erol/ses/susurluk/Susurluk_Kutlu_Savas’in_Raporu.html>.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği: “1984 Yılı MGK Toplantılarının Basın Bildirileri”, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/basinbildiri1984/8subat1984.htm>.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği: “Tarihçe”, <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/tarihce.html>.

Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği: “Sıkça Sorulan Sorular”, <http://www.mgk.gov.tr/> (erişim tarihi: 1 Mayıs 2009).

OYAK: “OYAK Faaliyet Raporu 2008”, <http://www.oyak.com.tr/OyakWEBTR/faaliyet_raporlari/20090601010102.Faaliyet_Raporu_2008.pdf> .

Özkök, Hilmi: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök’ün Harp Akademileri Komutanlığında Yaptıkları Konuşma, 16 Mart 2006, tsk.mil.tr, <http://www.tsk.tr/10_ARSIV/10_1.Basin_Yayin_Faaliyetleri/10_1_7.Konusmalar/2006/harpakegitimogreti_myliacliskonusmasi_160306.html> (erişim tarihi 5 Mayıs 2009).

Savunma Sanayi Müsteşarlığı: Performans Programı 2009, <http://www.ssm.gov.tr/TR/dokumantasyon/Documents/SSM_2009_PP.pdf> (erişim tarihi 11 Mayıs 2009).

Türkiye Barolar Birliği: “3713 Sayılı Terörle Mücadele Yasası’nın Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa Tasarısı Üzerine Türkiye Barolar Birliği’nin Basın Açıklaması”, 30 Nisan 2006, <http://www.barobirlik.org.tr/calisma/haberler/tbb/060430_tmy.aspx>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi: “Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun Teklifi ve Gereçesi”, 26 Mayıs 2004, <http://www.tbmm.gov.tr/d22/2/2-0295.pdf>.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV): “İşkencenin cezasızlığı konusunda yaratılan yanılsamaya ilişkin zorunlu açıklama...” (basın açıklaması), 2007, <http://www.tihv.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=1301&Itemid=69>.

TÜSİAD: Ankara Bülteni, <http://www.tusiad.org/tusiad.cms.nsf/DTAnk/20/\$FILE/AnkaraBulteni-Subat2008.pdf>.

UNCHR: “UNHCR deploras refugee expulsion by Turkey which resulted in four deaths”, 25 Nisan 2008, <http://www.unhcr.org/news/NEWS/4811e23c4.html>.

Yazgan, Kaya M.: “Savunma Sanayi Açısından Şirket Birleşmeleri”, <http://www.sasad.org.tr/dosya/eoe/SSBirlisme.PDF.pdf> (erişim tarihi 10 Mayıs 2009).

Yazgan, M. Kaya: “2007’de Sayılarla Savunma Sanayimiz”, SaSaD, Mayıs 2008, <http://www.sasad.org.tr/dosya/eoe/2007_de%20Sayilarla%20Savunma%20Sanayimiz_3.pdf> (erişim tarihi 11 Mayıs 2009).

İNTERNET SİTELERİ:

Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, <http://www.abgs.gov.tr/>.

Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu, <http://www.avrupa.info.tr/DelegasyonPortal.html>.

Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, <http://www.dzkk.tsk.tr/>.

Emniyet Genel Müdürlüğü, <http://www.egm.gov.tr/>.

Genelkurmay Başkanlığı, < www.tsk.tr/>.

Harita Genel Komutanlığı, < <http://www.hgk.mil.tr/>>.

Hava Kuvvetleri Komutanlığı, < <http://www.hvkk.tsk.tr/>>.

İçişleri Bakanlığı, < http://w3.icisleri.gov.tr/default.icisleri_2.aspx>.

Jandarma Genel Komutanlığı, < <http://www.jandarma.tsk.tr/>>.

Kara Kuvvetleri Komutanlığı, < <http://www.kkk.tsk.tr/>>.

Maliye Bakanlığı, < <http://www.maliye.gov.tr/>>.

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, < <http://www.mgk.gov.tr/>>.

Milli İstihbarat Teşkilatı, < <http://www.mit.gov.tr/>>.

Milli Savunma Bakanlığı, < <http://www.msb.gov.tr/anasayfa/phpscr/anasayfa.php>>.

NATO, < <http://www.nato.int/cps/en/natolive/index.htm>>.

Sahil Güvenlik Komutanlığı, < <http://www.sgk.tsk.tr/>>.

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, < <http://www.mgk.gov.tr/>>.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, < <http://www.tbmm.gov.tr/>>.

Yazarlar Hakkında

HALE AKAY

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliğinin Ekonomik Yapısı Bölümünden yüksek lisans, Université Toulouse 1 Sciences Sociales/Midi Pyrénées School of Economics'den DEA derecesi aldı. Halen doktora çalışmalarını sürdürmekte ve İstanbul Bilgi Üniversitesinde çalışmaktadır.

İSMET AKÇA

Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi bölümünden mezun olan İsmet Akça, yüksek lisans ve doktora eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde "Militarism, Capitalism and the State: Putting the Military in its Place in Turkey" başlıklı doktora tez çalışmasıyla tamamlamıştır. Türkiye'nin siyasal sosyolojisi; militarizm; kapitalist devlet ve sınıflar; neoliberal iktidar tarzı üzerine çalışmalar yürütmektedir. Yayınlanmış çalışmaları arasında *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar. Prof. Dr. Kemâli Saybaşılı'ya Armağan*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006 (Burak Ülman ile birlikte derlenmiştir); "Kollektif Bir Sermayedar Olarak Türk Silahlı Kuvvetleri", Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu (der.), *Bir Zümre Bir Parti Türkiye'de Ordu*, Birikim Yayınları, İstanbul, 2004 yer almaktadır.

MURAT AKSOY

Ortaöğretimini Kabataş Erkek Lisesinde, lisans eğitimini Erciyes Üniversitesi İİBF İşletme Bölümünde yaptı. İstanbul Bilgi Üniversitesinde İnsan Hakları Hukuku bölümünde yüksek lisans eğitimi aldı. Yüksek lisans tezi olarak hazırladığı çalışma *Başörtüsü-Turban* (Kitap Yayınevi -2005-), *Türkiye'de Siyasetin Dayanılmaz Boşluğu -Soyal Demokrat Parti Krizi ve Sol Arayışlar* (Özgür Yayınevi-2008) ve Osman Ulagay ile hazırlanan *Küresel Kriz ve Kapitalizmin Geleceği* (Özgür Yayınevi-2009) adlı kitapları

yayınlandı. Radyo ve TV programcılığı yaptı. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında proje asistanı ve yöneticisi olarak çalıştı. Halen gazetecilik yapıyor.

NEZİR AKYEŞİLMEN

ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümünden 1999 yılında mezun olduktan sonra, İngiltere Essex Üniversitesinde İnsan Hakları üzerine yüksek lisans eğitimini aldı. 2008 yılında ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümünde "Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Hakları: Baku-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Örneği" konulu doktorasını bitirdi. ODTÜ Uluslararası Serbest Düşünce Topluluğu'nun kurucu başkanlığı, Essex Uluslararası Af Örgütü üniversite grup başkanlığı yaptı. Halen Genç Siviller Ankara grubunda aktif bir üye olarak yer almaktadır. Çalışma hayatına Dış Politika Enstitüsünde Araştırma görevlisi olarak başladı, TBMM'de Milletvekili danışmanı olarak çalıştı. Halihazırda Dış Ticaret Müsteşarlığı İTKİB Ar-Ge ve Mevzuat Şubesinde Raportör olup, TBMM'de geçici görevli olarak çalışmaktadır. Ulusal ve uluslararası bilimsel dergilerde yayımlanmış makalelerinin yanında, *İnsan Haklarından Kim Sorumlu: Devlet mi, Şirketler mi?* isimli İngilizce bir kitabı vardır.

AYŞE GÜL ALTINAY

Sabancı Üniversitesi'nde antropoloji, kültürel çalışmalar ve toplumsal cinsiyet dersleri veren Ayşe Gül Altınay'ın araştırmaları militarizm, milliyetçilik, cinsellik ve kadına yönelik şiddet üzerine yoğunlaşmaktadır. *Vatan, Millet, Kadınlar* (der., İletişim Yayınları), *The Myth of the Military-Nation: Militarism, Gender and Education* (Palgrave Macmillan), *Ebru: Kültürel Çeşitlilik Üzerine Yansımalar* (der., Attila Durak, Metis), *Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet* (Yeşim Arat ile birlikte, Punto) ve *İşte böyle güzelim...* (Hülya Adak, Esin Düzel ve Nilgün Bayraktar ile birlikte, Sel) yayınlarından bazılarıdır.

MEHMET ATILGAN

Londra Üniversitesi, Doğu ve Afrika Bilimleri Fakültesi (School of Oriental and African Studies) hukuk bölümünden 2002 yılında mezun oldu. “Geç Modern Dönemde Dünyada ve Türkiye’de Güvenliğin Özel Tedariki” başlıklı tezini yüksek lisans eğitimini tamamladığı İstanbul Bilgi Üniversitesi, İnsan Hakları Hukuku programına 2007 yılında sundu. Koç Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde okutman, İngiltere’de bazı hukuk bürolarında hukuki temsilci ve tercüman, Türkiye’de çeşitli dergilerde editör olarak çalıştı. *Hukuk ve Adalet*, *Tarih Vakfı İstanbul Dergisi* gibi dergilerde makaleleri yayımlandı.

M. FERDA BALANCAR

Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi bölümünü bitirdi. Değişik günlük gazete, haftalık ve aylık dergilerde muhabir ve editör olarak çalışan Balancar, TÜSİAD, TESEV gibi sivil toplum örgütlerinde uzman ve araştırmacı olarak, İstanbul Bilgi Üniversitesi’nde öğretim görevlisi olarak görev yaptı.

ALİ BAYRAMOĞLU

Grenoble Siyasal Bilimler Enstitüsünde lisans eğitimini tamamladı. 1995’de İstanbul Üniversitesi’nde “Türkiye’de Silahlı Kuvvetler’in Siyasi Rolü” konulu doktorasını tamamladı. 1981-1999 arasında Marmara Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü’nde öğretim üyeliği yaptı. Askeriyet ilişkileri dışında İslami hareketler ve devlet sosyolojisi konularında çalıştı. *Yeni Yüzyıl*, *Star*, *Sabah* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. Akademik hayatını halen Kültür Üniversitesinde sürdürmekte ve *Yeni Şafak* gazetesinde köşe yazmaktadır. Kitapları arasında *28 Şubat, Bir Müdahalenin Güncesi* (2001), *İslami Hareketin Sosyolojisi 1995-2000* (2001), *Türkiye’de Ordu*, ed. Ahmet İnsel’le birlikte (2004) ve *Çağdaşlık Hurafe Kaldırmaz* (2005) bulunmaktadır.

BİRİZ BERKSOY

Lisans, yüksek lisans ve doktora derecelerini Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünden almıştır. Şu anda İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Türkiye’de polis teşkilatının geçirdiği dönüşüm ve polis alt-kültürünün analizi üzerine araştırmalar sürdürmektedir. Bu konulardaki yayınları: “The Re-structuring of the Police Organization in Turkey in the post-1980 Period and the Re-construction of the Social Formation” (*Carceral Practices: Prisons and Policing in the Middle East and*

North Africa, Laleh Khalili and Jillian Schwedler (der.), Columbia University Press, yayın aşamasında); “Devlet Stratejilerinin Bir Tezahürü Olarak Polis Alt-kültürü: 1960 Sonrası Türkiye’de Polis Teşkilatında Hakim Olan Söylemlere Dair Bir Değerlendirme” (*Toplum ve Bilim* 114); “Neoliberalizm ve Toplumsalın Yeniden Kurgulanması: 1980 sonrası Batı’da ve Türkiye’de Polis Teşkilatları ve Geçirdikleri Yapısal Dönüşüm” (*Toplum ve Bilim* 109).

HASAN CEMAL

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinden mezun oldu. Gazeteciliğe 1969 yılında Ankara’da haftalık *Devrim* dergisinde başladı. *Yeni Ortam* dergisi, Anka Ajansı, *Günaydın* gazetelerinde çalıştıktan sonra 1973 yılında *Cumhuriyet* gazetesine girdi. 1981- 1992 yılları arasında *Cumhuriyet* gazetesinde Genel Yayın Yönetmenliği yaptı. 1992 - 1998 yılında arasında *Sabah* gazetesinin birinci sayfa yazarlığını yaptı. 1983-1992 yılları arasında Uluslararası Basın Enstitüsü (I.P.I) Yürütme Kurulu’nun üyeliğini yaptı. Dünya Ekonomik Forumu’nda 100’ler Meclisi üyeliğinde bulundu. 1998 yılından bu yana Milliyet gazetesinde iç ve dış politika yazıları yazmakta olan Cemal’in, *Tank Sesiyle Uyanmak*; *Demokrasi Korkusu*; *Tarihi Yaşarken Yakalamak*; *Özal Hikayesi*; *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*; *Kürtler ve Cumhuriyet’i çok sevmiştim* başlıklı kitapları bulunmaktadır.

AZİZ ÇELİK

İstanbul Üniversitesi SBF’den mezun oldu. Marmara Üniversitesi Çalışma Ekonomisi Bölümünde Yüksek Lisansını tamamladı. 1985 yılından bu yana sendikal araştırmacı ve eğitimci olarak çalışıyor. Ana çalışma konuları olan sosyal politika ve emek tarihi ile ilgili çeşitli çalışmaları bulunmaktadır.

ESRA ELMAS

İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesinde Medya ve İletişim Sistemleri ile alt dal olarak sosyoloji eğitimi aldı. Aynı üniversitede Kültürel İncelemeler yüksek lisans programını bitirdi. Halen İstanbul Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi Medya ve İletişim Sistemleri bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışan Elmas, değişik günlük gazete ve haftalık dergilerde de muhabir olarak görev yaptı.

MERYEM ERDAL

Hukukçu, yazar. *Gözaltında Tecavüz* (Çiviyazıları, 1997); *Türk Hukuk Mevzuatında İşkence* (İHD, 2004); *İşkence ve Cezasızlık 2005* (TİHV, 2005); *Soruşturma ve Dava Örnekleriyle İşkencenin Cezasızlığı Sorunu* (TİHV, 2006) başlıklı yayınları mevcuttur.

ALPER GÖRMÜŞ

Haydarpaşa Lisesini (1970) ve İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesini (1975) bitirdi. Gazeteciliğe *Aydınlık* gazetesinde (1978-1980) başladı. Genel Yayın Yönetmeni olduğu *Nokta* dergisinin, başta “Darbe Günlükleri” olmak üzere orduyla ilgili bir dizi önemli haberin yayından sonra kapatılması üzerine aktif gazetecilikten uzaklaştı. Halen *Taraf* gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır.

AHMET FARUK GÜNEŞ

1986 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun oldu. Sırasıyla Kemah, Altınyayla (Sivas), Muradiye, Akçakale, Erciş, Köyceğiz kaymakamlıkları görevini yaptı. Köyceğiz-Dalyan Çevre Koruma Birliğinin ilk başkanlığını yaptı. 2000 yılında mülkiye müfettişi, ardından mülkiye başmüfettişi oldu. Bu görevi halen İstanbul’da yürütmektedir. *İdarecinin Sesi* dergisi, *Tarih Vakfı İstanbul* dergisi, *Liberal Düşünce Topluluğu İnternet Sitesi*, *Taraf*, *Yeni Şafak* ve *Zaman* gazetelerinde “iç güvenlik” üzerine yazı ve makaleleri yayınlandı.

GÜLAY GÜNLÜK-ŞENESEN

Boğaziçi Üniversitesi İktisat Bölümünde Lisans (1978) ve Yüksek Lisans (1979) eğitimi gördü. Doktora aşamasında dersleri AÜSBF’de, tezini İTÜ’de tamamladı (1985). 1979-1981 yıllarında Devlet Planlama Teşkilatında, 1981-1995 yıllarında İTÜ İşletme Fakültesinde çalıştı. 1996’dan bu yana İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde görevlidir. Savunma harcamaları, silah sanayii, cinsiyete dayalı ayrımcılık, ekonometri uygulamaları ve Türkiye ekonomisinin girdi-çıkıtı modellemesi konularında yurtiçinde ve yurtdışında araştırmaları yayımlanmıştır.

HALUK İNANICI

1983 yılında Ankara Hukuk Fakültesi’nden mezun oldu. Halen İstanbul’da serbest avukat olarak çalışmaktadır.

AHMET İNSEL

Paris Pantheon-Sorbonne Üniversitesi iktisat bölümünde yüksek öğrenimi yaptı. Bu üniversitede İktisat Fakültesi dekanlığı ve ardından rektör yardımcılığı görevlerinde bulundu. Galatasaray Üniversitesi İktisat Bölümü başkanlığını yürütmektedir. İletişim Yayınları yayın kurulu koordinatörü ve Birikim dergisi yayım sorumlularındandır. *Türkiye Toplumunun Bunalımı, Düzen ve Kalkınma Kısacasında Türkiye, İktisat İdeolojisinin Eleştirisi, Neoliberalizm: Hegemonyanın Yeni Dili, Solu Yeniden Tanımlamak* başlıklı kitapları vardır.

ESER KARAKAŞ

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi İktisat bölümünde yaptı. İstanbul Üniversitesi Maliye Ana Bilim Dalı’ndan yüksek lisans ve 1985 yılında doktora derecesini aldı. İstanbul Üniversitesi Maliye Bölümünde 1987-1990 yılları arasında Yardımcı Doçent, 1990-1996 yılları arasında Doçent olarak aynı bölümde çalıştı. 1996 yılında Profesör unvanını aldı. 1999-2003 yılları arasında Bahçeşehir Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekanlığı ve 2003-2007 yılları arasında da Rektör Yardımcılığı görevini üstlendi. Bahçeşehir Üniversitesi AB İlişkileri Bölüm Başkanlığı görevini yürütmektedir. Özellikle vergi sistemleri, özelleştirme ve kamu harcamaları konularında araştırma yayınları yapmıştır. Halen *Star* gazetesinde yazmaktadır.

ÜMİT KARDAŞ

İstanbul’da serbest avukat olarak çalışmakta olup, 22 yıl süresince Türk Silahlı Kuvvetlerinde savcılık, hâkimlik ve adli müşavirlik yapmıştır. 1985 yılında hukuk doktoru olmuştur. TESEV bünyesinde faaliyet gösteren Güvenlik sektöründe *Demokratik Açılımlar Çalışma ve İzleme* grubunda görev yapmaktadır. *Hakim Bağımsızlığı Açısından Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yetkileri*; *Askeri Ceza ve Ceza Yargısı*; *Disiplin Mahkemeleri ve Yargılama Usulü*; *Türkiye’nin Demokratikleşmesinde Öncelikler*; *Hukuk Devlete Sızabilir mi?*; *Ötekiler İçin Sivil İtaatsizlik Rehberi* isimli kitapları bulunmaktadır.

ECEVİT KILIÇ

Gazeteci. Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümündeki eğitiminin ardından İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesinden mezun oldu. Gazeteciliğe *Cumhuriyet* gazetesinde başladı. Yedi yıl Cumhuriyet’te görev yaptıktan sonra 2006’da haber dergisi *Aktüel*’e geçti. Bir yıl sonra da *Sabah* gazetesine yazmaya başladı. İstihbarat, güvenlik, suç ve yolsuzluk ekonomisi konularında çok sayıda araştırması yayınlandı. *Kirli Kramponlar (Futbol ve Mafya)*, *Politik Goller (Futbol ve Siyaset)* ve *Özel Harp Dairesi (Türkiye’nin Gizli Tarihi)* isimli üç kitabı bulunmaktadır.

DİLEK KURBAN

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde yaptı. Columbia Üniversitesi Uluslararası ve Kamu İlişkileri Fakültesinden 1999 yılında insan hakları alanında yüksek lisans derecesi aldı. Daha sonra, Columbia Üniversitesi Hukuk Fakültesinden 2004 yılında Hukuk Doktoru derecesi ile mezun oldu. 1999-2001 yıllarında Birleşmiş Milletler Siyasi İlişkiler Bölümü Güvenlik Konseyi Kısmı’nda Siyasi

İlişkiler Yönetici Yardımcısı olarak görev aldı. 2005’de TESEV Demokratikleşme Programı kadrosuna program yöneticisi olarak katılan Dilek Kurban, Temmuz 2007’den bu yana haftalık *Agos* gazetesinde kimlik sayfasının editörlüğünü yapıyor. Kurban’ın Türkiye’de insan ve azınlık hakları, Türkiye’de zorunlu göç ve Avrupa’da azınlık ve insan hakları hukuku alanlarında uluslararası ve ulusal yayınları bulunuyor.

LALE SARIİBRAHİMOĞLU

İngilizce olarak günlük yayımlanan *Today’s Zaman* ile *Taraf* gazetelerinde köşe yazarı olarak çalışmaktadır. Ayrıca, 1991 yılından bu yana merkezi İngiltere’deki *Jane’s Defence Weekly* (JDW) dergisi Türkiye temsilciliğini yapmaktadır. Merkezi İngiltere’deki London School of Economics and Political Science’in (LSE) Dünya Siyaseti bölümünden 1991 yılında ön lisans diploması almıştır. İngiltere merkezli, 21st Century Trust adlı düşünce kuruluşunun üyesi olan Sariibrahimoğlu’nun, iki kitabı bulunmaktadır. *Kurt Kapanında Kısır Siyaset-Gizli Belgelerle Boru Hattı Bozgunu* adlı Türkçe, diğeri de Türk savunma sanayii politikasını anlatan, 1999 yılında İngilizce olarak yayımlanmış kitabı vardır.

DERYA SAZAK

Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesinden mezun oldu. *Yeni Ulus*, *Anka Ajansı*, *Güneş*, *Milliyet*’te muhabir, Ankara bürosu sorumlusu, genel yayın yönetmeni olarak çalıştı. Halen *Milliyet*’te yazmaktadır. 11 Eylül Sonra *Saddam* başlıklı bir kitabı vardır.

ZEYNEP ŞARLAK

Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünde, yüksek lisans eğitimini aynı üniversitenin Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ve ardından Paris Siyasi Etüdler Enstitüsü’nde Karşılaştırmalı Siyaset Bölümlerinde tamamladı. Paris’te *Posta Europe* gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. Galatasaray Üniversitesi’nde araştırma görevlisi olarak ve Avrupa Birliği 6. Çerçeve Programı çerçevesinde “Suç ve Kültür” adlı projenin Türkiye ayağında araştırmacı olarak çalıştı. Halen Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü’nün aile eğitimine yönelik projesinde ekonomi alan uzmanı olarak çalışmakta ve Uluslararası Bakalorya Programında ekonomi dersleri vermektedir.

UMUR TALU

Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi Bölümü’nden mezun oldu. Üniversitesi süresince Türk-İş’e bağlı Demiryolu Sendikası’nda araştırma-egitim uzmanı ve T.C. Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği’nde Uluslararası İktisadi Girişimler Sekreteryası sorumlusu olarak çalıştı. 1980’de *Günaydın* gazetesinde gazeteciliğe başladı. 1982’de *Güneş* gazetesinin kuruluşunda bulundu. 1983’te *Cumhuriyet*’e geçti, yazı işlerinde çalıştı. 1985’te *Milliyet*’te yazı işleri müdürlüğüne getirildi. 1987’de yazı işleri müdürü olarak Hürriyet’e geçti. 1988’de yeniden Milliyet’e yazı işleri müdürü olarak döndü. 1992’de Milliyet genel yayın yönetmeni ve 1998’de Milliyet genel yayın koordinatörü oldu. 2003’den beri *Sabah* gazetesinde yazmaktadır. Prof. Onur Kumbaracıbaşı’nın editörlüğünü yaptığı *Sosyal Demokrasi* kitabında Fransa bölümünü yazdı. Keynes üstüne bir çeviri kitabı ve *Uçuran Bey Postanesi* ve *Dipsiz Medya* başlıklı kitapları vardır.

Elinizdeki çalışma, Türkiye’de güvenlik sektöründeki gelişmelerin incelendiği ikinci *Almanak*. Birincisi, 2005 yılındaki gelişmeleri temel alarak, güvenlik sektörü içinde yer alan birimlerin örgütlenme biçimlerini, çalışma ilke ve faaliyetlerini, içinde yer aldıkları yasal çerçeveyi ve benimsedikleri temel anlayışları inceliyordu. Bu almanak ise, 2006-2008 yılları arasındaki üç yıllık dönemi kapsıyor. Bu zaman diliminde Türkiye’de güvenlik sektöründe yaşanan gelişmelerin yanında, bu gelişmelerin beslendiği tarihi arka planı özetleyerek, güvenlik aktörlerinin siyasal ve toplumsal yaşamdaki konumlarının etrafında oluşan tartışmalara ağırlıklı olarak yer veriyor.

Bu *Almanak*’ın esas incelediği dönem olan 2006-2008 yılları arasında, Türkiye’de güvenlik güçlerinin siyasal ve toplumsal konumu konusunda, Cumhuriyet döneminin en can alıcı tartışmaları yaşandı. Güvenlik sektörü aktörlerinin demokratik sivil siyasal güçler tarafından ve her şeyden önce parlamento merkezli denetiminin ne denli büyük bir gereklilik olduğu çok daha açık biçimde görüldü.

Almanak’ın temel amacı, Türkiye’de demokratikleşme çabalarının olmazsa olmaz bir parçası olan güvenlik sektörünün sivil gözetimini sağlayacak kamusal bilgiyi mümkün olduğu kadar nesnel ve kapsayıcı biçimde sunmaktır. Bu konulara ilişkin toplumsal duyarlılığı pekiştirmek, siyasal aktörlerin ve medyanın bu konulara yönelik ilgisini arttırmak ve sürekli kılmaktır.

2006-2008 *Almanak*’ında, güvenlik sektörünün faaliyetlerini çerçeveleyen anayasa, yürütme, yasama ve yargının bu açıdan incelenmesinin yanında, Türkiye’de güvenlik sektörünü yönlendiren NATO ve AB’nin de ele alındığı daha geniş bir analiz alanı sunuluyor. MGK’nın zaman içinde kısmen değişen konumunun neden olduğu yeni yapılanmalar, askeri ve sivil kamu güvenlik güçlerinin kurumsal yapıları ve faaliyetleri ve EMASYA protokolü gibi düzenlemeler ele alınıyor. Köy korucuları ve özel güvenlik sektörünün tamamladığı geniş bir güvenlik sektörü tablosu karşımıza çıkıyor.

Güvenlik algısının kamusal alanda esas olarak milli güvenlik algısı olarak yer aldığı Türkiye’de, güvenlik teması çok farklı alanlarda karşımıza çıkabiliyor. Bu amaçla yapılan mevzuat taraması, güvenlik devleti organizasyonunun ördüğü geniş ağın önemli bir kısmını görmemizi sağlıyor. Aynı zamanda hem medyada, hem eğitim sisteminde hem de sivil toplum alanında bu hakim güvenlik algısının yansımalarını görüyoruz.

Türkiye’de egemen güvenlik algısının değişmesi, güvenlik konularının da sivil siyasal güçlerin serbest ve eşit tartışma, değerlendirme ve önerme yetkisi altına girmesiyle gerçekleşecektir. Bu demokratikleşmenin önemli ayaklarından biridir. Bunun oluşması için sivil siyasal güçlerin ve toplumsal hareketlerin güvenlik konusunu sadece uzmanlara teslim etmeyip, bunun kamunun ortak sorunu olduğu bilinciyle hareket etmeye başlamasına ihtiyaç var. Elinizdeki kitabın böyle bir gelişme yolunda atılmış küçük ama önemli bir adım olduğuna inanıyoruz.

ISBN: 978-605-5832-21-6

Bankalar Cad. Minerva Han No: 2 Kat: 3
Karaköy 34420, İstanbul
Tel: +90 212 292 89 03 PBX
Fax: +90 212 292 90 46
info@tesev.org.tr
www.tesev.org.tr

Açık Toplum
Enstitüsü

Avrupa Komisyonu
Türkiye Delegasyonu